
THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

ΑΙ ΤΡΕΙΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ

Α΄.

Η ΑΝΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΣΚΕΠΤΙΣΜΟΥ
ΤΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ
Η ΑΥΤΟΑΛΗΘΕΙΑ.

Β΄.

Ο ΑΛΗΘΕΙΣ ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ.
ΑΝΤΙΤΑΣΣΟΜΕΝΟΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΡΑ ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΡΕΝΑΝΟΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΚΕΠΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΥ ΣΧΟΛΗΣ
ΕΠΙΝΟΗΘΕΝΤΑ ΨΕΥΔΟΧΡΙΣΤΟΝ.

Γ΄.

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
Ἢ
Ο ΘΕΟΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΟΜΕΝΟΣ
ΔΙ' ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΜΕΘΟΔΩΝ
ΕΠΑΓΩΓΙΚΩΣ ΑΠΑΓΩΓΙΚΩΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΩΣ.

ΥΠΟ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΜΑΚΡΑΚΗ.

Μεταφρασθεῖσαι ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ

ΥΠΟ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΛΕΚΑΤΣΑ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,
ΤΥΠΟΙΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ.
1867.

Πᾶν ἀντίτυπον, μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφὴν τοῦ μεταφραστοῦ, θεωρεῖται κλοπιμαῖον.

Α. Δημάτσα

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ.

Εἰς τὸν νέον Ἰσραὴλ, εἰς τὸν λαὸν τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλλάδος ἀπέκειτο καὶ τὸ μέγα τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἔργον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, αὐτὸ τὸ τέλειον Ἄνωθεν δώρημα.

Ὁ προσφιλὴς ἡμῖν συμπολίτης, ὁ ἐκ Σίφνου ὁρμώμενος ὁμογενὴς, Ἀπόστολος Μακράκης, ὃν ἤδη πάντες γινώσκομεν, ὁ τὸ βῆμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου παρ' ἡμῖν ἐξαιρέτως τιμήσας, καὶ τὴν δημοσιογραφίαν εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς περιωπὴν ἀνυψώσας, ὁ κλεινὸς καθηγητὴς οὗτος, ἔμελλε, διὰ τῶν ἀληθῶς σοφῶν αὐτοῦ συγγραμάτων, τῶν τε ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ ἐκδοθέντων, νὰ περιποιήσῃ κλέος ἀθάνατον εἰς τὸ ἡμέτερον Ἔθνος.

Ταῦτα τὰ συγγράμματα, καὶ ἰδίως τὰ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ἀρτίως παρ' ἐμοῦ μεταφρασθέντα, καὶ τύποις νῦν δημοσιευόμενα, καθὼς διὰ τῆς ἀπὸ 25 Σεπτεμβρίου παρελθόντος ἔτους Ἀγγελίας μου προεκήρυξα, σκοποῦσιν ὅλα ἀνεξαιρέτως τὴν βεβαίαν πρόοδον καὶ ἀληθῆ εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τοῦ πληρώματος τῶν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ ἱςορικῶς καταφαινομένων αὐτοῦ χρειῶν, θρησκευτικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ πολιτικῶν.

Εἰς τὸ πλήρωμα τοῦτο τῶν τριπλῶν χρειῶν ἐζήτησεν ἕως ὥρας ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐνιδρύσῃ τὴν ὕπαρξιν καὶ προαγωγὴν αὑτοῦ, τὴν καθόλου εὐημερίαν του. Ἀλλ' ἐζήτησεν, ὡς οὐκ ἔδει, ἀφιστάμενος πάντοτε τοῦ μόνου δυναμένου πληρῶσαι τὰς χρείας ταύτας ἄκρου ἀγαθοῦ, τοῦ τελείου καὶ καθολικοῦ Λόγου. Ὅθεν ἐγεννήθησαν αἱ διάφοροι τῆς θρησκείας αἱρέσεις, τὰ διάφορα τῆς φιλοσοφίας συςήματα, καὶ τὰ διάφορα τῆς πολιτείας εἴδη, ὅλα παραίτια τῶν μεγαλητέρων τῆς ἀνθρωπότητος συμφορῶν! δι' ἃς οὐκ ἐπαισχύνονται μεγαλαυχεῖν αἱ περιώνυμοι τῆς δυτικῆς σοφίας σχολαί.

Ἀλλ' ἐν τοῖς ἤδη ἐκδιδομένοις συγγράμμασι τοῦ φίλου ὁμογενοῦς Ἀποστόλου Μακράκη βλέπομεν εὐτυχῶς ἐκλείπουσαν τὴν ὀλεθρίαν ταύτην σύγκρουσιν τῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων καὶ τῶν φιλοσοφικῶν καὶ πολιτικῶν συστημάτων, μίαν μόνην ἐν αὐτοῖς καθορῶντες θρησκείαν, τὴν ἀληθῆ, μίαν μόνην φιλοσοφίαν, τὴν ὑγιᾶ, μίαν μόνην πολιτείαν, τὴν νέμουσαν ἑκάστῳ τὸ ὀφειλόμενον, καὶ τὰς τρεῖς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Λόγου συνεργαζομένας ἀπὸ κοινοῦ καὶ συμβαδιζούσας ἐν μονάδι πρὸς τὸ ἀπόλυτον τοῦ ἀνθρώπου συμφέρον, πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας του, πρὸς τὴν ἀγήρω μακαριότητα!

Τοιοῦτοι λόγοι, νομίζω, δικαιοῦσιν ἀρκούντως τὴν πρόθεσιν τοῦ μεταφραστοῦ. Ἰδοὺ ἔργα, καθὼς ἔλεγον ἐν τῇ τῆς 1ης Μαρτίου 1864 εἰδήσει πρὸς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ μικροῦ μου πονήματος, ἔργα ἀποῤῥέοντα ἐκ τῶν δύο ἀκενώτων πηγῶν τῆς ἀρχαίας προγονικῆς

σοφίας καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Θρησκείας, τῶν δύο στοιχείων τῆς ἡμετέρας Ἐθνότητος. Ἰδοὺ βιβλία στάζοντα ὕδωρ ζῶν ! Ἰδοὺ ἐθνικὰ κειμήλια !

Ἤδη, ποῖος Ἕλλην, ἐπιγινώσκων τὴν μεγάλην τῆς φυλῆς αὐτοῦ κλῆσιν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, δὲν θέλει ἀσπασθῇ τὸ ἐν τοῖς προκειμένοις συγγράμμασιν ἐκλάμπον τῆς ἀληθείας φῶς ; Ποῖος ἄνθρωπος ἐπιδιώκων τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ συμφέροντα, βλέπων πρὸς τὸν μέλλοντα προορισμόν του, δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἐκ τῆς μελέτης τοιούτων βιβλίων προσγινομένην αὐτῷ ὠφέλειαν ; Οὐδεὶς βέβαια γνήσιος Ἕλλην. Οὐδεὶς ἄνθρωπος λογικός. Πάντες νοήσαντες τὴν ἐξ αὐτῶν σωτηρίαν, προθύμως σπεύσουσι δρέψαι τοὺς ἀγλαούς καρπούς των ! ! !

Ἀθήνησι τῇ 18ῃ Ἰαννουαρίου 1867.

Ὁ μεταφραστής,
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΛΕΚΑΤΣΑΣ.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Τοῦ λόγου τὴν χρῆσιν δέδωκεν ἡμῖν ὁ κτίσας ἡμᾶς Θεὸς, ἵνα τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν ἀλλήλοις ἀποκαλύπτωμεν, καὶ διὰ τὸ κοινωνικὸν τῆς φύσεως ἕκαστος τῷ πλησίον μεταδιδῶμεν, ὥςπερ ἐκ ταμείων τῶν τῆς καρδίας κρυπτῶν προφέροντες τὰ βουλεύματα. (Μεγ. Βασ. Ὁμιλ. Πρόσεχε σεαυτῷ)

Εἰ τῶν ὑλικῶν πραγμάτων ἡ συναλλαγὴ μεγάλων ἐπαίνων ἐστὶν ἀξία διὰ τὴν ὑλικὴν αὐτῆς ὠφέλειαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, πολλῷ μᾶλλον ἡ τῶν πνευματικῶν διὰ τὸ ὑπερέχειν τοῦ σώματος τὴν ψυχήν. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἀναγκαῖος ὅρος ἐστὶν ἐναργῶς τὸ ἀργύριον· ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ὁ λόγος. Ὁ Πλάστης, κατὰ τὸν ἐν Ἁγίοις Μέγαν Βασίλειον, ἐδωρήσατο ἡμῖν τὸν λόγον, ὅπως δι' αὐτοῦ μεταδιδῶμεν ἀλλήλοις ὅ,τι ἐν τῷ μυχῷ τῆς ἡμετέρας καρδίας διανοούμεθα, γινόμενοι οὕτως ἀλλήλοις ὠφέλιμοι.

Πρὶν ἢ ὁ ἀναγνώστης διέλθῃ τὸ μικρὸν τοῦτο πόνημα, ὀφείλει γινώσκειν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἐστὶν Ἕλλην, πρὸ ἓξ ἤδη μηνῶν ἀφιχθεὶς εἰς Γαλλίαν ἐπὶ κοινωνίᾳ ἰδεῶν, ὅπως ἐκθέσῃ ἐνώπιον ὅλης τῆς Εὐρώπης θεωρίας τὰ μέγιστα αὐτὴν ἐνδιαφερούσας, προτιθέμενος νὰ καταστήσῃ ταύτας, ὡς οἷόν τε, ὠφελίμους εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἐὰν ὦσι πραγματικῶς τοιαῦται. Ἀφοῦ δὲ ὑπερέβη τὰς πρώτας τῆς γαλλικῆς γλώσσης δυςκολίας, ἤδη καταστάσης τὸ κρεῖττον

τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὄργανον, οὕτω δυνάμενος εἶναι καταληπτὸς, ἐπεχείρησε νὰ χαράξῃ τὰς κυριωτέρας αὐτοῦ ἰδέας, συγκεφαλαιουμένας εἰς τὰς τρεῖς ταύτας φράσεις:

Ἡ Ἀναίρεσις τοῦ Σκεπτισμοῦ,
Τὸ Κριτήριον τῆς Ἀληθείας,
Ἡ Αὐτοαλήθεια·

τὰς ὁποίας ἐτύπωσεν, οὐδεμίαν θέλων ἐξ αὐτῶν πορίσασθαι ὑλικὴν ὠφέλειαν, τῷ ἠθικῷ μόνον καὶ πνευματικῷ προσκολλώμενος κέρδει. Τὴν δὲ ἐντεῦθεν δυναμένην προκῦψαι ὑλικὴν ὠφέλειαν, παραχωρεῖ ἑκουσίως τοῖς πτωχοῖς ἐργάταις τοῦ Ἔθνους, οὗ τὴν γλῶσσαν δανείζεται πρὸς μετάδοσιν τῶν ἰδεῶν του, διὰ τὸν ἐν τέλει τοῦ παρόντος πονήματος σημειούμενον λόγον. Τέλος, ἐπειδὴ ἡ τῶν ἰδεῶν μετάδοσις αὕτη καὶ τὰ αἴτια, ἐξ ὧν ὁ συγγραφεὺς πρὸς αὐτὴν ὁρμᾶται, εἰσὶ τοιαῦτα, στρέφεται πρὸς πάντας τοὺς πεφωτισμένους νόας τῆς Γαλλίας, καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς σοφοὺς αὐτῆς ἀκαδημιακοὺς, λέγων τάδε:

Κύριοι!

Φέρω πρὸς ὑμᾶς ἐκ τῆς πατρίδος μου ἐμπορεύματα ὅλως πρωτότυπα, ἅπερ οὐδέποτε εἴδετε. Ἐξετάσατε αὐτὰ βαθέως διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως ὑμῶν, καὶ θὰ τὰ εὕρητε λίαν ὠφέλιμα, πρῶτον εἰς τὸ ὑμέτερον ἔθνος, καὶ ἔπειτα εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὅθεν ἐφ' ὑμῖν κεῖται ἡ τούτων χρῆσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ὠφέλεια. Ἤδη λείπεται ἡ πεῖρα πρὸς ἐπαλήθευσιν τῶν παρ' ἐμοῦ λεγομένων.

Α΄. ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ.

Η ΑΝΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΣΚΕΠΤΙΣΜΟΥ.

Ἐν ἀρχῇ τῆς φιλοσοφίας τίθεται τὸ ἑπόμενον ζήτημα: Ὑπάρχει ἀλήθεια; δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν αὐτήν;

Τὸ προκείμενον ζήτημα δύναται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ φανῇ γελοῖον ἢ ὀλίγῳ σπουδαῖον. Καὶ ὅμως κατὰ βάθος θεωρούμενον παρίσταται πολὺ δύσκολον καὶ ἔτι μείζονος σημασίας, οὐ μόνον ἐν τῷ στενῷ τῆς φιλοσοφίας κύκλῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει. Βέβαια, οὐκ ἄνευ λόγου οἱ περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δυνατῆς εὑρέσεως αὐτῆς ἀμφιβάλλοντες σκεπτικοὶ, λογίζονται πολλάκις ἄφρονες. Ἐπειδὴ, τί μαρτυρεῖ καὶ τί ἐπιβεβαιοῖ ὅλος ὁ ἀνθρώπινος βίος, εἰμὴ τὴν ἀλήθειαν, περὶ ἣν ἀκαταπαύστως ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν; Τί μαρτυρεῖ ἡ πληθὺς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν; Τί μαρτυρεῖ ἡ ἀφθονία τῶν ὁσημέραι γινομένων ἀνακαλύψεων; Τί μαρτυροῦσιν ἐν ἡμῖν ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις, ὧν οὐ δυνάμεθα ἐξελθεῖν, χωρὶς νὰ καταστρέψωμεν τὴν ἰδίαν ἡμῶν φύσιν καὶ ὕπαρξιν; Ὑπάρχει ἕτερόν τι καθαρώτερον τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότερον; Καὶ δὲν γινώσκομεν ἐκ μυρίων παραδειγμάτων, ὅτι δυνάμεθα νὰ τὴν ζητήσωμεν

καὶ νὰ τὴν εὕρωμεν; «Ἡ ἀλήθεια, λέγει Πλάτων, (α) πάντων μὲν ἀγαθῶν θεοῖς ἡγεῖται, πάντων δὲ ἀνθρώποις· ἧς ὁ γενήσεσθαι μέλλων μακάριός τε καὶ εὐδαίμων ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς μέτοχος εἴη, ἵνα ὡς πλεῖστον χρόνον ἀληθὴς ὢν διαβιοῖ·» ἤγουν, ἡ ἀλήθεια ἐστὶ τὸ πρῶτον ἀγαθὸν Θεῷ καὶ ἀνθρώποις· καὶ ὁ μέλλων γενέσθαι μακάριος, ὀφείλει μετασχεῖν αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τῆς ζωῆς του, ὅπως ᾖ μετ' αὐτῆς περισσότερον χρόνον ἄνθρωπος φιλαλήθης. Καὶ ἀλλαχοῦ, λέγει πάλιν, «εἰς τὴν ἀλήθειαν ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει τὴν καλλονὴν, τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῆς.» Ὑπάρχει δέ τις ὁ μὴ μετὰ Πλάτωνος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁμοφωνῶν; Ὑπάρχει ὁ διαφωνῶν, ὅτι ἡ ἀλήθειά ἐστιν ἀγαθὸν ἀναγκαῖον πρός τε τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν ὠφέλειαν πάσης οὐσίας καὶ πάσης ἐπιστήμης, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἐξαιρουμένου; Ἐὰν ἡ ἀλήθεια δὲν ὑπάρχῃ, οὐδὲν ὑπάρχει· Ἠδύνατο ὁ Θεὸς νὰ ὑπάρχῃ καὶ νὰ ζῇ, ςερούμενος τῆς ἀληθείας; Θεὸς ἄνευ ἀληθείας, τί δηλοῖ; Θεὸς ψευδὴς, Θεὸς μηδέν. Λοιπὸν εἰμὶ βέβαιος, ὅτι ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει, καὶ δὲν δύναμαι νὰ τὸ διαφιλονεικήσω κατὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως. Ἐπειδὴ ἡ μὲν συνείδησις μὲ βεβαιοῖ περὶ τῆς ἰδίας ἐμοῦ ὑπάρξεως, ὁ δὲ ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενος λόγος μὲ πείθει πληρέστατα περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀληθείας, ἥτις ἐστὶν ἕτερον ἐμοῦ δυνάμει τοῦ ἑξῆς συλλογισμοῦ:

(α) Βιβλ. Ε'. περὶ Νόμων.

Εἰ μὴ ἀλήθεια ὑπῆρχεν, οὐδὲν
ἠδύνατο ὑπάρχειν.
Ἀλλ' ἐγὼ ὑπάρχω.
Ἄρα ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια.

Εἰ λοιπὸν θεωροῦμεν τὸ ζήτημα πρὸς ἐχέφρονας, εἰ πρόκειται νὰ ἀποδείξωμεν εἰς αὐτοὺς μόνον ὅτι ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει, οὐδὲν εὐκολώτερον τῆς λύσεως παρομοίου ζητήματος, ἢ μᾶλλον, τότε οὐκ ἔστι ζήτημα, ἀλλὰ φυσική τις καὶ βαθεία πεποίθησις, τὴν ὁποίαν δὲν δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ὡς ζήτημα, εἰ μὴ πρὸς ἀστεϊσμόν. Ἐὰν ὅμως ἐξετάζωμεν τὸ ζήτημα πρὸς σκεπτικούς, οἵτινες κατηγοροῦσι τὸν λόγον, ὡς τὴν κυρίαν αἰτίαν τῶν ἡμετερῶν πλανῶν, καὶ διαφιλονεικοῦσι τὸ κῦρος αὐτοῦ, περικλείοντες τέλος ὅλην τὴν ἐπιστήμην, ἐν ἀπολύτῳ τινι ἀμφιβολίᾳ, τότε τὸ ζήτημα παρίσταται ὑπὸ ἄλλην φάσιν, οὐχὶ τοσοῦτον εὔκολον καὶ τόσον ὀλίγῳ σοβαράν, ὡς ἡ πρώτη. Διότι τότε πρόκειται νὰ ἀναιρέσωμεν τὸν σκεπτισμόν, νὰ βεβαιώσωμεν τὸ κῦρος τοῦ λόγου, ὅπως διασώσωμεν δύναμιν ὁδηγοῦσαν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὑψοῦσαν ἡμᾶς ὑπεράνω τῶν ἄλλων κτισμάτων. Πρόκειται νὰ εὕρωμεν εἰσέτι τὸ νόμιμον καὶ ἀληθὲς κριτήριον τῆς ἀληθείας, καὶ δι' αὐτοῦ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν ἀπόλυτον καὶ καθολικὴν ἀλήθειαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτῶνται ὅλαι αἱ ἄλλαι μερικαὶ ἀλήθειαι. Διότι, ἐὰν ἅπαξ κατορθώσω νὰ βεβαιώσω τὸ διαφιλονεικούμενον κῦρος τοῦ λόγου· ἐὰν ὁ λόγος μὲ πείθῃ, ὅτι ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει, τότε δὲν δύναμαι ἐνταῦθα νὰ σταματήσω, ὑποχρεούμενος ἔπειτα

νὰ ἐρωτήσω: Τίς ἐστὶ λοιπὸν ἡ ἀλήθεια αὕτη; ποῖος ὁ οὐσιώδης χαρακτὴρ, δι' οὗ ἠδυνάμην νὰ γνωρίσω καὶ νομίμως αὐτὴν ν' ἀποδείξω. Τούτου γενομένου, ὁ σκεπτισμὸς καταλυθήσεται σύνολος διὰ παντὸς, καὶ ἡμεῖς ἐντελῶς ἱκανοποιημένοι ἐσόμεθα. Διὰ τοῦτο τὴν ἀναίρεσιν τοῦ σκεπτισμοῦ, ἢ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ κύρους τοῦ λόγου, τὴν ἀναζήτησιν τοῦ κριτηρίου τῆς ἀληθείας καὶ τὴν νόμιμον ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης θεωροῦμεν ὡς τρία μέρη ἀχώριστα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ θεμελιώδους προβλήματος, ἐξ οὗ ἐξαρτῶνται ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα, μὴ δυνάμενοι νὰ πραγματευθῶμεν τὸ ἓν χωρὶς τοῦ ἄλλου.

Τὸ ζήτημα οὕτω νοούμενον γεννᾷ πολλὰς συνεπείας, διὰ τῶν ἐφεξῆς δύο λέξεων προηγουμένως δεικνυομένας: βασιλεία τοῦ λόγου, εὐημερία τῆς ἀνθρωπότητος. Τοιαῦτα αἴτια νομίζω δικαιολογοῦσι τὸ ἔργον μου, οὗ οἱονδήποτε καὶ ἂν ᾖ τὸ ἀποτέλεσμα, οὐδέποτε αὐτὸ παύσεται εἶναι εὐγενὲς καὶ ἄξιον λογικοῦ ὄντος. Ἀρχόμεθα δὲ ἀπὸ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ σκεπτισμοῦ.

Ὁ σκεπτισμὸς ἢ πυῤῥωνισμὸς ἐστὶν ἀληθῶς οἰκτρὸν καὶ ἐπικίνδυνον νόσημα τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τὸν μεταχειρισθῶμεν μιμούμενοι τοὺς ἰατροὺς, ἤγουν πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἐν πρώτοις τὴν αἰτίαν αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα νὰ τὸν θεραπεύσωμεν ἐπιτιθέντες τὸ κατάλληλον φάρμακον. Τίς ἐστι λοιπὸν ἡ αἰτία τοῦ φιλοσοφικοῦ τούτου νοσήματος, ὅπερ καλοῦσι σκεπτισμὸν ἢ πυῤῥωνισμόν;

Ἵνα δὲ καλῶς ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ τεθὲν ζήτημα, ὀφείλομεν εἰσέτι νὰ μιμηθῶμεν τὴν ἰατρικήν. Αὕτη σκοποῦσα τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενειῶν τοῦ σώματος, καταγίνεται πρῶτον εἰς τὸ γνῶναι αὐτὸ ἀνατομικῶς· ἐπειδὴ ἄλλως οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ. Ὡςαύτως καὶ ἡ φιλοσοφία, ὀφείλει πρὸ πάντων νὰ ἀναλύσῃ ἀνατομικῶς τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα, τοῦ ὁποίου ἐπιχειρεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὴν νόσον.

Τίς ἐστι λοιπὸν ἡ φύσις καὶ ὁ ὀργανισμὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος; Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐρώτησιν εὑρίσκω ἐν ἀρχῇ ἐγχειριδίου τινὸς φιλοσοφικοῦ, συνταχθέντος ὑπὸ τριῶν καθηγητῶν Γάλλων: Ἀμεδαίου Ἰακώβου, Ἰουλίου Σίμωνος, καὶ Αἰμυλίου Σαισσέτου. Ἰδοὺ αὕτη.

«Τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμά ἐστιν ἐκ φύσεως φιλομαθές, «φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγεται.» Ἐνοχλεῖται ἀπέναντι τοῦ ἀγνώστου. Πᾶν ὅ,τι μυστηριῶδες ἀνησυχεῖ αὐτὸ καὶ κεντᾷ. Βασανίζεται ὑπὸ τῆς ἀγνοίας καὶ μεμεταβαίνει εἰς τὴν χαρὰν ἅμα φωτισθέν.» Καὶ ἔτι περαιτέρω. Ὁ φυσιολόγος μὲ διδάσκει τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν λειτουργίαν ὀργάνου τινὸς τοῦ σώματος. Ἀλλ' ἵνα καλῶς μὲ φωτίσῃ, πρέπει νὰ μοὶ ὁρίσῃ τὴν ειδικὴν ἐνέργειαν τούτου τοῦ ὀργάνου ἐν τῷ συνόλῳ τῶν τῆς ζωῆς φαινομένων, τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ τὴν τάξιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν συντελούντων εἰς τὴν ζωὴν ἄλλων ὀργάνων, οὕτω καθιστῶνμε ἐντελῶς εἰδήμονα τῆς ἐμψύχου ταύτης μηχανῆς. Τότε γινώσκω τὸ σῶμα. Ἀλλὰ θέλω ἔτι πλέον εἰδέναι· θέλω νὰ μάθω ἐὰν τὸ σῶ-

μα τοῦτο διατελῇ ἡνωμένον μετὰ ψυχῆς καὶ κατὰ ποίαν σχέσιν. Μοὶ ἐξηγοῦσι ταύτην τὴν ψυχὴν, μοὶ ἀποδεικνύουσι τὴν ὕπαρξιν, τὰς δυνάμεις, τὴν φύσιν αὐτῆς, καὶ τότε ἔχω τὸν ἄνθρωπον ὁλοκλήρως ὡρισμένον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀνεπαρκές. Διατὶ ὁ ἄνθρωπος ἐνταῦθα; διατὶ ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης; Τίς αὐτὸν ἔθετο, καὶ πρὸς τίνα σκοπόν; Τίνες αἱ τοῦ ἀνθρώπου σχέσεις πρὸς τοῦτον τὸν κόσμον, τοῦ κόσμου τούτου καὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν, ἑκάστου ὄντος πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα, καὶ ὅλων τῶν πραγμάτων πρὸς ἄλληλα; Οὕτως, ἀπὸ ζητήματος εἰς ζήτημα, ὅσῳ ταπεινὸν καὶ ἂν ᾖ τὸ σημεῖον ἐξ οὗ ὁρμῶμαι, ἡ περιέργειά μου, μὴ ἐντελῶς πληρουμένη ὑφ᾽ ἑκάστης ἀπαντήσεως, καὶ ὑψουμένη βαθμηδὸν κατὰ πᾶσαν νέαν προςπάθειαν, ἀναβήσεται τέλος πρὸς ἓν ἀνώτατον ζήτημα, τὸ ὁποῖον, ἐν τῇ ἀναποδράστῳ καθολικότητι αὐτοῦ, τίθησι τὸ ὅλον αἴνιγμα τοῦ κόσμου τούτου.»

Ἐν τῇ ὡραίᾳ ταύτῃ περιγραφῇ τῆς φιλοσοφικῆς ἡμῶν φύσεως, τοσοῦτον ἀληθεῖ καὶ πιστῇ, τρία βλέπω στοιχεῖα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν θαυμασίως συνηνωμένα. Ταῦτα δ᾽ εἰσὶν ἡ συνείδησις, ὁ λόγος καὶ ἡ ἔφεσις. Ἡ συνείδησις μαρτυρεῖ ἁπλῶς ὅτι γινώσκομέν τι, ἀλλ᾽ ὅτι πολλὰ ἀγνοοῦμεν. Ὁ λόγος ζητεῖ πάντοτε τὸ διατὶ τοῦ γινωσκομένου. Ἡ ἔφεσις, ὡς κινητικὴ δύναμις, ὠθεῖ ἡμᾶς ἀνενδότως πάντοτε εἰς τὰ πρόσω. Βλέπω ὅτι ἐσμὲν ἐνταῦθα, ἱστάμενοι ἐπὶ μικροῦ τινος σημείου τῆς γνώσεως, ἵνα ἀνέλθωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν, τουτέστι νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν τελείαν

γνῶσιν παντὸς πράγματος. Ἡ θεία Πρόνοια, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ζητουμένου ἔδωκεν ἡμῖν τὰ δέοντα: Τὴν ἔφεσιν ἢ τὸν ἔρωτα πρὸς ἐμψύχωσιν, τὸν λόγον πρὸς χειραγωγίαν, ἢ μᾶλλον, ὅπως ἡμᾶς ἀναβιβάζῃ ἀπὸ ἀληθείας εἰς ἀλήθειαν, ἐκ τῶν κατωτέρων εἰς τὰ ἀνώτερα. Τέλος τὴν συνείδησιν, ἵνα γινώσκομεν τὶ ἀπεκτήσαμεν, καὶ τίνος ἔτι στερούμεθα. Ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐκφράσω ὅ,τι διανοοῦμαι διά τινος ἀλληγορικῆς εἰκόνος. Φαντάζομαι μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς πνευματικὴν κλίμακα, τῆς ὁποίας αἱ βαθμίδες εἰσὶ μερικαὶ ἀλήθειαι, αἵτινες συνδέονται ἀλλήλαις ἐν τάξει τελείᾳ καὶ πᾶσαι ὁμοῦ ἐξαρτῶνται ἔκ τινος ἀπολύτου καὶ ὑπερτάτης ἀληθείας, οὔσης ἐν τῇ κορυφῇ. Ἡμεῖς ἐσμεν ἐπὶ τῶν κατωτέρων βαθμίδων. Ὑπεράνω δὲ ἡμῶν, ἐννοῶ τὸν λόγον, ὅςτις καλεῖ ἡμᾶς πρὸς τὰ ἄνω λέγων: «Ἀνάβητε.» Ὑποκάτω ἐννοῶ τὴν ἔφεσιν, ἥτις ἐμψυχοῖ ἡμᾶς καὶ ἐνισχύει πρὸς τὸ ἀκολουθεῖν τῇ φωνῇ τοῦ λόγου. Ἐν μέσῳ δὲ ἐννοῶ τὴν συνείδησιν, πληροφοροῦσαν ἡμᾶς ἑκάστοτε περὶ τῆς ἐνεστώσης ἡμῶν καταστάσεως, ἢ περὶ τοῦ βαθμοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἐφθάσαμεν. Ἐπειδὴ τί σημαίνει τοῦτο τὸ διατὶ, τὸ ὁποῖον ὁ λόγος οὐ παύεται διὰ παντὸς πρὸς ἡμᾶς ἀπευθύνων; Νομίζω ὅτι οὐδὲν ἄλλο, ἢ τὸ κινεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν εὕρεσιν ἀνωτέρας ἀληθείας, δυναμένης νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν κατωτέραν, ἣν ἤδη κεκτήμεθα, ὅπερ ἐν μεταφορικῷ λόγῳ καλοῦμεν «ἀναβαίνειν τὰς βαθμίδας.»

Ἐν ἄλλαις λέξεσι, γινώσκοντάς τι ἡ ἔφεσις καὶ ὁ

λόγος ὑποχρεοῦσιν ἡμᾶς νὰ ζητῶμεν ἀλήθειάν τινα, δυναμένην αἰτιολογῆσαι τὸ γινωσκόμενον, καὶ στῆναι οὐ δυνάμεθα μέχρις οὗ φθάσωμεν εἰς τὴν ὑπερτάτην ἀλήθειαν, τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν, τὴν καθολικὴν καὶ ἀνεξάρτητον, ἥτις, οὖσα ὁ ἐξηγηματικὸς λόγος τοῦ σύμπαντος, δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα καὶ ἑαυτὴν, οὐδόλως χρῄζων ἑτέρου λόγου. Τοιαύτη ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, καὶ τοιοῦτος συνάμα ὁ ὑψηλὸς αὐτοῦ προορισμός. Ἤδη, μετὰ τὴν ἀνατομικὴν ταύτην λειτουργίαν, ἐρωτηθεὶς, πόθεν γεννᾶται ὁ σκεπτισμὸς, ἢ τὶς ἡ αἰτία τῆς νόσου ταύτης τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, εὐκόλως ἀποκριθήσομαι.

Διερχόμενος τὴν ἱςορίαν τῆς φιλοσοφίας, βλέπω τοὺς πλειοτέρους τῶν φιλοσόφων πολὺ τοῦ λόγου ἀφιςαμένους, συρομένους ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ εἰδέναι, καὶ ἀμέσως ἐπιχειροῦντας τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξήγησιν ὅλων τῶν πραγμάτων πρὸ τοῦ εὑρεῖν τὴν ἀπόλυτον καὶ ὄντως ἐξηγηματικὴν ἀλήθειαν. Ἀντὶ τοῦ ζητεῖν αὐτὴν ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ ὑποτασσόμενοι εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν τῆς συνειδήσεως, πλάττουσιν αὐτὴν διὰ τῆς φαντασίας, πιστεύοντες ὅ,τι ἡ συνείδησις διαψεύδει. Συναντῶντες τῇδε κἀκεῖσε μερικάς τινας ἀληθείας ἀποδίδουσιν αὐταῖς τὴν ἀξίαν τῆς καθολικῆς ἀληθείας. Εἶτα ἐπαγωνίζονται, δυνάμει τῶν ἀληθειῶν τούτων, ἐξηγῆσαι πᾶν τὸ ὑπολειπόμενον. Ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ὑποθέτουσι χιμαίρας, καλοῦντες αὐτὰς ἀρχὰς, καὶ δοκιμάζοντες νὰ

βλέπωσι τὸν κόσμον ὅλον κατὰ τὸν τύπον τῆς ἑαυτῶν φαντασίας. Οὕτως ἐπλήρωσαν τὴν φιλοσοφικὴν περιοχὴν πολυπληθῶν συςημάτων, τὰ ὁποῖα ἀποκρούει ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις, ὡς συλληφθέντα ἐκτὸς ἀμφοτέρων, συστήματα τέλος, ἀλλήλοις καὶ ἑαυτοῖς πολέμια, τὰ ὁποῖα ἑπομένως ὑψοῦνται καὶ πίπτουσι, τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, καθάπερ αἱ πολιτικαὶ δυναστεῖαι.

Ἐκ τῆς ἀντιφιλοσοφικῆς ταύτης πορείας γεννῶνται δύο εἴδη σκεπτισμοῦ. Τὸ μὲν, ἀναιρεῖ τὰ ψευδῆ συςήματα, πολεμεῖ τὰς πλάνας, ἀμφιβάλλει τέλος, ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ζητεῖν εἰλικρινῶς καὶ μεθοδικῶς τὴν ἀλήθειαν. Τὸ δὲ, ἀπεναντίας, συμπεραίνει ἐκ τῆς πλάνης τῶν συστημάτων κατὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ λήγει εἰς τὴν ἀπόλυτον ἄρνησιν. Ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Δεκάρτης δίδουσιν ἡμῖν παραδείγματα τοῦ πρώτου εἴδους. Ὁ Πύῤῥων καὶ ὁ Οὔμιος τοῦ δευτέρου. Τοῦτον δὲ τὸν ὅλως ἀρνητικὸν σκεπτισμὸν πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς νόσημα τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, νόσημα, καθὼς βλέπομεν, προερχόμενον ἐκ τοῦ μιάσματος ἐν τῇ φιλοσοφικῇ χώρᾳ. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν σκεπτισμὸν τοῦ πρώτου εἴδους, οὗτος ἐστιν ὁ χαρακτὴρ τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας. Ὅλοι οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τυγχάνουσιν ὄντες σκεπτικοὶ κατὰ τῆς πλάνης καὶ δογματικοὶ μετριόφρονες ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.

Οὕτως ἀπεδείξαμεν, ὅτι ὁ ὅλως ἀρνητικὸς σκεπτισμὸς ἢ πυῤῥωνισμός ἐστιν υἱὸς τῆς πλάνης, ἤτοι τῶν ψευδῶν συστημάτων. Ἕπεται λοιπὸν ἀναγκαίως τὸν υἱὸν εἶναι ὅμοιον τῷ πατρί· ἕπεται νὰ ἦναι ἡ μεγίστη

πλάνη, τὸ προϊὸν πάσης πλάνης. Ἐπειδὴ, τίς ἐστιν ἡ ἀρχὴ ἢ ἡ βάσις τοῦ σκεπτισμοῦ; Αἱ ἀναρίθμητοι πλάναι τῶν φιλοσόφων, καὶ παντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· τοῦθ' ὅπερ οἱ σκεπτικοὶ δι' ὅλης αὐτῶν τῆς ἰσχύος ὑποστηρίζουσι, καταλήγοντες ἀναγκαίως εἰς τὴν ἐσχάτην πλάνην, ἤγουν, εἰς τὴν καταδίκην τοῦ λόγου καὶ τὴν γενικὴν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἀληθείας (α).

Κατὰ τὸ λέγειν τῶν σκεπτικῶν ἢ πυῤῥωνιστῶν, ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτόν. Ἵνα δὲ τοῦτο ἀποδείξωσι, τουτέστιν, ἵνα δώσωσι λογικόν τι κῦρος εἰς τὴν ἑαυτῶν δόξαν, καταφεύγουσιν εἰς τὸν λόγον. Ἐνταῦθα βλέπω γεγονὸς, τὸ ὁποῖον τιμᾷ τὸν λόγον, καὶ καθίστησι τοὺς πυῤῥωνιστὰς γελοίους. Ἐνῷ διὰ τῶν λόγων ἀρνοῦνται τὸ κῦρος τοῦ λόγου, διὰ τῶν ἔργων ἀκουσίως ἀποδεικνύουσι καὶ ὁμολογοῦσιν, ὅτι οὐδεμία δόξα ἐστὶ νόμιμος, μὴ ἐπὶ τοῦ λόγου στηριζομένη. Ἐπειδὴ, εἰ μὴ ὁ λόγος ἦν νόμιμος, διατὶ, πρὸς ἀπόδειξιν καὶ νομιμοποίησιν τῆς ἑαυτῶν ἰδέας, μεταχειρίζονται τὸν συλλογισμόν. Οὗτοι λοιπὸν ἑαυτοῖς ἀντιφάσκουσι, καταντῶντες γελοῖοι; Ὁ δὲ λόγος, ἐξ ἐναντίας, μένει ἀμετάβλητος εἰς τὴν φύσιν του, ἀποδεικνύων δι' αὐτῶν τούτων τῶν σκεπτικῶν, οἵτινες θέλουσι νὰ τὸν ἀρνῶνται, τὴν νόμιμον καὶ ἄφευκτον αὐ-

(α) Τῷ ὄντι, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι σύστημα, τοῦ ὁποίου βάσις ἢ θεμελιώδης ἀρχὴ ἐστὶν ἡ πλάνη, πρέπει νὰ ἦναι ὅλον λάνη, ἡ μεγίστη πλάνη.

τοῦ δύναμιν, προςαγόμενος τὸν ἡμέτερον θαυμασμὸν καὶ τὸ σέβας. Ἀλλὰ τέλος, παραστήσωμεν τὸ ἐπιχείρημά των ἐν πάσῃ τῇ αὐτοῦ ἰσχύϊ.

Οἱ σκεπτικοὶ, θέλοντες νὰ ἀποδείξωσιν, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀντιφάσκει ἀναγκαίως πρὸς ἑαυτὸν, ἐνασμενίζονται νὰ ἐπιδεικνύωσι τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰς πλάνας, εἰς ἃς συχνάκις περιπίπτουσιν, οὐ μόνον οἱ φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Ἐντεῦθεν συνάγουσιν ὅ,τι διατείνονται νὰ ἀποδείξωσιν. Ὁ ὡραῖος οὗτος συλλογισμός ἐστιν ὅλως διόλου παρόμοιος τῷ ἑξῆς : Ὁ Πέτρος ἔκλεψεν· αἰτία λοιπὸν τῆς κλοπῆς ἐστιν ὁ ἀπαγορεύων τοιαύτας πράξεις νόμος.

Βέβαια, δὲν ἠδυνάμεθα ν' ἀπαιτήσωμεν παρὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ λόγου συλλογισμοὺς κρείττονας. Εἰσὶν ἴσως συγχωρητέοι ἕνεκα τῆς ἀσθενείας των. Ἀλλ' ὅ,τι μ' ἐκπλήττει καὶ δὲν δύναμαι νὰ ὑποφέρω, ἐστὶ τὸ βλέπειν φιλοσόφους, οἵτινες σεμνύνονται διὰ τὸν λόγον, καὶ τάσσονται ὑπὸ τὴν σημαίαν του, ἀρνουμένους τὸν οὐσιώδη τούτου χαρακτῆρα, τουτέστι τὸ ἀλάνθαστον αὐτοῦ. Λέγουσιν, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀπατᾶται ἐνίοτε· ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστι πολλὰ σπουδαῖον ἐπιχείρημα κατὰ τοῦ κύρους αὐτοῦ. Ναὶ, λέγω, καὶ διατί οὐχί ; Εἰ μὴ ἦν ὁ λόγος ἀλάνθαστος ἐμοὶ γνώμων πρὸς γνῶσιν τῆς ἀγνώστου ἀληθείας, εἰ ἐνίοτε ἠπατᾶτο, καθὼς λέγουσιν, ὕποπτος ἂν μοι ἐγίνετο, καὶ κατὰ συνέπειαν ἧττον νόμιμος. Ἀλλὰ τοῦτο, χάρις τῷ Θεῷ κατ' οὐδένα τρόπον ἐστὶν ἀληθὲς, ὡς ὀψόμεθα.

Ἡ ἀνατομικὴ λύσις, ἣν ἀνωτέρω ἐπὶ τῆς ἡμετέρας πνευματικῆς φύσεως ἐποιήσαμεν, ἔδειξε τὴν ἐνεργητικὴν ἡμῶν θέλησιν, ἢ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἡμετέρου προσώπου, περιστοιχουμένου ὑπὸ τριῶν στοιχείων, ὧν ἕκαστον ἔχει τὸ ἴδιον αὐτοῦ μέρος καὶ τὴν ἰδίαν λειτουργίαν, ἀνάγον ἡμᾶς πρὸς τὸν ἀνώτατον ἡμῶν σκοπόν. Ταῦτα δέ εἰσιν ἡ συνείδησις, ὁ λόγος καὶ ἡ ἔφεσις. Ἐξ ἄλλου, ζητοῦντες τὴν αἰτίαν τῶν ἡμετέρων πλανῶν, εὑρίσκομεν, ὅτι ὅλαι πηγάζουσιν ἐκ τοῦ ἀφίστασθαι τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, ἐκ τοῦ ὅτι, παρασυρόμενοι ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ γινώσκειν, παραδιδόμεθα ὅλως εἰς ἐμπνεύσεις τῆς φαντασίας, γινόμενοι ποιηταὶ, ἀντὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης, πλάττοντες περίφημον Ἰλιάδα, ἐν ᾗ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι μάχονται ἀεννάως διχονοοῦντες. Ἐν τίνι λοιπὸν δικαιώματι δύναμαι νὰ κατηγορήσω τὸν λόγον διὰ τὰς πλάνας μου, ἐὰν ὑποπίπτω παραλόγως πράττων; Ἐν τίνι δικαιώματι δύναμαι νὰ ἀποδώσω εἰς τὸν λόγον ὅ,τι συμβαίνει ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτόν; Εἴπερ ἡ πλάνη οὐδὲν ἐστὶν ἄλλο ἢ δόξα τις ἄνευ λόγου καὶ παρὰ λόγον, ὑπάρχει ἀδικώτερον ἢ ἀτοπώτερον τοῦ λέγειν ὅτι προέρχεται ἐξ ἐκείνου, ὅστις ἀναιρεῖ αὐτὴν καὶ καταδικάζει; Ἡ πλάνη δὲν δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ λόγου πλέον ἢ τὸ σκότος ἐκ τοῦ φωτός. Οὐδεμία μεταξὺ αὐτῶν τυγχάνει συγγένεια, ἀλλ' ἔχθρα μόνον καὶ διαφορά. Ναὶ, ὁ μᾶλλον ἀδιάλλακτος τῆς πλάνης ἐχθρὸς ἐςὶν ὁ λόγος. Ὁ λόγος δὲν ὑποφέρει τὴν πλάνην, ἀλλὰ καταδιώκει καὶ

καταστρέφει αὐτήν. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος, λέγουσιν οἱ σκεπτικοὶ, ἀντιφάσκει ἀναγκαίως πρὸς ἑαυτὸν, καὶ οἱ τούτοις ἀντίπαλοι οὕτω σκέπτονται, καίτοι ἧττον ἀπολύτως. Ἐπειδὴ ἑκάτεροι κακῶς εἶδον. Ἀληθῶς δ' εἰπεῖν, ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἀντίκειται διὰ παντὸς τῇ πλάνῃ, συμφωνῶν ἑαυτῷ. Ἡ πλάνη πάντοτε ἀντιλέγει πρὸς ἑαυτὴν καὶ τὸν λόγον, ὡς συμβαίνει καὶ τοῖς εἰς αὐτὴν ὑποπίπτουσι.

Λέγειν, ὅτι ὁ λόγος δύναταί ποτε νὰ ἀπατηθῇ, ἐστὶ παραγνωρίζειν τὸν φύσιν αὐτοῦ, συγχέειν αὐτὸν πρὸς τὸ ἡμέτερον πρόσωπον. Τώρα, ὅπως θέσωμεν τὸν λόγον ὑπεράνω πάσης μομφῆς, παγιώσωμεν δὲ τὸ ἀλάνθαστον καὶ τὸ κῦρος αὐτοῦ, ἐρχόμεθα νὰ διακρίνωμεν αὐτὸν τοῦ ἡμετέρου προσώπου, καὶ νὰ ὁρίσωμεν τὴν φύσιν αὐτοῦ.

Ἐ γ ὼ καὶ λ ό γ ο ς διατελοῦσιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει, δύο τινὰ διαφόρου φύσεως, τὰ ὁποῖα οὔτε νὰ συγχύσωμεν, οὔτε νὰ λάβωμεν τὸ ἓν ἀντὶ τοῦ ἄλλου δυνάμεθα. Ὅ,τι καλοῦμεν ἐ γ ὼ, σύνοιδα ὅτι ἐστιν ὂν ἐνεργὸν, δυνάμενον νοεῖν καὶ πράττειν ἐλευθέρως, τὸ ὁποῖον, διὰ τῶν ἑαυτοῦ σκέψεων καὶ πράξεων, δοκιμάζει αἰσθήματα χαρᾶς ἢ λύπης. Ἀλλὰ τί ἐστι λόγος; Ἀποκρίνομαι ἐν μιᾷ λέξει. Ἐστὶν ὁ νόμος τοῦ νοεῖν καὶ πράττειν· νόμος ἀναγκαῖος, ἀπόλυτος, καθολικὸς, ἀεὶ ὑπάρχων· ἐνῷ τὸ ἐ γ ὼ ἐστιν ὂν πρόςκαιρον, διαβατικὸν ἐν χρόνῳ. Ὁ οὐσιώδης τοῦ ἐ γ ὼ χαρακτὴρ ἐστὶν ἡ ἐλευθερία, δηλαδὴ ἡ δύναμις τοῦ νοεῖν καὶ πράττειν δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην.

Ὁ δὲ οὐσιώδης χαρακτὴρ τοῦ λ ό γ ο υ ἐστὶ τὸ κανονικὸν, τὸ σταθερὸν, τὸ ἀλάνθαστον. Ὁ λόγος, δυνάμει τῆς ἀμεταβλήτου καὶ κανονικῆς αὐτοῦ φύσεως, ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλεύειν ἐπὶ πάντων καὶ διέπειν τὰ πάντα.

Ἀλλὰ ὁ λ ό γ ο ς καὶ τὸ ἐ γ ὼ, καίτοι ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει διακεκριμένα, εἰσὶν ὅμως ἀχώριστα καὶ στενῶς συνδεδεμένα διὰ σχέσεως κατὰ πάντα ὁμοίας πρὸς τὴν τοῦ γάμου. Ὁ λ ό γ ο ς, νομίζω, βασιλεὺς ὕψιστος ἐν τῷ σύμπαντι, ἐξελέξατο ὡς νύμφην τὴν ἡμετέραν ἐλευθερίαν. Διὰ τοῦτο ἡ ἐλευθερία, τοσοῦτον ἀπειθὴς κατὰ πάσης ἄλλης ἐξουσίας, ἀξιούσης ἄρχειν αὐτῆς, κλίνει πάντοτε μετὰ σεβασμοῦ ἐνώπιον τοῦ λόγου, τοῦ ἑαυτῆς νυμφίου, ὑπείκουσα ἑκουσίως εἰς τὰς κελεύσεις του. Ἐκ τῆς εὐτυχοῦς καὶ νομίμου ταύτης συζυγίας ἐγεννήθησαν δύο θυγατέρες καλλονῆς ἐξαιρέτου. Ἡ μὲν πρεσβυτέρα καλεῖται ἠ θ ι κ ὴ, ἡ δὲ νεωτέρα λ ο γ ι κ ή. Πραγματικῶς, ἠθική τε καὶ λογική εἰσι δύο ἐπιστῆμαι ἄξιαι τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ σεβασμοῦ πάντων· οὔτε δυνάμεθα νοῆσαι αὐτὰς ἄνευ τοῦ συνδέσμου τῆς ἐλευθερίας μετὰ τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ, τί ἐστιν ἠθική; Πράττειν ἐλευθέρως κατὰ λόγον. Τί ἐςὶ λογική; Νοεῖν ἐπίσης ἐλευθέρως κατὰ λόγον. Διάῤῥηξον τὴν συζυγίαν ταύτην τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ θὰ ἴδῃς ἀμέσως ἀφανιζόμενα τὰ ἑαυτῶν τέκνα· δὲν θὰ ἔχῃς πλέον, οὔτε τὸ ἓν, οὔτε τὸ ἄλλο.

Τούτου ὄντος, εἰ ἔμενεν ἡ ἐλευθερία διὰ παντὸς πι

ςὴ εἰς τὸν νόμιμον αὐτῆς νυμφίον, εἰ νοοῦσα καὶ πράττουσα ἠκολούθει τὸν ἀμετάβλητον καὶ ἀλάνθαστον αὐτῆς νόμον, ἣν ἂν ἤδη ὂν ἠθικὸν συνάμα καὶ λογικὸν, ἄμεμπτον καὶ ἀκηλίδωτον, ἣν ἂν πραγματικῶς ἡ ὑπερτάτη τοῦ κόσμου βασίλισσα. Ἀλλ' αὐτὴ συχνότατα παραβαίνει τὴν συζυγικὴν πίστιν, ἀκολουθοῦσα ἐραςὰς παρανόμους καὶ διεφθαρμένους, μεθ' ὧν πράττει συνεχῶς τὴν μοιχείαν. Ὁποῖον ἔγκλημα! Καὶ ποίαν ποινὴν δι' αὐτὸ ὑποφέρει! Διὰ τῆς ἐνόχου μοιχείας τίκτει δύο τέκνα τερατώδη καὶ φρικαλέα, τὰ ὁποῖα φρίττει ὁρῶσα, πληροῦντα αὐτὴν αἰσχύνης καὶ ἀτιμίας, αὐτὴν ἀκαταπαύστως καταδιώκοντα, ὅπως αὐτὴν καταφάγωσι. Καὶ τὸ μὲν καλεῖται κ α κ ὸ ν, τὸ δὲ καλεῖται π λ ά ν η. Τὸ κακὸν καὶ ἡ πλάνη εἰσὶν ἀληθῶς δύο τέρατα ἐκ τῆς ἐλευθερίας γεννώμενα, ὁσάκις αὐτὴ νοεῖ καὶ πράττει, ἐξ ἄλλων ἢ ἐκ τοῦ λόγου ὠθουμένη ἐλατηρίων, τέρατα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν ἐπιπίπτοντα, ὅπως αὐτὴν καταφάγωσιν. Ἀλλὰ τὰ νόμιμα τέκνα, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ λογικὴ, φυσικοὶ ἐχθροὶ τῶν δύο τούτων μαινομένων τεράτων, τοῦ κακοῦ καὶ τῆς πλάνης, ἔρχονται πρὸς βοήθειαν τῆς ἑαυτῶν μητρὸς, συμμεριζόμεναι τοῦ ἀγῶνος. Ἡ ἠθικὴ πολεμεῖ τὸ κακόν· ἡ λογικὴ τὴν πλάνην, καὶ ἀμφότεραι πειρῶνται νὰ συνενώσωσι καὶ συνδιαλλάξωσι τὴν μητέρα μετὰ τοῦ πατρὸς, τὴν ἐλευθερίαν μετὰ τοῦ λόγου. Ὑπόθες τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἄνθρωπον τετραυματισμένον καὶ πεσόντα ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτι περὶ αὐτὴν συγκροτεῖται φοβερὸς πόλεμος μεταξὺ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς, μεταξὺ τῆς πλά-

νης καὶ τῆς λογικῆς, τῶν μὲν ὅπως αὐτὴν ἀπολέσωσι, τῶν δὲ ὅπως σώσωσιν αὐτὴν, καὶ οὕτως ἕξεις τὴν ἀληθῆ εἰκόνα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διηνεκῶς γινομένων.

Καθ' ὅσον ἤδη ἀφορᾷ τὰ τερατώδη τῆς μοιχείας τέκνα, δηλαδὴ τὸ κακὸν καὶ τὴν πλάνην, δυνάμεθα μετὰ λόγου νὰ κατηγορήσωμεν τὸν λόγον; Οὐκ ἔστιν ἡλίου φανώτερον, ὅτι ὁ λόγος περὶ οὐδετέρου εὐθύνεται; Ἀλλ' ἡμεῖς ποιοῦμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ παχυλὸν τοῦτο ἀδίκημα.

Αἱ κακαὶ πράξεις ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ οὐκ εἰσὶν ὀλιγώτεραι τῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ πλανῶν. Ἀλλ' οὐδεὶς οὐδέποτ' ἐτόλμησε νὰ μεμφθῇ τὸν ἠθικὸν νόμον, διατεινόμενος, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ αἰτία τῶν κακῶν πράξεων. Ἀπεναντίας, ἐν ὀνόματι τοῦ ὑπερτάτου καὶ δικαίου τούτου νόμου καταδικάζομεν πάντας ἀδιακρίτως τοὺς ἀπ' αὐτοῦ ἐκκλίνοντας καὶ αὐτὸν ἀθετοῦντας. Ἀλλ' ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀγνοῶ, διὰ τὶ οὐχ οὕτως ἔχει. Ἀγνοῶ διατὶ, ἀντὶ τοῦ καταδικάζειν πᾶσαν πλάνην ἐν ὀνόματι τοῦ λογικοῦ νόμου, ὅςτις οὐχ' ἧττον τοῦ ἠθικοῦ νόμιμός τέ ἐστι καὶ ὑπέρτατος, ἐπιτρέπομέν πως τὴν νομιμοποίησιν τῆς πλάνης, λέγοντες ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ λόγου. Ἀφίνων κατὰ μέρος τοὺς πυῤῥωνιστὰς, οἵτινες, ἕνεκα τῆς ἀσθενείας των, μέμφονται τὸν λόγον ὡς τὴν αἰτίαν τῶν ἡμετέρων πλανῶν, ἐρωτῶ μόνον τοὺς λεγομένους ὀρθολογιστὰς φιλοσόφους, τοὺς περὶ πολλοῦ ποιουμένους τὸ κῦρος τοῦ λόγου: Διὰ τὶ λέγετε, ὅτι ὁ λόγος ἐνίοτε κατὰ ἀλήθειαν ἀπατᾶται; Τίνα ἀπόδειξιν περὶ τούτου ἔχετε δοῦναι;

Εἰ ὁ λόγος ἐστὶ νόμιμος, ὡς ὑμεῖς ἀξιοῦτε, πᾶν τὸ ἐξ αὐτοῦ πηγάζον ὀφείλει νόμιμον εἶναι. Ἑπομένως, ἡ ἐξ αὐτοῦ προέρχομένη πλάνη, ὡσαύτως νόμιμος. Ἀλλὰ πρὸς τί χρήσιμος ὁ παχυλὸς οὗτος παραλογισμός; Εἰ κακὸν οὐδὲν ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου δύναται προελθεῖν, ἐπίσης οὐδεμία πλάνη ἐκ τοῦ λογικοῦ. Εἰ μὴ κατηγοροῦμεν τὸν λόγον διὰ τὰς κακὰς ἡμῶν πράξεις, τίνος ἕνεκεν αὐτὸν κατηγοροῦμεν διὰ τὰς κακὰς ἡμῶν ἰδέας, διὰ τὰς ἡμετέρας πλάνας;

Ὁ ἀνθρώπινος λόγος, λέγουσιν οἱ σκεπτικοὶ οὐδεμίαν ἔχει ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ἀπολύτου κύρους αὐτοῦ.

Ἀποκρινόμεθα: Ναὶ, ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἐστὶν ἀπολύτως νόμιμος· καὶ ἰδοὺ ἡ ἀπόδειξις, ἣν περὶ αὐτοῦ δίδομεν.

Ἐὰν νοῶμεν καὶ πράττωμεν κατὰ λόγον, ἡ πρᾶξίς ἐστι καλὴ, ἡ κρίσις ὀρθὴ, καὶ ὁ νοῶν ἢ πράττων ἐστὶν ὂν ἠθικὸν, ἄξιον τιμῆς καὶ ὑπολήψεως. Ἐὰν ἐξ ἐναντίας ἡ πρᾶξις ἢ ἡ κρίσις δὲν φέρωσι τὴν σφραγίδα ἢ τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ λόγου, ἢ κατ' αὐτοῦ ἀντιτάσσωνται, ἡ πρᾶξίς ἐστι κακὴ, ἡ κρίσις ἐσφαλμένη, καὶ ὁ νοῶν ἢ πράττων καταφρονητέος καὶ ἄθλιος. Ἰδοὺ ἡ ἀπόδειξις περὶ τοῦ ἀπολύτου κύρους τοῦ λόγου. Δυνάμεθα νὰ ἀπαιτήσωμεν κρείττονα;

Νομίζω, ὅτι ῥιζηδὸν ἀνῃρέσαμεν τὸν σκεπτισμὸν, θέμενοι τὸ ἀπόλυτον κῦρος τοῦ λόγου. Ἤδη ἐρχόμεθα ὡς ὑπεσχέθημεν, δυνάμει τοῦ ἀλανθάστου τούτου λόγου νὰ ζητήσωμεν τ ὴ ν ἀ π ό λ υ τ ο ν κ α ὶ κ α θ ο λ ι κ ὴ ν ἀ λ ή θ ε ι α ν, πρὸς ἣν ἡ φιλοσοφία ἐξυπαρ.

χῆς ἀποβλέπει. Ἐπειδὴ μόνον διὰ τῆς ἀληθείας ταύτης δυνήσεταί ποτε φθάσαι πρὸς τὸ σκοπούμενον τέλος, ἤτοι πρὸς τὴν τελείαν ἐξήγησιν τοῦ παντός. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ὀφείλομεν νὰ συλλογισθῶμεν, διὰ τίνος μεθόδου θὰ εὕρωμεν καὶ θὰ ἀναγνωρίσωμεν αὐτὴν μετὰ βεβαιότητος.

Γινώσκομεν πᾶν καταληπτὸν ἐκ τοῦ ἰδίου καὶ οὐσιώδους χαρακτῆρος, τοῦ διακρίνοντος αὐτὸ παντὸς ἄλλου. Ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια ἔχει βεβαίως τὸν ἴδιον καὶ οὐσιώδη τοῦτον χαρακτῆρα, αὐτῇ μόνῃ ἀποκλειστικῶς ἀνήκοντα, τὸν ὁποῖον μάτην ἂν ἐζητοῦμεν ἐν ἄλλῳ τινι ἀντικειμένῳ. Εἰ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἐγινώσκομεν πρότερον, εἴχομεν ἂν: 1ον τὸ λίαν σπουδαῖον πλεονέκτημα τοῦ μὴ ἀπατᾶσθαι, παραδεχόμενοι ὡς ἀπόλυτον ἀλήθειαν ἕτερόν τι ἀντικείμενον μὴ ὂν τοιοῦτον. 2ον παρατηροῦντες ἀντικείμενόν τι φέρον τὸν ἐν λόγῳ χαρακτῆρα, θὰ ἔχωμεν τὸ δικαίωμα τοῦ κρίνειν καὶ ἐπιβεβαιοῦν νομίμως, ὅτι τοῦτο μόνον καὶ οὐχὶ ἄλλο ἐστὶν ἡ ζητουμένη ἀλήθεια. Τοῦτον δὲ τὸν χαρακτῆρα καλοῦμεν κριτήριον τῆς ἀληθείας. Ἐπειδὴ αὐτός ἐστι μόνος ὁ ἐξουσιοδοτῶν ἡμᾶς κρίνειν καὶ ἀναγνωρίζειν μετ' ἐπιστημονικῆς βεβαιότητος τί ἐστιν ἀλήθεια. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος ἄγει ἡμᾶς, εἰς τὸ ζητῆσαι τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας πρὸ τῆς ἀληθείας αὐτῆς. Ἀλλὰ ποῦ ζητητέον αὐτό; Ποῦ δὲ ἐλπίζομεν αὐτὸ εὑρεῖν.;

Διὰ δύο τρόπων δυνάμεθα γνῶναι τὸν χαρακτῆρά τινος ἀντικειμένου. 1ον παρατηροῦντες ἀπ' εὐθείας

αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον· 2ον παρατηροῦντες ἕτερόν τι ἀντικείμενον, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἀντανακλᾶται. Οὕτω π. χ. γινώσκομεν τὸν χαρακτῆρα τῶν παρελθόντων ἀνθρώπων, παρατηροῦντες τὰ μέχρις ἡμῶν διασωθέντα αὐτῶν ἔργα. Εἴπερ οὐ δύναμαι βλέπειν ἀμέσως τὸν ἥλιον, δύναμαι τοὐλάχιστον βλέπειν αὐτὸν ἐν τοῖς ὕδασιν. Ἐπειδὴ νῦν οὐ δυνάμεθα παρατηρεῖν ἀπευθείας αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, ὀφείλομεν ἕτερόν τι λαβεῖν ἀντικείμενον, ὃ δύναται νὰ ὑποδείξῃ τὸν χαρακτῆρά της, χρησιμεῦον αὐτῆς ὡς κάτοπτρον. Τοῦτο δὲ τὸ ἀντικείμενον ἢ τὸ κάτοπτρόν ἐστιν ἡ ἀνθρώπινος φύσις· καὶ περὶ τούτου ἀπόδειξιν δίδομεν, ὅτι ἀκαταπαύστως ζητοῦμεν τὴν ἀλήθειαν, μὴ δυνάμενοι εἶναι μακάριοι αὐτῆς ἄνευ. Εἰ δὲ ἡ φύσις ἡμῶν ἀγαπᾷ τοσοῦτον τὴν ἀλήθειαν, αὕτη δὲ μόνη δύναται αὐτὴν πληρῶσαι καὶ μακαρίαν καταστῆσαι, τοῦτο δεικνύει ὅτι μεταξὺ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἡμετέρας φύσεως σχέσις καὶ ἀναλογία τοσοῦτον βαθεῖαι ὑπάρχουσιν, ὥστε ἡ γνῶσις ταύτης δύναται ὁδηγῆσαι πρὸς τὴν γνῶσιν ἐκείνης. Ὅθεν οὐκ ἄνευ λόγου ἡ παλαιὰ καὶ νέα φιλοσοφία ἐκτιμῶσι τὰ μάλιστα τὸ περίφημον ἐκεῖνο παράγγελμα «Γνῶθι σαυτόν». Πραγματικῶς ἡ ἀλήθεια, πρὸς τὴν ὁποίαν τείνει ἡ φιλοσοφία ἐστὶν ἐκτὸς ἡμῶν. Ἀλλ᾽ ἀνάγκη πᾶσα, πρὸς τὸ εὑρεῖν καὶ ἀναγνωρίσαι μετὰ βεβαιότητος τὴν ἀλήθειαν, ἐξετάσαι πρότερον ἡμᾶς αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἀπ᾽ ἀρχῆς διῃρέσαμεν τὸ φιλοσοφικὸν πρόβλημα εἰς δύο ζητήματα: 1ον Τί ἐστὶ τὸ κριτήριον τῆς ἀλη-

θείας; 2ον Τί ἐστὶν ἡ αὐτοαλήθεια; Τοῦ μὲν πρώτου τὴν λύσιν ζητήσομεν ἐν ἡμῖν, τοῦ δὲ δευτέρου, ἐκτὸς ἡμῶν.

ΤΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟΝ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ.

Ἡ ἀνθρώπινος φύσις ἀναπτύσσεται καὶ ἐκδηλοῦται ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. Ὅπως δὲ ταύτην γνωρίσωμεν, δέον ἐν πρώτοις θεωρῆσαι τὴν κοινωνίαν. Ἐπειδὴ ἡ κοινωνία ἐστὶν ὁ ἀναγκαῖος ὅρος τοῦ βίου, ἡ εἰκὼν, οὕτως εἰπεῖν, ἡ παριστῶσα τὴν ἀνθρώπινον φύσιν καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς φάσεις.

Πρώτη ἐπὶ τῆς κοινωνίας παρατήρησις δεικνύει τὸν ἀνθρώπινον βίον ὑπὸ τρεῖς κυρίας ἐπόψεις: τὴν πολιτικὴν, τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν φιλοσοφικήν. Τὰ τρία εἴδη ταῦτα τοῦ βίου διαιροῦσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς τρεῖς λίαν διακεκριμένας τάξεις, ὧν ἑκάστη ὑποδιαιρεῖται ἱεραρχικῶς εἰς ἄλλας τάξεις. Ἑκάστη ἔχει τοὺς ἑαυτῆς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, καὶ αἱ τρεῖς ὁμοῦ περιλαμβάνουσι πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα· διότι οὐδεὶς αὐτῶν ἀποκλείεται. Οἱ Βασιλεῖς καὶ οἱ Κυβερνῆται, οἱ Πάπαι καὶ Πατριάρχαι, οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ διδάσκαλοι, ἰδοὺ τὰ τρία ὑπερέχοντα εἴδη, εἰς τὰ ὁποῖα πείθονται καὶ ὑποτάσσονται πάντες ἄνθρωποι, ἕκαστος κατὰ τὴν τάξιν, εἰς ἣν ἀνήκει. Βλέψατε πρὸς τὴν πόλιν τῶν Παρισίων, τὴν πόλιν ταύτην τοῦ κάλλους καὶ τοῦ μεγαλείου. Τὰ μεγαλοπρεπῆ αὐτῆς παλάτια, οἱ ναοὶ καὶ τὰ σχολεῖα μαρτυροῦσιν ἐναργῶς τρία εἴδη

βίου, καὶ τὴν διάκρισιν τῶν τάξεων ἃς ἐδείξαμεν. Ἐξέλθετε τῶν Παρισίων, καὶ διέλθετε ὅλην τὴν σφαῖραν, ἐπισκεπτόμενοι ὅλα τὰ ἔθνη καὶ ὅλας τὰς πόλεις, μεγάλας τε καὶ μικράς. Θὰ ἴδητε πανταχοῦ παλάτια ναοὺς καὶ σχολεῖα, πανταχοῦ θ' ἀπαντήσητε ἄρχοντας ἱερεῖς καὶ διδάκτορας, διακρίνοντες εὐκόλως τὰ τρία εἴδη ταῦτα τοῦ βίου, τὸ πολιτικὸν, τὸ θρησκευτικὸν καὶ τὸ τῆς ἐπιστήμης. Ἀφίνοντες τὸ παρὸν, μετάβητε εἰς τὸ παρελθὸν, συμβουλεύθητε ἐνταῦθα τὴν ἱστορίαν, ἀναμφιβόλως οὐδέποτ' εὑρήσετε κοινωνίαν, μὴ βιώσασαν διὰ τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν τοῦ βίου. Οὐδεμίαν εὑρήσετε κοινωνίαν ἄνευ πολιτείας, ἄνευ θρησκείας, ἄνευ φιλοσοφίας, χωρὶς ἀρχόντων, χωρὶς ἱερέων, χωρὶς διδασκάλων. Ἡ πρώτη αὕτη παρατήρησις, οὖσα ἡ αὐτὴ ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν παντὶ τόπῳ, δικαιοῖ ἡμᾶς παραδέξασθαι, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἐκ φύσεως τυγχάνει οὖσα πολιτικὴ, θρησκευτικὴ καὶ φιλοσοφική· διότι πάντοτε καὶ παντοῦ ἀναπτύσσεται καὶ ἐκδηλοῦται ὑπὸ τὰς τρεῖς ταύτας φάσεις. Ἐντεῦθεν τὰ τρία εἴδη τῆς ἱστορίας, ἡ φιλοσοφικὴ, ἡ θρησκευτικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ, ἢ ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης ἐν γένει.

Δευτέρα ἐπὶ τῆς κοινωνίας παρατήρησις δείκνυσι τὴν διαφωνίαν, τὸν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίον ἀένναον πόλεμον, δεικνύει ὅτι ἕκαστον εἶδος ἀντιτάσσεται, καὶ πολεμεῖ, οὐ μόνον κατὰ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτοῦ. Τὸ μᾶλλον ἐπαισθητὸν φαινόμενον τοῦ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ συμβαίνοντός ἐστιν ἡ διχόνοια καὶ ὁ πόλεμος. Τὰ δύο ταῦτα πανταχοῦ συναντῶνται, ἔν τε

τοῖς Πολιτεύμασιν, ἔν τε τοῖς Ναοῖς, ἔν τε τοῖς Σχολείοις. Παντοῦ βλέπομεν διαμάχας, εἴτε μερικὰς, εἴτε γενικὰς, πρὸς δὲ καὶ ἀτομικάς· ἐπειδὴ ἕκαστός ἐστιν ἑαυτῷ πολέμιος· ἤδη ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μέγαν ἀνταγωνισμὸν μεταξὺ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας, ἐν ᾧ μετέχει καὶ ἡ φιλοσοφία, διαφωνοῦσα πρὸς ἀμφοτέρας. Θεωροῦντες ἑκάστην ἰδιαιτέρως, οὔτε ἁρμονίαν, οὔτε εἰρήνην ἐν αὐταῖς εὑρίσκομεν, ἔχοντες διαφόρους θρησκείας, διαφόρους φιλοσοφίας καὶ διαφόρους πολιτείας, πάσας ἀλλήλαις ἀντικειμένας, καὶ πάντοτε ὡπλισμένας πρὸς ἀμοιβαῖον πόλεμον. Ἡ δημοκρατία, ἡ μοναρχία, ἡ ὀλιγαρχία, καὶ τὰ διάφορα Πολιτεύματα, ἐν οἷς τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα διατελοῦσι μᾶλλον ἢ ἧττον συνδυασμένα, δεικνύουσι τὸν πολιτικὸν βίον πλήρη αἵματος καὶ συμφορᾶς. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν θρησκείαν, ἀφίνων κατὰ μέρος τὰς βαρβάρους Θρησκείας, θεωρῶ μόνον τὴν ἐκ Θεοῦ Θρησκείαν, τὴν θρησκείαν τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου, τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Φαίνεται ἴσως αὕτη ἄνευ διαιρέσεως, ἄνευ διχονοιῶν, ἄνευ ἐρίδων ; Ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύσις, ὁ παπισμὸς καὶ ὁ ἀντιπαπισμὸς, ἤτοι ὁ προτεσταντισμὸς, ἀποκρίνονται εἰς τὸ ζήτημα. Τί δὲ εἴπω περὶ φιλοσοφίας; αὕτη κατὰ μείζονα λόγον ὑπερβαίνει τὰς δύο αὐτῆς ἀδελφὰς ἐπὶ διαιρέσεσι καὶ διαφωνίαις. Ἐπειδὴ, καίτοι δυνάμενοι νὰ διακρίνωμεν αὐτὴν εἰς δύο κυριώδη συστήματα, τὸ τῶν φυσικῶν καὶ τὸ τῶν πνευματιστῶν, ἔχομεν ὅμως τόσας φιλοσοφίας, ὅσους καὶ φιλοσόφους. Ἀφήσωμεν ἤδη κατὰ μέρος τὸ παρὸν, καὶ μεταβῶμεν εἰς τὸ παρελθόν·

Ἡ ἱστορία διηγεῖται ἡμῖν ἄλλο, ἢ πολέμους καὶ μάχας; Ἡ πολιτικὴ ἱστορία, ἐστὶν ἱστορία τῶν πολέμων μεταξὺ τῶν διαφόρων Ἐπικρατειῶν καὶ μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν πολιτῶν τῆς αὐτῆς Ἐπικρατείας. Ὡσαύτως ἡ ἱστορία τῆς θρησκείας οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ἱστορία τῶν πολέμων μεταξὺ τῶν διαφόρων θρησκειῶν καὶ μεταξὺ τῶν γεννωμένων ἐν τῷ κόλπῳ τῆς αὐτῆς θρησκείας αἱρέσεων. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, ἐστὶν ἱστορία τῶν ἀντιφάσεων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἅπερ ἀναιροῦσιν ἄλληλα. Αὐτὴ μάλιστα ἡ ἱστορία παρέχει τὴν εἰκόνα ἀνταγωνισμοῦ, διαρκοῦς πολέμου μεταξὺ τῆς Πολιτείας, τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Φιλοσοφίας, αἵτινες ἀγωνίζονται ἀμοιβαίως νὰ ἐξοντωθῶσιν, ἢ νὰ κατισχύσῃ ἡ μία τῆς ἄλλης. Ἡ θρησκεία θέλει νὰ κρατήσῃ τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φιλοσοφία ζητεῖ ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ δικαίωμα τῆς κυριότητος. Ἀμφότεραι διαφιλονεικοῦσι τὸ δικαίωμα τοῦ κανονίζειν τὴν πολιτείαν. Ἡ πολιτεία ὡσαύτως ἀξιοῖ ἔχειν ἀμφοτέρας ὡς ὄργανα πρὸς τὸν ἑαυτῆς σκοπόν. Ἐνὶ λόγῳ, παντοῦ καὶ πάντοτε, οἱ Βασιλεῖς καὶ Κυβερνῆται, οἱ Ἱερεῖς καὶ Διδάσκαλοι, ἢ αἱ τρεῖς αὗται τάξεις τῆς κοινωνίας τυγχάνουσι διαφωνοῦσαι, ἀντιμαχόμεναι πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς ἑαυτάς.

Ἐκ τῆς πρώτης παρατηρήσεως συνηγάγομεν ἁπλῶς, ὅτι ἡ ἀνθρώπινος φύσις ἐστὶ φύσει πολιτική, θρησκευτικὴ καὶ φιλοσοφική· διότι παντοῦ καὶ πάντοτε ὑπὸ τὴν τριπλῆν ταύτην ἔποψιν ἀναπτύσσεται καὶ ἐκδηλοῦται. Ἀλλ᾽ ἐκ τῆς δευτέρας, ἥτις ὡσαύτως δει-

κνύει παντοῦ καὶ πάντοτε τὴν αὐτὴν φύσιν καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς φάσεις, ἐν ἀταξίᾳ, ἐν συγχύσει, ἐν φοϐερῷ πολέμῳ, τί πρέπει νὰ συμπεράνωμεν; Δυοῖν θάτερον: ἢ ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ βασιλεύουσιν ἀποκλειστικῶς τὸ αὐθαίρετον καὶ τυχαῖον, αἱ δὲ λέξεις ἀλήθεια, λόγος, τάξις, ἁρμονία καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἦχοι μόνον εἰσὶν ἁπλοῖ, μηδόλως ἀνταποκρινόμενοι πρὸς τὰ πράγματα, ἤ, ὑπὸ τὴν φαινομένην ταύτην τῆς ἀταξίας μορφὴν, κρύπτεται τάξις τελεία, τὴν ὁποίαν διὰ τοῦ λόγου δυνάμεθα νὰ ἀνακαλύψωμεν. Ὁ λογικὸς νοῦς, οὕτως ἂν συνεπέρανεν. ἀλλὰ τὸ σκεπτικὸν πνεῦμα, κωφὸν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ λόγου, θὰ ἐξήγαγε τὴν πρώτην συνέπειαν, οὕτω διαλογιζόμενον.

«Συχνάκις λέγουσιν, ὅτι ἡ ἀγαθότης τοῦ Δημιουργοῦ ἐπροίκισε τὴν ἀνθρώπινον φύσιν θαυμασίᾳ τινὶ δυνάμει, τὴν ὁποίαν καλοῦσι λόγον. Αὕτη λέγουσι, δύναται ἀνευρίσκειν καὶ ἀποδεικνύειν τὴν ἀλήθειαν, ἀναιρεῖν τὸ ψεῦδος, ἀποκαλύπτειν τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν καὶ τὴν ἁρμονίαν, ὑψοῦσα τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τῶν ἄλλων δημιουργημάτων. Ἀλλ' ἡ πεῖρα ἔρχεται νὰ διαψεύσῃ τὴν δωρεὰν γενομένην ταύτην ὑπόθεσιν, ἢ ταύτην τὴν κολακευτικὴν πρόληψιν. Ἐπειδὴ, εἰ οὕτως εἶχεν, εἰ πραγματικῶς ἡ ἀνθρωπότης ἐκέκτητο τοιαύτην δύναμιν, ὤφειλεν ἐν πρώτοις ὁμοθύμως ὁμολογῆσαι τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν, ἢ τοὐλάχιστον διὰ τῶν λεγομένων σοφῶν, οἵτινες κατέχουσι ταύτην τὴν δύναμιν ἐν μείζονι μοίρᾳ τῶν ἄλλων. Ἔπειτα ἔπρεπε νὰ βλέπωμεν ἀρχούσας ἐν τῇ κοινωνίᾳ τὴν τάξιν καὶ

τὴν ἁρμονίαν, ἃς ὁ λόγος ἀποκαλύπτει. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν οὐχ οὕτως ἔχει. Ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, ἀντὶ ἀληθείας ἀπαντῶμεν τὰς ἀντιφάσεις, ἀντὶ εἰρήνης καὶ ἁρμονίας τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἀταξίαν· Ἁψώμεθα τῶν πραγμάτων ἐγγύτερον.

«Ἡ πεῖρα καθεκάστην δεικνύει, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐρχόμενος ζητεῖ κυρίως τὴν εὐδαιμονίαν του. Ἡ πολιτεία, ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία ἑκάστη δι' ἑαυτῆς τὴν ὑπόσχεται, προσάπτουσα εἰς τὰς ἄλλας τὴν κακοδαιμονίαν. Τί ποιητέον; Ποῦ ζητητέον τὴν ἀλήθειαν, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν; Ἐὰν ὑπάρχῃ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, πρὸς τὶ τῶν ἀπείρων αὐτῆς συστημάτων ὀφείλομεν νὰ στραφῶμεν; Ἐὰν ὑπάρχῃ ἐν τῇ θρησκείᾳ, πρὸς τίνα θρησκείαν; καὶ τίνα ἐκ τῶν αἱρέσεων αὐτῆς πρέπει νὰ προτιμήσωμεν; Ἐὰν ὑπάρχῃ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ποῖον εἶδος πολιτείας πρέπει νὰ ἐκλέξωμεν; Φιλοσοφίαι, θρησκεῖαι, πολιτεῖαι, συστήματα, αἱρέσεις, φατρίαι, ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ ἀξιοῖ στηρίζεσθαι ἐπὶ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀληθείας, ἕκαστον ἀναιρεῖ τοὺς ἀντιπάλους του δυνάμει τοῦ λόγου. Ὁ λόγος ἐπικυροῖ ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἀνατρέπει τὰ πάντα, μηδέποτε δυνάμενος ἐν τῇ πληθύϊ ταύτῃ τῶν ἀντιθέτων ὑπολήψεων, αἵτινες διαιροῦσι τὴν ἀνθρωπότητα, πεῖσαι ἡμᾶς προτιμῆσαι ταύτην ἐκείνης. Συντασσόμεθα μετὰ ταύτης ἢ ἐκείνης, οὐχὶ δυνάμει τοῦ λόγου, ἀλλὰ κατὰ τύχην. Ὁ μὲν ἐστὶ φιλόσοφος, ὁ δὲ ἱερεὺς, ὁ ἄλλος πολιτικὸς, τοιαύτης ἢ τοιαύτης φιλοσοφίας, τοιαύτης ἢ τοιαύτης θρησκείας, τοιαύτης ἢ τοιαύτης πολιτείας,

οὐχὶ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ λόγου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργουσῶν περιστάσεων. Ἕκαστος θεωρεῖ τὴν ἑαυτοῦ μερίδα, ὡς τὴν κρείττονα, ἐλπίζων, ὅτι θὰ εὕρῃ ἐν αὐτῇ τὴν εὐδαιμονίαν του, καὶ πάντες ἀπατῶνται, πάντες θνήσκουσι, μηδὲν ἄλλο ἐν αὐτῇ συναντῶντες ἢ τὴν δυστυχίαν. Οὕτω, μεταξὺ τῶν διαφόρων γενῶν καὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ βίου, οὐδὲν ἄλλο βλέπομεν ἢ ἀντιφάσεις, διαφωνίας, ἔριδας καὶ συμφοράς. Οὐκ ἔστι λοιπὸν ἐναργὲς, ὅτι τὰ λεγόμενα ἀλήθεια, τάξις, ἁρμονία, εὐδαιμονία, λέξεις εἰσὶν ἁπλαῖ, μηδεμίαν ἔχουσαι ἀνταπόκρισιν πρὸς τὰ πράγματα, καὶ ὅτι ἡ δύναμις αὕτη τοῦ λόγου συντελεῖ μόνον εἰς τὸ ἀπατᾷν ἡμᾶς, εἰς τὸ πολλαπλασιάζειν τὰς δυσκολίας καὶ ἐπαυξάνειν τὰ κακά; »

Τοιῷδε τρόπῳ τὸ σκεπτικὸν πνεῦμα, ἀναχωροῦν ἐκ τῆς γενομένης παρατηρήσεως, καταλήγει εἰς τὴν ἀπόλυτον ἄρνησιν καὶ τὴν καταδίκην τοῦ λόγου. Ἴδωμεν νῦν, τίνι τρόπῳ ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς, ὁ ἀκούων τῆς φωνῆς τοῦ λόγου, καὶ ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ πορευόμενος, δύναται νὰ φθάσῃ πρὸς σημεῖον ὅλως ἀντίθετον, καί τοι ἀναχωρῶν ἐκ τῶν αὐτῶν δεδομένων.

Ἐν πρώτοις, ἡ δευτέρα παρατήρησις δίδει εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς πρώτης βεβαιότητα ἀπεριόριστον, ἀκλόνητον βεβαιότητα. Συνηγάγομεν, ὅτι ἡ ἀνθρώπινος φύσις φύσει ἐστὶ πολιτικὴ, θρησκευτικὴ καὶ φιλοσοφική. Τώρα, ἐπειδὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν αἰώνων βλέπω πόλεμον μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων ἐκδηλώσεων

τῆς ἡμετέρας φύσεως, καὶ ὅτι οὗτος ὁ πόλεμος, καί τοι τοσοῦτον μέγας καὶ τοσοῦτον διαρκὴς, οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν ἴσχυσεν ἄχρι τοῦδε νὰ ἐξαλείψῃ ἀφ' ἡμῶν, ἡ παρατήρησις αὕτη, λέγω, δικαιοῖμε πιστεύειν μᾶλλον, ὅτι ἡ ἀνθρώπινος φύσις φύσει ἐστὶ πολιτικὴ, θρησκευτικὴ καὶ φιλοσοφική. Δὲν ἠδυνήθησαν οἱ πολιτικοὶ πόλεμοι νὰ καταστρέψωσι τὰ πολιτεύματα καὶ τὴν κοινωνίαν. Ἡ φιλοσοφία, καί τοι πρὸς ἑαυτὴν ἀντιφάσκουσα, καί τοι ὑπὸ τοῦ πυῤῥωνισμοῦ καὶ τῶν θρησκειῶν ἀναθεματιζομένη, ὑφίσταται εἰσέτι. Ὡσαύτως ἡ θρησκεία ὑπάρχει, διελθοῦσα τὰς καταδιώξεις τῶν τυράννων καὶ τὰς προσβολὰς τῶν φιλοσόφων. Οὐκ ἐσμὲν λοιπὸν δι' ἕξιν ἢ ἀνατροφὴν κοινωνικοὶ, θρησκευτικοὶ καὶ φιλόσοφοι, ἀλλ' ἐκ φύσεως. Πᾶν τὸ φυσικὸν μένει ἀνεξάλειπτον, μὴ δυνάμενον ἄλλως ἀφανισθῆναι ἢ τῇ ἐξουδενώσει τῆς οὐσίας, ἧς τοῦτό ἐστι προσόν. Ὁ ἄνθρωπος, ζῶν ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, οὐδέποτε παύσεται εἶναι πολιτικὸς, θρησκευτικὸς καὶ φιλόσοφος, ἔχων πάντοτε τὴν πολιτείαν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ μορφὴ μόνον ὑπόκειται εἰς ἀλλοιώσεις· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα διὰ παντὸς ὑπάρχει. Ἐπανέλθωμεν ἔτι ἅπαξ εἰς τὴν παρατήρησιν, ἐξ ἧς ὡρμήθημεν.

Ὑπὸ τὴν φαινομένην εἰκόνα τῆς ἀταξίας, ὁ λόγος μοὶ λέγει, ὅτι τελεία τις κρύπτεται τάξις. Τὸ κακὸν λέγει, οὐ δύναται εἶναι πραγματικώτερον τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀπεναντίας, τὸ ἀγαθὸν ἔγκειται ἐν τῇ αἰωνιότητι καὶ τῇ οὐσίᾳ τῶν πραγμάτων, ἐνῷ τὸ κακὸν ἐςὶ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ κατ' ἐπιφάνειαν, γεννώμενον ἐκ τοῦ συναν-

τήματος τοιούτων ἢ τοιούτων περιςάσεων καὶ μετ' αὐτῶν συναφανιζόμενον.

Ἁπλῆ ἐπὶ τοῦ σώματος ἡμῶν παρατήρησις ἀρκεῖ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας ταύτης, ἣν ἡμῖν ὁ λόγος ἐμπνέει. Ἡ ὑγεία καὶ ἀσθένειά εἰσι δύο καταστάσεις τοῦ σώματος, ὧν ἡ μὲν ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ ἡ δὲ τὸ κακόν. Ἡ ὑγεία ἐξαρτᾶται φυσικῶς ἐκ τῆς ὀργανικῆς αὐτοῦ συστάσεως καὶ τῶν τακτικῶν αὐτῆς λειτουργιῶν, ἢ ἐκ τῶν σταθερῶν νόμων τῆς φύσεως, ἐνῷ ἡ ἀσθένεια προέρχεται ἐκ τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἐξωτερικῆς περιστάσεως, τυχαίας καὶ διαβατικῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ὑγεία ἢ τὸ ἀγαθὸν ἐστὶ διαρκέστερον τῆς ἀσθενείας, ἢ τοῦ κακοῦ. Ὅθεν δυνάμεθα πάντοτε φεύγειν τοῦτο τὸ κακὸν, εἰ γινώσκομεν τὰς προξενούσας αὐτὸ αἰτίας. Ἀναμφιβόλως, οὕτω δεῖ ἔχειν καὶ ἐπὶ τῶν ἠθικῶν φαινομένων, ἅπερ νῦν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν. Προςπαθήσωμεν λοιπὸν ἀνακαλύψαι τὴν ἀλήθειαν, ἣν ὁ λόγος ἀνακηρύττει, εὑρεῖν τὴν ἐν τῇ ἀταξίᾳ κεκρυμμένην τάξιν, καὶ τὰς παραγωγοὺς τοῦ τυχαίου κακοῦ αἰτίας. Προσπαθήσωμεν αὐτὸ διὰ παντὸς καταστρέψαι μετὰ τοῦ ὑποστηρίζοντος αὐτὸ σκεπτισμοῦ. Ζητήσωμεν καὶ εὑρήσομεν. Ζητήσωμεν τίς ἐστιν ἡ αἰτία τῆς ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἀταξίας καὶ τίς ἡ ἐν αὐτῷ κεκρυμμένη τάξις.

Ἐν πρώτοις, πρέπει νὰ ἐρωτηθῶμεν τίς ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς ἀταξίας, τὴν ὁποίαν συχνάκις παρατηροῦμεν ἐν τῷ σώματι ἡμῶν. Ἐναργῶς, τὸ σῶμά μου ἔχει χρείας, ἃς ὀφείλω τακτικῶς νὰ πληρώσω διὰ τῶν πληρούν-

των αὐτὰς ἀντικειμένων. Εἰ τὰ ἀντικείμενα τῶν σωματικῶν χρειῶν οὐκ ἔχομεν, εἰ πειρώμεθα αὐτὰς θεραπεῦσαι δι' ἀντικειμένων ἀκαταλήλων, ἢ κατὰ τῶν νόμων τῆς ὑγείας, τότε θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀταξία, ἡ νόσος ἢ τὸ σωματικὸν κακόν. Ἐπίσης ἡ πνευματικὴ ἡμῶν φύσις, ὡς εἴδομεν, ἔχει χρείας πολιτικὰς, θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικάς. Ὅθεν, πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῶν, ὀφείλομεν χρῆσθαι ἀληθεῖ πολιτείᾳ, ἀληθεῖ θρησκείᾳ καὶ ἀληθεῖ φιλοσοφίᾳ. Ἀλλ' εἰ τούτων στερούμεθα, καὶ, ἀντὶ τῶν ἀληθῶν, ψευδέσι χρώμεθα καὶ κακαῖς, τότε πρόδηλον, ὅτι θὰ πάθῃ τὸ πνεῦμα ὅ,τι πάσχει φυσικῶς τὸ σῶμα. Ὅταν οὐκ ἔχωμεν διὰ τίνος νὰ πληρώσωμεν τὰς αὐτοῦ χρείας, ἢ ὅταν κακῶς αὐτὰς πληρῶμεν, τότε ἡ ἀταξία ἢ τὸ ἠθικὸν κακὸν ἔσται ἄφευκτον. Ἤδη ἡ αἰτία τῆς ἀταξίας, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν, ἔγκειται ἐν τῇ χρήσει τῆς ψευδοῦς καὶ κακῆς πολιτείας, τῆς ψευδοῦς καὶ κακῆς θρησκείας, τῆς ψευδοῦς καὶ κακῆς φιλοσοφίας. Τοὐναντίον δὲ, ἡ τάξις καὶ ἡ ἁρμονία εὑρίσκονται ἐν τῇ χρήσει τῶν ἀληθῶν. Ἀλλὰ, τί ἐστὶ φιλοσοφία; Τί ἐστὶ θρησκεία; Τί ἐστὶ πολιτεία; καὶ εἰς τί συνίσταται ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος ἑκάστης; Ταῦτά ἐστι τὰ ζητήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλομεν νὰ ἀσχοληθῶμεν, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ πρώτου: Τί ἐστὶ φιλοσοφία;

Εἰ τὸ ἡμέτερον πνεῦμα τὰ πάντα ἐγίνωσκε. καὶ οὐδεμίαν ἄγνοιαν εἶχεν, οὐδέποτ' ἂν ἠδύνατο φιλοσοφεῖν. Ἑπομένως, παρ' ἡμῖν οὐκ ἂν ὑπῆρχε φιλοσοφία. Εἰ δὲ ἐξεναντίας ἠγνόει τὰ πάντα καὶ οὐδὲν ἐγί-

νωσκε, τὴν αὐτὴν ἐπίσης θὰ εἴχομεν συνέπειαν. Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ὑπόθεσιν ἡ φιλοσοφία δὲν ὑφίσταται ἕνεκα τελείας γνώσεως, ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν ὡσαύτως ἀφανίζεται, ἕνεκα τελείας πάλιν ἀγνοίας. Οὕτω λοιπὸν ἡ φιλοσοφία ἐστὶ δυνατὴ παρὰ τοῖς ταυτοχρόνως γινώσκουσί τε καὶ ἀγνοοῦσιν, ὅρος οὗτος, ἐν ᾧ κεῖται προφανῶς ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Θεὸς, τελείαν ἔχων γνῶσιν, οὐ δύναται φιλοσοφεῖν, ὡς ἡμεῖς. Ὡσαύτως οὐ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν φιλοσοφίαν μεταξὺ τῶν ἄλλων ζώων, ἐπειδὴ, καί τοι αἰσθανόμενα, ἀγνοοῦσι πάντα, καὶ οὐδὲν γινώσκουσιν. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε παύεται φιλοσοφῶν· ἐπειδὴ γινώσκει καὶ ἀγνοεῖ. Ἐπειδὴ φύσει ἐφίεται μαθεῖν ὅπερ ἀγνοεῖ, καὶ μόνος κέκτηται τὸ προνόμιον τοῦ εὑρίσκειν τὸ ἄγνωστον διὰ τοῦ γνωστοῦ. Τώρα, ὑποτιθείσης ἀναγκαίως τῆς φιλοσοφίας γνῶσιν ἐν ταυτῷ καὶ ἄγνοιαν. ἐφιεμένης γινώσκειν τὸ ἄγνωστον, καὶ δυναμένης αὐτὸ εὑρίσκειν, δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν αὐτὴν ὡς ἐπιστήμην ὀφείλουσαν βαδίζειν ἐπιστημονικῶς ἐκ τοῦ γνωστοῦ πρὸς τὸ ἄγνωστον. Ἀλλὰ τοιοῦτος ὁρισμὸς ἐστὶ γενικὸς, ἀνήκων οὐ μόνον εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην. Ἐπειδὴ, πᾶσα ἐπιστήμη, πάντοτε ἀναχωροῦσα ἐκ τοῦ γνωστοῦ, ὀφείλει βαδίζειν πρὸς τὸ ἄγνωστον, καὶ οὐδέποτε δυνάμεθα παραδέξασθαι ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς ἀλήθειαν, μὴ ταύτην δι' ἑτέρας ἀληθείας γνωστῆς καὶ παραδεδεγμένης ἀποδεικνύοντες. Ὅθεν, ὁ δοθεὶς ὁρισμὸς οὐκ ἔστι κατάλληλος πρὸς τὸ ὡρι-

σμένον. Ἑπομένως, ὀφείλομεν ζητῆσαι τὸν ἰδίως εἰς τὴν φιλοσοφίαν μόνην ἀνήκοντα.

Ἐθέσαμεν, ὅτι πάντες ἀνεξαιρέτως γινώσκομεν καὶ ἀγνοοῦμεν. Τούτου τεθέντος, ὀφείλομεν διακρίναι τί ἕκαστος ἡμῶν γινώσκει καὶ τί ἀγνοεῖ.

Ἐν πρώτοις, γινώσκω τὴν ἐμὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου· ὅτι ὑπάρχω, καὶ ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος μετ' ἐμοῦ συνυπάρχει, τοῦτό ἐςι γνῶσις ὅλως φυσικὴ, τῆς ὁποίας οὐδεὶς ςερεῖται. Συγχρόνως ἡ ἐμὴ συνείδησις μαρτυρεῖ, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ αἴτιος τῆς ἐμῆς ὑπάρξεως παρατηρῶν ἐπίσης, ὅτι οὐδὲ ὁ κόσμος ἐστὶν αἴτιος τῆς ἑαυτοῦ. Τότε ὁ λόγος ὑπεράνω παντὸς προσκαίρου καὶ ἑαυτῷ ἀνεπαρκοῦς ὄντος διατελῶν, μοὶ δίδει νὰ ἐννοήσω τὴν ὕπαρξιν ὄντος ἀναγκαίου καὶ ἀπολύτου, ἑαυτῷ ἐπαρκοῦς καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις. Οὕτω, δυνάμει τῆς συνειδήσεώς μου, γινώσκω τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν, δυνάμει τῆς ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως τὴν τοῦ κόσμου, καὶ δυνάμει τοῦ λόγου τὴν τοῦ Θεοῦ. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουσιν ἐκ φύσεως τὴν γνῶσιν τῶν τριῶν τούτων ὑπάρξεων, ἃς οὐ δυνάμεθα, νὰ ἀρνηθῶμεν, οὔτε νὰ συγχύσωμεν, μὴ συναρνούμενοι τὸ κῦρος τῶν ἡμετέρων διανοητικῶν δυνάμεων, ἢ μὴ συγχέοντες αὐτὰς αὐθαιρέτως, τουτέστι, μὴ θέλοντες εἶναι ἄφρονες. Ἀλλὰ τί ἐστὶ Θεός, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, τί ἐστί κόσμος, κατά τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν αὐτῶν; τίνες εἰσὶν αἱ μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις καὶ ἀναφοραὶ; αἱ ἑνὸς ἑκάστου ὄντος πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα, καὶ ὅλων τῶν πραγμάτων μεταξὺ αὐτῶν; Ἰδοὺ τί ἀγνοῶ καὶ μετ' ἐμοῦν πάτες

οἱ ἐμοὶ ὅμοιοι. Ἰδοὺ τὸ μέγιστον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἡ φιλοσοφία μόνη πειρᾶται νὰ λύσῃ, καὶ οὐδεμία τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἀξιοῖ τοῦτο ποιῆσαι. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν τῇ φιλοσοφίᾳ ὁρισμὸν ἀποκλειστικῶς αὐτῇ ἀνήκοντα, ὁρίζοντες αὐτήν: ἐπιστήμην, ἥτις προτίθεται τὴν κατάληψιν καὶ τελείαν ἐξήγησιν τοῦ παντὸς, ὡς ἐπιστήμην, ἥτις προτίθεται νὰ διαλύσῃ ἐπιστημονικῶς ὅλον τὸ περικυκλοῦν, τὸ ἀνησυχοῦν καὶ πλῆττον ἡμᾶς σκότος. Ἀλλ' οὗτος ὁ ὁρισμὸς, καίτοι ὢν κατάλληλος πρὸς τὸ ὡρισμένον, οὐκ ἔστιν ὅμως ἀκριβής. Ἐπειδὴ, ἐὰν ὁρίσωμεν τὴν ἰατρικήν, ὡς ἐπιστήμην, ἥτις σκοπεῖ τὴν ἐξήγησιν τῶν αἰτίων τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἀσθενείας, δῆλον ὅτι ὁ ὁρισμὸς οὐκ ἔστιν ἀκριβής, ἐπειδὴ στερεῖται τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐπιστήμης, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα, χωρὶς τοῦ ὁποίου, τὸ προξενοῦν τὴν ὑγείαν ἢ τὴν ἀσθένειάν ἐςιν ἀκατανόητον, καὶ χωρὶς τοῦ ὁποίου αὕτη ἡ ἰδία ἐπιστήμη ἦν ἂν ἀδύνατος. Οὕτως ὡρίσαμεν τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην, ἥτις προτίθεται νὰ καταλάβῃ πάντα καὶ νὰ δώσῃ λόγον περὶ παντός. Ἀλλ' ἐπὶ τίνος ἀντικειμένου ἠδύνατο ἂν προσηλῶσαι τὴν ἑαυτῆς προσοχὴν, ὡς ἡ ἰατρικὴ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου σώματος, ἵνα φθάσῃ πρὸς τὸν σκοπόν της; Ἐν ἄλλοις λόγοις, ἐπειδὴ ἡ φιλοσοφία ἔχει ἴδιον σκοπὸν, διάφορον πάσης ἄλλης ἐπιστήμης, ὀφείλει ὡσαύτως ἔχειν ἴδιον ἀντικείμενον, ἀνάλογον πρὸς τὸν ἑαυτῆς σκοπὸν, οὗτινος οὐδεμία ἄλλη ἐπιστήμη δύναται μετασχεῖν. Ποῖον ἐστὶ λοιπὸν τὸ ἀντικείμενον τοῦτο; Τοῦτο

θὰ ζητήσωμεν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὁρισμοῦ τῆς φιλοσοφίας τὸν ὁποῖον ἐδώκαμεν.

Φύσει γινώσκομεν, ὡς ἀνωτέρω ἐθέσαμεν, τὴν ὕπαρξιν τῶν τριῶν τούτων ἀντικειμένων, τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ. Στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς ταύτης γνώσεως, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν τὴν μὲν ἢ τὴν δὲ ἐκ τῶν ἑξῆς δύο ὑποθέσεων: ἢ ἡ φιλοσοφία ἔχει ὡς ἀντικείμενον ἓν τῶν τριῶν τούτων ὄντων, ἢ ἔχει καὶ τὰ τρία ὁμοῦ. Ἐξετάσωμεν ἤδη τὰς δύο ταύτας ὑποθέσεις, τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην.

Ἐσημειώσαμεν προηγουμένως, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας ὀφείλει ἔχειν τοὺς ἑξῆς ἰδίους χαρακτῆρας· 1ον ἀνήκειν ἀποκλειστικῶς αὐτῇ μόνῃ· 2ον εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Τὰ τρία γνωστὰ ἀντικείμενα φέρουσι τοὺς δύο τούτους χαρακτῆρας; Ἐν πρώτοις, ἐστιν ἐναργέστατον, ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἐςὶν ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας ἐπιςήμης. Αἱ φυσικαὶ ἐπιςῆμαι, λόγου χάριν, μερίζονται ἀλλήλαις τὸν κόσμον. Ἡ φυσιολογία, ἡ ψυχολογία, ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ λογικὴ πραγματεύονται περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν Θεὸν, αὐτὸς ἐστὶν ὡσαύτως τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν καλοῦμεν θεολογίαν. Τώρα, ἐὰν παραδεχθῶμεν ἓν ἐκ τῶν ἀντικειμένων τούτων, ὡς τὸ τῆς φιλοσοφίας, αὐτὴ τότε θὰ συγχέηται μετὰ τῶν ἀνωτέρω. Δεύτερον, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἐςὶν ἀνάλογον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας· ἐπειδὴ οὐδὲν τούτων δύναται ἡμῖν δοῦναι, οὔτε τὴν τελείαν γνῶσιν ἑαυτοῦ, οὔτε τὴν τῶν ἄλλων. Καὶ ἰδοὺ ἡ ἀπόδειξις ἐν ὀλίγοις.

Διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως γινώσκομεν τὴν ὕπαρξιν τοῦ κόσμου, διὰ τῆς συνειδήσεως τὴν ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ λόγου· ὅςις ἄγει πρὸς αὐτὴν ἡμᾶς ἐπερειδόμενος εἰς τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως. Ἐνασχολοῦντες τὰς διανοητικὰς ἡμῶν δυνάμεις, ἑκάστην πρὸς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον, ποιοῦμεν δύο τάξεις ἐπιστημῶν: τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς μεταφυσικάς. Αὗται μὲν ἔχουσιν ὡς ἀντικείμενον τὸν Θεὸν καὶ τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον· ἐκεῖναι δὲ τὸν κόσμον καὶ τὸν ὑλικὸν ἄνθρωπον.

Ἀλλ' οὔτε αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι δύνανται δοῦναι τὴν τελείαν γνῶσιν τοῦ κόσμου, οὔτε αἱ μεταφυσικαὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἑκάστη τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν ἀφίνει τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς ἀνεξήγητον, καὶ οὐδεμία ἔχει διὰ τίνος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν τελείαν γνῶσιν τῶν ἄλλων. Ἐξάγομεν λοιπὸν, ὅτι οὔτε ὁ κόσμος, οὔτε ὁ ἄνθρωπος, οὔτε αὐτὸς ὁ Θεὸς δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἴδιον τῆς φιλοσοφίας ἀντικείμενον διὰ τοὺς δύο ἑπομένους λόγους: 1ον Ἐπειδὴ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα τυγχάνουσι μεμερισμένα μεταξὺ ἄλλων ἐπιστημῶν. 2ον Ἐπειδὴ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας. Ἐν τούτοις, πρὸς πλήρη σαφήνειαν προσθέτομεν τὸν ἑξῆς συλλογισμόν. Δύω ἐπιςῆμαι, διὰ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῶν διακεκριμέναι, οὐδέποτε ἔχειν δύνανται τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον. Τώρα, ἡ φιλοσοφία διακρίνεται ἀκριβῶς τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν διὰ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ της. Λοιπὸν, τὸ ἀντικείμενον αὐ-

τῆς ὀφείλει νὰ ἦναι ὡσαύτως διακεκριμένον καὶ οὐχὶ ταὐτὸν τῷ ἄλλαις ἀνήκοντι. Ἡ φιλοσοφία θὰ ἔπραττε μεγάλην ἀδικίαν, προδίδουσα τὴν ὑψηλὴν αὐτῆς ἀποστολὴν, ἐὰν, ἀντὶ τοῦ ζητεῖν γενναίως τὸ ἴδιον ἀντικείμενον, ἐσφετερίζετο τὸ τῶν ἄλλων. Ἐντεῦθεν ἀναμφιβόλως οὐ συνάγομεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν ἔχει περὶ τῶν ἄλλων ἀντικειμένων νὰ ἀσχολῆται· τοὐναντίον, ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ πάντα θεωρεῖν καὶ πάντα ἐξετάζειν, ὡς σκοποῦσα τὴν κατάληψιν πάντων. Ὀφείλει ὅμως ἵνα μὴ κατὰ μέρος ἀφήσῃ τὸ ἴδιον ἀντικείμενον, καὶ ἀπατηθῇ βαρέως, θεωροῦσά τι ἄλλο ἀντικείμενον, ὡς εἰ ἦν τοῦτο ἰδίως τὸ ἑαυτῆς, ὀφείλουσα μιμεῖσθαι ἐνταῦθα τὴν ἰατρικήν· ἥτις, καίτοι σπουδάζουσα τὰ ἀντικείμενα ἄλλων φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐντεῦθεν οὐ παύεται κρατοῦσα τὸ ἴδιον, καὶ δὲν ἀπατᾶται, λαμβάνουσα ἀντὶ τούτου ἐκεῖνα.

Κατὰ τὴν δευτέραν ὑπόθεσιν, δύναται ἡ φιλοσοφία τρισὶν ὁμοῦ ἀντικειμένοις χρῆσθαι, ὡς τῷ αὐτῇ ἀποκλειστικῶς ἀνήκοντι; Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται τοῦτο ἀδύνατον. Ἐπειδὴ, εἰ οὐδὲν τῶν τριῶν ἀντικειμένων ἰδίως τῇ φιλοσοφίᾳ ἀνήκει, πῶς τοῦτο ἔσται ὁμοῦ τὰ τρία; Τοῦτό ἐστιν ἀντίφασις προδηλοτάτη, λέγειν ἔνθεν μὲν ὅτι οὔτε ὁ κόσμος, οὔτε ὁ ἄνθρωπος, οὔτε ὁ Θεὸς εἰσὶ τὸ κύριον τῆς φιλοσοφίας ἀντικείμενον, ἔνθεν δὲ ὅτι ὁ κόσμος, ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ Θεὸς, ὁμοῦ τὰ τρία ἐστὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας. Ἔπειτα, πῶς ἐπιστήμη τις δύναται ἔχειν τρία ἀντικείμενα, ὧν ἕκαστον ἐναργῶς εἰς ἄλλας ἀνήκει;

Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἡ φιλοσοφία ἐξαφανίζεται ὁλοτελῶς. Διότι, τότε ὑπὸ τὸ ὄνομά της ὀφείλομεν ἐννοεῖν, οὐχὶ πλέον μίαν ἐπιστήμην, ἀλλὰ πάσας ὁμοῦ. Ποῖον ἐστὶ λοιπὸν τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας, εἰμὴ τοῦτό ἐστιν οὔτε ὁ Θεὸς, οὔτε ὁ ἄνθρωπος οὔτε ὁ κόσμος, οὔτε ἕκαστον αὐτῶν ἰδίως, οὔτε ὅλα ὁμοῦ; Οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ συμβουλευθῶμεν ἢ τὸν λόγον. Ἐν πρώτοις, ἀκούσωμεν τὴν φωνὴν αὐτοῦ, ἣν εὑρίσκω ἐκπεφρασμένην ἐν τῷ αὐτῷ ἐγχειριδίῳ, ὅπερ ἄνωθι ἐμνημόνευσα. Ἰδοὺ αὐτή.

« Τῷ ὄντι, ἐὰν ὑπάρχωσι μεταξὺ τῶν πραγμάτων ἀληθεῖς διαφοραὶ, τὰς ὁποίας ὁ χωρισμὸς τῶν ἐπιστημῶν ἀναδίδει στηριζόμενος ἐπ' αὐτῶν, ὑπάρχουσιν ὡσαύτως μεταξὺ ὅλων τῶν ὄντων αὐτοῦ τοῦ σύμπαντος σχέσεις στεναὶ καὶ βαθεῖαι, ἃς ἡ διαίρεσις τῶν ἀναζητήσεων ἐξαλείφει ἢ ὑποκρύπτει. Ὁ κόσμος οὐκ ἔστιν ἄθροισμα μὴ συναφὲς τμημάτων διαφωνούντων· ἔστι σύνολόν τι ὠργανισμένον, τοῦ ὁποίου ἕκαστον μέρος συνδέεται μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ ἔνθα ὁμοῦ πάντα ἐκ μόνης μιᾶς ἀρχῆς ἐξαρτώμενα, συμπόρευονται πρὸς ἓν κοινὸν τέλος μετά τινος θαυμαστῆς συμφωνίας. » Καὶ ὀλίγον ἔπειτα «Ὑπεράνω πάσης ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα συλλαμβάνει ἐπιστήμην κυρίαν, ἧς ἡ λειτουργία ἦν ἂν παραστῆσαι διὰ τῆς ἀνωτέρας ἑνότητος τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐπόψεως τὴν ἑνότητα τοῦ κόσμου, καὶ ἥτις ὤφειλεν ἂν τῇ ἀξίᾳ καὶ ὑπεροχῇ τοῦ ἑαυτῆς ἀντικειμένου τὸ μοναδικὸν προνόμιον τοῦ δεσπόζειν πάσης ἄλλης, ἐξ

ἐξ οὐδεμιᾶς αὐτῶν οὐδόλως ἐξαρτωμένη. Ἀναντιῤῥήτως ἡ ἰδέα τοιαύτης ἐπιστήμης ἐνυπάρχει εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐννοεῖ καθαρῶς τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς ἀνάγκην, θεωρεῖ αὐτὴν δυνατὴν, κατεχόμενον ἀκαμάτως ὑπὸ τῆς ζεούσης ἐφέσεως τοῦ ἀποκτῆσαι αὐτήν.»

Προσπαθήσωμεν ἤδη νὰ σαφηνίσωμεν τὴν φωνὴν ταύτην, καὶ ὀρθῶς αὐτὴν νὰ μεθερμηνεύσωμαν.

Ἡ ἡμετέρα συνείδησις, καθὼς εἴδομεν, φύσει γινώσκει τὴν ὕπαρξιν τῶν τριῶν τούτων ἀντικειμένων: ἤγουν; τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, διακρίνουσα ταῦτα διὰ τῶν χαρακτήρων τοῦ ἐ ν δ ε χ ο μ έ ν ο υ καὶ τοῦ ἀ π ο λ ύ τ ο υ, τοῦ ἐ γ ὼ καὶ τοῦ μ ὴ ἐ γ ὼ, τὰ ὁποῖα δὲν δυνάμεθα νὰ συγχύσωμεν. Ἀλλ' ἐνῷ διακρίνομεν τὰ τρία ταῦτα ἀντικείμενα παρατηροῦντες τὰς ἐπαισθητὰς αὐτῶν διαφορὰς, συγχρόνως εἰδοποιεῖ ἡμᾶς ὁ λόγος, ὅτι μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει στενός τις σύνδεσμος, συνέχων ταῦτα καὶ συγκρατῶν, παρὰ τὰς διαφορὰς αὐτῶν, ἐν ἁρμονίᾳ τελείᾳ. Καὶ τοῦτο, νομίζω, δηλοῖ τὸ χωρίον ὅπερ ἀνέγνωμεν: «Ἐὰν ὑπάρχωσι μεταξὺ τῶν πραγμάτων ἀληθεῖς διαφοραί... Ὑπάρχουσιν ὡσαύτως μεταξὺ ὅλων τῶν ὄντων αὐτοῦ τοῦ παντὸς σχέσεις ἐνδότεραι καὶ βαθεῖαι».

Ἄλλως, οὐ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸν σύνδεσμον μεταξὺ δύο ἢ πολλῶν ἀντικειμένων, μὴ συνεννοοῦντες ἄλλο τι ἀντικείμενον συνδέον αὐτὰ πρὸς ἄλληλα. Οὕτω, λόγου χάριν, ἐὰν ἐννοῶ τὸ κατηγορούμενον καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς προτάσεως, συνηνωμένα, τοῦτο γίνεται

δυνάμει τοῦ ῥήματος, οὗ χωρὶς, ὁ σύνδεσμος θὰ ἐξέλιπε· Τώρα, δεσμοῦ κατ' ἀνάγκην ὑπάρχοντος μεταξὺ Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ κόσμου, ὑπάρχει ἀναγκαίως ὂν τὰ τρία ταῦτα συνδέον. Οὕτως ὁ λόγος ἀποκαλύπτει τὴν ὕπαρξιν ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον διακρίνεται τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου διὰ χαρακτῆρος, τοῦ ὁποίου ἡ ἰδιότης συνίσταται εἰς τὸ συνέχειν ἐν αὐτῷ καὶ φέρειν μεταξὺ αὐτῶν τὴν ἑνότητα, τὴν τάξιν καὶ τὴν ἁρμονίαν. Τοῦτο δ' ἐστὶ κυρίως τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας : 1ον. Ἐπειδὴ οὐδεμία ἐπιστήμη ἔχει τοιαύτην ἀξίωσιν. 2ον. Ἐπειδὴ αὐτὸ μόνον ἐγγυᾶται τὴν τελείαν γνῶσιν ὅλων τῶν πραγμάτων καὶ ἀκριβῶς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας. Τῷ ὄντι, ἡ κατάληψις καὶ ἐξήγησις ὅλων τῶν ὄντων ἐξαρτᾶται προφανῶς ἐξ ἐκείνου τὸ ὁποῖον αὐτὰ συνδέει, δεικνύον ἐν αὐτῷ πάσας τὰς μεταξὺ αὐτῶν ὑπαρχούσας σχέσεις καὶ ἀναφοράς. Οὕτως ἑρμηνεύω τὸ ἑξῆς χωρίον, ἀνωτέρω διαληφθέν.

« Ὑπεράνω πασῶν τῶν ἰδιαιτέρων ἐπιστημῶν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς συλλαμβάνει ἐπιστήμην κυρίαν, ἧς ἡ λειτουργία ἦν ἂν παραστῆσαι διὰ τῆς ἀνωτέρας ἑνότητος τῆς ἰδίας ἐπόψεως τὴν ἑνότητα τοῦ κόσμου, καὶ ἥτις ὤφειλεν ἂν τῇ ἀξίᾳ καὶ τῇ ὑπεροχῇ τοῦ ἑαυτῆς ἀντικειμένου τὸ μοναδικὸν προνόμιον τοῦ δεσπόζειν πασῶν τῶν ἄλλων, ἐξ οὐδεμιᾶς αὐτῶν οὐδόλως ἐξαρτωμένη».

Πάντως, ἵνα ἐννοήσωμεν ὑπεράνω πασῶν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἐπιστήμην κυρίαν, ἐστὶν ἀνάγκη νὰ ἐννοήσωμεν ὡσαύτως ὑπεράνω πάντων τῶν ἀντικει-

μένων, ἅπερ ἀλλήλαις μερίζονται αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι, ἀντικείμενον ἴδιον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀνωτέραν ταύτην ἐπιςήμην, ἀντικείμενον παριςάνον τὴν ἑνότητα τοῦ κόσμου, δυνάμενον νὰ δώσῃ περὶ αὐτοῦ λόγον, ἄνευ τῆς συνδρομῆς ἄλλου. Τότε, ἡ τοιοῦτον ἀντικεί-κείμενον κατέχουσα ἐπιστήμη, κέκτηται πραγματικῶς τὸ προνόμιον τοῦ δεσπόζειν πασῶν τῶν ἄλλων, ὑπὸ μηδεμιᾶς μηδόλως ἐξαρτωμένη. Ἡ φιλοσοφικὴ ἡμῶν φύσις ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως τὴν ὕπαρξιν τοιούτου τινὸς ἀντικειμένου. Ὁ λόγος αὐτὴν ἐπιβεβαιοῖ, καθὼς τὴν τοῦ Θεοῦ. Λοιπὸν, οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν ἢ νὰ ἀσπασθῶμεν αὐτὸ καὶ νὰ ὀνομάσωμεν, ὅπως συμπληρώσωμεν τὸν προκείμενον ὁρισμόν.

Πῶς πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον ὅπερ ἀνεγνωρίσαμεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν; Εἰ τὰ ὀνόματα πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων συνᾴδειν ὀφείλουσι, τότε πρέπει νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸ κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ. Τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας ἐστὶν ἀντικείμενον, οὗ τὴν ὕπαρξιν ὑποθέτουσιν ὅλα τὰ ὄντα, διότι, εἰμὴ τοῦτο ὑπῆρχεν, οὐδὲν τῶν ὄντων ἠδύνατο ἂν ὑπάρχειν, μηδὲ τοῦ Θεοῦ ἐξαιρουμένου. Ἕνεκα λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ χαρακτῆρος, ὀφείλομεν αὐτὸ ὀνομάσαι ἀλήθειαν τῶν ἀληθειῶν ἢ ἀπόλυτον ἀλήθειαν. Ἀλλὰ, τῆς ἀληθείας ταύτης ἐξηγούσης τὰ πάντα, καὶ περὶ πάντων δυναμένης λόγον διδόναι, διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὴν ὡσαύτως λόγον τῶν λόγων, ἢ καθολικὸν λόγον. Τὸν καθολικὸν τοῦτον λόγον ὁ ἡμέτερος λόγος ἐννοεῖ

αἰωνίως μετὰ τοῦ Θεοῦ συνυπάρχοντα, καὶ οὐδέποτε ἀπ' αὐτοῦ χωριζόμενον. Ἡ ἰδέα τούτου τοῦ λόγου, ὃν ὑπεδείξαμεν, ἔγκειται ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἰδέᾳ· εἰς τρόπον ὥστε δυνάμεθα νὰ ἐξάξωμεν ἐκείνην ἐκ ταύτης· δυνάμεθα, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ν' ἀποδείξωμεν ἔτι ἅπαξ τὴν ἀναγκαίαν ὕπαρξιν τοῦ καθολικοῦ λόγου.

Εἴπομεν προηγουμένως ὅτι γινώσκομεν τὴν ἡμετέραν ὕπαρξιν καὶ τὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ὅτι ἐγὼ ὑπάρχω, καὶ ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος μετ' ἐμοῦ συνυπάρχει, τοῦτο γνῶσίς ἐστιν ὅλως φυσική, τῆς ὁποίας οὐδεὶς στερεῖται. Συγχρόνως ἡ συνείδησίς μου ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ τοῦ ἐμοῦ ὄντος ὁ ποιητής· παρατηρῶ δὲ ἐπίσης ὅτι οὔτε ὁ κόσμος ἐποίησεν ἑαυτόν. Τότε ὁ λόγος, ὑπεράνω παντὸς ἐνδεχομένου καὶ ἀνεπαρκοῦς ἑαυτῷ ὄντος, μοὶ δίδει νὰ ἐννοήσω τὴν ὕπαρξιν ὄντος ἀναγκαίου καὶ ἀπολύτου, ἐπαρκοῦς ἑαυτῷ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις οὖσι φύσεως ἐνδεχομένης. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐπαρκεῖ ἑαυτῷ, ἰδοὺ ἔκφρασις ἰσοδυναμοῦσα τῇ ἐπομένῃ : ὁ Θεὸς ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ὡσαύτως, ὁ Θεὸς ἐπαρκεῖ πᾶσι τοῖς ἄλλοις, ἰσοδυναμεῖ τῇ : ὁ Θεὸς δίδει τὴν ὕπαρξιν, τὴν φύσιν καὶ τὴν ζωὴν πᾶσι τοῖς ἄλλοις οὖσι διὰ τοῦ ἑαυτοῦ λόγου· ἢ ὅπερ ἐστὶ ταυτὸν, ὅλα τὰ ὄντα ὀφείλουσι τὴν ὕπαρξιν, τὴν φύσιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ὁ αὐτὸς ἐστὶ λόγος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς, ὁ ἄνθρωπος, ὁ κόσμος, ὅλα τὰ ὄντα ὀφείλουσι τὸ εἶναι, τὴν φύσιν, τὴν

4

ζωήν. Εἰ ἐξ ὑποθέσεως ἐστεροῦντο τοῦ λόγου τούτου, εἰ μὴ οὗτος ὑπῆρχεν, οὔτε ὁ Θεὸς, οὔτε ὁ ἄνθρωπος, οὔτε ὁ κόσμος, οὔτε τὶ ἕτερον ἠδύνατο ἂν ὑπάρξαι. Νῦν, πάντα ταῦτα ὑπάρχει. Κατὰ μείζονα λοιπὸν λόγον, ὁ καθολικὸς λόγος, ὁ ἀπόλυτος λόγος, ὁ ὢν ἡ βάσις, ὁ δεσμὸς, τὸ ἀγαθὸν αὐτῶν, ὀφείλει ὡσαύτως ὑπάρχειν.

Ἤδη, νομίζω, οὐδενὸς στερούμεθα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὁρισμοῦ τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φύσις, ὁ σκοπὸς, τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ὅλα ἀπεδείχθησαν. Τί ἐστὶ λοιπὸν φιλοσοφία; Ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀπολύτου ἀληθείας, τοῦ καθολικοῦ λόγου, δι' οὗ ποτε αὕτη δυνήσεται νὰ καταλάβῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα· ἡ ἐπιστήμη, ἥτις θὰ ἐξαντλήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ εἰδέναι, πληροῦσα αὐτὴν τελειότατα.

Εἰς τὸν ὁρισμὸν τοῦτον ἔχομεν προσθεῖναι τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις:

Ἡ φιλοσοφία διακρίνεται τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, οὐ μόνον διά τε τῆς φύσεως, τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἀντικειμένου, ἀλλὰ προσέτι, διότι ἀπ' ἀρχῆς οὐ κατέχει τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ὀφείλουσα νὰ τὸ ζητήσῃ, ἐνῷ ἑκάστη τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν κατέχει τὸ ἑαυτῆς, ἐνασχολουμένη εἰς τὸ ἐξετάζειν καὶ μελετᾷν αὐτὸ, ὅπως αὐτὸ καλῶς ἐννοήσῃ. Τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας ἐστὶν αὐτὴ ἡ σοφία, ἡ αὐτοσοφία. Κατὰ πρῶτον, ἡ σοφία αὕτη ἐςὶ κεκρυμμένη· καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀφιερούμενος εἰς τὴν εὕρεσίν της καλεῖται φιλόσοφος, ἡ δὲ μέθοδος, δι' ἧς αὐτὴν ζητεῖ, φιλοσοφικὴ ἐπιστή-

μη. Καὶ ἐντεῦθεν πολλάκις ἐμέμψαντο τὴν φιλοσοφίαν, ὡς ἐπιστήμην μὴ ἔχουσαν ἀντικείμενον, ὡς ἐπιστήμην ἄτοπον καὶ ἀπατηλήν. Ἀλλ' αὐτὴ καλῶς ἠδύνατο ἀπαντῆσαι τοῖς ἐξ ἀγνοίας ὑβρισταῖς αὐτῆς καὶ συκοφάνταις, λέγουσα πρὸς αὐτούς. «Ὁμολογῶ, ὅτι δὲν κατέχω εἰσέτι τὸ ἀντικείμενόν μου, καθὼς αἱ ἄλλαι ἐπιςῆμαι κατέχουσι τὸ ἑαυτῶν. Ζητῶ αὐτὸ, καὶ καλοῦμαι μετριοφρόνως φιλοσοφία. Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενόν μου ὑπάρχει, ἔστε βέβαιοι· ἐπειδὴ, εἴπερ ἄλλως εἶχεν, ὑμεῖς οἱ ἐξ ἀγνοίας διαβάλλοντές με οὐκ ἂν ὑπήρχετε. Καλῶς γινώσκω, ὅτι τὸ ἀντικείμενόν μου ὑπάρχει, ὂν τὸ εὐγενέστερον, τὸ τιμιώτερον, τὸ ὡραιότερον, τὸ μᾶλλον ἄξιον τῆς ἡμετέρας ἀγάπης. Ἡ ζήτησις αὐτοῦ, μετὰ τῆς γλυκείας ἐλπίδος τοῦ εὑρεῖν αὐτὸ, ἀρκεῖ μόνη νὰ καταστήσῃ μακάριον τὸν ὑπὸ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ φλεγόμενον.»

Ἡ φιλοσοφία ἐκ φύσεως ἔχει δύο ἰδίας λειτουργίας· 1ον ζητῆσαι τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ἢ ἀνυψωθῆναι εἰς τὴν ἀ π ό λ υ τ ο ν ἀ λ ή θ ε ι α ν, διερχομένη τὰς μερικὰς ἀληθείας· 2ον ἐννοῆσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῆς μετὰ πάσης ἀκριβείας, ὅπως δι' αὐτῆς δυνηθῇ ἐπιστημονικῶς νὰ ἐξηγήσῃ ὅλα τὰ ἄλλα. Ἡ μὲν πρώτη συνίστησι τὴν ἐπιστήμην τῆς μεθόδου, ἢ τὴν κυρίως φιλοσοφίαν. Ἡ δὲ δευτέρα συγκροτεῖ τὴν ἐπιστήμην τῆς σοφίας, τὴν καθιστῶσαν τὸν θεράποντα αὐτῆς σοφὸν, οὐχὶ φιλόσοφον, ὡς ἡ πρώτη διὰ τῆς μεθόδου καὶ τῆς ἐρεύνης. Πρὶν ἢ ἐξαντλήσωμεν τὴν πρώτην λειτουργίαν, φανερὸν ὅτι δὲν πρέπει νὰ θίξωμεν τὴν δευτέραν.

Ἄτοπον δὲ τὸ πειρᾶσθαι λόγον ἐπιστημονικὸν διδόναι περὶ παντὸς τὸν τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν ἀγνοοῦντα, τὸν μὴ κατέχοντα τὸν *ἐξηγητικὸν* τοῦ σύμπαντος *λόγον*. Ἐπειδὴ, παραγνωρισθείσης τῆς τάξεως ταύτης ἐν τῇ σπουδῇ τῆς φιλοσοφίας, ἐγεννήθησαν τόσαι πλάναι καὶ τόσα ψευδῆ συστήματα, ὧν ἕνεκα οὐ δυνάμεθα κατηγορῆσαι τὸν λόγον, εἰ σωφρονοῦμεν. Ἡ πλάνη προέρχεται πάντοτε ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας. Προέρχεται ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ σκεπτομένου ἐκτὸς τοῦ λόγου καὶ παρὰ λόγον. Οὐκ ἔστιν οἱαδήποτε πλάνη, ἣν οὐ δυνάμεθα νὰ ἀνάξωμεν εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην· ἐξεναντίας οὐδεμία ὑπάρχει, τὴν ὁποίαν δύναταί τις νὰ δείξῃ ὡς ἐκ τοῦ λόγου προερχομένην. Τούτου ὄντος, ἡ πληθὺς τῶν πλανῶν, εἴτε τῶν φιλοσόφων, εἴτε ὅλων τῶν ἄλλων, μακρὰν τοῦ ἀμαυρῶσαι τὴν λαμπρότητα τοῦ λόγου, μακρὰν τοῦ καταστῆσαι ὕποπτον καὶ ἀμφίβολον αὐτοῦ τὸ κῦρος, ἐπαυξάνουσι μάλιστα τὴν τιμήν του. Ἐπειδὴ, ἵνα καλῶς ἐκτιμήσω τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν, ἵνα καλῶς ἀποδείξω, ὅτι ὁ λόγος ἐστὶν ὁ πλέον ἀλάνθαστος, ὁ πλέον νόμιμος ὁδηγὸς ἐν τῇ ζωῇ ἡμῶν, ἀρκεῖ ἁπλῶς νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἐγκαταλείπων αὐτὸν, εἴτε ἐν τῇ πράξει, εἴτε ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἀμέσως πίπτω εἰς τὸ κακὸν καὶ εἰς τὴν πλάνην. Ἄρα, πρὸς ἀποφυγὴν ἀμφοτέρων ὀφείλω νὰ σέβωμαι τὸν λόγον, νὰ τιμῶ αὐτὸν καὶ αὐτῷ μόνῳ νὰ πείθωμαι. Λόγε! Θεῖε Λόγε! εἰς σὲ ὀφείλομεν τὸν ὁρισμὸν τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν διάκρισιν τῆς ἀληθοῦς ἀπὸ τῶν ψευδῶν· εἰς σὲ ὀφείλομεν τὴν αἰτιολογίαν τῆς ἀταξίας,

ἥτις ἡμᾶς προςβάλλει ἐκ πρώτης ὄψεως, παρατηροῦντας τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν. Εἰς σὲ λοιπὸν ἐμπιστευόμεθα διὰ παντός· ὑπὸ τὴν σὴν ὁδηγίαν ἐρχόμεθα νῦν νὰ ζητήσωμεν τὶ ἐστὶ θρησκεία, τὶς ἐστὶν ἡ ἀληθὴς θρησκεία, καὶ τίνες εἰσὶν αἱ ψευδεῖς.

Καθὼς ἔχομεν συνείδησιν τῆς ἡμετέρας γνώσεως καὶ ἀγνοίας, οὕτως ἔχομεν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν καὶ τῆς εὐθύνης τῶν ἡμετέρων ἔργων. Ἕκαστος χαρακτηρίζει τὰς ἑαυτοῦ πράξεις καὶ τὰς τῶν ἄλλων εἰς καλὰς καὶ κακὰς, κρίνων ἐν ἑαυτῷ, ὅτι ἐστὶν ἄξιος ἐπαίνου καὶ ἀνταμοιβῆς, ἢ τιμωρίας καὶ καταφρονήσεως, καθ' ἣν ἔχει συνείδησιν τῶν καλῶν ἢ κακῶν αὐτοῦ πράξεων. Ἐλευθερία, εὐθύνη, ἀξία, ἀπαξία, ταῦτα πάντα ὑποθέτουσιν ἀναγκαίως δικαιοσύνην αἰωνίαν καὶ δικαστὴν δικαιότατον, ὃς ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεὸς, ὁ ἀποδώσων ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὅτι ἐσμὲν ἐλεύθεροι καὶ διὰ τὰ ἔργα ἡμῶν ὑπεύθυνοι· ὅτι ἡ ἠθικὴ τάξις ἀπαιτεῖ τὴν ἀμοιβὴν τοῦ καλοῦ καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ κακοῦ κατὰ τὸν αἰώνιον τῆς δικαιοσύνης νόμον· ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τούτου ἕξει χώραν ἔν τινι ζωῇ μελλούσῃ, ταῦτα ἐστὶ πεποιθήσεις, ἃς, ὅλα τὰ σοφίσματα, ὅσῳ ἐπιτήδεια καὶ ἂν ὦσιν, οὐδέποτε δυνήσονται ἐξαλεῖψαι ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ὡς ὑπὸ πῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου μαρτυρουμένας καὶ κυρουμένας. Πρὸς δὲ, αὕτη ἡ ἰδία συνείδησις ἐπιμαρτυρεῖ ὅτι ἐσμὲν ἔνοχοι ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ λόγος δίδει εἰς ἡμᾶς νὰ κρίνωμεν, ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐλπίσαι μέλλον μακάριον.

Ἐὰν φοβώμεθα τὸν θάνατον, τοῦτο δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι θὰ ἀπολέσωμεν τὴν ἡμετέραν ὕπαρξιν· οὐχί· ἀλλὰ διότι μέλλομεν παραστῆναι ἐνώπιον κριτηρίου δικαιοσύνης ἀλανθάστου, ἐνώπιον κριτοῦ ἀδυσωπήτου. Ἰδοὺ τὶ φοβούμεθα ἀπέναντι τοῦ θανάτου. Καὶ τούτου ἀπόδειξις, ὅτι ὁ θάνατος οὐκ ἔστι φοβερὸς, ὅταν ἡ συνείδησις μαρτυρῇ τὴν καθαρότητα καὶ ἀθωότητα τῆς ἡμετέρας καρδίας. Ἐντεῦθεν φύσει φερόμεθα εἰς τὸ ζητεῖν τὸ μέσον τοῦ ἀποφυγεῖν τὴν περιμένουσαν ἡμᾶς ποινήν. Ἐπιθυμοῦμεν τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν καὶ τὴν εἰρήνην μετὰ τοῦ Θεοῦ, οὗ περ ὁ ἠθικὸς νόμος ὃν ἠθετήσαμεν, ἀδιαλείπτως ἡμᾶς ἀπειλεῖ-

Ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ταύτης γεννᾶται ἡ θρησκεία καθὼς ἡ φιλοσοφία ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ εἰδέναι. Ἀμφότεραι ἀποῤῥέουσιν ἐκ τοῦ βάθους τῆς συνειδήσεως· ἀμφότεραί εἰσιν ἐπίσης νόμιμοι, καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου κεκυρωμέναι (δεδικαιωμέναι). Λοιπὸν, πολεμεῖν τὴν θρησκείαν ἐν ὀνόματι τῆς φιλοσοφίας, ἢ τὴν φιλοσοφίαν ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας, ἐστὶ παραγνωρίζειν τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, ἐστὶ πράττειν ἐναντίον τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, ἐστὶ τὸ μέγιστον τῶν ἐγκλημάτων. Ὁ λόγος ἐπιτρέπει, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, παραγγέλλει νὰ πολεμῶμεν τὰς ψευδεῖς φιλοσοφίας καὶ τὰς ψευδεῖς θρησκείας ἐν ὀνόματι τῶν ἀληθῶν, ὑποχρεῶν ἡμᾶς ἀναγνωρίζειν τὰ δικαιώματα τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας καὶ τὰ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, ὡς ἐπίσης ἱερὰ καὶ ἀπαραβίαστα, συνυποχρεῶν ἡμᾶς εἰς τὸ ἀγαπᾶν καὶ ὑποστηρίζειν ἀμφότερα. Ἀλλὰ τίς

ἐστὶν ἡ ἀληθὴς θρησκεία; Τοῦτο ἐρχόμεθα νὰ ἀποδείξωμεν διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, τὴν ὁποίαν ἠκολουθήσαμεν πρὸς τὸ ὁρίσαι τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν·

Ἡ φιλοσοφία, καθὼς εἴδομεν, ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν τελείαν κατάληψιν ὅλων τῶν ὄντων· ὁ σκοπὸς οὗτος, ὅςτις ἐστὶ τὸ τελικὸν αὐτῆς αἴτιον, ἀνταποκρίνεται καλῶς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ εἰδέναι, ἥτις ἐστὶ τὸ κινητικὸν αὐτῆς αἴτιον. Ἀλλ' οὔτε τὸ ἓν, οὔτε τὸ ἄλλο ποιοῦσι τὴν φιλοσοφίαν ἀληθῆ· ἀληθῆ δὲ ποιεῖ αὐτὴν μόνον τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ὅπερ ἐκαλέσαμεν ἀπόλυτον ἀλήθειαν, λόγον καθολικόν. Ἄφελε ἀπ' αὐτῆς αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον, ἄφες αὐτὴν ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ τῷ σκοπῷ αὐτῆς, καὶ ὄψει τότε αὐτὴν ἄτοπον καὶ γελοίαν, ὄψει αὐτὴν πολλαπλῆν, ἄνευ ἑνότητος, ἐν ἀταξίᾳ, ἐν ἀντιφάσει, ἐν διαμάχῃ· ἑνὶ λόγῳ ὄψει αὐτὴν ψευδῆ. Διὰ τοῦτο, οὐδέποτε παύσομαι θαυμάζων τοὺς λόγους τούτους τοῦ Πλάτωνος: «Εἰς τὴν ἀλήθειαν ὀφείλει ἡ ἐπιστήμη τὴν ἀγαθότητα, τὴν καλλονὴν καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῆς.»

Ἐπίσης, ἡ θρησκεία ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν καταλλαγὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ δικαίου Θεοῦ, σκοπὸν ὅλως ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Ἀλλ' τὸ καταστῆσον αὐτὴν ἀληθῆ, οὐκ ἔστιν, οὔτε ἡ ἐπιθυμία ἥτις ἐστὶ τὸ κινητικὸν αὐτῆς αἴτιον, οὔτε ὁ σκοπὸς ὅςτις ἐστὶ τὸ τελικὸν αὐτῆς αἴτιον. Τί λοιπὸν ἔσται; Τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, τουτέστι τὸ μέσον δι' οὗ θὰ φθάσῃ πρὸς τὸν σκοπόν της, καὶ θὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν χρείαν της. Ἐὰν τοῦ ἀντι-

κειμένου τούτου στερῆται, ἢ ἐὰν βλέπωμεν αὐτὴν μόνον μετὰ τῆς ἐπιθυμίας καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ἔσται ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν κατηγορίᾳ, ἥτις οὐ γινώσκει τὸ ἑαυτῆς ἀντικείμενον. Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀληθοῦς θρησκείας δύναται εἶναι διάφορον καὶ διακεκριμένον τοῦ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας; Οὐχί. Καὶ ἔχομεν ἰσχυροὺς λόγους, ἵνα νομίζωμεν αὐτὸ ταυτόν: 1ον Οὐκ ἔχομεν καὶ οὐ παραδεχόμεθα ἢ μίαν ἀπόλυτον ἀλήθειαν, ἕνα λόγον καθολικὸν, οὗ χωρὶς, οὐδὲν δύναται εἶναι ἀληθὲς καὶ νόμιμον. Ἐπειδὴ κατὰ Πλάτωνα εἰς αὐτὸν μόνον (τὸν λόγον) ὅλα τὰ πράγματα χρεωστοῦσι τὴν ἀγαθότητα τὴν καλλονὴν καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῶν. Πῶς λοιπὸν ἡ θρησκεία ὤφειλεν ἂν τὰς ἑαυτῆς εἰς ἕτερόν τι ἀντικείμενον ἢ τὸν λόγον; 2ον Ὁ χαρακτὴρ τοῦ καθολικοῦ λόγου, ἐστὶ παράγειν ἐν ὅλῳ τῷ σύμπαντι τὴν ἑνότητα, τὴν τάξιν καὶ τὴν ἁρμονίαν· ἐςὶ συνδέειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κόσμον, δεικνύειν πάσας αὐτῶν τὰς ἀναφορὰς καὶ πάσας αὐτῶν τὰς σχέσεις. Ἄλλως, ἡ θρησκεία προτίθεται νὰ ἐπαναφέρῃ μεταξὺ τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ δικαίου Θεοῦ τὴν ἕνωσιν, τὸν ἁρμονίαν καὶ τὴν εἰρήνην. Πῶς ἂν ἠδύνατο τούτου ἐπιτυχεῖν ἄνευ τοῦ ἀναγκαίου μεσίτου, μὴ ἔχουσα ὡς ἀντικείμενον τὴν πηγὴν αὐτὴν τῆς ἑνώσεως, τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς εἰρήνης; Ὁ Θεὸς ἀποδέξεταί ποτε καταλλαγὴν παρὰ τὸν λόγον αὐτοῦ; Ἕπεται λοιπὸν ἀναγκαίως, ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀληθοῦς θρησκείας ἐςὶ ταὐτὸν τῷ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας·

Τώρα, εἴτις ἡμᾶς ἐρωτήσει : Τί ἐστὶν ἡ ἀληθὴς θρησκεία, δυνάμεθα, κατά τε τὴν φύσιν, τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ὁρίσαι αὐτὴν : ἐπιστήμην ἠθικὴν, καταλλάττουσαν τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν δίκαιον Θεὸν, δυνάμει τῆς ἀπολύτου ἀληθείας, τοῦ καθολικοῦ λόγου. Ὅθεν συνάγομεν ὅτι ψευδεῖς θρησκεῖαί εἰσιν ἐκεῖναι, αἵτινες οὐκ ἔχουσιν ὡς ἀντικείμενον τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον-

Τί ἐστὶν ἀληθὴς φιλοσοφία, καὶ τί ἐστὶν ἀληθὴς θρησκεία· χάρις τῷ λόγῳ καὶ τῇ συνειδήσει εὕρομεν ἀμφοτέρας· ἐξ ὧν παραβαλλομένων δυνάμεθα συναγαγεῖν τὰς ἀκολούθους συνεπείας :

1ον. Ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία, καίτοι δύο πράγματα λίαν διάφορα καὶ λίαν διακεκριμένα ὡς ἐκ τῆς ἑαυτῶν φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ, ἀμφότεραι ὅμως ἔχουσι τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, ἀμφότεραί εἰσι προϊὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ἀμφότεραί εἰσιν ἡμῖν ὠφέλιμοι.

2ον. Ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία καὶ ἡ ἀληθὴς θρησκεία, ἑκάστη πιστὴ εἰς τὴν ἑαυτῆς φύσιν καὶ τὸν ἑαυτῆς σκοπὸν, ὀφείλουσιν εἶναι ἀναγκαίως ἐν ἁρμονίᾳ καὶ ἐν εἰρήνῃ. Καὶ γὰρ ἀμφότεραι ἔχουσι τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον, τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀμφότεραι τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον, τὴν ἀπόλυτον ἀλλήθειαν, τὸν καθολικὸν λόγον.

3ον. Αἱ ψευδεῖς φιλοσοφίαι κα ἱ ψευδεῖς θρησκεῖαι, ἀναγκαίως ἀντιτασσόμεναι ταῖς ἀληθέσι, πάντοτε ὡσαύτως ἀντιμάχονται καὶ ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς ἑαυτάς.

4ον. Εἴ τις ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐπὶ γῆς θρησκειῶν, ὑπάρχει κατέχουσα ὡς ἀντικείμενον τὸν καθολικὸν λόγον, αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, αὐτὴ μόνη ὀφείλε νὰ κηρυχθῇ ὡς ἡ μόνη ἀληθὴς θρησκεία.

5ον. Γνωστοῦ ὄντος τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, ἐπίσης ἐστὶ γνωστὸν καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας, ὡς ὂν τὸ αὐτό.

6ον. Ἡ καταδικάζουσα, οὐχὶ τὰς ψευδεῖς φιλοσοφίας, ἀλλ' ἐν γένει τὴν φιλοσοφίαν θρησκεία, ἐκ τούτου μόνου ἐστὶ ψευδής, ὡς ἐπίσης ἡ καταδικάζουσα τὴν θρησκείαν ἐν γένει φιλοσοφία, καταδικάζει αὐτὴ ἑαυτήν.

Ἤδη,, ὅπως συμπληρώσωμεν τὴν ἐξέτασιν τῆς ἡμετέρας φύσεως, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνακαλύψαι ἐν αὐτῇ τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα, τουτέστι τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας, ὀφείλομεν ἐξετάσαι καὶ τὴν τρίτην αὐτῆς ἐκδήλωσιν, ἥτις καλεῖται πολιτεία. Ἵνα δὲ ὁρίσωμεν ἐπίσης αὐτὴν κυρίως καὶ ἀκριβῶς, ἐρχόμεθα νὰ ζητήσωμεν διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, τὸ ποιητικὸν, τὸ τελικὸν αὐτῆς αἴτιον καὶ τὸ ἀντικείμεαὐτῆς.

Ἡ ἡμετέρα ὑπόστασις, καί τοι πνευματικῆς φύσεως, ἀλλ' ἐνόσῳ ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς, συνδέεται μετὰ σώματος ὑλικοῦ, δι' οὗ συγκοινωνεῖ πρὸς τὸν κόσμον ὃν κατοικεῖ. Τὸ σῶμα τοῦτο ἔχει χρείας ἃς ἡ ψυχὴ, συναισθάνεται διὰ τῆς ἀντηχήσεως, ἣν δοκιμάζει ἐκ τοῦ πόνου ἢ τῆς ἡδονῆς, καὶ τὰς ὁποίας ἐπιθυμεῖ νὰ θεραπεύσῃ, οὐ μόνον πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ σώματος,

ἀλλὰ καὶ πρὸς ἣν αὐτὴ ἡ ἰδία αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν. Αἱ χρεῖαι αὗται τοῦ σώματός εἰσι τοσοῦτον πολυπληθεῖς καὶ διάφοροι, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ὑποτεθεὶς μόνος, οὐδέποτ' ἂν ἠδύνατο αὐταῖς ἐπαρκέσαι, Ἡ δὲ πλήρωσις αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἄλλως ἐφικτὴ ἢ ἐν πολιτείᾳ, καθὼς λέγει Πλάτων: «Ὅ,τι δίδει γέννησιν εἰς τὴν πολιτείαν, ἐστὶν ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ ἐπαρκεῖν ἑαυτῷ, καὶ ἡ χρεία ἣν δοκιμάζει πολλῶν πραγμάτων. Οὕτως, ἡ χρεία τινὸς πράγματος ἀναγκάσασα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ ἑνωθῆναι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ χρεία ἄλλου τινὸς πράγματος μετ' ἄλλου τινὸς ἀνθρώπου, τὸ πολλαπλοῦν τῶν χρειῶν συνήνωσεν ἐν τῇ αὐτῇ κατοικίᾳ πολλοὺς ἀνθρώπους ἵνα συμβοηθῶνται, ἐξ οὗ ἐδώκαμεν εἰς ταύτην τὴν κοινωνίαν τὸ ὄνομα τῆς Πολιτείας».

Οὕτω, καθὼς ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία ὀφείλουσι τὴν γέννησιν αὐτῶν, ἡ μὲν τῇ ἐφέσει τοῦ εἰδέναι, ἡ δὲ τῇ ἐφέσει τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καταλλαγῆς· ὡσαύτως ἡ Πολιτεία ὀφείλει τὴν ἑαυτῆς τῇ ἐφέσει τῆς ἐκπληρώσεως τῶν σωματικῶν χρειῶν. Ἐναργῶς αὐτὴ ἡ ἔφεσις ἐστὶ τὸ ποιητικὸν αἴτιον τῆς πολιτείας. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ τελικὸν αὐτῆς αἴτιον, δυνάμεθα νὰ τὸ καταλάβωμεν ἐκ τοῦ ἑξῆς συλλογισμοῦ: Οἱ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ κοινωνίᾳ συνελθόντες ἄνθρωποι ἐκ φύσεώς εἰσιν ἐλεύθεροι, συνενούμενοι, ὅπως συμβοηθῶνται καὶ ἐκπληρῶσι τὰς ἑαυτῶν χρείας. Οὐδεὶς αὐτῶν θέλει ἄλλο ἢ τὰ δύο ταῦτα: 1ον. τὸ ἀπαραβίαστον τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας, ἢ ζῆν ὡς ἐλεύθερος. 2ον. τὴν ἐκ-

πλήρωσιν τῶν χρειῶν του. Ἡ πολιτεία λοιπὸν ὑπὸ τοιούτων πολιτῶν συγκροτουμένη, οὐδὲν ἄλλο δύναται ἔχειν ὡς σκοπὸν παρὰ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἐλευθερίας ἑκάστου, ἢ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐνεργεῖν ἐντὸς τῶν ὁρίων του, ὅπως ἕκαστος δύναται νὰ ἐκπληροῖ τὰς ἑαυτοῦ χρείας. Ἡ μικρὸν περὶ τῆς τῶν πολιτῶν ἐλευθερίας μεριμνῶσα πολιτεία, ἥτις παραγνωρίζει τὸν κύριον αὐτῆς σκοπὸν, ἄλλο τι ὅλως ἐστὶν, ἢ πολιτεία, μᾶλλον ἀγέλη ζώων, ἢ πολιτεία συγκειμένη ἐκ προσώπων, ἐκ πολιτῶν ἐλευθέρων. Ἡ ἐλευθερία ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ διατηρεῖν ἑκάστῳ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, ἐστὶ τὸ δικαίωμα τοῦ πράττειν ἐλευθέρως ἐν τῷ δικαιώματι αὐτοῦ· ἡ δὲ ἐλευθερία ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐφαρμόζειν μεταξὺ τῶν πολιτῶν τὴν δικαιοσύνην, ἰδοὺ ἡ λειτουργία καὶ ὁ σκοπὸς τῆς πολιτείας, ὁ καλῶς ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἐκπληροῦν τὰς σωματικὰς χρείας. Ἐπειδὴ, διατηρεῖν τὴν ἐλευθερίαν μου, ἐξασφαλίζειν τὰ δικαιώματά μου, ἐστὶ προμηθεύεσθαι ὅλα τὰ μέσα τοῦ ζῆν ὡς ἄνθρωπος καὶ θεραπεύειν τὰς ἐμὰς χρείας.' Ἀλλὰ πῶς, καὶ διὰ τίνος μέσου θὰ φθάσῃ ἡ πολιτεία πρὸς τὸν σκοπόν της; Πάντως διὰ τοῦ νομοθέτου. Ὁ νομοθέτης θήσει νόμους καὶ διατάξει τὴν πολιτείαν εἰς τρόπον ὥστε νὰ ζῶσι πάντες ὁμοῦ οἱ πολῖται ἐν ἁρμονίᾳ καὶ εἰρήνῃ, ἐκπληροῦντες τὰς ἑαυτῶν χρείας καὶ μηδὲν φοβούμενοι. Λοιπὸν τὸ ἀντικείμενον τῆς πολιτείας ἐστὶν ὁ νομοθέτης καὶ ἡ αὐτουνομοθεσία. Ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐκ ἐννοῶ νομοθέτην καὶ νομοθεσίαν ἀδιακρίτως, ἀλλὰ μόνον τοὺς δυναμένους ἄγειν τὴν πο-

λιτείαν πρὸς τὸν σκοπόν της. Καὶ ἐντεῦθεν διακρίνομεν τὴν ὀρθὴν πολιτείαν τῶν ἐσφαλμένων. Αἱ πολιτεῖαι εἰσὶ ψευδεῖς, ἐὰν μὴ ἔχωσι νομοθέτας καὶ νομοθεσίας δυναμένους ἄγειν αὐτὰς πρὸς τὸ σκοπούμενον. Ἀληθὴς δὲ πολιτεία ἐστὶ μόνον ἐκείνη, ἥτις ἔχει νομοθέτην ἄξιον τῆς ἑαυτῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ της. Ἀλλ' οὗτος ὁ νομοθέτης, ἢ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀληθοῦς πολιτείας, δύναται εἶναι διάφορον τοῦ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀληθοῦς θρηνκείας; Ἀρνητικῶς ἀποκρινόμεθα διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους·

Εἰ τὰ πάντα ὀφείλουσι τὴν ἀγαθότητα, τὴν καλλονὴν καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῶν εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν, κατ' οὐδένα τρόπον ἡ πολιτεία δύναται ὀφείλειν εἰς ἄλλο τι ἀντικείμενον τὰς ἑαυτῆς, ἢ εἰς ταύτην τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἀληθὴς πολιτεία οὐδέποτε δύναται νὰ χωρισθῇ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας καὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας. Αὕτη ἐστὶν ἀναγκαῖον ἐξαγόμενον ἑκατέρας, ὀφείλουσα ὡσαύτως στηρίζεσθαι ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ὡς ἐκεῖναι. Τέλος ἡ ἑνότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαιτεῖ ἀναγκαίως τὴν ἑνότητα τοῦ ἀντικειμένου εἰς τὰς τρεῖς αὐτῆς διαφόρους ἐκδηλώσεις. Ἐπειδὴ, ἐὰν ἡ φιλοσοφία, ἡ θρησκεία καὶ ἡ πολιτεία δὲν συνδέωνται δυνάμει τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, ἡ ἀνθρώπινος φύσις οὐ δύναται κατ' οὐδένα τρόπον ν' ἀποφύγῃ τὴν διχόνοιαν καὶ τὸν πρὸς ἑαυτὴν πόλεμον. Ἡ ἱστορία παρέχει ἐπὶ τούτου τὰς καταλληλοτέρας πρὸς ἡμετέραν πληροφορίαν μαρτυρίας. Προσέτι, ἐὰν ἐξετάσωμεν ἅπερ ἔχειν ὀφείλει προσόντα τοιοῦτος νομοθέτης,

θὰ φθάσωμεν εἰσέτι ἅπαξ πρὸς τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον.

Ὅπως ὁ νομοθέτης ὁδηγῇ τὴν πολιτείαν πρὸς τὸν σκοπόν της, ὀφείλει ἔχειν ἀναγκαίως σοφίαν καὶ δύναμιν ἐπίσης τελείας: τὴν μὲν, ὅπως θέτῃ τοὺς δικαιοτέρους καὶ πρὸς τῶν πολιτῶν τὰς χρείας καταλληλοτέρους νόμους· τὴν δὲ, ὅπως προφυλάττῃ αὐτὴν ταύτην τὴν πολιτείαν κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων. Ἐὰν μὴ ὁ νομοθέτης ἔχῃ τὰ δύο ταῦτα προσόντα, καὶ στερῆται τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, οὐδέποτε δυνήσεται διευθύναι τὸ πλοῖον εἰς τὸν λιμένα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ δύο ταῦτα προσόντα εὑρίσκονται ἡνωμένα καὶ τέλεια ἐν τῷ καθολικῷ λόγῳ, τῷ συνέχοντι τὰ πάντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ καὶ τὰ πάντα διέποντι, διὰ τοῦτο, αὐτὸς μόνος δύναται νὰ ὁδηγήσῃ τὴν πολιτείαν πρὸς τὸν σκοπόν της, ὡς ὁδηγεῖ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν πολιτείαν πρὸς τὸν ἑαυτῶν. Τῷ ὄντι, συνενοῦν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πληροῦν αὐτῶν τὰς χρείας, ἐν εἰρήνῃ καὶ ἁρμονίᾳ, ἐστὶ λειτουργία οὐχ ἧττον δύσκολος, ἢ συνενοῦν ὅλα τὰ ὄντα καὶ τιθέναι ἐν αὐτοῖς τάξιν μεθ' ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Ὁ καθολικὸς λόγος δύναται μόνος ποιεῖν ἀμφότερα, καὶ τοῦτον ἡ πολιτεία ἔχειν ὀφείλει ὡς ἀντικείμενον.

Ἤδη, γινώσκοντες τὴν φύσιν, τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς πολιτείας, δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ τελευταῖον ζήτημα: Τί ἐστὶν ἀληθὴς πολιτεία; Ἐστὶν ἡ σώζουσα τὴν ἐλευθερίαν, ἢ τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν καὶ τὰς χρείας αὐτῶν πληροῦσα, τῇ ἐφαρμογῇ νομοθεσίας ἀποῤῥεούσης ἐκ τοῦ καθολι-

κοῦ λόγου, ἢ ὅπερ ἐστὶ ταυτὸν, ἔχουσα νομοθέτην τὸν καθολικὸν λόγον.

Ἐδείξαμεν τὴν φύσιν, τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας, τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας, ἐξαντλήσαντες τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Νομίζω, ὅτι ἔγνων ἐμαυτόν. Οἱ ὁρισμοὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας μοὶ χρησιμεύουσιν ὡς κάτοπτρον, ἐν ᾧ βλέπω ὅλην τὴν ἀνθρώπινον φύσιν ὁποία ἐστίν. Εἰ ἐρωτηθῶ τί ἐστιν ἄνθρωπος ; δύναμαι ν' ἀπαντήσω μηδόλως διστάζων : Ἐστὶν ὂν φύσει φιλοσοφικὸν, θρησκευτικὸν καὶ πολιτικὸν, ὅπερ, ἵνα φθάσῃ τὸν ὑψηλὸν αὑτοῦ προορισμὸν, ὀφείλει ζῆν ἐν πολιτείᾳ ἀληθεῖ καὶ δικαίᾳ, ἀνατρεφόμενον δι' ἀληθοῦς θρησκείας καὶ ἀληθοῦς φιλοσοφίας. Ἡ ἱστορία καὶ ἡ ψυχολογία, ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις ὅλων τῶν ἀνθρώπων κηρύττουσι, καὶ ὁμοθύμως ἐπιβεβαιοῦσιν ὅσα εἴπομεν. Καιρὸς λοιπὸν ἐπανελθεῖν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παρούσης ἐρεύνης, καὶ ἀνευρεῖν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας.

Ἀπ' ἀρχῆς τῆς πραγματείας ταύτης ἐσημειώσαμεν, ὅτι ἡ φύσις ἡμῶν ἐστὶ τὸ κάτοπτρον τῆς ἀληθείας· τὸ κάτοπτρον, ὃ δύναται ἡμῖν δεῖξαι, εἰμὴ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν, τοὐλάχιστον τὸν οὐσιώδη καὶ κύριον αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἐπειδὴ, πᾶν κάτοπτρον φύσει δεικνύει, οὐχὶ τὰ ἐν αὐτῷ πρὸς ἑαυτὰ ἀντανακλώμενα πράγματα, ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα μόνον, τὴν εἰκόνα αὐτῶν. Ἐπιστήσωμεν λοιπὸν τὴν ἡμετέραν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ

κατόπτρου τούτου τῆς ἀληθείας, προσπαθοῦντες νὰ ἴδωμεν ὅ,τι ζητοῦμεν.

Διὰ τῆς λέξεως κριτήριον τῆς ἀληθείας, ἐννοοῦμεν κύριον καὶ οὐσιώδη χαρακτῆρα, μόνῃ αὐτῇ ἀποκλειστικῶς ἀνήκοντα, τὸν ὁποῖον ματαίως ζητήσει τις ἐν ἄλλῳ τινι ἀντικειμένῳ, χαρακτῆρα, δι'οὗ δυνάμεθα κρίνειν καὶ ἀναγνωρίζειν νομίμως, εἰ οἱονδήποτε ἀντικείμενόν ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστιν ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια, ἡ αὐτοαλήθεια. Τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας ἐστὶν ὁ χαρακτὴρ ὃν ἤδη καθορῶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει· ἥτις ζητεῖ ἀντικείμενον, ὅπερ ὀφείλει νὰ πληρώσῃ τὰς φιλοσοφικὰς, τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς αὐτῆς χρείας· τοῦτο δὲ τὸ ἀντικείμενον ἐκαλέσαμεν ἀπόλυτον ἀλήθειαν, λόγον καθολικόν. Ὁ κύριος λοιπὸν καὶ οὐσιώδης χαρακτὴρ τῆς ἀληθείας ταύτης ἐστὶν ἀκριβῶς ἀνταποκρίνεσθαι πρὸς πάσας τὰς χρείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐστὶ τελείως συμπληροῦν αὐτὴν, καὶ αὐτὴν ποιεῖν μακαρίαν. Ὅθεν, ἐὰν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐρεύνῃ τῆς αὐτοαληθείας εἰς τὴν ὁποίαν ἐρχόμεθα, ἀπαντήσωμεν ἀντικείμενον φέρον τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, τότε μετὰ λόγου κηρύξομεν αὐτὸ ἀπόλυτον ἀλήθειαν, λόγον καθολικόν· καὶ τοῦτο ποιῆσαι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ὀφείλομεν.

Η ΑΥΤΟΑΛΗΘΕΙΑ.

Εὑρόντες ἐν ἡμῖν, καθ' ἣν μέθοδον διεγράψαμεν, τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας, ὀφείλομεν ἤδη, τὴν δᾷδα ἐν χερσὶ φέροντες, νὰ ζητήσωμεν ἐκτὸς ἡμῶν τὴν αὐτοαλήθειαν. Ἀλλὰ ποῖ κατ' ἀρχὰς πορευσόμεθα; ποῦ πρέπει νὰ διευθύνωμεν τὰ πρῶτα ἡμῶν διαβήματα; Δέον ἀναμφιβόλως ἐπὶ τοῦ πρακτέου νὰ συμβουλευθῶμεν τὸν λόγον.

Ὁ λόγος πάντοτε ἡμῖν παραγγέλλει νὰ προβαίνωμεν ἐκ τοῦ γνωστοῦ πρὸς τὸ ἄγνωστον, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ φωτίζοντος ἡμᾶς φωτὸς καὶ οὐδέποτε ἐν σκότει περιπατοῦντες· ἐπειδὴ ὁ ἐν σκότει πορευόμενος οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. Προσέχειν λοιπὸν εἰς ἣν ἀπεκτήσαμεν καὶ νῦν κατέχομεν γνῶσιν, κατευθύνειν τὰ διαβήματα ἡμῶν ἐν τῷ φωτίζοντι ἡμᾶς διανοητικῷ φωτὶ, τοῦτο συμβουλεύει ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ τοῦτο πρᾶξαι ὀφείλομεν.

Ἤδη γινώσκομεν τί ἐστι φιλοσοφία, τί ἐστι θρησκεία, καὶ τί ἐστι πολιτεία, καὶ εἰς τὶ τὸ ἀληθὲς καὶ ψευδὲς ἑκάστης συνίστανται. Ἀλλ' ἡ γνῶσις αὕτη ἐστὶν ἐξ ὑποκειμένου καὶ οὐχὶ ἐξ ἀντικειμένου. Θέλω νὰ εἴπω ὅτι, καί τοι γινώσκων τί ἐστιν ἀληθὴς φιλοσοφία, ἀληθὴς θρησκεία καὶ ἀληθὴς πολιτεία, καὶ τί ἐστιν αἱ ψευδεῖς, ἀγνοῶ ὅμως εἰσέτι, ἐκ τῶν ὑφιστα-

μένων φιλοσοφιῶν, θρησκειῶν καὶ πολιτειῶν, τίνες αἱ ἀληθεῖς καὶ τίνες εἰσὶν αἱ ψευδεῖς. Πρόκειται λοιπὸν ἤδη ν' ἀποκτήσωμεν τὴν ἐξ ἀντικειμένου ταύτην γνῶσιν, δυνάμει πάντως τῆς ἐξ ὑποκειμένου γνώσεως. Καὶ πρὸς τοῦτο φθάνομεν, ἀκολουθοῦντες μέθοδον ἁπλουστάτην καὶ εὐκολωτάτην, τὴν ἑξῆς.

Ὀφείλομεν ἐπισκέψασθαι κατὰ σειρὰν τάς φιλοσοφίας, τὰς θρησκείας καὶ τὰς κειμένας νομοθεσίας, ζητοῦντες παρ' ἑκάστης τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς. Εἴπερ ἑκάστη δεικνύει τὸ ἑαυτῆς, θὰ ὑποβάλωμεν αὐτὸ εἰς τὴν ἐπικύρωσιν *τοῦ κριτηρίου τῆς ἀληθείας*, ἐξετάζοντες, εἰ ἀνταποκρίνεται πρὸς πάσας τὰς χρείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, πληροῦν αὐτὴν, ποιοῦν αὐτὴν μακαρίαν. Οὕτω δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν μετὰ βεϐαιότητος, εἰ τὸ ἀντικείμενον τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς ἢ ψευδές. Καὶ καθὼς ἡ ἐν ἡμῖν ἐξέτασις ἔδωκεν ἡμῖν *τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἀλήθειαν* ἢ *τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας*, τοιουτοτρόπως ἡ ἐκτὸς ἡμῶν ἔρευνα δώσει ὡσαύτως τὴν ἐξ *ἀντικειμένου ἀλήθειαν*, ἢ *τὴν αὐτοαλήθειαν*.

Τώρα τὸ ζήτημά ἐστι τοῦτο: Πόθεν ἄρξασθαι δέον; Ἐκ τῶν φιλοσοφιῶν, ἐκ τῶν θρησκειῶν ἢ ἐκ τῶν πολιτικῶν νομοθεσιῶν;

Ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἐσμὲν θηρευταὶ καὶ ὅτι εὑρισκόμεθα πέριξ εὐρυχώρου δάσους, πλήρους δένδρων καὶ θάμνων, βέϐαιοι ὄντες ὅτι τὸ ζητούμενον εὑρίσκεται ἐν τῷ εὐρυχώρῳ τούτῳ δάσει κεκρυμμένον ἔν τινι θάμνῳ ὃν ἀγνοοῦμεν, πεπεισμένοι πρὸς τούτοις,

ὅτι ἀδύνατον μὴ εὑρεῖν τὸ θηρώμενον, ἐὰν τὸ δάσος ὅλον διέλθωμεν, ἐπισκεπτόμενοι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ δένδρα μετὰ τῶν θάμνων. Ἤδη, εἰ ἐρωτηθῶμεν: πόθεν εἰσιτέον, καὶ τίνα δένδρα ἐν πρώτοις ἐπισκεπτέον; Ὁ λόγος, νομίζω, εἰς παρόμοιον ζήτημα ἀρνεῖται νὰ ἀπαντήσῃ· ἀπόκειται δὲ τοῖς θηρευταῖς ἀποφασίσαι, ὡς ἂν αὐτοῖς δόξῃ. Ἡ ἔναρξις τῆς θήρας ἐστὶν ἀδιάφορον. Ὅ,τι δὲ ποιῆσαι ὀφείλομεν, ἐστὶ ζητῆσαι τὴν ἀ λ ή θ ε ι α ν, κατὰ τὴν προκεχαραγμένην μέθοδον, ἐν ὅλῳ τῷ δάσει, ἕως ἂν εὕρωμεν αὐτήν. Εἰσελθεῖν δὲ ἐντεῦθεν ἢ ἐκεῖθεν, διευθύνεσθαι πρὸς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν θάμνον, ταῦτα πάντα ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ὀρέξεως καὶ τῆς θέσεως τῶν θηρευτῶν. Ἕκαστος δύναται πρᾶξαι, ὡς αὐτῷ συμφέρει. Ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, προκρίνω τὸ ἄρξασθαι ἐκ τῶν θρησκειῶν, καὶ ἀποτείνομαι πρῶτον εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἥτις ἐστὶν ἡ ἡμετέρα, καὶ φαίνεται ὑπερέχουσα πασῶν τῶν ἄλλων, ὡς δίδουσα ἡμῖν πλέον ἐλπίζειν μέγα τι καὶ θεῖον. Ἐρωτῶ αὐτήν: ποῖον ἐστὶ τὸ ἀντικείμενόν σου καὶ τίς ἡ φύσις αὐτοῦ;

«Τὸ ἀντιμείμενόν μου, ἀποκρίνεται, ἐστὶν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστός.» Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἀκούσατε πρῶτον πῶς αὐτὴν περιγράφει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ Ἀπόστολος.

« Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν » Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς » τὸν Θεόν. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐ» τοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονε. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ

» ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων . . . Ἦν τὸ φῶς
» τὸ ἀληθινὸν ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον
» εἰς τὸν κόσμον... Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκή-
» νωσεν ἐν ἡμῖν (καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δό-
» ξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός. . .) πλήρης χάρι-
» τος καὶ ἀληθείας.»

«Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐπιστολὴ πρὸς Ῥωμαίους λέγει:

«Νυνὶ δὲ, χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρω-
» ται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν Προφη-
» τῶν. Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χρι-
» στοῦ, εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας·
» οὐ γάρ ἐστι διαστολή. Πάντες γὰρ ἥμαρτον καὶ ὑ-
» στεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν
» τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χρι-
» στῷ Ἰησοῦ. Ὃν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλαστήριον διὰ
» τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς
» δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονό-
» των ἁμαρτημάτων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἔν-
» δειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ·
» εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ
» πίστεως Ἰησοῦ.»

« Ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, ἐπιστολὴ πρὸς Ἑβραίους, λέγει:

«Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλή-
» σας τοῖς Πατράσιν ἐν τοῖς Προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων
» τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. Ὃν ἔ
» θηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐ

» ποίησεν. Ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρα-
» κτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ
» ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν
» ποιησάμενος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ
» τῆς Μεγαλωσύνης ἐν Ὑψηλοῖς.» Καὶ ἔτι πρόσω λέ-
» γει: «Ἔχοντες Ἀρχιερέα μέγαν διεληλυθότα
» τοὺς Οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κρατῶ-
» μεν τῆς ὁμολογίας. Οὐ γὰρ ἔχομεν Ἀρχιερέα μὴ
» δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, πεπει-
» ρασμένον δὲ κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα, χωρὶς ἁ-
» μαρτίας. Προσερχώμεθα οὖν μετὰ παῤῥησίας τῷ θρό-
» νῳ τῆς χάρτιος, ἵνα λάβωμεν ἔλεον, καὶ χάριν εὕ-
» ρωμεν εἰς εὔκαιρον βοήθειαν.»

«Ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριὴλ εἶπε τῇ Ἁγίᾳ Παρθέ-
νῳ, εὐαγγελιζόμενος αὐτῇ τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ
τοῦ Θεοῦ:

« Μὴ φοβοῦ, Μαριὰμ, εὗρες γὰρ χάριν ἐνώπιον
» Θεοῦ. Ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν καὶ
» καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· οὗτος ἔσται Μέ-
» γας καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται. Κύριος ὁ Θεὸς
» δώσει αὐτῷ τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ
» βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ
» τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος.»

Ἐκ τοιούτων ῥημάτων καὶ μυρίων ἄλλων ὁμοίων, λαληθέντων οὐ μόνον ὑπὸ τῶν αὐτοῦ Ἀποςόλων, οἵτινες εἶδον αὐτὸν καὶ συνέζησαν αὐτῷ πολὺν χρόνον, διατελέσαντες ὑπηρέται τοῦ λόγου αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέτι καὶ ὑπὸ πάντων τῶν προφητῶν, οἵτινες ἀπ' ἀρχῆς οὐκ

ἐπαύσαντο προαγγέλλοντες εἰς τὸν κόσμον τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν ζωὴν, τὸν θάνατον καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, τὸ ἀντικείμενόν μου, ἐστὶν ἡ ἀ π ό λ υ τ ο ς ἀ λ ή θ ε ι α, συνυπάρχουσα αἰωνίως μετὰ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Ὁ Χριστὸς ἐστὶν ὁ καθολικὸς λόγος, εἰς ὃν ὅλα τὰ ὄντα ὀφείλουσι τὴν ὕπαρξιν, τὴν φύσιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν, οἱ δὲ ἄνθρωποι, ἰδίως τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, τὸ ἀντικείμενόν μου, συνάπτει ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον σὺν τῷ κόσμῳ. Ὁ καλῶς γνοὺς αὐτὸν, δύναται γνῶναι πάντα ἐν αὐτῷ. Τέλος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀποκαθιστᾷ παντοῦ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἁρμονίαν μετὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν, ἐπειδὴ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐστὶν αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. Ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστι διδάσκαλος, γινώσκων πάντα τελείως, διδάσκων τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ὅλην αὐτοῦ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν σοφίαν. Αὐτός ἐστιν ὁ μέγας Ἀρχιερεὺς, ὅςτις διὰ τῆς ἐπὶ σταυροῦ προςενεχθείσης τῷ Θεῷ θυσίας, κατήλλαξε τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ δικαίου Θεοῦ. Τέλος ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστιν ὁ αἰώνιος Βασιλεὺς καὶ νομοθέτης ὅλων τῶν ἐθνῶν, δοὺς αὐτοῖς τὸν τελειότατον νόμον τῆς διαγωγῆς αὐτῶν, ὅςις, κατὰ τὰς προφητείας, ἄξει πάντα εἰς τὴν μακαρίαν ζωήν. Ὁ ἴδιος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδεβαίωσε τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὅτ' ἐλάλει μετὰ τῆς προςηκούσης αὐτῷ ἀξιοπρεπείας. «Ἐγώ εἰ-» μι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν μοι οὐ περιπα-» τήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Ἐ-

» γώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή. Οὐδεὶς ἔρ-
» χεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰμὴ δι' ἐμοῦ. Ὁ ἑωρακὼς
» ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς
» ζωῆς. Ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσει,
» καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσει πώποτε.»

«Ἰδοὺ, ὦ ὑμεῖς, οἱ ἐκζητοῦντες τὴν ἀλήθειαν, ἰδοὺ τὸ ἀντικείμενόν μου καὶ ἡ φύσις του. Ἐγώ εἰμι δι' αὐτοῦ ἡ ἀληθὴς θρησκεία. Εἴ τις ἐπειρᾶτο μνημονεῦσαι ὑμῖν πάντας τοὺς ἐπιβεβαιοῦντας τὴν πίστιν ταύτην λόγους, οὐδ' ἂν αὐτὸν, οἶμαι, τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία.»

Ὦ! ἰδοὺ αὐτὴ, εὕρομεν τὴν ἀλήθειαν!!! εὕρομεν τὴν ἀλήθειαν!!! Ἡ ἀλήθεια ἥτις ἐστὶ θεία καὶ Θεὸς, ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια, δι' ἧς ὑπάρχομεν ἡ ἀξιαγάπητος ἀλήθεια, ἥτις ποιεῖ ἡμᾶς μακαρίους! Ὅσῳ μᾶλλον θεωρῶ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὅσῳ μᾶλλον ἐξακριβῶ τὴν φύσιν αὐτοῦ, ὅσῳ μᾶλλον δοκιμάζω αὐτὸν διὰ τοῦ κριτηρίου ὅπερ κρατῶ ἐν χειρὶ, τόσῳ μᾶλλον πληροφοροῦμαι ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ποιεῖ με μακάριον, καὶ μετ' ἐμοῦ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν.

Ταῦτα λέγω ἐκ πείρας, καὶ περὶ τούτων μαρτυρῶ ἐν ὀνόματι τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως. Ἐὰν θεωρήσωμεν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐκτὸς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εὑρήσομεν αὐτὰ, ὡς εἶπεν Ὅμηρος, τὸ δυστυχέστατον πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ζώντων ζώων, ἐπειδὴ οὐκ ἔχουσι διὰ τίνος θεραπεῦσαι τὰς φιλοσοφικὰς, τὰς θρησκευτικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς

χρείας των. Ἀλλ' ἐὰν αὐτὰ θεωρῶμεν ἐν Χριστῷ, εὑρίσκομεν ἀμφότερα θεῖον ζῶον, ἐν Θεῷ ζῶν καὶ ὂν θεὸς, ἐπειδὴ ἔχουσιν ὅλας τὰς θείας ἰδιότητας.

Εἶχον δίκαιον οἱ Προφῆται, ἐξ ὑπαρχῆς μεγαλοφώνως κηρύττοντες, ὅτι ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐλεύσεται λυτρώσασθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ πονηροῦ, ὁ ἀποδώσων ἡμῖν τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἡμῶν ἐλευθερίαν, ὁ ὑψώσων ἡμᾶς εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης αὐτοῦ, ὁ οἰκοδομήσων ἡμᾶς, χορηγῶν ἡμῖν ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἑαυτοῦ φύσεως. Διὰ τοῦτο ἔδει αὐτὸν λαβεῖν τὴν φύσιν ἡμῶν, ἵνα ἡμῖν δώσῃ τὴν ἑαυτοῦ. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Μέγας Ἀρχιερεὺς, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Βασιλεὺς καὶ Νομοθέτης ὅλων τῶν ἐθνῶν, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς Μέγας Προφήτης, Λόγος τοῦ Θεοῦ, διδάσκων ἡμᾶς ὅ,τι ἀγνοοῦμεν, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἀγαθὸν, τὸ πλήρωμα ὅλων αὐτῆς τῶν εὐχῶν, ἰδοὺ εἰς τὶ περιλαμβάνεται ἡ πρόῤῥησις ὅλων τῶν Προφητῶν.

Μετ' αὐτοὺς οἱ Ἀπόστολοι, οὐδὲν ἄλλο ἡμᾶς ἐδίδαξαν ἢ τὸ πλήρωμα ὅλων τῶν προφητικῶν λόγων ἐν τῷ ἐσταυρωμένῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. Τώρα ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις ἔρχονται νὰ δικαιώσωσι Προφήτας καὶ Ἀποστόλους διὰ τῆς ἑαυτῶν πείρας. Αἱ δυνάμεις αὗται ἀποδεικνύουσι τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν δυνάμει κριτηρίου ἐπίσης νομίμου, καθὼς εἰσὶ νόμιμοι αὐταὶ αὗται αἱ εὑροῦσαι αὐτὸ δυνάμεις. Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν πλήρης χαρᾶς, μετ' ἐπιστημονικῆς βεβαιότητος: Εὕρομεν τὴν ἀλήθειαν!!! Εὕρομεν τὴν ἀλή-

θ ε ι α ν ! ! ! καὶ εὕρομεν αὐτὴν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως! Δεῦτε λοιπὸν πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, δεῦτε οὖν, αἰνέσωμεν τὸν Θεὸν ᾗ φωνῇ ᾔνεσαν αὐτὸν ἄγγελοι, ὅτε εἶδον τὸ ἀγαθὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν αὐτὸ, τὴν γέννησιν τῆς ἀληθείας ταύτης ἐν ἡμῖν: «Δόξα ἐν Ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.»

Διὰ τοῦ ἀ γ α θ ο ῦ τούτου, διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως ἀποδειχθέντων ἀλανθάστων, ἢ δια τῆς ἐξ ἀ ν τ ι κ ε ι μ έ ν ο υ καὶ τ ῆ ς ἐξ ὑ π ο κ ε ι μ έ ν ο υ ἀ λ η θ ε ί α ς πάντες ἀνεξαιρέτως δυνάμεθα θεραπεῦσαι τὰς ἡμετέρας χρείας, πολιτικὰς, θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς, γινόμενοι μακαριώτατοι, ζῶντες μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν ζωῇ θείᾳ, ἐξ ἧς ἐκλείπει ἡ κακία καὶ δυστυχία· Κηρύττοντες τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν τὴν ἀληθῆ καὶ μόνην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας, τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας, δυνάμεθα καταλλάξαι τὸ ἀνάκτορον, τὸν ναὸν καὶ τὴν σχολὴν, ἀποκαθιστῶντες τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι τῆς κοινωνίας, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσι, δυνάμενοι ποιῆσαι ἐκ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος μίαν ποίμνην πραγματικῶς ἐλευθέραν, ἕνα ποιμένα διὰ παντὸς γινώσκουσαν, τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν ἐλευθερωτὴν αὐτῆς, ὁδηγήσοντα αὐτὴν πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν, δυνάμενοι ἀμέσως νὰ ἐξολοθρεύσωμεν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ὅλας τὰς ψευδεῖς νομοθεσίας, ὅλας τὰς ψευδεῖς θρησκείας καὶ ὅλας τὰς ψευδεῖς φιλοσοφίας, καταστρέφοντες διὰ παντὸς αὐτὸ τὸ κακὸν καὶ τὴν ἀτα-

ξίαν, ἅπερ θλίβουσιν ἡμᾶς, ἐξουθενοῦσι καὶ καταναλίσκουσιν.Ἑνὶ λόγῳ δυνάμεθα νὰ ῥίψωμεν ἐν τῷ ᾅδῃ, τὴν αὐθαιρεσίαν, τὴν ἰδιοτροπίαν, τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ μετὰ πάσης συμφορᾶς, κατάγοντες ἐξ οὐρανῶν τὴν βασιλείαν τοῦ λόγου καὶ τῆς δικαιοσύνης, τὴν χορηγήσουσαν ἡμῖν πᾶν ἀγαθὸν, δυνάμενοι, λέγω, νὰ πραγματοποιήσωμεν τὸν μέγαν τοῦτον σκοπὸν, ἐὰν ὑποταχθῶμεν εἴς τε τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν λογικὴν, ἐὰν ἀποστραφῶμεν πᾶσαν ἀνταρσίαν κατὰ τῶν δύο τούτων ἐπιστημῶν, θυγατέρων τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐὰν φρίττωμεν, προδίδοντες τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ βαρέως ὑβρίζοντες τὸν Δημιουργόν· τέλος, ἐὰν μὴ προτιμήσωμεν τῆς εἰρημένης τάξεως τὴν παροῦσαν, ἥτις καταισχύνει τὴν λεγομένην ἐκπεπολιτισμένην Εὐρώπην

Ἡ λογικὴ πείθει ἀμεταπείστως ἡμᾶς ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐστὶν ἡ αὐτοαλήθεια. Ἡ ἠθικὴ ὡσαύτως ὑποχρεοῖ ἡμᾶς ποιεῖν ὅ,τι αὐτῷ ἀρεςὸν, οἷον, ἐκτελεῖν τὸ θέλημα αὐτοῦ, δηλωθὲν σαφῶς ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ καὶ διδαχθὲν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου του. Ἀλλ' οὐδὲν ἐστὶ τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ τερπνότερον τοῦ βοηθεῖν τοὺς πένητας καὶ ἀνακουφίζειν τοὺς πάσχοντας. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς καθολικῆς κρίσεως, ὅτε καθίσει ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δόξης αὐτοῦ, ἵν' ἀποδώσῃ ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, θὰ κηρύξῃ μεγαλοφώνως, ὅτι, πᾶν τὸ τοῖς πένησι γενόμενον καλὸν, αὐτῷ ἐγένετο· ὅτι, παραμελεῖν τῶν πενήτων καὶ τῶν δυστυχῶν, ἐστὶ καταφρονεῖν αὐτοῦ. Λοιπὸν, οἱ θέλοντες εἶναι χριστιανοὶ, οὐ

μόνον θεωρητικῶς ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς, ὀφείλουσιν ἔρχεσθαι πρὸς βοήθειαν τῶν πενήτων καὶ τῶν δυστυχῶν ἐν οἷς δύνανται νὰ διαθέσωσιν: ὁ πλούσιος λ. χ. διὰ τοῦ ἀνωφελοῦς ἢ μᾶλλον ἐπικινδύνου αὐτῷ πλούτου, ὁ ἰσχυρὸς διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς του, ὁ σοφὸς διὰ τοῦ λόγου του. Πλοῦτος, δύναμις, λόγος, εὐτυχὴς συμμαχία τῶν τριῶν τούτων τῆς κοινωνίας ἐλατηρίων ἐν τῷ θελήματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, πόσα καλὰ δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ;

Ὁ Χριςιανισμὸς, ὡς πάντες γινώσκομεν, ἱδρύθη ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀγάπης, διά τε τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς λογικῆς. Ἑπομένως, διὰ τῶν δύο μόνων τούτων μέσων ὅλως νομίμων ὀφείλει νὰ φθάσῃ πρὸς τὸν σκοπόν του, τουτέςι νὰ συνάψῃ πάντα τὰ ἔθνη ὑπὸ τὴν μόνην βασιλείαν τοῦ λόγου καὶ τῆς δικαιοσύνης, ὡς τοῦτο κηρύττουσιν ὅλα τὰ στόματα τῶν Προφητῶν. Ὁ Ἀρχηγὸς αὐτοῦ, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας ἤρξατο τοῦ ἔργου, πολεμῶν ἡρωϊκῶς τὰς πλάνας καὶ τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐν ᾗ ἔζη κοινωνίας. Ὁ βίος του ἐστὶν ἡ ἠθικὴ αὐτή. Ὁ λόγος αὐτοῦ, τὸ Εὐαγγέλιόν του ἐστὶν, ἡ λογικὴ αὐτή. Οἱ Ἀπόστολοι ἠκολούθησαν τὸ ἔργον κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἑαυτῶν Διδασκάλου καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἣν ᾠκοδόμησαν ἐπὶ τῆς πέτρας, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τούτοις μόνον τοῖς δυσὶ τρόποις ὀφείλει χρῆσθαι. Διὰ τοῦτο τὰ καθήκοντα παντὸς ἀληθοῦς χριστιανοῦ, εἴτε κληρικοῦ, εἴτε λαϊκοῦ, ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις λειτουργίαις περιλαμβάνονται: 1ον εἶναι λογικὸν ἐν θεωρίᾳ, ὅπερ δηλοῖ εἶναι

ὀρθόδοξον· 2ον εἶναι ἠθικὸν ἐν πράξει, ὅπερ σημαίνει ποιεῖν τὸ ἀγαθὸν ὃ δύναται καὶ ποιεῖν ὀφείλει. Πολεμεῖν τὴν πλάνην καὶ προάγειν διὰ τῆς λογικῆς τὴν ἀλήθειαν· πολεμεῖν τὸ κακὸν καὶ προάγειν τὴν ἀρετὴν διὰ τῆς ἠθικῆς, τῆς εὐεργεσίας, διὰ τοῦ ἰδίου παραδείγματος, ὡς ἔπραττεν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Συνάπτειν τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐστὶ βαδίζειν δυσὶ ποσίν. Ἀντέχεσθαι τῆς μιᾶς καὶ παραιτεῖσθαι τῆς ἄλλης ἐστὶν ἐναργῶς βαδίζειν ἑνὶ ποδί. Παραιτεῖσθαι δὲ ἀμφοτέρων ἐστὶ μὴ δύνασθαι ποιεῖν οὐδὲν καλὸν, εἶναι Σατανᾶν. Ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, σύνοιδα, ὅτι ἐστάθην λογικός τε καὶ ἠθικός: 1ον ἐπειδὴ ἀνῄρεσα τὸν σκεπτισμὸν, ὅςτις ἐςὶν αὐτὴ ἡ πλάνη καὶ ἀπέδειξα λογικῶς τὴν αὐτοαλήθειαν· 2ον ἐπειδὴ προςδιώρισα τὸ ἔργον μου πρὸς ὄφελος τῶν πτωχῶν ἐργατῶν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, ποιῶν ἔργον εὐάρεςον τῷ Κυρίῳ μου Ἰησοῦ Χριςῷ, ἵνα προτρέψω τοὺς ἄλλους ποιεῖν ὡσαύτως, δίδων οὕτω τοῖς λαοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἐννοεῖν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐςὶ μόνος ὁ χορηγήσων αὐτοῖς πάντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ ὅτι ὀφείλουσιν ὑποτάσσεσθαι τῷ λόγῳ αὐτοῦ καὶ μιμεῖσθαι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τέλος ἵνα βεβαιώσω τὴν λογικὴν διὰ τῆς ἠθικῆς καὶ περιπατήσω δυσὶ ποσί (1). Τώρα μένει εἰς ἅπασαν τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ

(1) Ὅ,τι μοὶ φαίνεται κάλλιστον, ἐστὶν ἡ ἐλευθερία, συνοδευομένη, ὑποστηριζομένη ὑπό τε τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς λογικῆς. Ἐν ταύτῃ πραγματικῶς καθορᾶται ἡ ἀληθὴς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Αὕτη ἐστὶν ἄλλος Θεός. Ὅ,τι δὲ μοὶ φαίνεται χείριστον, ἐ-

χριςιανικὴν κοινωνίαν ἵν' ἀποφήνηται, εἰ ἐςιν αὐτῇ συμφέρον ζῆν ἐν ψευδέσι φιλοσοφίαις, ψευδέσι θρησκείαις, ψευδέσι νομοθεσίαις, ἐν πάλῃ ἀεννάῳ καὶ ἐν αἱματηροῖς πολέμοις, συμφορᾶς μόνον παρεκτικοῖς, ἢ ζῆν ἐν μιᾷ μόνῃ θρησκείᾳ, μιᾷ μόνῃ φιλοσοφίᾳ, μιᾷ μόνῃ νομοθεσίᾳ, πάσαις τεθεμελιωμέναις ἐπὶ τοῦ καθολικοῦ λόγου, ἐπὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, καὶ ζῆν, οὕτως εἰπεῖν, μόνον ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ χάριτι τοῦ χριστιανισμοῦ (1). Ἴσως οὐκ ἀνωφελὲς ἔςαι περᾶναι τὸν

στιν ἡ αὐθαίρετος καὶ πεπλανημένη ἐλευθερία, ἡ ὑπὸ τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ κακοῦ πολιορκουμένη καὶ παρασυρομένη ἐλευθερία. Ἐν ταύτῃ παραγματικῶς βλέπομεν τὴν καταχθόνιον εἰκόνα τοῦ Σατανᾶ, ἄλλον Σατανᾶν. Εἰ βασιλεὺς ἤμην, ἐποίουν ἂν νόμισμα, ἔχον ἀφ' ἑνὸς μέρους τὴν ἐλευθερίαν, ὁμοίαν βασιλίδι τὰ μάλιστα δεδοξασμένῃ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς λογικῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔχον ὡσαύτως τὴν ἐλευθερίαν μεταξὺ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς πλάνης, ὁμοίαν δούλῳ δεσμώτῃ, τετραυματισμένῳ, ἀτίμῳ, ὅπως δώσω τοῖς πολίταις νὰ ἐννοήσωσι, ὅτι πρέπει ν' ἀποφεύγωσι τὸ κακὸν καὶ τὴν πλάνην, ἐὰν μισῶσι τὴν δουλείαν, ὀφείλοντες εἶναι ἠθικοί τε καὶ λογικοί, ἐὰν ἀγαπῶσι τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν, τὴν ἑαυτῶν βασιλείαν. Ἐπειδὴ, ἐλεύθερος καὶ βασιλεὺς, εἰσὶ δύο λέξεις, ἔχουσαι οὐσιωδῶς τὴν αὐτὴν ἀξίαν.

(1) Λίαν κατάλληλον θεωρῶ νὰ μνημονεύσω ἐνταῦθα τὴν ἑξῆς τοῦ Εὐαγγελίου παραβολήν.

«Ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα καὶ ἐκάλεσε πολλούς.
» Καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον αὐτοῦ τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου εἰ-
» πεῖν τοῖς κεκλημένοις. Ἔρχεσθε ὅτι ἕτοιμά ἐστι πάντα. Ὁ

λόγον διὰ τῆς ἐπισυντελούσης πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ ἀληθείας ταύτης: Δὲν θὰ μείνωμεν διὰ παντὸς ἐν-

---

» πρῶτος εἶπεν αὐτῷ: Ἀγρὸν ἠγόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελ-
» θεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν· ἐρωτῶσε, ἔχε με παρῃτημένον. Καὶ ἕτε-
» ρος εἶπε; Ζεύγη βοῶν ἠγόραυσα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκι-
» μάσαι αὐτά· ἐρωτῶσε, ἔχε με παρῃτημένον. Καὶ ἕτερος εἶπε:
» Γυναῖκα ἔγημα, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἐλθεῖν. Καὶ παρα-
» γενόμενος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἀπήγγειλε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ταῦ-
» τα. Τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης εἶπε τῷ δούλῳ αὐτοῦ.
» Ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως,
» καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ ἀναπήρους, καὶ χωλοὺς, καὶ τυ-
» φλοὺς εἰσάγαγε ὧδε. Καὶ εἶπεν ὁ δοῦλος: Κύριε, γέγονεν
» ὡς ἐπέταξας, καὶ ἔτι τόπος ἐστί. Καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς
» τὸν δοῦλον. «Ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμοὺς καὶ ἀ-
» νάγκασον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου. Λέγω γὰρ ὑ-
» μῖν ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων γεύσε-
» ταί μου τοῦ δείπνου.»

Νομίζω ὅτι οἱ ἀναγνῶσταί μου δύνανται νὰ ἐννοήσωσι τὸ πνεῦμα τῆς παραβολῆς ταύτης, ἥτις ἐστὶν ἡ φωνὴ αὐτὴ τοῦ *καθολικοῦ λόγου*. Τὸ κατ' ἐμὲ, δὲν ἔχω ἄλλο ἢ νὰ μακαρίσω τὸν ἔξοντα τὴν εὐτυχῆ ἀδυναμίαν τοῦ ἑκουσίως παραδοθῆναι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως ἐπιβαλλομένην αὐτῷ ἀνάγκην, καὶ νὰ οἰκτείρω ἀπεναντίας τὸν ἔξοντα τὴν δύναμιν τοῦ ἀντιστῆναι, ἕως ἂν φέρῃ ἐλεεινήν τινα νίκην.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστιμονικὴ διατύπωσις, ἡ ἐν τῷ συγγράμματι τῷδε περιεχομένη:

Τὸ συμπληροῦν τὴν ἀνθρώπινον φύσιν ἐστὶν *ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια*, ἢ ὁ *καθολικὸς λόγος*.

ταῦθα, βέβαιοι ὄντες ὅτι ὁ θάνατος τάχιον ἢ βράδιον ἄξει ἡμᾶς ἐνώπιον τοῦ Πλάστου, ἵνα αὐτῷ δῶμεν λόγον τῆς ἡμετέρας διαγωγῆς. Ὁ Πλάστης ἡμᾶς ἐρωτήσει εἰ ἐζήσαμεν ἐνταῦθα κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, θεραπεύει πληρέςατα πάσας τὰς χρείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἄρα ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐστὶν ἡ *ἀπόλυτος* ἀλήθεια, ἢ ὁ κοθολικὸς λόγος.

Ἀποδεικνύονται κάλλιον αἱ λεγόμεναι γεωμετρικαὶ ἀλήθειαι; Τίς ἐστιν ὁ δυνάμενος ἀναιρέσαι τὰς τρεῖς ταύτας προτάσεις σοφός; Εὐκολώτερον δύναται νὰ μεταφέρῃ ἐκ τῆς ἑαυτοῦ θέσεως τὸ ὑψηλότερον ὄρος τῆς γῆς, ἢ νὰ διασείσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν βεβαιότητα τῶν εἰρημένων προτάσεων. Αὐταὶ εἰσὶν ὁ λίθος ἐφ' οὗ ᾠκοδόμηται ἡ Ἐκκλησία, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

Ἐξαγόμενον τῆς ἀποδείξεως ταύτης.— Εἰ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐστὶν ἡ αὐτοαλήθεια, ὁ ἡμέτερος λόγος, ὅστις αὐτὸ ἀποδεικνύει, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν διδομένων τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ὀφείλει εἶναι ἀλάνθαστος καὶ καθόλου νόμιμος. Ὅθεν ἕπεται ὅτι, ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει τοῦ λοιποῦ βαδίζειν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ λόγου, τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Ταῦτά εἰσιν ἀρχαὶ νόμιμοι. Πᾶν τὸ πρὸς αὐτὰς συνᾷδον ἐστι παραδεκτόν· πᾶν δὲ τὸ ἀπᾷδον, ἀπόβλητον. Ὁ σκεπτισμὸς, τὸ κακὸν καὶ ἡ πλάνη κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῶν τριῶν τούτων ἀρχῶν. Μεταξὺ τοῦ Χριστινισμοῦ καὶ τοῦ σκεπτισμοῦ δὲν ὑφίσταται σχέσις. Ὀφείλει ἕκαστος εἶναι, ἢ σκεπτικὸς ἄνευ οὐδεμιᾶς πίστεως, ἢ Χριστιανὸς λογικὸς καὶ εὐσυνείδητος, ἐργαζόμενος ἐνταῦθα ὑπὲρ τῆς ἐγγιζούσης τῶν Οὐρανῶν βασιλείας.

συνείδησιν, κατὰ τοὺς κανόνας οὓς ἡμῖν διέγραψε πρὸ χιλίων ὀκτακοσίων καὶ ἑξήκοντα τριῶν ἤδη ἐτῶν ἡ ἀπόλυτος αὐτοῦ ἀλήθεια, ὁ καθολικὸς αὐτοῦ λόγος. Ἕκαστος σκεφθήτω πῶς ἀποκριθήσεται εἰς τὴν ἐρώτησιν. Τὸ κατ᾽ ἐμὲ ἔχω εἰπεῖν αὐτῷ: Θεέ μου! Κύριέ μου! τὴν δικαιοσύνην σου οὐκ ἔκρυψα ἐν τῇ καρδίᾳ μου· τὴν ἀλήθειάν σου καὶ τὸ σωτήριόν σου εἶπα. Οὐκ ἔκρυψα τὸ ἔλεός σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἀπὸ συναγαγῆς πολλῆς· σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρύνῃς τοὺς οἰκτιρμούς σου ἀπ᾽ ἐμοῦ, τὸ ἔλεός σου καὶ ἡ ἀλήθειά σου διὰ παντὸς ἀντιλάβοιντό μου.

Β'. ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ.

Η ΕΙΚΩΝ

ΤΟΥ ΑΛΗΘΟΥΣ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

ΤΩ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩ ΑΙΣΘΗΜΑΤΙ
ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΤΩΝ
ΤΗΝ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΘΕΟΤΗΤΑ
ΟΜΟΛΟΓΟΥΝΤΩΝ.

«Διὰ τί μὲ καλεῖτε Κύριε! Κύριε! καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω ὑμῖν». (Λουκ. Δ'. 16).

Ἀ δ ε λ φ ο ί!

Ἀφιερῶν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ θρησκευτικῷ αἰσθήματι πάντων ὑμῶν, οἵτινες ςαθερῶς ὁμολογεῖτε τὴν αὐτοῦ θεότητα, προὔργου ἐνόμισα ὑμῖν ὑπομνῆσαι τὰ ἄνωθι ῥήματα, ἅπερ ο Κύριος ἡμῶν λέγει πρὸς πάντας τοὺς ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐλπίζοντας. Ἤδη καλῶς ἐννοοῦμεν διὰ τῶν ῥημάτων τούτων, ὅτι ἡ πίστις καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου τοσοῦτόν εἰσιν ἀχώριστοι καὶ στενῶς συνδεδεμέναι, ὥστε οὐ δυνάμεθα εἶναι χριστιανοί, ἀντεχόμενοι τῆς μιᾶς καὶ παραιτούμενοι τῆς ἄλλης. Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μυριάκις ἐκήρυξεν, ὅτι ἄλλους δὲν θὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς ἰδίους ἢ τοὺς τελέσαντας τὸν νόμον αὐτοῦ, τουτέστι τὸν νόμον τῆς ἀγάπης. Οἱ Ἀπόστολοι,

δι' ὧν ἔγραψαν, ἄλλο δὲν συνιστῶσι τοῖς Χριστιανοῖς, εἰ μὴ βίον συνᾴδοντα πρὸς τὰς παραγγελίας τῆς πίστεως, λέγοντες, ὅτι προτιμότερον νὰ μὴ πιστεύωμεν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἢ νὰ ζῶμεν ἐθνικῶς εἰς αὐτὸν πιστεύοντες. Τὰ ἰσχυρότερα τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅπλα εἰσὶ τὰ χρηστὰ ἤθη τῶν χριστιανῶν. Ἐὰν βλέπωμεν σήμερον ὅτι ὁ ἀθεϊσμὸς ὑπερισχύει τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦτο γίνεται, διότι οἱ χριστιανοὶ ἐγκατέλιπον τὰ φυσικὰ αὐτῶν ὅπλα. «Ποῦ ἐσμὲν, λέγει ὁ εὐσεβὴς Βουρδαλοὺ, καὶ ποῦ ἐστὶν ἡ πίστις αὕτη τῶν πρώτων αἰώνων, ἡ πίστις, ἥτις ἐπέστρεψεν ὅλον τὸν κόσμον; Τότε ἄθεοι ἐγίνοντο χριστιανοί· σήμερον χριςιανοὶ γίνονται ἄθεοι.» Πραγματικῶς, ἀναιρεῖν τὰ σοφίσματα καὶ τὰς ψευδεῖς ἀρχὰς τῶν ἀπίστων, καὶ ἀποδεικνύειν μετ' αὐστηρᾶς λογικῆς τὰς θεμελιώδεις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀληθείας, οὐκ ἔστι δύςκολον· ἀλλὰ συνάπτειν πάντας τοὺς χριστιανοὺς ἐν μιᾷ μόνῃ Ἐκκλησίᾳ, καὶ πείθειν αὐτοὺς ζῆν, ὡς ἔζων οἱ χριστιανοὶ τῶν πρώτων χρόνων, ἰδοὺ τὶ μοὶ φαίνεται ἀδύνατον εἰς τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις, ἰδοὺ τὶ δὲν δύναμαι νὰ πράξω ἄνευ τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐὰν μὴ ὁ Θεὸς χαρίσηταί μοι τὴν δύναμιν τοῦ ποιεῖν θαυμάσια. Πῶς δυνάμεθα πεῖσαι, ὅτι ὁ κλῆρος τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐτάραξε τὴν ἠθικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ τάξιν, ἐθυσίασε τὴν ἀγάπην εἰς τὰ εὐτελῆ αὐτοῦ συμφέροντα, διέῤῥηξε τὸν ἄῤῥαφον τοῦ Χριστοῦ χιτῶνα, καὶ ἀντὶ τοῦ ποιμαίνειν τὰ πρόβατα αὐτοῦ, ἐπιδιώκει μόνον τὴν τροφὴν τῶν ἑαυτοῦ παθῶν, καὶ τὴν θεραπείαν

τῶν ἡδονῶν του; Πῶς δυνάμεθα πεῖσαι, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη ἐτιμώρησεν ἀμφοτέρους: τὴν μὲν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ὑποτάσσουσα αὐτὴν τῷ ζυγῷ τῶν βαρβάρων, τὴν δὲ δυτικὴν, ἐγείρουσα κατ' αὐτῆς τὸ πνεῦμα τῆς αἱρέσεως, καὶ τὸ τῆς ἀθεΐας ἧς ἔξοχον ἐστάθη ὄργανον ὁ Βολταῖρος; Πῶς δυνάμεθα πεῖσαι, ὅτι αἱ δύο κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων Ἐκκλησίαι, ὀφείλουσι τώρα μετανοῆσαι διὰ τὰ ἑαυτῶν ἀνομήματα, ἀποκαταστῆσαι τὴν ἕνωσιν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, καὶ ζῆν ἐν τῇ ἠθικῇ ἁρμονίᾳ, καθὼς οἱ πρῶτοι χριστιανοί; Θεέ μου! δός μοι τὴν δύναμιν, οὐχὶ τοῦ θεραπεύειν ἀσθενεῖς ἢ νεκροὺς ἀνιστᾷν, ἀλλὰ τὴν δύναμιν τοῦ καταστρέφειν καὶ ἀφαιρεῖν τὴν ζωὴν ὧν βούλομαι, καὶ ἀμέσως ὀψόμεθα ὅλον τὸν κόσμον μετανοοῦντα· ὀψόμεθα ἔνθεν μὲν τοὺς ἡμισόφους τοῦ αἰῶνος τούτου ὁμολογοῦντας τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἔνθεν δὲ τὸ ἱερατεῖον ἐξομολογούμενον δημοσίως τὰς ἁμαρτίας του, καὶ θέλον βιοῦν, ὡς οἱ ἀρχαῖοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ὁρῶ τὸ κακὸν ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις τάξεσι τῆς κοινωνίας, μὴ βλέπων ἀλλαχοῦ τὸ φάρμακον ἢ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ· διότι ἡ λογικὴ, οὖσα μόνον γλυκεῖα καὶ ὑποχρεωτικὴ, οὐ δύναται πεῖσαι, οὔτε τοὺς σοφοὺς ὅτι πλανῶνται, οὔτε τὸν κλῆρον ὅτι δὲν ὑπηρετεῖ τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν, οὕτω διάγων.

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀπὸ τῆς εἰς τὸν κόσμον ἑαυτοῦ ἐμφανίσεως, ἐστάθη τὸ ἀντικείμενον ἀντιθέτων κρίσεων καὶ διηνεκῶν ἐρίδων ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει.

Τὸ προςβάλλον ἡμᾶς ἐπὶ χίλια ὀκτακόσια ἑξήκοντα τρία ἔτη τοῦτο φαινόμενον, τοῦ ὁποίου τὸ θέαμα θὰ προςβάλῃ ὡσαύτως τὰς μελλούσας γεννεὰς, προεῖδε καὶ προκατήγγειλεν, ὁ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀγκάλαις δεξάμενος καὶ δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ, οὕτως ἀποκαλύψαντι τὸ φῶς εἰς πάντα τὰ ἔθνη· «Οὗτος ἔσται, εἶπε τῇ μητρὶ αὐτοῦ εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον· καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί·» (Λουκ. Β. 34.) Ὁ προφήτης Ἡσαΐας πρὸς ἐξήγησιν τῆς φύσεως τοῦ Μεσίου ὃν προείρηκε, καὶ τῶν ἀναγκαίων τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας αὐτοῦ συνεπειῶν, ἐκάλεσεν αὐτὸν λ ί θ ο ν γ ω ν ί α ς, ἐ κ λ ε κ τ ὸ ν, τ ί μ ι ο ν, κ α ὶ π έ τ ρ α ν π ρ ο σ κ ό μ μ α τ ο ς καὶ σκανδάλου. (ΚΗ. 16.) Λοιπὸν οὐδὲν παράδοξον, ἐὰν βλέπωμεν πραγματοποιούμενα τὰ τοσοῦτον καθαρῶς καὶ ῥητῶς προῤῥηθέντα· ἐὰν βλέπωμεν ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι σήμερον, ἔνθεν μὲν τοὺς μαθητὰς τοῦ Ἰησοῦ Χριςοῦ, οἵτινες ἐκ τοῦ σύνεγγυς αὐτὸν γινώσκουσιν, ὁμολογοῦντας ἀκλονήτως τὴν αὐτοῦ θεότητα καὶ πειθομένους τῷ λόγῳ του, ἔνθεν δὲ τοὺς πόῤῥωθεν αὐτὸν βλέποντας ἢ τοὺς μὴ γνῶναι αὐτὸν βουλομένους, ἐσφαλμένως αὐτὸν κρίνοντας, ἢ ὑβρίζοντας καὶ καταβλασφημοῦντας. Ζῶντος αὐτοῦ, οἱ μὲν ἐκάλουν αὐτὸν Ἠλίαν, ἕτεροι δὲ Ἱερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προφητῶν· ἄλλοι Σαμαρείτην καὶ δαιμόνιον ἔχοντα, μάγον καὶ φίλον τοῦ διαβόλου, ψεύστην, ἀπαταιῶνα, ἀσεβῆ, κατὰ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων ἀντάρτην, ἄξιον ςαυ-

ροῦ καὶ θανάτου. Ἐθανάτωσαν αὐτόν· ἀλλὰ τὸ ἐν ἀνθρώποις ἀποτέλεσμα αὐτοῦ διατελεῖ τὸ αὐτό. Οἱ μὲν ἐπίστευσαν ὅτι ἀνέστη καὶ ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, μέλλων πάλιν ἐλθεῖν μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. Οἱ δὲ διατείνονται, ὅτι οὐκ ἠδυνήθη συντρίψαι τοὺς νόμους τῆς φύσεως, καὶ οὐδεὶς οὐδέποτε αὐτὸν ὄψεται. Κρίνοντες αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον καθαρῶς ἱστορικὸν, δυνάμεθα ἰδεῖν ἐν αὐτῷ ἕνα Σωκράτην, ἕνα Μωάμεθ, τέλειον τινὰ ἠθικολόγον, ἢ ἕνα πλάνον ἐπίσης τέλειον, ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς του, μεγαλόνουν τῆς τύχης, ἄνθρωπον τέλος ἰδανικὸν, πλασθέντα ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Αἱ ἀντιφατικαὶ αὗται γνῶμαι, τὰς ὁποίας ἀπαντῶμεν καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς, εἰς οὐδένα ἀνήκουσι. Καθὼς ὁ ἀὴρ διακέχυται καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, καὶ ἕκαστος ἐξ αὐτοῦ ἀναπνεῖ κατὰ τὸ κλίμα, καὶ τὸν τόπον τῆς κατοικίας του, τοιουτοτρόπως ὅλαι αἱ ἰδέαι, ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς, καλαὶ ἢ κακαὶ, εἰσὶ διακεχυμέναι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ ἕκαστος μόνον ἐξ αὐτῶν ἀναπνεῖ κατὰ τὸ κλίμα καὶ τὸν τόπον τῆς ἑαυτοῦ ἀνατροφῆς καὶ τὰ μέρη τῆς διαμονῆς του. Ἀναπνεῖν καὶ σκέπτεσθαι εἰσὶ δύο γεγονότα ἀνάλογα, συγκείμενα ὑπὸ τῶν αὐτῶν στοιχείων, καὶ τοῖς αὐτοῖς νόμοις ὑποκείμενα. Χωρὶς ἀέρος, οὐδεμία ἀναπνοὴ, οὐδεμία σωματικὴ ζωή. Χωρὶς ἰδέας ἢ πνεύματος, οὐδεμία σκέψις, οὐδεμία πνευματικὴ ζωή. Ἡ ἄγνοια τῶν νόμων τῆς ἀναπνοῆς δὲν ἐμποδίζει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ἀναπνεῖν τε καὶ ζῆν· εἰ δὲ

καὶ οἱ φιλόσοφοι οὐκ ἔγνωσαν ἔτι πόθεν προέρχονται ὅλαι ἡμῶν αἱ ἰδέαι, τοῦτο οὐδόλως κωλύει τὴν ἐνέργειαν τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τὴν πνευματικὴν ζωήν. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον, ὅτι τὸ νόσημα καὶ ἡ ὑγεία, ὁ θάνατος καὶ ἡ ζωὴ, ἐξαρτῶνται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ ἀέρος ὃν ἀναπνέομεν, καὶ οὐκ ἔςιν ἀδιάφορον ἔχειν ἰδέας ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς, ἀναπνεῖν πνεῦμα καθαρὸν ἢ ἀκάθαρτον· ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ἐξαρτᾶται ἡ νόσος ἢ ἡ ὑγεία, ἡ ζωὴ ἢ ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἧς ὀφείλομεν ἐπιμελεῖσθαι μᾶλλον ἢ τοῦ σώματος. Καὶ καθὼς δυνάμεθα φεύγειν τὸ νοσερὸν κλίμα καὶ συχνάζειν τὸ ὑγιὲς, οὕτω δυνάμεθα ἀποῤῥίπτειν τὰς ψευδεῖς ἰδέας καὶ ἀσπάζεσθαι τὰς ἀληθεῖς, ἅμα τοιαύτας ἀναγνωρίσωμεν.

Ἡ προεισαγωγὴ αὕτη ὁρίζει, νομίζω, τὸν σκοπόν μου, πᾶσαν παρεννόησιν ἐξ ὑπαρχῆς ἀποκλίνουσα. Εἰ ἔρχομαι ἀντιτάξαι τὸν ἀληθῆ Ἰησοῦν Χριστὸν τῷ ψευδεῖ, οὐ ποιῶ τοῦτο ὅπως προςβάλω τὸν ἄνθρωπον, ὅςτις, ἕνεκα τοῦ ἀέρος ὃν ἀναπνεῖ, ἔσχε τὴν δυστυχίαν νὰ γεννήσῃ τοσοῦτον παχυλὰς πλάνας, προσκόπτων ἐπὶ τῆς π έ τ ρ α ς τ ο ῦ σ κ α ν δ ά λ ο υ, ἀντὶ τοῦ οἰκοδομεῖσθαι ἐπὶ τοῦ λ ί θ ο υ τ ῆ ς γ ω ν ί α ς, τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου. Ὁ σκοπός μου ἐστὶ κατὰ πάντα ὅμοιος τῷ τοῦ ἰατροῦ. Ὁ ἰατρὸς, καίτοι ὢν ἐχθρὸς καὶ διώκτης τῶν νοσημάτων, οὐ παύεται διὰ τοῦτο φίλος εἶναι τῶν ἀσθενῶν. Ἐὰν ἀποδείξω, ὅτι, αἱ παλαιαὶ πλάναι, ἐκτεθειμέναι νῦν ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ, δηλητηριάζουσι τὰς μὴ δυναμένας καλῶς αὐτὰς ἐκτιμῆσαι ψυχὰς, ὑποσκάπτουσαι τὴν ἀνεχομένην αὐτὰς

κοινωνίαν, οὐ ποιῶ τοῦτο, ὅπως ἐπιβαρύνω τὸν συγγραφέα δι' ἐγκλήματος τόσον βαρέος, (ἔχει ἀναμφιβόλως τὰς καλλιτέρας προθέσεις ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ κατ' ἴδιον τρόπον) ἀλλ' ὅπως στιγματίσω τὸ κακὸν, καὶ συστήσω τὸ ἀγαθὸν, ἐξηγῶν τὴν φύσιν ἀμφοτέρων. Ἐὰν ἀπατῶμαι ἐγὼ αὐτὸς, ἄλλοι δικαιοῦνται νὰ μὲ θεωρήσωσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἔσομαι δὲ λίαν εὐγνώμων τῷ θέλοντί με ἀπαλλάξαι τῆς πλάνης μου.

ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΟΥ ΠΟΝΗΜΑΤΟΣ

Ὃ ΕΡΧΟΜΕΘΑ ΑΝΑΣΚΕΥΑΣΑΙ.

Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ ἐστὶν ἐποποιΐα τις καὶ οὐχὶ ἔργον ἱστορικόν. Εἰ δεῖ πιστεῦσαι τὸν συγγραφέα. αὐτὸς οὗτός ἐστιν ἄνθρωπος ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν τόπων, ποιητὴς, οὐδὲν ἄλλο ὀφείλων τῇ ἱστορίᾳ ἢ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, τὸν ὁποῖον ἔπλασεν ἡ φαντασία του, ὅπως προσφέρῃ εἰς τὸ κοινὸν νέον τινὰ Θεὸν, νέαν θρησκείαν, νέαν ἠθικήν. Ὁ Ὅμηρος τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος ἔρχεται διὰ τοῦ Ἰησοῦ του νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῶν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν, ἃς ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριστὸς κατέστησεν ἐπικρατεστέρας ἐν τῷ κόσμῳ ἐπὶ χιλίους ὀκτακοσίους ἑξήκοντα τρεῖς ἤδη ἐνιαυτοὺς, καὶ νὰ διδάξῃ ἡμᾶς τὰς ἀληθινὰς πεποιθήσεις ἃς τὸ πνεῦμα τῶν τόπων αὐτῷ ἐνέπνευσε. Ποί-

αν ἰδέαν ὀφείλομεν ἔχειν περὶ Θεοῦ, περὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, περὶ τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ, καὶ πῶς ἕκαστον ἄτομον καὶ ἐν γένει ἡ κοινωνία ὀφείλουσι ῥυθμίζειν τὸν ἑαυτῶν βίον κατὰ τὴν νέαν ἀποκάλυψιν; Τοιοῦτός ἐστιν ὁ σκοπὸς ὃν ὁ ποιητὴς προέθετο, πλάττων τὸν νέον αὑτοῦ Θεὸν, ἀποδιδοὺς αὐτῷ θαυματουργὸν δύναμιν, πιστεύων ἐν καλῇ τῇ πίστει ὅτι ὁ νεογέννητος οὗτος Θεὸς καταλύσει τὸν παλαιὸν Θεὸν, ὡς ὁ Ζεὺς ἀνέτρεψε τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Κρόνον, καὶ ἱδρύσει νέαν τάξιν πραγμάτων. Ἐπανάστασις ῥιζική, ἰδοὺ τὸ ἐπιγεγραμμένον ἐν τῇ σημαίᾳ του σύμβολον. Πρᾶγμα παράδοξον! Λοιπὸν, οὐ μόνον οἱ ἀρχαῖοι ἠδύναντο πλάττειν θεούς. Ἰδοὺ καὶ κατὰ τὸν δέκατον ἔννατον αἰῶνα σοφός τις ἀκαδημιακὸς, ἐξερχόμενος τῶν ὁρίων του, ἔρχεται νὰ ἀναπτύξῃ θαυμασίως τὴν αὐτὴν δεξιότητα. Ἀλλὰ καλῶς σημειώσωμεν ὅτι ἡ ποιητικὴ φαντασία οὐκ ἔστι δύναμις δημιουργὸς, δυναμένη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὶ παραγαγεῖν, ἀλλὰ μόνον δύναμις συνδυαστικὴ, ἥτις οὐδὲν ἄλλο δύναται ἢ κατατάξαι, καθάπερ αὐτῇ ἀρέσκει, τὰ διάφορα ὑπὸ τῆς πείρας αὐτῇ παρεχόμενα πράγματα. Ἀκριβῶς εἰπεῖν, ὁ ποιητὴς συνδυάζει, ἀλλ' οὐ δημιουργεῖ, ἡ μορφὴ αὐτῷ ἀνήκει, ἀλλ' οὐχὶ ὕλη, τὸ σύνολον, ἀλλ' οὐχὶ τὰ στοιχεῖα. Ὁ Ψευδόχριστος ἀνήκει ὅλως τῷ κ. Ῥενᾶνι· οὐδεὶς αὐτῷ δύναται ἀμφισβητῆσαι τὴν αὐτοῦ ἰδιοκτησίαν. Ἀλλὰ τὰ πρὸς σχηματισμὸν τοῦ Ψευδοχρίστου στοιχεῖα, ἐλήφθησαν ἐκ διαφόρων πηγῶν. Ὁ ἐγελισμὸς, ὁ ὑλισμὸς, ὁ σκε-

πτισμός εἰσιν αἱ τρεῖς σχολαὶ, εἰς ἃς ὀφείλει ὁ ποιητὴς πᾶν ὅ,τι ἐσωτερικῶς συγκροτεῖ τὸν ἑαυτοῦ ἥρωα, δανεισθεὶς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν λέξιν Ἰησοῦς καὶ τὴν καθαρὰν ἠθικὴν, ὅπως λαμπρύνῃ τὸ εἴδωλον αὐτοῦ χρώματι λαμπρῷ, καὶ οὕτω καλύψῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἀσχημίαν του.

Ἀλλ' ἡ μέθοδος αὕτη κακῶς ἐξελέχθη ὡς ὅπλον κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς κατέστρεψε τοὺς θεοὺς τῶν ποιητῶν διὰ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ καὶ τῆς λογικῆς, διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἁπλότητος καὶ γενναιότητος; καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ δόλου, τῆς μηχανουργίας, τῆς ποιητικῆς τέχνης. Ὁ θέλων ἀντ' αὐτοῦ καταστῆσαι ἄλλον θεὸν ὀφείλει κατ' αὐτοῦ βαδίζειν διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, μετὰ τῶν αὐτῶν ὅπλων, καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ἀγενοῦς δολιότητος τῆς παλαιᾶς εἰδωλολατρείας. Ὁ σοφὸς ἀκαδημιακὸς ἐπελάθετο ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καθὼς φαίνεται, τοῦ αἰῶνός του, συνεπιλαθόμενος ὅτι ἀνήκει εἰς ἐπιστημονικὴν χορείαν, μὴ ἐπιτρέπουσαν ἀναμφιβόλως πραγματεύεσθαι ποιητικῶς περὶ τοιούτων ἀκροσφαλῶν ζητημάτων. Ἀλλ' ὃ γέγονε γέγονεν. Ὁ ψευδὴς Ἰησοῦς ἔρχεται νὰ ἀνατρέψῃ τὸν ἀληθῆ Ἰησοῦν Χριστὸν, ὅςτις ὀφείλει νὰ ὑπερασπισθῇ διὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, τοῦθ' ὅπερ ἤδη ποιῆσαι μέλλομεν. Ἐρχόμεθα νὰ ὑπερασπίσωμεν τὸν Χριστιανισμὸν, ἐκθέτοντες τὰς ἀρχάς του, τὰς ὁποίας διὰ τῆς λογικῆς, δι' αὐστηρᾶς καὶ ἐπιστημονικῆς μεθόδου ἀποδεικνύοντες, θὰ ἀνατρέψωμεν τοὺς προμαχῶνας ἐξ ὧν ὁ ἐχθρὸς ἐξῆλθεν, ὅπως οὐδὲν αὐτῷ ἀφήσωμεν καταφύγιον, ἀ-

πογυμνοῦντες αὐτὸν τοῦ χριςιανικοῦ ἐνδύματος, ὅπερ ἔλαβε πρὸς ἐξαπάτησιν τῶν μὴ εἰδότων, παριστῶντες αὐτὸν ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ γυμνὸν, ὅπως ἴδωσι τὸ θαυμάσιον κάλλος του.

Εἶπον ἐξ ἀρχῆς, ὅτι ὁ βίος τοῦ Ψευδοφρίστου οὐκ ἔστιν ἔργον ἱστορικὸν, ἐπειδὴ τοιοῦτος Ἰησοῦς οὐδέποτε ἔζησεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Αὐτὸ ἐστὶν ἔργον ποιήσεως, μυθιστόρημα γενόμενον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ὑποσκάψαι τὸν χριστιανισμὸν καὶ προάξαι τεχνηέντως τὰς παχυλὰς πλάνας τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἥτις στερουμένη πάσης μεθόδου καὶ πάσης λογικῆς, ζητεῖ νὰ κατισχύσῃ τῶν σωτηρίων τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχῶν διὰ τῆς τέχνης τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, ἢ διὰ τῆς τέχνης τῶν νεωτέρων μυθιςοριογράφων. Διὰ τοῦτο ἀφίνω πρῶτον κατὰ μέρος τὸν κύριον Ῥενᾶνα καὶ τὸν Ἰησοῦν αὐτοῦ, ἐρχόμενος νὰ καταδείξω τὴν ἀσάλευτον στερεότητα τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου, ὅςτις ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐφ' οὗ οἱ ἄφρονες ἀκαταπαύςως συντρίβονται, ἀνασκευάζων τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν διὰ τῆς ἀποδείξεως, ὅτι ᾠκοδόμηται ἐπὶ τῆς ἄμμου, κακῶς ἀρξαμένη καὶ κακῶς τελειώσασα, μηδέν' ἄλλον καρπὸν δυνηθεῖσα παραγαγεῖν, ἢ τὸν ὑπὸ τοῦ κυρίου Ῥενᾶνος καὶ τῆς σκεπτικῆς αὐτοῦ σχολῆς πλασθέντα Ψευδόχριστον. Οὕτω θὰ φωτίσω τὸ κοινὸν, ἵνα καταστήσω αὐτὸ ἱκανὸν ἐκλέξαι μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, οἵτινές εἰσι δύο ἐχθροὶ ἀδιάλλακτοι. Ὁ πόλεμος μεταξὺ αὐτῶν ἔσται ἕως ἂν ὁ εἷς καταστρέψῃ τὸν ἄλλον.

ΕΙΚΩΝ

ΤΟΥ ΑΛΗΘΟΥΣ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

Ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχει συνείδησιν τῆς αἰωνίου αὐτοῦ ὑπάρξεως καὶ ἀπολύτου δυνάμεως. Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐστὶν ὡσαύτως υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὗ οὐδέποτε ἐχωρίσθη, κύριος ζωῆς καὶ θανάτου, ἐπιβάλλων τὴν ἀνωτέραν αὐτοῦ θέλησιν εἰς ὅλην τὴν φύσιν, παραγγέλων αὐθεντικῶς τὸν ἠθικὸν νόμον, καὶ καθιερῶν αὐτὸν διὰ τῶν αἰωνίων ποινῶν καὶ ἀμοιβῶν. Ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχει συνείδησιν τῆς ἀπείρου αὐτοῦ ἀξίας· ὅθεν ἀπαιτεῖ τὴν λατρείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν ἐξ ὅλης ἡμῶν τῆς καρδίας. Ὁ μὴ ἀγαπῶν αὐτὸν, ὁ μὴ αὐτὸν λατρεύων, ὡς ἐστὶν ἄξιος, ὁ μὴ βλέπων ἐν αὐτῷ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τοὺς ἀγγέλους καὶ τὰς ψυχὰς, οὐκ ἔστιν ἄξιος αὐτοῦ, μὴ δυνάμενος εἶναι εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν του. Ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριςὸς γινώσκει τὴν ἑαυτοῦ ἀποςολὴν, ἐκπληρῶν αὐτὴν μετὰ συνέσεως καὶ δικαιοσύνης. Γινώσκει προηγουμένως τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου του, γινώσκει τοὺς ἑαυτοῦ φίλους καὶ τοὺς ἐχθροὺς, προλέγων πῶς ἑκατέροις προςενεχθήσεται κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἔνδοξον παρουσίαν του. Ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριστός ἐστι τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐστὶν ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια, ἡ ζωὴ, ὁ ἄρτος ὁ τρέφων τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, καὶ τὸ ποτίζον αὐτὰς ὕδωρ. Ἑνὶ λόγῳ, ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐστι

Θεὸς, γενόμενος ἄνθρωπος ἵνα θεὸν ποιήσῃ τὸν ἄνθρωπον. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃν διὰ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων ἔγνωμεν. Τοιοῦτός ἐςιν ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃν ἐξ ὑπαρχῆς οἱ Προφῆται προήγγειλαν, οἱ Ἀπόστολοι ἐν τῷ κόσμῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἐκήρυξαν, καὶ ἐφ' οὗ ᾠκοδόμηται ἡ Ἐκκλησία, καθ' ἧς καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν.

Ὁμολογοῦμεν σταθερῶς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ, δικαιούμενοι ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, μὴ δυνάμενοι νὰ προδώσωμεν αὐτὸν καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν ὑψηλὸν τῆς ἡμετέρας φύσεως προορισμὸν, τὴν θέωσιν ἡμῶν· ἐπειδὴ ὅτε λόγος καὶ ἡ συνείδησις, οἱ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἡμῖν συνιστῶντες, εἰσὶν ἰσχυρότεροι ἡμῶν. Πᾶσα κρίσις δικαιουμένη ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεώς ἐστιν ἀληθὴς, καὶ ὁ μὴ αὐτὴν ἐπιδοκιμάζων οὐκ ἔστι λογικὸς, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος. Πᾶσα κρίσις ἀντιφάσκουσα πρὸς τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησίν ἐστι ψευδὴς,καὶ ὁ ἐπιδοκιμάζων αὐτὴν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχει ἀξίαν, ἐστὶ καταφρονητέος. Ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὴν φύσιν τῆς κρίσεως, δεικνύοντες τίς ἐστιν ἡ ἀληθὴς, καὶ τίς ἡ ψευδής.

Ἐν πρώτοις διακρίνομεν δύο εἴδη κρίσεως: τὴν ἐξωτερικὴν κρίσιν, ἢ τὴν τῶν δικαστηρίων, καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἢ ψυχολογικὴν κρίσιν. — Ἡ κρίσις τῶν δικαστηρίων ὑποτίθησιν ἀναγκαίως δικαςὴν, νόμον, ὑπόθεσιν οἱανδήποτε, οὖσαν τὸ ἀντικείμενον τῆς κρίσεως, καὶ μαρτυρίας. Ἡ ἀρετὴ τοῦ δικαςοῦ συνίςαται εἰς τὸ κα-

λῶς ἐννοεῖν τὸν νόμον καὶ ἐφαρμόζειν αὐτὸν δικαίως εἰς τὴν ὑπόθεσιν, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἀληθῶν μαρτυριῶν. Οὐδεὶς δύναται ἀρνηθῆναι ὅτι ὁ δικαστὴς, ἔνθεν μὲν, ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ἐννοεῖν τὸν νόμον, ἔνθεν δὲ, τὴν ἱκανότητα τοῦ διακρίνειν τὰς ἀληθεῖς τῶν ψευδῶν μαρτυρίας. Ἐκ ταύτης τῆς ἀναλύσεως βλέπομεν ὅτι τὰ ἀναγκαῖα πρὸς σχηματισμὸν τῆς κρίσεως δικαστηρίου τινὸς στοιχεῖά ἐστι τὰ ἑξῆς τέσσαρα: ὁ δικαστὴς, ὁ νόμος, ἡ ὑπόθεσις καὶ οἱ μάρυρες. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα λίαν ἐστὶ διακεκριμμένα, ἅπερ οὐ δυνάμεθα συγχέειν, εἰμὴ ἀφρόνως. Ἡ κρίσις ἐστὶν ἀληθὴς ἢ δικαία, ὅταν συνᾴδῃ πρὸς τὸν ἔγγραφον νόμον, στηριζομένη ἐπὶ τῶν ἀληθῶν μαρτυριῶν. Ἡ κρίσις ἐστὶ πλημμελὴς, ἢ ἄδικος, ὅταν ἀντιφάσκῃ πρὸς τὸν νόμον, ἢ στηρίζεται ἐπὶ ψευδῶν μαρτυριῶν. Τὸ πλημμελὲς τῆς κρίσεως προέρχεται ἐκ τοῦ δικαστοῦ, ὅς ἐστι περὶ τούτου ὑπεύθυνος. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἐξ ἐναντίας πηγάζει ἐκ τοῦ νόμου καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ δικαστοῦ· ὁ δὲ δικαστὴς ἐστι μόνον ἀξιέπαινος, ἐπειδὴ καλῶς ἐνόησε καὶ ἐφήρμοσε τὸν νόμον.—Ἡ ψυχολογικὴ κρίσις σύγκειται ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων, ὑποκειμένη εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους. Ὁ δικαστὴς ἐστὶ τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον πρόσωπον ἢ τὸ ἐ γ ώ. Ὁ νόμος ἐστὶν ὁ λ ό γ ο ς. Οἱ μάρτυρες εἰσὶν ἡ συνείδησις, τὰ πάθη, αἱ προλήψεις. Ἡ ὑπόθεσίς ἐστιν ἀντικείμενόν τι νοητόν. Ὁ λόγος, ὡς νόμος, ἐστὶν ἀναλλοίωτος ἐν τῇ φύσει, διότι πηγάζει ἐκ Θεοῦ, ὃς ἐστὶν ὡσαύτως ἀναλλοίωτος. Ἡ συνείδησις ἐστὶν ὅλως ἁπλῆ καὶ εἰλικρινὴς εἰς τὰς

μαρτυρίας της, μηδὲν λέγουσα περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον τοῦ ὅ,τι γινώσκει ἢ ἀγνοεῖ περὶ τοῦ ὑποκειμένου τῆς κρίσεως. Τὰ πάθη ὅμως καὶ αἱ προλήψεις δίδουσι τὰς ψευδεῖς μαρτυρίας. Τὸ ἐ γ ὼ ἔχει ἀφ' ἑνὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἐννοεῖν τὸν λόγον, δυνάμενον ἀφ' ἑτέρου νὰ διακρίνῃ τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τῆς τῶν προλήψεων καὶ τῶν παθῶν. Πᾶσα κρίσις συνᾴδουσα πρὸς τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησιν ἐστὶν ἀληθής. Πᾶσα κρίσις ἀντιφάσκουσα πρὸς τὸν λόγον ἢ τὴν συνείδησιν ἐστὶν ἐσφαλμένη. Οὐδέποτε ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις δύνανται εἶναι παραγωγοὶ τοῦ πλημμελοῦς τῆς κρίσεως. Ἡ πλημμέλεια τῆς κρίσεως προέρχεται ἐκ τοῦ ἐ γ ὼ, κρίνοντος ἐν παρεννοήσει τοῦ νόμου, ἢ ἐπὶ τῆς ψευδοῦς μαρτυρίας τῶν προλήψεων καὶ τῶν κολακευτικῶν παθῶν ἐπερειδομένου· καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶ μόνον ὑπεύθυνον. Ἀπεναντίας, ἡ ἀλήθεια τῆς κρίσεως ἔχει πάντοτε ὡς ἀρχικὴν αἰτίαν, τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησιν, τὸν ἀληθῆ νόμον καὶ τὸν ἀληθῆ μάρτυρα. Τὸ ἐ γ ὼ μόνον, ὅπερ ἀπαγγέλλει τὴν ἀληθῆ κρίσιν ἐστὶ λίαν ἀξιέπαινον, ἐπειδὴ ἐννόησε τὸν νόμον, ἐδέξατο τὴν ἀληθῆ μαρτυρίαν, ἀποκροῦσαν τὴν ψευδῆ. Ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις οὐδεμίαν ἐπὶ τοῦ δικαστοῦ ἐξασκοῦσι βίαν. Τὰ πάθη μόνον βιάζουσιν αὐτὸν καὶ αἱ προλήψεις τὸν παρασύρουσι. Διὰ τοῦτο ὅταν τὸ ἐ γ ὼ ἀπαγγέλλῃ κρίσιν ἀληθῆ, ἀντιτεῖνον εἰς τὰς προλήψεις καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἀντιτασσομένων αὐτῇ παθῶν, τότε καθαρῶς ἐκδηλοῖ τὴν ἐλευθερίαν του, δεικνύον διὰ τῆς πράξεως αὐτοῦ ὅτι ἔχει ἰδίαν ἐνέργειαν,

δι' ἧς γίνεται κύριον ἑαυτοῦ καὶ ἐνεργεῖ δι' ἑαυτοῦ. Ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν ὅλην τὴν ἠθικὴν ἀξίαν. Πᾶσα λοιπὸν ὀρθὴ κρίσις ἐστὶ δήλωσις τῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἐστὶν ὁ μόνος ὅρος τῆς ὀρθῆς κρίσεως Ὅταν ὁ δικαστὴς ὑπόκειται εἰς τὴν ὤθησιν τῶν παθῶν ἢ τῶν προλήψεων, οὐ δύναται ἀκολουθῆσαι τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησιν, ἀπαγγέλλων ἐσφαλμένας κρίσεις, στερούμενας πάσης ἠθικῆς ἀξίας. Τὸ συνιστῶν τὴν ἠθικότητα καὶ τὴν ἠθικὴν τάξιν ἐςὶν ἡ ἐλευθερία, ὑποτασσομένη ἑκουσίως εἰς τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησιν, ἅτινα ὑποχρεοῦσιν, ἀλλὰ δὲν ἀναγκάζουσιν. Ἤδη ἐρχόμεθα κατὰ τοὺς νόμους τούτους νὰ κρίνωμεν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν, ἔνθα ὀψόμεθα ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις δικαιοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὸ ἐπιδοκιμάσαι τὸν μέν, καὶ καταδικάσαι τὴν δέ.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ
ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΑΛΗΘΕΙΩΝ.

Ὁ Θεός ἐστιν ἐν τρισὶ προςώποις.

Ἡ κρίσις αὕτη ὀφείλει εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀληθής. Ἐπειδὴ εἰ ὁ Θεὸς δύναται κρίνειν καὶ πράττειν, ἀναγκαίως ἕπεται ὅτι ὁ Θεὸς κρίνει κατὰ Συνείδησιν καὶ Λόγον ἐπίσης τέλεια. Εἰ, ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἡ συνείδησις, τὸ ἐγὼ καὶ ὁ λόγος οὐ συγχέωνται, διότι εἴδομεν ὅτι τὸ ἐγὼ δύναται κρίνειν, κατὰ ἢ παρὰ τὴν

συνείδησιν, κατὰ ἢ παρὰ τὸν λόγον, καὶ ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις οὐκ ἔχουσιν τὴν αὐτὴν λειτουργίαν, ἐν μείζονι λόγῳ ἡ Συνείδησις καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δύνανται συγχέεσθαι πρὸς αὐτὸν τὸν Θεόν. Ἡ Συνείδησις τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα, ὃ γινώσκει τὸν Θεὸν καὶ δι' οὗ ὁ Θεὸς γινώσκει αὐτὸς ἑαυτόν. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ ἰδέα ἣν ὁ Θεὸς ἔχει περὶ ἑαυτοῦ, ἰδέα, οὖσα κατ' ἀνάγκην ἴση τῷ Θεῷ· ἄλλως, ὁ Θεὸς οὐκ ἔχει ἰδέαν ἀληθῆ περὶ ἑαυτοῦ. Λοιπὸν, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὀφείλει εἶναι τοσοῦτον τέλειος καὶ ἀληθὴς, ὅσον αὐτὸς ὁ Θεὸς, ὀφείλει εἶναι ἄλλος Θεὸς ἔχων τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, τὴν αὐτὴν Συνείδησιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ καθὼς ἡ διάκρισις τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως ἐν ἡμῖν οὐδόλως ἐμποδίζει τὴν ἑνότητα τῆς ἡμετέρας φύσεως, οὕτω καὶ ἡ διάκρισις τοῦ Λόγου καὶ τῆς Συνειδήσεως ἐν τῷ Θεῷ οὐκ ἐμποδίζει παντάπασιν τὴν ἑνότητα τῆς θείας φύσεως.

Ἡ χριστιανικὴ θεολογία, ἐναντίον τῆς σοφίας τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου τούτου, παρ' οἷς ἡ φαντασία καὶ αἱ προλήψεις ἐκπροσωποῦσι τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησιν, σαθερῶς ἐβεβαίωσε τὴν φύσιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ὁρίζουσα αὐτόν: Ὃν τέλειον ἐν τρισὶ προσώποις, Πατρὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι. Ὁ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀναπαυόμενον ἐν τῷ Υἱῷ. Ὁ Πατήρ ἐστι τὸ πρωτότυπον. Ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἴση τῷ πρωτοτύπῳ. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐστὶν ἡ κοινὴ αὐτῶν συνείδησις, γινῶσκον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, οἵτινες

ἀμοιβαίως γινώσκονται διὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος, τοῦθ' ὅπερ συνιστᾷ τὸν ἕνα Θεὸν, καίτοι ἐν τρισὶ προσώποις διακρινόμενον, ἀλλ' ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ συνειδήσει μόνον ὑπάρχοντα.

Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν ἐστιν ὁ ἀληθὴς Θεὸς, ἐπειδὴ αὐτὸς μόνος δύναται παράγειν ἀληθεῖς κρίσεις καὶ πράττειν μετὰ δικαιοσύνης. Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν, ἑνούμενος μετὰ τοῦ κόσμου, οὐδέποτε δύναται μετ' αὐτοῦ συγχέεσθαι. Ὁ κόσμος ἐστὶν ἡ πρᾶξις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δήλωσις τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ κρίσεως. Ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἀναγκαία ἐστὶ καὶ τελεία, ἀχώριστος τῆς αὐτοῦ φύσεως· ἀλλ' ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆς δήλωσις ἐξαρτᾶται ὁλικῶς ἐκ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ θελήσεως. Ὁ Θεὸς καὶ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ κρίσις εἰσὶν αἰώνια· ἀλλ' ἡ δημιουργία, δήλωσις μόνον ἐξωτερικὴ τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως, δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἰδιότητα, ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦ τόπου. Καὶ οὐ δύναμαι ἐννοῆσαι Θεὸν ἄνευ κρίσεως· ἀλλὰ δύναμαι ἐννοῆσαι Θεὸν ἄνευ κτισμάτων, ἐπειδὴ μόνος ὁ Θεός ἐστιν αὐτάρκης. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία δὲν συγχέει τὸν Θεὸν μετὰ τοῦ κόσμου, τὸν Κτίστην μετὰ τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ συγχρόνως δὲν τὸν χωρίζει ἀπ' αὐτοῦ· διότι ὁ Θεὸς οὐ δύναται μένειν ἀδιάφορος εἰς τὸν κόσμον, ὄντα τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ παριστᾶν ὀφείλοντα τὴν τελειότητα τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ κρίσεως. Διὰ τοῦτο ἐπαγρυπνεῖ καὶ κήδεται αὐτοῦ ἀκαταπαύστως, ἕως ἂν φθάσῃ τὴν τελειότητα τῆς ἑαυτοῦ κρίσεως. Τὸ τέλος τοῦ κόσμου κατὰ τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν οὐκ ἔστιν ἡ κατα-

στροφὴ τοῦ κόσμου, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλ' ἡ αὐτοῦ τελειότης, ἡ ἁρμονία του πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, τοῦθ' ὅπερ ὑπονοεῖ μόνον τὴν καταστροφὴν τοῦ κακοῦ, ἀντικειμένου εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, ἐπειδὴ οὗτος ὁ Θεός ἐστιν ὂν τελείως ἠθικὸν καὶ ὁ τύπος τῆς ἠθικῆς τάξεως. Ὅταν τὸ αἴτιον τῆς ἐνεργείας μου ᾖ τὸ ἐ γ ὼ καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον, τότε ἡ πρᾶξις, καίτοι οὖσα καλὴ καθ' ἑαυτὴν, ἀπόλλυσι πάντα χαρακτῆρα ἠθικότητος καὶ ἀρετῆς. Ἀλλ' ὅταν τὸ κινοῦν τὴν ἐνέργειάν μου ᾖ τὸ ἀγαθὸν ἄλλου, τότε μὲ κρίνουσιν ὡς ἐνάρετον καὶ τιμῆς ἄξιον. Ἡ ἀρετὴ συνεισάγει πάντοτε τὴν ἰδέαν τῆς θυσίας καὶ τῆς ἀφοσιώσεως, ἀλλὰ πρὸς ἀντικείμενον ἴσον ἐμοὶ ἢ ὑπερέχον ἐμοῦ. Ἐὰν λ.χ. δίδω τὴν ζωήν μου ὑπὲρ τῆς πατρίδος μου ἢ ὑπὲρ ἑνὸς τῶν φίλων μου, ἡ πρᾶξις αὕτη κριθήσεται ἠθικὴ καὶ ἐνάρετος. Ἀλλ' ἐὰν δίδω τὴν ζωήν μου πρὸς σωτηρίαν κυνὸς, ἡ πρᾶξις αὕτη παρ' οὐδενὸς κριθήσεται ἠθική· ἀπεναντίας, μεμφθήσεται ὡς πρᾶξις ἄφρονος. Εἰ ὁ Θεὸς ἦν ἓν μόνον πρόσωπον, κατὰ τὴν δόξαν τῶν θεϊστῶν, τότε αἱ πράξεις του οὐδένα ἠδύναντο ἔχειν χαρακτῆρα ἠθικότητος, ἀλλ' ἐκρίνετο ἐγωϊστὴς ἢ ἄφρων. Καὶ ἐγωϊστὴς μὲν, εἰ ἔπραττεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἄφρων δὲ εἰ ἔπραττεν ὑπὲρ ἄλλων ὄντων κατωτέρων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν ἐστιν ὁ τύπος τῆς ἠθικότητος ἢ αὐτὴ ἡ ἠθικότης· ἐπειδὴ ἕκαστον τῶν τριῶν θείων προσώπων ἐστὶν ἀφωσιωμένον εἰς τὰ δύο ἄλλα, ὑπὲρ αὐτῶν ἐνεργοῦν, καὶ μηδέποτε τὸ ἐγὼ

ὡς κινητήριον τῆς πράξεως αὐτοῦ λαμβάνον. Ὁ Πατὴρ λ. χ. ἀποφασίζει νὰ δημιουργήσῃ τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον πρὸς δόξαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπιδοκιμάζει τὴν ἀπόφασιν τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ Υἱὸς ὑποχρεοῦται νὰ δεχθῇ τὴν ὑπό τε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προσφερομένην αὐτῷ τιμήν· Ὅθεν ἡ κτίσις τοῦ κόσμου ἐστὶν ἔργον ἠθικὸν καὶ ἐνάρετον.— Ὁ ἄνθρωπος, τὸ κύριον μέρος τῆς κτίσεως, καταχρώμενον τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας, ἀπεμακρύνθη τοῦ προορισμοῦ του. Τὸ δὲ θέλημα τοῦ Πατρὸς οὐδέποτ' ἂν ἐπληροῦτο, εἰ ὁ ἄνθρωπος ἐγκατελείπετο ἀβοήθητος. Τότε ὁ Υἱὸς ἔρχεται νὰ προσφέρῃ ἑαυτὸν θυσίαν ἑκούσιον εἰς τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα συνεργεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ ἀνακαίνισις τοῦ διαφθαρέντος ἀνθρώπου ἐστὶν ὡσαύτως ἔργον ὅλως ἠθικόν. Ὁ Πατὴρ, λίαν εὐγνωμονῶν διὰ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ Υἱοῦ, τοσοῦτον εὐπειθοῦς τῷ θελήματι αὐτοῦ, τοσοῦτον ταπεινωθέντος χάριν τῆς τοῦ ἀνθρώπου σωτηρίας, ὕψωσεν αὐτὸν ὑπεράνω πάντων τῶν κτισμάτων, πάσας αὐτῷ χορηγῶν τὰς ἑαυτοῦ τιμάς. Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ οὐ θέλει πλέον λατρεύεσθαι παρὰ τῶν κτισμάτων. Ὁ Θεὸς ὃν ὀφείλομεν ἤδη λατρεύειν ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Πᾶσα δέησις, πᾶσα λατρεία διευθυνομένη κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν Πατέρα, μὴ μνημονεύουσα τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἄνομος καὶ ἀπαράδεκτος. Ὁ ἔχων τὸν Υἱὸν ἔχει ὡσαύτως καὶ τὸν Πατέρα. Ἀλλ' ὁ μὴ θέλων ἔχειν ἢ τὸν Πατέρα, οὐδέτερον ἔχει, καὶ ἐστὶν ἄθεος.

Οἱ θελήσαντες ἄνευ τοῦ Υἱοῦ προσκυνεῖν τὸν Πατέρα Ἰουδαῖοι, οὐδόλως σήμερον διαφέρουσι τῶν ἀθέων, ἐνῷ εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἦσαν ὁ λαὸς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Εἰ οὐκ ἔστι σωτηρία ἐκτὸς τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο ἡ ἠθικὴ καὶ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀπαιτοῦσι, καὶ ὁ ἀληθινὸς Θεὸς κατ' αὐτὰς μόνον δύναται πράττειν. Οὕτως, δικαιοσύνη, ἐλευθερία, ὑποχρέωσις, δικαίωμα, καθῆκον, ἀρετὴ, ἀξιομισθία, πᾶν τὸ συγκροτοῦν τὴν ἠθικὴν τάξιν πηγάζει ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν χριστιανῶν, ὃς ἐστὶν Ὂν τελείως ἠθικὸν καὶ ὁ τύπος τῆς ἠθικῆς τάξεως.

Ἐλθέτωσαν οἱ θεϊσταὶ εἰπεῖν πρὸς ἡμᾶς τί ἐστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν. Ἔστιν ἴσως ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους; ὁ τοῦ Μωάμεθ; ὁ τῶν πανθεϊστῶν; ὁ τῶν φυσιολόγων; Ὁρισάτωσαν αὐτὸν καὶ εἰπάτωσαν ἡμῖν τὶ ἐςι. Τίς Θεὸς νῦν ἐστι μυστήριον ἀκατάληπτον, μυστήριον προσβάλλον τὴν ἐπιστήμην; Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν, ἢ ὁ Θεὸς τῶν θεϊστῶν; Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν ἐστὶ Θεὸς ὡρισμένος, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ εὑρίσκει ἀνάπαυσιν καὶ ἡ φαντασία οὐδὲν δύναται ἐπινοῆσαι. Ἀλλ' ὁ Θεὸς τῶν θεϊστῶν ἐστιν ἓν ἄπειρον, ἀόριστον, ἐστὶ τὸ χάος ἔνθα τῶν ἐθνικῶν ἡ φαντασία πλάττει μυρίους θεοὺς, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει. Θεϊσμὸς, πολυθεΐα, ἀθεΐα, εἰσὶν ἀληθῶς τρεῖς λέξεις ἀντίθετοι, ἔχουσαι ὅμως τὴν αὐτὴν ἀξίαν καὶ τὴν αὐτὴν σημασίαν. Ναὶ, ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν ἔσται διὰ παντὸς μυστήριον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς φαντασίας καὶ τῶν προλήψεων· Ἀλλ' εἰς τοὺς τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, ὁ Θεὸς

τῶν χριστιανῶν ἐστὶν ἀλήθεια ἡλίου φαεινοτέρα. Ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἵνα διδάξῃ μυστήρια, τούτεστιν ἀληθείας, ἃς ὁ ἡμέτερος νοῦς οὐδέποτε δυνήσεται ἐννοῆσαι, καθὼς διατείνονται οἱ τοῦ χριστιανισμοῦ συκοφάνται. Εἰ οὕτως εἶχεν ὁ Χριστιανισμὸς ἦν ἂν ἡ μεγίστη ἀτοπία, (τὸ ἀτοπώτατον) καὶ τὸ πρῶτον καθῆκον τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου ἦν ἂν ἡ ἀπάρνησις αὐτοῦ. Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἵνα φωτίσῃ τὸ σκότος, καὶ οὐχ ἵνα ἐπισκοτίσῃ τὰς ἀληθείας· ἦλθεν ὅπως καθαρίσῃ τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ἀπαλλάτων ἡμᾶς ἐκ τῶν προλήψεων καὶ τῶν πλανῶν, αἵτινες ἀπομακρύνουσιν ἡμᾶς τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ, διδάσκων ἡμᾶς πᾶσαν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ, ὡς διδάσκαλος, θέλει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐννοεῖν τὰ πράγματα, καθὼς αὐτός. Βέβαια, ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ διδασκαλία του φαίνεται ἡμῖν μυστηριώδης ὑπὸ διαφόρους ὄψεις, ἕνεκα τῆς διεφθαρμένης ἡμῶν ψυχῆς. Διὰ τοῦτο ἡ πίστις ἐστὶν ἡ πρώτη τοῦ Χριστιανισμοῦ συνθήκη καὶ αἱ θεμελιώδεις αὐτοῦ ἀλήθειαι καλοῦνται μυστήρια. Ἀλλὰ τὰ μυστήρια ταῦτά ἐστι σχετικὰ καὶ οὐχὶ ἀπόλυτα· διότι, ἁγνισθείσης τῆς ἡμετέρας ψυχῆς διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς πράξεως, τὰ μυστήρια ταῦτα γίνονται ἁπλαῖ ἀλήθειαι, καὶ βλέπομεν αὐτὰ καθαρῶς, ὄντες τέκνα τοῦ φωτός. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκήρυξε μεγαλοφώνως, ὅτι αὐτός ἐστι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ ὁ ἀκολουθῶν αὐτῷ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τίνι δικαιώματι ἠδύνατο ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ν' ἀπαγγείλῃ τοὺς λόγους τούτους, εἰ ἐννόει τὸ μυστήριον, ὅπως λέγουσιν

αὐτὸ οἱ συκοφάνται του; Ἵνα τὸ φῶς βλέπωμεν, προαπαιτεῖται νὰ ἔχωμεν καθαρὸν ὀφθαλμόν. Τὸ μυστήριον λοιπὸν καὶ ἡ πίστις εἰσὶν ἀναγκαῖα μέχρις οὗ καθαρισθῇ ὁ ὀφθαλμός. Ὁ ζητῶν ἐννοῆσαι τὸν Χριστιανισμὸν πρὸ τοῦ γενέσθαι χριστιανὸς διὰ τῆς πίστεως, καὶ πρὶν ἢ βάλῃ εἰς πρᾶξιν τὴν εὐαγγελικὴν ἠθικὴν, ὁμοιάζει τῷ ἀσθενεῖ ἐκείνῳ, ὃς οὐ συναινεῖ θεραπευθῆναι πρὶν ἢ μάθῃ τὴν ἰατρικήν. Καὶ ὁ ἀκολουθῶν τοιαύτην μέθοδον ἀναγκαίως προσκόψει ἐπὶ τὴν πέτραν τοῦ προσκόμματος καὶ τοῦ σκανδάλου.

Ἡ Βίβλος ἐστὶν ὁ γραπτὸς τοῦ Θεοῦ νόμος, ἢ ἡ Βίβλος ἐστὶ θεῖον βιβλίον.

Ἡ κρίσις αὕτη ὀφείλει εἶναι τοσοῦτον ἀληθὴς, ὅσον ἡ παρ' ἡμῶν ἀποδειχθεῖσα ἤδη ἀλήθεια. Διότι, εἰ ὁ Θεὸς ἐστὶν ὂν τέλειον ἐν τρισὶ προσώποις, ἡ περιέχουσα τὴν διδασκαλίαν ταύτην Βίβλος οὐ δύναται εἶναι ἄλλο, ἢ βιβλίον δοθὲν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς φωτισμὸν αὐτῶν. Ἀλλὰ θέλομεν ἀποδεῖξαι ταύτην τὴν ἀλήθειαν καθ' ἑαυτὴν διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, ἣν ἐχρησάμεθα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς προηγουμένης.

Τὸ θεμέλιον καὶ ἡ βάσις τῆς πολιτείας ἐστὶν ὁ νόμος. Ἀλλ' ὅ,τι δύναται καταστῆσαι τὴν πολιτείαν εὐδαίμονα, τοῦτο ἐστὶν ἡ τελεία τῶν νόμων αὐτῆς ἐφαρμογή. Οἱ καλλίτεροι θεσμοὶ γίνονται ἀνωφελεῖς καὶ ἐπιβλαβεῖς, μὴ, ἢ κακῶς οὗτοι ἐφαρμοζόμενοι. Πρὸς τὴν καλὴν τοῦ νόμου ἐφαρμογὴν ἐστὶν ἀναγκαία ἡ κα-

τανόησις αὐτοῦ. Ὀλίγοι δύνανται ἐννοεῖν τὸν νόμον ἀπ' εὐθείας· οἱ πλείονες χρήζουσι σχολιαστῶν καὶ σχολίων. Μεταξὺ δὲ τῶν διαφόρων σχολίων, τὴν πρώτην τάξιν κατέχουσι τὰ τοῦ νομοθέτου, πλέον τῶν ἄλλων ὑποληπτόμενα. Ἀλλ' ὁ ἐπιθυμῶν γενέσθαι ἄξιος ἄρχων, ὀφείλει σπουδάσαι τὸν νόμον καθ' ἑαυτὸν καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς σχολιαστὰς συμβουλευθῆναι, καὶ κυρίως τὰ σχόλια τοῦ νομοθέτου, ἐὰν ὑπάρχωσιν. Ὁ λόγος, ὡς εἴδομεν, κατέχει ἐν ἡμῖν τὸν τόπον τοῦ νόμου. Τὸ δὲ συντελοῦν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ἡμῶν, ἐστὶ καλῶς αὐτὸν ἐννοεῖν καὶ καλῶς αὐτὸν ἐφαρμόττειν. Ἄλλως, γινόμεθα τὰ κάκιστα καὶ δυστυχέστατα τῶν κτισμάτων. Ὀλίγοι δύνανται ἐννοεῖν τὸν λόγον ἀπ' εὐθείας δι' ἑαυτῶν, καὶ καλῶς αὐτὸν ἐφαρμόττειν, ὅταν ἀπαγγέλωσι τὰς ἰδίας κρίσεις. Οἱ σχολιασταὶ τοῦ λόγου καλοῦνται φιλόσοφοι, καὶ τὰ συγγράμματα αὐτῶν εἰσι σχόλια, ὧν οἱ πλείονες μεγάλως χρήζουσιν. Οὐδεὶς τούτων τῶν σχολιαστῶν ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ τὸν λόγον καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν, καὶ νὰ δώσῃ ἑρμηνείαν τῆς φύσεως αὐτοῦ τελείαν. Οἱ φιλόσοφοι ἐνόησαν τὸν λόγον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ ἄλλως, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν κακῶς αὐτὸν ἐνόησαν καὶ ἡρμήνευσαν. Διὰ τοῦτο αἱ ἑρμηνεῖαί των, εἰσὶν ἀτελεῖς, ἀνεπαρκεῖς, καὶ πολλαχῶς ἐσφαλμέναι. Ἀλλά, καὶ οὕτως ἐχουσῶν, οὐδεὶς δύναται ἀρνηθῆναι αὐτῶν τὴν ὠφέλειαν, ἰδίως τῷ θέλοντι σπουδάσαι τὸν νόμον τοῦτον, καὶ γενέσθαι καλὸν ἑαυτοῦ κυβερνήτην. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ὄχλον, αἱ

φιλοσοφικαὶ διδασκαλίαι οὐδένα καρπὸν δοῦναι δύνανται, ὡς αὐτῷ ἀκατάληπτοι καὶ ἀκατόρθωτοι. Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας, ἔρχομαι νὰ θέσω τὸ ἑξῆς ζήτημα. Ὁ νομοθέτης, ἢ ὁ γράψας ἐν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς τὸν νόμον, ὤφειλεν ὡσαύτως ποιῆσαι σχόλια καὶ ἑρμηνεῦσαι τὸν ἑαυτοῦ νόμον, τοσούτῳ δύςκολον πρὸς κατάληψιν, ἢ παρημέλησε τὸ καθῆκόν του; Τιθέναι τὸ ζήτημά ἐστιν αὐτὸ λύειν. Ἐπειδὴ οὐ λογικὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν παραδέχεσθαι ὅτι ὁ Θεὸς ἔγραψε τὸν νόμον αὐτοῦ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι παρημέλησεν ἡμῖν δοῦναι τὴν πιστὴν αὐτοῦ ἑρμηνείαν, τοσοῦτον ἀναγκαίαν, ὅσον ὁ νόμος αὐτός.

Ὁ Θεὸς, γράψας τὸν νόμον αὐτοῦ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, ἔγραψε καὶ τὰ σχόλια τοῦ νόμου ταύτου. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι δύο προτάσεις ἀμοιβαίως συνδεδεμέναι· ὅθεν οὐ δυνάμεθα ἀρνήσασθαι τὴν μίαν, μὴ συναρνούμενοι τὴν ἑτέραν, ἢ τιθέναι τὴν μὲν καὶ μὴ ὁμολογῆσαι τὴν δέ. Λοιπὸν, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς, καθὸ νομοθέτης, ὤφειλεν ἡμῖν ἑρμηνεῦσαι τὸν ἑαυτοῦ νόμον, μὴ δυνάμενος παραβλέψαι τοιοῦτον καθῆκον, ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις βιβλίον, οὗ ἡ διδασκαλία ὀφείλει εἶναι ὅλως συνᾴδουσα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ λόγου. Τῷ ὄντι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἡμέτερον προορισμὸν, καὶ ἃ ἔχομεν πληρῶσαι καθήκοντα, ἵνα πρὸς αὐτὸν φθάσωμεν, ὁ λόγος ἐπιδοκιμάζει μόνον τὴν διδασκαλίαν τῆς Βίβλου. Τώρα αἱ φιλοσοφικαὶ διδασκαλίαι εἰς ὅ,τι μὲν συνᾴδουσι πρὸς τὴν Βίβλον εἰσὶν ἀληθεῖς, εἰς ὅ,τι δὲ διαφέρουσίν εἰσι ψευδεῖς. Ἔστι δὲ κατάδηλον, ὅτι, ὅ-

πως ἐννοήσωμεν καλῶς τὸν λόγον, ὀφείλομεν συμβουλευθῆναι ὅλους τοὺς ἑρμηνευτάς, ὀφείλοντες ὅμως δοῦναι τὰ πρωτεῖα εἰς τὰς ἑρμηνείας τοῦ νομοθέτου, ἤτοι εἰς τὴν Βίβλον.

Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ἢ ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Θεάνθρωπος.

Ἡ θεμελιώδης αὕτη τοῦ χριστιανισμοῦ ἀλήθεια θεωρεῖται παρὰ τοῖς σοφοῖς τοῦ κόσμου τούτου ὡς θαῦμα ἀδύνατον, ἢ ὡς μυστήριον καταβάλλον τὸν λόγον. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν, οἵτινες βλέπομεν, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἡνωμένος μεθ' ἡμῶν, τοῦτο τὸ θαῦμα, τοῦτο τὸ μυστήριόν ἐστιν ἁπλῆ καὶ φυσικὴ ἀλήθεια. Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου του λέγει, ὅτι «ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ οὐκ ἔγνω αὐτὸν ὁ κόσμος». Διὰ τῆς λέξεως κόσμος ὁ Εὐαγγελιςὴς ἐννοεῖ τὸν ἠθικὸν κόσμον ἤτοι τὸν ἄνθρωπον, καὶ οὐχὶ τὸν φυσικὸν κόσμον· ἐπειδὴ ὁ φυσικὸς κόσμος δὲν ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ γινώσκειν. Διδάσκει λοιπὸν ἡμᾶς ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς ἦν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ὅςτις ἔπλασε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτὸν οὐκ ἔγνωσαν. Ἐν τῇ προηγουμένῃ ψυχολογικῇ ἀναλύσει εἴδομεν τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν, ἰδόντες ὅτι τὸ ἐγώ, ἢ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐστιν ἡνωμένη μετὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις εἰσὶ δύο τινὰ ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ἡμῶν ἀνεξάρτητα καὶ ἀνώτερα ἡμῶν, ὅτι ἔχομεν τὴν δύναμιν τοῦ ἐννοεῖν τὰ ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως

μαρτυρούμενα, ἀλλὰ παρεννοοῦμεν ἀμφότερα, καὶ οὕτω χάνομεν πᾶσαν τὴν ἠθικὴν ἡμῶν ἀξίαν. Εἰ λοιπὸν ὁ Λόγος καθάπερ καὶ ἡ Συνείδησις, ἥτις ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἐσαρκώθη ἀπ' ἀρχῆς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἐστι θαῦμα ἢ μυστήριον ἀκατάληπτον ἡ μερικὴ σάρκωσις αὐτοῦ τούτου τοῦ Λόγου, γενομένη ἐπ' ἐσχάτων ἐν ἡμῖν; Λέγω δὲ σάρκωσιν μερικὴν, ὡς ἔχουσαν διακριτικοὺς χαρακτῆρας τῆς γενικῆς. Ἐν τῇ μερικῇ σαρκώσει ὁ Λόγος κατέχει σῶμα ἀνῆκον ἀποκλειστικῶς αὐτῷ. Διὰ τοῦ σώματος τούτου ὁ Λόγος λαλεῖ, πράττει, ἐκφράζων αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τὴν ἰδίαν φύσιν. Ἐν τῇ γενικῇ σαρκώσει ὁ Λόγος, μὴ ὢν κύριος τοῦ ἡμετέρου σώματος, οὐ δύναται λαλεῖν, οὔτε πράττειν ἐν ἡμῖν ἀπ' εὐθείας δι' ἑαυτοῦ, οὔτε ἐξηγεῖν τὴν ἰδίαν φύσιν. Ἡ γενικὴ σάρκωσις ἐκτείνεται ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ. Ἡ μερικὴ σάρκωσις περιορίζεται ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ καὶ τόπῳ. Ἡ γενικὴ σάρκωσις ὑπόκειται εἰς τὸν χωρισμὸν, ἐπειδὴ ὁ Λόγος μένει μόνον μετὰ τῶν ψυχῶν, αἵτινες αὐτὸν ἐννοοῦσι καὶ αὐτῷ ὑπείκουσιν, ἐγκαταλείπων τοὺς αὐτὸν ἐγκαταλείποντας πρὸς θεραπείαν παθῶν. Ἀλλ' ἡ μερικὴ σάρκωσίς ἐστι διὰ παντὸς ἀχώριστος. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔσται διὰ παντὸς Θεάνθρωπος.

Ἡ μερικὴ σάρκωσίς ἐστι συνέπεια τῆς γενικῆς σαρκώσεως. Εἰ μὲν ἀρνούμεθα τὴν μίαν, πρέπει νὰ συναρνηθῶμεν καὶ τὴν ἄλλην. Εἰ δὲ παραδεχόμεθα τὴν ἀρχὴν, διὰ τί νὰ ἀποῤῥίπτωμεν τὴν συνέπειαν; Ἀληθὲς, ὅτι ὁ ἐν ἡμῖν λόγος ἐστί τι ἀνεξάρτητον ἡ-

μῶν καὶ ἡμῶν ὑπερέχον; Πάντες οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι συμφωνοῦσι περὶ τούτου· Ἀρχηγὸς δὲ πάντων ὁ Πλάτων, καλεῖ τὸν λόγον, νῦν μὲν Θεὸν, νῦν δέ τι θεῖον. Ἀναμφιβόλως ὁ μέγας φιλόσοφος ἐνόησε διατὶ ὁ λόγος ἐστὶν ἄξιος καλεῖσθαι Θεός. Οἱ πολλοὶ ἐπίσης διὰ τῆς λέξεως λόγος νοοῦσί τι ἐξασκοῦν ἐφ' ἡμᾶς ἀνωτάτην ἐξουσίαν. Διατὶ ἕκαστος θέλει νὰ θεωρῆται ὡς ἄνθρωπος λογικὸς, διατὶ ἕκαστος ζητεῖ νὰ δικαιοῦται ἐν ὀνόματι τοῦ λόγου, καὶ διατὶ καταφρονοῦμεν τοὺς ἀντιθέτως τῷ λόγῳ διάγοντας, τιμῶντες τοὺς κατὰ λόγον βιοῦντας; Οὐκ ἔστιν ὅτι θεωροῦμεν τὸν Λόγον ὡς ἀρχὴν ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης; Ἀλλ' ἀρχὴ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης, δύναται εἶναι ἄλλο τι ἢ αὐτὸς ὁ Θεός; ἢ τί ἴσον τῷ Θεῷ; Εἰ λοιπὸν ἡ γενικὴ σάρκωσις τοῦ Λόγου οὐκ ἔστι θαῦμα ἀδύνατον, οὔτε μυστύριον ἀκατάληπτον, ἡ μερικὴ αὐτοῦ σάρκωσις, τόσον ἀναγκαία πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, διατὶ ἔσται θαῦμα ἢ μυστήριον;

Εἶπον, ὅτι ἡ μερικὴ σάρκωσις τοῦ λόγου ἦν ἀναγκαία, διότι ἡ συνθήκη τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας ὑφίσταται εἰς τὸ νοεῖν καλῶς τὸν λόγον καὶ ὑπείκειν τῇ φωνῇ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἄνθρωπος ἠδυνήθη νοῆσαι αὐτὸν καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν, οἵτε πλεῖστοι ἔζων ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Λόγου τούτου, βεβυθισμένοι ἐν τῷ ᾅδῃ τῶν φλογερῶν καὶ καταστρεπτικῶν παθῶν, ὁ Λόγος οὐκ ἠδύνατο παραλεῖψαι τὸ δυνατὸν, ὅπως ἀνακαλύψῃ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, προμηθεύων ἡμῖν ὅλα τὰ νόμιμα μέσα τῆς ἡμῶν σωτηρίας. Ὁ Ἀπόστολος

Παῦλος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς: «Ἐπειδὴ ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω τὸν Θεὸν διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, ὁ Θεὸς ηὐδόκησε διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας». (Κορινθ. 1, 21). Τουτέστιν, ἐπειδὴ οὐκ ἠδυνήθησαν οἱ ἄνθρωποι γνῶναι τὸν Θεὸν τῷ λόγῳ αὐτῶν, ὅς ἐστὶ σοφία Θεοῦ, ὁ Θεὸς ἠθέλησεν ἵνα ἡ μερικὴ τοῦ Λόγου αὐτοῦ σάρκωσις, ἡ ὡς μωρία φαινομένη, αὐτὴ γένηται πρὸς σωτηρίαν τῶν πιστευόντων εἰς αὐτήν.

Ἀληθῶς, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μερικῆς σαρκώσεως ἐστάθη πολλῷ μεῖζον τοῦ τῆς γενικῆς σαρκώσεως. Επειδὴ αὕτη μὲν ἔσωσε πολλὰ ὀλίγους, ἐκείνη δὲ μέγαν ἀριθμόν. Καθὼς δὲ ἡ γενικὴ τοῦ λόγου σάρκωσις οὐκ ἠδυνήθη ποιῆσαι πάντας ἐναρέτους καὶ λογικούς, ὡσαύτως ἡ μερικὴ οὐκ ἠδυνήθη ποιῆσαι πάντα τὸν κόσμον χριστιανὸν καὶ ἄξιον τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν. Ὡς πρὸς τὴν πρώτην, οἱ σκεπτικοὶ χλευάζουσι τὸν Λόγον ὡς δύναμιν ἀπατηλὴν, εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι τὰς ἀρχὰς τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας, ἃς ἡμῖν ἀποκαλύπτει. Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν, οἱ ἄπιστοι περιπαίζουσι τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς ἄνθρωπον ἀπαταιῶνα, θέλοντες ἐξομοιοῦν αὐτὸν ἑαυτοῖς. Ἑπομένως ὀλίγον φροντίζουσι περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ. Οἱ Ἰουδαῖοι, πιστότατοι εἰς τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, οὐκ ἐπίστευσαν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀπεναντίας, ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου τούτου κατεδίκασαν αὐτὸν εἰς θάνατον. Οἱ φιλόσοφοι οἵτινες νοοῦσι τὸν λόγον, ὡς οἱ Ἑβραῖοι τὸν Μωσαϊκὸν νόμον-

κρίνουσι τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὡς ἀπαταιῶνα, ὃς ἠδυνήθη ἀπατῆσαι τοὺς ἀμαθεῖς, ἐπιδοκιμάζοντες ἀναμφιβόλως τὴν καταδίκην του ὡς δικαίαν. Ὀψόμεθα δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, τίνι τρόπῳ ὁ Μωϋσῆς κρινεῖ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ πῶς ὁ Λόγος κρινεῖ τοὺς ὁμοίους αὐτοῖς φιλοσόφους.

Εἰς τὴν ἀπόδειξιν ταύτην προσθέτομεν ἐν ὀλίγοις καὶ ἣν ἀρτίως ἐδημοσιεύσαμεν ἔν τινι φυλλαδίῳ ἐπιγραφομένῳ: Ἀναίρεσις τοῦ πυῤῥωνισμοῦ, τὸ Κριτήριον τῆς ἀληθείας, ἡ Αὐτοαλήθεια: δι' οὗ ἀπεδείξαμεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐστὶν ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια, ὁ καθολικὸς Λόγος, ἡ ἀληθὴς ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας, τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ μέθοδος, ἣν ἠκολουθήσαμεν, ἐςὶν ἡ ἑξῆς: Ἐξετάσαντες τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, ἀπεδείξαμεν ὅτι ἐστὶ φύσει φιλοσοφικὴ, θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ, χρῄζουσα ἀντικειμένου δυνατοῦ συμπληρῶσαι αὐτὴν ὑπὸ τὴν τριπλῆν ταύτην ἔποψιν· ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ὀφείλει εἶναι ἡ ἀπόλυτος Ἀλήθεια, ὁ καθολικὸς Λόγος, καὶ ἐπειδὴ ἀπαντῶμεν τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἐν τῷ ἀληθεῖ Ἰησοῦ Χριστῷ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων, δικαιούμεθα ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως κρίναι, ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐστὶν ἡ ἀπόλυτος Ἀλήθεια, ὁ καθολικὸς Λόγος.

Τώρα, εἰ ἐσμὲν χριστιανοὶ, κηρύττοντες τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦτο ποιοῦμεν ὑποχρεούμενοι ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, μὴ δυνάμενοι ἀντιςῆναι

εἰς τὸ κῦρος αὐτῶν. Οἱ δὲ ἡμέτεροι ἀντίπαλοι, ἐὰν ὦσι λογικοὶ, ὀφείλουσιν ἀνασκευάσαι τοὺς συλλογισμοὺς ἡμῶν δι' ἄλλων ἰσχυρωτέρων, ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως ἐξαγομένων, ἢ ἡμᾶς πεῖσαι ὅτι κακῶς ποιοῦμεν, πιςεύοντες εἰς τὴν ἀποδεδειγμένην ἀλήθειαν. Ἕως ἂν οὗτοι ποιήσωσι θάτερον, δικαιούμεθα εἶναι χριςιανοὶ, συναισθανόμενοι τὸ καθῆκον τοῦ οἰκτείρειν τοὺς ἀπολέσαντας τὸν λόγον καὶ τὴν συνείδησιν, ὡς μὴ πλέον τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει αὐτοὺς ἀνήκοντας.

Λάβωμεν ἤδη τὰς ἀρχὰς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ ἴδωμεν, εἰ αὗται δύνανται τὴν αὐτὴν βάσανον ὑποστῆναι.

ΑΝΑΣΚΕΥΗ

ΤΩΝ ΨΕΥΔΟΞΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Ὁ Ἐγελισμὸς ἔρχεται λέγων ὅτι τὸ ἀνώτερον ὂν ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι ἡ λέξις Θεὸς ἀνήκει εἰς μόνον τὸν ἄνθρωπον. Ἡ κρίσις αὕτη ἐστὶ ψευδής. Ἡ συνείδησις καὶ ὁ λόγος ἀποστρέφονται αὐτὴν καὶ καταδικάζουσιν. Ἡ συνείδησις, οὖσα ἡ αὐτὴ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, μαρτυρεῖ ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ, οὔτε ὁ ποιητὴς, οὔτε ὁ κύριος τῆς ὑπάρξεώς μου. Ὁ λόγος ποιεῖ με κρῖναι, ὅτι ἕτερός τις ἐστὶν αὐτὸς ὁ κύριος, ἐν πράγματι ἀνώτερός μου, εἰς ὃν μόνον ἀνήκει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ φυσικὴ φιλοσοφία βεβαιοῖ πρὸ πολλοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον συλλογιστικὸν, τουτέςιν ὅτι θεραπεύει τὰ πάθη του συλλογιζόμενος, ἐνῷ τὰ ἄλλα ζῶα θεραπεύουσιν αὐτὰ ἀσυλλογίστως, ὠθούμενα ὑπὸ τῶν ἑαυτῶν κλίσεων. Μετὰ θάνατον, ὁ ἀνθρώπινος προορισμὸς οὐδὲν διαφέρει τοῦ τῶν ἄλλων ζώων, ὅπερ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον.

Ἡ κρίσις αὕτη ἐςὶν ἀπολύτως ψευδὴς, καὶ ὁ ἀπαγγέλλων αὐτὴν εἰς οὐδὲν λογίζεται τόν τε λόγον, τήν τε συνείδησιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἀρνούμενος τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἠθικοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ, ὅλος ἐν σκότει κείμενος καὶ μὴ βλέπων αὐτὸς ἑαυτὸν, ἐντελῶς ἀγνοῶν τὴν ἠθικὴν τάξιν, μὴ γινώσκων τὶ ἐστὶν ἀληθὲς, τὶ ψευδὲς, τὶ ἀγαθὸν, τὶ κακὸν, τὶ δικαιοσύνη, τὶ δικαίωμα, τὶ καθῆκον, τὶ ἀρετὴ, τί κακία, τὶ ἀξία, τί ἀπαξία, οὐδ᾽ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, θεωρῶν μόνον τὴν φυσικὴν ἡδονὴν καὶ λύπην ὡς τὸ καλὸν αὐτοῦ καὶ κακὸν, βίᾳ καὶ δόλῳ πρὸς ἀπόλαυσιν τῆς ἡδονῆς καὶ ἀποφυγὴν τῆς λύπης ἑκάστοτε χρώμενος. Ὁ τὴν ψευδῆ ταύτην κρίσιν ὡς ἀλήθειαν σπουδαίως παραδεχόμενος μέλλει γενέσθαι τέρας ἀνήθικον, ἐν τῇ τάξει καὶ αὐτῶν τῶν ζώων καταταχθῆναι ἀνάξιος. Ἀποδείξωμεν ἐν πρώτοις αὐτῆς τὸ ψεῦδος διὰ μεθόδου ἰδίας τοῖς φυσικοῖς, καταδεικνύοντες ἔπειτα τὰς ἐξ αὐτῆς ἀποῤῥεούσας φρικώδεις συνεπείας.

Οἱ φυσικοὶ φιλόσοφοι εἰς οὐδὲν ἄλλο θέλουσι πιςεύειν, ἢ εἰς τὰ ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων μαρτυρούμενα φυσικὰ γεγονότα, ἐφ᾽ ὧν στηρίζουσι τὴν ἑαυτῶν φιλοσοφίαν,

παραδεχόμενοι μόνον τὰ ἐξ αὐτῶν προκύπτοντα. Ἤδη καθυποβάλλομεν τοῖς φυσικοῖς φιλοσόφοις τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς πείρας, τὸ πίπτον ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν. Τὰ ζῶα ἀκολουθοῦσι πάντοτε τὸ φύσει αὐτοῖς εὐάρεστον καὶ ἀποφεύγουσι τὸ δυσάρεστον. Οὐδεμίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ πεῖρα παρέχει ἀντίθετον μαρτυρίαν. Ὁ ἄνθρωπος, παιδίον ὢν, πράττει, καθὼς τὰ ζῶα, ἀλλὰ, προβὰς εἰς ὥριμον ἡλικίαν, πράττει πολλάκις τὸ ἐναντίον, ἀσπαζόμενος τὸ δυσάρεστον καὶ ἀποστρεφόμενος τὸ εὐάρεστον. Τὸ μαρτύριον, γεγονὸς πασίδηλον, δηλοῖ ὃ λέγομεν.

Ἄλλη παρατήρησις, ὅτι τὰ ζῶα, τὰς ἡδονὰς αὐτῶν ἀκολουθοῦντα, ὑπόκεινται εἰς νόμους σταθεροὺς, μὴ δυνάμενα τούτους νὰ παραβῶσι. Οἱ ἄνθρωποι, ἐξ ἐναντίας, θέλοντες νὰ μιμηθῶσι τὰ ζῶα, ἐκδιαιτῶνται, ὑποφέροντες ὀδύνας καὶ καταστρέφοντες τὸν ἑαυτῶν ὀργανισμόν. Αἱ ἡδοναὶ τῶν ζώων ἔχουσι ἐκ φύσεως ὡρισμένον μέτρον. Αἱ ἡδοναὶ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπόκεινται εἰς τὸν αὐτὸν νόμον. Ὅσῳ πλέον αὐτὰς θεραπεύομεν, τόσῳ μᾶλλον αὐταὶ ἀπαιτοῦσι, καὶ οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ τέρμα. Ζητήσωμεν λοιπὸν πόθεν προέρχεται αὕτη ἡ διαφορά; Διατὶ ὅπερ ποιεῖ ὁ ἄνθρωπος, τὸ ζῶον ποιεῖν οὐ δύναται, καθὼς καὶ τὸ παιδίον; Διατί τὰ ζῶα ἐπιδιώκοντα τὴν θεραπείαν τῶν ἡδονῶν, ζῶσι κανονικῶς, ἐνῷ οἱ ἄνθρωποι, τοῦτ' αὐτὸ προτιθέμενοι, ἐκδιαιτῶνται, καταλήγοντες εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς ὀργανικῆς αὐτῶν συστάσεως.

Τὸ ζῶον οὐ δύναται ποιεῖν ὃ ποιεῖ ὁ ἄνθρωπος.

Τοῦτο δὲ σημαίνει ὅτι τὸ ζῶον στερεῖται δυνάμεως ἧς ὁ ἄνθρωπος εὐμοιρεῖ. Ἐπειδή, εἰ τὸ ζῶον εἶχε τὴν αὐτὴν δύναμιν, ἔπραττεν ἂν ὡσαύτως. Ἡ ψυχὴ τῶν ζώων δὲν ἔχει ἰδίαν ἐνέργειαν, ὅπως ἀντέχῃ εἰς τὰς ἑαυτῆς αἰσθήσεις, καὶ κυριεύῃ αὐτῶν· ὅθεν ἐνεργεῖ κατὰ τὰς ὠθήσεις τῶν κλίσεών της. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει τοῦθ' ὅπερ ἡ τῶν ζώων στερεῖται, δι' οὗ κατακυριεύει τῶν αἰσθήσεων, γινομένη ἑαυτῆς κυρία. Ἡ ψυχὴ τῶν ζώων ὑπόκειται ἐκ φύσεως εἰς τὸν φυσικὸν νόμον τοῦ εὐαρέςου καὶ δυςαρέςου, μηδὲ ν' ἄλλον ἔχουσα ἐπιδιῶξαι σκοπόν. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπόκειται εἰς τὸν αὐτὸν νόμον, ὡς ἔχουσα ἄλλον προορισμόν. Ἡ δύναμις, δι' ἧς ἡ ψυχὴ νικᾷ τὰς κλίσεις της, γινομένη ἑαυτῆς κυρία, καλεῖται ἐλευθερία. Ὁ νόμος ἢ ὁ προορισμὸς, ὃν ὀφείλει ἀκολουθεῖν, καλεῖται λόγος. Ὁ νόμος τῆς αἰσθήσεως ἐστὶν ἰσχυρὸς καὶ βίαιος. Ὁ νόμος τοῦ λόγου ἐστὶ πρᾶος καὶ μόνον ὑποχρεωτικὸς, οὐδεμίαν ἐξασκῶν βίαν εἰς τὴν θέλησιν τῆς ψυχῆς, ὥςπερ ὁ τῆς αἰσθήσεως. Ὅταν ἡ ψυχὴ ἀκολουθῇ τὸν λόγον, ἐνισταμένη εἰς τὰς ἀντικειμένας αὐτῷ αἰσθήσεις, τότε καθαρῶς ἐκδηλοῖ τὴν ἐλευθερίαν της, ἀποδεικνύουσα ἐντεῦθεν, ὅτι ἔχει ἰδίαν ἐνέργειαν, δι' ἧς νικᾷ τὰ πάθη της, κυριεύουσα ἑαυτῆς. Εἴπερ ἡ ψυχὴ οὐκ ἔμελλεν ἀκολουθεῖν τὸν πρᾶον καὶ ὑποχρεωτικὸν τοῦτον νόμον, οὐκ' ἂν εἶχε πλέον τὴν δύναμιν τοῦ παρίστασθαι κρείττων τοῦ νόμου τῶν ἑαυτῆς αἰσθήσεων. Διὰ τοῦτο τὰ ζῶα, τοῦ λόγου στερούμενα, συςεροῦνται συνάμα τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον ὂν ὀφείλει ἔχειν συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ

τῶν ἔργων αὐτοῦ· ἐπειδὴ τὸ ἐλεύθερον ὄν, δι' ἑαυτοῦ ἐνεργοῦν, οὐδέποτ' ἂν ἠδύνατο βουλεύεσθαι καὶ πράττειν, εἰ μὴ ἐγίνωσκεν ἱκανὸν εἶναι τοῦτο ποιεῖν. Τὰ ζῶα, ὧν ἡ ἐνέργεια ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ φυσικοῦ νόμου, οὐ δύνανται ἔχειν συνείδησιν ἑαυτῶν, οὔτε τῶν ἔργων αὐτῶν, πράττοντα ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πραττομένου, μηδόλως δυνάμενα ἐκτιμῆσαι τὴν πρᾶξιν αὐτῶν. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης ἐξάγομεν·

1ον Ὅτι μεταξὺ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τῆς ζωώδους ἄπειρός ἐστι διάστασις. Τὸ ζῶον οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ αἰσθητική τις μηχανὴ, κινουμένη ὑπὸ τῆς ὠθήσεως τῆς αἰσθήσεως, ὥςπερ αἱ καθ' ἡμᾶς μηχαναὶ κινοῦνται ὑπὸ τῆς ὠθήσεως τοῦ ἀτμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος, ἀπεναντίας, οὐκ ἔστι μηχανὴ, ἀλλ' ὂν ἠθικὸν, ἐλεύθερον, λόγῳ καὶ συνειδήσει τετιμημένον.

2ον Πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη ἀξία συνίσταται εἰς τὴν ἐλευθερίαν, συνοδευομένην ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως.

3ον Βούλεσθαι ὑποτάσσειν τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἄλλα ἐλατήρια ἢ τὸν λόγον, ἐστὶ φονεύειν τὸν ἄνθρωπον καὶ καταστρέφειν πᾶσαν τὴν ἠθικὴν τάξιν.

4ον Πάντες οἱ πρεσβεύοντες τὸ πάθος ἢ τὸ συμφέρον ὡς ἀρχὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας εἰσὶν ἔνοχοι τούτου τοῦ ἐγκλήματος.

5ον Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἐκ φύσεως μηχανὴ, οὐδέποτε τοιοῦτος γενέσθαι δυνήσεται. Ἅπαξ τοῦ λόγου ἢ τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ νόμου ἀφιστάμενος, οὐ δύναται ἄλλῳ τινι νόμῳ ὑποταχθῆναι. Ἑπομένως κεῖται ἀναγκαίως ἐν τῇ ἀταξίᾳ.

6ον Τὰ ζῶα, παρακολουθοῦντα τὰς ἑαυτῶν κλίσεις, ζῶσι τακτικῶς, συντελοῦντα εἰς τὴν γενικὴν ἁρμονίαν τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ ἀκολουθοῦσι φυσικόν τινα νόμον αὐτοῖς ἀνήκοντα. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἀποπειρώμενος διὰ τοῦ συλλογισμοῦ του ν' ἀκολουθήσῃ τὸν αὐτὸν νόμον, ἤτοι τὴν δυνατὴν ἐκπλήρωσιν ὅλων αὐτοῦ τῶν ὀρέξεων, ἐν ἄλλοις λόγοις, ὁ ἐγωΐζων ἄνθρωπος, ἀκολουθῶν νόμον μὴ αὐτῷ ἀνήκοντα, κεῖται ἐκτὸς παντὸς νόμου, παραβιάζει τοὺς φυσικοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους τὰ ζῶα οὐ δύνανται παραβιάσαι, καὶ πράττει ἔργα ἀποτρόπαια.

7ον Ὁ ἐγωϊστής, ζῶν ἐκτὸς παντὸς φυσικοῦ νόμου, οὐ δύναται, καθάπερ τὰ ἄλλα πλάσματα, συντελεῖν εἰς τὴν γενικὴν τῶν πραγμάτων ἁρμονίαν. Ἐπιδιώκων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὀρέξεών του, καὶ μηδέποτε δυνάμενος αὐτὴν εὑρεῖν, γίνεται ἐχθρὸς τῶν ἄλλων πλασμάτων, πάσῃ τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει χρώμενος ὅπως αὐτὰ καταστρέψῃ. Ὁ ἐγωΐζων μισεῖ ὡσαύτως τὸν Πλάστην του, μυριοτρόπως βλασφημῶν αὐτὸν, ἀρνούμενος τὴν ὕπαρξίν του, καὶ πιστεύων ὅτι ὅλος ὁ κόσμος ἐστὶ τὸ προϊὸν τῆς τύχης καὶ τῆς ἀταξίας· ἐπειδὴ, ὢν αὐτὸς ἐν τῇ ἀταξίᾳ, οὐδὲν ἄλλο δύναται βλέπειν ἢ τὴν ἑαυτοῦ ἀταξίαν.

8ον Τάττειν τὸν ἐγωϊστὴν ἐν τῇ τάξει τῶν ζώων ἐστὶ ποιεῖν αὐτῷ τιμὴν, ἧς οὐκ ἔστιν ἄξιος. Ὁ ἐχθρὸς τοῦ Πλάστου καὶ τῶν πλασμάτων, ὁ ἀντιτασσόμενος πάσῃ τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἄλλων, πῶς ἠδύνατο, ἄνευ τοῦ παραβιάσαι τὴν λογικὴν

ταχθῆναι ἐν τάξει, ἥτις, καίτοι μὴ συνειδεῖα, συντελεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας; Ὁ ἐγωϊστὴς ἐξῆλθε τῆς δημιουργίας, ἀποτελῶν τάξιν ἰδιαιτέραν, τὴν τάξιν τῶν ἀνηθίκων τεράτων, τὰ ὁποῖα ἡ αἰώνιος δικαιοσύνη θὰ ἐγκαθείρξῃ ἐν τῷ ᾅδῃ τοῦ σκότους, ὅπως μὴ γίνηται ὁρατὴ ἡ τερατεία αὐτῶν. Γνώτωσαν οἱ ὑλισταὶ ὅτι τὸ συλλογιστικὸν αὐτῶν ζῶον οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, οὐκ ἔστι ζῶον, οὐκ ἔστι φυτόν· ἀλλὰ τέρας ἀνήθικον, ἄξιον τοῦ σκοτεινοῦ ᾅδου.

Ὁ σκεπτισμὸς ἐβεβαίωσε διὰ παντὸς τὴν πλάνην ἐν τῇ θεωρίᾳ, καὶ τὸ κακὸν ἐν τῇ πράξει, ἀρνησάμενος τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ καλόν. Ἠρνήσατο πᾶν τὸ ἀπόλυτον, τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἀμετάβλητον, ἐπιβεβαιώσας τὸ σχετικὸν, τὸ ἐπιπόλαιον καὶ μεταβλητὸν, ὅπερ ὁ νοῦς οὔτε νοῆσαι οὔτε ὁρίσαι δύναται. Ἡ σκεπτικὴ κρίσις ἐστὶν ἡ ἑξῆς; Τὸ πᾶν ἐστὶ πλάνη, ἢ ὁ ἄνθρωπος κατεδικάσθη εἰς τὸ ἀπατᾶσθαι. Ἡ κρίσις αὕτη ἐστὶ ψευδὴς οὐχ ἧττον ἢ ἐκεῖναι τὰς ὁποίας ἤδη ἀνεσκευάσαμεν· ὁ δὲ ταύτην ἀπαγγέλλων ἐστὶν ἐκτὸς τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, μηδεμίαν ἔχων περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, ζῶν ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἐγωϊστῶν, οἵτινες πραγματικῶς κατεδικάσθησαν εἰς τὸ ἀπατᾶσθαι, προδώσαντες, ἀθετήσαντες τὸν λόγον χάριν τῶν ἑαυτῶν ὀρέξεων. Ἡ σκεπτικὴ αὕτη κρίσις, ἥτις τίθησι τὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς ἑαυτοῦ πλάναις ὡς τὴν μόνην ὕπαρξιν, ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἣν ἐθεμελίωσεν ὁ Καρτέσιος, μὴ δυνηθείσης ἐξ αὐτῆς ἐξελθεῖν καὶ ἄχρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ ἐγκαθειργμένης. Ὁ Καρτέσιος, ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἑαυτοῦ μεθόδου, καί

τοι νομίζων ὅτι θέτει τὴν βάσιν τῆς φιλοσοφίας, ἔθετεν ἄκων τὴν τοῦ σκεπτισμοῦ, ὃν ᾤετο πολεμεῖν, κατὰ μέρος ἀφήσας τὴν ἀληθῆ βάσιν τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Καρτέσιος οὐκ ἠδυνήθη γνῶναι, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις μαρτυρεῖ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας γνῶσιν καὶ ἄγνοιαν, καὶ ὅτι ἡ ἀμφιβολία ἀφ' ἧς ἤρξατο, οὐκ ἔστι φαινόμενον ἀρχικὸν, φυσικὸν, νόμιμον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀσθένειά τις ἐπερχομένη, ἀφοῦ ὑπεπέσαμεν εἰς πολλὰ λάθη. Ὤφειλε λοιπὸν ἐν πρώτοις, ἀπομακρύναι τὴν ἀμφιβολίαν ὡς ἀσθένειαν, ἐξηγῶν αὐτὴν καὶ εὑρίσκων τὴν αἰτίαν της, εἶτα θεῖναι τὸ ἀρχικὸν καὶ φυσικὸν φαινόμενον τῆς συνειδήσεως: «γ ι ν ώ σ κ ω κ α ὶ ἀ γ ν ο ῶ», διακρίναι μετὰ ταῦτα τί ἕκαστος γινώσκει καὶ τί ἀγνοεῖ, διαγράψαι ἀκολούθως τὴν μέθοδον, δι' ἧς φθάνομεν ἐκ τοῦ γνωστοῦ πρὸς τὸ ἄγνωστον, μὴ πλανώμενοι. Προδήλως, ὁ ὁμολογῶν τὴν ἑαυτοῦ γνῶσιν καὶ ἄγνοιαν, διακρίνων τί γινώσκει καὶ τί ἀγνοεῖ, ἀφ' ἑνὸς μὲν καταστρέφει τὸν σκεπτισμὸν πρόῤῥιζον, καταδικάζων αὐτὸν εἰς αἰωνίαν σιγὴν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποφεύγει τὰς ὑπερβολὰς τοῦ ἡμαρτημένου δογματισμοῦ, περιορίζων τὴν φιλοσοφίαν εἰς τὰ ἀληθῆ καὶ φυσικὰ αὐτῆς ὅρια· διότι τότε προβάλλει κατὰ τοῦ σκεπτισμοῦ καὶ τοῦ ψευδοῦς δογματισμοῦ τὸ ἑξῆς ἀναπόφευκτον δίλημμα.

Ὁ ἄνθρωπος γινώσκει πάντα ἢ ἀγνοεῖ πάντα; ἢ συγχρόνως γινώσκει καὶ ἀγνοεῖ; Εἰ μὲν πάντα γινώσκει κατὰ τὴν ἀξίωσιν τοῦ ψευδοῦς δογματισμοῦ, τότε οὐκ' ἔχει πλέον χρείαν τοῦ μανθάνειν, οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ φιλοσοφεῖν. Ἐπειδὴ φιλοσοφεῖν τῷ τὰ πάντα

εἰδότι ἐστὶν ἀτόπημα, γελοιώδης ἀντίφασις. Εἰ δ' ἀγνοεῖ πάντα κατὰ τὴν τοῦ σκεπτισμοῦ ἀξίωσιν, οὐδέποτε δύναται μανθάνειν· ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ὁδὸς ἄγουσα εἰς τὴν γνῶσιν ἐκ τῆς ἀγνοίας, ἐκ τοῦ ἀγνώστου εἰς τὸ γνωστόν. Τότε ὁ σκεπτικὸς οὐ μόνον στερεῖται τοῦ δικαιώματος τοῦ φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦ δικαιώματος τοῦ λαλεῖν. Εἰ ὁ ἄνθρωπος γινώσκει ταυτοχρόνως καὶ ἀγνοεῖ, δικριθέντος τί γινώσκομεν καὶ τί ἀγνοοῦμεν, τότε δικαιούμεθα ὑπὸ τοῦ λόγου ζητῆσαι διὰ ποίας μεθόδου δυνάμεθα νὰ προβῶμεν ἐκ τοῦ γνωστοῦ πρὸς τὸ ἄγνωστον, καὶ νὰ μάθωμεν ὅ,τι ἀγνοοῦμεν· τουτέστιν ἔξομεν τὸ δικαίωμα τοῦ φιλοσοφεῖν. Οὕτω βλέπομεν, ὅτι ὁ λόγος δικαιοῖ μόνον τὸν πιστὸν εἰς τὴν καθαρὰν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως, καὶ καταδικάζει τοὺς κατ' αὐτῆς ἐπανισταμένους, ἐξελαύνων αὐτοὺς ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς χώρας. Ἡ στερεὰ λοιπὸν καὶ νόμιμος βάσις τῆς φιλοσοφίας ἐστὶν ὁ λόγος, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῆς συνειδήσεως, ἤ, ὁ φιλόσοφος ὁρμώμενος ἐκ τῶν διδομένων τῆς συνειδήσεως, ὀφείλει βαδίζειν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ λόγου, μηδενὸς ἄλλου ἀκούων ἢ τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας οὐδὲν τοιοῦτον ἐποίησεν. Ἀπεναντίας, ἤρξατο θεωρῶν ὅλας τὰς ἑαυτοῦ ἰδέας ὡς ψευδεῖς παρὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως, καὶ οὕτως ὑποπεσὼν εἰς τοὺς παραδοξοτέρους καὶ παχυλωτέρους παραλογισμούς, ἔφθασεν εἰς τὴν περιβόητον ἀρχήν. «Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω». Ὡς εἰ ἐβούλετο λέγειν τίθημι τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν, μὴ δυνάμενος περὶ αὐτῆς ἀμφιβάλλειν. Οὐκ' ἔστι

λοιπὸν ἡ συνείδησις καὶ ὁ λόγος οἱ βεβαιοῦντες ἡμᾶς ἐκ πρώτης ἀρχῆς περὶ τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως, περὶ τῆς τοῦ κόσμου, περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ δυνατὸν ἢ ἀδύνατον τοῦ ἀμφιβάλλειν, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας, κατὰ τὸνΚαρτέσιον, ὃς οὐκ ἔθετο συγχρόνως, οὔτε τὴν ὕπαρξιν τοῦ κόσμου, οὔτε τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, νομίζων ὅτι περὶ τούτων ἠδύνατο ἀμφιβάλλειν. Ὁ Καρτέσιος ἀπαγγέλλων τὸ ψεῦδος τοῦτο, δὲν εἶχεν ἴσως τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν. Θέμενος τὸ ἐ γ ὼ μετὰ τῶν ἑαυτοῦ ἰδεῶν, ἃς ἐκ πρώτης ὄψεως ἐχαρακτήρισεν ὡς ψευδεῖς, ἐπειράθη μετέπειτα νὰ ἀποδείξῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου δυνάμει τῶν ἑαυτοῦ ἰδεῶν, τουτέστι νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν διὰ τοῦ ψεύδους. Πόσον θαυμαστὴ μέθοδος! Τῷ ὄντι, οὔτε ὁ Πλάτων, οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης αὐτὴν ἐγίνωσκον· καὶ ὁ Καρτέσιος ἐποίησεν ἀνακάλυψιν, δι' ἣν ἡ νεωτέρα φιλοσοφία μέγα αὐτῷ ὀφείλει.

Ὁ Καρτέσιος παρενόησεν, οὐ μόνον τὴν ἀληθῆ μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν ἔτι τοῦ λόγου, ἐννοῶν ὡς λόγον τὴν δύναμιν τοῦ καλῶς κρίνειν, ἥτις ἐστὶ μόνον ἰδιότης τοῦ δικαστοῦ, καὶ οὐχὶ ὁ νόμος ὁ ἐπιβεβαιῶν τὴν κρίσιν.

Ὁ λόγος, κατὰ Καρτέσιον, οὐκ ἔστι νόμος ἀληθής, δίκαιος, ἀναλλοίωτος, ἡμῶν ἀνεξάρτητος, τὸν ὁποῖον δυνάμεθα ἐπίσης νοῆσαι καὶ παρανοῆσαι, καλῶς ἢ κακῶς ἐφαρμόσαι, ἀλλὰ δύναμις τῆς ψυχῆς, ἀναπτυσσομένη καὶ μετ' αὐτῆς τελειοποιουμένη, δύναμις δυναμένη ἡμᾶς ἀπατῆσαι, καὶ ἀπατῶσα ἡμᾶς συχνάκις. Ἐξ

ἄλλου ἐβεβαίωσεν ὅτι διὰ τοῦ λόγου γινώσκειν ὀφείλομεν τὴν ἀλήθειαν· ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος οὐδεμίαν ἀρχὴν ἀνωτέραν τοῦ λόγου ὀφείλει ὁμολογεῖν. Διὰ τῆς συγχύσεως ταύτης ἀπένειμε τὴν αὐθεντίαν τοῦ νόμου τῷ δικαστῇ, καὶ ἀπέδωκε τῷ νόμῳ τὸ τοῦ δικαστοῦ πταισόν. Τούτου τεθέντος, συνάγομεν τὰς ἀκολούθους συνεπείας.

1ον Πᾶσαι ἡμῶν αἱ κρίσεις εἰσὶν ἀμφίβολοι, ὡς προερχόμεναι ἔκ τινος λόγου, δυναμένου ἡμᾶς ἀπατῆσαι, καὶ πᾶσαι ἡμῶν αἱ κρίσεις εἰσὶ νόμιμοι, ὡς προερχόμεναι ἔκ τινος ἀρχῆς ἀνωτάτης.

2ον Αἱ ἀμφίβολοι κρίσεις δύνανται εἶναι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς· ἀλλ' ὅπως αὐτὰς κυρώσωμεν, οὐδεμίαν ἀρχὴν ἔχομεν ἀνωτέραν τοῦ λόγου· ὅθεν ἕπεται ὅτι αἱ ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς ἡμῶν κρίσεις εἰσὶν ἐπίσης νόμιμοι, τὸ δὲ λογικώτερον, ἐστὶν ἀμφιβάλλειν περὶ πασῶν τῶν ἡμετέρων κρίσεων, δυνατῆς ἐν αὐταῖς οὔσης τῆς ἀμφιβολίας.

3ον Ἕκαστον ἄτομον ἐν ὀνόματι τοῦ ἑαυτοῦ λόγου, ὅλως σχετικοῦ καὶ ἀτομικοῦ ἐστιν ἀρχὴ ἀνωτάτη, ἔχον τὸ δικαίωμα τοῦ κρίνειν τὰ πράγματα καθὼς αὐτῷ δόξῃ, μηδόλως ὑπεύθυνον περὶ τῶν πλημμελῶν αὐτοῦ κρίσεων, ἐπειδὴ ἡ πλημμέλεια πηγάζει ἐκ τοῦ ἐν τῷ ἀτόμῳ λόγου καὶ οὐχὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀτόμου.

4ον Οὐδεὶς δύναται βεβαιῶσαι τὰς ἑαυτοῦ κρίσεις ὡς ὀρθὰς καὶ καταδικάσαι τὰς τοῦ ἄλλου ὡς ἐσφαλμένας, ἐπειδὴ πάντες οἱ ἀτομικοὶ λόγοι περιβάλλονται τὸ αὐτὸ κῦρος.

5ον Ἐπειδὴ ἡ πρᾶξις ἐστὶ συνέπεια τῆς κρίσεως, ἕκαστον ἄτομον, ὡς ἀρχὴ ἀνωτάτη, δικαιοῦται πράττειν κατὰ τὰς ἑαυτοῦ κρίσεις. Ἡ ἐν τῇ θεωρίᾳ ἀκόλαστος ἐλευθερία πρέπει νὰ λάβῃ χώραν καὶ ἐν τῇ πράξει.

6ον Εἰ οὐδείς ἐστιν ὑπεύθυνος περὶ τῶν ἑαυτοῦ κρίσεων, οὐδείς ἐστι τοιοῦτος καὶ περὶ τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, καὶ οὐδεὶς δύναται καταδικάσαι τὰς πράξεις τῶν ἄλλων ὡς ἀδίκους.

7ον Ἐπειδὴ τοιαύτη πρακτικὴ πολλὰς προξενεῖ δυστυχίας ἄγουσα πρὸς τὴν καταστροφὴν, ἀνάγκη ν' ἀντικαταστήσωμεν αὐτὴν διὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ συμφέροντος, ὅπερ μεταποιεῖ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν εἰς τὴν τῆς ἀλώπεκος, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, τίκτει τοὺς τερατώδεις ἐγωϊστάς.

Τὰ πράγματα οὐκ ἠδυνήθησαν καταψεῦσαι τὰς λογικὰς συνεπείας. Ὁ Καρτέσιος ὑπῆρξεν οὐ μόνον ὁ θεμελιωτὴς τοῦ σκεπτισμοῦ, χλευάζοντος πᾶσαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ψευδοῦς δογματισμοῦ, ἀξιοῦντος φθάσαι πρὸς τὴν τελείαν γνῶσιν παντὸς πράγματος καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν ἀντικαταστῆσαι. Ὁ Καρτέσιος τὴν ἀκόλαστον ἐλευθερίαν ἐν τῇ θεωρίᾳ θέμενος, διεβίβασε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ πράξει, ἥτις ἔμελλεν ἀναγκαίως ἀντικατασταθῆναι διὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ γενικοῦ συμφέροντος τῆς κοινωνίας. Οὐδὲν λοιπὸν θαυμαστὸν, εἰ ὁ νέος πολιτισμὸς, ἀναπτυχθεὶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς συγχύσεως καὶ ἀταξίας, ἐκτὸς τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, κατέστη εἰς τὸν δέκατον ἔννατον αἰῶνα ἀληθὴς Βαβυλὼν, ἥτις μὴ δυναμένη

γνῶναι τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, ἐφεῦρεν τὸν θεὸν αὐτῆς, ὃς ἐστιν ὁ ψευδόχριστος.

ΕΙΚΩΝ

ΤΟΥ ΨΕΥΔΟΧΡΙΣΤΟΥ.

Ὁ ψευδόχριστος, οἷον ἡ χεὶρ τοῦ σοφοῦ ἀκαδημιακοῦ ἡμῖν περιέγραψε, καίτοι τέλειος ἐν τῇ ἠθικῇ, ὑπερέχων πάντας ἀνθρώπους, ἐστὶ νόθος τις, οὐδὲν γινώσκων περὶ τῆς ἑαυτοῦ καταγωγῆς, εἰμὴ ὅτι ἐστὶ τέκνον τῆς φύσεως. Οἱ τίτλοι τῆς γεννεαλογίας, οὓς ἐδέξατο, ἦσαν μέσον πονηρίας, ὅπως ποιήσῃ τοὺς ἄλλους πιστεῦσαι εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, ἧς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην. Ὁ ψευδόχριστός ἐστιν ἄνθρωπος, ἐνεργῶν κατὰ τὴν ὤθησιν τῶν κλίσεών του, ἔχων τὸ θαυμάσιον πλεονέκτημα τοῦ ὠφελεῖσθαι ἐκ τῶν τυχαίων περιστάσεων, ἵνα φθάσῃ πρὸς τὸ σκοπούμενον, ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ὅςτις ἐστὶν ἡ πρώτη τῶν φυσικῶν κλίσεων. Ὁ ψευδόχριστός ἐστιν ἄνθρωπος δεισιδαίμων, μεστὸς τῶν προλήψεων τοῦ αἰῶνός του, ἄνθρωπος ἀγνοῶν, ἀμφιβάλλων, ἁμαρτάνων, διορθούμενος, ἄνθρωπος ἐν τέλει ὀφείλων πάντα εἰς τὴν τύχην, εἰς τὰς περιστάσεις, εἰς τοὺς τόπους ἐξ ὧν ἐμπνέεται, καὶ εἰς τὸν φυσικὸν ὀργανισμόν του. Ὁ ψευδόχριστος οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ζῶον τῆς φύσεως, ἀλλὰ ζῶον σκεπτικὸν, φθάσαν εἰς τὸν ὑπέρ-

τατον βαθμὸν τοῦ συλλογίζεσθαι ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ, ὃν ἔδωκεν αὐτῷ ἡ φύσις. Ὁ ψευδόχριστός ἐστιν εἷς Μωάμεθ, χρώμενος τῇ ἀγάπῃ ἀντὶ τοῦ ξίφους, ὅπως φθάσῃ πρὸς τὸν αὐτὸν ἐγωϊστικὸν σκοπόν.

Οὕτω βλέπομεν, ὅτι ὁ ψευδόχριστός ἐστι θεὸς, ἐξαχθεὶς ἐκ τοῦ τριπλοῦ ἐργαστηρίου τοῦ ἑγελισμοῦ, τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τοῦ σκεπτισμοῦ, τὸ ἰδανικὸν καὶ ἡ δυνατὴ τελειότης τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ὁ θεὸς τὸν ὁποῖον τὰ ἀντίθετα συστήματα δύνανται ἐκ συμφώνου λατρεύειν. Ὁ ἑγελιστὴς εὑρίσκει ἐν αὐτῷ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητος, ὃ ἐστὶν ὁ μέγας Θεὸς, ὁ ὑλιστὴς τὸ σκεπτικὸν αὐτοῦ ζῶον, καὶ ὁ πυῤῥωνιστὴς τὴν τύχην, τὰς δεισιδαιμονίας καὶ τὰς πλάνας τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅ,τι δὲ οὐδεὶς δύναται ἐν αὐτῷ εὑρεῖν, ἐστὶν ἡ Εὐαγγελικὴ ἠθική. Τὶ γὰρ κοινὸν εἶναι δύναται μεταξὺ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀθέου, μεταξὺ τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, μεταξὺ τῆς λογικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀτάκτου μηχανῆς, μεταξὺ τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς διαφθορᾶς;

Καὶ ἡ ἐλαχίστη τῆς ἠθικότητος ἰδέα ἐπαρκεῖ εἰς τὸ καλῶς ἐννοῆσαι ὅτι ἡ συνδυαστικὴ φαντασία, ἥτις ἔπλασε τὸ βαβυλώνειον τοῦτο εἴδωλον, οὐκ ἔστιν ἧττον ἐπιτηδεία τῆς τῶν παλαιῶν ἐθνικῶν· οἵτινες παρανοοῦντες τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, ἐφαντάσθησαν, ὅτι ἡ θεότης ἠδύνατο συνδιαλλαγῆναι πρὸς τὰ ἐλαττώμματα καὶ τὰς κακίας τῶν ὄντων τῆς φύσεως, πλάσαντες θεοὺς ἀνταποκρινομένους πρὸς τὰ ἑαυτῶν πάθη καὶ τὴν οὐτιδανὴν αὐτῶν διάνοιαν. Κατὰ τὸν δέκατον

ἔννατον αἰῶνα, ὅσοι τούτους ἀπεμιμήσαντο, παρανοοῦντες τὸν ἀληθινὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐφαντάσθησαν, ὅτι ἡ θεότης αὐτοῦ ἠδύνατο συνδιαλλαγῆναι μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης διαφθορᾶς, ἡ πονηρία μετὰ τῆς ἁπλότητος καὶ καθαρότητος τῆς καρδίας, τὸ ψεῦδος μετὰ τῆς ἀληθείας, ὁ ἐγωϊσμὸς μετὰ τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἠθικῆς, πλάσαντες τὸ εἴδωλον τῆς χιμαίρας των, ἄξιον τῶν ἑαυτῶν παθῶν καὶ τῆς οὐτιδανῆς αὐτῶν διανοίας, παραστήσαντες αὐτὸ νῦν ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ πρὸς λατρείαν: «Ἰδοὺ, λέγουσιν, ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς Χριστὸς, νεωστὶ γεννηθεὶς, οὗπερ ἐσμὲν οἱ κήρυκες καὶ ἀπόστολοι. Πόσον ἐστὶ κομψός !» Ναὶ, ἡ τοῦτον πλάσασα χεὶρ ἔδει μᾶλλον ἀνήκειν τῇ ἀκαδημίᾳ τῶν ὡραίων τεχνῶν ἢ τῇ τῶν ὡραίων γραμμάτων. Ἀλλὰ θέλετε νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὸν χωρὶς ἐξετάσεως ; Ὁ νῦν αἰὼν δὲν τὸ ὑποφέρει. Οὗτός ἐστιν αἰὼν, ὡς λέγετε, τῆς ἐξετάσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης, οὐχὶ δὲ ὁ αἰὼν τῆς τυφλῆς πίστεως. Ἐξετάσωμεν οὖν τὸν καθ' ὑμᾶς Χριστὸν τῷ τῆς ἐπιστήμης φωτί.

Ὅ,τι πάντοτε ἡ ἠθικὴ κατεδίκασε ὡς τὴν μεγίστην κακίαν ἐστὶν ἡ ὑποκρισία καὶ τὸ ψεῦδος. Δοκεῖν δίκαιον εἶναι μὴ ὄντα, λέγει Πλάτων, ὁ ἔξαρχος τῶν ἠθικολόγων, ἐστὶν ὁ ἔσχατος τῆς ἀδικίας ὅρος. Τὸ ψεῦδος, λέγει ὁ Κάντιος, ἕτερος ἠθικολόγος, «ἕτερα μὲν κεύθειν ἐνὶ φρεσὶν, ἕτερα δὲ βάζειν», καταβιβάζει τὴν ἀνθρωπίνην ἀξίαν, ποιοῦσα τὸν ψεύστην περιφρονήσεως ἄξιον. Ὁ ἀληθινὸς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκηρύχθη μεγαλοφώνως κατὰ τοῦ ψεύδους λέγων: «Οὐαὶ ὑμῖν,

γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, οἳ δοκεῖτε τοῖς ἀνθρώποις εἶναι δίκαιοι μὴ ὄντες». Ἀλλ' ὁ κομψὸς Ψευδόχριστος, καί τοι ὢν ὁ μέγιστος τῶν ἠθικολόγων, ἐστὶ συγχρόνως καὶ ὁ μέγιστος ἀπατεὼν τῆς ἀνθρωπότητος, ποιήσας τοὺς ἀνθρώπους πιστεῦσαι ὃ οὐκ ἦν· ἐπειδὴ συνειδὼς εἶναι ἄνθρωπος, καὶ ἄνθρωπος νόθος, εἶπε πρῶτον ὅτι ἐστὶν υἱὸς τοῦ Δαβὶδ, ἔπειτα ὅτι ἐστὶν Υἱὸς Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, σὺν αὐτῷ αἰωνίως ὑπάρχων. Ὁποία ἠθικὴ καλλονή ! ἀληθῶς ἀξία τοῦ στεφάνου τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

Πᾶσα πρᾶξις, κατὰ τὴν ἠθικὴν ἀρχὴν, ἐλατήριον ἔχουσα τὸν ἐγωϊσμὸν, οὐκ ἔστιν ἠθικὴ, καὶ πᾶς ἐγωϊστὴς οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν. Ὁ ἀληθινὸς Ἰησοῦς Χριστὸς κατεδίκαζε τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τὰς προσευχὰς τῶν φαρισαίων, ὡς ἐκ τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ οὐκ ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ καθήκοντος ἀποῤῥεούσας. Ἀλλ' ὁ κομψὸς Ψευδόχριστος, ὢν ζῶον συλλογιστικὸν, εἷς ἄθεος, ὅστις, γνοὺς διὰ τῆς ἐγελικῆς ἐπιστήμης, ὅτι ὁ Αἰώνιος δὲν ὑπάρχει, ἠθέλησε νὰ πληρώσῃ τὴν κενὴν ταύτην θέσιν, ποῖον ἐλατήριον εἶχε τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, εἰμὴ τὴν πρώτην τῶν φυσικῶν κλίσεων συνοδευομένην ὑπὸ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης; Πρᾶγμα παράδοξον ! ὁ ἐγωϊστὴς, μὴ ὢν ἄξιος, ταχθῆναι, καθὼς ἀπεδείξαμεν, οὔτε ἐν τῇ τάξει τῶν ζώων, οὔτε ἐν τῇ τῶν φυτῶν, ὅστις, ζητῶν νὰ διαταράξῃ τὴν ἠθικὴν καὶ φυσικὴν τάξιν, οὐ μόνον δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὴν δημιουργίαν, ἀλλ' ἀπεναν-

τίας γίνεται ἐχθρὸς αὐτῆς καὶ καταστροφεὺς, ὅσον δύναται. Ὁ ἐγωϊστὴς, ὁ μὴ γινώσκων οὔτε Θεὸν, οὔτε νόμον, οὔτε δικαιοσύνην, οὔτε δικαίωμα, οὔτε καθῆκον, οὔτε ἀρετὴν, οὔτε ἀξίαν, ὁ ἐγωϊστὴς, λέγω, ὁ μέγιστος καὶ δεξιώτατος, οἷος ἐστὶν ὁ Ψευδόχριστος, ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος ἠθικολόγος. Γεγονὸς τεράστιον! πρᾶγμα παράδοξον! θαῦμα ἀδύνατον! μυστήριον ἀκατάληπτον! Ὁ Πλάτων εἶχε δίκαιον, λέγων, ὅτι οἱ ἐμπνεόμενοι ποιηταὶ, λαλοῦντες, οὐκ οἴδασι τὶ λαλοῦσι. Εἰ ὁ σοφὸς ἀκαδημιακὸς ἐγίνωσκε κάλλιον τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, εἴπερ εἶχε τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν τῆς ἐξ ἀντικειμένου καὶ τῆς ἐξ ὑποκειμένου ἠθικότητος, εἰ ἐγίνωσκεν ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ὂν τελείως ἠθικὸν, καὶ ὁ ἄνθρωπος δυνάμει τοιοῦτος, ὑποκείμενος εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀναπτύξεως· εἰ ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ Θεὸς, ὁ προϊδὼν καὶ συστήσας τὸν φυσικὸν κόσμον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἡμετέρας σωματικῆς φύσεως, ὤφειλεν ὡσαύτως προϊδεῖν καὶ συστῆσαι κόσμον ἠθικὸν πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς ἡμετέρας ἠθικῆς φύσεως, ἔβλεπεν ἂν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς τὴν βλέπω· καὶ ἀντὶ τοῦ εἶναι κατασκευαστὴς ἠθικῶν τεράτων καὶ τοῦ ᾅδου ἀπόστολος, ἦν ἂν ἀπόστολος τοῦ Ἰησοῦ καὶ εὐεργέτης τῆς ἀνθρωπότητος. — Ἀλλὰ τὸ κακὸν οὐκ ἔστιν ἀδιόρθωτον. Εὐκολώτατα δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὸ ἐλλεῖπον· ἡ ποταπὴ μνησικακία οὐ δύναται πλησιάσαι τὴν καθαρὰν καρδίαν τοῦ ἀρνίου σφαγιασθέντος διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Ὁ θεῖος Παῦλος, ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων ἐστάθη πρῶτον ὁ μανιωδέ-

στατος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ διώκτης. Ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ὁ τρὶς αὐτὸν ἀρνησάμενος ἔσχε τὴν αὐτὴν τιμήν· ὁ Κ. Ῥενὰν δύναται ὡσαύτως γενέσθαι ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος τῆς ἐποχῆς του, ἀναγνωρίζων τὴν ἀλήθειαν ἡλίου λαμπρότερον λάμπουσαν. Γνώτω ὅτι ἐσμὲν ἠναγκασμένοι διανοεῖσθαι, ὥσπερ καὶ ἀναπνεῖν. Καθὼς ὁ ἀτμοσφαιρικὸς ἀὴρ ἡμῖν οὐκ ἀνήκει, τοιουτοτρόπως τὸ πνεῦμα δι' οὗ μορφοῦμεν τὰς ἡμετέρας κρίσεις ἄλλο τι ἐστιν ἢ ἡμεῖς. Καὶ καθὼς ἡ ὑγεία τοῦ σώματος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καθαρότητος τοῦ ἀέρος, ὃν ἀναπνέομεν, οὕτως ἡ ὑγεία τῆς ψυχῆς ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ πνεύματος, δυνάμει τοῦ ὁποίου σκεπτόμεθα. Ἡ ψυχὴ δύναται νὰ αἰσθανθῇ τὴν καθαρότητα τοῦ πνεύματος, καθὼς δυνάμεθα νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν καθαρότητα τοῦ ἀέρος. Ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶ δυνατὸν μέχρι τινός. Ὅτε ὅμως ἡ ψυχή, ᾠκειωμένη πρὸς τὸ κακὸν κλίμα, γίνεται βαρέως ἀσθενής, τότε ἀναισθητεῖ εἰς τοὺς ὀρθοὺς συλλογισμούς, μὴ δυναμένη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ κακὸν κλίμα. «Τὸ φῶς, ἔλεγεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ἠγάπησαν μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς, ἐπειδὴ τὰ ἔργα αὐτῶν ἦν πονηρά». Ἀναμφιβόλως ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς οὐ μέμφεται διὰ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ πάντας ἀνθρώπους, ἀλλὰ μόνον τοὺς κακοπροαιρέτους, οἵτινες εἰσὶν ἀδιόρθωτοι, ταυτισθέντες ὅλως πρὸς τὸ κακόν, Νομίζω, ὅτι ὁ κ. Ῥενὰν δὲν τάττεται ἐν τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ.

Ὦ ἄνθρωποι! προσέχωμεν, καὶ καλῶς σκεψώμεθα. Ὑπάρχει ἀνέκαθεν πάλη ἀόρατος μεταξὺ τοῦ ἀκαθάρ-

του πνεύματος τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τοῦ καθαροῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ἐκ τῆς πάλης ταύτης ἐξήρτηται ἡ σωτηρία ἢ ἡ ἀπώλεια τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἐθνισμοῦ ἀπεμάκρυνε τοὺς ἀρχαίους ἐκ τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, ποιῆσαν αὐτοὺς λατρεύειν τοὺς διεφθαρμένους ἀνθρώπους, ἢ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ τῆς φύσεως. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ αἰτία ὅλων τῶν κακῶν καὶ δυστυχιῶν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπὶ τοῦ προκειμένου (ἐπιστ. πρὸς Ῥωμ. Α. 18), οὕτω λέγει.

«Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων, τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων· διότι τὸ γνωςὸν τοῦ Θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεός αὐτοῖς ἐφανέρωσε. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ Θεότης· εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους. Διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν. Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν. Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς. Οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν

κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ· μεςοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας· ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστὰς, ὑπηρηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀςόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας. Οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγνόντες, (ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράττοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν) οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράττουσι».

Τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἀληθὴς εἰκὼν τοῦ ἐθνισμοῦ, καθαρῶς ἡμῖν δεικνύουσα τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρά του. Ὁ ἐθνισμὸς οὐκ ἔςιν ἄλλο ἢ ἡ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ παραγνώρισις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς ἠθικῆς τάξεως· ἐπομένως πᾶσα διδασκαλία, μεταβάλλουσα τὴν ἰδέαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ λήγουσα πρὸς τὴν καταστροφὴν τῆς ἠθικῆς τάξεως, πηγάζει ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐθνισμοῦ. Οἱ ὀπαδοὶ τοιούτων δοξασιῶν εἰσὶν ἐθνικοὶ διεφθαρμένοι· οἱ δὲ ταύτας προάγοντες ἀπόστολοι τοῦ πονηροῦ καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἐγελισμὸς, ὁ ὑλισμὸς, ὁ σκεπτισμὸς εἰσὶ τρεῖς μορφαί διάφοροι τοῦ ἐθνισμοῦ, διότι μεταποιοῦσι τὴν ἰδέαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ καταστρέφουσι τὴν ἠθικὴν τάξιν. Ὁ ἐγελισμὸς λέγει ὅτι οὐδὲν ὂν ἐστὶν ἀνώτερον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅτι, εἰ Θεός τις ὑπάρχει, οὗτος ὁ Θεός ἐστι τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητος, ἤτοι τὸ

πνεῦμα τοῦ ἐθνισμοῦ. Ὁ ὑλισμὸς δίδει ὡς θεὸν τὴν φύσιν καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς, τουτέστι τὴν ὕλην τελείως ὠργανισμένην ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι· ὥστε ὁ ὑλισμὸς, ἀντικείμενος τῷ ἐγελισμῷ, λέγει: Εἰ ἔστι Θεός τις, οὗτος ὁ Θεός ἐστι τὸ σῶμα τῆς ἀνθρωπότητος· ἐπειδὴ οὐδὲν σῶμα τῆς φύσεώς ἐστιν αὐτοῦ τελειότερον. Ὁ σκεπτισμὸς καταγελῶν πάσης διδασκαλίας, οὐδεμίαν ἄλλην ὕπαρξιν ὁμολογεῖ ἢ τὴν τῆς πλάνης. Κατ' αὐτὸν, Θεὸς οὐχ ὑπάρχει, οὐδὲν ὑπάρχει εἰμὴ αἱ πλάναι τῆς ἀνθρωπότητος. Λοιπὸν, εἰ ἔστι Θεὸς, οὗτος ὁ Θεὸς συνίσταται εἰς τὰς πλάνας τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ σῶμα τῆς ἀνθρωπότητος, αἱ πλάναι τῆς ἀνθρωπότητος, ἰδοὺ ἡ τριὰς ἢ τῶν ἐθνικῶν ὁ θεός. Οὗτος ὁ θεός ἐστιν εἷς ἐν τρισὶ προσώποις. Πνεῦμα, σῶμα, πλάναι, ἰδοὺ τὰ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἑνούμενα τρία πρόςωπα. Τὸ πνεῦμα ἐστὶν ὁ πατὴρ, ὁ γεννῶν τὰ σώματα, ἐξ ὧν ἐκπορεύονται αἱ ἐν αὐτοῖς ἐκδηλούμεναι πλάναι. Λοιπὸν, οὐκ ἔστι μόνον ἡ χριστιανικὴ θεολογία ἥτις προσέβαλε τὴν ἐπιστήμην, λέγουσα, ὅτι ἓν ἐστὶ τρία καὶ τρία ἐστὶν ἕν. Ἡ θεολογία τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος, καί τοι σεβομένη τὴν ἐπιστήμην, ἔπραξε τὸ αὐτὸ ἔγκλημα. Ἡ χριστιανικὴ θεολογία ἐστὶν ἴσως ἔνοχος, πράττουσα φανερῶς τὸ ἔγκλημα, διότι ἔχει πλήρη συνείδησιν τοῦ ἔργου αὐτῆς, Ἀλλ' ἡ ἐθνικὴ θεολογία τοῦ πεφωτισμένου τούτου αἰῶνός ἐστι συγχωρητέα, διότι πράττει τὸ ἔγκλημα λεληθότως, ἀγνοοῦσα τὸ ἔργον της.

Ὁμολογουμένως, ἡ ἄμεσος συνέπεια τοιαύτης διδασκαλίας ἐστὶν ἡ καταστροφὴ τῆς ἠθικῆς τάξεως, ἡ πρακτικὴ τοῦ ἐθνισμοῦ, ἣν ὁ ἅγιος Παῦλος ἡμῖν περιέγραψεν. Ὑποτεθέντος, ὅτι πιστεύω σπουδαίως ὅτι οὐδὲν ὂν ὑπάρχει ἀνώτερόν μου, οὔτε Θεὸς, οὔτε δικαιοσύνη αἰώνιος, καὶ ὅτι κυρίαρχός εἰμι τῆς πατρίδος μου, ἢ οἱουδήποτε ἔθνους, ἔχων τὴν δύναμιν ἐν τῇ χειρί μου, περιεστοιχισμένος ὑπὸ κολάκων καὶ τῶν κτηνωδῶν παθῶν μου, ποῖον ἂν εἶχον σέβας πρὸς τοὺς νόμους ἢ τὰ δικαιώματα τῶν ἄλλων; οὐκ ἂν ἐγενόμην Νέρων, Καλλιγούλας, τέρας ἀποτρόπαιον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων; οὐκ ἂν προεκάλουν τὴν ἐπανάστασιν καὶ οὐκ ἂν ἀπωλλύμην συναπολέσας πρότερον τοσούτους ἄλλους. Ὑποτεθέντος, ὅτι τὸ ἡμέτερον Κράτος ἐςὶ δημοκρατικὸν, καὶ πάντες πιστεύομεν ὅτι οὐδὲν ἔχομεν μετὰ θάνατον ἐλπίσαι ἢ φοβηθῆναι, τότε γνώμων τῆς ζωῆς ἡμῶν ἔσται ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἐπικούρου: «Φάγωμεν καὶ πίωμεν, ἐπειδὴ αὔριον ἀποθνήσκομεν». Πρὸς τὸ φαγεῖν καὶ πιεῖν, ἔχομεν χρείαν χρημάτων, καὶ πρὸς τὸ κερδῆσαι χρήματα, δεῖ ἐργάζεσθαι· Βεβαίως, οὐδεὶς οὐδέποτε ἐργάτης γενήσεται πλούσιος διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἐργασίας, καὶ ἐργάζεσθαι ἀπὸ πρωΐας ἕως ἑσπέρας πρὸς τὸ κερδῆσαι τοῦ ἐργάτου τὸν ἄρτον, οὐκ ἔστι πρᾶγμα εὐάρεστον. Ἕκαστος, κατὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἑαυτοῦ πνεύματος ζητήσει τὴν εὐτυχίαν του διὰ τῆς ἰσχύος ἢ τῆς ἀπάτης, ἢ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο τούτων ἀνηθίκων μέσων· ἕκαστος ἔσται θῦμα τοῦ κυριεύοντος αὐτὸν πάθους, καὶ πᾶσα ἡ κοινωνία ἔσται ἐν τῇ ἀταξίᾳ,

ἐν πάλῃ ἀενάῳ μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς διάλυσιν παντελῆ. Ὁ λέγων: «Θεός εἰμι ἐγώ· δικαιοσύνη εἰμὶ ἐγὼ, ὁ προορισμός ἐστιν ἐν ἐμοί», ποίαν ἰδέαν ἠδύνατ᾽ ἂν ἔχειν περὶ εὐτυχίας, περὶ τοῦ ἑαυτοῦ δικαιώματος, καὶ καθήκοντος· οὐκ ἂν ἐμέτρει τὸ ἑαυτοῦ δικαίωμα δι᾽ ἧς ἔχει δυνάμεως καὶ τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον δι᾽ ἧς ἔχει ἀδυναμίας, καὶ οὐκ ἂν ἐγίνετο δεσπότης ἢ δοῦλος, ἢ τύραννος, ἢ κόλαξ, ἄνευ τινὸς ἠθικῆς ἀξίας; οὐκ ἂν ἐζήτει τὴν εὐτυχίαν ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν ἡδονῶν, οὐκ ἂν ὑπέκειτο εἰς ὅλα τοῦ ἐθνισμοῦ τὰ ἐλαττώματα, καὶ οὐκ ἂν ἔπιπτε θῦμα τοῦ ἐπικρατεστέρου πάθους; Ὑποθέσωμεν ὅτι κοινωνία τις, ἀπόλλυσιν ἐν γένει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ μετ᾽ αὐτῆς πᾶσαν ἠθικῆς ἰδέαν, τί ἄλλο αὕτη γενήσεται ἢ κατ᾽ ἀρχὰς κωμῳδία καὶ ἔπειτα τραγῳδία; Αἱ λέξεις πατρὶς, νόμος, ἐλευθερία, δικαιοσύνη, δικαίωμα, καθῆκον, κοινὸν ἀγαθὸν, ἀρετὴ, ἀξία καὶ ἄλλα ὅμοια πρὸς τί συντελέσουσιν ἢ πρὸς τὸ ἀμοιβαίως ἀπατᾶσθαι καὶ χλευάζειν ἀλλήλους, μέχρις οὗ ἡ αὐθάδεια καὶ ἡ τόλμη, ἀντικαθιστῶσαι τὴν ὑποκρισίαν, μεταβάλωσι τὴν κωμῳδίαν εἰς τραγῳδίαν καὶ τὸν γέλωτα εἰς δάκρυα;

Τώρα, οἱ διδάσκοντες καὶ προάγοντες τοιαύτας διδασκαλίας, ἀξίζουσιν εἶναι πολῖται Κράτους ἱδρυμένου ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ νόμου, καὶ τῆς δικαιοσύνης; Οὐκ εἰσὶν ἄξιοι ἔχειν ὡς ἄρχοντα τὸν Νέρωνα, ὅστις ἐπεθύμει ἵνα ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς ἔχῃ μίαν μόνην κεφαλὴν, ὅπως αὐτὸν διὰ μιᾶς καταστρέψῃ;

Εἰ τοιοῦτος τύραννος ἔρχεται εἰπεῖν πρὸς αὐτοὺς τοὺς κυρίους: «Εἰμὶ ζῶον, ὡς ἐστέ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τυγχάνω ἰσχυρότερος ὑμῶν, θέλω νὰ εὐχαριστήσω τὰς ἐπιθυμίας μου, χρώμενος ὑμῖν, ὡς τὰ ἰσχυρότερα ζῶα χρῶνται τοῖς ἀσθενεστέροις!» καὶ εἰ συγχρόνως ἄρχεται ἀκρωτηριάζειν καὶ βασανίζειν αὐτοὺς μυριοτρόπως, ὑποστήσονται τότε μεθ' ὑπομονῆς, οὐδὲν λέγοντες κατ' αὐτοῦ τοῦ ἀνωτέρου θεοῦ, ἢ ἐπικαλέσονται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικαιοσύνης; Ἄφρονες! Παραπονεῖσθε ἀκαταπαύστως, διότι ἀφαιροῦσιν ἀφ' ὑμῶν τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ὑμεῖς ἐστε οἱ καταδιώκοντες καὶ ἐξορίζοντες αὐτὴν ἐκ τῆς κοινωνίας. Ζητεῖτε τὴν ἐλευθερίαν ἵνα πολεμῆτε τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἰδοὺ ἔχετε τὸ ζητούμενον. Ἰδοὺ ὅτι ἐστὲ ἐλεύθεροι διαστρέφειν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, προάγειν τὴν ἀθεΐαν ἢ τὸν ἐθνισμὸν καὶ καταστρέφειν τὴν ἠθικὴν τάξιν. Τίς ὁ κωλύων ὑμᾶς; Ἀλλὰ λήψεσθε τοὺς καρποὺς τῶν ἔργων ὑμῶν ὑμεῖς τε καὶ οἱ ἀκούοντες ὑμῶν.

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἐξήγησιν, δυνάμεθα ἀμφιβάλλειν ὅτι ὑπὸ τὰς διαφόρους μορφὰς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τοῦ ἐθνισμοῦ παλαίει κατὰ τοῦ καθαροῦ πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ὅτι, κατὰ τὸν δέκατον ἔννατον αἰῶνα, ἄνδρες λεγόμενοι σοφοὶ, ὠθοῦσι λεληθότως τὴν κοινωνίαν εἰς τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς συμφορὰς τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ; Ὁ Κ. Ῥενὰν ὁμολογεῖ αὐτὸς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ βιβλίου του ὅτι λαλεῖ ἐμπνεόμενος. Ἀλλ' ὑπὸ τίνος πνεύματος; Ὑπὸ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἢ ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ;

Ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ποιοῦντος ἡμᾶς γινώσκειν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ζῆν ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτοῦ τάξει, ἢ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ σκότους τοῦ ποιοῦντος ἡμᾶς παραγνωρίζειν αὐτὸν καὶ ὠθοῦντος ἡμᾶς εἰς τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν καταςροφὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως; Εἰπάτω ἡμῖν ὁ κ. Ῥενάν. Ἐνταῦθα ὁ θεῖος Παῦλος φωτίζει ἡμᾶς πληρέστατα, οὐδὲν πλέον ἔχοντας ἐπιθυμῆσαι. «Οἱ ἀρχαῖοι, λέγει, γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, (τουτέστιν ὑπὸ πνεύματος ἐθνικοῦ.) Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν. Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν. Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν. Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα»· Οἱ νεώτεροι γνόντες ὡσαύτως ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, ἐπειδὴ ὁμολογοῦσι τὴν τελείαν αὐτοῦ ἠθικὴν, ἥτις ἐστὶν ἀχώριστος τῆς τελείας θεότητος, οὐ θέλουσι δοξάσαι αὐτὸν ὡς Θεὸν, οὔτε ἀποδοῦναι αὐτῷ εὐχαριστίαν, ἀλλ' ἐπλανήθησαν ἐν τοῖς κενοῖς αὐτῶν διαλογισμοῖς, καὶ ἡ ἀσύνετος καρδία αὐτῶν ἐπληρώθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τοῦ σκότους. Πάντες κατέστησαν ἄφρονες, διότι ἀπέδωκαν ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ σοφοῦ, μετενεγκόντες τὴν ἄφθαρτον καὶ ἀναλλοίωτον

αὐτοῦ φύσιν εἰς τὴν εἰκόνα φθαρτοῦ ἀνθρώπου, ὃν σήμερον ἐπιδεικνύουσι τῷ κοινῷ πρὸς λατρείαν: «Ἰδοὺ, λέγουσι, τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, ἰδοὺ ὁ μέγας Θεὸς ὃν τοῦ λοιποῦ λατρεύειν ὀφείλετε. Πόσον ἐστί κομψός! Αὐτός ἐστιν ἄνθρωπος νόθος, ψεύστης, ἀπατεὼν, ζῶον σκεπτικὸν, ἐγωϊστὴς, τέρας ἀνήθικον, ὃς ἡμᾶς διδάξει βιοῦν ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἐν πάσῃ ἠθικότητι! Ναὶ, τοῦτό ἐστιν ἀληθές· ἐπειδὴ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἀνεκάλυψεν τὴν ἠθικὴν ταύτην ἀλήθειαν!

Ὁ Θεὸς τῶν φώτων οὐδέποτ' ἐπαύσατο φωτίζων τὸν ἄνθρωπον καὶ παρέχων αὐτῷ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ἀσκεῖν το δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν μεταξὺ τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην. Ἀπέναντι τοῦ Ψευδοχρίστου βλέπει τὸ κοινὸν ὡσαύτως τὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτῷ ἀπόκειται τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν μεταξὺ τῶν δύο. Ἕκαστον ἄτομον ἰδίᾳ, καὶ πᾶσα ἐν γένει ἡ κοινωνία εὑρίσκονται νῦν εἰς κατάστασιν κρίσεως· εὑρίσκονται μεταξὺ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ, ἔχοντες ἔνθεν μὲν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν μετὰ τῆς ἀχωρίστου ἀπ' αὐτοῦ ἠθικῆς τάξεως, ἔνθεν δὲ τὸν ψευδόδόθεον μετὰ τῆς αὐτῷ παρακολουθούσης ἀταξίας καὶ ἀνηθικότητος. Μέλλοντες ἐκλέξαι μεταξὺ σωτηρίας καὶ ἀπωλείας, πότερον τῶν δύο ἐκλέξουσιν; Ἀγνοοῦμεν. Ὅ,τι δὲ γινώσκομεν μετὰ πάσης βεβαιότητός ἐστιν ὅτι, ἐὰν ἡ κοινωνία προτιμᾷ τὸν χριστιανισμὸν τοῦ ἐθνισμοῦ, τὴν ἠθικότητα τῆς ἀνηθικότητος, ὄψεται τὸν ἀληθινὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, εἰσερχο-

μένη εἰς ζωὴν ὅλως νέαν, ἀλλοτρίαν πάσης κακίας καὶ δυστυχίας· Ἀλλ' ἐὰν, ὡς μὴ ὤφειλε, κακῶς ἐκλέξῃ, ὁ Θεὸς παραδώσει αὐτὴν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς καρδίας αὐτῆς, ταῖς κακίαις τῆς ἀκαθαρσίας, τοῖς αἰσχροῖς πάθεσιν. Ἐὰν μὴ ἡ κοινωνία προσπαθήσῃ νὰ λάβῃ γνῶσιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ζήσῃ ἐν τῇ ἠθικῇ τάξει, ὅπως φθάσῃ εἰς τὸν ὑψηλὸν αὐτῆς προορισμὸν, ὁ Θεὸς παραδώσει αὐτὴν τῷ ἀδικίμῳ νοΐ τοῦ ἐθνισμοῦ, ἕως ἂν κατέλθῃ εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν τῆς ἀνηθικότητος. Ὁ σημερινὸς πνευματισμὸς οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ὁ πρόδρομος τοῦ ἐθνισμοῦ, τὰ χρηστήρια καὶ οἱ μάντεις αὐτοῦ Μετὰ ταῦτα, οὐκ ἔχων ὁ Θεὸς ἀποστεῖλαι ἀρνίον ἄκακον, Σωτῆρα, ἐλευθερωτὴν, ἀποστελεῖ βασιλέα δεδοξασμένον, κριτὴν ἀδυσώπητον, ἀποδώσοντα τῇ ἀρετῇ καὶ κακίᾳ τὸ ἀνῆκον ἑκάστῃ, τῇ μὲν τὴν αἰώνιον ζωὴν, τὸ ἀνέσπερον φῶς, τῇ δὲ τὴν αἰώνιον κόλασιν, τὸ ταρτάρειον σκότος. Τότε γνώσονται, εἰ ἦν μῦθος τὸ Εὐαγγέλιον.

ΕΙΣ ΔΟΞΑΝ ΚΑΙ ΤΙΜΗΝ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΘΕΟΥ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ, ΠΑΤΡΟΣ, ΥΙΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ,

ΑΙΤΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΗΣ

ΠΑΣΗΣ ΥΠΑΡΞΕΩΣ, ΠΑΣΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΖΩΗΣ.

Γ'. ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ.

Τί ἐστι Θεός; — Τί ἐστιν ἄνθρωπος;

Α'.

Ὁ Θεός ἐστι τὸ ὂν ὃ γινώσκει ἑαυτὸ δι' ἑαυτοῦ.

Ἐγὼ ὁ ἄνθρωπος, εἰμὶ ὂν γινῶσκον ἐμαυτὸν δι' ἄλλου.

Ἐπειδὴ, ἐν ταύτῃ τῇ στιγμῇ, σύνοιδα ὅτι εἰμὶ ὂν ζῶν, αἰσθανόμενον, νοοῦν, θέλον καὶ πράττον. Ἀλλ' ἐὰν περὶ ἐμαυτοῦ σκεπτόμενον ἐρωτήσω ἐμαυτόν Τί εἰμι κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν; Δὲν δύναμαι νὰ τὸ καταλάβω· διότι ἀνεπαρκής μοι ἡ θέλησις τοῦ καταλαμβάνειν πρὸς τὸ δύνασθαι καταλαμβάνειν, ὡς ὑπαρχόντων πολλῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα δὲν καταλαμβάνω, καίτοι ὅλαις δυνάμεσιν αὐτὸ θέλων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐν ἐμοὶ δύναμις τοῦ γινώσκειν ἐστὶν ἀνεξάρτητος τῆς θελήσεώς μου, ἢ ὅτι οὐκ εἰμι ἐγὼ ἡ

αἰτία ταύτης τῆς νοήσεως δι' ἧς τοσοῦτον ἀτελῶς ἐμαυτὸν γινώσκω; Εἰ γὰρ ἡ ἐμὴ νόησις ἦν ἁπλῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἐμῆς θελήσεως, ὤφειλεν ἂν εἶναι πρὸς τὴν ἑαυτῆς αἰτίαν ἀνάλογος καὶ ἔχειν τὴν αὐτὴν ἔκτασιν. Ἔπρεπε νὰ γινώσκω ὅσον θέλω, τοῦθ' ὅπερ οὐδόλως ὑφίσταται. Ὅθεν συμπερχίνω ὅτι γινώσκω αὐτὸς ἐμαυτὸν δι' ἑτέρου, καὶ ἡ νόησίς μου ἄλλῳ ἢ ἐμοὶ τὴν ἑαυτῆς αἰτίαν ὀφείλει.

Τιθεὶς, ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, ἐννοῶ, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ αἰτία τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως, καὶ ἡ νόησις αὐτου παρ' οὐδενὸς ἄλλου ἐξήρτηται.

Β'.

Εἰ ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, ἕπεται ὅτι ὑπέρκειται τῆς ἀγνοίας, τῆς ἀμφιβολίας, τῆς εἰκασίας καὶ τῶν τοιούτων, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἐστὶ τελείως σοφός.

Ἐπειδὴ ἡ ἄγνοια, ἡ ἀμφιβολία, ἡ εἰκασία, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, εἰσὶ πάθη ἐν ἡμῖν συμβαίνοντα, ἅπερ ἄκοντες πάσχομεν. Οὐδεὶς στέργει ἑκουσίως εἶναι ἀμαθὴς, γινώσκειν ἀμφιβόλως καὶ ἀσαφέστερον. Πάντες ἀποστρέφονται τὴν πλάνην, πάντες ἐπιθυμοῦσι γινώσκειν τὰ πράγματα οἷά ἐστι. Διὰ τοῦτο, πρὸς τὸ παραδέξασθαι ὅτι ὁ Θεὸς ἀγνοεῖ, ἢ ἀσαφῶς καὶ ἀμφιβόλως γινώσκει, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν γινώσκει, ὡς βούλεται, καὶ ἡ νόησις αὐτοῦ δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ, ἔχουσα ἄλλην αἰτίαν ἢ αὐτὸν τὸν Θεὸν, ὅπερ ἐναργῶς ἀντιφάσκει, πρὸς τὴν τεθεῖσαν ἀρχήν. Ἄρα ὁ

Θεός ἐστι τελείως σοφὸς, εἰ γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ.

Ἐγὼ δὲ ἀγνοῶ, λησμονῶ, ἀμφιβάλλω, ἀπατῶμαι, διότι ἡ ἐμὴ δύναμις τοῦ γινώσκειν οὐ παρακολουθεῖ τὴν ἐμὴν θέλησιν: καὶ οὐ παρακολουθεῖ αὐτὴν, ἐπειδὴ ἔχει ἄλλην αἰτίαν ἢ ἐμέ.

Γ'.

Εἰ ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, ὑπάρχει ὡσαύτως ἀφ' ἑαυτοῦ, ἢ ὁ Θεὸς οὐδενὶ ἄλλῳ ὀφείλει τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ ἢ ἑαυτῷ

Εἰ ὁ Θεὸς εἶχε τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐκτὸς ἑαυτοῦ, πρὶν ἢ λάβῃ αὐτὴν, οὐκ ἂν ἠδύνατο γινώσκειν αὐτὸς ἑαυτόν. Ἀφοῦ δὲ τὴν ἔλαβεν, ἔπρεπε νὰ γινώσκῃ ἑαυτὸν οὐχ οἷον αὐτὸς οὗτος ἤθελεν, ἀλλ' οἷον ὁ ποιητὴς αὐτοῦ αὐτὸν ἐποίησε. Λοιπὸν, μὴ ἐξ ἀρχῆς ἑαυτὸν γινώσκειν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα συμφώνως πρὸς ἄλλην τινὰ βούλησιν, τοῦτό ἐστι πάντως μὴ δι' ἑαυτοῦ γινώσκειν ἑαυτόν. Ὅθεν ἀναγκαίως ἕπεται, ὅτι ὁ Θεος ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ, εἰ γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ.

Ἐναλλὰξ, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ ἐμοῦ, ἐπειδὴ οὐ γινώσκω ἐμαυτὸν δι' ἐμαυτοῦ, ἐπίσης οὐχ ὑπάρχω ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἡ ὕπαρξίς μου ἐξαρτᾶται ἐκ θελήσεως ἄλλου, καθὼς καὶ ἡ γνῶσίς μου. Διὰ τοῦτο ὑπάρχω, ἀλλ' οὐχ ὑπάρχω, ὡς ἐβουλόμην ὑπάρχειν· γινώσκω, ἀλλ' οὐ γινώσκω, ὡς ἐβουλόμην γινώσκειν. Πρὶν ἢ λάβω τὴν ὕπαρξίν μου, ὅλως ἐμαυτὸν ἠγνόουν, καὶ ἀφοῦ

ἔλαβον αὐτὴν, ἔγνων ἐμαυτὸν, οὐχὶ ὡς ἤθελον, ἀλλ' ὡς μοὶ δέδοται. Οἱ δύο οὗτοι χαρακτῆρες: ὑπάρχειν ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ γινώσκειν δι' ἑαυτοῦ, εἰσὶν ἀχώριστοι, ἐμπεριέχοντες ὁ εἷς τὸν ἕτερον. Ἐπειδὴ ὁ ἔχων τὸν ἕνα ἔχει καὶ τὸν ἄλλον, καὶ ὁ τοῦ ἑνὸς στερούμενος καὶ τοῦ ἄλλου στερεῖται. Διὰ τοῦτο ἀμφότεροι εὑρίσκονται ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ἀμφότεροι ἐλλείπουσιν ἐν ἐμοί.

Δ΄.

Εἰ ὁ Θεὸς ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ, ὁ Θεός ἐστιν οἷος βούλεται εἶναι, καὶ οὐχὶ ἄλλως.

Εἰ ὁ Θεὸς ἐμέμφετο καὶ ἀπεδοκίμαζε τὸν τρόπον τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως, εἵπετο ἂν ὅτι ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ αὐτοῦ· ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι ὁ Θεὸς οὐκ ἂν ὑπῆρχεν ἀφ' ἑαυτοῦ. Λοιπὸν, ὁ Θεός ἐστιν οἷος βούλεται εἶναι, μηδὲν δυνάμενος βλέπειν ἐν αὐτῷ ἐλλάτωμα.

Ε΄.

Ὁ Θεὸς ἔχει ὅσην θέλει δύναμιν, ἢ ὁ Θεὸς ἐστὶ παντοδύναμος, εἰ ἔστιν οἷος βούλεται εἶναι.

Εἰ μὴ ὁ Θεός ἐστι παντοδύναμος, καὶ μὴ δύναται ποιεῖν ὅ,τι βούλεται, εὑρίσκει ἐν ἑαυτῷ ἄκων ἔλλειμα, καὶ οὐκ ἔστι πλέον οἷος βούλεται εἶναι. Λοιπὸν ὁ Θεός ἐστι παντοδύναμος, εἰ ἐστιν οἷος εἶναι βούλεται.

Ὡς πρὸς ἐμὲ, ἔχω ἐλαχίστην δύναμιν καὶ πολλὰς στερήσεις· ἐπειδὴ οὐκ εἰμὶ, καθὼς ἤθελον εἶναι, διότι τὸ ἐμὸν εἶναι δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ ἐμοῦ.

ΣΤ΄.

Ὁ Θεός ἐστιν ἀεὶ ὁ αὐτὸς, οὐδεμίαν δυνάμενος ὑποστῆναι μεταβολήν.

Εἰ ὁ Θεὸς μετεβάλλετο, ἦν ἂν ἡ μεταβολὴ, ἢ ἐκ τοῦ κρείττονος εἰς τὸ χεῖρον, ἢ ἐκ τοῦ χείρονος εἰς τὸ κρεῖττον. Παραδεχόμενοι ὅτι ὁ Θεὸς μεταβάλλεται ἐπὶ τὸ κρεῖτον, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ἐλλείψεις, μὴ ὢν νῦν οἷος βούλεται εἶναι. Παραδεχόμενοι πάλιν, ὅτι μεταβάλλεται ἐπὶ τὸ χεῖρον, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ἀρκετὴν δύναμιν, ὅπως διατηρῇ τὴν κρείττονα αὐτοῦ κατάστασιν, ὑποθέσεις ἐναργῶς ψευδεῖς. Ἄρα ὁ Θεὸς οὐδεμίαν ὑφίσταται μεταβολὴν, διατελῶν ἀεὶ ὁ αὐτὸς, αἰώνιος καὶ ἀμετάβλητος.

Ὡς πρὸς ἐμὲ, ἀληθὲς μὲν ὅτι, ἀφοῦ ὑπάρχω, διατηρῶ τὴν ταυτότητα τοῦ προςώπου μου, ἀλλὰ καθόσον ἀφορᾷ τὴν φύσιν μου ἢ τοὺς τρόπους τῆς ὑπάρξεώς μου, μεταβάλλομαι ἀδιαλείπτως, ὅτε μὲν ἐκ τοῦ χείρονος ἐπὶ τὸ κρεῖττον, ὁτὲ δὲ ἐκ τοῦ κρείτονος ἐπὶ τὸ χεῖρον.Οὕτω λ.χ. ἀγνοῶν μανθάνω, καὶ μαθὼν λησμονῶ. Νικῶν τὰ πάθη, ἐργάζομαι τὴν ἀρετὴν, νικώμενος ὑπὸ τῶν παθῶν, γίνομαι κακός. Τὸ σῶμά μου ὡσαύτως ὑφίσταται δύο εἴδη μεταβολῆς: νῦν μὲν πίπτον εἰς ἀσθένειαν, νῦν δὲ ἀνακτῶν τὴν ὑγείαν. Καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος ἐστὶ, πρῶτον, ἡ ἀτέλεια τῆς ἐμῆς ὑπάρξεως ἐπιδεκτικῆς ἀλλοιώσεως ἐπὶ τὸ κρεῖττον· δεύτερον ἡ ἀδυναμία τοῦ μένειν ἐν τῷ κρείττονι, αἰτία τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ὢν ὅλως τῶν

όρων τούτων ἐλεύθερος, ἀπήλλακται ὡσαύτως καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῶν.

Ζ'.

Ὁ Θεός ἐστιν εἷς

Ἡ λέξις ἓ ν ἔχει πολλὰς σημασίας. Ὅθεν ὀφείλομεν ἐξηγῆσαι πάσας, ἵνα γνῶμεν τί πρέπει νὰ ἐννοῶμεν, λέγοντες: ὁ Θ ε ό ς ἐ σ τ ι ν εἷς.

Τέσσαρα εἴδη μονάδων διακρίνομεν: 1ον τὴν φυσικὴν μονάδα· 2ον τὴν μεταφυσικήν· 3ον τὴν μαθηματικήν· 4ον τὴν ἠθικήν· Ἡ φυσικὴ μονὰς συνίσταται εἰς τὴν ἕνωσιν ὅλων τῶν ἰδιοτήτων, αἵτινες συγκροτοῦσι τὴν φύσιν οἱουδήποτε ὄντος. Οὕτω, λόγου χάριν, λέγομεν: εἷς ἀνὴρ, μία γυνὴ, ἓν δένδρον, μία οἰκία, ἐννοοῦντες ἐντεῦθεν ὅλας τὰς ἰδιότητας, αἵτινες συγκροτοῦσιν ἕνα ἄνθρωπον οἱονδήποτε, μίαν γυναῖκα ἓν δένδρον, μίαν οἰκίαν. Ἡ μεταφυσικὴ μονὰς συνίσταται εἰς τὴν ἁπλότητα, ἥτις ἐκφεύγει τὴν διαίρεσιν καὶ διάλυσιν. Τὸ μεταφυσικὸν ἕν ἐστιν ἁπλοῦν, ἀδιαίρετον, ἀδιάφθορον, ὡς, λόγου χάριν, ἡ ἡμετέρα ψυχή. Ἡ μαθηματικὴ μονὰς ἐννοεῖται διττῶς, ἢ ἀφηρημένως, ἢ συγκεκριμένως. Ἡ ἀφηρημένη μονάς ἐστιν ἡ ἀρχὴ τῶν ἀριθμῶν, ἡ γνῶσις τὴν ὁποίαν ὁ νοῦς συλλαμβάνει κατὰ πρῶτον καὶ ἀμέσως, δι' ἧς πᾶν τὸ λοιπὸν γίνεται καταληπτόν. Ἡ δὲ συγκεκριμένη μονάς ἐστι ποσότης ὡρισμένη καθ' ἑαυτὴν, μέτρον, ᾧ χρώμεθα πρὸς κατάληψιν τῆς μὴ ὡρισμένης ποσότητος. Ἡ μαθηματικὴ μονὰς, εἴτε ἀφηρημένη, εἴτε συγκεκριμένη, ὑπόκειται εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ ὑποδιαί-

ρεσιν, ἐντεῦθεν διακρινομένη τῆς μεταφυσικῆς μονάδος, ἡ οὐδεμίαν πάσχει διαίρεσιν· Ἡ ἠθικὴ μονὰς συνίσταται εἰς τὴν ὁμόνοιαν καὶ φιλίαν πολλῶν προσώπων. Οὕτω, λόγου χάριν, λέγομεν περὶ πολλῶν ἀνθρώπων ὅτι εἰσὶν ἓν, ὅταν, ἔχοντες τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, ἀγαπῶνται ἀμοιβαίως, καὶ ἐκ συμφώνου ἐνεργῶσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἀπεναντίας δὲ λέγομεν ὅτι εἰσὶ διῃρημένοι, ὅταν διχονοῶσι, μὴ δυνάμενοι νὰ συνεργάζωνται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἰδοὺ αἱ τέσσαρες διάφοροι σημασίαι τῆς λέξεως ἕν. Ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν αὐτὰς εἰς τὸν Θεόν.

Λέγοντες ὅτι ὁ Θεός ἐστιν εἷς, ἐννοοῦμεν πρῶτον, ὅτι συνάπτει ἐν ἑαυτῷ ὅλους τοὺς χαρακτῆρας, οἵτινες συγκροτοῦσι τὴν θείαν φύσιν, καὶ κατὰ τοῦτο ἡ λέξις εἷς ἰσοδυναμοῖ πρὸς τὴν λέξιν τέλειος. Δῆλον δ' ἐστὶν ὅτι οὐδὲν ἐλλείπει τῷ Θεῷ, εἰ ὁ Θεός ἐστιν ὡς βούλεται εἶναι. Δεύτερον ἐννοοῦμεν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ διάλυσιν, ἁπλοῦς ὢν, ἀδιάφθορος, ἀναλλοίωτος. Ὅθεν ἐξάγεται ὅτι ἡ μεταφυσικὴ μονὰς ἀνήκει τῷ Θεῷ, εἰ πάντοτε ὁ αὐτός ἐστι, μηδεμίαν δυνάμενος ὑποστῆναι μεταβολήν. Εἷς ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ ὑπὸ μαθηματικὴν ἔποψιν, δηλαδὴ ἡ πρώτη οὐσία καὶ ἡ πρώτη ἀρχὴ, τὴν ὁποίαν κατὰ πρῶτον καὶ ἀμέσως συλλαμβάνομεν: ἡ οὐσία, ἥτις πᾶν πρᾶγμα καθίστησι νοητόν. Ὁ Θεὸς ὢν τὸ τέλειον ὂν, τὸ σταθερὸν, τὸ ἀμετάβλητον καὶ καθ' ἑαυτὸ ὡρισμένον, χρησιμεύει ὡς μέτρον πρὸς ὁρισμὸν καὶ ἐκτίμησιν παντὸς πράγματος· διὸ καὶ Πλάτων εὐ-

λόγως εἶπεν ὅτι ὁ Θεός ἐστι μέτρον πάντων χρημάτων, καὶ οὐχὶ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Πρωταγόρα. Ὁ Θεὸς, ἐν τῇ καθολικῇ τῶν ὄντων ἐπιστήμῃ, ἐστὶν, ὡς ἡ μονὰς ἐν τῇ τῶν ἀριθμῶν ἐπιστήμῃ. Καὶ, καθὼς ὁ γινώσκων τὴν μονάδα εὐκόλως γινώσκει τοὺς ἀριθμοὺς, τὰς ἰδιότητας καὶ σχέσεις αὐτῶν, οὕτω καὶ ὁ τὸν Θεὸν γινώσκων γίνεται ἐπιτήδειος πρὸς τὸ γνῶναι ἐπίσης ὅλα τὰ ὄντα, καθ' ἑαυτὰ, καὶ εἰς τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις. Ὅσῳ δὲ πλέον ἐπιγινώσκει τις τὸν Θεὸν, τόσῳ μᾶλλον ἐπιγινώσκει κάλλιον τὰ ἄλλα πράγματα. Καὶ καθὼς, ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ μέτρου, οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν ἀκριβῶς τὴν ποσότητα, τοιουτοτρόπως, ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς ἀξίας τοῦ Θεοῦ, οὐδέποτε δυνησόμεθα δεόντως ἐκτιμῆσαι τὴν ἀξίαν οἱουδήποτε πράγματος. Ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ὁ Θεός ἐστιν εἷς καὶ ἐν μαθηματικῇ σημασίᾳ, εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχει, ὢν οἷος βούλεται εἶναι, ἀεὶ ὁ αὐτὸς καὶ ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ ἀναλλοίωτος.

Ἀπεδείξαμεν, ὅτι ὁ Θεός ἐστιν εἷς, ὑπὸ φυσικὴν, μεταφυσικὴν καὶ μαθηματικὴν ἔποψιν. Ἔστιν ὡσαύτως εἷς καὶ ὑπὸ ἠθικὴν θεωρούμενος ἔποψιν; Ἡ ἠθικὴ ἑνότης, ὡς εἴδομεν, ὑποτίθησι πλείονα πρόςωπα. Ὅθεν, πρὸς τὸ ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ τὴν ἠθικὴν ἑνότητα ἢ ταύτην ἀπ' αὐτοῦ ἀφελεῖν, δέον ἐν πρώτοις ἐξετάσαι, εἰ ὁ Θεός ἐστι ἓν μόνον πρόςωπον, ὡς ἀξιοῦσιν οἱ θεϊσταὶ, ἢ ἐστιν ἓν τρισὶ προςώποις κατὰ τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας.

Η'.

Ὁ Θεὸς ἔχειν ὀφείλει τὴν ἑαυτοῦ ἰδέαν, καὶ, ἐπομένως τὸ πνεῦμά του, εἰ γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ.

Γινώσκειν τὶ, ἢ ἔχειν τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, εἰσὶ δύο ἐκφράσεις ἰσοδύναμοι. Λέγων: γινώσκω τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα, θέλω νὰ εἴπω, ὅτι ἔχω τὴν ἰδέαν αὐτοῦ ἐν τῷ πνεύματί μου. Λέγων πάλιν: οὐκ ἔχω ἰδέαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πράγματος, θέλω νὰ εἴπω ὅτι ὅλως ἀγνοῶ αὐτό. Πρὸς δὲ, ἡ ἰδέα νοητοῦ τινος ὄντος, καὶ τὸ ὂν αὐτὸ, εἰσὶ δύο τινὰ λίαν διακεκριμένα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ συγχύσωμεν, οὔτε τὸ ἓν ἀντὶ τοῦ ἄλλου νὰ ἐκλάβωμεν. Ἡ ἰδέα τὴν ὁποίαν ἔχω, λόγου χάριν, περί τινος ζώου, καὶ τὸ ζῶον αὐτὸ οὐκ εἰσὶ πάντως τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· διότι, ἔχων ἐν τῇ κεφαλῇ μου τὴν ἰδέαν τοῦ ζώου, δὲν δύναμαι νὰ νομίσω, ὅτι ἔχω ἐν αὐτῇ τὸ ζῶον αὐτό. Τοιαύτη διαφορὰ διακρίνει ὡσαύτως τὸ ἐγὼ τῆς ἰδέας τοῦ ἐγώ. Τὸ ἐγὼ, καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, ἐστὶν ὁποῖον ἐπλάσθη, μένον πάντοτε τὸ αὐτό. Προσηλῶν δὲ τὸ πνεῦμά μου, ἢ τὴν ἐμὴν δύναμιν τοῦ γινώσκειν εἰς ἐμαυτὸν, διατυπῶ ἰδέαν τινα, εἰκόνα, δι' ἧς παρίσταμαι καὶ γινώσκομαι, οὐχ οἷός εἰμι πραγματικῶς, ἀλλ' οἷον τὸ πνεῦμά μου ἠδυνήθη νὰ μὲ παραστήσῃ. Καὶ, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμά μου οὐκ ἔστι πάντοτε τὸ αὐτὸ, ὡς ὑποκείμενον τῷ νόμῳ τῆς ἀναπτύξεως, γινῶσκον, ὁτὲ μὲν πλέον, ὁτὲ δὲ ἧττον, ἐξάγομεν, ὅτι αἱ ὑπ' αὐτοῦ διατυπούμεναι ἰδέαι δὲν μένουσι πάντοτε αἱ αὐταὶ ποιούμεναι καὶ μεταποιούμεναι, νῦν μὲν τῇ προσθήκῃ νέου τινὸς ἄρτι ἀποκα-

λυφθέντος χαρακτῆρος, νῦν δὲ τῇ ἀφαιρέσει τοῦ κακῶς νοηθέντος. Ἐν γένει δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι αἱ ἰδέαι εἰσὶν ἀνάλογοι πρὸς τὸ διατυποῦν αὐτὰς πνεῦμα. Ὅσῳ πλέον τὸ πνεῦμα προςηλοῦται εἰς τὸ γινώσκειν, τόσῳ μᾶλλον ἀποβαίνει ὀξυδερκέστερον· καὶ ὅσῳ πλέον ὀξυδερκέστερον, τόσῳ μᾶλλον αἱ ἰδέαι του καθίςανται σαφεῖς, ἀληθεῖς, ἀκριβεῖς, τουτέστι, τόσῳ μᾶλλον πλησιάζουσι τὴν πραγματικότητα. Τὸ ἡμέτερον πνεῦμα, ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὰ πράγματα θεωρούμενον, ὁμοιάζει πρὸς τὸν ζωγράφον, ὅςτις ἐνασχολεῖται εἰς τὸ κατασκευάσαι τὰς αὐτῶν εἰκόνας, ὅπως ἐν δέοντι αὐτὰς ἡμῖν ἐπιδείξῃ: Καὶ καθὼς ὁ ζωγράφος δὲν δύναται διὰ μιᾶς νὰ κατασκευάσῃ τὴν εἰκόνα οἱουδήποτε ἀντικειμένου, τοιουτοτρόπως τὸ ἡμέτερον πνεῦμα, πρὸς τὸ διατυπῶσαι ἰδέαν τινὰ, χρῄζει χρόνου πολλοῦ καὶ οὐ σμικρᾶς ἐνασχολήσεως. Ἐνταῦθα δὲ, οὐδόλως προτίθεμαι νὰ ἐγείρω τὸ ζήτημα τῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ νὰ ἀποδείξω μόνον, ὅτι τὸ ἐ γ ὼ καὶ ἡ ἰ δ έ α τοῦ ἐ γ ὼ οὐκ εἰσὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· διότι, τὸ μέν ἐστιν ἔργον τοῦ Πλάστου, ἡ δὲ ἔργον τοῦ πνεύματός μου, ἀκολουθοῦσα τὰς ἀλλοιώσεις αὐτοῦ καὶ μὴ μένουσα πάντοτε ἡ αὐτὴ, ἐνῷ τὸ ἐ γ ὼ ὑποστατικῶς οὐδεμίαν πάσχει ἀλλοίωσιν, μένον πάντοτε τὸ αὐτό. Ἀλλὰ καὶ ἄλλη τις ἐπίσης ἐπαισθητὴ τῶν ὄντων καὶ ἰδεῶν διάκρισις γίνεται ἐκ τοῦ ὅτι δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν τὰς ἰδέας εἰς ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, εἰς ἀκριβεῖς καὶ μὴ ἀκριβεῖς, καθ' ὅσον αὗται παριστῶσι τὰ ὄντα καλῶς ἢ κακῶς, τελείως ἢ ἀτελῶς. Ἀλλ' οὐ δυνάμεθα ποιῆσαι τὴν αὐ-

τὴν διάκρισιν ἐπὶ τῶν ὄντων, λέγοντες: Τὰ ὄντα εἰσὶν ἀληθῆ ἢ ψευδῆ· διότι ὂν ψευδές ἐστιν ἔκφρασις ἀντιφατικὴ καὶ ἀκατανόητος. Ἡ διαστολὴ τοῦ ἀληθοῦς ἐγχωρεῖ μόνον ἐν ταῖς ἐκφράσεσι καὶ παραστάσεσι τῶν ὄντων ἢ καὶ αὐτῶν τῶν παραστάσεων· ἐπειδὴ ὑπάρχει παράστασις παραστάσεων ἐπ' ἄπειρον. Οὕτω π. χ. ὁ λόγος ἐστὶν ἀληθὴς, ὅτε παρίστησιν ἡμῖν τὰ πράγματα οἷά ἐστι πραγματικῶς, καὶ ψευδὴς, ὅτε παρίστησιν ἡμῖν αὐτὰ ἄλλως ἢ ὡς ἔχει, ἢ ὡς οὐκ ἐγένετο. Ἄνθρωπός τις δύναται ποιῆσαι ψευδῆ τινα διήγησιν, εἴπερ ἄλλος τις ποιεῖ τὴν αὐτὴν διήγησιν, οἷαν ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς ἀποδιδοὺς αὐτῷ ταύτην, ὁ δεύτερος λέγει τὴν ἀλήθειαν, ἐνῷ ὁ πρῶτος εἶπε ψεύδη. Οὕτω πιστή τις τοῦ ψεύδους παράστασις γίνεται ἀληθής. Ἤδη λοιπὸν δικαιούμεθα νὰ θέσωμεν τὰς ἑξῆς ἀρχάς.

1ον Ἡ ἰδέα τινὸς ὄντος, τὸ διατυποῦν αὐτὴν πνεῦμα, καὶ τὸ ὂν αὐτό εἰσι τρία πράγματα διακεκριμένα.

2ον Ἄνευ πνεύματος ἢ ἄνευ ἰδέας ἡ γνῶσίς ἐστιν ἀδύνατος.

3ον Ἔχειν τὴν ἰδέαν ὄντος τινὸς, ἢ γινώσκειν αὐτό εἰσι δύο ἐκφράσεις ταυτοσήμαντοι. Μὴ ἔχειν δὲ τὴν ἰδέαν ὄντος τινός ἐστιν ἀγνοεῖν αὐτό.

4ον Πᾶς ἄνθρωπος, ἔχων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον γνῶσίν τινα περὶ ἑαυτοῦ, ὀφείλει ἔχειν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, εἰ ἡ γνῶσις ἄνευ τοῦ ὅρου τούτου οὐκ ἔστι δυνατή.

Ἐκ τούτων συνάγομεν, ὅτι ὁ Θεὸς, ὁ γινώσκων ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, ὀφείλει ἔχειν τὴν ἰδέαν αὐτοῦ

καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς, ἡ ἰδέα αὐτοῦ, τό πνεῦμα αὐτοῦ εἰσὶ τρία πράγματα διακεκριμένα, ἀλλ' ἀχώριστα· διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἓν χωρὶς τοῦ ἄλλου.

Θ'.

Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἐςιν ἀνωτέρα τῶν μεταϐολῶν ἃς ὑφίσταται ἐν ἐμοὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἐγώ.

Τῷ ὄντι, εἰ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἔπασχε τὴν αὐτὴν μεταϐολὴν οἵαν ἡ ἐμὴ, τότε ὁ Θεὸς ἐγίνωσκεν ἂν ἑαυτὸν, ὡς ἐγὼ γινώσκω ἐμαυτὸν, ἤτοι ἐγίνωσκεν ἂν ἀτελῶς, ἠγνόει, ἠπατᾶτο, μετέπιπτεν ἐκ τοῦ κρείττονος εἰς τὸ χεῖρον καὶ ἐκ τοῦ χείρονος εἰς τὸ κρεῖττον, ὅπερ ἐστὶν ἐναργῶς ἄτοπον. Ἡ ἰδέα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἐστιν αἰώνιος, ἀναλλοίωτος, ὡς ὁ Θεὸς αὐτός.

Ι'.

Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὀφείλει εἶναι ἀληθὴς, τουτέστιν, ὀφείλει παριστᾶν τὸν Θεὸν οἷός ἐστιν, ὅθεν ὀφείλει εἶναι, καθὼς αὐτός;

Εἰ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἦν ἐλλειπὴς, ἦν ἂν ἤδη ἀτελὴς καὶ ἐπιδεκτικὴ ἀλλοιώσεως ἐπὶ τὸ κρεῖττον. Πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς οὐ γινώσκει ἑαυτὸν ἢ ἐν τῇ ἰδέᾳ αὐτοῦ, οὐδέποτ' ἂν ἠδύνατο ἀναγνωρίσαι ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ τὸ μὴ ὑπάρχον ἐν τῇ ἰδέᾳ αὐτοῦ· διότι ἐγίνωσκεν ἂν οὕτως ὅτι εἶχε ψευδῆ περὶ αὐτοῦ ἰδέαν, ἢ ἠπατᾶτο περὶ τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως, Ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν ἵνα ἡ τοῦ Θεοῦ ἰδέα ᾖ ἀληθὴς, ὅλως ἴση τῷ πρω-

τοτύπῳ. Ὅθεν ἕπεται ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὀφείλει εἶναι πρόσωπον ἐλεύθερον, πάνσοφον καὶ παντοδύναμον, εἰ ὁ Θεός ἐστιν ὂν τοιαύτης φύσεως.

ΙΑ΄.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οὐ δύναται εἶναι κατώτερον οὔτε τοῦ Θεοῦ οὔτε τῆς ἰδέας αὐτοῦ,

Ἅπαξ τεθέντος ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκει τὴν ἰδέαν αὐτοῦ διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἕπεται ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ γινώσκει ὡσαύτως τὸ πρότυπον αὐτῆς διὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος. Λοιπὸν τὸ πνεῦμα γίνεται ἡ κοινὴ νόησις τῶν δύο προσώπων, ἡ νόησις τοῦ ἀμοιβαίως γινώσκεσθαι. Οὕτως, ἡ νόησις αὕτη οὐ δύναται εἶναι ἧττον τελεία ἢ ἧττον σοφή· διότι τότε τὰ δύο πρόσωπα ἐγίνωσκον ἂν ἑαυτὰ τελείως διὰ νοήσεως μὴ τελείας καὶ ἀμαθοῦς, συνέπεια προφανῶς ἀντιφατική, καὶ ψευδής. Τὸ πνεῦμα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ὀφείλει εἶναι τοσούτῳ τέλειον καὶ τοσούτῳ σοφὸν, ὅσον αὐτὸς ὁ Θεὸς, ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οὐ δύναται εἶναι κατώτερον, οὔτε τοῦ Θεοῦ, οὔτε τῆς ἰδέας αὐτοῦ. Ὂν ἴσον, ἐστὶν εἷς ἄλλος Θεὸς, ἢ ἄλλο πρόσωπον ἐλεύθερον, πάνσοφον καὶ παντοδύναμον.

ΙΒ΄.

Λοιπὸν ὁ Θεός ἐστιν ὂν ἐν τρισὶ προσώποις, ὧν τὰ δύο τελευταῖά ἐστιν ἡ ἀναγκαία τοῦ πρώτου συνέπεια.

Ἐπειδὴ, λέγειν ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ἓν μόνον πρόσω-

πον, ἐστὶ λέγειν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔχει οὔτε πνεῦμα, οὔτε ἰδέαν ἑαυτοῦ, ὅτι ἐστὶν ὂν μὴ γινῶσκον ἑαυτὸ, ὅμοιον λίθῳ, ἢ ὅτι ἐστὶν ἡ ὕλη. Ὂν, μὴ ἑαυτὸ γινῶσκόν ἐστι πρᾶγμα καὶ οὐχὶ πρόσωπον, ὥστε ἡ ὑπόθεσις ἑνὸς Θεοῦ ἐν ἑνὶ μόνῳ προσώπῳ ἀντιφάσκει πρὸς ἑαυτὴν, ὡς ἄγουσα εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς προσωπικότητος τὴν ὁποίαν τίθησιν. Δυοῖν θάτερον: ἢ ὁ Θεὸς ἐστιν ἐν τρισὶ προσώποις, ἢ ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ ὕλη. Ἐπειδὴ, ἡ Τριὰς τῶν προσώπων ἐστὶν ἀναγκαία συνέπεια τῆς τεθείσης ἀρχῆς: ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ. Ἀρνεῖσθαι τὴν συνέπειαν, ἐστὶν ἀρνεῖσθαι τὴν ἀρχήν. Καὶ ὁ μὴ παραδεχόμενος ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, ἔχει τὴν ὕλην ὡς Θεὸν, ἥτις ἑαυτὴν οὐ γινώσκει, μηδέποτε δυνάμενος ἔχειν Θεὸν ἐν προσώπῳ μετὰ τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ τελειότητος. Τῷ ὄντι, τί δηλοῖ τοῦτο: ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰμὴ ὅτι ὁ Θεὸς ἐστὶν ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς νοήσεως καὶ ἀληθείας; Νόησις σημαίνει πνεῦμα νοοῦν, ἀλήθεια δηλοῖ πιστὴ τοῦ ὄντος παράστασις. Δυνάμεθα νὰ συγχύσωμεν τὴν αἰτίαν πρὸς τὰ ἀποτελέσματα, ἢ τὴν ἀρχὴν πρὸς τὰς συνεπείας; Εἰ μὴ δυνάμεθα συγχύσαι ταῦτα, πῶς δυνάμεθα ἀποκόψαι, παραδεχόμενοι τὴν αἰτίαν καὶ ἀποῤῥίπτοντες τ' ἀποτελέσματα, θέτοντες τὴν ἀρχὴν καὶ ἀρνούμενοι τὰς συνεπείας; Εἰ μὴ ὁ Θεὸς εἶχε τὸν ἑαυτοῦ ἀντιπρόσωπον ἢ τὴν τελείαν αὐτοῦ ἰδέαν, πῶς ἦν ἂν ἡ ἀρχὴ τῆς ἀληθείας; Εἰμὴ ὁ Θεὸς εἶχε πνεῦμα ἢ νόησιν τελείαν αὐτὸν γινώσκουσαν, πῶς ἦν ἂν αἰτία ἢ ἀρχὴ τῆς νοήσεως;

Τέλος, πῶς ἂν ὁ Θεὸς ἠδύνατο γινώσκειν ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, μὴ ἔχων οὔτε ἀλήθειαν, οὔτε νόησιν, οὔτε πνεῦμα, οὔτε ἰδέαν; Λοιπὸν ὁ Θεὸς, ἢ ἔστιν ἐν τρισὶ προσώποις, ἢ οὐ γινώσκει ἑαυτὸν, καὶ τότε Θεὸς ἐστὶν ἡ ὕλη. Ὡς πρὸς ἡμᾶς ὁ ὑλισμὸς δὲν ἔχει τοσαῦτα θέλγητρα, ὥστε νὰ θυσιάσωμεν αὐτῷ τὴν ἡμετέραν ἀρχὴν μετὰ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς, τὴν ἐπιστήμην τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκ τούτου βεβαιοῦμεν ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἐν τρισὶ διακεκριμένοις μὲν, ἀλλ ἀχωρίστοις προσώποις, ἅπερ εἰσὶν ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας ἢ τὸ Ὂν, ἡ Ἀλήθεια καὶ ἡ Νόησις, κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ἐπιστήμης.

ΙΓ'.

Ὁ Θεὸς ἐστὶν εἷς οὐ μόνον φυσικῶς, μεταφυσικῶς, καὶ μαθηματικῶς, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἠθικῶς.

Ὁ Πατὴρ γινώσκει τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ καὶ ὁ Υἱὸς γινώσκει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα διὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα νοητικὸν καὶ σοφὸν, ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, γινώσκει ἀμφοτέρους, ὡς ὑπ' ἀμφοτέρων γινώσκεται. Οὕτως ἕκαστον πρόςωπον γίνεται συγχρόνως ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον τῆς νοήσεως, γινῶσκον τὰ δύο ἄλλα καὶ ὑπ' αὐτῶν γινωσκόμενον, καὶ γινῶσκον ὅσον γινώσκεται. Ὑπάρχει λοιπὸν παρὰ τοῖς τρισὶ προςώποις ἡ αὐτὴ τελεία γνῶσις. Ὁ Πατὴρ φύσει ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν, ἐν ᾧ θεωρεῖ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τελειότητα, καὶ ὁ Υἱὸς

ἐναλλὰξ ἀγαπᾷ τὸν Πατέρα, ἐν ᾧ θεωρεῖ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πρότυπον. Ἀμφότεροι δὲ ἀγαπῶσι τὸ ἑαυτῶν πνεῦμα, ὅπερ κατέχει τὴν ἰδίαν αὐτῶν τελειότητα, καὶ ἀγαπῶνται ἐπίσης ὑπ' αὐτοῦ. Οὕτως ἕκαστον πρόσωπον ἀγαπᾷ καὶ ἀγαπᾶται· ἡ δὲ ἀγάπη τῶν τριῶν προσώπων ἐστὶν ἡ αὐτή, ἀγάπη καθαρὰ καὶ τελεία, καθὼς ἡ γνῶσις.

Ἕκαστον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐστὶν ἐλεύθερον, ἤτοι κύριον ἑαυτοῦ καὶ παντοδύναμον. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὰ τρία ἔχουσι τὴν αὐτὴν γνῶσιν, ἀμοιβαίως ἀγαπώμενα διὰ τελείας ἀγάπης, ἀδύνατον ἵνα τὸ ἓν γίνηται πρόσκομμα τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἄλλου. Ὅθεν κατ' ἀπόλυτον ἀνάγκην καὶ τὰ τρία ἔχουσι πάντοτε τὴν αὐτὴν θέλησιν καὶ ἐργάζονται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Τελεία γνῶσις ἀποκλείουσα τὴν διχόνοιαν, ἀγάπη ἀμοιβαία τὴν ἔχθραν ἀποσοβοῦσα, ἁρμονικὴ ἐνέργεια τὴν διαμάχην ἐκκλίνουσα, μία βούλησις, μία σοφία, μία ζωή, ἰδοὺ οἱ χαρακτῆρες τῆς ἠθικῆς ἑνότητος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἰδοὺ πῶς τὰ τρία πρόσωπα τῆς Θεότητος ἀποτελοῦσιν ἓν ὄν τέλειον, ἕνα μόνον Θεὸν πάνσοφον καὶ παντοδύναμον.

ΙΔ'.

Ὁ Θεός ἐστι δίκαιος καὶ ἀγαθὸς διὰ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἑνότητα.

Ἡ δικαιοσύνη συνίσταται εἰς τὸ δύνασθαι ἀπονέμειν ἑκάστῳ πράγματι τὸ ἀνῆκον αὐτῷ. Ἡ ἰδιότης αὕτη, οὕτως ὁρισθεισα, ὑποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν ἰδιότητα τῆς σοφίας καὶ τὴν τῆς δυνάμεως ἡνωμένας ἐν βουλή-

σει ἀγαθῇ. Ἐπειδὴ, πρὸς τὸ ἀπονέμειν ἑκάστῳ πράγματι τὸ αὐτῷ ἀνῆκον, ἐςιν ἀναγκαία, πρῶτον ἡ γνῶσις ἑκάστου πράγματος, καὶ δεύτερον ἡ θέλησις καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἀπονέμειν αὐτῷ τὸ παρὰ τῆς φύσεως αὐτοῦ ἀπαιτούμενον. Ἄνευ σοφίας, ἄνευ δυνάμεως, ἄνευ ἀγαθῆς θελήσεως, οὐδεμία δικαιοσύνη. Ὁ λέγων: ὁ Θεός ἐστι δίκαιος, λέγει: ὁ Θεός ἐστιν ἀγαθὸς, σοφὸς καὶ δυνατός. Ὅτι ὁ Θεός ἐστι σοφὸς καὶ δυνατὸς ἤδη ἀπεδείχθη. Ἀλλ' ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, πῶς ἔσται δυνατὸν ἀποδεῖξαι; Ἰδοὺ ἡ ἀπόδειξις. Ἕκαστον πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος ὂν ἐλεύθερον καὶ παντοδύναμον, γινώσκει τελείως τὰ δύο ἄλλα, χορηγοῦν αὐτοῖς τὸ παρὰ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀπαιτούμενον, δηλαδὴ τὴν ἀγάπην, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν. Οὕτως ἕκαστον πρόσωπόν ἐστι δίκαιον, ἐπειδὴ ἀπονέμει τοῖς ἄλλοις τὸ παρὰ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀπαιτούμενον· ἐξ οὗ καὶ τὰ τρία εἰσὶ τελείως ἀγαθὰ καὶ δίκαια. Λοιπὸν, οἱ χαρακτῆρες τῆς ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης οὐδαμοῦ δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν ἢ ἐν τῷ ὅρῳ τῆς ἠθικῆς ἑνότητος. καὶ εἰ ὁ Θεός ἐστιν ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἑνότητα.

ΙΕ'.

Ὁ Θεὸς ἐστὶ Μακάριος ἐκ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἑνότητος καὶ δικαιοσύνης.

Ἡ μακαριότης ἐστὶ συνέπεια, τὸ τερπνὸν καὶ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἠθικῆς ἑνό-

τητος. Τὰ πρὸς τὴν μακαριότητα συντελοῦντά εἰσιν ἡ παρὰ τοῖς δικαίοις γνῶσις, ἀγάπη καὶ ἐνέργεια. Γινώσκειν καὶ γινώσκεσθαι, ἀγαπᾶν καὶ ἀγαπᾶσθαι, ἐνεργεῖν ἀπροσκόπτως καὶ βλέπειν τὰ ἔργα ἐπαινούμενα ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἰδοὺ τὰ στοιχεῖα καὶ ἡ πηγὴ ἐξ ἧς πηγάζει ἡ μακαριότης. Ὁ δυνάμενος γινώσκειν ἔχει τὴν χρείαν τοῦ γινώσκεσθαι, ὁ δυνάμενος ἀγαπᾶν ἔχει τὴν χρείαν τοῦ ἀγαπᾶσθαι, ὁ δυνάμενος πράττειν ἐλευθέρως ἔχει τὴν χρείαν τοῦ ἐπαινεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι διὰ τὰς ἑαυτοῦ πράξεις. Ὅταν τις γινώσκῃ μὴ γινωσκόμενος οὐκ ἔστι μακάριος. Καὶ οὐκ ἔστι μακάριος ὅταν τις ἀγαπᾷ μὴ ἀγαπώμενος, ἢ πράττῃ μὴ ἐπαινούμενος καὶ τιμώμενος. Ὁ σκεπτικὸς, παραιτεῖται τοῦ γινώσκειν, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ γινώσκεσθαι· γράφει βιβλία ὀγκώδη, θέλων νὰ γίνῃ γνωστὸς ἐν ἀνθρώποις, ὧν τὴν ὕπαρξιν τίθησιν ἐν ἀμφιβολίᾳ. Ἐπίσης ὁ ἐγωϊστὴς, παραιτεῖται τοῦ ἀγαπᾶν, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀγαπᾶσθαι, καὶ ἴσως ὁ ἐγωϊσμὸς οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀγαπᾶσθαι μὴ ἀγαπῶντα. Ἡ δὲ περίφημος παροιμία· τὸ πᾶν ὄλλυται πλὴν τῆς τιμῆς, καταδείκνυσι τὸ μέγα μέρος ὅπερ ἡ τιμὴ κέκτηται ἐν τῇ περιοχῇ τῆς εὐδαιμονίας, καὶ πανταχόθεν ἔχομεν τρανὰς ἀποδείξεις, ὅτι ἡ μακαριότης δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ χωρίς τινος ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς γνώσεως, ἄνευ ἀμοιβαίας ἀγάπης, ἄνευ ἐπαίνων καὶ τιμῶν ἐπαξίως τῶν ἡμετέρων πράξεων. Ὅθεν ὅλα ταῦτα βλέπομεν μόνον δυνατὰ ἐν τῷ ὅρῳ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἠθικῆς ἑνότητος· ἡ δὲ μακαριότης τοῦ Θεοῦ ἐστιν

ἀναγκαία συνέπεια τῆς τριάδος τῶν προςώπων· ἅπερ ἠθικῶς εἰσιν ἕν. Ἐπειδὴ ἕκαστον πρόςωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀγαπᾷ, γινώσκει καὶ τιμᾷ τὰ ἄλλα, ὅσον ἀγαπᾶται, γινώσκεται καὶ τιμᾶται ὑπ' αὐτῶν· διὰ τοῦτο καὶ τὰ τρία εἰσὶ μακάρια, ἢ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς καθίσταται ὂν μακάριον ἐν ἑαυτῷ, μὴ ἐξερχόμενον ἑαυτοῦ.

ΙΣΤ΄.

Ἡ οὐσιωδεστέρα τοῦ Θεοῦ ἰδιότης ἐστὶν ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἑνότης. Σὺν αὐτῇ πᾶσαι αἱ ἄλλαι δύνανται ὑπάρχειν, καὶ ἄνευ αὐτῆς οὐδεμία δύναται ὑπάρξαι.

Αἱ ἰδιότητες τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς μακαριότητος, καθὼς εἴδομεν, ἐπὶ μόνῳ τῷ ὅρῳ τῆς ἠθικῆς ἑνότητός εἰσι δυναταί. Ἡ σοφία, ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀγαθότης δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν ἄνευ δικαιοσύνης, ὥστε εἰ μὴ ὁ Θεός ἐστιν ἠθικῶς εἷς, οὐ δύναται εἶναι, οὔτε ἀγαθὸς, οὔτε σοφὸς, οὔτε δυνατὸς, οὔτε δίκαιος, οὔτε μακάριος· ἑνὶ λόγῳ, οὐ δύναται συνάπτειν ἐν ἑαυτῷ τὰς συγκροτούσας τὴν θείαν φύσιν ἰδιότητας, οὐ δύναται φυσικῶς εἶναι εἷς. Ἡ μεταφυσικὴ καὶ μαθηματικὴ ἑνότης εἰσὶν ἀδύνατοι, ἀκατάληπτοι, ἄνευ τῆς φυσικῆς ἑνότητος. Ἐπειδὴ, λέγειν: ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι φυσικῶς εἷς, ἐστὶ λέγειν: ὁ Θεὸς δὲν ἔχει τὰς ἰδιόττητας τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι Θεός. Δυνάμεθα πλέον ἐννοῆσαι τὸ ἁπλοῦν καὶ τὸ ἀναλλοίωτον, ἐν οἷς συνίσταται ἡ μεταφυσικὴ ἑνότης; Δυνάμεθα πλέον ἐννοῆσαι τὴν νοητικὴν ἀρχὴν ἐν ἑαυτῇ, τὴν ἐξηγοῦσαν ὅλα τὰ ἄλλα,

τὸ τέλειον μέτρον παντὸς πράγματος, τὴν μονάδα τῶν ὄντων, ἢ τὴν μαθηματικὴν μονάδα; Ἐν κεφαλαίῳ, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἠθικῶς ἐστὶν εἷς, οὐ δύναται εἶναι, οὔτε φυσικῶς, οὔτε μεταφυσικῶς, οὔτε μαθηματικῶς, οὐδεμίαν δύναται πλέον ἔχειν ἰδιότητα τῆς θείας φύσεως, ἐκμηδενίζεται. Ἀπεναντίας, εἰ ὁ Θεὸς ἠθικῶς ἐστιν εἷς· ἐστὶν ἐπίσης φυσικῶς, μεταφυσικῶς, μαθηματικῶς, ἔχει ὅλας τὰς ἰδιότητας τῆς θείας φύσεως, ἐστὶ τὸ Ὄν, ὅπερ ὀφείλομεν γινώσκειν, ἀγαπᾷν καὶ μιμεῖσθαι, ἐστὶν ὁ λατρευτὸς Ποιητής. Ἡ οὐσιωδεστέρα λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἰδιότης, ἐστὶν ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἑνότης. Μετ' αὐτῆς ὁ Θεός ἐστι Θεός· ἄνευ αὐτῆς ὁ Θεός ἐστι-μηδέν.

ΙΖ'.

Ὁ ἐν τρισὶ προσώποις Θεός ἐστι μόνος ἤτοι δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν δύο Θεοὺς ὧν ἕκαστος γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ.

Ἐννοοῦμεν τὴν ἑνότητα καὶ πλειονότητα, ἐξηγοῦντες τὴν δευτέραν διὰ τῆς πρώτης, ἐννοοῦντες τὴν ἑνότητα ὡς ἀρχὴν τῆς πλειονότητος. Ἀλλὰ συλλαμβάνειν ἀπ' ἀρχῆς τὴν πλειονότητα χωρὶς τῆς ἑνότητος, ἢ τιθέναι τὴν πλειονότητα ὡς πρώτην ἀρχὴν, τοῦτό ἐστιν ἡμῖν ἀδύνατον, ἀκατάληπτον. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ θέσωμεν ἐξ ἀρχῆς δύο Θεοὺς ἀλλήλων ἀνεξαρτήτους, ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν πλειονότητα πρὶν ἢ ἐννοήσωμεν τὴν ἑνότητα· διότι ὁ νόμος τῆς νοήσεως ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ καθυποτάξωμεν ταύτῃ ἐκείνην.

Ἐὰν ὑποθέσωμεν ἐξυπαρχῆς τὴν ὕπαρξιν δύο Θεῶν, πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν αὐτοῖς τὰς αὐτὰς ἰδιότητας, πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι ἕκαστος αὐτῶν ἐστὶν ἐν τρισὶ προσώποις καὶ ἠθικῶς εἷς· ἐπειδὴ εἰ ὁ εἷς ἐκ τῶν δύο κατώτερός ἐστι τοῦ ἄλλου ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ εἶναι, ἢ ἔν τινι τῶν θείων ἰδιοτήτων, οὗτος οὐκ ἔςι πλέον Θεός. Κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, οὐδὲν μέσον τοῦ διακρίνειν τοὺς δύο Θεούς· καὶ ὅπου δὲν ὑπάρχει διάκρισις, δὲν ὑπάρχει ἀριθμός. Δύο ὄντα, μὴ διά τινος χαρακτῆρος διακρινόμενα οὐ δύνανται εἶναι δύο, ἀλλ' ἕν. Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι, λόγου χάριν ἀριθμοῦμεν τρία πρόσωπα· διότι ἕκαστον αὐτῶν ἔχει τὸν κύριον καὶ διακριτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸν τοῦ Πατρὸς, τὸν τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἢ κατὰ τοὺς ἐπιστημονικοὺς ὅρους, τὸν τοῦ Ὄντος, τὸν τῆς Ἀληθείας καὶ τὸν τῆς Νοήσεως. Καὶ οὐδέποτε λέγομεν ὅτι τὰ τρία πρόσωπα ἀποτελοῦσιν ἓν μόνον πρόσωπον, ἐπειδὴ τοῦτο ἦν ἂν ἀντιφατικὸν καὶ καταφανῶς ἀδύνατον, ἀλλ' ὅτι τὰ τρία πρόσωπα ποιοῦσι μόνον ἕνα Θεὸν, ἐννοοῦντες τὴν ἑνότητα, καθὼς αὐτὴν ἐξηγήσαμεν. Λοιπὸν ἐνταῦθα τοιαύτη διάκρισις οὐκ ἐγχωρεῖ. Λοιπὸν ἡ ὑπόθεσις τῆς ὑπάρξεως δύο Θεῶν ἀντιφάσκει αὐτὴ ἑαυτῇ, ἄγουσα ἡμᾶς εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ ὑπ' αὐτῆς τεθέντος ἀριθμοῦ· ὅθεν οὐκ ἔστιν εἰμὴ εἷς μόνος Θεός. Περιπλέον, ἐὰν ὑποθέσωμεν τὴν ὕπαρξιν δύο Θεῶν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι γινώσκουσιν ἀλλήλους· ἐπειδὴ, εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν, οὐδεὶς ἠδύνατο εἶναι Θεὸς, πάσχων ἄγνοιαν. Τότε ἕκαστος αὐτῶν τῶν δύο Θεῶν

γνώσεται, ὅτι ὑπάρχει ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἑαυτοῦ θελήσεως ἓν Ὂν παντοδύναμον, καθ' οὗ οὐδὲν αὐτὸς δύναται· ἐν ἄλλοις λόγοις ἀμφότεροι γνώσονται ὅτι οὐκ εἰσὶ παντοδύναμοι, ὅτι οὐκ εἰσὶ Θεοί. Οὕτως ἡ ὑπόθεσις τῆς ὑπάρξεως δύο ἢ πλειοτέρων Θεῶν φαίνεται πανταχόθεν ψευδὴς, ἐξ οὗ δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ἢ μόνον ἕνα Θεὸν ἐν τρισὶ προσώποις, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα κατὰ τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας.

Ἡ Μέθοδος, ἣν ἤδη ἐφηρμόσαμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Θεοῦ καλεῖται μέθοδος ἐκ τῶν προτέρων, ἡ μέθοδος ἀπαγωγικὴ, συλλογιστική. Κατ' αὐτὴν, ἀναχωροῦντες ἔκ τινος δεδομένης ἀρχῆς εὑρίσκομεν τὰς ἐν αὐτῇ ὑπονοουμένας συνεπείας. Ἐὰν ἡ ἀρχὴ ἀληθὴς ᾖ, ἀληθεῖς ὀφείλουσιν εἶναι καὶ αἱ συνέπειαι· ἐὰν δὲ ἡ ἀρχὴ ψευδὴς, πάντως ψευδεῖς καὶ αἱ συνέπειαι. Λόγου χάριν, ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς ἀρχῆς: ὅτι ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, ἠδυνήθημεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δέον εἶναι ἐν τρισὶ προσώποις τελείοις, ἠθικῶς οὖσιν ἕν. Ἡ συνέπεια αὕτη ἀληθής ἐστιν ἢ ψευδής; Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐξ ἧς προκύπτει ἀρχῆς· λοιπὸν περὶ αὐτῆς ἡ συζήτησις.

Ἔστιν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἄλλη τις μέθοδος καλουμένη μέθοδος ἐκ τῶν ὑστέρων, ἡ μέθοδος παρατηρήσεως καὶ ἐπαγωγῆς διὰ τῆς ὁποίας παρατηροῦντες τὰ φαινόμενα τῆς πείρας, κατατάττομεν αὐτὰ, καὶ εὑρίσκομεν τὴν ἀρχὴν, ἥτις δύναται νὰ τὰ ἐξηγήσῃ. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἐρχόμεθα ζητῆσαι τὴν αὐτὴν ἀλή-

θειαν, καὶ ἐπαληθεῦσαι τὴν ἐξυπαρχῆς τεθεῖσαν ἀρχήν. Ἐφιστῶντες τὴν προςοχὴν ἡμῶν εἰς ὅλην τὴν φύσιν, παρατηροῦμεν ὄντα μὴ ζῶντα καὶ μὴ νοοῦντα, ὄντα ὑπάρχοντα καὶ ζῶντα, ἀλλὰ μὴ νοοῦντα καὶ ὄντα ὑπάρχοντα, ζῶντα καὶ νοοῦντα. Ἐντεῦθεν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν τρεῖς τάξεις ὄντων: 1ον τὴν τάξιν τῶν ἀψύχων σωμάτων, 2ον τὴν τάξιν τῶν ζώων καὶ 3ον τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων.

Αἱ τρεῖς αὗται τάξεις διακρίνονται διὰ χαρακτήρων οὐσιωδῶν, θεμελιωδῶν, ἢ συνδεομένων μετὰ τῆς ἐνδοτέρας αὐτῶν φύσεως καὶ περιεχόντων ὅλα τὰ ὄντα καὶ ὅλα τὰ τῆς πείρας φαινόμενα. Πᾶν ὂν τῆς πείρας ὀφείλει εἶναι ἢ σῶμα ἄψυχον ἢ ζῶον ἢ ἄνθρωπος, καὶ πᾶν φαινόμενον συμβαῖνον ἔμπροσθεν ἡμῶν ἀνήκει εἰς μίαν τῶν εἰρημένων τάξεων. Ὁ διακρίνων τὰ ζῶα τῶν ἀψύχων σωμάτων χαρακτήρ ἐστιν ἡ α ἴ θ η σ ι ς· ὁ δὲ χωρίζων αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ ἐλευθερία. Πᾶν ὄν, μὴ αἰσθανόμενον, μὴ δοκιμάζον ἐν ἑαυτῷ ἡδονὴν ἢ λύπην οὐκ ἔστι ζῶον, δὲν ζῇ. Πᾶν ὄν, μὴ δυνάμενον νὰ ἐπιβάλῃ ἑαυτῷ τὸν νόμον τοῦ ἐνεργεῖν, νὰ λάβῃ ἀπόφασίν τινα, νὰ ἀποῤῥίψῃ ἄλλην, οὐ νοεῖ, καί τοι δυνάμενον νὰ δώσῃ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς νοήσεως. Ὄν τι ἀναίσθητον δύναται εἶναι ἁρμονικῶς ὠργανισμένον, ἐνεργεῖν, παράγειν πάμπολλα ἐξαγόμενα· ἀλλ' οὐδέποτε δυνησόμεθα κατατάξαι αὐτὸ μεταξὺ τῶν ζώων, ἐπειδὴ στερεῖται αἰσθήσεως, ἥτις ἐστὶ τὸ σημεῖον τῆς ζωῆς καὶ ὁ οὐσιώδης χαρακτὴρ τῆς ζωώδους φύσεως. Ἐπίσης, ζῶόν τι δύναται

ἔχειν νοῦν, γινώσκειν μέχρι τινὸς τὰ περιστοιχοῦντα τοῦτο ἀντικείμενα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργοῦντα, ἔχειν φαντασίαν καὶ μνήμην· ἀλλὰ στερούμενον ἐλευθερίας δηλ. τῆς συνειδήσεως τοῦ πράττειν δι' ἑαυτοῦ καὶ ἑαυτοῦ εἶναι κύριον, οὐδέποτε δυνησόμεθα αὐτὸ κατατάξαι μεταξὺ τῶν νοούντων ὄντων. Τὸ στερούμενον τῆς ἐλευθερίας ζῶον οὐ δύναται διακρίναι τὴν αἰτίαν τοῦ ἀποτελέσματος, οὔτε ὑποπτεῦσαι τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ πρώτη αἰτία. Πρὸς δὲ, οὐ δύναται προτίθεσθαι σκοπόν τινα, ἢ συλλαμβάνειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἄγοντα μέσα, μὴ δυνάμενον οὔτε νὰ ὑψωθῇ εἰς τὰς γενικὰς ἰδέας, οὔτε νὰ κρίνῃ, οὔτε νὰ συλλογισθῇ, οὔτε νὰ λαλήσῃ· ἑνὶ λόγῳ, τὸ ζῶον οὐδὲν δύναται παραγαγεῖν ἀποτέλεσμα τοῦ νοοῦντος ἐλευθέρου ὄντος, τοῦ ὄντος ὃ σκέπτεται περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἐκτιμᾶ ἑαυτό. Αἴσθησις λοιπὸν καὶ ἐλευθερία εἰσὶ τὰ ὅρια καὶ αἱ γραμμαὶ, αἱ χωρίζουσαι τὰ ἄψυχα σώματα ἀπὸ τῶν ζώων καὶ τὰ ζῶα ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τοῦ τοῦ μηδενὸς μέχρι τῆς αἰσθήσεως, πόσοι τρόποι καὶ βαθμοὶ ὑπάρξεως; Ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως μέχρι τῆς ἐλευθερίας, πόσοι τρόποι καὶ βαθμοὶ ζωῆς; Ἀπὸ δὲ τῆς ἐλευθερίας μέχρι τῆς τελειότητος τοῦ Θεοῦ, πόσοι βαθμοὶ ἠθικότητος; Δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰ καθέκαστα, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός· ἀρκεῖ ν' ἀποδείξωμεν ὅτι αἱ παρ' ἡμῶν παραδεχθεῖσαι τρεῖς τάξεις διακρινόμεναι ἀπ' ἀλλήλων διὰ θεμελιωδῶν καὶ οὐσιωδῶν χαρακτήρων, ἐμπεριέχουσιν ὅλα τὰ φαινόμενα τῆν πείρας, τὰ ὁποῖα ἐρχόμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν.

Τὸ μὲν ἄψυχον ὂν στερεῖται τῆς ζωῆς καὶ τῆς νοήσεως. Τὸ ζῶον στερεῖται τῆς νοήσεως· ὁ δὲ ἄνθρωπος συνάπτει ἐν ἑαυτῷ τὴν ὕπαρξιν, τὴν ζωὴν καὶ τὴν νόησιν. Ὁ ἄνθρωπος βέβαια ἐστι τελειότερος τοῦ ζώου, καὶ τὸ ζῶον τελειότερον τοῦ ἀψύχου ὄντος. Τούτου ἀληθοῦς, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ τελειότερον ὂν ἔχει ὡς αἰτίαν τὸ ἀτελέστερον; ὅτι, λόγου χάριν, τὸ ἀναίσθητον ὂν ἔδωκε τὴν ζωὴν εἰς τὰ ζῶα; ὅτι τὰ ζῶα ἔδωκαν τὴν νόησιν εἰς τὸν ἄνθρωπον; Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐστὶν ἀνυπόστατος. Ἐκ τῶν προτέρων, οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἀποτέλεσμα κρεῖττον τῆς αἰτίας. Ἐκ τῶν ὑστέρων, οὐδὲ οὕτως δυνάμεθα νὰ δείξωμεν διά τινος παραδείγματος, ὅτι δυνατόν ἐστι νὰ δώσῃ τις ὅπερ οὐκ ἔχει. Ὄν, μὴ ζῶν, οὐ δύναται εἶναι ἡ αἰτία τῆς ζωῆς· ζῶον, μὴ νοοῦν, οὐ δύναται εἶναι ἡ αἰτία τῆς νοήσεως. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὑπάρχων, ζῶν καὶ νοῶν ἔστιν ἡ αἰτία τῆς ζωῆς τῶν ζώων καὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀψύχων σωμάτων; Οὕτως ἂν εἶχεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος ἦν αὐτάρκης, καὶ ἡ ὕπαρξις, ἡ ζωὴ καὶ ἡ νόησις αὐτοῦ ἐξηρτῶντο μόνον ἀπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς πείρας ὅλως τἀναντία μαρτυρουσῶν, πῶς ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἄλλῳ ὀφείλων τὴν ὕπαρξιν, τὴν ζωὴν καὶ τὴν νόησιν αὐτοῦ, ἦν ἂν ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἄλλων ὄντων; Αἱ τάξεις ἄρα τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων, ἅπερ ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, δὲν ἐξηγοῦνται δι' ἑαυτῶν, καὶ πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν αἰτίαν αὐτῶν ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω αὐτῶν.

Κατὰ τὸν κανόνα τῆς μεθόδου, ὅπως ἐξηγήσωμεν τὰς τρεῖς τάξεις τῶν φαινομένων, ἃ βλέπομεν, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τρεῖς αἰτίας. Παραδεχόμεθα λοιπὸν τρεῖς διακεκριμένας αἰτίας· τὴν αἰτίαν πάσης ὑπάρξεως, τὴν αἰτίαν πάσης ζωῆς καὶ τὴν αἰτίαν πάσης νοήσεως.

Ἡ αἰτία πάσης ὑπάρξεως ὀφείλει ἀναγκαίως εἶναι ὂν ἀπόλυτον, μὴ δυναμένη ἔχειν ὑπεράνω αὐτῆς ἄλλην αἰτίαν. Ἐπειδὴ ἄλλως ἐγίνετο ἂν ἀποτέλεσμα, καὶ οὐχὶ αἰτία πάσης ὑπάρξεως. Ἡ αἰτία πάσης ζωῆς ὀφείλει ζῆν ἐνταυτῷ καὶ ὑπάρχειν, καθότι ἀδύνατον ζῆν χωρὶς τοῦ ὑπάρχειν. Ἡ αἰτία τῆς ζωῆς ἐξαρτᾶται ἀναγκαίως ἐκ τῆς αἰτίας τῆς ὑπάρξεως· ἐπειδὴ μία μόνη αἰτία ἐστὶν ὑπάρξεως, καὶ πᾶν τὸ ὑπάρχον, ἀναγκαίως ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται. Ἡ αἰτία τῆς νοήσεως, ὡς ἡ τῆς ζωῆς, ὀφείλει ἔχειν τὸν λόγον αὐτῆς ἐν τῇ αἰτίᾳ τῆς ὑπάρξεως, ὥστε τὸ ἀπόλυτον Ὂν, διατελοῦν ἡ ἀρχὴ πάσης ὑπάρξεως, ὀφείλει εἶναι συγχρόνως ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς, καὶ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς νοήσεως. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ πρῶτον Ὂν, ζωὴ καὶνόησις καθ' ἑαυτὸ, ἐξηγεῖται, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀναπτύσσεται δι' ἑαυτοῦ, δίδον τὴν ὕπαρξιν εἰς τὰς δύο ἀρχὰς τῆς ζωῆς καὶ τῆς νοήσεως, ἐξ ὧν ἡ ζωὴ καὶ ἡ νόησις διαχέονται ἐπὶ τῶν πλασμάτων, ἃ ζῶσι καὶ νοοῦσι κατὰ λόγον τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Ἡ αἰτία τῆς ζωῆς ἐστιν ὂν ζῶν, καὶ ἡ αἰτία τῆς νοήσεώς ἐστιν ὂν νοοῦν. Τὰ δύο ταῦτα ὄντα, τοῦ πρώτου καὶ ἀπολύτου Ὄντος ἀναγκαῖα καὶ ἄμεσα ἀποτελέσματα, ὀφείλουσιν εἶναι ἐπίσης τέλεια· διότι τὸ ἀπόλυτον καὶ τέλειον ὂν οὐ δύναται παραγαγεῖν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντα μὴ τέλεια, οὐ δύναται παραγαγεῖν καὶ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ ζωὴν καὶ νόησιν ἀτελεῖς. Ἑπομένως τὸ ζῶν ὂν, ὅπως ᾖ τέλειον, ὀφείλει νοεῖν, καὶ τὸ νοοῦν ὂν ὀφείλει ζῆν, ἀμφότερα δὲ ἀχώριστα καὶ στενῶς συνδεδεμένα, ὀφείλουσι ζῆν καὶ νοεῖν, ὡς τὸ πρῶτον ὂν, ἐξ οὗ προέρχονται. Ἐν κεφαλαίῳ, αἱ τρεῖς ἀρχαὶ τὰς ὁποίας παρεδεξάμεθα πρὸς ἐξήγησιν τῆς ὑπάρξεως, τῆς ζωῆς καὶ τῆς νοήσεως τῶν ἐνδεχομένων ὄντων, ὑπάρχουσιν ὡσαύτως, ζῶσιν ὡσαύτως, νοοῦσιν ὡσαύτως, συνενούμε-

ναι ἓν ἑνὶ τελείῳ Ὄντι, ὃ καλοῦμεν Θεὸν ἐν τρισὶ τελείοις προςώποις: τῷ Πατρὶ, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι κατὰ τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας. Ὁ Πατὴρ ἐστιν ἡ ἀρχὴ πάσης ὑπάρξεως. Ὁ Υἱὸς πάσης γνώσεως καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πάσης ζωῆς. Ὁ Πατὴρ ἐστι ταὐτοχρόνως ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς τῆς γνώσεως· ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

Ἐὰν, ἀντὶ τοῦ παραδέξασθαι τρεῖς αἰτίας διακεκριμένας, ὅπως ἐξηγήσωμεν τὰ τρία εἴδη τῶν φαινομένων ἐπίσης διακεκριμένα, παραδεχώμεθα μίαν μόνην αἰτίαν, πρέπει νὰ συλλάβωμεν αὐτὴν ὡς ἓν ὂν ἀπόλυτον· ὃ ὑπάρχει, ζῇ καὶ νοεῖ, ἐξ οὗ πηγάζει πᾶσα ὕπαρξις, πᾶσα ζωὴ καὶ πᾶσα νόησις. Τοιοῦτον ὂν γινώσκει ἑαυτὸ δι' ἑαυτοῦ καὶ ἀπεδείξαμεν ἐκ τ ῶ ν π ρ ο τ έ ρ ω ν ἢ διὰ τῆς ἀπαγωγικῆς μεθόδου ὅτι, εἰ ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ, ὀφείλει εἶναι ἀναγκαίως ἓν Ὂν τέλειον ἐν τρισὶ τελείοις προςώποις. Ἡ ἀπαγωγικὴ μέθοδος ἄγει ἡμᾶς ἐκ τῆς μονάδος εἰς τὴν Τριάδα· ἡ δὲ ἐ κ τ ῶ ν ὑ σ τ έ ρ ω ν, ἤτοι ἡ ἐπαγωγικὴ, ἐκ τῆς τριάδος εἰς τὴν μονάδα. Αἱ δύο μέθοδοι, ὡς δύο στῆλαι, ὑποστηρίζουσι τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν, ἣν πᾶσα δύναμις, ὅσῳ μεγάλη καὶ ἂν ᾖ, οὐδέποτε δυνήσεται διασεῖσαι. Ἐπειδὴ ἡ δύναμις τῆς ἐπιστήμης ἐστὶν ἀήττητος, ὑπερβαίνουσα πᾶσαν ἄλλην δύναμιν.

Τῇ μαρτυρίᾳ τῶν δύο μεθόδων δυνάμεθα νὰ προςθέσωμεν καὶ τὴν τῶν γεγονότων τῆς συνειδήσεως, ὧν ἡ ἀνάλυσις παρέχει ἡμῖν τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα: 1ον τὸ ἐγὼ, ὃν ἐν ἡμῖν ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀρχὴ πάσης ἀποφάνσεως καὶ πάσης ἐνεργείας, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸν Πατέρα, τὴν πρώτην αἰτίαν· 2ον τὸ πνεῦμα τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, ὂν ἡ ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας ζωῆς, καὶ ἀντι-

στοιχοῦν πρὸς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὴν ἀρχὴν πάσης ζωῆς· 3ον τὸν λόγον, τὸν ὄντα ἡ ἀρχὴ τῶν ἡμετέρων γνώσεων, καὶ ἀντιςοιχοῦντα πρὸς τὸν Υἱὸν, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀρχὴν πάσης γνώσεως. Τὸ ἐγὼ, ἡ συνείδησις καὶ ὁ λόγος, ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα τοῦ Πλάστου καὶ καθ' ὁμοίωσιν, τοῦ Θεοῦ ἐν τρισὶ προςώποις, τοῦ τριςυποστάτου Θεοῦ. Ὁ Θεός ἐστιν ὕπαρξις, ζωὴ καὶ νόησις. Ὁ ἄνθρωπος συνάπτει ἐν αὐτῷ τὰς τρεῖς ταύτας ἰδιότητας τοῦ τελείου ὄντος. Ὁ Θεός ἐστιν ἐλευθερία, ἀγάπη καὶ σοφία. Ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ὡσαύτως. Ὁ Θεὸς σὺν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ καὶ τῷ Πνεύματι ἐστὶ συγχρόνως τριὰς καὶ μονάς. Ὁ ἄνθρωπος σὺν τῇ συνειδήσει καὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ ἐστιν ὡσαύτως. Λοιπὸν ἡ ἡμετέρα φύσις δὲν δύναται νὰ ἀναγνωρίσῃ ἄλλον Θεὸν ἢ τὸν ἐν τρισὶ προσώποις Πατρὶ, Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι.

Ἤδη ἐρωτῶ ἐμαυτόν: Ὑπάρχει ἐν ταῖς ἐπιστήμαις ἀλήθεια δυναμένη ν' ἀποδειχθῇ καὶ διὰ τῶν τριῶν μεθόδων, τῆς ἀπαγωγικῆς, ἐπαγωγικῆς, καὶ ψυχολογικῆς, ἐνὶ λόγῳ, δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μεθόδων; Αἱ μαθηματικαὶ ἀλήθειαι ἀποδεικνύονται ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ὑςέρων. Αἱ ψυχολογικαὶ ἀλήθειαι βεβαιοῦνται μὲν ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ δὲν ἀποδεικνύονται οὔτε ἐκ τῶν προτέρων, οὔτε ἐκ τῶν ὑςέρων. Μόνη ἡ Ἁγία Τριὰς, ἀρχὴ τῶν ἀρχῶν, ἀλήθεια τῶν ἀληθειῶν, καρποῦται τὸ προνόμιον τοῦ ἀποδεικνύεσθαι δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μεθόδων. Καθὼς ἐξ ὅλων τῶν σημείων τῆς περιφερείας τοῦ κύκλου φθάνομεν εἰς τὸ κέντρον, οὕτω δι' ὅλων τῶν τῆς ἐπιστήμης ὁδῶν φθάνομεν πρὸς τὸ καθολικὸν κέντρον, τὴν ἀρχὴν παντὸς ὄντος, πάσης ἀληθείας καὶ πάσης ἐπιστήμης. Καὶ, καθὼς δὲν ὑπάρχει κύκλος, ἄνευ κέντρου, οὕτω δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια, οὔτε ἐπιστήμη ἄνευ

τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἥτις ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς ἐπιστήμης.

Τώρα, δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας ὀλιγωτέραν βεβαιότητα τῆς εἰς τὰς γεωμετρικὰς, φυσικὰς καὶ ψυχολογικὰς ἀληθείας ὀφειλομένης; Λέγειν ὅτι τὸ σύμβολον τῆς χριστιανικῆς πίστεως οὐκ ἔστι βέβαιον, ἐστὶ λέγειν αὐθαιρέτως, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια. Τοῖς μὲν βουλομένοις καταδικασθῆναι εἰς τὸν ἄτοπον τοῦτον σκεπτισμὸν οὐδὲν ἔχομεν λέγειν, παρέχοντες αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦ οὕτως ποιεῖν, εἰ δύνανται. Τοῖς δ' ἔχουσιν ὡς ἀρχὴν οὐδὲν πλέον ἐν ταῖς κρίσεσιν αὐτῶν ὁμολογεῖν, ἢ τὸ καθαρῶς καὶ διακεκριμένως τῷ πνεύματι παριστώμενον, ὥστε οὐδόλως περὶ τούτου διστάζειν, δικαιούμεθα λέγειν. Ἄνθρωποι, ἔστε συνεπεῖς τῇ ὑμετέρᾳ ἀρχῇ, τελεῖτε τὸν νόμον ὃν ἐκηρύξατε νόμιμον. Ὁμολογήσατε νῦν ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Θεὸς, ἢ τουλάχιστον ἀποδείξατε ὅτι ἡ Θεότης αὐτοῦ οὐκ ἔςιν ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένη, καὶ ὅτι ἔχετε λόγους ἀμφιβολίας. Εἰ δὲ, οὔτε τὸ ἓν, οὔτε τὸ ἄλλο πράττετε, δικαιούμεθα καταδικάσαι ὑμᾶς ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου ὃν ἐψηφίσατε καὶ δὲν σέβεσθε, λέγοντες τῷ κοινῷ: Ἴδετε τοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἀξιοῦσι διδάσκειν, φωτίζειν καὶ ὁδηγεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν· ὑποκριταί εἰσιν οὗτοι, ἀγύρται, ἀπατεῶνες, λαοπλάνοι, φίλοι τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, διαφθορεῖς τῶν ἠθῶν, ὁ λοιμὸς τῆς κοινωνίας. Ἐπειδὴ πεπεισμένοι ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Θεὸς, ἀρνοῦνται νὰ ὁμολογήσωσι τὴν ἐπὶ τοσοῦτον ἀναγκαίαν καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτήριον ταύτην ἀλήθειαν, μεταχειριζόμενοι τὰς λέξεις, λόγον, συνείδησιν, ἐπιστήμην, ἀλήθειαν κτλ. ὅπως διαδίδωσι τὰς ἑαυτῶν πλάνας καὶ δηλητηριάζωσι τοὺς ἁπλουστέρους,

οἵτινες οὐ δύνανται ἀνακαλύψαι τὰς πανουργίας των. Φεύγετε αὐτοὺς, καταφρονεῖτε αὐτούς· ἐπειδὴ αὐτοί εἰσιν ὄργανα τοῦ Πονηροῦ, δι' ὧν θέλει ἀπολέσαι ὑμᾶς. Οὕτω λαλήσομεν, Κύριοι, ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ, εἰ ἡμεῖς ἀρνεῖσθε νὰ ἐφαρμόσητε τὸν πρῶτον κανόνα τῆς ὑπὸ Καρτεσίου τεθείσης μεθόδου. Ἀλλ' ἐὰν ἐκθέσητε τοὺς λόγους, ἐξ ὧν ἀναγκάζεσθε ἀμφιβάλλειν περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν προσκυνουμένου Θεοῦ, τότε ἐροῦμεν εἰς τὸ κοινὸν, ὅτι ἐστὲ τίμιοι, πιστεύοντες καὶ λαλοῦντες ἐκ πεποιθήσεως. Τέλος, ἐροῦμεν ὅτι ἐστὲ ἄμεμπτοι.

Ἐπὶ ζητήματος τόσον σπουδαίου, ἔνθα πρόκειται περὶ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡ ἐλαχίστη ἀδιαφορία καταδικάζει ἀληθῶς ἐκεῖνον, ὅστις καλεῖται ἄνθρωπος. Προδίδειν τὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος, δύναται εἶναι κακούργημα βαρύτερον τοῦ προδίδοντος τοὺς ἑαυτοῦ φίλους καὶ τὴν πατρίδα του; Ἤδη ἡ ὑπόθεσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐστιν ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀνθρωπότητος· ἐπειδὴ μόνος ὁ χριστιανισμὸς ἀνταποκρίνεται πρὸς τοὺς μεγάλους πόθους τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας· αὐτὸς μόνος ἐγγυᾶται τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἐθνῶν, τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων. Ἐπειδὴ τί ζητεῖ ἡ ἄνθρώπινος ἐν γένει καρδία; Ζῆν αἰωνίως, γινώσκειν τελείως, καὶ πράττειν ἐλευθέρως. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστιν ἡ ζωὴ, ἡ ἀλήθεια, ὁ λόγος, ὁ νόμος, ὁ κανών. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστι τὸ μόνον ἀντικείμενον, ὃ δύναται πληρῶσαι τὰς ἀπείρους ἐφέσεις τῆς ἡμετέρας καρδίας,. Ὁ ἄνθρωπος, κεχωρισμένος ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ὅστις ὀφείλει ἀποθανεῖν ἐκ πείνης καὶ δίψης, ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ὄντι δυνάμενος εὑρεῖν τὸ πλήρωμα τῶν ἀπείρων αὐτοῦ χρειῶν. Ἔστι λοιπὸν ἀνθρώπινον βλέπειν ψυχρῶς τοὺς ὁμοίους ἡμῖν ἀποπλανωμένους, ὡς πρόβατα ἐκ τοῦ ποιμένος, καὶ ὑπὸ τοῦ λύκου κατατρωγομένους;

Οὐ δυνάμεθα εἶναι κατώτεροι (τῆς ἀρετῆς) τῶν κυνῶν. Ἀπέναντι θεάματος ἡμᾶς λυποῦντος, ἀναγκαζόμεθα νὰ βοῶμεν, ὅσον ἔνεςιν, ὅπως διώξωμεν τὸν λύκον καὶ ἐπαναγάγωμεν ἐν τῇ αὐλῇ αὐτῶν τὰ πλανώμενα πρόβατα. Οὐδεὶς δύναται ἀρνηθῆναι ὅτι τὸ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ἀνθρωπίνης τινὸς κοινωνίας ἀναγκαῖον ἐστιν ἡ ἠθικὴ αὐτῆς ἑνότης. Ἐπειδὴ, καθὼς ἀπεδείχθη, ἐν αὐτῇ περιέχεται ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη, ἡ φρόνησις, ἡ ἀγαθότης, ἡ δύναμις, ἡ ἰσότης, ἡ ἐλευθερία, ἑνὶ λόγῳ, ἡ τελειότης ἡ εὐδαιμονία. Ἡ ἠθικὴ ἑνότης ἐστὶν ὁ ἰδιάζων χαρακτὴρ τοῦ Θεοῦ τῶν χριστιανῶν. Ὁ λαὸς ὁ μὴ γινώσκων, ὁ μὴ λατρεύων καὶ μὴ μιμούμενος αὐτὸν, οὐδέποτε γενήσεται ἠθικῶς εἷς οὐδέποτε ἔσται εὐδαίμων. Διαιρούμενος καθ' ἑαυτοῦ ἀπολεσθήσεται δι' ἑαυτοῦ. Κηρύττειν τοῖς ἔθνεσι τὴν βασιλείαν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐστὶ λέγειν αὐτοῖς: Ἴδετε τὸν τύπον τῆς ἡμετέρας Κυβερνήσεως. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Θεοῦ ὑμῶν, ἔστε πάντες εἷς, ἔστε πάντες ὅμοιοι, ἔστε πάντες ἐλεύθεροι. Μὴ ἐν ὑμῖν μῖσος, μὴ διαίρεσις, μὴ πόλεμος. Ὁ Θεὸς ὑμῶν δὲν ἀγαπᾷ οὔτε τὴν τυραννίαν, οὔτε τὴν ἀναρχίαν· ἐπειδή ἐστιν ὁ Θεὸς τῆς ἰσότητος, τῆς ἐλευθερίας τῆς δικαιοσύνης, τῆς τάξεως, τῆς ἁρμονίας, τῆς θυσίας, τῆς ἀγάπης. Ἔστε λοιπὸν τέλειοι, ὡς ὁ Θεὸς ὑμῶν τέλειός ἐστι.

Τίς δύναται εἶναι τοσοῦτον τυφλὸς, ὥςτε μὴ βλέπειν ὅτι ἡ εὐδαιμονία τῆς κοινωνίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μιμήσεως τοῦ Θεοῦ τῶν χριςιανῶν, καὶ ἡ αἰτία πάσης συμφορᾶς ἐστιν ἡ ἄγνοια αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ; Δὲν ἔχομεν λοιπὸν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον νὰ στρέψωμεν τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἐπίγνωσιν καὶ λατρείαν τῆς Ἁγίας Τριάδος, νὰ ὁδηγήσωμεν αὐτοὺς πρὸς τὸν ἀληθῆ πολιτισμὸν, ὃς ἐκ πάντων ἀνθρώπων ἕνα μόνον ποιεῖ-

ται ἄνθρωπον, ἐγγυώμενος τὴν ἐλευθερίαν καὶ εὐδαιμονίαν ἑκάστου, καθιστὰς ἀδύνατον τὴν τυραννίαν καὶ ἀναρχίαν; Δὲν δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν πρὸς τοὺς ἄνδρας τῆς σχολῆς; Πλανᾶσθε, ὦ ἄνδρες ἐν τῷ κακῷ κείμενοι· ἐργάζεσθε, μὴ συνειδότες, ὑπὲρ τῆς βαρβαρότητος καὶ πρὸς διάλυσιν τῆς κοινωνίας· ἐργάζεσθε πρὸς τὴν καταστροφὴν ὑμῶν καὶ τοῦ πλησίον.

Ἡ λέξις π α τ ρ ὶ ς ἀνήκει τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι· καθότι αὐτή ἐςιν ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν, μὴ δυναμένων ἄλλως ὑπάρχειν, ζῆν καὶ γινώσκειν, ἢ τῇ δυνάμει τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Θεωροῦντες τὴν Ἁγίαν Τριάδα, ὡς τὴν ἀληθινὴν πατρίδα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, θεωροῦμεν πάντας ἀνθρώπους ὡς συμπολίτας. Περαίνοντες, προτρέπομεν πάντας ἀνθρώπους πρὸς τὸ γινώσκειν καὶ ἀγαπᾷν τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, πείθεσθαι τοῖς νόμοις αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ ζῆν, εἰδότες, ὅτι ἡ πατρίς ἐστιν ἀρκούντως ἰσχυρὰ ὅπως ἀνταμείψῃ τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας καὶ κολάσῃ τοὺς ἀντάρτας, οἵτινες κατεπάτησαν τοὺς νόμους αὐτῆς, καὶ ἔβαψαν τὰς ἑαυτῶν χεῖρας ἐν τῷ αἵματι τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν. Ἡ πατρὶς ἐξορίσει αὐτούς, ἀποπέμπουσα πολὺ μακρὰν εἰς τόπον ἐξώτερον, ὃς καλεῖται πῦρ αἰώνιον.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

ΤΟ ΞΥΛΟΝ ΤΗΣ ΖΩΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΞΥΛΟΝ
ΤΟΥ ΓΙΝΩΣΚΕΙΝ ΚΑΛΟΝ ΚΑΙ ΠΟΝΗΡΟΝ

Ἤ

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

ΚΑΙ

Η ΝΕΩΤΕΡΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΥΠΟ

Α. ΜΑΚΡΑΚΗ

ΕΚ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Α. ΛΕΚΑΤΣΑ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

«Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν κα-
» λὸν ἢ πονηρὸν οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐ-
» τοῦ. Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐ-
» τοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε».

(Γενέσ. β'. 17.)

« Λάβετε, φάγετε (ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ
« ξύλου τῆς ζωῆς.) Ὁ γὰρ τρώγων
» τοῦτον τὸν ἄρτον, τὸν ἐκ τοῦ οὐρα-
» νοῦ καταβάντα, ζήσεται εἰς τὸν
» αἰῶνα ».

(Ἰωάν. ς'. 50—59.)

ΑΘΗΝΗΣΙ,

ΤΥΠΟΙΣ ΤΕΚΝΩΝ ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ, ΑΡΙΘ. 291,

1869.

Εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεγάλου Ἀρχιερέως, Ἀρχῆς τῆς θρησκείας, μεγάλου Προφήτου, Λόγου τοῦ Θεοῦ, Ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας, μεγάλου Βασιλέως καὶ μεγάλου Νομοθέτου, Ἀρχῆς τῆς Πολιτείας.

ΠΡΟΣ ΤΕ ΤΟΥΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΣ

ΚΑΙ ΠΑΝΤΑΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΣ.

Κωλυθεὶς ὑπὸ περιστάσεων, ὅλως ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς μου, ἐβράδυνα μέχρι τοῦδε τὴν ἔκδοσιν τοῦ Β΄. τόμου τῆς μεταφράσεως τῶν γαλλικῶν συγγραμμάτων τοῦ προσφιλοῦς ἡμῖν συμπολίτου Α. Μακράκη, καθὼς διὰ τῆς ἀπὸ 24 Ὀκτωβρίου παρελθόντος ἔτους Ἀγγελίας μου προεκήρυξα.

Ἤδη ἀρχόμενος αὐτῆς, φόρον ἀληθείας πληρῶ πρὸς τὸ κοινὸν, λέγων ἐν συντόμῳ, ὅτι ὁ ἀνεξάρτητος καὶ προλήψεων ἐλεύθερος ἀναγνώστης καθορᾷ τὴν θαυμασίαν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν καὶ λογικὴν τάξιν, δι' ὧν προβαίνει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας πρεσβεύει, τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς φιλοσοφίας, μετὰ λόγου κρείττονος ἀνατρέπων τὴν ὑπὸ Καρτεσίου τεθεῖσαν βάσιν τῆς λεγομένης Νεωτέρας φιλοσοφίας « Cogito ergo sum », ἐξελέγχων ὅλας τὰς περιωνύμους σχολὰς τῆς Δύσεως πλανωμένας, καταδεικνύων τὰ λαοσῶα ἀποτελέσματα τῆς πρώτης, καὶ καταφανεῖς ποιῶν τὰς κοσμοκτόνους καὶ ψυχοκτόνους συνεπείας τῆς δευτέρας, ἐντελῶς συμβιβάζων τὴν Γραφὴν μετὰ τῆς ἐπιστήμης, τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς Θεολογίας. Ὥστε καὶ σήμερον δύναμαι λέγειν μετὰ παῤῥησίας, ὅτι δικαίως καὶ ἐθνωφελῶς ἐπεχείρησα τὴν μετάφρασιν τῶν γαλλιστὶ προεκδοθέντων σοφῶν συγγραμμάτων τοῦ Α. Μακράκη.

Τώρα ποῖος πολίτης Ἕλλην, ὀφείλων ἐνδιαφέρεσθαι εἰς τὴν διάδοσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν φιλανθρώπων ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς φιλοσοφίας, οὐκ ἀσπασθήσεται ὅλῃ καρδίᾳ τὸν περιέχοντα τὰς ἀληθείας ταύτας ἤδη δημοσιευόμενον Β΄. τοῦτον τόμον; Οὐδεὶς βέβαια ἀγαπῶν τὴν εὐεργετικὴν ἀλήθειαν. Οὐδεὶς περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὴν ἐπιστήμην. Οὐδεὶς κηδόμενος ἑαυτοῦ καὶ τῆς Πατρίδος αὐτοῦ, ὡς ἐν μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ δυνάμενος μόνον ἀπαντῆσαι τὸ κράτιστον τῆς Πατρίδος συμφέρον.

Ἐν Ἀθήναις,
τῇ 3ῃ Ἀπριλίου
1869.

Ὁ μεταφραστὴς
Α. ΛΕΚΑΤΣΑΣ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

—

Ἐρωτηθεὶς ποτε ὁ Ἰησοῦς ποία ἦν ἡ μεγάλη τοῦ νόμου ἐντολὴ, ἀπεκρίνατο: « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὁμοία αὐτῇ: Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται » (Ματ. ΚΒ. 35.). Αὗται αἱ δύο ἐντολαὶ, ἐξ ὧν ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, εἰσὶ τρεῖς ἢ μᾶλλον μία. Καὶ ἐξηγούμεθα: Θεὸς, ἐγὼ καὶ πλησίον εἰσὶ τρία διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων ἀντικείμενα· ἑπομένως, ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν, ἀγαπᾷν ἑαυτὸν, ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, εἰσὶ τρεῖς ἐντολαί. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ἀγάπη ἡμῶν αὐτῶν, διότι οὐ δυνάμεθα ἀγαπᾷν ἡμᾶς αὐτοὺς ἄνευ τοῦ ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, αἱ δύο ἐντολαὶ συνάπτονται εἰς μίαν μόνην, τὴν ἑξῆς: Ἀγάπα σεαυτόν. Ὅπως δὲ τοῦτο καλῶς ἐννοήσωμεν, ἐρχόμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν: Εἰς τί συνίσταται ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη; Βέβαια εἰς τὸ ἀγαπᾷν ὅ,τι ἁρμόδιον καὶ ἀναγκαῖον εἰς τὴν συντήρησιν καὶ εὐδαιμονίαν ἡμῶν αὐτῶν, φεύγειν δὲ ὅ,τι ἐναντίον καὶ καταστρεπτικὸν τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως. Ἡ ἄγνοια, λόγου χάριν, καὶ ἡ ἀδικία ἀντίκεινται εἰς τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, διαφθείρουσαι αὐτὴν καὶ καταστρέφουσαι. Ἀλλ' ἡ σοφία καὶ ἡ δικαιοσύνη προσήκουσιν αὐτῇ, καθιστῶσαι αὐτὴν εὐγενῆ, καλὴν καὶ εὐδαίμονα. Ἀγαπᾷν τὴν σοφίαν καὶ δικαιοσύνην, ἐστὶν ἀγαπᾷν τὰ προσήκοντα τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἐστὶν ἀγαπᾷν ἡμᾶς αὐτούς. Προτιμᾷν δὲ τὴν πλάνην καὶ τὸ ψεῦδος τῆς ἀληθείας, τὴν ἀδικίαν τῆς

δικαιοσύνης, ἐστὶν ἀγαπᾷν ὅ,τι ἐξουθενεῖ καὶ καταστρέφει τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, ἐστὶ μισεῖν ἡμᾶς αὐτοὺς ἢ εἶναι αὐτόχειρας. Ἀλλ' εἰ ὁ Θεὸς ἐστιν ἀρχὴ τῆς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης, ἀγαπᾷν τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἀγαπᾷν αὐτὸν τὸν Θεόν; οὐκ ἔστιν ἀγαπᾷν ὅ,τι καλὸν καὶ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν ἡμετέραν ζωὴν καὶ εὐδαιμονίαν; Λοιπὸν, ἀγαπᾷν τὸν Θεὸν, ἐστὶν ἀγαπᾷν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ ὁ ἄθεός ἐστιν ἐπικίνδυνος αὐτοῦ ἐχθρός· ἐπειδὴ στερεῖ ἑαυτὸν ἑκουσίως ἀγαθοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἀναγκαῖον πρὸς τὴν ζωὴν καὶ εὐδαιμονίαν του. Ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἐστὶ μεταδιδόναι αὐτῷ τῶν ἀγαθῶν, ἃ ἐλάβομεν παρὰ Θεοῦ, ἐστὶν ἐπ' αὐτὸν ἀσκεῖν τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, καὶ γενέσθαι ὁμοίους αὐτῷ τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ ἡ τοῦ πλησίον ἀγάπη ποιεῖ με ὅμοιον τῷ Θεῷ, συμφέρει μοι ἀγαπᾷν τὸν πλησίον· καὶ ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἐμαυτὸν, ἐστὶν ἔτι ἀγαπᾷν ἐμαυτόν. Ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἀγαπῶ τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, σημαίνει, ὅτι ἀγαπῶ πᾶν ὅ,τι καλὸν καὶ συμφέρον πρὸς τὴν ἐμὴν συντήρησιν καὶ εὐδαιμονίαν· ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅτι ἀγαπῶ αὐτὸς ἐμαυτόν. Ἀλλὰ δὲν ἀγαπῶ, οὔτε τὸν Θεὸν, οὔτε τὸν πλησίον, τοῦτο δηλοῖ ὅτι στερῶ ἐμαυτὸν τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ καὶ ἀναγκαίου πρὸς τὴν ζωήν μου καὶ εὐδαιμονίαν μου, ὅτι διατελῶ ἐχθρὸς ἐμαυτοῦ. Οὕτως αἱ δύο ἐντολαί εἰσι μία ἢ τρεῖς, καθ' ἣν ἔποψιν αὐτὰς θεωροῦμεν, δυνάμενοι νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπη, παραγγελλομένη ὑπὸ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, πόῤῥω ἀπέχουσα τοῦ εἶναι κακία περιέχει ὅλον τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, βάσις οὖσα τῆς ἠθικῆς, καὶ ὅτι, αὐτὴν καταργοῦντες, ἀποκτείνομεν τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, καθιστῶντες τὴν ἠθικὴν ἀδύνατον. Οἱ δὲ ἀντιτάσσοντες τὸ καθῆκον εἰς τὸ συμφέρον ἠθικολόγοι, οἱ νομίζοντες, ὅτι ἡ ἀρετὴ συνίσταται εἰς τὸ θυσιάζειν τὸ δεύτερον εἰς τὸ πρῶ-

τον, ὅλως πλανῶνται, μὴ εἰδότες, οὔτε τί ἐστι καθῆκον, οὔτε τί ἐστι συμφέρον· ἐπειδὴ χωρίζουσι καὶ ἀντιτάσσουσιν ἅπερ εἰσὶ διὰ παντὸς ἡνωμένα καὶ σύμφωνα. Τὸ Εὐαγγέλιον, βιβλίον ἐξοχωτάτης ἠθικῆς, οὐδεμίαν γινώσκει ἠθικὴν ἀφιλοκερδῆ· καὶ οὐ δυνάμεθα εὑρεῖν μίαν μόνην ἐντολὴν μὴ προτιθεμένην τὸ ἴδιον ἡμῶν συμφέρον. Ἰδού τινες: «Εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ· συμφέρει γάρ σοι ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς Γέενναν» (Ματ. Ε. 29). Ἐξελεῖν τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀπολέσαι ὅλον τὸ σῶμα, οὐκ ἔστιν ἐντολὴ βάσιν ἔχουσα τὸ συμφέρον; «Ὅστις ἀφῆκεν ἕνεκεν ἐμοῦ οἰκίαν, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἑκατονταπλασίονα λήψεται καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει» (Ματ. ΙϚ' 29.). Δοῦναι ὀλίγον, καὶ κερδῆσαι πολὺ πλέον, οὐκ ἔστι πράττειν συνῳδὰ τῷ συμφέροντι; Εἰς τί διαφέρει ἡ εὐαγγελικὴ αὕτη ἀρχὴ τῆς ἐμπορικῆς; Ἐφ᾽ ὅσον ὑπισχνεῖται ἑκατοντάκις πλείονα τοῦ ἑνὸς, ἐνῷ οἱ ἔμποροι οὐδέποτε λαμβάνουσι τὸ διπλοῦν τοῦ ἑκουσίως τοῖς ἄλλοις παρ᾽ αὐτῶν διδομένου. «Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν» (Ἰω. ΙΒ, 24.). Ὁ Ἰησοῦς, πορευόμενος εἰς τὸν θάνατον, ἔλεγεν ὅτι ὤφειλε τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα φέρῃ καρπὸν πολύν. Ἡ μεγάλη αὐτοῦ θυσία προὐτίθετο μέγα συμφέρον, προσθεὶς ὅτι ὁ θύσων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ἐκεῖνος σώσει αἰωνίως αὐτὴν, καὶ ὁ μὴ θύσων αὐτὴν, ὅτε ὀφείλει τοῦτο ποιῆσαι, ἐκεῖνος ἀπολέσει αὐτήν. Οὕτω πρὸς τὴν μεγάλην θυσίαν ἀνταποκρίνεται μέγα συμφέρον,

καὶ ὁ παραμελῶν τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον ἀπόλλυται. Ποῦ λοιπὸν ἡ ἀφιλοκερδὴς ἠθική; Ποία ἐστὶν ἡ περίστασις καθ' ἣν τὸ καθῆκον καὶ τὸ συμφέρον χωρίζονται, ἢ ἀλλήλοις ἀντίκεινται; Δὲν βλέπω τοῦτο, καὶ εἴ τις αὐτὸ βλέπει, βέβαια κακῶς βλέπει. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δύναται πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσκειν. Ἐπιβαλλούσης ἅπαξ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπην ὡς μέγα καθῆκον, ἐστὶν ἀδύνατον ἀπαντῆσαι ἐν τῇ Βίβλῳ μίαν μόνην ἐντολήν, μὴ τὸ ἡμέτερον συμφέρον προτιθεμένην. Διὰ τοῦτο, οἱ μὴ πράττοντες τὰς ἐντολὰς ταύτας βλάπτονται καὶ οὐδὲν ὠφελοῦνται. Πλάτων, ὁ ἐπισημότατος ἐν τῷ κόσμῳ φιλόσοφος, οὐδ' αὐτὸς γινώσκει τὸν χωρισμὸν τῆς ἠθικῆς ἀπὸ τοῦ συμφέροντος, πολεμήσας μάλιστα τὴν πρόληψιν ταύτην μετὰ λογικῆς, ἀξίας τῆς ἐπιστήμης του, μηδὲν ἄλλο καὶ ἐν τῷ περὶ Πολιτείας καὶ ἐν τῷ περὶ Νόμων λόγῳ ἀποδεικνύων ἢ ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ τὸ συμφέρον, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εὐδαιμονία οὐδέποτε χωρίζονται, ὡς πάντοτε φύσει ἀχώριστα. Ἡ νεωτέρα ὅμως φιλοσοφία ἐχώρισεν αὐτὰ ἐξ ἀγνοίας, ἐπινοήσασα διάφορα ἠθικῆς συστήματα ἀλλήλοις ἀντιτασσόμενα, συγχύσασα τὸ συμφέρον μετὰ τοῦ ἐλαττώματος, τὸ καλὸν μετὰ τοῦ κακοῦ, τὸ δίκαιον μετὰ τοῦ ἀδίκου, καὶ διὰ τῶν ἐσφαλμένων ἰδεῶν, ἃς διέδωκε, συντελέσασα πρὸς ἐπαύξησιν τῶν ἐλαττωμάτων καὶ δυστυχημάτων τῆς κοινωνίας. Εἴπερ ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστιν ἡ Αὐτοαλήθεια κατὰ τὰς ἤδη δοθείσας ἐπιστημονικὰς ἀποδείξεις, αἱ τοῦτον παραγνωρίζουσαι τῶν σχολῶν διδασκαλίαι ἀναγκαίως εἰσὶ ψευδεῖς. Εἴπερ ἡ ἀλήθειά ἐστιν ἀγαθὸν ἀναγκαῖον τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, τὸ ψεῦδος ὀφείλει εἶναι κακόν, διαφθεῖρον καὶ καταστρέφον αὐτήν. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη, τὸ συμφέρον ἡμῶν καὶ τὸ τῶν ἡμῖν ὁμοίων ὑποχρεοῦσιν ἡμᾶς ἐργά-

ζεσθαι, ὅπως ἡ ἀλήθεια κατισχύσῃ τοῦ ψεύδους, ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία τῆς τῶν σχολῶν. Οὕτω προτιθέμεθα διὰ τοῦ παρόντος συγγράμματος νὰ ἐξηγήσωμεν, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν φύσιν τῆς παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ θεμελιωθείσης φιλοσοφίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν φύσιν τῆς ὑπὸ Καρτεσίου τεθείσης νεωτέρας φιλοσοφίας. Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν δύο τούτων φιλοσοφιῶν ὀψόμεθα διὰ τοῦ σαφεστέρου τρόπου τὴν φύσιν τοῦ Ξύλου τῆς ζωῆς καὶ τὴν φύσιν τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν. Ὀψόμεθα τοὺς καρποὺς ἀμφοτέρων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν καρπῶν αὐτῶν, δυνάμενοι τότε νὰ ἐκλέξωμεν συμφώνως πρὸς τὸ καθῆκον καὶ τὸ συμφέρον ἡμῶν αὐτῶν.

Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ

ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΘΑΠΕΡ ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ.

—

Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστιν ὁ θεμελιωτὴς τῆς καλουμένης χριστιανικῆς θρησκείας, ἥτις ἐστὶν ἡ διὰ Μωϋσέως τοῖς Ἰουδαίοις δοθεῖσα καὶ ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ συμπληρωθεῖσα. Ἀγνοεῖται ὅμως εἰςέτι, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὡσαύτως θεμελιωτὴς φιλοσοφίας, ἣν ὀφείλομεν καλεῖν χριστιανικὴν, ἥτις ἐστὶν ἡ τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος διὰ τοῦ Χριστοῦ συμπληρωθεῖσα. Ταύτην δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐρχόμεθα καταδεῖξαι πρὸς ἐξαφάνισιν τῶν ψευδοφιλοσοφιῶν, αἵτινες, φθείρουσαι τὴν διάνοιαν, παρατρέπουσι τὴν κοινωνίαν ἐκ τῆς ἀληθοῦς αὐτῆς εὐδαιμονίας.

Ὁ Ἰησοῦς συνεπλήρωσε τὴν θρησκείαν, ἐπικυρῶν τὰ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, καὶ ἀναπληρῶν αὐτοῦ τὰς ἐλλείψεις. Διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἀλλ' ἧττον ἐπαισθητῆς συνεπλήρωσε τὴν φιλοσοφίαν, ἐπικυρῶν τὸ ἐν αὐτῇ καλὸν, προστιθεὶς ἀρχὰς, ὧν ἔχρῃζε, καὶ ἃς ἠγνόει. Τίνες δ' εἰσὶν αἱ παρὰ τοῦ Χριστοῦ κυρωθεῖσαι, καὶ τίνες αἱ παρ' αὐτοῦ προστεθεῖσαι φιλοσοφίας ἀρχαί; Τοῦτο πορευόμεθα ζητῆσαι ἐν τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου κειμένοις.

—

ΑΡΧΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΥΠΟ
ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΥΡΩΘΕΙΣΑΙ.

« Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες. Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Μή τι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴν, ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα; Οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖ· τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ. Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν. Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. Ἄρα γε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς » (Ματ. Ζ′. 15).

Διὰ τοῦ τοσοῦτον βαθέος καὶ ἁπλοῦ τούτου λαλήματος ἐπεκύρωσεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου, δι' ἧς πρέπει νὰ γινώσκωμεν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἐκτιμῶμεν αὐτὰ δεόντως. Τίς ἡ ἀρχὴ αὕτη; Ἡ ἑξῆς: Ἀναβαίνειν εἰς τὰς αἰτίας διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀποτελεσμάτων· ἐκτιμᾷν τὰς αἰτίας κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἀποτελεσμάτων. Τὸ δ έ ν δ ρ ο ν σημαίνει τὴν αἰτίαν· ὁ κ α ρ π ὸ ς τὸ ἀποτέλεσμα. « Γινώσκειν τὸ δένδρον ἐκ τοῦ καρποῦ » ἐστὶ γινώσκειν τὴν αἰτίαν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων. Χαρακτηρίζειν τὸ δένδρον ὡς καλὸν, ἐὰν παράγῃ κ[illegible]ους καρποὺς, καὶ σαπρὸν

ἐὰν παράγῃ πονηρούς, ἐστὶ χαρακτηρίζειν τὰς αἰτίας κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἀποτελεσμάτων. « Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν »· ὅπερ δι' ἐπιστημονικῶν ὅρων ἐκφράζεται: ἀδύνατον ἐκ κακῆς αἰτίας νὰ προέρχηται καλὸν ἀποτέλεσμα, καὶ κακὸν ἐξ ἀγαθῆς. « Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες ». Τοῦτο σημαίνει: Φυλάττεσθε τὸν ἔξω ἄνθρωπον, καὶ ἐξετάζετε τὰ πράγματα κατὰ βάθος, ἵνα γνῶτε αὐτὰ κατ' οὐσίαν καὶ μὴ ἀπατᾶσθε, ἐκλαμβάνοντες τὰ φαινόμενα ὡς οὐσιώδεις ἰδιότητας τῆς ἑαυτῶν φύσεως. « Πᾶν δένδρον, μὴ ποιοῦν καρπὸν καλόν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται »· ὅπερ δηλοῖ: Πᾶσα ἀρχὴ ἄγουσα εἰς κακὰς συνεπείας ἐστὶ ψευδής· καὶ διὰ τοῦτο ἀποῤῥιπτέα καὶ μὴ ἐν ταῖς ἀληθείαις κατατακτέα.

Ἐντεῦθεν καθαρῶς βλέπομεν, ὅτι ὁ λόγος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκφράζει τοὺς νόμους, οἵτινες διέπουσι τὸν νοῦν ἡμῶν, καὶ τοὺς ὁποίους ὁ Πλάτων πολὺ καλῶς ἐφήρμοσεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ φιλοσοφίᾳ. Ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος, ἀρχόμενος πάντοτε ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων, ἐξεζήτει ἐν αὐτοῖς τὸ ὄν, τὸ γενικὸν ἐν τῷ μερικῷ, καὶ τὰς αἰτίας ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι. Διέκρινε τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἀδίκου, μηδέποτε θέλων ταράξαι τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν, ἀποδιδοὺς τὸ καλὸν εἰς τὸ κακὸν καὶ τὸ κακὸν εἰς τὸ καλόν. Κατὰ τοὺς νό-

μους τούτους νοῶν ὁ Πλάτων, ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ νὰ ὑψωθῇ ὑπεράνω τῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ προλήψεων, τὰς ὁποίας κατεπολέμησε γενναιότατα καὶ λογικώτατα. Ὁ Πλάτων ὕψωσε τὴν φωνήν του κατὰ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ψευδοθέων ἐν τῷ κηρύττειν τὴν ἑξῆς ἀρχήν: ὁ Θεός ἐστιν ἀγαθὸς, ὁ Θεός ἐστι τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν. Οὐδὲν κακὸν δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ Θεοῦ· πρέπει ἀλλαχοῦ νὰ ζητήσωμεν τὴν αἰτίαν τῶν ἡμετέρων κακῶν. Κατεδίκασε τὴν διδασκαλίαν τῶν ποιητῶν καὶ κυρίως τὴν τοῦ Ὁμήρου, ὡς διδασκαλίαν ψευδῆ καὶ δυναμένην διαφθεῖραι τὰς ἀθώας ψυχὰς, αἰσθανθεὶς τὴν ἀνάγκην διδασκαλίας μᾶλλον ἀληθοῦς ἢ ἐπαγωγοῦ πρὸς τὸ μορφῶσαι τὴν καρδίαν τῆς νεολαίας· καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ συστηθεῖσα διδασκαλία πολὺ δὲν ἀπέχει τῆς χριστιανικῆς.

Ἐν ὀνόματι τῆς ἀρχῆς: «Τὸ καλὸν δένδρον ποιεῖ καλοὺς καρποὺς, καὶ τὸ κακὸν ποιεῖ κακοὺς», ὁ Πλάτων ἀνῄρεσε τὴν ὀλεθρίαν πρόληψιν, ἥτις ὑπέσκαψε τὰς ἀρχαίας κοινωνίας καὶ ἄχρι τῆς σήμερον ὑποσκάπτει τὰς νεωτέρας. Ἐπίστευον εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Πλάτωνος, καθὼς πιστεύουσι καὶ σήμερον, ὅτι δυνάμεθα εἶναι εὐδαίμονες διὰ τῆς ἀδικίας καὶ κακοδαίμονες διὰ τῆς δικαιοσύνης· ὅτι ὁ ἄδικος, ἔχων τὴν δύναμιν τοῦ πράττειν ἀποινεὶ τὴν ἀδικίαν ἐστὶ κατὰ πολὺ τοῦ δικαίου εὐδαιμονέστερος, καὶ ὅτι ἡ εὐδαιμονία συνίσταται εἰς τὸ δύνασθαι πράττειν ὅτι βουλόμεθα, μηδένα λόγον περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου ποιού-

μενοι. Ὅλαι αἱ ἐν ταῖς νεωτέραις κοινωνίαις συμφοραὶ, καθὼς αἱ ἐν ταῖς ἀρχαίαις, πηγάζουσιν ἐκ τῆς κυριευούσης ὅλα τὰ πνεύματα τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν λαῶν φρικώδους ταύτης προλήψεως. Ἀλλὰ τίς πταίει; Ὅταν θέλωμεν ταράττειν τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, οὐδὲν ἄλλο ποιοῦμεν ἢ ταράττειν ἡμᾶς αὐτούς. Διατί πιστεύειν ὅτι ἡ εὐδαιμονία, ἥτις ἐστὶν ἀγαθὸν, δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς ἀδικίας ἥτις ἐστὶ κακόν; Διατί ἀντιτάσσειν ἐσφαλμένως τὸ συμφέρον εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ ζητεῖν αὐτὸ ἔνθα οὐδὲν ἄλλο δυνάμεθα εὑρεῖν ἢ τὸ ἐπιβλαβές; Πάσχετε λοιπὸν, βασιλεῖς καὶ λαοὶ, ἀνατρέπετε ἀλλήλους, ποτὲ μὴ ἀναπαύεσθε, ἐπειδὴ δὲν θέλετε νὰ ἀκούσητε, οὔτε τοῦ Πλάτωνος, οὔτε τοῦ Χριστοῦ, οὔτε αὐτοῦ τοῦ Λόγου, ὃς ἐγένετο σὰρξ καὶ ἐλάλησεν ἡμῖν, οὔτε τῶν διδασκόντων ἡμᾶς ὑπηρετῶν αὐτοῦ.

Ὁ Πλάτων ἐν τῇ ἑαυτοῦ Πολιτείᾳ προτίθεται ἰδίως νὰ ἐξετάσῃ τὴν φύσιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδικίας, καὶ νὰ καταστήσῃ ψηλαφητὰ ἀμφοτέρων τὰ ἀποτελέσματα. Τοσοῦτον δὲ καλῶς ἐπέτυχεν, ὥστε οὐδεμίαν ἀφίνει ἔλλειψιν, ἀποδείξας ὅτι ἐκ τῆς ἀδικίας ἄλλα δὲν δύνανται νὰ προέλθωσιν ἢ καταστροφὴ καὶ δυστυχία, καὶ ὅτι ἡ ἀληθὴς εὐδαιμονία διὰ παντὸς παρακολουθεῖ τὴν δικαιοσύνην. Ἐν τῷ Γοργίᾳ, κατέδειξεν ἐναργεστάτην τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῶν Νόμων ἐποίησέ τι θαυμάσιον: Ὑποτιθέμενος πλούσιόν τινα, ἰσχυρὸν καὶ ἀθάνατον, δυνάμενον ποιεῖν ὅ,τι ἂν ἤθελεν, ἀλλ' ἔχοντα

μόνον ἐν τῇ ψυχῇ του τὴν κακίαν τῆς ἀδικίας, κατώρθωσε νὰ ἀποδείξῃ διὰ λογικῆς αὐστηροτάτης ὅτι τοιοῦτος ἄνθρωπος θὰ ζήσῃ δυστυχῶς, καὶ ὅτι ἃ κέκτηται ἀγαθὰ, θὰ συντελέσωσι μόνον εἰς τὸ καταστῆσαι αὐτὸν δυστυχέστερον. Μετὰ τοιαύτην ἀπόδειξιν, ἐκήρυξεν ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης, ὅτι ἐστὶν ἔγκλημα ἐν τῇ πολιτικῇ χωρίζειν τὸ συμφέρον τῆς δικαιοσύνης, καὶ λέγειν ὅτι τὰ ἐνδιαφέροντα ἡμᾶς πράγματά εἰσι διάφορα τῶν δικαίων πραγμάτων, καὶ ὅτι τὸ συμφέρον πολλάκις ἀντίκειται εἰς τὸ δίκαιον. «Ὁ ἀληθινὸς νομοθέτης, λέγει, θὰ νομοθετήσῃ ἐν τῇ ἑαυτοῦ πόλει τὴν ἀληθῆ ταύτην ἀρχήν: «Πᾶν δίκαιόν ἐστιν ὠφέλιμον, καὶ πᾶν ἄδικόν ἐστιν ἐπιζήμιον· δὲν ὑπάρχει ἄλλος διαγωγῆς κανὼν διά τε τὰ ἄτομα, διά τε τὴν κοινωνίαν». Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐλθὼν κυρῶσαι καὶ πληρῶσαι, οὕτως ἐλάλησε, μακαρίσας τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὑποσχόμενος τὴν κληρονομίαν τῆς γῆς, οὐχὶ τοῖς ἐμπείροις μαχηταῖς, ἀλλὰ τοῖς πραέσι καὶ εἰρηνικοῖς. Λοιπὸν συμπεραίνομεν ὅτι ὁ Χριστὸς δι' ἁπλῆς καὶ φυσικῆς γλώσσης ἐπεκύρωσε τὸν οὐσιώδη νόμον τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ὃν ὁ Πλάτων καλῶς ἐφήρμοσεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ φιλοσοφίᾳ, καὶ οὗ χωρὶς πᾶσα φιλοσοφία ἀποβαίνει ἀδύνατος.

«Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. Οὐ δύνασθε δουλεύειν Θεῷ καὶ Μαμμωνᾷ» (Ματθ. ΣΤ, 24.).

Εἰ ἐν τῇ πράξει ἐστὶν ἀδύνατον δυσὶν ἀντιθέτοις κυρίοις δουλεύειν, ὡσαύτως ἐν τῇ θεωρίᾳ ἐστιν ἀδύνατον παραδέχεσθαι δύο ἀρχὰς ἢ δύο δόξας ἀντιθέτους. Πρέπει πάντοτε νὰ ἐκλέγωμεν μεταξὺ τῶν δύο, διότι ὁ νοῦς ἡμῶν δὲν δύναται κατ' οὐδένα τρόπον παραδέξασθαι δύο ἀντιφατικὰς προτάσεις, ὡς ἐξίσου ἀληθεῖς. Λοιπὸν ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ ἑαυτοῦ ῥήματος ἐκύρωσε τὴν ἀρχὴν τῆς ἀντιφάσεως ἀρχὴν κοινοτάτην, ἧς ἄνευ ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν, οὔτε νὰ ἀναιρέσῃ τὸ ψεῦδος.

« Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν. Καὶ συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοί, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον ἐμβάντα καθῆσθαι· καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν Αἰγιαλὸν εἱστήκει. Καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν παραβολαῖς, λέγων: Ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν. Καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν· καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ, καὶ κατέφαγεν αὐτά. Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν· καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς. Ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, ἐκαυματίσθη· καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν ἐξηράνθη. Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας, καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ ἀπέπνιξαν αὐτά. Ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν, καὶ ἐδίδου καρπὸν, ὃ μὲν ἑκατὸν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα. Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω » (Ματθ. ΙΓ. 1.).

Ἀφοῦ ἐξέθηκεν ὁ Ἰησοῦς τὴν παραβολὴν ταύτην

εἰς τὸν λαὸν, ἐξήγησεν αὐτὴν ἰδίᾳ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων: «Παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς. Ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ εὐθὺς μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν. Οὐκ ἔχει δὲ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόςκαιρός ἐστι· γενομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθὺς σκανδαλίζεται. Ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων· καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται. Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρεὶς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ συνιών· ὃς δὴ καρποφορεῖ, καὶ ποιεῖ, ὁ μὲν ἑκατὸν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα» (ἐν τῷ αὐτῷ Κεφαλαίῳ 19).

Τίς ἐστιν ἡ φιλοσοφικὴ ἀρχὴ, ἣν ὁ Ἰησοῦς ἐκύρωσε διὰ τῆς παραβολικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας; Ἐκείνη ἥτις ὑπῆρξεν ἡ βάσις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος, δηλαδὴ, ὅτι ὁ ὑλικὸς κόσμος ἀνταποκρίνεται πρὸς πνευματικόν τινα κόσμον, ὅτι τὰ φαινόμενα ἐκείνου ἀνταποκρίνονται πρὸς ὅμοια φαινόμενα τούτου, ὅτι αἱ δύο τάξεις τῶν φαινομένων διέπονται παρὰ τῶν αὐτῶν νόμων, καὶ ὅτι ὀφείλομεν σπουδάσαι τὸν ὑλικὸν κόσμον, οὐχὶ ὅπως ἐν αὐτῷ μείνωμεν, ἀλλ' ὅπως δι' αὐτοῦ ὑψωθῶμεν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπικυρῶν τὴν ἀρχὴν ταύτην, συνεπεκύρωσε ταυτοχρόνως τὴν μέθοδον τῆς

ἐπαγωγῆς, στηριζομένην ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς καθολικῆς τάξεως, δι' ἧς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ, ἐκ τοῦ ὁμοίου εἰς τὸ ὅμοιον ἢ τὸ πρὸς αὐτὸ ἀνάλογον.

Ὁ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη: « Ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν· ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Θεὸς ὑμῶν ἐστι. Καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτό· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν· καὶ ἐὰν εἴπω ὅτι οὐκ οἶδα αὐτὸν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῶν, ψεύστης· ἀλλ' οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » (Ἰω. Η, 54).

Διὰ τῶν ῥημάτων τούτων καθιέρωσεν ὁ Ἰησοῦς τὸ κῦρος τῆς συνειδήσεως, ἥτις ἐστὶν ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Τίς ἂν ἠδύνατο μανθάνειν, ἢ τίς ἂν ἠδύνατο βιοῦν ἄνευ συνειδήσεως; Τὸ κῦρος τῆς συνειδήσεως τοσοῦτον μέγα ἐστὶν, ὥστ' ἐπαρκεῖ πρὸς τὸ δικαιῶσαι ἡμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου: « Ἀγαπητοὶ, λέγει, ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παῤῥησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν» (Ἐπιστ. Α', κεφ. Γ', 21). Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος οὐ παύεται συνιστῶν τὴν ἀγαθὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως, καὶ συχνάκις, ὅπως δώσῃ πλείονα βεβαιότητα εἰς ἃ ἐλάλει, ἀνεφέρετο εἰς τὴν ὑπερτάτην ταύτην ἀρχήν. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ἔχων συνείδησιν ὅτι ἐγίνωσκε τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, οὐκ ἠδύνατο λέγειν ὅτι οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὸν, τουτέστι δὲν ἠδύνατο νὰ λαλῇ παρὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως

διότι ἐγίνετο ψεύστης, ὅμοιος τοῖς Ἰουδαίοις, οἵτινες ἐβεβαίουν ὅτι γινώσκουσι τὸν Θεὸν, μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχοντες τῆς γνώσεως ταύτης συνείδησιν. «Ὑμεῖς οὐκ ἐγνώκατε τὸν Θεόν. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν· καὶ ἐὰν εἴπω ὅτι οὐκ οἶδα αὐτὸν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῶν, ψεύστης. Ἀλλ' οἶδα αὐτὸν καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ». Ἡ συνείδησίς ἐστι τὸ πνεῦμα, τὸ μαρτυροῦν ὃ γινώσκομεν καὶ ὃ ἀγνοοῦμεν. Διὰ τοῦτο πάντοτε λαλεῖν ὀφείλομεν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως, καὶ μὴ λέγειν ψεύδη, εἴτε ὑποκρινόμενοι ὅτι γινώσκομεν ὃ ἀγνοοῦμεν, εἴτε προςποιούμενοι ὅτι ἀγνοοῦμεν ὃ γινώσκομεν. Ὁ Σωκράτης ὡμολόγει τὴν ἑαυτοῦ ἄγνοιαν, μηδέποτε τολμήσας εἰπεῖν, ὅτι ἐγίνωσκεν ὃ ἠγνόει. Ἀλλ' οἱ σοφισταὶ, οὐδένα λόγον περὶ τῆς ἑαυτῶν συνειδήσεως ἐποιοῦντο, ἀξιοῦντες ὅτι τὰ πάντα γινώσκουσιν. Ὁ Ἰησοῦς ὅμως τὸ ἐναντίον, ὡμολόγει πάντοτε τὴν σοφίαν του, καὶ, ὡς αὐτὸς εἶπε, δὲν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ὅτι ἠγνόει, διότι θὰ ἐψεύδετο. Ὁ Σωκράτης ἔμενε πιστὸς εἰς τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν ὡς ἄνθρωπος, ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν ὡς Θεὸς, καὶ ἀμφότεροι ἐβεβαίωσαν τὸ κῦρος τῆς συνειδήσεως.

Ἡ ἐπὶ τοῦ κύρους τῆς συνειδήσεως στηριζομένη φιλοσοφία, τὰς δύο ταύτας ἔγνω μεθόδους: τὴν ἐπαγωγικὴν καὶ τὴν ἀπαγωγικήν. Ἡ πρώτη ὁδηγεῖ ἡμᾶς ἐκ τοῦ μερικοῦ εἰς τὸ γενικόν· ἡ δευτέρα ἐκ τοῦ γενικοῦ εἰς τὸ μερικόν. Διὰ μὲν τῆς ἐπαγωγῆς ἀνακαλύπτομεν τὰς ἀρχὰς, παρατηροῦντες τὰ γεγονότα

τῆς πείρας· διὰ δὲ τῆς ἀπαγωγῆς ἀνακαλύπτομεν τὰς ἐν ταῖς ἀρχαῖς κεκρυμμένας συνεπείας, μεταχειριζόμενοι τὸν συλλογισμόν. Ἡ ἐπαγωγὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς καθολικῆς τάξεως· ἡ ἀπαγωγὴ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀντιφάσεως. Αἱ δύο αὗται μέθοδοί εἰσιν, οὕτως εἰπεῖν, οἱ δύο πόδες τῆς φιλοσοφίας. Ἄνευ αὐτῶν, οὐδὲν βῆμα ποιῆσαι δυνάμεθα πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Ἰησοῦς ἐβεβαίωσε τὸ κῦρος τῆς συνειδήσεως καὶ τὰς δύο φιλοσοφικὰς μεθόδους, ἑπομένως ὅλας τὰς διὰ τῶν νομίμων τούτων μέσων εὑρεθείσας, ἀποδειχθείσας καὶ βεβαιωθείσας ἀληθείας. Ὅθεν ἐξάγεται ὅτι ὁ Χριστὸς ἐβεβαίωσε τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ὡς ἐβεβαίωσε καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, καὶ ἐκύρωσεν αὐτὴν λόγῳ καὶ ἔργῳ, καθὼς θὰ ἴδωμεν.

« Τότε προσηνέχθη αὐτῷ δαιμονιζόμενος, τυφλὸς καὶ κωφός· καὶ ἐθεράπευσεν αὐτὸν, ὥστε τὸν κωφὸν καὶ τυφλὸν λαλεῖν καὶ βλέπειν. Καὶ ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι, καὶ ἔλεγον: Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς Δαβίδ; Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες, εἶπον: Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰμὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς: Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, ἐρημοῦται καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, οὐ σταθήσεται. Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη· πῶς οὖν σταθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; Καὶ εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι;

διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσονται κριταί. Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἢ πῶς δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει; Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν: Πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις. Καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τούτῳ, τῷ αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν· ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν· ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς δύνασθε ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά· καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ ἐκβάλλει τὰ πονηρά. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργὸν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ. » (Ματθ. ΙΒ', 22).

Ἐν τῷ προκειμένῳ γεγονότι βλέπομεν ὅτι ἡ τοῦ

Ἰησοῦ πρᾶξις ἑλκύει τὸν θαυμασμὸν τοῦ κοινοῦ, ὅπερ ἐξ αὐτῆς συμπεραίνει, ὅτι τοιοῦτος ἄνθρωπος ἔμελλεν εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Δαβὶδ, ὁ προςδοκώμενος Μεσσίας. Ἀλλ' οἱ Φαρισαῖοι, σοφώτεροι καὶ μᾶλλον τοῦ ὄχλου πεφωτισμένοι, ἄλλως ἐσκέπτοντο. Κατὰ τὴν λογικὴν αὐτῶν, ἐξεβλήθη τὸ δαιμόνιον διὰ τοῦ Βεελζεβοὺλ, ἄρχοντος τῶν δαιμονίων, καὶ ἑπομένως τοιοῦτος ἄνθρωπος, ὅςτις μετεχειρίζετο τὴν δύναμιν τοῦ δαίμονος πρὸς τὸ ποιεῖν τοιαῦτα, οὐκ ἦν ἄξιος σεβασμοῦ. « Οὗτος, ἔλεγον, οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰμὴ ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων». Ὁ Χριστὸς οὕτω προςβληθεὶς ἐχρήσατο τῷ συλλογισμῷ πρὸς ὑπεράσπισιν, ὅπως ἀναιρέσῃ τὸ ψεῦδος καὶ καταδείξῃ τὴν ἀλήθειαν, καταισχύνων οὕτω τὴν συκοφαντίαν καὶ δεικνύων τὴν ἑαυτοῦ ἀθωότητα. Ἔθετο τὴν ἀρχὴν ἢ τὴν μείζονα τοῦ συλλογισμοῦ, λέγων: Πᾶσα βασιλεία, μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, ἐρημοῦται, καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία, μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ σταθήσεται. Εἶτα παρέθετο τὴν ἐλάσσονα, ἐκφράζουσαν τὸ αἴσθημα τῶν Φαρισαίων. Ἤδη ὁ Σατανᾶς ἐκβάλλει τὸν Σατανᾶν, ὁ ἄρχων κτυπᾷ τοὺς ἑαυτοῦ ὑπηκόους, καὶ τὰ ὄργανά του. Λοιπὸν, ἡ βασιλεία τοῦ Σατανᾶ καταλύεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σατανᾶ, ἢ ὁ Σατανᾶς ἀπεφάσισε νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλείαν του. Οὕτως ἔδωκεν ὁ Ἰησοῦς ἐννοῆσαι, ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦτό ἐστιν ἐναργῶς ψευδές, ἐπειδὴ ὁ Σατανᾶς δὲν ἠδύνατο κατ' οὐδένα τρόπον νὰ δώσῃ ἑαυτὸν ἑκουσίως ὄργανον τῆς καταστροφῆς του, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ

ὑποταχθῇ ἐκείνῳ, ὃς ἐβδελύσσετο τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ ἦλθε νὰ καταστρέψῃ αὐτήν. Ἄλλως, ἦν γνωστὸν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἐξέβαλλον ἀλλαχοῦ τὰ δαιμόνια. Ἐρωτᾷ λοιπὸν τοὺς Φαρισαίους, διὰ τίνος μέσου ἐκεῖνοι ἐποίουν τοῦτο; Διὰ τοῦ Σατανᾶ; Τότε ὁ Σατανᾶς ἐγίνετο συγχρόνως ὄργανον τῆς ἰδίας αὐτοῦ καταστροφῆς κατὰ τὴν διάθεσιν πολλῶν ἐργαζομένων εἰς διαφόρους τόπους· πρὸς ταῦτα οὐδὲν εἶχον οἱ Φαρισαῖοι ἀποκρίνασθαι, καὶ ὁ Ἰησοῦς προεῖπεν αὐτοῖς ὑπὸ τίνων ἔμελλόν ποτε κριθῆναι καὶ καταδικασθῆναι. Οὕτως, ἀναιρέσας ὁ Ἰησοῦς τὸ ψεῦδος, κατέδειξε τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης: Ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, καθὼς βλέπετε, καὶ ὄντος ἀδυνάτου αὐτὰ ἐκβάλειν τῇ δυνάμει τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν, τὰ ἐκβάλλω λοιπὸν διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, κἀγώ εἰμι ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν προρρηθεὶς Μεσσίας, ἔχων τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἱδρῦσαι ἐπὶ τῆς γῆς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καταλύων ἐν πρώτοις τὴν βασιλείαν τοῦ Σατανᾶ, συμπεράνας ἐπίσης ὅτι ἔδησε τὸν Σατανᾶν οὗ διήρπαζε τὴν οἰκίαν, ἐπειδὴ ἄλλως οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν ὃ ἐποίει, εἰπὼν ὅτι ὁ Σατανᾶς καὶ αὐτός εἰσιν ὅλως ἀντιθέτου φύσεως, παράγοντες ἀναγκαίως ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Ὁ Ἰησοῦς καταλλάσσει καὶ συνάπτει τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν· ὁ Σατανᾶς διαιρεῖ αὐτοὺς καὶ διασκορπίζει πρὸς τὴν δυστυχίαν αὐτῶν. Οὐχὶ, εἶπεν, ὁ Σατανᾶς οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ, ἔστι κατ' ἐμοῦ· ὁ Σατανᾶς οὐ συνάγει

μετ' ἐμοῦ, ἀλλὰ σκορπίζει, ἀντικείμενός μοι διὰ παντός.

Ἰδοὺ λοιπὸν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ὧδε χρῆται τῷ συλλογισμῷ, καὶ διὰ τοῦ συλλογισμοῦ, ἀγνώστου μὲν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ κοινοτάτου παρ' Ἕλλησιν, ἀναιρεῖ ὁ Ἰησοῦς τὸ ψεῦδος καὶ ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν. Διὰ τοῦ συλλογισμοῦ ὑπερασπίζεται, δεικνύων τὴν ἑαυτοῦ ἀθωότητα καὶ ἐξελέγχων τὸ μέγα τῶν Φαρισαίων ἔγκλημα. Διότι ἀπέδιδον εἰς τὴν δύναμιν τοῦ δαίμονος τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ ἔγκλημα τοῦτο ἦν τοσοῦτον μέγα, ὥστε ἐκήρυξεν αὐτὸ διὰ παντὸς ἀσυγχώρητον. « Ὀφείλετε ὁμολογῆσαι, εἶπεν αὐτοῖς, ἢ ὅτι τὸ δένδρον ἐστὶ καλὸν καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἐπίσης, ἢ ὅτι τὸ δένδρον ἐστὶ κακὸν καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἐπίσης· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Ἀλλ' ὑμεῖς οὐχ οὕτω ποιεῖτε, μὴ ἔχοντες τὸν κοινὸν νοῦν. Ἔνθεν μὲν ὁμολογεῖτε, ὅτι ἐκβάλλειν τὸ δαιμόνιον καὶ διδόναι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ὅρασιν καὶ τὴν φωνὴν ἀπολεσθείσας εἰσὶ καλά· ἔνθεν δὲ λέγετε, ὅτι τὰ καλὰ ταῦτα προέρχονται ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ δαίμονος. Οὕτω ποιεῖτε τὸν μεγαλήτερον παραλογισμὸν καὶ τὸ μεγαλήτερον ἀδίκημα, λέγοντες ὅτι τὸ καλὸν πηγάζει ἐκ τοῦ κακοῦ. Καὶ διατί; Ἐπειδὴ ἐστε πονηροί. Γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς δύνασθε λέγειν ἀγαθά; πῶς δύνασθε καλῶς συλλογίζεσθαι, πονηροὶ ὄντες; » Ὁ Ἰησοῦς ἀπήτησε παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἐπικρῖναι αὐτὸν κατὰ τὴν ἀρχὴν

τῆς ἐπιστήμης, κατὰ τὴν παντὶ τῷ κόσμῳ παραγγελθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἀρχήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο αὐτοὶ οὐκ ἐποίουν, ἔβαλεν εἰς πρᾶξιν αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπικρίσεως, ἐπικρίνων δικαίως ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. «Ὁμολογεῖτε, εἶπεν, ὅτι τὸ ἔργον μου ἐστὶν ἀγαθὸν, ὅθεν συνάγω ὅτι καὶ ἡ αἰτία αὐτοῦ ὀφείλει εἶναι ἐπίσης ἀγαθή. Ἀπέδειξα ὅτι ὁ λόγος ὑμῶν ἐστι πονηρός· ὅθεν συμπεραίνω ὅτι καὶ ἡ καρδία, ἐξ ἧς ἐξῆλθεν, ἐστὶν ὡσαύτως πονηρὰ, μεστὴ κακίας».

Ὅταν κρίνωμεν καὶ ἐπικρίνωμεν, οὕτω δεῖ κρίνειν καὶ ἐπικρίνειν. Ἀλλ' ἡ ἀντιχριστιανικὴ κριτικὴ ἀγνοεῖ τοῦτον τὸν κανόνα, ἢ τοὐλάχιστον οὐκ οἶδεν αὐτὸν ἐφαρμόζειν. Ἀπορίας δὲ ἄξιον ὅτι ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῶν Φαρισαίων ἄχρι τῆς σήμερον ἡ κριτικὴ αὕτη οὐδόλως ἠδυνήθη νὰ προοδεύσῃ, μείνασα ἡ αὐτή. Ὁμολογοῦσιν ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπῆρξαν καλὰ καὶ σωτήρια ἐν τῷ κόσμῳ, ποιοῦντες πανηγυρικοὺς λίαν εὐγλώττους περί τε τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρετῶν ἃς εἰσήγαγεν εἰς τὰ ἤθη κοινωνίας διεφθαρμένης ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἀλλὰ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, λέγουσιν, ὁ αἴτιος τούτων πάντων, οὐκ ἦν Θεὸς καθὼς ἐποίησε πιστεῦσαι. Τί ἦν λοιπόν. Ἦν ψεύστης, ἐγωϊστὴς, ὑποκριτὴς, ἀπατεὼν καὶ τὰ λοιπά. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦν ὁ μᾶλλον ἐν ἀνθρώποις διεφθαρμένος, καὶ ἠδυνήθη νὰ δώσῃ τὴν ἁγνοτέραν ἠθικὴν καί τοι ὢν ἀμαθὴς καὶ δυσειδαίμων, καὶ ἠδυνήθη νὰ διορθώσῃ τὴν διαφθορὰν τῶν ἄλλων. Εἰ ὑμεῖς οὐκ

οἴδατε τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς, μάθετε αὐτοὺς πρὸ τοῦ γενέσθαι κριτικοί. Μάθετε ὅτι τὸ ἀγαθὸν δένδρον, ἀγαθοὺς καρποὺς ποιεῖ, καὶ τὸ σαπρὸν δένδρον, σαπροὺς καρποὺς ποιεῖ· ὅτι ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Εἰ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ χριστιανισμοῦ ἐστι καλὰ, καὶ εἰ, ὅσῳ μᾶλλον ἐφαρμοζόμενος, τόσῳ μᾶλλον γίνεται σωτήριος τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ θεμελιωτὴς αὐτοῦ, ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀληθείας, ἐστὶν ὁ Θεάνθρωπος, καθάπερ ἐποίησε πιστεῦσαι. Ἢ, ἐὰν θέλητε, Χριστός ἐστι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, φυτευθὲν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ τρέφειν ὅλας τὰς εὐσεβεῖς καὶ ὁσίας ψυχάς.

Ἀλλ' ἐὰν θέλητε πιστεύειν εἰς τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας ὑμῶν, ἐστὲ τοὐλάχιστον συνεπεῖς, λέγοντες ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ψευδὴς ἐν ἀρχῇ, ἐστηριγμένος ἐπὶ τοῦ ψεύδους καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀληθείας, οὐ δύναται ἀγαθὸς εἶναι ἐν ἀποτελέσμασιν. Εἴπατε ὅτι ἐςὶν ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ πρέπει νὰ ἐξολοθρευθῇ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν Κυβερνήσεων. Ἀλλ' ἡ λογικὴ ὑμῖν οὐ συμφέρει· διότι ἐστὲ, ὡς οἱ Φαρισαῖοι, γεννήματα ἐχιδνῶν, καὶ οὐ δύνασθε λέγειν ἀγαθὰ, πονηροὶ ὄντες. Πειρᾶσθε διαφθείρειν τὴν λογικὴν, ὅπως δικαιώσητε τὴν ὑμετέραν διαφθοράν· ἀλλ' εἰς μάτην, ἡ λογικὴ ἐστι φύσει αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος. Εὐκολώτερον ὑμῖν ἡ διὰ τῆς μετανοίας διόρθωσις!

Ἐπανέλθωμεν τώρα εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Τὸ μέγιστον

ἀνόμημα τὸ ὁποῖον οἱ Ἰουδαῖοι προσῆπτον τῷ Ἰησοῦ, ἦν ἡ τοῦ σαββάτου παράβασις. Ὁ νόμος ἀπηγόρευε τὴν ἐργασίαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ὁ Ἰησοῦς ἐν αὐτῇ ἐθεράπευε τοὺς νοσοῦντας. Λοιπὸν, κατὰ τὴν λογικὴν τῶν Φαρισαίων, ὁ Ἰησοῦς ἦν ἔνοχος. « Οὗτος, ἔλεγον, οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, διότι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ. » Πῶς ὁ Ἰησοῦς ἠδυνήθη νὰ δικαιωθῇ κατὰ κατηγορίας τοσοῦτον βαρείας, ἥτις παρίστα αὐτὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἰουδαίων ὡς ἐχθρὸν τοῦ Θεοῦ αὐτῶν καὶ τοῦ Νόμου αὐτοῦ; Δὲν ἠδύνατο ἄλλως ἢ διὰ τοῦ συλλογισμοῦ. Εἰς ταύτην τὴν περίπτωσιν, δὲν ἠδύνατο ὁ Ἰησοῦς νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀθωότητα καὶ ἀποστολὴν, ποιῶν θαυμάσια· διότι ἡ κατηγορία εἶχεν ὡς αἰτίαν αὐτὴν ταύτην τὴν δύναμιν τῶν θαυμάτων· « Οὗτος, ἔλεγον οἱ κατηγοροῦντες αὐτὸν, οὐκ ἔστιν ἐκ Θεοῦ, ἐπειδὴ ποιεῖ θαύματα, ἀντιτασσόμενος εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. » Λοιπὸν, ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιωθῇ ἢ καταστρέφων τὸ σόφισμα διὰ τοῦ ἀληθοῦς συλλογισμοῦ. Ὁ νόμος ἐπέτρεπε τρέφειν τὰ πρόβατα τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα ζῶα τῆς οἰκίας καὶ σώζειν αὐτὰ ἐκ κινδύνου. Κατὰ μείζονα λόγον, συνεπέραινεν ὁ Κύριος, ἐπιτρέπει ὁ νόμος ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ ποία διαφορὰ μεταξὺ τοῦ προβάτου καὶ τοῦ ἀνθρώπου; Ὁ νόμος ἐπέτρεπεν ἔτι καὶ ἄλλας πράξεις, οἷον τὰς ἐν τῷ ναῷ θυσίας τῶν θυμάτων. Ἀλλὰ διακρίνειν καὶ κατατάσσειν, συμπεραίνειν ἐκ τοῦ ὁμοίου εἰς τὸ ὅμοιον ἢ τὸ πρὸς αὐτὸ ἀνάλογον, ἦσαν ἐπι-

στημονικαὶ ἐργασίαι, ὑπερβαίνουσαι τὴν ἱκανότητα τοῦ Ἰουδαίου.

Ἄλλοτε οἱ Ἰουδαῖοι ἔλαβον λίθους ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν (Ἰω. Ι', 31.)· ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς: «Πολλὰ καλὰ ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ Πατρός μου. Διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργον λιθάζετέ με;» Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες: «Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι, σὺ ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν.» Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς: «Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν: Ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, (καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή). Ὃν ὁ Πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι;»

Ἀναμφιβόλως, τοιοῦτος συλλογισμὸς, συμπεραίνων ἐκ τοῦ ὁμοίου εἰς τὸ ὅμοιον οὐκ ἠδύνατο γενέσθαι καταληπτὸς παρὰ λαῷ ὀφθαλμοὺς ἔχοντι καὶ οὐ βλέποντι, ὦτα ἔχοντι καὶ οὐκ ἀκούοντι, ἐπειδὴ ἐστερεῖτο τῆς ἐπιστήμης, καθὼς ὁ Μωϋσῆς ὠνείδιζεν αὐτῷ λέγων: «Οὗτος λαὸς μωρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός. Ἔθνος ἀπολωλεκὸς βουλήν ἐστι· καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἐπιστήμη· οὐκ ἐφρόνησαν συνιέναι ταῦτα.» Ὅ,τι δὲ οἱ προφῆται ὠνείδιζον πάντοτε τοῖς Ἰουδαίοις, ἦν ἡ αὐτῶν ἀνικανότης περὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς ἐννοίας τοῦ θείου λόγου διὰ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ. «Ὁ λαὸς οὗτος, ἔλεγον, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐ βλέπουσιν, ὦτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἀκούουσι.»

Ἀλλὰ διατί; Διότι καθὼς λέγουσιν οἱ Ἕλληνες: νοῦς ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει, τουτέστιν ἡ λογικὴ καὶ προσεκτικὴ ψυχὴ, ἥτις παρατηρεῖ καὶ σκέπτεται. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἰουδαίου συνίστατο εἰς τὸ πεισματωδῶς ἀντιτείνειν καὶ μηδέποτε τῷ λόγῳ ὑπείκειν. «Ὅλην τὴν ἡμέραν, λέγει ὁ προφήτης Ἡσαίας, ἐξέτεινα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντά μοι καὶ ἀντιλέγοντα.» Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἀπεδοκίμασεν αὐτοὺς καὶ ἠσπάσατο λαὸν ἕτερον, ὅςτις, ἵνα πιστεύσῃ, δὲν εἶχε χρείαν θαυμάτων, καταλαμβάνων τὴν ἔννοιαν τοῦ θείου λόγου διὰ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, δυνάμενος αὐτὴν ὑπερασπίσαι καὶ διαδοῦναι διὰ τῆς ἐπιστήμης. «Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς» (Ματθ. ΚΑ', 43.).

«Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ ἱερὸν, προςῆλθον αὐτῷ διδάσκοντι οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, λέγοντες: Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς: Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἕνα· ὃν ἐὰν εἴπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. Τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Οἱ δὲ διελογίζοντο παρ' ἑαυτοῖς, λέγοντες: Ἐὰν εἴπωμεν, ἐξ οὐρανοῦ· ἐρεῖ ἡμῖν: Διατί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; Ἐὰν δὲ εἴπωμεν, ἐξ ἀνθρώπων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον· πάντες γὰρ ἔχουσι τὸν Ἰωάννην ὡς προφήτην. Καὶ ἀποκριθέντες

τῷ Ἰησοῦ, εἶπον: Οὐκ οἴδαμεν. Ἔφη αὐτοῖς καὶ αὐτός: Οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ» (Ματθ. ΚΑ΄, 23).

Ἐνταῦθα βλέπομεν ὅτι διὰ τοῦ διλήμματος ὁ Ἰησοῦς ἠδυνήθη νὰ κλείσῃ τὸ στόμα τῶν ἀντιπάλων του, πείθων αὐτοὺς συγχρόνως ὅτι ἡ ἐξουσία του προήρχετο ἐκ Θεοῦ· διότι ἡ ἀπάντησις: Οὐκ οἴδαμεν, ἀντέκειτο εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν· ἐπειδὴ καλῶς ἐγίνωσκον, ὡς ὁ Ἰησοῦς μετὰ ταῦτα ἐναργῶς ἐξήγησεν· ἀλλ' ἐπροτίμησαν τὸ ψεῦδος ἀντὶ τῆς ἀληθείας, καθάπερ οἱ φιλόσοφοι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, οἵτινες, ἰδόντες τὴν ἀπόδειξιν τῆς Ἁγίας Τριάδος, προσποιοῦνται ὅτι ἀγνοοῦσιν ἔτι τὴν ἀλήθειαν, προσδοκῶντες αὐτήν, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Μεσσίαν. Οἱ Φαρισαῖοι ἐπειράθησαν ὡσαύτως νὰ παγιδεύσωσι τὸν Ἰησοῦν διὰ τοῦ διλήμματος, ἐρωτῶντες αὐτόν: Ἔξεστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι, ἢ οὔ; Ἀλλὰ τὸ δίλημμα αὐτῶν ἦν ἐσφαλμένον, ἔχον μὲν τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν τοῦ διλήμματος, ἀλλὰ μὴ ὂν πραγματικῶς δίλημμα, καὶ ἡ λογικὴ ἀπάντησις: Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ, συνέτριψεν αὐτὸ καὶ διεσκόρπισεν ὡσεὶ χνοῦν. Ἡ σοφιστική, ἐπενδυομένη τὸ προσωπεῖον τῆς λογικῆς, εὐδοκιμεῖ μόνον παρὰ τοῖς ἀμαθέσι καὶ ἡμιμαθέσιν, ἐξαφανιζομένη μετ' αἰσχύνης ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων τοῦ λόγου, διότι φαίνεται οἷα ἐστίν.

«Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον αὐτῷ Σαδδουκαῖοι, οἱ λέγοντες μὴ εἶναι ἀνάστασιν, καὶ ἐπηρώτησαν αὐ-

τὸν, λέγοντες: Διδάσκαλε, Μωσῆς εἶπεν· Ἐάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων τέκνα, ἐπιγαμβρεύσει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀναστήσει σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ παρ' ἡμῖν ἑπτὰ ἀδελφοί· καὶ ὁ πρῶτος γαμήσας ἐτελεύτησε· καὶ μὴ ἔχων σπέρμα, ἀφῆκε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ὁμοίως καὶ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος, ἕως τῶν ἑπτά. Ὕστερον δὲ πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή. Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος τῶν ἑπτὰ ἔσται γυνή; πάντες γὰρ ἔσχον αὐτήν. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς: Πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι. Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ; Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς, Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων» (Ματθ. ΚΒ', 23.). Διὰ τί οἱ Σαδδουκαῖοι οὐ κατελάμβανον τὰς Γραφὰς καὶ ἐπλανῶντο; Διότι ἐστεροῦντο λογικῆς καὶ συλλογισμοῦ. Εἰ ἐγίνωσκον συλλογίζεσθαι, καθὼς ὁ Χριστὸς, ἠδύναντο ἂν συμπερᾶναι ἐκ τοῦ ῥήματος τοῦ Θεοῦ εἰς ὃ ἐπίστευον, ὅτι ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, καὶ ὅτι ἔσται ἀνάστασις. Δὲν ἀρκεῖ παραδέχεσθαι ἁπλῶς τὴν Βίβλον, ἀλλὰ καὶ ἐννοεῖν αὐτὴν, καὶ πρὸς τὸ ἐννοεῖν αὐτὴν, πρέπει νὰ καταφεύγωμεν εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι παρέχουσιν ἡμῖν τὴν περὶ τούτου ἀπόδειξιν.

Εἰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἠδυνήθη τι προσελκῦσαι τὸν θαυμασμὸν τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἦν ὁ ὀρθὸς συλλογισμός. «Εἰσελθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπερναοὺμ, προςῆλθεν αὐτῷ ἑκατόνταρχος παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων: Κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, δεινῶς βασανιζόμενος. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς: Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτόν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἑκατόνταρχος ἔφη: Κύριε, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰςέλθῃς· ἀλλὰ μόνον εἰπὲ λόγον καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας. Καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἔρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δούλῳ μου, Ποίησον τοῦτο καὶ ποιεῖ. Ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐθαύμασε, καὶ εἶπε τοῖς ἀκολουθοῦσιν: Ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον. Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ Ἀνατολῶν καὶ Δυσμῶν ἥξουσι, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· ἐκεῖ ἔςαι ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων» (Ματθ. Η'. 5).

Διατί ἡ πίστις τοῦ ἑκατοντάρχου ἦν τοσοῦτον μεγάλη; διατί προςείλκυσε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Κυρίου; Διότι ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ συλλογισμοῦ τῆς ἐπαγωγῆς. Ὁ ἑκατόνταρχος, συμπεραίνων ἐκ τῆς δυνάμεως, ἣν ἐξήσκει ὁ λόγος αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν, ἐπίστευεν εἰς τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἔμελλε νὰ ἐξασκῇ ἐπὶ πάντα. Διατί ὁ Ἰησοῦς

εἶπεν, ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ τοσαύτην πίστιν, οὔτε ἐν τῷ Ἰσραήλ; Ἐπειδὴ ὁ Ἰσραὴλ οὐκ ἐγίνωσκε χρῆσθαι τῷ συλλογισμῷ τῆς ἐπαγωγῆς, τοῦθ' ὅπερ ἐπήνεγκε τὴν ἀποδοκιμασίαν καὶ τὴν καταδίκην αὐτοῦ ἐν τῷ σκότει, ἐνῷ πολλοὶ ἐξ Ἀνατολῶν καὶ Δυσμῶν ἀνακλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ μετὰ Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ.

Ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν εἰσέτι πόσον ἐξετίμα τὸν ὀρθὸν συλλογισμὸν εἰς τὴν ἑπομένην περίπτωσιν. Ἐπορεύετό ποτε ἐν τοῖς περιχώροις Τύρου καὶ Σιδῶνος. Καὶ ἰδοὺ γυνὴ Ἑλληνίς, Χαναναία τὸ γένος, ἤρξατο κράζειν ὀπίσω αὐτοῦ, παρακαλοῦσα αὐτὸν θεραπεῦσαι τὴν θυγατέρα αὐτῆς, ὑπὸ δαιμονίου βασανιζομένην. Ὁ Ἰησοῦς ἠρνεῖτο, εἰ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ παρεκάλεσαν αὐτὸν, ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν κραυγῶν τῆς δυστυχοῦς ταύτης γυναικός. Ἐντεῦθεν αὐτὴ πλησιάζει, αἰτοῦσα τὴν ἀρωγήν του μετὰ δακρύων. Ὁ Ἰησοῦς ἠρνήθη αὐτὴν αὐτῇ, λέγων: Οὐκ ἔστι καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. Ναί, Κύριε, ἀπεκρίνατο ἡ γυνή. Καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν πιπτόντων ἐκ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων. Τότε ἐδέξατο τὴν δέησιν αὐτῆς, θαυμάζων τὴν δικαίαν καὶ λογικὴν ἀπάντησίν της. «Ὦ γύναι, εἶπεν αὐτῇ, ὕπαγε· διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἐξελήλυθεν ἐκ τῆς θυγατρός σου τὸ δαιμόνιον». Διὰ τὸν λόγον τοῦτον! Τί δηλοῖ τοῦτο; Αἱ κραυγαὶ καὶ τὰ δάκρυα οὐκ ἴσχυσαν κάμψαι μου τὴν καρδίαν, ἀλλ' ὁ

συλλογισμός σου, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἀναλογίας μὲ ἐνίκησεν. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Ἰησοῦς ἐδήλωσεν ὅτι δύναται μὲν ἀνθίστασθαι εἰς τὰς φωνὰς καὶ τὰ δάκρυα τοσοῦτον δυστυχοῦς γυναικὸς, ἀλλ' οὐ δύναται ἀνθίστασθαι εἰς τὸν ὀρθὸν αὐτῆς συλλογισμόν. «Ὕπαγε· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐξελήλυθεν ἐκ τῆς θυγατρός σου τὸ δαιμόνιον». Ἐκ τούτου ἐποίησεν ἡμῖν ὁ Ἰησοῦς ἀποκάλυψιν τὰ μέγιστα ἐνδιαφέρουσαν ἡμᾶς· ἀπεκάλυψεν ἡμῖν ὅτι, ὅπως τύχωμεν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὃ ποθοῦμεν, οὐ δεῖ κλαίειν καὶ κραυγάζειν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἀλλ' ὀρθῶς συλλογίζεσθαι· ἐπειδὴ ἡ μόνη τοῦ Παντοδυνάμου ἀδυναμία συνίσαται εἰς τὸ μὴ δύνασθαι ἀνθίσασθαι εἰς τὸν λόγον, καὶ τὴν ἀδυναμίαν ταύτην οὐχ ἅπαξ ἐδήλωσε πρὸς τὸ ποιῆσαι καὶ ἡμᾶς, ὡς αὐτὸς, ἀδυνάτους.

Ὅτε δὲ ἡ ἀπειθὴς συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων ἐπανέστη κατὰ τοῦ Μωϋσέως, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς Αἴγυπτον, ὁ Θεὸς εἶπεν αὐτῷ τάδε. «Ἕως τίνος παροξύνει με ὁ λαὸς οὗτος; καὶ ἕως τίνος οὐ πιστεύουσί μοι ἐν πᾶσι τοῖς θαυμασίοις οἷς ἐποίησα ἐν αὐτοῖς; Πατάξω αὐτοὺς θανάτῳ, καὶ ἀπολῶ αὐτούς. Καὶ ποιήσω σὲ καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρός σου εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τοῦτο». Καὶ εἶπε Μωϋσῆς πρὸς Κύριον: «Καὶ ἀκούσεται Αἴγυπτος ὅτι ἀνήγαγες τῇ ἰσχύϊ σου τὸν λαὸν τοῦτον ἐξ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, πάντες ἀκηκόασιν ὅτι σὺ εἶ Κύριος ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, ὅστις ὀφθαλμοῖς κατ' ὀφθαλμοὺς ὀπτάζῃ σὺ Κύριε, καὶ ἡ νεφέλη σου ἐφέ-

στηκεν ἐπ' αὐτὸν καὶ ἐν στύλῳ νεφέλης πορεύῃ πρότερος αὐτῶν τὴν ἡμέραν, καὶ ἐν στύλῳ πυρὸς τὴν νύκτα· καὶ ἐκτρίψεις τὸν λαὸν τοῦτον ὡσεὶ ἄνθρωπον ἕνα. Καὶ ἐροῦσι τὰ ἔθνη, ὅσοι ἀκηκόασι τὸ ὄνομά σου λέγοντες: Παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι Κύριον εἰςαγαγεῖν τὸν λαὸν τοῦτον εἰς τὴν γῆν ἣν ὤμοσεν αὐτοῖς, καὶ κατέστρωσεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ νῦν ὑψωθήτω ἡ ἰσχύς σου, Κύριε, ὃν τρόπον εἶπας λέγων: Κύριος μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινὸς, ἀφαιρῶν ἀνομίας καὶ ἀδικίας καὶ ἁμαρτίας, καὶ καθαρισμῷ οὐ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον, ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς. Ἄφες τὴν ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τούτῳ κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καθάπερ ἵλεως ἐγένου αὐτοῖς ἀπὸ Αἰγύπτου ἕως τοῦ νῦν ». Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν: Ἵλεως αὐτοῖς εἰμι κατὰ τὸ ῥῆμά σου.

Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι ὁ Θεὸς, ἀποφασίσας νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς ἀπειθεῖς, ἀποσύρει τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἐνδίδει εἰς τοὺς λόγους τοῦ Μωϋσέως. Ἐνταῦθα ἀναμφιβόλως ὁ Βολταιριστὴς, ὁ κουφόνους καὶ ἀσεβὴς θὰ κράξῃ: « Ἰδοὺ λάλημα ἀνάξιον ἑνὸς Θεοῦ ἀπηλλαγμένου παθῶν καὶ ἀσθενειῶν ἀνθρωπίνων! Οὐκ ἔστι ταῦτα μῦθος τῆς ἀρχαιότητος; » Ἀλλ' ἡμεῖς βλέπομεν ἐν τούτοις λάλημα ἄξιον ἑνὸς Θεοῦ, ὃς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα αὐτοῦ καὶ ὁμοίωσιν, θέλων ὑψῶσαι αὐτὸν διὰ τοῦ ἑαυτοῦ παραδείγματος εἰς τὴν αὐτοῦ τελειότητα. Δὲν διαγράφει οὕτως ὁ Θεὸς τὸν κανόνα τῆς ἡμετέρας διαγωγῆς; Οὕτω

λέγων, οὐ λέγει: Κρατεῖτε τῆς ὀργῆς ὑμῶν, πράττετε διὰ παντὸς κατὰ λόγον; Οὕτω λέγων, οὐ λέγει τοῖς βασιλεῦσιν: Ἀκούετε τῶν καλῶν συμβουλῶν ἀπὸ στόματος τῶν ὑποδεεςέρων ὑμῶν, ὡς ἐγὼ ἤκουσα τῶν τοῦ Μωϋσέως ἐμοῦ θεράποντος; Ὦ Θεέ μου! Πόσον εἶσαι ἀγαθός! Ὑπείκεις ἀνθρώπῳ, ἵνα μεταδώσῃς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ σὸν μεγαλεῖον, ἵνα διδάξῃς πόσον ἐστὶ μέγας ὁ δυνάμενος ὑποτάξαι τῷ ἑαυτοῦ θελήματι τὴν σὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν! Οὕτω ποῖον πλάσμα δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἡμετέραν κυριότητα, εἰ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῖν ὑπείκει; Ὁ Μωϋσῆς ὑπείκει ἀληθῶς τῷ Θεῷ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς ὑπείκει ἀμοιβαίως τῷ Μωϋσῇ. Λοιπὸν ὁ Μωϋσῆς ἐστιν ἴσος τῷ Θεῷ, ἢ ὁ Μωϋσῆς ἐστι Θεός. Γνώτωσαν οἱ διαμαρτυρόμενοι τιμᾷν τοὺς ἁγίους, καὶ μὴ ἀπατάσθωσαν, νομίζοντες ὅτι ἀποδίδουσι σέβας τῷ Θεῷ, καταφρονοῦντες οὓς αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐτίμησεν. Οἱ ἅγιοι, καθὼς γέγραπται, εἰσὶ θεοί· ὁ δὲ καταφρονῶν αὐτοὺς καταφρονεῖ αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ ὁ τιμῶν αὐτοὺς τιμᾷ αὐτὸν τὸν Θεόν. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἠθέλησε νὰ χωρίσῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, εἰπών: « Ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει, ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς ἐμὲ ἀθετεῖ ». Καὶ πᾶν ὅ,τι ποιοῦμεν τοῖς ἀποστόλοις, τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ ποιοῦμεν. Ἐπειδὴ ὁ Θεός ἐστιν ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων, οἵτινες ἐγένοντο, οὕτως εἰπεῖν, τὸ σῶμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἔστιν οὔτε ἀδιάφορος, οὔτε ἀναίσθητος εἰς τὰς προσβολὰς

καὶ τὴν καταφρόνησιν τοῦ σώματος αὐτοῦ. Θεέ μου! σὺ εἶσαι ἀπείρως ἀγαθὸς, καὶ ἀναγγέλλομεν τὴν σὴν ἀγαθότητα μεγαλοφώνως, ἐπειδὴ οὐκ ἐσμὲν ἐπὶ τοσοῦτον ἀγνώμονες ὥστε σιγᾷν. Ταπεινοῖς σεαυτὸν ἔμπροσθεν ἡμῶν, ἵνα ὑψώσῃς ἡμᾶς· ὑπείκεις εἰς τοὺς λόγους τοῦ Μωϋσέως, ὅπως ἡμῖν ἀποκαλύψῃς τὴν ἀδυναμίαν σου ἢ τὴν λογικὴν φύσιν σου, ἵνα ποιήσῃς ἡμᾶς ἀγαπᾷν τὸν λόγον σου καὶ καταστήσῃς ἡμᾶς λογικοὺς, ὡς σὺ αὐτός. Ἡ εἰς τὸν Μωϋσῆν ὑποταγή σου εἰκονίζει τὴν ὑποταγήν σου εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὁ Μωϋσῆς ἔτυχε τοῦ ἐλέους σου ὑπὲρ τῆς ἀπειθοῦς συναγωγῆς· ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔτυχεν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Βλεπέτωσαν οἱ ἀσεβεῖς ἐν τῇ Βίβλῳ σου μύθους, ἡμεῖς τέκνα τῆς πίστεως καὶ τῆς σοφίας βλέπομεν τὴν αἰώνιον ἀλήθειάν σου, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ ταύτῃ τὸ ἀληθὲς ἡμῶν μεγαλεῖον.

Ἰδοὺ καὶ ἄλλη διήγησις ἐν τῇ Γενέσει πολὺ σκανδαλώδης εἰς τοὺς ἀπίστους, ἐπειδὴ παρίστησι τὸν Θεὸν παλαίοντα μετὰ τοῦ Ἰακὼβ ὁλόκληρον νύκτα καὶ μὴ δυνάμενον νικῆσαι αὐτὸν, ἀλλὰ λίαν οἰκοδομητικὴ πρὸς ἡμᾶς τοὺς πιστούς.

« Ἀφοῦ ὁ Ἰακὼβ διεβίβασε πέραν τοῦ χειμάῤῥου πάντα τὰ ἑαυτοῦ, ὑπελείφθη μόνος καὶ ἐπάλαιεν ἄνθρωπος μετ' αὐτοῦ, ἕως πρωΐ. Εἶδε δὲ ὅτι οὐ δύναται πρὸς αὐτὸν, καὶ ἥψατο τοῦ νεύρου τοῦ μηροῦ αὐτοῦ, καὶ ἐνάρκησε τὸ νεῦρον τοῦ μηροῦ Ἰακὼβ ἐν τῷ παλαίειν αὐτὸν μετ' αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν αὐτῷ· ἀπό-

στειλόν με, ἀνέβη γὰρ ὁ ὄρθρος. Ὁ δὲ εἶπεν· οὐ μή σε ἀποστείλω, ἐὰν μή με εὐλογήσῃς. Εἶπε δὲ αὐτῷ τί τὸ ὄνομά σού ἐστι; Ὁ δὲ εἶπεν, Ἰακώβ. Καὶ εἶπεν αὐτῷ: Οὐ κληθήσεται ἔτι τὸ ὄνομά σου Ἰακὼβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ ὄνομά σου· ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔσῃ. Ἠρώτησε δὲ Ἰακὼβ καὶ εἶπεν: Ἀνάγγειλόν μοι τὸ ὄνομά σου. Καὶ εἶπεν· ἵνα τί τοῦτο σὺ ἐρωτᾷς τὸ ὄνομά μου; Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ἐκεῖ. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακὼβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, εἶδος Θεοῦ. Εἶδον γὰρ τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή.»

Τί σημαίνει ἡ πάλη τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Ἰακὼβ, καὶ τί σημαίνει ἡ ἀδυναμία τοῦ Θεοῦ πρὸς ἕνα ἄνθρωπον; Τί δηλοῖ ἡ νάρκωσις τοῦ νεύρου τοῦ μηροῦ; Διατί ὁ Θεὸς φαίνεται ὡς αἰχμάλωτος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Ἰακὼβ, καὶ οὐ δύναται ἀπελθεῖν πρὸ τοῦ εὐλογῆσαι αὐτόν; Ἰδοὺ τὰ ζητήματα, ἃ νῦν ἐρχόμεθα νὰ σαφηνίσωμεν πρὸς δόξαν τοῦ ἀδυνάτου Θεοῦ διὰ τῆς θεωρίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

ΘΕΩΡΙΑ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ.

Ὁ Θεός ἐστιν ἐλεύθερος. Ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὡσαύτως. Ἀλλὰ τί ἐστιν ἐλευθερία; Ἰδοὺ ὁρίζω αὐτήν: δικαίωμα καὶ δύναμις τοῦ ἐπιβάλλειν ἑαυτῷ τὸν νόμον τῆς ἐνεργείας. Εἰμὶ ἐλεύθερος, ὅταν πράττω κατ' ἰδίαν γνώμην. Ἀλλ' ὅταν ἡ πρᾶξις μοὶ ἐπιβάλ-

ληται ὑπὸ ἄλλης θελήσεως, ὅταν πράττω κατὰ βούλησιν ἄλλου, ἢ οὐ δύναμαι πράττειν κατ' ἰδίαν γνώμην, τότε οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος, δὲν ἐνεργῶ ἐλευθέρως. Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου τῆς ἐλευθερίας προκύπτουσιν αἱ δύο αὗται ἀρχαί. 1ον Ἕκαστον πρόσωπον ἐλεύθερον ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ πράττειν κατ' ἰδίαν βούλησιν. 2ον Οὐδὲν ἐλεύθερον πρόσωπον ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν τὴν ἑαυτοῦ θέλησιν, ἢ καταναγκάζειν ἄλλο πρόσωπον ἐλεύθερον. Ἐπειδὴ, μὴ ἐπιτρέπειν ἐλευθέρῳ προσώπῳ πράττειν κατ' ἰδίαν βούλησιν, ἐστὶν αὐτῷ ἀρνεῖσθαι τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας καὶ χορηγεῖν τὸ δικαίωμα τοῦ καταναγκάζειν τὰ ἐλεύθερα πρόσωπα, ἐστὶ παρέχειν τὸ δικαίωμα τοῦ καταστρέφειν τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας. Λοιπὸν ἡ ἐλευθερία ἀποκλείει πάντα καταναγκασμὸν καὶ πᾶσαν βίαν, δυναμένη μόνον ὑφίστασθαι ὑπὸ τοὺς ἄνωθι ῥηθέντας ὅρους. Τούτου ὁμολογουμένου, πῶς δύο ἢ πλείονα πρόσωπα δύνανται συνυπάρχειν καὶ συζῆν, μὴ βλάπτοντα τὸ ἓν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου! Ὑποτεθείσθω, λόγου χάριν, ὅτι ὡς ἐλεύθερον πρόσωπον λαμβάνω ἀπόφασίν τινα τὴν ὁποίαν ἄρχομαι νὰ ἐκτελέσω, καθ' ὃν καιρὸν ἄλλο πρόσωπον ἐλεύθερον λαμβάνει ἀντικειμένην τῇ ἐμῇ ἀπόφασιν, τὴν ὁποίαν ὡσαύτως ἄρχεται νὰ ἐκτελέσῃ. Τί τὸ ἐντεῦθεν μέλλον προκῦψαι; Κατὰ τὰς τεθείσας ἀρχὰς, ἐὰν ἀμφότεροι ἔχωμεν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκτελεῖν τὴν ἡμετέραν ἀπόφασιν, ἕκαστος ἕξει τὸ δικαίωμα τοῦ μηδενίσαι τὴν τοῦ ἄλλου, ἢ αἱ δύο ἀντί-

θετοι ἀποφάσεις ὀφείλουσιν ἐκμηδενισθῆναι. Εἰ ἕκαστος ὀφείλει σέβεσθαι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου, τότε ἕκαστος ἕξει τὸ καθῆκον τοῦ μὴ προςβάλλειν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἄλλου· τουτέστιν, ἕκαστος ἕξει τὸ καθῆκον τοῦ ἀποῤῥίψαι τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν. Ὅθεν ἐξάγεται ὅτι, πρόσωπα πολλὰ, ἐλεύθερα, συζῶντα, οὐδέποτε πρέπει νὰ λαμβάνωσι βουλὰς ἀντιθέτους, καὶ τὸ καθῆκον τοῦτο ἐμπεριέχει τὸ τοῦ συνεννοεῖσθαι, τοῦ ποιεῖν συνθήκην, καὶ ὁρίζειν τὰ ἀμοιβαῖα δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ὧν ἡ ἐκπλήρωσις ἀνήκει τοῖς ἐλευθέροις προσώποις. Τῳόντι ἡ συνθήκη ἐστὶ τὸ μόνον μέσον ὅπως πολλὰ πρόσωπα δύνωνται εἶναι εἰς σχέσιν πρὸς ἄλληλα καὶ ἐλευθέρως πράττειν. Ἐπειδὴ, τί ἐστι συνθήκη; Συνθήκη ἐστὶν ὁ νόμος τῆς ἐνεργείας, τὸν ὁποῖον πολλὰ ἐλεύθερα πρόσωπα ἐπιβάλλουσιν ἑαυτοῖς, ὅ ἐστιν ὁ νόμος τοῦ ἀσκεῖν τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας. Ὅταν ποιῶ συνθήκην μετά τινος τῶν ὁμοίων μου, καὶ διαγράφω πῶς ὀφείλω πρὸς αὐτὸν ἐνεργεῖν, ἄλλο ποιῶ οὐδὲν ἢ ἐπιβάλλω ἐμαυτῷ τὸν νόμον τῆς ἐνεργείας, πράττων ὡς ἐλεύθερον πρόσωπον.

Ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος, καθὼς εἴπομεν, εἰσὶν ἐπίσης ἐλεύθεροι. Ἑπομένως οὐ δύνανται συνυπάρχειν καὶ εἶναι εἰς ἀμοιβαίαν σχέσιν, ἄνευ συνθήκης. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς οὐ δύναται καταναγκάσαι τὸν ἄνθρωπον καὶ καταστρέψαι ὃ δέδωκεν αὐτῷ δικαίωμα, καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα, νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Θεόν: Θὰ πράξῃς ὅ,τι θέλω. Ἢ, εἰ ὁ Θεὸς καὶ ὁ

ἄνθρωπος, ὡς ἐλεύθερα πρόσωπα οὐκ ὀφείλουσι λαμβάνειν βουλὰς ἀντιθέτους, ἀνάγκη πᾶσα συνεννοηθῆναι καὶ ἀμοιβαίως ὑποχρεωθῆναι, ποιῆσαι συνθήκην πρὸς τὸ ἐπιβάλλειν ἑαυτοῖς τὸν νόμον τῆς ἑαυτῶν ἐνεργείας. Τοιαύτη συνθήκη κατὰ τὴν Γένεσιν, ἐγένετο ἀναμέσον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἀβραάμ. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ὁ Θεὸς ὑπεχρεώθη κατέναντι τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, διαγράψας τὸν νόμον τῆς διαγωγῆς του. Ἀνεκαίνισεν αὐτὴν μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ διὰ Μωϋσέως μετὰ παντὸς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους. Ἔπειτα διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἐξέτεινεν αὐτὴν εἰς ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς ἐκλήθησαν ἵνα εἰσέλθωσιν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ συμμαχίᾳ καὶ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐξ ὧν ὑπισχνεῖται ζηλωτῶν πλεονεκτημάτων. Ὁ κατ' ἀλήθειαν ἐλεύθερος λαός ἐστιν ὁ συνδεόμενος μετὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς διαθήκης αὐτοῦ, ἣν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καθηγίασεν, οὐδενὸς δυναμένου ὑποδουλῶσαι αὐτὸν, ἔχων αὐτὸν τὸν Θεὸν ὑπερασπιστὴν τῆς ἐλευθερίας του. Οἱ δὲ μὴ γινώσκοντες τὸν Θεὸν λαοί εἰσι δοῦλοι τῶν ἰσχυροτέρων, οὔτε παρὸν ἔχοντες οὔτε μέλλον.

Τὸ γενικὸν ὄνομα τῆς Βίβλου ἐστὶ διαθήκη, ὅπερ δηλοῖ συνθήκην, συμμαχίαν, συμβόλαιον. Εἰ ὁ Θεὸς ἐπίσης καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰσὶν ἐλεύθεροι, ἡ ὕπαρξις τοιούτου βιβλίου καθίσταται ἀναγκαία· διότι ἄλλως οὐ δυνάμεθα συνδέεσθαι μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τηρεῖν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν. Ἀρνεῖσθαι τὸ κῦρος τῆς Βίβλου,

ἐστὶ λέγειν ὅτι δὲν ὑφίσταται σχέσις μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου· ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος οὐ συνυπάρχουσι, ἢ τὸ καλούμενον Θεός ἐστιν ἡ ὕλη, καὶ τὸ καλούμενον ἄνθρωπός ἐστι ζῶον οὐδὲν ἔχον μέλλον· ὅτι οὔτε προσωπικότης, οὔτε ἐλευθερία ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχει. Καὶ ὅμως οἱ ἐξερευγόμενοι τοιαῦτα ψεύδη εἴτε φανερῶς, εἴτε λεληθότως, παρίστανται ὡς οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ οἱ μᾶλλον εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἀφωσιωμένοι. Ἀλλὰ, καθὼς εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος, ἡ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται τοῖς πᾶσιν. Ὁ λόγος αὐτῶν κοῦφος ὡσεὶ καπνὸς, οὐδέποτε δυνήσεται καταλῦσαι τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τὴν φύσιν καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν. Ὅ,τι ἂν οὗτοι λέγωσιν ὅ,τι ἂν πράττωσιν, ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχουσιν, ὄντες ἐξίσου ἐλεύθεροι· καὶ ἡ Βίβλος περιέχει τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν δικαιώματα καὶ καθήκοντα. Ἀλλ' οἱ ἄφρονες τοῦτο ἀναγνωρίσαι οὐ θέλουσιν· οὐ θέλουσι συνεννοεῖσθαι μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πράττειν κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, λαμβάνοντες βουλὰς αὐτῷ ἀντικειμένας, καὶ ἐκτελοῦντες αὐτὰς ὅση δύναμις. Ἐντεῦθεν ὁ Θεὸς ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ λαβεῖν κατέναντι αὐτῶν τὰ ἀρέσκοντα αὐτῷ μέτρα, καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἐκτελέσαι αὐτὰ οὐκ ἐκλείψει ἀπ' αὐτοῦ. Ἐρωτησάτωσαν τὸ παρελθὸν ἵνα μάθωσι παρ' αὐτοῦ τὸ μέλλον καὶ βεβαιωθῶσι περὶ τῆς φρικώδους τύχης, ἥτις αὐτοὺς περιμένει. Ὡς πρὸς ἡμᾶς, οἵτινες ἔχομεν συνείδησιν τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας, ἀναγνωρίζοντες τὴν συνθήκην, δι' ἧς συνδεόμεθα μετὰ

τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῶν, ἐρωτήσωμεν: τίνα εἰσὶ τὰ ἀμοιβαῖα δικαιώματα καὶ καθήκοντα μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τῆς Βίβλου. Ὅπως δὲ μὴ πολὺ ἀπομακρυνθῶμεν τοῦ προτιθεμένου σκοποῦ, γενικῶς ἀποκρινόμεθα ὅτι ὅλα τοῦ Θεοῦ τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν ἄνθρωπον συγκεφαλαιοῦνται ἐν τῇ λέξει εὐδαιμονία, καὶ ὅλα τοῦ ἀνθρώπου τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν Θεὸν συγκεφαλαιοῦνται ἐν τῇ λέξει πίστις. Ὁ Θεὸς ἐν τῇ μετὰ τῶν ἀνθρώπων συνθήκῃ ὑποχρεοῦται νὰ καταστήσῃ ἡμᾶς μακαρίους, μεταδίδων ἡμῖν ὅλους τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἑαυτοῦ φύσεως, ἤτοι τὴν ἀγαθότητα, τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν, τὴν ἀλήθειαν, τὴν δικαιοσύνην, τὸ πνεῦμα καὶ τὴν αἰώνιον αὐτοῦ ζωήν. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ὑποχρεοῦται νὰ πιστεύῃ μόνον εἰς τὸν Θεόν· ἐπειδὴ ἡ πίστις ἡμῶν ἐστιν ὁ ἀναγκαῖος ὅρος πρὸς τὸ ἐκπληρῶσαι τὸν Θεὸν τὸ πρὸς ἡμᾶς καθῆκον αὐτοῦ. Ἡ πίστις ἐστὶν ἡ μεγίςη τιμὴ, ἣν δυνάμεθα ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ, αὐτὴ μόνη δικαιοῦσα ἡμᾶς, ἐπειδὴ περιέχει ὅλα τὰ καθήκοντα, ἅπερ ὀφείλομεν ἐκπληρῶσαι πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς τοῦτο ἐρχόμεθα νὰ ἀποδείξωμεν.

Ὑποτεθέντος ὅτι συμβαλλόμεθα μετά τινος ἐλευθέρου προσώπου, ὅπερ ἡμῖν ὑπισχνεῖται τοιαύτην ἢ τοιαύτην ὠφέλειαν. Εἰ βέβαιοί ἐσμεν ὅτι αὐτὸ τηρήσει τὰς ὑποσχέσεις του, τοῦτο δηλοῖ ὅτι πεποίθαμεν εἰς τὴν τιμιότητα αὐτοῦ, εἰς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἀξίαν. Εἰ δὲ ἐξεναντίας αἰσθανόμεθα δυςπιστίαν τινὰ ὡς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ τοῦ προςώπου, τοῦτο

σημαίνει ὅτι ὑποπτευόμεθα τὴν αὐτοῦ τιμιότητα, στερούμενοι τῶν ἀξιοχρέων περὶ τῆς ἠθικότητος αὐτοῦ ἐγγυήσεων. Ἡ ἐλευθερία οὐδέποτε δύναται νὰ παράσχῃ λογικὴν καὶ μαθηματικὴν βεβαιότητα, διότι δύναται νὰ πράξῃ τὸ ἐναντίον τοῦ ὑπισχνουμένου. Νῦν μὲν λέγει ἡμῖν ν α ί, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα δύναται νὰ λάβῃ ἑτέραν γνώμην καὶ νὰ εἴπῃ ο ὔ. Πάντοτε ὁσάκις ἡ ἐλευθερία ἐξασκεῖ τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν, πιθανότητα μόνον ἔχομεν ἀλλοιουμένην ἐπ' ἄπειρον κατὰ τὰς ἰδιότητας τοῦ ἐλευθέρου προσώπου. Ἔστι τοῦτο μᾶλλον ἢ ἧττον τίμιον, μᾶλλον ἢ ἧττον σοφὸν, μᾶλλον ἢ ἧττον δίκαιον; ἡ πιθανότης αὐξάνεται ἢ ἐλαττοῦται κατὰ λόγον τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Ἔστι δὲ αὐτὸ τελείως τίμιον, σοφὸν, δίκαιον; τότε ἡ πιθανότης γίνεται βεβαιότης, ἀλλὰ βεβαιότης ἠθικὴ, καὶ οὐχὶ ἐπιστημονική. Ἡ ἠθικὴ, καθὼς ἡ ἐπιστημονικὴ βεβαιότης, οὐδεμίαν παρέχουσιν αἰτίαν ἀμφιβολίας, κατὰ τοῦτο διαφέρουσαι μόνον, ὅτι ἡ μὲν ἠθικὴ βεβαιότης ἕνεκα τῆς ἐλευθερίας δὲν ἀποκλείει τὴν ἁπλῆν σύλληψιν τοῦ ἐναντίου, ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ ὅλως αὐτὴν ἀποκλείει. Ὁ Θεός ἐστιν ἐλεύθερος, καὶ ἡ ἐλευθερία του συνοδεύεται ὑπὸ ἀγαθότητος, σοφίας, δυνάμεως, δικαιοσύνης τελείων· ἑπομένως ἐστὶν ἠθικῶς ἀδύνατον ἀθετῆσαι τὴν ἑαυτοῦ ὑπόσχεσιν, ποιοῦντα πρᾶξιν ἀμαυροῦσαν τὴν τελείαν αὐτοῦ ἠθικότητα. Λοιπὸν, ὅταν ὁ Θεὸς καταδέχηται ποιῆσαι μετ' ἐμοῦ συνθήκην πρὸς τὸ ἐξασφαλίσαι μοι ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ὠφέλειαν· ὅταν ἡ αὐ-

τοῦ Μεγαλωσύνη καταδέχηται ταπεινωθῆναι ἐνώπιον ἐπιγείου πλάσματος, λαμβάνων ὑποχρεώσεις ἃς ὀφείλει πληρῶσαι, τὸ οὐσιῶδες ἐμοῦ καθῆκόν ἐστι πιστεύειν αὐτῷ, πεποιθέναι ἐπὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, ἔχειν τὴν βεβαιότητα, ὅτι οὐδέποτ᾽ ἀθετήσει τὰς ὑποσχέσεις του. Τοιαύτη βεβαιότης καλεῖται πίστις κατὰ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν. Ἡ ἀπαιτουμένη παρὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ πίστις, ὡς ἀρετὴ ἀπολύτως ἀναγκαία πρὸς σωτηρίαν, οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ἠθικὴ βεβαιότης, ἣν ὀφείλομεν ἔχειν εἰς τὰς θείας ἐπαγγελίας. Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν, δηλοῖ: εἰμὶ βέβαιος, ὅτι ὁ Θεὸς οὐκ ἀθετήσει τὰς ἑαυτοῦ ὑποσχέσεις, ὅτι μέχρις ἰῶτα πληρώσει ὅλα τὰ ἑαυτοῦ πρὸς ἐμὲ καθήκοντα, καὶ δὲν δύναμαι περὶ τούτου νὰ ἀμφιβάλλω. Ἡ πίστις, οὕτως ἐννοουμένη ἐστὶν ἡ μεγίστη τιμὴ ἣν δυνάμεθα τῷ Θεῷ ἀπονεῖμαι, ὡς ἐξεναντίας ἡ δυσπιστία ἐστὶν ἡ ἐσχάτη τῶν ὕβρεων. Πιστεύειν εἰς τὸν Θεὸν, ἐστὶ λέγειν ὅτι ἐστὶν ἀγαθὸς, σοφὸς, παντοδύναμος, δίκαιος, μὴ δυνάμενος ποιῆσαι τὴν ἐλαχίστην ἀνηθικότητα. Ἀπιστεῖν δὲ εἰς τὸν Θεὸν, ἐστὶν αὐτῷ ἀποδίδειν τὰς ἰδιότητας τῶν ἀχρείων καὶ ἀτίμων ἀνθρώπων, ἐστὶν αὐτὸν ὑβρίζειν παραλόγως καὶ ἀναξίως τῆς αὐτοῦ φύσεως. Ὅθεν ἐναργῶς ἐξάγομεν ὅτι ὁ Θεὸς θὰ καταδικάσῃ τοὺς αὐτὸν ὑβρίζοντας, δοξάσῃ δὲ τοὺς αὐτὸν δοξάζοντας.

Ἡ πίστις, ἐπαναλαμβάνομεν, οὐ δύναται εἶναι βεβαιότης στηριζομένη ἐπὶ μαθηματικῶν λόγων, ἐπειδὴ ἔχει ὡς αἰτίαν καὶ ὡς ἀντικείμενον τὴν ἐλευθερίαν

τοῦ Θεοῦ, διότι ἐστὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ γεννᾷ ἐν ἡμῖν ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου γενομένη συνθήκη. Ἀλλ' ἡ πίστις ὀφείλει εἶναι βεβαιότης στηριζομένη ἐπὶ ἠθικῶν λόγων. Τί πρὸς τοῦτο; Μὴ ὁ λόγος τὰς μαθηματικὰς μόνον ἀρχὰς ἀνομολογεῖ, πᾶσαν δὲ ἄλλην ἠθικὴν ἀρχὴν ἀποῤῥίπτει; Μὴ ὁ λόγος μοὶ λέγει ὅτι δεῖ πιστεύειν ὅτι δύο καὶ δύο ποιοῦσι τέσσαρα, διότι ἡ ἰδέα τοῦ ἐναντίου ἐστὶν ἀδύνατος, καὶ ὅτι οὐδέποτε δεῖ πιστεύειν εἰς τὰς μαρτυρίας καὶ ὑποσχέσεις, τὰς ὑπὸ τιμίων ἀνδρῶν δεδομένας, ἐπειδὴ τὸ ἐναντίον δύναται ἐγχωρῆσαι; Εἰ λοιπὸν ὁ λόγος ἐξίσου παραδέχεται τὰς μαθηματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρχὰς, ἡ πίστις ἐπὶ τῶν δευτέρων στηριζομένη ἐστὶ λογικὴ, καὶ ἡ ἄλογος πίστις οὐκ ἔστι πλέον ἡ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἡ τοῦ Μωάμεθ. Πίστις ἄνευ λόγου ἐστὶν ἡ τύφλωσις, ἡ ἰδιοτροπία, τὸ αὐθαίρετον, μὴ δυναμένη προελθεῖν ἐκ Θεοῦ, ὅς ἐστι τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Πρὸς δὲ σημειωτέον, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαί εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠθικῆς βεβαιότητος, ἤτοι ἀλήθειαι πίστεως. Ὅθεν οὐκ ἔστιν ἄλογον πιστεύειν εἰς ἐπιστημονικήν τινα ἀλήθειαν ἠθικῶς καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικῶς. Εἷς λόγου χάριν ἔμπειρος γεωμέτρης, ἢ ἀστρονόμος, ἀνακαλύπτει ἀλήθειάν τινα προβαίνων ἐπιστημόνως. Ἐγὼ δὲ, ὅστις οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς ἐννοῆσαι τὴν ἀξίαν τῶν ἀποδεικνυόντων τὴν ἀλήθειαν ταύτην λόγων, πεποιθὼς εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ γεωμέτρου ἢ τοῦ ἀστρονόμου, πιστεύω, καὶ

τοι μὴ καταλαμβάνων ὅτι οὕτως ἔχει, καὶ τὸ ἐναντίον ἐγχωρῆσαι οὐ δύναται. Σήμερον πάντες ἀδιστάκτως πιστεύουσιν ὅτι ἡ γῆ στρέφεται περὶ τὸν ἥλιον. Ὀλίγοι δὲ εἰς τοῦτο ἐπιστημονικῶς πιστεύουσιν, οἱ πλείονες ἠθικῶς, πεποιθότες εἰς τὴν ἐπιστήμην τῶν ἀνδρῶν οἵτινες κατέστησαν ἐπικρατεστέραν τὴν δόξαν ταύτην. Εἰ λοιπὸν ἡ ἠθικὴ πίστις ἐστὶν ἀναγκαία καὶ εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, δυνάμεθα ταύτην ἀποκλεῖσαι τῶν καθαρῶς ἠθικῶν ἀληθειῶν; δυνάμεθα ἀποκλεῖσαι αὐτὴν τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς; Ὁ Χριστιανισμὸς, τέλειος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ὥς τι θεῖον, ἔχει ὡςαύτως τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ πίστιν, δυνάμενος ἐπιστημονικῶς ἀποδεῖξαι πάντα αὐτοῦ τὰ δόγματα καὶ μυστήρια, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος διαταράξαι τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ θεῖναι τὴν ἐπιστημονικὴν πίστιν πρὸ τῆς ἠθικῆς πίστεως. Ἡ ἐπιστημονικὴ βεβαιότης παρακολουθεῖ τὴν ἠθικὴν βεβαιότητα, καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὡς ὑψηλότερόν τι καὶ τιμιώτερον, οὐκ ἔστιν ἢ ἀμοιβὴ τῆς πίστεως. Λοιπὸν ὁ Χριστιανισμὸς, ὢν θεῖος, πῶς ἂν ἠδύνατο διαταράξαι τὴν τάξιν τοῦ Θεοῦ, προτείνων τὴν ἀμοιβὴν πρὸ τῆς ἀρετῆς; Ἐπειδὴ τὸ δικαιοῦν ἡμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἔστιν ἡ ἐκ τῶν τῆς ἐπιστήμης λόγων πίστις, ἀλλ' ἡ πίστις ἐκ τῶν λόγων τῆς ἠθικῆς. Ὁ Θεός ἐστιν ἅγιος, μὴ δυνάμενος ἀθετῆσαι τὰς ὑποσχέσεις, ἃς τοσοῦτον ἐπισήμως ἔδωκεν ἐνώπιον ὁλοκλήρου Ἔθνους, εἰς ἄνδρας ἀγαθοὺς καὶ ἁγίους, οἵτινες ἐμαρτύρησαν περὶ αὐτῶν. Ὁ Θεός

ἐστιν ἀγαθός, ὁ Θεός ἐστι σοφός· ὅθεν οὐ δύναται οὔτε ἀπατᾷν ἡμᾶς, οὔτε ἐξ ἀγνοίας ἡμῖν λαλῆσαι ψεύδη. Εἰ ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατό μοι ζωὴν αἰώνιον, ὀφείλω πιστεῦσαι ἀδιστάκτως. Εἰ ὁ Θεὸς λέγει μοι ὅτι ἐστὶν ἐν τρισὶ προςώποις, ὀφείλω πιστεῦσαι καὶ μὴ ἐννοῶν, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς οὐδέποτ' ἂν ἠδύνατο λέγειν τὸ μὴ ὑπάρχον. Διὰ τῆς πίστεως ταύτης δοξάζω τὸν Θεὸν, ἐννοῶν αὐτὸν τέλειον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἡ δυςπιστία ἢ ἡ ἀπιστία, εἴ τε ὡς πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, εἴτε ὡς πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, μαρτυρουμένας ἁπλῶς ἄνευ ἀποδείξεως, ἐστὶν ἡ μεγίστη κατὰ τοῦ προςώπου καὶ τῆς ἠθικότητος τοῦ Θεοῦ ὕβρις, ἐστὶ λέγειν ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐκτελεῖ τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα, ὅτι ἀγνοεῖ ὃ λέγει, ἢ ἀρέσκεται ἐν τῷ ἐξαπατᾷν ἡμᾶς. Ὑβρίζειν οὕτω τὸν Θεὸν, ἀντίκειται εἰς τὸν λόγον, καὶ ἡ ἀπιστία, ὥςτι παράλογον, καταδικάζεται ὑπὸ τοῦ λόγου, ἐνῷ ἡ πίστις συνιστᾶται ὡς ἡ μεγίστη τῶν ἀρετῶν.

Διὰ τῆς λογικῆς ταύτης πίστεως, λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, ἐδικαιώθησαν πάντες οἱ ἅγιοι, ἐν οἷς λαμβάνομεν ὡς πρότυπον τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ. Ἡ πρώτη ὑπὸ Θεοῦ δοθεῖσα τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἀνδρὶ ἐπαγγελία ἐστὶν αὕτη: « Λέγει Κύριος τῷ Ἀβραάμ, ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω. Καὶ ποιήσω σε, εἰς ἔθνος μέγα, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ μεγαλυνῶ σε, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος. Καὶ εὐλογήσω τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς

καταρωμένους σε καταράσομαι, καὶ εὐλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς ». Ὁ Ἀβραὰμ ἐποίησεν, ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ Κύριος. Μετὰ ταῦτα, πάλιν ὁ Θεὸς ἐπαναλαμβάνει τὴν αὐτὴν ἐπαγγελίαν, δεικνύων αὐτῷ τὰ ἄστρα τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ λέγων αὐτῷ: « Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου ». Ἐπίστευσε τῷ Θεῷ Ἀβραὰμ, καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ, λέγει ἡ Γραφὴ, ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Διατί ὁ Ἀβραὰμ ἐδικαιώθη ἐκ πίστεως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ τὸ οὐσιῶδες αὐτοῦ καθῆκον ἦν πιστεῦσαι εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ. Πιστεύσας δὲ ἐπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτοῦ, καὶ ἐκηρύχθη δίκαιος. Ἰδοὺ πῶς ὁ μακάριος Παῦλος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκφράζεται: « Ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον. Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταετής που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάῤῥας. Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ. Καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην ». Λοιπὸν, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἡ πίστις τοῦ Ἀβραὰμ εἶχεν ὡς αἰτίαν τὸν ἑξῆς συλλογισμόν: Ὁ Θεός ἐστι παντοδύναμος, ὅθεν δύναται ποιῆσαι ὃ ἐπηγγείλατο· ποιήσει δὲ τοῦτο ἀναμφιβόλως, ἐπειδὴ ἀδύνατον ἀθετῆσαι τὸν Θεὸν τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ. Λοιπόν, εἰμι βέ-

βαιος, οὐδαμῶς ἀμφιβάλλω. Οὕτω συλλογιζόμενος, δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, οὔτε τὸ ἑαυτοῦ γῆρας, οὔτε τὸ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, οὔτε πᾶσαν ἄλλην εἰς τὸ φαινόμενον δυςκολίαν. Οὐδόλως ἐδίστασεν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας ἔσχε δυςπιστίαν· ἐδόξασε τὸν Θεὸν διὰ τῆς λογικῆς αὐτοῦ πίστεως. Ὁ Θεὸς, οὐδὲν ἔχων αὐτὸν αἰτιάσασθαι, ἐκήρυξεν αὐτὸν δίκαιον. Εἰ λοιπὸν ἡ πίστις δικαιοῖ ἐνώπιον Θεοῦ, δικαιοῖ, ὅτι ἐστὶ λογικὴ, διότι περιέχει τὰ ἡμέτερα πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα, διότι δοξάζει τὸν Θεὸν, ποιοῦσα ἡμᾶς πεποιθέναι ἐπὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ τελειότητα. Ὁ θεῖος Παῦλος ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἀβραὰμ συνάγει ἐπαγωγικῶς τὸ ἑξῆς γενικὸν συμπέρασμα, λέγων: « Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν. Ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν ». (Ῥωμ. Δ', 18).

Ὁ Ἀβραὰμ καταθριαμβεύσας διὰ τοῦ συλλογισμοῦ πασῶν τῶν φαινομένων δυςκολιῶν, αἵτινες ἠδύναντο αὐτῷ ἐμπνεῦσαι τὴν δυςπιστίαν καὶ καταστῆσαι αὐτὸν πταίστην ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐκομίσατο τὴν ἀμοιβὴν τῆς νίκης αὐτοῦ· εἶδεν ἐκ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ λίαν ἤδη προβεβηκυίας παιδίον χαρίεν, πλῆρες θελγήτρων, ὡς ὤφειλεν εἶναι τὸ ἔργον τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὁποῖον πειρασμὸν ἔμελλεν ἔτι δοκιμάσαι ἡ πίστις αὐτοῦ, διαταχθέντος σφα-

γιάσαι τὸν Ἰσαὰκ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὡς πρόβατον; Χάρις τῇ λογικῇ αὐτοῦ, ἐφάνη κρείττων τοῦ δεινοτάτου τῶν πειρασμῶν, οὓς ἠδυνάμεθα φαντασθῆναι, καὶ νικητὴς στεφανηφόρος ἀνεδείχθη τὸ τελευταῖον. «Πίστει, λέγει Παῦλος, προσενήνοχεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος, καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος. Πρὸς ὃν ἐλαλήθη· Ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα» (Ἑβρ. ΙΑ΄. 17.).

Διατί ὁ Ἀβραὰμ ὑπάγει ἀδιστάκτως νὰ ἐκτελέσῃ τὴν σκληρὰν διαταγὴν τοῦ Θεοῦ, διαταγὴν τοσοῦτον ἀντικειμένην ταῖς δεδομέναις ἐπαγγελίαις; Ἐπειδή, λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, ἐλογίσατο οὕτως: «Ὁ Θεός ἐστι παντοδύναμος, ὁ Θεὸς δύναται ἐγεῖραι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν· ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο» (Αὐτόθι, 18). Διὰ τοῦ συλλογισμοῦ λοιπὸν ἔτι ὁ Ἀβραὰμ ἐνίκησε τὸν δεινότατον πειρασμὸν, καὶ ἐστεφανώθη φθάσας εἰς τὴν τελειότητα τῆς πίστεως. Ὁ Ἀβραὰμ εἶχεν ἐγκεχαραγμένην ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ τὴν ἑξῆς ἀρχήν: Ὁ Θεός ἐστιν ἀγαθὸς, σοφὸς, παντοδύναμος, δίκαιος. Ὢν συνεπὴς πρὸς τὴν λογικὴν ταύτην ἀρχὴν, συνεπέραινε: Πᾶν ὅ,τι ὁ Θεὸς ἐπαγγέλλεται, τοῦτο ποιῆσαι δύναται, καίτοι φαινόμενόν μοι ἀδύνατον· ἄρα ὀφείλω πιστεῦσαι εἰς αὐτό. Πᾶν ὅ,τι ὁ Θεὸς προστάζει, ὀφείλει εἶναι δίκαιον καὶ ἀγαθὸν, καίτοι φαινόμενόν μοι κακόν· ἄρα ὀφείλω ποιῆσαι τοῦτο. Ἰδοὺ ἡ πίστις τοῦ Ἀβραὰμ ἢ ἡ χριστιανικὴ πίστις· αὐτή ἐστιν, ὡς βλέπομεν, βεβαιότης στηριζομένη ἐπὶ ἠθι-

κῶν καὶ οὐχὶ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν λόγων, βεβαιότης ἀποκτωμένη διὰ τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς ἐνεργητικότητος τῆς ἰδίας ἡμῶν ἐλευθερίας, βεβαιότης ἀξία ἀμοιβῆς· ἐπειδὴ οἱ ἐπιστημονικοὶ λόγοι παρέχουσι τὴν βεβαιότητα εἰς τρόπον ἐν ᾧ οὐ δυνάμεθα ἄλλως πιστεῦσαι, εἰς τρόπον ἀποκλείοντα πᾶσαν ἀξίαν. Ἀλλ' οἱ ἠθικοὶ λόγοι δίδουσι χώραν εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ἐναντίου, μὴ παριστῶντες ἐνώπιον τοῦ πνεύματος τὴν ἀλήθειαν, ὡς οἱ ἐπιστημονικοὶ λόγοι, ἀφίνοντες ἡμᾶς παλαίειν μετὰ τῶν φαινομένων ἐναντιοτήτων, αἵτινες ἀντίκεινται εἰς τὴν ἠθικὴν ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα πραγματικῶς ὀφείλομεν ἔχειν σταθεράν τινα καὶ παντοδύναμον θέλησιν, ὡς τὴν τοῦ Ἀβραάμ, ὅπως μὴ προδῶμεν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀσπασθῶμεν τὸ ψεῦδος. Ἐν τῇ πίστει ἡ ἐλευθερία ἡμῶν ἐξασκεῖ τὸ ἑαυτῆς ἔργον, καὶ ἀποβαίνει ἀξιόμισθος διὰ τῆς καρτερίας καὶ τῶν ἀγώνων της.

Ὅτε ὁ Ἀβραὰμ διετάχθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ θυσιάσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὐδένα λόγον εἶχε πληροφοροῦντα ὅτι ἡ πρᾶξις, ἣν ἔμελλεν ἐκτελέσαι, ἦν καθ' ἑαυτὴν καλή· ἀλλ' ἐσκέπτετο ἐν ἑαυτῷ ὅτι ὁ πανάγαθος Θεὸς οὐκ ἠδύνατο προστάξαι αὐτῷ κακόν, καὶ οὕτως ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ προστεταγμένον, ἀντιτασσόμενος εἰς πάσας τὰς φαινομένας ἐναντιότητας, καὶ μάλιστα μέχρι ἀρνήσεως εἰς τὰ πατρικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα. Ἐνταῦθα ἡ θέλησις τοῦ Ἀβραὰμ ἐδήλωσεν ὅλην αὐτῆς τὴν δύναμιν καὶ ἐλευθερίαν. Ἔνθεν μέν, ἡ ἀρχή: ὁ Θεός ἐστιν ἀγαθὸς ἀπῄτει

παρ' ἐκείνου τὴν ὑποταγήν του εἰς τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ· ἔνθεν δὲ, ἡ σκληρὰ πρᾶξις, τὰ πατρικὰ αἰσθήματα, ἡ ἀντίφασις τοῦ προστάγματος πρὸς τὰς δοθείσας ἐπαγγελίας, ὅλα ταῦτα ὤθουν αὐτὸν εἰς τὴν παρακοὴν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο, ἐπειδὴ ἦν λογικὸς καὶ ἑαυτοῦ κύριος, ἐπειδὴ ἦν ἐλεύθερος. Ἐδόξασε τὸν Θεὸν διὰ τῆς λογικῆς, τῆς πίστεως καὶ τῆς πράξεως, καὶ οὕτως ἐπλήρωσε τὸ τελειότατον καθῆκον, ὃ δύναται ὁ Θεὸς ἀπαιτῆσαι παρὰ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν φύσεως, οὕτως ἐδικαιώθη ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἐγένετο ὁ τύπος τῆς δικαιούσης πίστεως. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀβραὰμ δείκνυσιν ἡμῖν ὅτι τὸ θεμέλιον τῆς ἀρετῆς ἐστιν ἡ πίστις. Ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεῖ πάντοτε εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις. Πιστεύειν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὑπείκειν εἰς τὸν Θεὸν, εἰσὶ δύο τινα, διάφορα μὲν, ἀλλ' ἀχώριστα, καθὼς ἡ αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἀδύνατον τῷ πιστεύοντι εἰς τὸν Θεὸν μὴ ὑπείκειν εἰς τὸν Θεὸν, ὡς ἀδύνατον αὐτῷ ὑπείκειν ἄνευ πίστεως· ἐπειδὴ ἡ πίστις ὑποτίθησι συνθήκην μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, καὶ γνῶσιν ἀκριβῆ τῶν ἀμοιβαίων δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων. Πρὸς δὲ, ὑποτίθησιν ἀκλόνητον βεβαιότητα περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἠθικότητος. Ὁ πιστεύων ὅτι ὁ Θεὸς ἡμῖν ὑπείκει, πληρῶν τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ καθήκοντα, ἱκανοποιῶν τὴν ἡμετέραν θέλησιν καὶ ποιῶν ἡμᾶς μακαρίους, διατίθεται ἱκανοποιεῖν ἐπίσης τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, πληρῶν ὅλα τὰ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτοῦ καθήκοντα. Ἄνευ

πίστεως, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἀδύνατον, εὐαρεστῆσαι τῷ Θεῷ· τοῦτο δὲ φανερόν. Ὁ τῆς πίστεως ἄνθρωπος οὐ δύναται εἶναι ἢ χρηστὸς· καὶ δίκαιος ἐνώπιον Κυρίου, ἄμεμπτος, καθάπερ ὁ Ἀβραάμ. Διὰ τοῦτο ἡ πίστις χωριζομένη τῶν καλῶν ἔργων ἐστὶν ὑπόκρισις, ψευδὴς πίστις, καὶ ἀρετὴ, τῆς ὁποίας ἡ αἰτία οὐκ ἔστιν ἡ πίστις, ἀλλ' ὁ ἐγωϊσμὸς, ἐστὶ ψευδὴς ἀρετή. Πρέπει λοιπὸν νὰ προςέχωμεν, ὅπως μὴ ἀπατώμεθα, ἐκλαμβάνοντες τὴν ψευδῆ πίστιν καὶ τὴν ψευδῆ ἀρετὴν ὡς ἀληθεῖς. Ἀλλὰ πῶς αὐτὰς διακρῖναι; Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνος, ὃν συνέστησεν ἡμῖν ὁ Κύριος πρὸ τὸ διαγινώσκειν τοὺς ψευδοπροφήτας. «Ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται». Ἐντεῦθεν γίνεται δῆλον, ὅτι χριστιανὸς κακῆς διαγωγῆς ἔχει ψευδῆ πίστιν, ἐστὶν ὑποκριτὴς ὡς πρὸς τὴν πίστιν, θέλων φαίνεσθαι χριστιανὸς, μὴ ὤν. Περὶ δὲ τοῦ δοκοῦντος εἶναι ἀγαθοῦ, ἀλλὰ μὴ ὄντος, δυνάμεθα τοῦτον γνῶναι, παρατηροῦντες τὸν ὅλον βίον του· διότι ὁ ὑποκριτὴς ἐξασκεῖ τὴν ἀρετὴν ὅπως φθάσῃ πρὸς κακὸν σκοπόν· ἀφοῦ δ' ἐπιτύχῃ, ῥήγνυται τὸ προσωπεῖον αὐτοῦ, καὶ φαίνεται οἷος τῷ ὄντι ἐστίν. Ἐκ τοῦ καρποῦ λοιπὸν, εἶπεν ὁ Σωτὴρ, ὀφείλομεν πάντοτε γινώσκειν τὸ δένδρον.

Ἤδη, καλῶς ἐννοοῦμεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, τὴν διδάσκουσαν, ὅτι μόνη ἡ πίστις ἀρκεῖ πρὸς τὸ δικαιῶσαι ἡμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τοῦ θείου Ἰακώβου, λέγοντος, ὅτι τὰ καλὰ ἔργα δικαιοῦσιν ἡμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ θεῖος Ἰάκωβος ἐθεώρει τὰ

καλὰ ἔργα ὡς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς πίστεως. Ὅταν ἡ πίστις δὲν δύναται νὰ φέρῃ τὰ ἑαυτῆς ἀποτελέσματα, δὲν ὑπάρχει πλέον, οὖσα, καθὼς εἶπεν αὐτὸς, νεκρὰ, καὶ νεκρὰ πίστις οὐδεμίαν δύναται ἔχειν ἀξίαν, μὴ δυναμένη ἡμᾶς δικαιῶσαι. Ἡ πίστις ἐστὶ τὸ δένδρον, τὰ δὲ καλὰ ἔργα εἰσὶν ὁ καρπός. Ὅταν τὸ δένδρον οὐ δύναται φέρειν τὸν καρπὸν αὐτοῦ, ἐστὶ ξηρὸν, νεκρὸν, εἰς οὐδὲν χρήσιμον εἰμὴ βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ. Ἐξεναντίας δὲ ἡ τοῦ καρποῦ παρουσία μαρτυρεῖ περὶ τῆς ζωῆς τοῦ δένδρου, καὶ τὰ καλὰ δένδρα μαρτυροῦσιν ὡσαύτως περὶ τῆς ζώσης πίστεως, ἥτις ἀρκεῖ, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον πρὸς δικαίωσιν ἡμῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οἱ δύο Ἀπόστολοι τελείως συμφωνοῦσι, καὶ οὐδεμία ὑπάρχει ἀντίφασις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν.

Ἴσως ἂν εἴποι τις, ὅτι ἐλησμόνησα τὸ θέμα μου, καὶ, ἀντὶ τοῦ ἀπαντῆσαι εἰς τὰ τεθέντα ζητήματα, ἔφθασα εἰς ἀπροσδοκήτους συνεπείας. Τί κοινὸν συνδέει τὴν διδασκαλίαν τῶν δύο ἀποστόλων καὶ τὴν πάλην τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Ἰακώβ; Οὐδέν. Ἀλλ' ὑπάρχει πολλὴ ὁμοιότης μεταξὺ τῆς πάλης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἰακὼβ καὶ τῆς πάλης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ, περὶ ἧς ἐλάλησαν ἀμφότεροι οἱ ἀπόστολοι· διὰ δὲ τῆς πάλης τοῦ Ἀβραὰμ μετὰ τοῦ Θεοῦ θὰ ἐξηγήσωμεν τὴν τοῦ Ἰακώβ.

Ὁ Θεὸς ἐπάλαισε πολὺν χρόνον μετὰ τοῦ Ἀβραάμ· μετῆλθεν πᾶν μέσον ὅπως αὐτὸν ἀποσπάσῃ τῆς λογικῆς πίστεως καὶ ποιήσῃ αὐτὸν συλλαβεῖν ἰδέαν

παράλογον· ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε, καίτοι ὢν παντοδύναμος. Λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ νικηθεὶς ὑπεχρεώθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν θέλησιν τοῦ νικητοῦ. Τώρα, πᾶν ὅ,τι δικαιοῦται ὁ Ἀβραὰμ ἀπαιτῆσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὁ Θεὸς ὑποχρεοῦται τοῦτο ποιῆσαι· ὁ Θεὸς ὑποχρεοῦται νὰ πληρώσῃ ὅλας τὰς εἰς τὸν Ἀβραὰμ δοθείσας ἐπαγγελίας, ἐπειδὴ ὁ Ἀβραὰμ ἐξετέλεσεν ὅλα τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα πρὸς τὸν Θεόν. Βέβαια, ὁ Θεὸς οὐδέποτε δύναται θελῆσαι καὶ ποιῆσαι πρᾶξιν αὐτῷ μὴ πρέπουσαν. Ἐν τούτοις ὁ Θεὸς ἐποίησε μετὰ τοῦ Ἀβραὰμ συνθήκην, ἐποίησε πρᾶξιν, ἥτις ὤφειλεν ἀπαραιτήτως εἶναι θεοπρεπὴς, λογική. Ποῦ λοιπὸν ὁ λόγος, ὁ δικαιῶν ταύτην τοῦ Θεοῦ τὴν πρᾶξιν; Ἰδοὺ αὐτός: Ἡ συνθήκη γίνεται μεταξὺ ὁμοίων προσώπων καὶ ἐξίσου ἐλευθέρων· ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ δείξῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι, ὃν ἐξελέξατο πρὸς τὸ ποιῆσαι μετ' αὐτοῦ συνθήκην, ἐστὶν ἄξιος αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἦν, ὡς αὐτὸς, ἐλεύθερος καὶ λογικὸς, ἐπειδὴ ἦν, ὡς αὐτὸς, ἐν ἐλευθερίᾳ παντοδύναμος. Ὁ Ἀβραὰμ ἀπέδειξεν ὅτι εἶχε τοσοῦτον δυνατὴν καὶ σταθερὰν θέλησιν, ὥστε οὐδὲν μέσον ἴσχυσεν αὐτὸν παρατρέψαι τοῦ δοκοῦντος αὐτῷ δικαίου καὶ λογικοῦ. Ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὡσαύτως τῆς αὐτῆς φύσεως, λογικὴ, καὶ οὐδὲν μέσον ὑπάρχει δυνάμενον ἐκβιάσαι τὸν Θεὸν πρὸς τὸ λαβεῖν ἐναντίαν τῷ λόγῳ βουλήν. Ἡ θέλησις λοιπὸν τοῦ Ἀβραὰμ ἐδείχθη ἴση πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς δικαίως ὑπεχρεώθη ἐνώπιον προσώπου ἐλευθέρου καὶ

ἴσου αὐτῷ. Γινώσκει δὲ καλῶς ὁ Θεὸς ὅτι ἡ θέλησις ἡμῶν οὐκ ἔστιν οὕτω πεφωτισμένη καὶ σοφὴ, καθάπερ ἡ ἑαυτοῦ· ὅτι ἡ ἡμετέρα κεῖται ἐν μέσῳ τοῦ σκότους, περιστοιχουμένη ὑπὸ μυρίων κωλυμάτων, ὧν ἡ ἑαυτοῦ ἀπήλλακται. Ὅταν λοιπὸν, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὀλίγου φωτὸς, ὃ δεχόμεθα ἐκ τοῦ λόγου, ὑπερπηδῶμεν ὅλας τὰς δυσκολίας, δεικνύοντες ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἡμῶν τὴν ἀρετὴν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐλευθερίας, ὢ! τότε ὁ Θεὸς συγκινεῖται, ἐπευφημεῖ, στεφανοῖ, μηδὲν ἄλλο εὐαρεστότερον αὐτῷ θεωρῶν. Ἡ μεγίστη τοῦ Θεοῦ ἀγαλλίασις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐστὶ βλέπειν τὸν ἔγγονον αὐτοῦ ἄνθρωπον παλαίειν μετὰ τῶν ὅπλων τοῦ λόγου, καὶ διὰ τῆς νίκης προςάγεσθαι τὴν θείαν ἀξίαν. Οὐχὶ, ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι φθονερὸς, ὡς εἶπε Πλάτων. Εὐαρεστεῖται ἔχειν παρ' ἑαυτῷ πολλοὺς θεοὺς, καὶ διακονεῖν αὐτοῖς ὁ ἴδιος, ὡς εἶπεν ὁ Χριστός (Λουκ. ΙΒ', 37). Ἀλλ' οὐ δύναται χορηγεῖν τὴν τιμὴν ταύτην ἢ μετὰ δικαιοσύνης τοῖς οὖσιν αὐτῆς ἀξίοις. «Ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ (Ἐπις. Τιμοθ. Β'. 5.). Διὰ τοῦτο γέγραπται: «Ἐγὼ δὲ εἶπα θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες, ἀλλ' ὑμεῖς ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτετε». Καὶ ἀλλαχοῦ: «Ὁ Θεὸς ἐκάθισεν ἐν μέσῳ θεῶν πρὸς τὸ ἀποδοῦναι δικαιοσύνην πάσῃ τῇ γῇ». Ὁ Θεὸς ἔτι καλεῖται «Θεὸς τῶν θεῶν καὶ Κύριος τῶν κυρίων». Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, οὐκ ἐπαισχύνεται

καλεῖσθαι ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραὰμ, τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακὼβ, ἐπειδὴ οἱ μεγάλοι οὗτοι ἄνδρες εἰσὶν ἴσοι αὐτῷ καὶ αὐτοῦ ἄξιοι.

Ἡ πάλη τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Ἰακὼβ ἐστὶ τῆς αὐτῆς φύσεως τῇ γενομένῃ μετὰ τοῦ Ἀβραάμ. Ὅτε ὁ Ἰακὼβ, φεύγων τὴν ὀργὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἠσαῦ, ἀπήρχετο εἰς Μεσοποταμίαν, ἐφάνη αὐτῷ ὁ Θεὸς κατ' ὄναρ καὶ εἶπεν αὐτῷ: «Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρός σου, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, μὴ φοβοῦ. Ἡ γῆ ἐφ' ἧς σὺ καθεύδεις ἐπ' αὐτῆς, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου· καὶ ἔσται τὸ σπέρμα σου ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, καὶ πλατυνθήσεται ἐπὶ θάλασσαν καὶ ἐπὶ λίβα, καὶ ἐπὶ βοῤῥᾶν, καὶ ἐπὶ ἀνατολάς· καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου. Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ διαφυλάσσων σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσῃ οὗ ἐὰν πορευθῇς, καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν ταύτην· ὅτι οὐ μὴ σὲ ἐγκαταλίπω ἕως τοῦ ποιῆσαί με πάντα ὅσα ἐλάλησά σοι» (Γεν. ΚΗ'. 13. 18.). Ὁ δὲ Ἰακὼβ ἐξεγερθεὶς ἐκ τοῦ ὕπνου, ἔδωκεν ἀμοιβαίως τῷ Θεῷ τὴν ἑξῆς ὑπόσχεσιν: «Ἐὰν ᾖ Κύριος ὁ Θεὸς μετ' ἐμοῦ, καὶ διαφυλάξῃ με ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ᾗ ἐγὼ πορεύομαι, καὶ δῷ μοι ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι, καὶ ἀποστρέψῃ με μετὰ σωτηρίας εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, καὶ ἔσται μοι Κύριος εἰς Θεὸν, καὶ ὁ λίθος οὗτος, ὃν ἔστησα στήλην, ἔσται μοι οἶκος Θεοῦ καὶ πάντων ὧν ἐάν μοι δῷς, δεκάτην ἀποδεκατώσω αὐτά σοι» (Αὐτόθ. 20.).

Ἰδοὺ ἡ ἀνανεωθεῖσα μεταξὺ Θεοῦ καὶ Ἰακὼβ συμφωνία· ἰδοὺ αἱ ἀμοιβαῖαι ἀμφοτέρων ὑποχρεώσεις. Μετὰ εἴκοσιν ἔτη ὁ Ἰακὼβ κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ ἐπανήρχετο εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ, πατὴρ πολυαρίθμου οἰκογενείας, καὶ πλουσιώτατος ἐν βοσκήμασιν. Ἀπέστειλεν ἀνθρώπους ὅπως ἀναγγείλῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἠσαῦ τὴν ἐπιστροφήν του καὶ καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ διὰ λόγων γλυκυτάτων καὶ πλουσίων δώρων. Οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι ἐπανελθόντες εἶπον αὐτῷ, ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἤρχετο κατ' αὐτοῦ μετὰ τετρακοσίων ἐνόπλων. Εἰς ταύτην τὴν εἴδησιν, μέγας φόβος κατέλαβεν αὐτὸν, καὶ ἐν τῷ τρόμῳ αὐτοῦ διαιρεῖ εἰς δύο παρεμβολὰς ὅλους τοὺς μετ' αὐτοῦ, λέγων: «Ἐὰν ἔλθῃ ὁ Ἠσαῦ εἰς παρεμβολὴν μίαν, καὶ ἐκκόψῃ αὐτὴν, ἔσται ἡ παρεμβολὴ ἡ δευτέρα εἰς τὸ σώζεσθαι». Ἀμέσως ὁ Ἰακὼβ συνελθὼν εἶδε τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπεκαλέσατο αὐτὸν οὕτως: «Ὁ Θεὸς τοῦ πατρός μου Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ πατρός μου Ἰσαὰκ, Κύριε, ὁ εἴπας μοι, ἀπότρεχε εἰς τὴν γῆν τῆς γενέσεώς σου, καὶ εὖ σε ποιήσω, ἱκανοῦταί μοι ἀπὸ πάσης δικαιοσύνης καὶ ἀπὸ πάσης ἀληθείας ἧς ἐποίησας τῷ παιδί σου· ἐν γὰρ τῇ ῥάβδῳ μου διέβην τὸν Ἰορδάνην τοῦτον, νῦν δὲ γέγονα εἰς δύο παρεμβολάς. Ἐξελοῦ με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἐκ χειρὸς Ἠσαῦ· ὅτι φοβοῦμαι ἐγὼ αὐτὸν, μή ποτε ἐλθὼν πατάξῃ με καὶ μητέρα ἐπὶ τέκνοις. Σὺ δὲ εἶπας· καλῶς εὖ σε ποιήσω, καὶ θέσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμον τῆς θα-

λάσσης, ἣ οὐκ ἀριθμηθήσεται ἀπὸ τοῦ πλήθους» (Γεν. ΛΒ', 9).

Ἡ δέησις τοῦ Ἰακὼβ ἀνάγεται εἰς τὸν ἑξῆς συλλογισμόν: Θεέ μου, ἐποίησα καθώς μοι προσέταξας, ἐξετέλεσα τὰ πρὸς σέ μου καθήκοντα. Νῦν σόν ἐστιν ἐξελεῖν με ἐκ τοῦ ἐπαπειλοῦντός με κινδύνου. Τότε ὁ Θεὸς ἠθέλησε νὰ ἀποκριθῇ πρὸς τὸν Ἰακὼβ διά τινος γεγονότος, ἤτοι διὰ τῆς νυκτερινῆς πάλης. Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ ὁ Θεὸς βεβαιοῖ τὸν Ἰακὼβ, ὅτι οὐδὲν εἶχεν ἐξ ἀνθρώπων φοβεῖσθαι. «Λέγει αὐτῷ: Ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔσῃ». Διὰ τῆς πάλης ταύτης ἐδήλωσεν ὁ Θεὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἥτις ὑποχωρεῖ καὶ παραδίδοται τῷ ἔχοντι δίκαιον. Ἰδοὺ τώρα τί ἔχομεν ἀπαντῆσαι πρὸς τὰ τεθέντα ζητήματα. Τί σημαίνει ἡ πάλη τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Ἰακώβ; Σημαίνει πάντας τοὺς δυνατοὺς πειρασμοὺς, οὓς ὁ Θεὸς μετέρχεται κατὰ τῆς πίστεως, κατὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας, ὅπως ἡμᾶς ποιήσῃ λαβεῖν ἄλογόν τινα βουλήν. Τί σημαίνει ἡ ἀδυναμία τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον; Σημαίνει ὅτι ἡ ἐλευθερία ἡμῶν, ἐν τῇ περιοχῇ αὐτῆς ἐστι παντοδύναμος, ὅτι ὁ Θεὸς οὐ δύναται αὐτὴν ἀναγκάσαι, παραδιδόμενος αὐτῇ, ὅταν ἔχῃ δίκαιον. Τί σημαίνει ἡ νάρκωσις τοῦ νεύρου τοῦ μηροῦ; Σημαίνει τὴν νάρκωσιν πάσης ἡδονῆς καὶ λύπης, ἣν δοκιμάζομεν διὰ τῶν νεύρων τοῦ ἡμετέρου σώματος· ὅταν ἡ ψυχὴ ἐγγίζῃ τὸν Θεὸν, τοσοῦτον μεγάλης ἀπολαύει ἡδονῆς, ὥστε γίνεται ἀναίσθητος εἰς τὰς

σωματικὰς αἰσθήσεις. Διατί ὁ Θεὸς φαίνεται ὡς αἰχμάλωτος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Ἰακὼβ, μὴ δυνάμενος ἀπελθεῖν πρὸ τοῦ εὐλογῆσαι αὐτόν; Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἦν ὑπόχρεως ἀπέναντι τοῦ Ἰακὼβ, ὅςτις ἐδικαιοῦτο ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ Θεὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπέλθῃ πρὶν ἢ πληρώσῃ τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον. Σφάλλομεν λοιπὸν νομίζοντες ὅτι ὁ Θεὸς μόνον ἐστὶ παντοδύναμος· ἔστιν ἐπίσης ὅλως ἀδύνατος· ἡ δὲ προσφιλεστάτη καὶ ἐρασμιωτάτη τοῦ Θεοῦ ἰδιότης ἐστὶν ἡ ἀδυναμία του. Οὐ δύναμαι φέρειν Θεὸν παντοδύναμον, μὲ τρομάζει, μὲ καταβάλλει, μηδενίζομαι, ἀφανίζομαι ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐνώπιον Θεοῦ ὅλως ἀδυνάτου, ἔχω πλήρη ὕπαρξιν, παίζω, χορεύω, ὡς ὁ προφήτης Δαβὶδ, εἰμὶ μακάριος. Λατρεύω τὸν ἀδύνατον Θεὸν, τὸν Θεὸν ὃς οὐ δύναται τῷ λόγῳ ἀνθίστασθαι, τὸν νικηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀβραὰμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· τὸν νικηθέντα ὑπὸ τοῦ συλλογισμοῦ γυναικὸς ἑλληνίδος Θεόν. Ἐβουλόμην ἂν ἐγεῖραι τῇ προσφιλεῖ ἀδυναμίᾳ ταύτῃ τὸ μεγαλοπρεπέστατον θυσιαστήριον, ἐπειδὴ εἰς ταύτην ὀφείλω τὴν ὕπαρξίν μου, τὴν παροῦσαν καὶ μέλλουσαν ζωήν μου, τὸ μεγαλεῖόν μου καὶ τὴν αἰώνιον εὐδαιμονίαν μου.

Ἡ θεωρία, ἣν ἐδώκαμεν περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ ἡ ἐξήγησις τῶν γεγονότων σφόδρα μὲν σκανδαλωδῶν παρὰ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ λίαν οἰκοδομητικῶν παρὰ τοῖς πιστοῖς, ὑπέδειξεν εἰς ἡμᾶς τὴν μεγάλην τοῦ συλλογισμοῦ χρῆσιν καὶ ἐνέργειαν ἐν τῇ

ἱερᾷ θρησκείᾳ, ἔν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ Νέᾳ Διαθήκῃ. Οὐκ ἂν ἠδυνάμεθα κάλλιον ὁρίσαι τὸν χριστιανισμὸν ἢ λέγοντες, ὅτι ἐςὶ συλλογισμὸς καὶ πίστις, ἠθικὴ καὶ λογική, ἀρετὴ καὶ σοφία, χαρακτῆρες τελείως ἐκδηλωθέντες ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ τὰ ἔργα καὶ τὰ ῥήματά εἰσιν ὅλως· ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ λογική, αὐτὴ ἡ ἀρετὴ καὶ αὐτὴ ἡ σοφία. Διότι εἴδομεν αὐτὸν τιθέντα καὶ ἐφαρμόζοντα τοὺς κανόνας τοῦ λόγου, ᾧ ἐχρήσατο ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Εἴδομεν πόσον ἐποιεῖτο περὶ πολλοῦ τοὺς ὀρθῶς συλλογιζομένους, καὶ ὅπως συμπληρώσωμεν τὴν ἀπόδειξιν εἰς ἣν ἀσχολούμεθα, ἐρχόμεθα νὰ δείξωμεν τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ κατὰ τῶν κακῶς συλλογιζομένων.

« Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὁδηγοὶ τυφλοί, οἱ λέγοντες: Ὃς ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ ναῷ, οὐδέν ἐστιν· ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ Ναοῦ, ὀφείλει. Μωροὶ καὶ τυφλοί· τίς γὰρ μείζων ἐστίν, ὁ χρυσός, ἢ ὁ ναὸς ὁ ἁγιάζων τὸν χρυσόν; Καί, Ὃς ἐὰν ὀμόσῃ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδέν ἐστιν· ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω αὐτοῦ, ὀφείλει. Μωροὶ καὶ τυφλοί· τί γὰρ μεῖζον, τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἁγιάζον τὸ δῶρον;» (Ματθ. ΚΓ', 16).

Ἐν γένει, οἱ Φαρισαῖοι ἀνέτρεψαν τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων, θεωροῦντες τὸ μεῖζον ἔλαττον καὶ τὸ ἔλαττον μεῖζον. Ἠθέτουν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐτήρουν αὐστηρῶς τὰς πατρικὰς αὐτῶν παραδόσεις. Ἀπεδεκάτουν τὸ ἡδύοσμον, τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμηνον· ἀλλὰ παρημέλουν τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρί-

σιν, τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν. Διύλιζον τὸν κώνωπα, καὶ κατέπινον τὴν κάμηλον. Αἱ ζωηραὶ ἐκφράσεις: « Οὐαὶ ὑμῖν, μωροὶ, τυφλοὶ », ἐμαρτύρουν πόσον ὁ Ἰησοῦς ἐβδελύσσετο τοὺς παραλογισμοὺς, καὶ ὁποῖοί τινες εἰσὶν οἱ περὶ οὐδενὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ λόγου ποιούμενοι.

Καλῶς γινώσκομεν ὅτι ἡ τέχνη τῶν σοφιστῶν συνίστατο εἰς τὸ παριστᾷν τὸ ἀληθὲς ὡς ψευδὲς, καὶ τὸ ψευδὲς ὡς ἀληθές· τὸ δίκαιον ὡς ἄδικον, καὶ τὸ ἄδικον ὡς δίκαιον. Ὁ προφήτης Ἠσαΐας διδάσκει ἡμᾶς πόσον ὁ Θεὸς τῆς Γραφῆς βδελύσσεται τοιούτους ἀνθρώπους, οἵτινες ὀλίγον φροντίζουσι περὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῶν κανόνων τοῦ λόγου. «Οὐαὶ τοῖς λέγουσιν, εἶπε, τὸ καλὸν κακὸν, καὶ τὸ κακὸν καλὸν, τοῖς λέγουσι τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς, τοῖς λέγουσι τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκύ.» Οὐκ ἔστι δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς τῆς Βίβλου ἀποφαίνεται ὑπὲρ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος, εἰ κατὰ τῶν σοφιστῶν ἀποφαίνεται; Δυνάμεθα ἀμφιβάλλειν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἐν τῇ ἑαυτῆς καθαρότητι, γεννᾶται ἐκ τοῦ λόγου, ὃς ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεός; Δυνάμεθα ἀμφιβάλλειν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἐλθὼν οὐχ ἵνα καταλύσῃ, ἀλλ' ἵνα πληρώσῃ, δὲν ἐκύρωσε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος, ὡς ἐκύρωσε τὴν θρησκείαν τοῦ Μωϋσέως, διὰ τῆς διδασκαλίας, τῆς πράξεως, τῆς τιμῆς, ἣν ἀπένειμε τοῖς ὀρθῶς συλλογιζομένοις, καὶ διὰ τῆς ἀγανακτήσεως κατὰ τῶν ἀνθρώπων τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ σοφίσματος; Μόνος

ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς δύναται ἀρνηθῆναι τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἀλλ' ὡς πρὸς ἡμᾶς τοὺς αὐτὴν ἀγαπῶντας, ὑποχρεούμεθα κηρύττειν μεγαλοφώνως ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστι θεμελιωτὴς τῆς φιλοσοφίας, καθάπερ καὶ τῆς θρησκείας· ὅτι, ὅτε ἦλθεν, ἐκύρωσε καὶ συνεπλήρωσεν ἀμφοτέρας, συνάψας αὐτὰς ἐν ἑαυτῷ, γενόμενος τοῦ λοιποῦ τὸ ἀληθὲς αὐτῶν ἀντικείμενον. Ὅτι δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐκύρωσε τὴν φιλοσοφίαν, τοῦτο, ἤδη ἀρκούντως ἀπεδείχθη, καὶ λείπεται μόνον ἡμῖν ἡ ἀπόδειξις πῶς αὐτὴν συνεπλήρωσε.

ΑΡΧΑΙ

ΔΙ' ΩΝ Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΣΥΝΕΠΛΗΡΩΣΕ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ.

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐξ ὑπαρχῆς ἔθετο ἡ φιλοσοφικὴ περιέργεια, ὑπῆρξε τὸ ἑξῆς: Τί τὸ σύμπαν; Πρὸς λύσιν αὐτοῦ, ᾐσθάνθη τὴν χρείαν ἀρχῆς, δυναμένης δοῦναι λόγον περὶ πάντων τῶν ὄντων καὶ φαινομένων, καὶ πληρῶσαι τὴν ἑαυτῆς ἐπιθυμίαν τοῦ εἰδέναι πάντα. Οἱ μὲν ἐζήτουν τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐν τοῖς φυσικοῖς φαινομένοις, οἱ δὲ ἐν τοῖς νοητοῖς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἑκάτεροι ἠγνόουν τὴν μέθοδον τῆς φιλοσοφίας, ἐξελάμβανον τὰ ἐπινοήματα τῆς ἑαυτῶν φαντασίας ὡς τὴν ἄγνωστον τοῦ προβλήματος, ἐπαγωνιζόμενοι, ἑκόντες ἄκοντες, ἐξηγῆσαι τὸ σύμπαν διὰ φανταστικῆς ὑποθέσεως. Οὕτως ἡ φιλοσοφία, ἀπὸ τῆς γεννή-

σεως αὐτῆς, διηρέθη εἰς δύο ἀντικειμένας σχολὰς, τὴν τῶν φυσικῶν καὶ τὴν τῶν μαθηματικῶν, καταλήξασα εἰς τὸν σκεπτισμὸν διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς μεθόδου. Ὅπως ἂν ἔχῃ, ἀπ' ἀρχῆς ἡ φιλοσοφία ἐδήλωσεν ὅτι τείνει πρὸς τὸ γνῶναι πάντα, ἐξ οὗ ᾐσθάνθη τὴν χρείαν ἀρχῆς, δυναμένης ἐξηγῆσαι πάντα.

Ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων ἔσωσαν τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτῆς ναυαγίου προβαίνοντες μεθοδικώτερον καὶ μετριώτερον ἢ οἱ προκάτοχοι αὐτῶν. Ἀντὶ τοῦ ζητῆσαι πρῶτον ἢ ἐπινοῆσαι τὴν ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας, ἐζήτησαν τὴν μέθοδον αὐτῆς, ἤτοι τὸ μέσον τοῦ διακρίνειν τὸ ἀληθὲς τοῦ ψευδοῦς καὶ μὴ ἀπατᾶσθαι, νομίζοντες ὅτι γινώσκουσιν ὃ ἀγνοοῦσιν. Ἐζήτησαν τὸ μέσον τοῦ ὑψωθῆναι εἰς τὰς γενικὰς ἀληθείας διὰ τῶν μερικῶν ἀληθειῶν, καὶ καλῶς ἐφαρμόσαι τὰς ἅπαξ εὑρεθείσας ἀρχάς. Ἑνὶ λόγῳ, ἐζήτησαν τὴν μέθοδον τῆς τε παρατηρήσεως, τῆς τε ἐπαγωγῆς, καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἀπαγωγῆς καὶ τοῦ συλλογισμοῦ. Ἔπειτα, ἀντὶ τοῦ ζητῆσαι: Τί τὸ σύμπαν; ἐζήτησαν: Τί ἐστιν ἄνθρωπος; Ποία ἡ παροῦσα αὐτοῦ κατάστασις; Ὁποία τις ὤφειλεν εἶναι; Πῶς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία ὀφείλουσι ζῆν πρὸς τὸ γενέσθαι βελτίους; Ταῦτά ἐστι τὰ ζητήματα, περὶ ἃ ἠσχολήθη κυρίως ἡ σωκρατικὴ καὶ πλατωνικὴ φιλοσοφία. Ἡ μεθοδικὴ καὶ μετριόφρων αὕτη φιλοσοφία δὲν ἀνταπεκρίνετο ἀληθῶς πρὸς τὸν πόθον καὶ τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς πρώτας αὐτῆς χρείας.

Παρέσχε τὴν μέθοδον, ἥτις ἐστὶν ἀναγκαία εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ὡς οἱ πόδες εἰς τὸ σῶμα, καὶ αἱ πτέρυγες εἰς τὰ πτηνά. Διεφώτισέ πως τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ διεσκέδασε πολλὰς προλήψεις καὶ πλάνας ὡς πρὸς τὰ δύο ταῦτα τοῦ σύμπαντος κύρια ἀντικείμενα. Ἤρξατο καλῶς, ἀλλ' ἔμεινε πολὺ μακρὰν τοῦ σκοποῦ. Οὐδεὶς μετὰ τὸν Πλάτωνα ἠδυνήθη συνεχίσαι τὸ ἔργον αὐτοῦ, οὐδεὶς ἠδυνήθη περαιτέρω προβῆναι. Ἡ φιλοσοφία διῃρέθη ἐκ νέου εἰς πολλὰ ἀποκλειστικὰ καὶ ἀντικείμενα ἀλλήλοις συστήματα, μέλλουσα ἔτι ἅπαξ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸν σκεπτισμόν. Ἐπειδὴ πᾶσα βασιλεία καθ' ἑαυτῆς μερισθεῖσα σταθῆναι οὐ δύναται, καὶ ἡ φιλοσοφία τὸν νόμον τοῦτον οὐκ ἠδυνήθη φυγεῖν. Ὁ σαρκωθεὶς Λόγος ἔμελλε νὰ σώσῃ τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐπικυρῶν τὸ ἐν αὐτῇ ἀληθὲς καὶ ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸν πόθον καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Ἡ φιλοσοφία ἐζήτησεν ἀπ' ἀρχῆς: Τί τὸ σύμπαν; Ὁ σαρκωθεὶς Λόγος ἔρχεται νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα, ἀποκρινόμενος: Τὸ σύμπαν εἰμὶ ἐγώ. « Εἰμὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἔστι τῆς ἐμῆς φύσεως παριστᾶναι ὅλα τὰ ὄντα οἷά ἐστι. Παρίστημι τὸν Θεὸν τὸν Πατέρα μου, παρίστημι τὸν ἄνθρωπον τὸν ἀδελφόν μου, παρίστημι τὸ σύμπαν. Ὁ θέλων γνῶναι τί ἐστι Θεὸς, τί ἐστιν ἄνθρωπος, τί ἐστι κόσμος, τίνες εἰσὶν αἱ σχέσεις αὐτοῦ καὶ ἀναφοραὶ, ἐρχέσθω πρός με, γνώτω με. Ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσει, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσει πώποτε, εὑρίσκων ἐν

ἐμοὶ πᾶν τὸ δυνάμενον θεραπεῦσαι τὰς νομίμους αὐτοῦ χρείας καὶ ἐπιθυμίας. Εἰ ἐπιθυμεῖ γνῶναι πάντα, πάντα γνώσεται, ὡς ἐγὼ αὐτός· γενήσεται σοφὸς ὡς ἐγὼ, ἐπειδή εἰμι τὸ φῶς, καὶ τῆς ἐμῆς φύσεώς ἐστιν ἀποκαλύπτειν καὶ οὐ κρύπτειν τὰ πράγματα. Εἰμὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ τῆς φύσεώς μού ἐστι ποιεῖν τοὺς μαθητάς μου σοφοὺς ὡς ἐγώ ». Οὕτως ἡ φιλοσοφία, ἥτις κατέχει τοιοῦτον ἀντικείμενον οἷον ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸν πόθον αὐτῆς, ἐστὶ πλήρης. Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία δὲν ζητεῖ πλέον τὴν ἀλήθειαν, κατέχει αὐτὴν, ἀσχολουμένη μόνον εἰς τὴν τελείαν αὐτῆς κατάληψιν.

Ἡ φιλοσοφία, καθὼς εἴδομεν, ᾐσθάνθη τὴν χρείαν ἀρχῆς δυναμένης δοῦναι λόγον περὶ ὅλων τῶν ὄντων καὶ φαινομένων. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐθεράπευσεν αὐτὴν, ἀποκαλύπτων ἡμῖν τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, δηλαδὴ τὴν Ἁγίαν Τριάδα, αἰτίαν πάσης ὑπάρξεως, πάσης γνώσεως, καὶ πάσης ζωῆς, ἢ αἰτίαν ὅλων τῶν ὄντων καὶ φαινομένων. Ἡ φιλοσοφία, ἥτις κατέχει τοιαύτην ἀρχὴν, ἀποδειχθεῖσαν δι' ὅλων τῶν τῆς ἐπιστήμης μεθόδων, τῆς τε ἀπαγωγικῆς, ἐπαγωγικῆς καὶ ψυχολογικῆς, ἐστὶ φιλοσοφία πλήρης, καὶ ὁ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἀποκαλύψας ἡμῖν, καὶ θεὶς ἡμᾶς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως, τῆς γνώσεως καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἔδωκεν ἡμῖν φιλοσοφίαν, οὐδὲν πλέον ἔχουσαν ἐπιθυμῆσαι. Καὶ εἰ ὁ Ἰησοῦς, τιθεὶς καὶ ἐφαρμόζων τοὺς κανόνας τοῦ λόγου, ἐκύρωσε τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, συνε-

πλήρωσεν αὐτὴν, προστιθεὶς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ γενόμενος αὐτὸς διδάσκαλος τῆς καθολικῆς καὶ ἀπολύτου ἐπιστήμης. Οὕτως ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία ἐστιν ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία, γινώσκουσα τὴν φύσιν, τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, κατέχουσα τὴν ἀρχὴν, ἥτις δύναται δοῦναι λόγον περὶ πάντων τῶν ὄντων καὶ φαινομένων, ἔχουσα διδάσκαλον διδάσκοντα καὶ μεταδιδόντα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὴν τελείαν γνῶσιν παντὸς πράγματος. Ὁ διδάσκαλος οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, οὗ τὴν θεότητα κατέστησαν ζήτημα οἱ τὸν λόγον ἀπολέσαντες, καὶ δίκην ἀφρόνων λαλοῦντες, ἄνευ κανόνος καὶ μέτρου. Ἡ δὲ τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τρανωτάτη ἀπόδειξίς ἐστιν αὕτη:

Οἱ ἄπιστοι δὲν ἀμφιβάλλουσιν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐθανατώθη ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ Ἰουδαίων πρὸ χιλίων ὀκτακοσίων ἑξήκοντα ἐννέα ἤδη χρόνων. Ἀλλὰ δυνάμεθα αὐτοῖς ἀποδεῖξαι, ὅτι ζῇ ἕως τῆς σήμερον· ἐπειδὴ ἐστι μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καθὼς ὑπεσχέθη λέγων: «Ἰδοὺ ἐγὼ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος». Διδάσκει ἡμᾶς, ποιῶν ἱκανοὺς νὰ φράττωμεν τὸ στόμα τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καθιστῶντες ἐπικρατεστέραν τὴν ἀναντίῤῥητον διδασκαλίαν του. Ἑπομένως ἐστὶ Θεός· ἐπειδὴ, εἰ μὴ ἦν, πῶς ἂν ἠδύνατο ζῆν καὶ διδάσκειν τὴν φιλοσοφίαν τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ἔμπροσθεν τῶν ὁποίων οἱ σοφώτατοι διδάκτορες τοῦ κόσμου τούτου λαλῆσαι οὐ δύνανται, Διατί οἱ σοφοὶ

ἀκαδημιακοὶ καὶ πεπαιδευμένοι καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφίας οὐκ ἀνήρεσαν τὴν ἐπιστημονικὴν ἀπόδειξιν τῆς Ἁγίας Τριάδος; Γινώσκουσι τὸ διατί τοῦτο κάλλιον ἐμοῦ. Ἀλλ' ἡ σιωπή των τιμὴν αὐτοῖς οὐ περιποιεῖ, δικαιοῦσα τὴν κατ' αὐτῶν ἀπαγγελθεῖσαν κρίσιν, καὶ ἀναπολογήτους αὐτοὺς ποιοῦσα ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἔτι ἅπαξ ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Θεὸς, ἐπειδὴ ζῇ καὶ ἀποθανών. Βλέπομεν αὐτὸν καὶ ἀκούομεν τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Μένει μεθ' ἡμῶν καὶ ποιεῖ ἡμᾶς κοινωνοὺς τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ σοφίας, δίδων ἡμῖν τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιστημονικῶς βεβαιοῦν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, καὶ ῥιζηδὸν ἀναιρεῖν τὰ ἀντικείμενα αὐτῷ συστήματα τῆς πλάνης. Ἤδη παρέσχομεν ἱκανὰς ἀποδείξεις οὗ εἴπομεν καὶ θὰ καταστήσωμεν αὐτὸ σαφέστερον διὰ τῆς ἀμέσου ἐπικρίσεως τῆς φιλοσοφίας τῶν σχολῶν. Ὁ Καρτέσιος ἐστάθη ὁ ἱδρυτὴς τῆς νομιζομένης ταύτης φιλοσοφίας, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὀφείλομεν ἄρξασθαι.

—

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ

ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Ὁ λόγος τῆς μεθόδου, καὶ αἱ ἀποβλέπουσαι τὴν πρώτην φιλοσοφίαν μελέται, εἰσὶ τὰ ἀριστουργήματα, ἐφ' οἷς ἐπαίρεται ἡ νεωτέρα φιλοσοφία. Ὅ,τι δ' ἐν αὐτοῖς εὑρίσκομεν οὐσιῶδές ἐστιν· 1ον τέσσαρες κανόνες τῆς μεθόδου· 2ον ἡ βάσις τῆς φιλοσοφίας· 3ον ἡ

ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου· Ἡ δὲ ἀκριβὴς τῶν ἀρχῶν τούτων ἐκτίμησις καταδείξει τὴν φύσιν τῆς ψευδωνύμου ταύτης φιλοσοφίας καὶ γενικῶς τὴν φύσιν ὅλων τῶν καθ' ἡμᾶς σχολῶν.

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ
ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ.

Ὁ πρῶτος τῆς μεθόδου κανών ἐστιν οὗτος: «Τὸ πρῶτον παράγγελμα συνίστατο εἰς τὸ μηδέποτε δέχεσθαί τι ὡς ἀληθὲς, ἐὰν μὴ τοῦτο ἐγίνωσκον ἐναργῶς ὂν τοιοῦτον»· τουτέστιν ἐπιμελῶς ἀποφεύγειν τὴν ἐπίσπευσιν καὶ προκατάληψιν, καὶ μηδὲν ἄλλο περιλαμβάνειν εἰς τὰς κρίσεις μου ἢ τὸ τοσοῦτον ἐναργῶς καὶ διακεκριμένως εἰς τὸ ἐμὸν πνεῦμα παριστανόμενον, ὥστε μηδεμίαν δύνασθαι ἔχειν περὶ τούτου ἀμφιβολίαν.

Ὁ ἄνθρωπος, καὶ κυρίως ὁ φιλόσοφος, φύσει ἐπιθυμεῖ γινώσκειν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ μέθοδός ἐστιν ὁ τρόπος, δι' οὗ φθάνομεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας. Ἐπομένως ὁ πρῶτος τῆς μεθόδου κανὼν ὤφειλε λέγειν: πῶς ἂν ἠδυνάμεθα γνῶναι τὴν ἄγνωστον ἀλήθειαν, καὶ μὴ δέχεσθαι ὡς ἀληθὲς ἢ τὸ γνωσθὲν εἶναι τοιοῦτον. Ἐπειδὴ, τῆς ἀληθείας ἅπαξ γνωσθείσης, πάντες αὐτὴν ὑποδέχονται, πλὴν ὧν ἡ μοχθηρία ἐστὶν ὁμοίᾳ τῇ τοῦ Σατανᾶ, καὶ οἵτινες προτιμῶσι τὸ ψεῦδος τῆς ἀληθείας. Τὸ ζήτημα τῆς

μεθόδου στρέφεται εἰς τὸ μαθεῖν πῶς ὀφείλομεν γνῶναι τὴν ἀλήθειαν, πῶς διακρῖναι τὸ ἀληθὲς τοῦ ψευδοῦς. Ἡ δὲ καρτεσιανὴ μέθοδος οὐδὲν ἀποκρίνεται πρὸς τὸ ζήτημα. Λοιπὸν, οὐκ ἔστιν ἀξία καλεῖσθαι μέθοδος. Ἀλλ' ἐξετάσωμεν τί ἡμῖν συνίστησι. « Πρέπει, λεγει, ν' ἀποφεύγωμεν ἐπιμελῶς τὴν ἐπίσπευσιν καὶ προκατάληψιν ». Τοῦτο δὲ σημαίνει, ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ προβαίνωμεν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἄνευ μεθόδου ἢ παρ' αὐτήν. Ἀλλά τίς ἐστιν ἡ μέθοδος αὕτη, καθ' ἣν ὀφείλομεν προβαίνειν; Ὁ Καρτέσιος ἠγνόει ταύτην ἀναμφιβόλως, ἐπειδὴ οὐδόλως περὶ αὐτῆς λαλεῖ. Καὶ ὅταν ἀγνοῶμεν τὴν μέθοδον, δυνάμεθα ν' ἀποφεύγωμεν τὴν ἐπίσπευσιν καὶ προκατάληψιν; Θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς ἑξῆς, ὅτι ὁ Καρτέσιος, παρὰ τὸν ἑαυτοῦ κανόνα, δὲν ἠδυνήθη νὰ τὰς ἀποφύγῃ, ἐπιβεβαιῶν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὅ,τι λέγομεν. Πρὸς τί λοιπὸν θὰ χρησιμεύσῃ τοιοῦτος κανὼν, παραγγέλλων μὲν ἡμῖν νὰ προβαίνωμεν μεθοδικῶς καὶ νὰ δεχώμεθα μόνον τὸ ἀληθὲς, ἀφίνων δὲ ἡμᾶς ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τῆς μεθόδου καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἀληθείας; Ἴσως ἂν εἴποιεν, ὅτι ἡ ἐνάργεια, κατὰ Καρτέσιον, ἐστὶν ὁ χαρακτὴρ τῆς ἀληθείας, καὶ ὅτι, ὅπως μὴ ἀπατώμεθα, ὀφείλομεν μόνον παραδέχεσθαι τὰ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας. Καὶ τοῦτο πραγματικῶς ἐνόει ὁ Καρτέσιος, λέγων: « Οὐδὲν πλέον ἐν ταῖς κρίσεσί μου περιλαμβάνω, ἢ τὸ τοσοῦτον ἐναργῶς καὶ τοσοῦτον διακεκριμένως τῷ ἐμῷ πνεύματι παριστώμενον, ὥστε μηδόλως περὶ αὐτοῦ διστάζειν ». Ἀλλὰ θέλω νὰ

ἐρωτήσω, ἐὰν ὑπάρχωσι δύο εἴδη ἐναργείας, ἡ φαινομένη δι' ἧς βλέπομεν τὰ πράγματα ἄλλως ἢ ὡς ἔχουσι, καὶ ἡ ἀληθὴς ἥτις ἡμᾶς οὐκ ἐξαπατᾷ. Τοῦτο δέ ἐστι γεγονὸς πασίγνωστον, πολλάκις ἐν ἡμῖν συμβαῖνον· τὸ ἐπιδοκιμάζειν ψευδεῖς δόξας καὶ θεωρεῖν αὐτὰς ὡς ἀναντιῤῥήτους ἀληθείας, ἐπειδὴ παρεστάθησαν εἰς τὸ ἡμέτερον πνεῦμα τοσοῦτον ἐναργῶς καὶ τοσοῦτον διακεκριμένως, ὥστε κατὰ Καρτέσιον μηδαμῶς περὶ αὐτῶν ἀμφιβάλλειν. Καὶ τοὐναντίον, συμβαίνει ὡσαύτως ἐν ἡμῖν, ἀποῤῥίπτειν ὡς ψευδεῖς δόξας ἀληθεῖς, διὰ τὴν ἀσάφειαν αὐτῶν, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα ἡμῶν οὐ δύναται βλέπειν αὐτὰς καθαρῶς καὶ διακεκριμένως. Εἶναι καὶ φαίνεσθαι ὁμολογοῦνται δύο τινὰ ὅλως διάφορα. Τὸ ὂν ἀληθὲς οὐ φαίνεται πάντοτε εἶναι ἀληθές· καὶ τὸ φαινόμενον ἀληθὲς οὐκ ἔστι πάντοτε τοιοῦτον. Εἴπερ ἡ πλάνη ἐστερεῖτο τῆς ἐναργείας, οὐδεὶς ἄν ποτε ἠπατᾶτο· καὶ ἂν ἡ ἀλήθεια οὐκ ἦν ἀσαφὴς καὶ κεκρυμμένη, πάντες ἂν ἠδύναντο εὐκόλως αὐτὴν εὑρίσκειν καὶ ὁμολογεῖν. Ὁ ἐπιτήδειος σοφιστὴς ποιεῖ ἡμᾶς πιστεύειν ὡς ἀλήθειαν τὸ ψεῦδος διὰ τὴν καθαρότητα, μεθ' ἧς τοῦτο παρίστησιν εἰς τὸ ἡμέτερον πνεῦμα. Ἀναχωροῦντες ἔκ τινος ψευδοῦς ἀρχῆς, ὡς ἀληθοῦς ἐκλαμβανομένης ἢ κακῶς συλλογιζόμενοι, φθάνομεν εἰς συνεπείας, αἵτινες δοκοῦσιν εἶναι ἀληθέστεραι καὶ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς φαεινότεραι. Ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον πνεῦμα, μηκέτι ἐξησκημένον εἰς τὸ καλῶς ἐφαρμόζειν τοὺς κανόνας τοῦ λόγου, αἱ πλάναι παρί-

σταναι καθαρώτεραι τῶν ἀληθειῶν· αἱ ἀλήθειαι δοκοῦσιν αὐτῷ σκοτειναὶ, ἀκατάληπτοι, ἐνῷ αἱ πλάναι φαίνονται οὕτω καθαραὶ, ὡς εἰ ἦσαν γεωμετρικὰ ἀξιώματα. Πάντες λ. χάριν νομίζουσι πολὺ πλέον ὠφέλιμον φεύγειν τὴν τιμωρίαν τῆς δικαιοσύνης ἢ ὑποστῆναι τὴν ποινὴν ἧς ἄξιόν ἐστι τὸ διαπραχθὲν ἀδίκημα. Ὠφείλομεν εἶναι Σωκράτεις ἢ Πλάτωνες ὅπως φανῶμεν ἀνώτεροι τῆς γενικῶς παραδεχθείσης ταύτης προλήψεως διὰ τὴν φαινομένην ἐν αὐτῇ καθαρότητα. Ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ὂν ἐν τρισὶ προςώποις, τοῦτο ἐφάνη τοῖς σοφοῖς καὶ ἐξόχοις τοῦ κόσμου τούτου ἀντίφασις ἀκατάληπτος. Ἀπεναντίας, ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἓν μόνον πρόςωπον, τοῦτο αὐτοῖς ἐφάνη ἐναργὴς ἀλήθεια, ἀξίωμα ἀναμφίβολον, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἡ τούτων ἐπιστήμη, καλουμένη θεόλεκτος, ἣν ἀντέταξαν τῇ χριστιανικῇ θεολογίᾳ. Ἀλλ' ἀπεδείξαμεν, ὅτι ἡ Ἁγία Τριάς ἐστι λογικὴ ἀνάγκη καὶ τῶν ἀληθειῶν ἡ Ἀλήθεια, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς τῶν θεϊστῶν ἐστι χίμαιρα τῆς αὐτῶν φαντασίας. Τί οὖν ἐκ τούτων πάντων δεῖ συμπερᾶναι; Ἁπλούστατα, ὅτι ὑπάρχουσι δύο εἴδη ἐναργείας: ἡ πραγματικὴ ἐνάργεια καὶ ἡ φαινομένη, ἡ ἐνάργεια τῆς ἀληθείας καὶ ἡ ἐνάργεια τῆς πλάνης, ἡ σοφιστικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἐνάργεια. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, ἡ ἐνάργεια χρῄζει κανόνων· ὀφείλει ὑπόκεισθαι εἰς κανόνας, μὴ δυναμένη χρησιμεῦσαι ἡμῖν ὡς κανών. Ὁ πρῶτος κανὼν τῆς καρτεσιανῆς μεθόδου κατ' οὐδένα τρόπον ἐστὶν ὁ πρῶτος τῆς ἐπιστήμης κανὼν, ἐστὶ μᾶλλον ἡ θύρα τῆς πλάνης, ἡ

ἀρχὴ τῆς σοφιστικῆς καὶ ἡ βάσις τοῦ σκεπτισμοῦ· διότι, ἐφαρμόζοντες τὸν κανόνα τοῦτον, οὐ δυνάμεθα πλέον διακρίνειν τὴν ἀλήθειαν τῆς πλάνης, οὔτε ἀναιρεῖν τὴν ψευδῆ δόξαν καὶ τὴν ἀληθῆ ἐπιβεβαιοῦν. Ἰδοῦ ἓν παράδειγμα. Ὁ Καρτέσιος ἐπίστευε καὶ ὑπεστήριζε μετ' ἀκλονήτου βεβαιότητος, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐτέθη ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀναμφιβόλως, οὐκ ἠδύνατο ὁ Καρτέσιος παραδέξασθαι τὴν δόξαν ταύτην, εἰμὴ ἔβλεπεν αὐτὴν κατὰ τὸν πρῶτον αὐτοῦ κανόνα, καθαρῶς καὶ διακεκριμένως, οὐδεμίαν ἔχων ἀφορμὴν ἵνα θεωρῇ αὐτὴν ἀμφίβολον. Ὁ Λόκκιος δικαίως ἢ ἀδίκως ἀνήρεσε τὴν δόξαν τοῦ Καρτεσίου, βεβαιώσας ὅτι ὁ Θεὸς οὐδεμίαν ἔθηκεν ἰδέαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ. Ἰδοὺ δύο μεγάλοι φιλόσοφοι ὑποστηρίζοντες δύο ἀντιθέτους δόξας. Ὁ Καρτέσιος διϊσχυρίζεται ὅτι βλέπει καθαρῶς καὶ διακεκριμένως τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ τεθειμένην ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Λόκκιος βλέπει ἐπίσης καθαρῶς καὶ διακεκριμένως ὅτι οὐδεμία ἰδέα ἐτέθη ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς αὐτὰς σχηματίζει, ποιῶν αὐτὰς καὶ μεταποιῶν. Ἤδη τίς ἐκ τῶν δύο ἔχει δίκαιον; Κατὰ τὸν καρτεσιανὸν κανόνα ἀμφότεροι ἔχουσι δίκαιον· ἐπειδὴ ἕκαστος βλέπει καθαρῶς καὶ διακεκριμένως ἀληθῆ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν. Ἰδοὺ λοιπὸν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ περιωνύμου σοφιστοῦ Πρωταγόρα, ὑποστηρίζοντος ἐνώπιον τοῦ Σωκράτους ὅτι τὸ ἑκάστῳ φαινόμενον ὡς ἀληθὲς, ἀληθές ἐστι, καὶ τὸ φαινόμενον ὡς ψευδὲς, ψευδές ἐστιν, ὅτι τὰ

πάντα ἐστὶν ἐπίσης ἀληθῆ, καὶ ψευδῆ, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπός ἐστι τὸ μέτρον παντὸς πράγματος. Ὁ Καρτέσιος, ἐν τῷ πρώτῳ κανόνι τῆς ἑαυτοῦ μεθόδου, οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ ἀνεγείρῃ παλαιάν τινα πλάνην, ὑπὸ Πλάτωνος ἤδη ἀνῃρημένην, καὶ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ζωὴν τὴν ψευδῆ φιλοσοφίαν τῆς ἀρχαιότητος συνεκπνεύσασαν μετὰ τῆς ψευδοῦς θρησκείας.

Ἡ καρτεσιανὴ ἐνάργεια, ἅπαξ ἀναγνωρισθεῖσα ὡς ὁ πρῶτος τῆς ἐπιστήμης κανὼν, ὤφειλε νὰ προξενήσῃ μεγάλην ἐπανάστασιν εἰς τὰ πνεύματα κατὰ τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν ἄλλο παραδέχεται ἢ πᾶν τὸ σαφὲς καὶ ἀναμφίβολον. Ἡ θρησκεία ἐπιβάλλει τὴν πίστιν εἰς τὸ μυστήριον· Οὐκοῦν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ θρησκεία εἰσὶ δύο τινὰ ἀντιθέτου φύσεως. Πιστεύειν εἰς τὸ μυστήριον, ἐστὶ παραβιάζειν τὸν πρῶτον τῆς ἐπιστήμης κανόνα· τηρεῖν τὸν κανόνα τῆς ἐπιστήμης ἐστὶν ὅλως παραιτεῖν τὴν θρησκείαν. Οὕτως οὐ δυνάμεθα ἢ νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ τῶν δύο ἐναντίων, καὶ νὰ θυσιάσωμεν τὸ μὲν τῷ δὲ, τὸ χεῖρον τῷ κρείττονι. Διὰ τῆς συγκρίσεως ἀμφοτέρων, ἡ μὲν ἐπιστήμη ὑπόσχεται τὸ φῶς, τὴν βεβαιότητα, τὴν ἀλήθειαν. Ἡ δὲ θρησκεία μᾶς καταδικάζει εἰς τὴν ἀσάφειαν, τὴν ἄγνοιαν καὶ ἀβεβαιότητα· ἡ ἐπιστήμη πληροφορεῖ μετὰ πρᾳότητος, ἡ θρησκεία ἐπιβάλλεται μετὰ τυραννικῆς αὐθεντίας· ἑπομένως ἡ ἐπιστήμη προτιμητέα κατὰ πολὺ τῆς θρησκείας. Ἡ θρησκεία ἀποβλέπει τὸν ὄχλον, τοὺς ἀμαθεῖς, εἰς οὓς ἀπρόσιτος ἡ ἐπιστήμη. Τοιοῦ-

τον λάλημα σοφιστικὸν, πλῆρες ψευδοῦς ἐναργείας, ἔμελλε νὰ γοητεύσῃ πάντας τοὺς κουφόνοας, οἵτινες προσεποιοῦντο τὴν ἀπιστίαν, ὅπως δόξωσιν εἶναι σοφοί. Πρὸς τὸ γενέσθαι διὰ μιᾶς σοφὸν ἤρκει ἡ ἀπόῤῥιψις ὅλων τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων· ἡ ἀπιστία ἐθεωρεῖτο ὡς σοφία, καὶ ἡ πίστις ὡς ἀμάθεια. Ἡ σοφιστικὴ ἔσχεν ἀεννάως παρὰ τοῖς λαοῖς φαινομένην τινὰ ἐπιτυχίαν, ἐφήμερον καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς. Οἱ Ἀθηναῖοι, πεισθέντες ὑπὸ τῶν σοφιστῶν, κατεδίκασαν τὸν Σωκράτην εἰς θάνατον. Οἱ Ἰουδαῖοι, πεισθέντες ὑπὸ τῶν Φαρισαίων, προὐτίμησαν τὴν ζωὴν ἑνὸς λῃστοῦ τῆς ζωῆς τοῦ ἑαυτῶν Μεσσίου. Οἱ νεώτεροι λαοὶ ἀπατηθέντες ὑπὸ τῶν θελγήτρων τῆς νέας σοφιστικῆς, ἱδρυθείσης μὲν ὑπὸ Καρτεσίου, τελειοποιηθείσης δὲ ὑπὸ Βολταίρου, ὤφειλον προτιμῆσαι τὴν λατρείαν μιᾶς πόρνης ἀντὶ τῆς λατρείας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Τὴν νίκην ὅμως καὶ τὸν θρίαμβον ἕξουσι διὰ παντὸς οἱ Σωκράτεις, καὶ οὐχὶ οἱ σοφισταί· τὴν λατρείαν ὁ Σταυρὸς καὶ οὐχὶ ὁ φανατισμὸς, οὔτε ἡ νεωτέρα πόρνη· τὴν καθολικὴν διάδοσιν ἡ θεία ἀλήθεια καὶ οὐχὶ ἡ πλάνη. Ὁ χρόνος ἀνευρίσκει τὴν φύσιν παντὸς πράγματος, καὶ ἡ δικαιοσύνη πάλιν ἀποδίδωσιν ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν του.

Ἔλθωμεν νῦν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἄλλων τῆς μεθόδου κανόνων, θεωρουμένης ὡς ἓν τῶν ἀριστουργημάτων ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις.

« Τὸ δεύτερον παράγγελμα, συνίστατο εἰς τὸ διαιρεῖν ἑκάστην τῶν δυσκολιῶν, ἃς ἐξήταζον, εἰς ὅσα

μέρη ἦν ἂν ἐφικτὸν, καὶ ἀπητεῖτο πρὸς κρείττονα λύσιν αὐτῶν ».

Τί δὲ πρέπει νὰ ἐννοῶμεν ὡς δυςκολίας; Δύναται πᾶσα δυςκολία νὰ διαιρεθῇ; Ὁ δεύτερος κανὼν τῆς μεθόδου στερεῖται σαφηνείας, καίτοι ταύτην ἔτι τοῦ πρώτου ἐπιζητοῦντος.

« Τὸ τρίτον εἰς τὸ τάσσειν ἐν τάξει τὰς ἰδέας μου, ἀρχόμενον ἐκ τῶν ἁπλουστέρων καὶ εὐληπτοτέρων ἀντικειμένων, ὅπως ἀνέλθω ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὡς διὰ βαθμίδων, ἄχρι τῆς γνώσεως τῶν μᾶλλον συνθέτων, ὑποτιθεὶς τάξιν καὶ μεταξὺ ἐκείνων, ἅτινα φυσικῶς δὲν προηγοῦνται ἀλλήλων ».

Τῷ ὄντι, γινώσκοντες τὰ στοιχεῖα τῶν πραγμάτων, γινώσκομεν εὐκόλως τοὺς συνδυασμοὺς καὶ τὰ ἐξαγόμενα αὐτῶν. Οὕτως, ἐπειδὴ οὐκ εἰσὶ τὰ ςοιχεῖα ἢ τὰ ἁπλᾶ ἀντικείμενα, ἃ πίπτουσιν ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν, ἀλλὰ τὰ σύνθετα, ἐκ τούτου ἀνάγκη πᾶσα δεῖξαι πρῶτον, πῶς δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν στοιχείων τῶν πραγμάτων ἢ τῶν ἁπλῶν ἀντικειμένων. Ἐνταῦθα ὑπάρχει τὸ κύριον τῆς μεθόδου σημεῖον δι' ὃ ὁ Καρτέσιος ὤφειλε νὰ δώσῃ κανόνας. Ὁ τρίτος αὐτοῦ κανὼν ἐστι τῆς αὐτῆς τοῦ πρώτου φύσεως. Καὶ οὗτος μὲν ἡμῖν παραγγέλλει μόνον τὸ ἀληθὲς παραδέχεσθαι· ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ τῶν ἁπλουστέρων ἀντικειμένων ἄρχεσθαι. Ἀλλὰ πρόκειται γινώσκειν πῶς εὑρίσκειν τὸ ἀληθὲς, πῶς φθάνειν εἰς τὴν τῶν ἁπλῶν γνῶσιν. Ὁ δὲ συγγραφεὺς τοῦ λόγου τῆς μεθόδου ἠγνόει τί ἐστι μέθοδος καὶ τίνες

οἱ κανόνες αὐτῆς, καίτοι νομίζων ὅτι εὗρε μέθοδον ἔχουσαν τὰ προτερήματα πάσης ἄλλης μεθόδου καὶ ἀπηλλαγμένην ἐλλείψεων. Νομίζειν εἰδέναι τὸ ἀγνοούμενον, ἐστὶν ἀπατᾶσθαι. Ὁ πατὴρ τῆς ἀντιχριστιανικῆς φιλοσοφίας οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν ἢ εἰπεῖν ἀλογίας καὶ ἐπικυρῶσαι πλάνας. Ἡ δὲ ἐξέτασις τοῦ θεμελίου τῆς φιλοσοφίας του καὶ τῆς νομιζομένης ἀποδείξεως τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως αἴρει πᾶσαν περὶ τούτου ἀμφιβολίαν.

—

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Ὁ Καρτέσιος ἐπεχείρει νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἑαυτοῦ φιλοσοφίαν ἐπὶ βάσεως ἀκλονήτου καὶ ἀπροσβλήυοτ ἐκ μέρους τοῦ σκεπτισμοῦ. Ὅπως δὲ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοπουμένου, ἤρξατο ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, ὑποκρινόμενος τὸν σκεπτικὸν, καὶ διὰ τοιαύτης ὁδοῦ ἔφθασε νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν, λέγων: Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω. Οὕτως ἐνόμιζεν ὅτι εὗρεν ἀλήθειαν, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀληθὴς βάσις καὶ ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας. Ἰδοὺ τίνι τρόπῳ ἐκφράζεται: «Καὶ παρατηρῶν, ὅτι ἡ ἀλήθεια αὕτη: νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, ἦν ἐπὶ τοσοῦτον σταθερὰ καὶ βεβαία, ὥστε πᾶσαι αἱ ἀλλόκοτοι τῶν σκεπτικῶν ὑποθέσεις οὐκ ἠδύναντο αὐτὴν διασεῖσαι, ἔκρινα, ὅτι ἠδυνάμην νὰ τὴν παραδεχθῶ, μηδὲν ἐνδοιάζων, ὡς τὴν πρώτην τῆς φιλο-

σοφίας ἀρχὴν, ἣν ἐζήτουν. Μετὰ ταῦτα, ἐθεώρουν ἐν γένει τί ἀπαιτεῖ πρότασίς τις ἵνα ᾖ ἀληθὴς καὶ βεβαία. Ἐπειδὴ, εὑρὼν μίαν, ἣν ἐγίνωσκον οὖσαν τοιαύτην, διενοούμην, ὅτι ὤφειλον ὡσαύτως γινώσκειν εἰς τί συνίσταται αὕτη ἡ βεβαιότης».

Οὕτω, κατὰ Καρτέσιον, νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, ἐστὶ μία πρότασις καὶ μία ἀλήθεια. Πρὸς δὲ, ἐστὶν ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας. Τὸ κατ' ἐμὲ, νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, περιέχει δύο προτάσεις καὶ δύο ἀληθείας· ἐστὶν εἷς ἡμισυλλογισμὸς κακῶς γενόμενος, καὶ οὐχ ἡ πρώτη τῆς φιλοσοφίας ἀρχή. Ἰδοὺ ἡ ἀπόδειξις: Ὑπάρχειν καὶ νοεῖν εἰσι δύο ῥήματα διαφόρου φύσεως. Ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ νόησίς εἰσι δύο πράγματα λίαν διακεκριμένα. Ἡ φύσις δεικνύει ἡμῖν αὐτὰ κεχωρισμένα τὸ ἓν τοῦ ἄλλου. Ἡ πέτρα, λόγου χάριν, ὑπάρχει· ἀλλ' οὐ νοεῖ. Ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει ἐνταυτῷ καὶ νοεῖ. Δύο ῥήματα διαφόρου φύσεως ποιοῦσι δύο προτάσεις. Δύο προτάσεις, ὧν ἡ μὲν ἀποδίδει τῷ ὑποκειμένῳ τὴν ὕπαρξιν, ἡ δὲ τὴν νόησιν, ἀποτελοῦσι δύο ἀληθείας, εἰ αἱ δύο εἰσὶν ἀληθεῖς. Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, κατ' οὐδένα τρόπον δύναται εἶναι μία πρότασις, οὔτε μία ἀλήθεια. Πῶς μία πρότασις ἠδύνατο χρήζειν τοῦ συνδέσμου οὐκοῦν; Οὐκ ἔστιν ἐναργὲς ὅτι ὁ σύνδεσμος οὐδέποτε δύναται χωρῆσαι ἢ ἐν μέσῳ δύο προτάσεων; Τὸ λάθος τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε εἰς τοὺς παῖδας, οἵτινες ἄρχονται νὰ σπουδάσωσι τὴν γραμματικήν.

Ἐὰν εἴπω: « ἡ πέτρα ὑπάρχει καὶ νοεῖ », θὰ μοὶ εἴπωσιν: « Οὐχὶ, ἔχεις ἄδικον· ἡ πέτρα ὑπάρχει, ἀλλ' οὐ νοεῖ. Ἡ πρώτη πρότασίς ἐστιν ἀληθὴς, ἡ δευτέρα ἐστὶ ψευδής». Ἐὰν εἴπω: «Ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει καὶ νοεῖ», θὰ μοὶ εἴπωσι: «Ναί· ἀμφότεραι αἱ προτάσεις ἐπαληθεύουσι». Βλέπω λοιπὸν ἐναργῶς καὶ διακεκριμένως, ὅτι, Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, περιέχει δύο προτάσεις καὶ δύο ἀληθείας. Τοῦτο παρίσταται εἰς τὸ πνεῦμά μου τοσοῦτον καθαρῶς καὶ τοσοῦτον διακεκριμένως, ὥστε οὐδεμίαν ἔχω ἀφορμὴν ἵνα περὶ αὐτοῦ ἀμφιβάλλω. Ὁ Καρτέσιος ἔβλεπεν ἐπίσης καθαρῶς καὶ διακεκριμένως, ὅτι Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, ἐστὶ μία πρότασις καὶ μία ἀλήθεια. Ἀλλ' ἡ καθαρότης αὐτοῦ ἦν ψευδὴς, ἐπειδὴ ἀντίκειται εἰς τὸν λόγον. Ἐξ οὗ βλέπομεν ὅτι ὑπάρχουσι δύο εἴδη καθαρότητος· ἡ φαινομένη καθαρότης, ἡ δεικνύουσα ἡμῖν τὰ πράγματα ἄλλως ἢ ὡς ἔχει, καὶ ἡ λογικὴ καθαρότης, ἡ μὴ ἡμᾶς ἀπατῶσα. Ὁ Καρτέσιος οὐκ ἠδυνήθη διακρῖναι τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῆς καθαρότητος καὶ δοῦναι ἀληθεῖς κανόνας τῆς μεθόδου. Διὰ τοῦτο, παρὰ τὸν ἑαυτοῦ κανόνα, δὲν κατώρθωσε ν' ἀποφύγῃ οὔτε τὴν προκατάληψιν, οὔτε τὸν ὄλισθον, ἀπατώμενος πάντοτε καὶ ἔνθα ἐνόμιζεν εἶναι ἀπρόσβλητος, μὴ ὢν πραγματικῶς ἄλλο ἢ τὸ τῆς πλάνης ὄργανον.

Ἀπεδείξαμεν ὅτι: Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, οὐκ ἔστιν οὔτε μία πρότασις, οὔτε μία ἀλήθεια, καθάπερ ἐνόμιζεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν σχολῶν. Ἔστι δὲ ἡ πρώτη τῆς φιλοσοφίας ἀρχή; Ὁ Καρτέσιος, τοσούτῳ δύσκο-

λος εἰς τὸ πιστεύειν, οὐδαμῶς περὶ τούτου διστάζει. Καὶ διατί; « Διότι, λέγει, ὅτι πᾶσαι αἱ παραλογώτεραι τῶν σκεπτικῶν ὑποθέσεις οὐ δύνανται αὐτὴν διασεῖσαι ». Τὸ διατὶ τοῦτο ἐστὶ παραπολὺ ἀσθενὲς καὶ ὀλίγῳ στερεὸν πρὸς τὸ ὑποστηρίξαι τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας· ἐπειδὴ αἱ μᾶλλον ἀλλόκοτοι τῶν σκεπτικῶν ὑποθέσεις οὐδέποτε δύνανται διασεῖσαι, οὐ μόνον ἀλήθειαν οἱανδήποτε, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς πλάνας. Εἰ πρὸς τὸ ἀναιρέσαι πλάνην τινὰ ποιοῦμεν τὰς παραλογωτέρας ὑποθέσεις, εἰ προβαίνομεν κατὰ τοῦ λόγου, ἀντὶ τοῦ διασεῖσαι αὐτὴν, στερεοῦμεν. Λοιπὸν ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας οὐκ ἔμελλεν εἶναι ἀκράδαντος κατέναντι τῶν παραλογωτέρων τοῦ σκεπτικοῦ ὑποθέσεων, ἐπειδὴ ἡ πλάνη καρποῦται ὡσαύτως τὸ αὐτὸ πλεονέκτημα, ἀλλ' ἀδιάσειστος ἀπέναντι τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, ἢ τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ ταυτὸν, ἐπιδεδοκιμασμένη ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως. Ἐξετάσωμεν λοιπὸν, εἰ ὁ λόγος δύναται ἀποδοῦναι τὸν χαρακτῆρα τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ περιβόητον τοῦτο Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων προτάσεων, ὧν ἡ μὲν ἐπιβεβαιοῖ τὴν νόησιν, ἡ δὲ τὴν ὕπαρξιν, τίνα πρέπει νὰ λάβωμεν ὡς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας; Εἰ μὲν λέγομεν τὴν ἐπιβεβαιοῦσαν τὴν νόησιν, θὰ εἴπω, ὅτι ἡ νόησις αὕτη, κατὰ τὸν Καρτέσιον, ἐστὶ νόησις ἀπατηλή. Καὶ ἂν ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας ᾖ ἀπατηλὴ, τότε τί ἔσται πᾶσα ἡ φιλοσοφία;

καὶ πρὸς τί ἡμῖν χρησιμεύσει φιλοσοφία μὴ ἔχουσα ἄλλην ἀποστολὴν ἢ τὴν τοῦ ἀπατᾷν; Εἰ δὲ λέγομεν: τὴν ἐπιβεβαιοῦσαν τοῦ ἐγὼ τὴν ὕπαρξιν, θὰ εἴπω, ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἐστὶ συνέπεια τῆς πρώτης, καὶ συνέπεια οὐ δύναται ἔχειν τὴν ἰδιότητα τοῦ πρωτείου καὶ τῆς ἀρχῆς. Συνέπεια δύναται μὲν εἶναι ἀληθής, ἀλλ' οὐ δύναται συγχρόνως εἶναι πρώτη ἀρχή· ἐπειδὴ εἶναι συνέπειαν καὶ πρώτην ἀρχήν ἐστιν ἀντίφασις ἐναργεστάτη. Καὶ εἰ οὐδεμία τῶν δύο προτάσεων δύναται εἶναι ἡ πρώτη τῆς φιλοσοφίας ἀρχὴ, αἱ δύο ὁμοῦ οὐχ ἧττον οὐ δύνανται, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ ὀφείλει εἶναι μία καὶ οὐχὶ δύο προτάσεις, ὧν ἑκάστη κατὰ μέρος ληφθεῖσα δὲν φέρει τὴν ἰδιότητα τῆς ἀρχῆς. Ἔτι ἅπαξ ὁ ἀρχηγὸς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἠπατᾶτο βαρέως, νομίζων, ὅτι εὗρε τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας, ὅπερ κατ' οὐδένα τρόπον ἐστὶν ἀληθές.

Ἡ ψευδὴς ἐνάργεια παρίστησιν ἡμῖν τὰ πράγματα ἄλλως ἢ ὡς ἔχει, καὶ ἡ πεποίθησις, ἡ μὴ ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν, καλεῖται πλάνη. Ἡ πλάνη δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, καὶ ὅταν ἐκλαμβάνωμεν τὸν χαλκὸν ὡς χρυσὸν, ὁ χαλκὸς οὐχ ἐπαύσατο ἐντεῦθεν εἶναι χαλκός. Ὁ Καρτέσιος, ἔχων ἐν ὀφθαλμοῖς τὴν ψευδῆ ἐνάργειαν, ἐνόμισεν ὅτι Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, ἦν ἀλήθεια καὶ ἡ πρώτη τῆς φιλοσοφίας ἀρχή. Ἀλλ' οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο ἐστίν· εἷς ἡμισυλλογισμός ἐστὶ μόνον, οὗ ἡ μείζων λείπεται. Καὶ ἐρχόμεθα νὰ συμπληρώσωμεν αὐτὸν, ὅπως καλῶς ἐκτιμήσωμεν τὴν

ἀληθῆ ἀξίαν τῆς νομιζομένης βάσεως τῆς φιλοσοφίας.

Ἡ τῆς φύσεως παρατήρησις δεικνύει μόνην τὴν ὕπαρξιν ἄνευ τῆς ζωῆς, ἀλλ' οὐχὶ τὴν ζωὴν μόνην ἄνευ τῆς ὑπάρξεως, τὴν ζωὴν ἄνευ τῆς νοήσεως, ἀλλ' οὐχὶ τὴν νόησιν ἄνευ τῆς ζωῆς. Ὅθεν δυνάμεθα πορισθῆναι τὰς ἑξῆς ἀρχάς: Πᾶν τὸ νοοῦν ζῇ καὶ ὑπάρχει, πᾶν τὸ ζῶν ὑπάρχει, καὶ πᾶν τὸ ὑπάρχον ὑπάρχει. Ἀλλ' οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν, ὅτι πᾶν τὸ ὑπάρχον ζῇ, οὔτε πᾶν τὸ ζῶν νοεῖ, διότι ἡ πεῖρα καταψεύδει τὰς ἀρχὰς ταύτας, δεικνύουσα ἡμῖν ὄντα ἄνευ ζωῆς, καὶ ζῶα ἄνευ νοήσεως. Οὐδέποτε ὅμως ἡ πεῖρα δύναται ἡμῖν χορηγῆσαι παράδειγμα, καταψεῦδον τὰς ἀρχάς: πᾶν τὸ νοοῦν ζῇ καὶ ὑπάρχει· πᾶν τὸ ζῶν ὑπάρχει. Λοιπὸν καλῶ ἀρχὴν γενικήν τινα ἀλήθειαν, ἐπικυρουμένην ὑπὸ πάντων τῆς πείρας τῶν διδομένων, ἣν οὐ δυνάμεθα δι' ἑνὸς μόνου παραδείγματος καταψεῦσαι. Οὕτω διὰ τῆς παρατηρήσεως ὑψώθημεν εἰς γενικήν τινα ἀρχήν, δι' ἧς δυνάμεθα συμπληρῶσαι τὸν ἡμισυλλογισμὸν τοῦ Καρτεσίου.

Πᾶν τὸ νοοῦν ὑπάρχει
Ἀλλὰ νοῶ.
Οὐκοῦν εἰμὶ ἢ ὑπάρχω.

Οὗτός ἐστιν εἷς συλλογισμὸς πλήρης, οὗ τὸ συμπέρασμά ἐστιν ἀληθές, ἐπειδὴ τὰ προκείμενά εἰσιν ἀληθῆ. Ἠδύνατο εἰπεῖν ὁ Καρτέσιος: εἰμί, οὐκοῦν νοῶ; Οὐχί, ἀναμφιβόλως, ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἀληθές, ὅτι πᾶν τὸ ὑπάρχον νοεῖ. Ἐκ τῆς νοήσεως δικαιούμεθα συμπερᾶναι τὴν ὕπαρξιν. Ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπάρξεως οὐ

δικαιούμεθα συμπερᾶναι τὴν νόησιν. Ἐπειδή, ἐάν, κατὰ τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἡ ὕπαρξις προηγῆται τῆς νοήσεως, ἢ ἡ νόησις προέρχηται ἐκ τῆς ὑπάρξεως, κατὰ τὴν τάξιν τῆς γνώσεως, ἡ νόησις προηγεῖται τῆς ὑπάρξεως· ἐπειδὴ ἐκ τῆς νοήσεως γινώσκομεν τὴν ὕπαρξιν. Εἰ μὴ ὑπήρχομεν, οὐκ ἂν ἠδυνάμεθα ἔχειν οὐδεμίαν νόησιν· ἀλλ' εἰ μὴ εἴχομεν τὴν νόησιν, οὐκ ἂν ἠδυνάμεθα γινώσκειν τὴν ἡμετέραν ὕπαρξιν, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ στερούμενα νοήσεως ὄντα. Ἡ ἀφαίρεσις τῆς ὑπάρξεως συνεπάγεται ὡσαύτως τὴν ἀφαίρεσιν τῆς νοήσεως· ἀλλ' ἡ ἀφαίρεσις τῆς νοήσεως συνεπάγεται μόνον τὴν ἀφαίρεσιν τῆς γνώσεως τῆς ὑπάρξεως, καὶ οὐχὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὑπάρξεως Εἰ οὖν ἐστιν ἀληθὲς ὅτι πᾶν τὸ νοοῦν ὑπάρχει, δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Καρτέσιος, λέγων: Νοῶ, οὐκοῦν εἰμί· ἀλλ' εἶχεν ἄδικον, ἐξολισθήσας εἰς τὸ συμπέρασμα πρὶν ἢ βεβαιώσῃ τὴν γενικὴν ἀρχήν. Ἔσφαλεν, ἐκλαβὼν συλλογισμὸν περιέχοντα τρεῖς προτάσεις καὶ τρεῖς ἀληθείας, ὡς μίαν πρότασιν καὶ μίαν ἀλήθειαν· ἔσφαλε, θεὶς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως, ὡς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Καρτέσιος ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι ἐποίησε σχολαστικὴν ἀπόδειξιν, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ βεβαιώσῃ ἁπλῶς ἀλήθειαν, ἣν οὐκ ἠδύνατο μὴ παραδέξασθαι. Τοῦτο δὲ οὐδόλως αὐτὸν δικαιοῖ, ἀποδεικνύον μάλιστα ὅτι οὐκ ἐγίνωσκε τί ἐποίει, καὶ ὅτι οὐκ ἦν ἱκανὸς ἐκτιμῆσαι τὴν φύσιν τῆς ἀξιουμένης ἀρχῆς αὐτοῦ, καταστάσης ἀντικείμενον θαυμασμοῦ

παρὰ τοῖς φιλοῦσι θαυμάζειν μόνον τὸ αὐτοὺς ἀπατῶν. Ὅ,τι καὶ ἂν λέγωσι, τὸ θεμέλιον τῆς φιλοσοφίας, ὅπερ ἠξίωσεν ἀντικαταστῆσαι τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος, κυρωθεῖσαν καὶ συμπληρωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ θεμέλιον τοῦτο, λέγω, ἐστὶ συλλογισμὸς ἀτελὴς, σχολαστικὴ ἀπόδειξις κακῶς γενομένη. Ὁ καρτεσιανὸς συλλογισμὸς, ὡς αὐτὸν ἤδη συνεπληρώσαμεν, ἐστὶν ὅμοιος τῷ ἑξῆς:

Πᾶς ἄνθρωπος φέρει σῶμα·
Ἐγὼ εἶμι ἄνθρωπος.
Λοιπὸν ἐγὼ φέρω σῶμα.

Οὐδεὶς δύναται μέμψασθαι τὸν συλλογισμὸν τοῦτον ὡς ψευδῆ, καὶ αἱ ἀτοπώτεραι τῶν σκεπτικῶν ὑποθέσεις οὐ δυνήσονται διασεῖσαι τὸ συμπέρασμα: λοιπὸν, φέρω σῶμα. Ἀλλὰ θὰ κινήσω πάντας εἰς γέλωτα, ἐὰν οὕτω προβαίνω ἵνα βεβαιώσω ὅτι φέρω σῶμα, καὶ ἔτι πλέον, ἐὰν ἀξιῶ ὅτι εὗρον ἀλήθειαν, ἥτις ὀφείλει εἶναι ἡ βάσις τῆς φιλοσοφίας, ἐπειδὴ αἱ ἀτοπώτεραι τῶν σκεπτικῶν ὑποθέσεις οὐ δύνανται αὐτὴν διασεῖσαι. Τίς ποτε ἐδίστασε περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἰδίου σώματος; Καὶ αὐτοὶ οἱ σκεπτικοὶ, λαμβάνοντες τὸν κάλαμον ἵνα ἐκθέσωσι τὸ σύστημά των, δύνανται ἀμφιβάλλειν ὅτι μεταχειρίζονται τὴν ἑαυτῶν χεῖρα καὶ τὴν κεφαλὴν, ὅπως ἐκθέσωσι τοὺς λόγους, οἵτινες ἄγουσιν αὐτοὺς εἰς τὸ ἀμφιβάλλειν; Δὲν πιστεύω· καὶ ὁ καρτεσιανισμὸς, ὁ θελήσας νὰ θεμελιώσῃ τὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐγὼ,

οὐκ ἔστι λογικώτερος τοῦ ὑλισμοῦ, τοῦ θελήσαντος αὐτὴν θεμελιῶσαι ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ σώματος. Τὰ δύο ἀντίθετα συστήματα στηρίζονται ἐπὶ δύο ἀληθειῶν ἐπίσης καθαρῶν καὶ ἀναμφιβόλων. Ἀλλ' ὁ ὑλισμὸς τίθησι τὴν ἀρχήν του ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης ἀρχῆς, ἐνῷ ὁ καρτεσιανὸς ὀρθολογισμὸς ἢ στρεβλολογισμὸς τίθησι τὴν ἑαυτοῦ δυνάμει συλλογισμοῦ, τουτέστιν ἐξαρτᾷ τὴν ἀρχήν του ἐξ ἄλλης ἀρχῆς, μὴ συνειδὼς τί ποιεῖ· ὅθεν ὁ ὑλισμός ἐστι λογικώτερος τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Κρᾶμα τι τερατῶδες τῶν δύο ἀντιθέτων συστημάτων γεννᾷ τὸν πανθεϊσμὸν, ὅς τις συγχέει ὅλας τὰς ψυχὰς ἐν μιᾷ μόνῃ ψυχῇ, καὶ εἰς ὅλα τὰ σώματα ἐν ἑνὶ μόνῳ σώματι, καὶ ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης πλάττει ἕνα θεὸν τερατώδη, συνεστῶτα ὑπὸ πάσης ψυχῆς καὶ παντὸς σώματος. Ὀρθολογισμὸς, ὑλισμὸς, πανθεϊσμὸς εἰσὶν αἱ μωρίαι τῶν σχολῶν, αἵτινες ἀξιοῦσιν ἀντικαταστῆσαι τὴν τοῦ Εὐαγγελίου σοφίαν.

Ἤδη ἀποδείξαντες ὅτι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς καρτεσιανῆς φιλοσοφίας ἐστὶ ψευδὴς, ὥς περ καὶ οἱ τῆς μεθόδου αὐτῆς κανόνες, ἐρωτῶμεν: Ὅπως ἱδρύσῃ ὁ Καρτέσιος τὴν ἀξιουμένην αὐτοῦ ἀρχὴν, ἠκολούθησε, δὲν θέλω νὰ εἴπω τὴν ἀληθῆ μέθοδον ἣν ἠγνόει, ἀλλὰ τοὺς κανόνας τοὐλάχιστον τῆς ἰδίας αὐτοῦ μεθόδου; Ἐξετάσωμεν καὶ κρίνωμεν.

« Οὕτω, λέγει, ἐκ τοῦ ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἐνίοτε ἡμᾶς ἀπατῶσιν, ἠθέλησα νὰ ὑποθέσω ὅτι πάντοτε ἡμᾶς ἀπατῶσι. »

Ἐνταῦθα ὁ Καρτέσιος, λησμονῶν τὸν ἑαυτοῦ κανόνα, προφέρει κρίσιν μετὰ βεβαιότητος, ὡς εἰ ἦν αὐτὴ ἀληθὴς καὶ ἀναμφίβολος: «Αἱ αἰσθήσεις, λέγει, ἀπατῶσιν ἡμᾶς ἐνίοτε.» ἔστιν ἀληθὲς τοῦτο; Δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ἐκ τῶν αἰσθήσεων προέρχονται πλάναι τινές; Αἱ αἰσθήσεις εἰσὶν ὄργανα κατὰ νόμους ἐνεργοῦντα, ἡ δὲ ἄγνοια τῶν νόμων τούτων ἀπατᾷ ἡμᾶς, καὶ οὐχὶ αἱ αἰσθήσεις. Καθὼς ὅλαι αἱ τέχναι ἔχουσιν ἴδια ὄργανα, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία ἔχει τὰ ἑαυτῆς. Αἱ αἰσθήσεις εἰσὶ μόνον τὰ ὄργανα τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας. Ἀποδιδόναι ταῖς αἰσθήσεσι τὴν αἰτίαν τῆς πλάνης, ἐστὶν ἀποδιδόναι τοῖς ὀργάνοις, ὅ,τι ἀνήκει τῷ τούτοις χρωμένῳ. Τίς ποτε, βλέπων ἄγαλμα κακῶς εἰργασμένον, θὰ κατηγορήσῃ τὰ ἐργαλεῖα τῆς γλυπτικῆς; ἢ τίς ποτε, ὁρῶν κακὴν εἰκόνα μέμφεται τὰ χρώματα τῆς ζωγραφικῆς; Ὁ Καρτέσιος, πρὶν ἢ βεβαιώσῃ, ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀπατῶσιν ἡμᾶς ἐνίοτε, ὤφειλεν εὑρεῖν τὴν αἰτίαν τῶν ἡμετέρων πλανῶν, καὶ μὴ ἐπισπεῦσαι παραδέξασθαι δόξας ψευδεῖς παρὰ τὸν κανόνα ὃν ἔθετο. Ἐνόμιζεν ὅτι ἀπέῤῥιψεν ὅλας αὑτοῦ τὰς δόξας ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἠπατᾶτο, διότι ἀπέῤῥιψε τὰς ἀληθεῖς καὶ ἐτήρησε τὰς ψευδεῖς. Ὑποθεὶς ὅτι οὐδὲν ὑπῆρξεν οἷον αἱ αἰσθήσεις πλάττουσιν, ἐξακολουθεῖ λέγων: «Καὶ ἐπειδὴ ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι οἵτινες ἀπατῶνται συλλογιζόμενοι καὶ ἐπὶ τῶν ἁπλουστέρων τῆς γεωμετρίας θεωρημάτων, ἐξ οὗ πίπτουσιν εἰς παραλογισμούς, κρίνοντες ὅτι

ὑπεκείμην εἰς λάθη ὅσον οὐδεὶς ἄλλος, ἀπέῤῥιψα ὡς ψευδεῖς ὅλους τοὺς λόγους, οὓς πρότερον ἔλαβον ὡς ἀποδείξεις.»

Καλῶς, ἅπαξ παραδεχθέντος ὅτι οὐδὲν ὑπῆρξεν οἷον αἱ αἰσθήσεις αὐτὸ ἡμῖν πλάττουσι, διατί ἀμέσως ἔπειτα νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι οἵτινες ἀπατῶνται συλλογιζόμενοι καὶ ποιοῦσι παραλογισμούς; Διατί νὰ βεβαιώσωμεν γεγονὸς, ὅπερ οὐκ ἔστι βέβαιον ἢ διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν αἰσθήσεων; Ἐγίνωσκεν ὁ Καρτέσιος ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἀπατῶνται συλλογιζόμενοι δι' ἄλλου τινὸς μέσου ἢ διὰ τῶν αἰσθήσεων; Οὐχὶ, βέβαια. Διατί λοιπὸν δὲν ἀπέῤῥιψε τὴν δόξαν ταύτην μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων; Λέγειν ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οὐκ ἔστι λέγειν ὅτι ὁ κόσμος ὑπάρχει κατὰ ἀλήθειαν, οὐκ ἔστι παραδέχεσθαι τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων; Λοιπὸν ὁ Καρτέσιος, πρὶν ἢ βεβαιώσῃ τὴν ἀναμφίβολον αὐτοῦ ἀρχήν: «Νοῶ, οὐκοῦν εἰμὶ», ἐβεβαίωσεν ἄκων τὴν ὕπαρξιν τοῦ κόσμου, καὶ παρεδέξατο τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων. Ὑποτεθειμένου ὅτι ὁ Καρτέσιος ἀναγινώσκει τὴν μέθοδόν του. Εἴ τις, αὐτοῦ λέγοντος: «Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἀπατῶνται συλλογιζόμενοι», διέκοπτεν αὐτὸν αὐτῷ λέγων· «Οὐχὶ, ἀπατᾶσαι· δὲν ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἀπατῶνται συλλογιζόμενοι. Εἰπὲ ἡμῖν, πῶς αὐτὸ γινώσκεις;» Τί ἀπαντήσει; Βέβαια θὰ μείνῃ ἄνευ λόγου, ὁμολογῶν ὅτι ἡ μέθοδος αὐτοῦ ἐστιν ἄτοπος, καὶ ἀντικει-

μένη τῷ λόγῳ. Ὁ Καρτέσιος, βεβαιῶν κατὰ τῆς ὑποθέσεώς του ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ἀπατῶνται συλλογιζόμενοι καὶ πίπτουσιν εἰς παραλογισμοὺς, ἀποῤῥίπτει ἐντεῦθεν ὡς ψευδεῖς ὅλους τοὺς λόγους, οὓς πρότερον ἔλαβεν ὡς ἀποδείξεις. Παραδέχεται τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων ὅπως αὐτὴν στρέψῃ κατὰ τῆς αὐθεντίας τοῦ λόγου, ὡς κατεδίκασε προηγουμένως τὰς αἰσθήσεις, παραδεχόμενος σιωπηλῶς ταύτην τὴν αὐθεντίαν. Τίθησιν ἐν πολέμῳ ὅλα τὰ μέρη τῆς ἡμετέρας φύσεως, συντρίβει αὐτὴν δι' αὐτῆς, ποιῶν ὅλα ταῦτα, μὴ συνειδὼς τί ποιεῖ, ἐπειδὴ, καθὼς λέγει ὁ ἴδιος, ἐβάδιζεν ἐν τῷ σκότει. «Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, πίπτοντες εἰς παραλογισμούς», τοῦτο δηλοῖ ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες κακῶς ἐφαρμόζουσι τοὺς κανόνας τοῦ λόγου. Ἀλλὰ δίδοται ἐκ τούτου αἰτία πρὸς τὸ ἀποῤῥίψαι ὡς ψευδεῖς ὅλας τὰς ἀποδείξεις, αἵτινες συνᾴδουσι πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ λόγου; Ἐκ τοῦ πίπτειν ἐν τῇ πλάνῃ, ἀγνοοῦντες ἢ παραβιάζοντες τοὺς κανόνας τοῦ λόγου, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν κατὰ τοῦ λόγου; δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ λόγος ἡμᾶς ἀπατᾷ; ὅτι αὐτός ἐστιν αἰτία τῶν ἡμετέρων πλανῶν, καθάπερ καὶ αἱ αἰσθήσεις; Διϊσχυρίζεσθαι τὸ τοιοῦτον, ἐστὶν ἀπολέσαι τὸν λόγον καὶ πεσεῖν εἰς παραφροσύνην. Ἀλλὰ δύναταί τις εἰπεῖν μοι: Ὁ Καρτέσιος ἐποίει ταῦτα πάντα προσωρινῶς ἕως ἂν φθάσῃ νὰ βεβαιώσῃ ἀλήθειαν ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας. Ἑπομένως, δὲν πρέπει νὰ τὸν κρίνω, λαμβάνων τὰς ἐκφρά-

σεις του ὡς πεποιθήσεις. Διακρίνωμεν λοιπὸν τὰς πεποιθήσεις ἀπὸ τῆς μεθόδου τοῦ Καρτεσίου, καὶ ἐξετάσωμεν εἰ τοιαύτη μέθοδος, καλουμένη ἀδίκως μεθοδικὴ ἀμφιβολία, ἐστὶ λογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ, καὶ εἰ αἱ πεποιθήσεις, εἰς ἃς ἤγαγεν αὐτὸν τοιαύτη μέθοδος, εἰσὶν ἀληθεῖς.

Ἐὰν ἡ φιλοσοφία ὑποθέτῃ ἀναγκαίως γνῶσιν καὶ ἄγνοιαν, ὀφείλει ὁ φιλόσοφος ἄρξασθαι διακρίνων τὸ γνωστὸν τοῦ ἀγνώστου. Ὁ Καρτέσιος ἤρξατο ἀμφιβάλλων ἀδιακρίτως περὶ πάσης γνώσεως. Λοιπὸν, οὐκ ἐποίησεν ὅ,τι ὤφειλεν ὁ φιλόσοφος ποιῆσαι, ποιήσας ὅ,τι λίαν ἐπιμελῶς ὤφειλεν ἐκφυγεῖν, προβὰς κατὰ τοῦ λόγου καὶ κατὰ τῆς φύσεως τῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἀναγκαίως ὑποτίθησι γνῶσιν καὶ ἄγνοιαν. Πῶς ἂν ἠδυνάμεθα καλέσαι μεθοδικὴν ἄτοπον καὶ ἄλογον πορείαν, πορείαν ἐκ διαμέτρου τῇ φιλοσοφίᾳ ἀντικειμένην; Πῶς ὁ Καρτέσιος, ὁ μὴ γινώσκων τί ἔπραττεν, οὐδὲ τί πρᾶξαι ὤφειλεν, ἠδύνατο δοῦναι εἰς τὸν νεώτερον κόσμον καθαρὰν φιλοσοφίαν; Πῶς ἠδύνατο βεβαιῶσαι τὴν φιλοσοφίαν, ἀκολουθῶν πορείαν ἥτις ἔμελλε σύνολον αὐτὴν ἀνατρέψαι; Πῶς ἠδύνατο εὑρεῖν τὴν ἀλήθειαν δι' ἀτόπου μεθόδου; Καὶ ὅμως εἰς τὴν παράδοξον ταύτην μέδοδον ὀφείλει ὁ Καρτέσιος τὴν ὑπόληψίν του ὡς μέγας φιλόσοφος, ὡς ἀρχηγὸς, ὡς θεμελιωτὴς καὶ πατὴρ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας. Ναὶ, αὐτός ἐστιν ὁ ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ἀπατωμένων, τοῦ σκεπτισμοῦ καὶ τῆς σοφιστικῆς ὁ πατὴρ, ἀλλ' οὐχὶ τῆς φιλοσοφίας ὁ

ἱδρυτής, ὁ πατὴρ τοῦ ψεύδους καὶ οὐχὶ τῆς ἀληθείας. Τοῦτο δὲ θὰ καταλάβωμεν κάλλιον, ἐρχόμενοι νὰ ἐξετάσωμεν τὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, εἰς ἃς ἡ μεθοδικὴ αὐτοῦ ἀμφιβολία ἀναγκαίως ἔμελλεν αὐτὸν ἀγαγεῖν.

Ἡ μεθοδικὴ ἀμφιβολία ἤγαγε τὸν Καρτέσιον εἰς τὰς πεποιθήσεις ταύτας: 1ον ὅτι Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, ἐστὶν ἡ μόνη ἀλήθεια, μὴ ἐπιδεκτικὴ ἀμφιβολίας, ἐξ οὗ καὶ ὀφείλει νομίμως εἶναι ἡ βάσις ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας· 2ον, ὅτι πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀλήθειαί εἰσι μᾶλλον ἢ ἧττον ἀμφίβολοι καὶ σεσαλευμέναι ὑπὸ τῶν ἀτόπων τοῦ σκεπτισμοῦ ὑποθέσεων.

Λέγω, καὶ ἔρχομαι νὰ ἀποδείξω ὅτι αἱ πεποιθήσεις αὗταί εἰσι ψευδεῖς ὡς ἀντικείμεναι εἴς τε τὴν συνείδησιν καὶ τὸν λόγον. Ἡ συνείδησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἐστι μία καὶ ἀδιαίρετος· οὔτε δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν συνείδησιν τῆς ψυχῆς, μὴ ἔχοντες συγχρόνως συνείδησιν καὶ τοῦ σώματος. Καθεύδοντες ἢ γρηγοροῦντες, κατὰ πᾶσαν περίστασιν ἐν ᾗ ἔχομεν συνείδησιν ἡμῶν αὐτῶν, ἔχομεν αὐτὴν καὶ περὶ τοῦ σώματος. Οὐδεὶς δύναται μνησθῆναι στιγμῆς, καθ' ἣν ἀπώλεσε τὴν συνείδησιν τοῦ σώματος, τηρήσας μόνον τὴν τῆς ψυχῆς. Εἰ «νοῶ» σημαίνει: ἔχω συνείδησιν ὅτι εἰμὶ νοῶν. Τὸ κῦρος λοιπὸν τῆς συνειδήσεως καθίστησι βεβαίας τὴν νόησιν ἡμῶν καὶ τὴν ὕπαρξιν. Αὕτη λοιπὸν ἡ ἰδία συνείδησις μαρτυρεῖ συνάμα τὴν τοῦ σώματος

ὕπαρξιν· ἐπειδὴ, ἐνῷ ἔχομεν συνείδησιν ὅτι ἐσμὲν νοοῦντες, ἐπίσης ἔχομεν συνείδησιν ὅτι φέρομεν σῶμα. Διατί λοιπὸν Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω, ὀφείλει εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας; καὶ διατί «τὸ σῶμα ὑπάρχει», ὀφείλει εἶναι ἀμφίβολον; Διατί τιθέναι τὸ πρῶτον ὡς ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ οὐχὶ τὸ δεύτερον; Ὁ Καρτέσιος, διὰ μακρᾶς σειρᾶς παραλογισμῶν, ἐπίστευσεν ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ σώματος ἡμῶν ἐστὶν ἀμφίβολος, χρήζουσα τῆς ἀξιουμένης αὐτοῦ ἀποδείξεως. Διὰ τοῦτο ἠπατᾶτο, διότι παρεδέξατο πίστιν ἐναντίαν τῇ μαρτυρίᾳ τῆς συνειδήσεως, ὁ θεὶς τὸν ἑξῆς κανόνα: «Φεύγειν ἐπιμελῶς τὴν προκατάληψιν καὶ τὸν ὄλισθον κτλ.» Ὡσαύτως ἠπατᾶτο πιστεύων ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ ἀλήθειά ἐστιν ἀμφίβολος. Ἀλλὰ πῶς ἂν ἀλήθεια, ὑπό τε τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου ἀμέσως μαρτυρουμένη ἠδύνατο εἶναι ἀμφίβολος; Καθ' ἣν στιγμὴν ἡ συνείδησις ἀποκαλύπτει τὴν ἡμετέραν ὕπαρξιν, μαρτυρεῖ συγχρόνως ὅτι ἡ ὕπαρξις αὕτη οὐκ ἔστιν ἀνεξάρτητος καὶ ἀπόλυτος. Εὐθὺς, διὰ τοῦ λογικοῦ νόμου, δι' οὗ ἀναβαίνομεν ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος εἰς τὴν αἰτίαν, ἐκ τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸ ἀπόλυτον, συλλαμβάνομεν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀναγκαίου, ἀπολύτου καὶ τελείου Ὄντος, ὃ καλοῦμεν Θεόν. Λέγειν λοιπὸν, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ ὕπαρξίς ἐστιν ἀμφίβολος, οὐκ ἔστιν ὑποπτεύειν τὴν μαρτυρίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου τὴν νομιμότητα; Οὐκ ἔστιν ἐνισχύειν τὸν σκεπτισμὸν καὶ τὴν φιλοσοφίαν σύνολον καταστρέ-

φειν; Εἴπερ ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ σώματός μου ὕπαρξίς ἐστιν ἀμφίβολος, διατί ἡ ὕπαρξις τοῦ ἐγὼ οὐκ ἔσται τοιαύτη; Ὁ αὐτὸς μάρτυς ἐξουσιοδοτεῖ ἡμᾶς βεβαιῶσαι: Ὑπάρχω, τὸ σῶμά μου ὑπάρχει, ὁ Θεὸς ὑπάρχει. Πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν καθ' ὁλοκληρίαν ἢ νὰ ἀποῤῥίψωμεν τὸ κῦρος αὐτοῦ, μηδόλως ὁμολογοῦντες μίαν ἐκ τῶν αὐτοῦ μαρτυριῶν καὶ ὑποπτεύοντες τὰς λοιπάς. Ὅθεν συνάγομεν ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἐστὶν ἀληθής, βεβαία καὶ ἀναμφίβολος, καθάπερ καὶ ἡ τοῦ ἐγὼ, καὶ οὐκ ἔστι λόγος ἵνα θῶμεν, «Ν ο ῶ, ο ὐ κ ο ῦ ν ὑ π ά ρ χ ω» ὡς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας. Ὅπως δὲ μᾶλλον ἰσχυροποιήσωμεν τὸ συμπέρασμα τοῦτο, ἐρχόμεθα νὰ ἀποδείξωμεν, οὐχὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ ἀπολύτως ἀδύνατον τοῦ συλλαμβάνειν τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως.

Καλῶ ἀδύνατον πᾶσαν πρότασιν ἀκατάληπτον, καὶ δυνατὸν πᾶν ὅ,τι ἡ διάνοια δύναται συλλαβεῖν ὡς δυνάμενον γενέσθαι. Δύναμαι, λόγου χάριν, ἐννοῆσαι δύο ἡλίους, ὧν ὁ μὲν ἀνατέλλει ἐξ ἀνατολῆς καὶ δύει πρὸς δύσιν, ὁ δὲ ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν. Ἀλλ' οὐ δύναμαι ἐννοῆσαι ὅτι δὶς δύο ποιοῦσι πέντε, ὅτι τρίγωνόν τι δύναται ἔχειν δύο γωνίας καὶ τρεῖς εὐθείας γραμμάς. Ἡ γλῶσσά μου οὐδεμίαν ἀπαντᾷ δυσκολίαν ἵνα εἴπῃ ὅτι δύο καὶ δύο ποιοῦσι πέντε· ὅτι τὸ τρίγωνον περιέχει δύο γωνίας μεταξὺ τριῶν εὐθειῶν. Ἀλλ' ὁ νοῦς μου, ὡς οἷόν τε βιασθεὶς, οὐδέποτε ἱκανὸς ἔσεται νοῆσαι τοιαύτας

ἐκφράσεις. Νοήσει δὲ πάντοτε ὅτι δύο καὶ δύο ποιοῦσι τέσσαρα, ὅτι τὸ τρίγωνον περιέχει τρεῖς γωνίας μεταξὺ τριῶν εὐθειῶν. Ὅθεν, ὅπως παραδεχθῶμέν τι ὡς δυνατὸν ἢ ὡς ἀδύνατον, δὲν πρέπει νὰ προσέξωμεν εἰς ὅ,τι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἀλλ' εἰς ὅ,τι δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν. Πρὸς τὸ παραδέξασθαι ὅτι δυνατὸν ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, δὲν πρέπει νὰ λέγωμεν ὅτι ὑπάρχουσιν ἄθεοι ἢ σκεπτικοὶ περὶ αὐτῆς ἀμφιβάλλοντες· ἐπειδὴ ἡ γλῶσσά των δύναται καλῶς εἰπεῖν πᾶν εἶδος ἀδυνάτου· ἀλλ' ὅτι ὑπάρχει μία μόνη διάνοια, εἴτε ἀθέου, εἴτε σκεπτικοῦ, ἥτις δύναται νὰ συλλάβῃ τὸ δυνατὸν τῆς ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ. Τοῦθ' ὅπερ χωρῆσαι οὐ δύναται, καθὼς ἐρχόμεθα νὰ ἀποδείξωμεν.

Ὑποθέτω ἐνώπιόν μου ἄθεόν τινα ἢ σκεπτικὸν λέγοντά μοι ὅτι ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἂν αὐτῷ ἐπίστευον, ὡς ἐπίσης οὐκ ἂν ἐπίστευον τῷ λέγοντί μοι ἀμφιβάλλειν, εἰ δὶς δύο ποιοῦσι τέσσαρα. Ἑπομένως θὰ προςεπάθουν ἵνα τὸν πείσω περὶ τοῦ ψεύδους του, ὑποχρεῶν αὐτὸν ὁμολογῆσαι ὅτι οὐδόλως ἀμφιβάλλει περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως. Θὰ τὸν ἐρωτήσω: Νοεῖ ὁ Θεὸς ἢ οὔ; Ἐὰν εἴπῃ ὅτι ὁ Θεὸς νοεῖ, δὲν θὰ δυνηθῇ πλέον νὰ ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἐπειδὴ οὐδεὶς νοῦς δύναται νὰ συλλάβῃ τὴν νόησιν ἄνευ τῆς ὑπάρξεως: πᾶν τὸ νοοῦν ὑπάρχει. Ἀλλ' ἐὰν ἀρνῆται τήν τε νόησιν καὶ τὴν ὕπαρξιν, θὰ προτείνω εἰς αὐτὸν τὸ ἑξῆς

ζήτημα: Σὺ, νοεῖς καὶ ὑπάρχεις ἢ οὔ; Ἐὰν εἴπῃ οὔ, δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ ὁμιλῶμεν μετὰ τοῦ μὴ νοοῦντος καὶ μὴ ὑπάρχοντος. Ὅθεν, τὸ μὴ ὑπάρχον καὶ μὴ νοοῦν δὲν θὰ δυνηθῇ πλέον νὰ ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, καὶ τὸ ζήτημά ἐστι λελυμένον. Ἐὰν ὁ σκεπτικὸς ἀρνῆται τὴν νόησιν αὑτοῦ καὶ τὴν ὕπαρξιν, δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον σκεπτικὸς, δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον ἀμφιβολία. Ἐὰν εἴπῃ: Ναὶ, νοῶ, ἄρα ὑπάρχω, τότε θὰ εἴπω εἰς αὐτόν: Νοεῖς καὶ ὑπάρχεις διὰ σοῦ αὐτοῦ, ἢ δι' ἄλλου; Εἶσαι σὺ ἡ αἰτία τῆς σῆς νοήσεως καὶ ὑπάρξεως, ἢ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ἐκτὸς σοῦ τὴν αἰτίαν ἀμφοτέρων; Ἐὰν στέρξῃ τὸ δεύτερον, ἐὰν εἴπῃ ὅτι ὀφείλει τὴν ὕπαρξιν αὑτοῦ καὶ τὴν νόησιν εἰς ἄλλο τι ὄν, λέγει ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅτι οὐδὲν ἀμφιβάλλει περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως· ἐπειδὴ ὁ νοῦς του οὐδέποτε ἱκανὸς ἔσται συλλαβεῖν ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως καὶ νοήσεως δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν νοεῖ· καὶ ἂν ἡ γλῶσσά του παραδέχηται ὅ,τι ὁ νοῦς του οὐ δύναται συλλαβεῖν, ἐστὶ ψεύστης. Ἐὰν δὲ ὁ σκεπτικὸς τολμᾷ εἰπεῖν μοι: Οὐχὶ, ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεώς μου εἰμὶ ἐγὼ, ἡ αἰτία τῆς νοήσεώς μου εἰμὶ ἐγώ· ὑπάρχω καὶ νοῶ ἀνεξαρτήτως παντὸς ἄλλου ὄντος. Τότε αὐτῷ θὰ εἴπω: Σὺ λοιπὸν εἶσαι ὁ Θεός· ἐπειδὴ εἶσαι τέλειος, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχεις πρὸς τὸ εἶναι, ζῇν καὶ νοεῖν. Δὲν πρέπει πλέον νὰ σὲ καλῶμεν σκεπτικὸν, ἢ ἄθεον, ἀλλὰ Θεὸν τέλειον καὶ ἀπόλυτον! Λέγε λοιπὸν, ὡς ὁ Θεὸς τῆς Βίβλου: « Τίς ἐνήρ-

γησε καὶ ἐποίησε ταῦτα; Τίς ἐκάλεσεν ἐν καιρῷ αὐτῶν ἐκείνους ὧν προεῖδε τὴν γέννησιν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου; Ἐγὼ Κύριος ἐγώ εἰμι, εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγώ εἰμι ἀπ' ἀρχῆς· οὐδεὶς δύναται ἀφελεῖν ἀπ' ἐμοῦ ὅ,τι ἔχω ἐν χερσί. Ποιήσω καὶ τίς ἀποστρέψει αὐτό; » (Ἡσαΐ. ΜΑ, 4). Ἄφρον, εἰπὲ ἡμῖν οὕτω, καὶ μὴ λέγῃς ὅτι διστάζεις περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, πιστεύων σπουδαίως ὅτι σὺ εἶ Θεός. Ἔσο Θεὸς εἰ βούλει, ἀλλὰ Θεὸς τῆς ἀληθείας καὶ οὐχὶ τοῦ ψεύδους. Τίς πιστεύσει εἰς τὴν θεότητά σου, ἐὰν ἀμφιβάλῃς περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, ὢν Θεὸς σὺ αὐτός; Ἐντεῦθεν ἐξάγω ὅτι οἱ ἄθεοι ἢ οἱ σκεπτικοὶ δύνανται μὲν εἰπεῖν ὅτι ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι ὁ νοῦς αὐτῶν ἐστιν ὅλως ἀνίκανος συλλαβεῖν τὴν ἐλαχίστην περὶ αὐτῆς ἀμφιβολίαν. Ὅθεν ἀναγκάζονται, ἑκόντες ἄκοντες, ἢ ὁμολογῆσαι ὅτι εἰσὶν αὐτοὶ Θεοί,—καὶ τότε πλέον οὐκ ἔστι λόγος περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως,—ἀλλὰ περὶ τοῦ γινώσκειν εἰ οἱ ἄθεοί εἰσιν ὁ ἀληθὴς Θεός: ἢ ὅτι ἀναγκαίως ὑπάρχει Θεὸς, αἰτία πάσης ὑπάρξεως καὶ πάσης νοήσεως. Ἡ ὕπαρξις λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τοσοῦτον βεβαία καὶ τοσοῦτον ἀναμφίβολος, ὥστε καὶ ὁ νοῦς τῶν ἀθέων καὶ σκεπτικῶν οὐ δύναται περὶ αὐτῆς συλλαβεῖν τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν.

Ὁ πατὴρ ὅμως τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἕνεκα τῆς μεθοδικῆς αὐτοῦ ἀμφιβολίας, ἥτις θεωρεῖται ὡς ἀριστούργημα, ἐνόμισεν ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ ἦν ἀμφίβολος, καὶ ὅτι ἡ ἀλήθεια αὕτη καθὼς πᾶσα

ἄλλη, διεσείσθη ὑπὸ τῶν ἀτόπων ὑποθέσεων τῶν σκεπτικῶν, ἐξαιρουμένου τοῦ Νοῶ, ἄρα ὑπάρχω, ὅπερ ἐκ τούτου δικαιοῦται εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας. Καλῶς! ἅπαξ τοῦ Καρτεσίου ὁμολογήσαντος, ὅτι ἡ θαυμασία τοῦ σκεπτισμοῦ δύναμις διέσεισεν ὅλας τὰς ὑπὸ τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου βεβαιουμένας ἀληθείας, διὰ τί ἔλαβε τὸν κόπον νὰ τὰς ἀνορθώσῃ; Ἠγνόει ὅτι ὁ αὐτὸς σκεπτισμὸς ἠδύνατο δὶς, καὶ τρὶς, καὶ ὁσημέραι αὐτὰς διασεῖσαι; Διὰ τίνος μέσου ὁ Καρτέσιος ἠδύνατο τὰς πεσούσας ἀληθείας ἀνορθῶσαι, καὶ διὰ παντὸς αὐτὰς ἀκραδάντους καταστῆσαι; Ἐναργῶς, ἐξαρτῶν αὐτὰς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως καὶ νοήσεως· ἐπειδὴ αὐταὶ μόναι διέμειναν ἀκλόνητοι, καὶ οὐδεμία ἀλήθεια ἠδύνατο εἶναι στερεὰ, εἰ μὴ ἐκρέματο ἐκ τῆς τοῦ Καρτεσίου ὑπάρξεως καὶ νοήσεως, εἰ μὴ εἶχε τὴν τιμὴν τοῦ στηρίζεσθαι ἐπὶ τῆς ἀκραδάντου ἀρχῆς αὐτοῦ. Ἡ ἄβυσσος καλεῖ τὴν ἄβυσσον, καὶ ἡ πλάνη τὴν πλάνην. Ὁ Καρτέσιος μετέπειτα ὑπεχρεώθη νὰ εἴπῃ: Ὁ Θεὸς ὑπάρχει διότι ὑπάρχω, ὁ κόσμος ὑπάρχει διότι ὑπάρχω· ἤ: ὁ Θεὸς καὶ ὁ κόσμος εἰσὶν ἡ συνέπεια τῆς ὑπάρξεώς μου καὶ τῆς νοήσεώς μου ἡ δήλωσις. Δὲν εἶπεν αὐτὸ βέβαια ὁ Καρτέσιος δι' ἔλλειψιν λογικῆς, καὶ διότι οὐκ ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν τῶν λόγων αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ γερμανοὶ φιλόσοφοι, οἵτινες ἔχουσι τὸ προτέρημα τοῦ συνᾴδειν πρὸς τὰς τεθείσας ἀλογίας, ἠξίωσαν σπουδαίως, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ὁ κόσμος εἰσὶν ἡ συνέπεια τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως καὶ ἡ δήλωσις τῆς ἑαυτῶν

νοήσεως, ἢ ἡ ἰδία αὐτῶν ἰδέα. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, κοιμωμένων τῶν μεγάλων τούτων ἰδεολόγων, ὁ Θεὸς καὶ ὁ κόσμος παύονται ὑπάρχοντες, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἐπαύσαντο νοοῦντες. Ἅμα δ' αὐτοὶ ἐξυπνήσωσι καὶ τὴν νόησιν αὐτῶν ἀναλάβωσιν, ὁ Θεὸς καὶ ὁ κόσμος ἀνακτῶσι τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτῶν ὕπαρξιν. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν, ἐὰν οἱ μεγάλοι οὗτοι θεοὶ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς μωσαϊκῆς δημιουργίας καὶ τοῦ Θεοῦ τῆς Γραφῆς, ἵνα βεβαιώσωσι, μετὰ τὴν νίκην, ὅτι ὁ κόσμος ἤρξατο μετὰ τὴν γέννησιν αὐτῶν, ἠκολούθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νοήσεως αὐτῶν, ὑπάρχει δυνάμει τῶν ἰδεῶν αὐτῶν, συγκαθεύδει, συνεγείρεται καὶ συναποθνήσκει μετ' αὐτῶν! Τὰ θαύματα τοῦ Χριστοῦ εἰσιν ἀπίστευτα, ὡς ἀντικείμενα εἰς τὴν ἐνάργειαν τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης. Ἀλλὰ τίς ἂν ἠδύνατο μὴ πιστεῦσαι εἰς τὰς λογικὰς συνεπείας τῶν ἀναμφιβόλων ἀρχῶν, ἃς ὁ ἀρχηγὸς τῶν σχολῶν ἔθετο μετὰ τοσαύτης μεθόδου καὶ ἐναργείας; Εἷς ἄνθρωπος πλανᾶται τῆς εὐθείας, καὶ πόσους ὄπισθεν αὐτοῦ σύρει! Ὁ Καρτέσιος διὰ τῆς ἑαυτοῦ μεθόδου ἠνέωξε τὴν θύραν τῆς πλάνης, διατελέσας ὁ πατὴρ ὅλων τῶν ἀπατωμένων, ὁ ἱδρυτὴς τῆς νέας σοφιστικῆς, τοῦ σκεπτισμοῦ καὶ τῆς νέας ἀθείας, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀπιστίας, ἥτις ἀποποιεῖται τὴν ἀλήθειαν, ὅπως πιστεύσῃ εἰς τὴν πλάνην καὶ τὸ ψεῦδος. Ἡ ἐξέτασις τῆς νομιζομένης αὐτοῦ ἀποδείξεως περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως θὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, ὡς ἤδη αὐτὴν ἐδικαιολόγησεν ἡ ἐξέ-

τασις τῆς αὐτοῦ μεθόδου καὶ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ ἀρχῆς.

—

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ

ΤΗΣ ΑΞΙΟΥΜΕΝΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΥΠΑΡΞΕΩΣ.

Θεὶς ὁ Καρτέσιος ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ ἐναργεῖς τὰς ἀμφιβόλους ταύτας ἀληθείας διὰ μεταφυσικῶν λόγων, ἐξηγμένων ἐκ τῆς ἀκλονήτου ἀρχῆς τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως καὶ νοήσεως. Ὑπέθετο ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ εὑρισκομένη μεταξὺ τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ, ἦν αὐτῷ ἔμφυτος, τουτέστι, καθάπερ ἔλεγεν, « ἐγκεκολαμμένη ἐν αὐτῷ, ὡς ἡ σφραγὶς τοῦ ἐργάτου ἐπὶ τοῦ ἔργου του ». Ἐκ δὲ τῆς ὑποθέσεως ταύτης συνήγαγε τὸ συμπέρασμα τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως. « Ἐκ τούτου μόνου, λέγει, ὅτι ὑπάρχω καὶ ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἐν ἐμοί, ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει ». Ἀλλ' ἵνα μετὰ δικαιοσύνης ἐπικρίνωμεν τὴν προκειμένην ἀπόδειξιν καὶ καταδείξωμεν τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἀξίαν, ὀφείλομεν ἀναγκαίως ἅψασθαι τοῦ ἀκανθώδους ζητήματος τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἰδεῶν, ζητήματος ὅπερ ἐστάθη τὸ μέγα σκάνδαλον τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ πηγὴ γόνιμος τῶν πλανῶν, αἵτινες ἀφθονοῦσιν ἐν ταῖς σχολαῖς. Ἡ δὲ παρ' ἡμῶν δοθησομένη ἀπάντησις εἰς τὸ ζήτημα καταδείξει τὴν φύσιν ὅλων τῶν κλάδων τῆς φιλοσο-

φίας, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἡμετέρας ἐπικρίσεως.

—

ΖΗΤΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ.

Ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι ἐρωτῶμεν: Πόθεν προέρχονται ὅλαι ἡμῶν αἱ ἰδέαι; ἐκ πόσων διαφόρων πηγῶν πηγάζουσι; διὰ ποίων τρόπων αὐτὰς σχηματίζομεν; Πρὸ πάντων ὀφείλομεν ἐφαρμόσαι σοφόν τι παράγγελμα τοῦ Πλάτωνος, ἐπὶ τοσοῦτον παραγνωρισθὲν ὑπὸ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων. Τὸ παράγγελμα τοῦτο αὐστηρῶς ἡμῖν ἀπαγορεύει τοῦ λαλεῖν περὶ πράγματος ἄνευ τοῦ γινώσκειν αὐτὸ τί ἐστι, καὶ ἐκτιμᾷν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἀξίαν. Διὰ τοῦτο, πρὸ τοῦ ἀπαντῆσαι εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς τῶν ἰδεῶν, ὀφείλομεν γινώσκειν τί δεῖ ἐννοεῖν ὡς ἰδέαν, καὶ πρὸς τί αὐτὴ ἡμῖν χρησιμεύει.

Καλοῦμεν ἰδέαν πᾶσαν ἐν ἡμῖν τοῦ ὄντος παράστασιν· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν αὐτῆς ἀξίαν, αὐτή ἐστι τὸ μέτρον τῆς ἡμετέρας γνώσεως. Πᾶσα ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν ἰδέα παρίστησιν ἡμῖν ὄν τι, καὶ διὰ τῆς ἰδέας γινώσκομεν τὰ ἀπέχοντα τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων ἀντικείμενα καὶ τὰ ἀόρατα ὄντα ἅτινα εἰσιν ἁπλῶς νοητά. Ὅθεν πρὸς φωτισμὸν αὐτοῦ τοῦ ὁρισμοῦ τοσούτῳ καθ' ἑαυτὸν ἐναργοῦς ἀρκοῦσί τινα παραδείγματα. Ταύτην τὴν στιγμὴν ἔχω ἐν ἐμοὶ τὴν παράςασιν

τινὸς προβάτου, καθὼς τοῦτο ἐφάνη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου· παριστῶ ἐν ἐμοὶ τὸ φυσικὸν αὐτοῦ μέγεθος, τὴν δορὰν αὐτοῦ καὶ τὸ σχῆμα, καὶ διὰ τοιαύτης παραστάσεως δικαιοῦμαι νὰ εἴπω ὅτι ἔχω τὴν ἰδέαν τοῦ προβάτου. Ἐπίσης, παριστῶ ἵππον, κῦνα, ἐλαίαν, συκῆν, ποταμὸν, ὄρος τι, ὅλα τὰ ζῶα, ὅλα τὰ δένδρα, καὶ ὅλα τοῦ κόσμου τὰ ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων ἡ ἰδέα εὑρίσκεται ἐν τῷ πνεύματί μου. Οὕτως δ' ἔχει περὶ τῶν καθαρῶς νοητῶν πραγμάτων: Τὴν ψυχὴν, λόγου χάριν, παριστῶ ἐν ἐμοὶ ὡς ὄν τι ἁπλοῦν, ἄνευ ἄλλης ὁρατῆς ἰδιότητος, δυνάμενον αἰσθάνεσθαι, θέλειν, νοεῖν καὶ κινεῖν τὸ περικαλύπτον αὐτὴν σῶμα. Τὴν ἐλευθερίαν, τὸ δικαίωμα, τὸ καθῆκον, τὸ καλὸν, τὸ κακὸν, τὴν σοφίαν, τὴν δικαιοσύνην, τούτων ἕκαστον καὶ μύρια ἔτι ἄλλα καθαρῶς νοητὰ, συλλαμβάνω ταῦτα καὶ παριστῶ ἐν τῷ πνεύματί μου οὕτως ἢ ἄλλως, καὶ πᾶσαι αἱ παραστάσεις αὗται, ἑνὶ λόγῳ, λέγονται ἰδέαι. Ὅταν λέγω: Δὲν ἔχω τὴν ἰδέαν τοιούτου ἢ τοιούτου πράγματος, θέλω νὰ εἴπω ὅτι οὐδεμίαν ἔχω αὐτοῦ παράστασιν ἐν τῷ πνεύματί μου, ἀγνοῶ αὐτό. Εἴ περ ἡ ἰδέα οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ ἡ παράστασις τοῦ ὄντος, καὶ συντελεῖ πρὸς τὸ γινώσκειν αὐτὸ, ἕπεται ὅτι ἡ ὕπαρξις τῆς ἰδέας ἐξαρτᾶται κατ' ἀνάγκην ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὄντος, καὶ ἡ γνῶσις τοῦ ὄντος ἐξαρτᾶται ἐπίσης ἐκ τῆς γνώσεως τῆς ἰδέας. Ἄνευ τοῦ ὄντος οὐκ ἔσται ἰδέα· καὶ ἄνευ τῆς ἰδέας οὐκ ἔσται γνῶσις. Ἐξαφανίζειν πᾶν ὄν ἐστι συνεξαφανίζειν πᾶσαν ἰδέαν· ἀλλ' ἡ ἐξαφάνισις πάσης

ἰδέας δὲν συνεπάγεται τὴν ἐξαφάνισιν παντὸς ὄντος, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐξαφάνισιν πάσης γνώσεως τοῦ ὄντος. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, ἡ ἰδέα ὀφείλει νομίμως εἶναι τὸ μέτρον τῆς γνώσεως τοῦ ὄντος, καὶ τὸ ὂν τὸ μέτρον τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἀληθείας τῆς ἰδέας. Ὅταν ἐν ἐμοὶ παριστῶ τὴν ψυχὴν ὡς ἁπλῆν οὐσίαν, ἐστερημένην πάσης ὁρατῆς ἰδιότητος καὶ πεπροικισμένην ἰδιότησι νοηταῖς, οἷαί εἰσιν ἡ ἐλευθερία, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη κτλ., ἐκφράζω μόνον τὴν γνῶσιν, ἣν ἠδυνήθην νὰ λάβω περὶ τῆς ψυχῆς, καὶ οὐχὶ τὴν ψυχὴν οἵα πραγματικῶς ὑπάρχει. Ἄλλος δύναται ἔχειν περὶ αὐτῆς ἰδέαν διάφορον, καὶ ἡ γνῶσις τῆς ψυχῆς δύναται διαφέρειν ἐπ' ἄπειρον· ἀλλ' ἡ οὐσία, ἥτις καλεῖται ψυχὴ, διατελεῖ πάντοτε ἡ αὐτή. Λοιπὸν, ὁσάκις πρόκειται νὰ ἐπαληθεύσωμέν τινα ἰδέαν, πρέπει νὰ παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν οὐσίαν ἣν ὀφείλει παριστᾷν, καὶ νὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον ἡ παράστασίς ἐστι πιστὴ, εἴ ἐστιν ἀληθὴς ἢ ψευδὴς, ἀκριβὴς ἢ μὴ ἀκριβής. Οὕτω διακρίνομεν ὅλα τὰ ὄντα, ὁρατὰ καὶ ἀόρατα, τῶν ἡμετέρων ἰδεῶν, θεωροῦντές τὴν ἰδέαν ὡς εἰκόνα καὶ παράστασιν τοῦ ὄντος, λαμβάνοντες αὐτὴν ὡς μέτρον τῆς ἡμετέρας γνώσεως, καὶ οὐχὶ ὡς μέτρον τῆς πραγματικότητος, θεωροῦντες ἀπεναντίας τὸ ὂν ὡς μέτρον τῆς ἀληθοῦς ἰδέας.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΑΡΧΗΣ

ΠΑΣΗΣ ΗΜΩΝ ΙΔΕΑΣ.

Γνόντες τί ἐστιν ἰδέα καὶ πρὸς τί ἡμῖν αὐτὴ χρήσιμος, ἐρωτῶμεν: Ποία ἡ ἀρχὴ πάσης ἡμῶν ἰδέας; Καθ' ἃ ἤδη ἐμνημονεύσαμεν παραδείγματα, δύο εἴδη ἰδεῶν πολὺ διακεκριμένα ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν. Ὑπάρχουσιν ἰδέαι ἀναφερόμεναι πρὸς τὰ ὁρατὰ ὄντα, καὶ ἰδέαι ἀναφερόμεναι πρὸς τὰ νοητά. Ἐπομένως τὰ δύο ταῦτα εἴδη δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν πηγήν· ἕκαστον ὀφείλει ἔχειν τὴν αὐτῷ ἁρμόζουσαν. Αἱ ἰδέαι τῶν ὁρατῶν πραγμάτων πηγάζουσιν ἀναντιῤῥήτως ἐκ τοῦ ὁρατοῦ ὄντος, καὶ αἱ ἰδέαι τῶν ἀοράτων ἐκ τοῦ ἀοράτου. Ὅθεν παραδεχόμεθα δύο πηγὰς δι' ὅλας ἡμῶν τὰς ἰδέας, τὴν ὁρατὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀόρατον, ἤτοι τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχάς, ἐξ οὗ ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν διὰ ποίων τρόπων σχηματίζομεν καὶ ἀποκτῶμεν ὅλας ἡμῶν τὰς ἰδέας, ἀρχόμενοι ἐν πρώτοις νὰ ἐξηγήσωμεν τὰς ἐκ τῶν ὁρατῶν ἀντικειμένων προερχομένας.

—

ΑΙ ΕΚ ΤΟΥ

ΟΡΑΤΟΥ ΟΝΤΟΣ

Η ΕΚ ΤΟΥ ΑΙΣΘΗΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΠΗΓΑΖΟΥΣΑΙ ΗΜΩΝ ΙΔΕΑΙ.

Ὑποτεθέντος ὅτι ἀντικείμενόν τι οἱονδήποτε, δένδρον, ἢ ζῶον, ἢ ἄλλης φύσεως, πίπτει τὸ πρῶτον

ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν, παρατηροῦμεν αὐτὸ μετὰ προσοχῆς, καὶ ἡ προσεκτικὴ αὕτη ἀντίληψις διαγράφει ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ τὸ σχῆμα εἰς τρόπον ὥστε δυνάμεθα ἐννοῆσαι ἢ παραστῆσαι ἐν ἡμῖν τὸ ἀντιληφθὲν ἀντικείμενον, καί τοι ἀπόν. Τὴν διαχαραχθεῖσαν ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν ταύτην εἰκόνα καλοῦμεν ἰδέαν μερικὴν, ὡς ἐξ ἑνὸς ἀντικειμένου μόνον προερχομένην. Ἐνίοτε μία μόνη ἀντικειμένου ἰδιότης, εἴτε τὸ χρῶμα, εἴτε τὸ σχῆμα, εἴτε τὸ μέγεθος αὐτοῦ, προςέλκει τὴν ἡμετέραν προςοχὴν, καὶ συλλαμβάνομεν αὐτὴν κατὰ μόνας, χωρὶς τοῦ ἀντικειμένου, ἐν ᾧ αὐτὴν ἀπηντήσαμεν. Τοῦτο δὲ τὸ εἶδος τῆς συλλήψεως καλοῦμεν ἰδέαν μερικὴν, καὶ ἀφῃρημένην: μερικὴν, ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς μίαν μόνην ἰδιότητα, καὶ ἀφῃρημένην, ἐπειδὴ παρίσταται ἡμῖν, χωριζομένη, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ ἑαυτῆς ἀντικειμένου. Ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀντικειμένων ἐστὶ γεγονὸς τῆς πείρας, εἰσάγον ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν πληθὺν ἰδεῶν ἰδιαιτέρων, εἴτε ἀφῃρημένων, εἴτε συγκεκριμένων. Ἤδη ὀφείλομεν διὰ τῆς ἀναλύσεως τούτου τοῦ γεγονότος βεβαιῶσαι τὸν γενικὸν νόμον, καθ' ὃν ἀποκτῶμεν διὰ τῆς ἀντιλήψεως πᾶσαν μερικὴν ἰδέαν.

Τὸ γεγονὸς τῆς ἀντιλήψεως ἀναλυόμενον παρέχει τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα· 1ον τὸ ὁρῶν ὑποκείμενον· 2ον τὸ ὁρώμενον ἀντικείμενον· 3ον τὸ φῶς ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀναγκαῖον διάμεσον μεταξὺ τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Ἡ ἀφαίρεσις ἑνὸς τῶν τριῶν τούτων

στοιχείων καταστρέφει τὸ γεγονὸς τῆς ἀντιλήψεως, ἢ τοὐλάχιστον τὸ ἐξ αὐτῆς προκύπτον ἀποτέλεσμα. Χωρὶς φωτὸς ἡ ἀντίληψίς ἐστιν ἀδύνατος, καθὼς οὐχ ἧττον ἄνευ τοῦ ὁρῶντος ὑποκειμένου. Ἄνευ τοῦ ἀντικειμένου ἡ ἀντίληψις οὐδεμίαν ἀφίνει ἰδέαν ἐν τῷ ὁρῶντι ὑποκειμένῳ, μὴ παράγουσα τὸ ἑαυτῆς ἀποτέλεσμα. Λοιπὸν, ὅπως εἰςέλθῃ μερική τις ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν ἰδέα, ἀνάγκη πᾶσα ἀντικείμενον οἱονδήποτε νὰ πέσῃ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν φωτιζομένων ὑπὸ τοῦ φωτός. Τὰ δύο τῆς ἀντιλήψεως στοιχεῖα, τὸ φῶς καὶ τὸ ἀντικείμενον, δὲν ἐξαρτῶνται ἐξ ἡμῶν. Ἐπειδὴ οὐκ ἐσμεν οὔτε ἡ αἰτία τοῦ φωτὸς, οὔτε οἱ δημιουργοὶ τῶν ἀντικειμένων, ὄντες μόνον διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῶν θεαταὶ, δυνάμενοι αὐτὰ παρατηρεῖν μετὰ πλείονος ἢ ἧττονος προσοχῆς καὶ διευθύνειν τὸ ὄμμα πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀντικείμενον. Ἡ προσοχὴ καὶ ἡ τοῦ ὀργάνου διάθεσις, ταῦτα μόνον ἐξαρτῶνται ἐξ ἡμῶν· ἡ δὲ φθορὰ τοῦ ὀργάνου ἢ τὸ ὀλίγον τῆς προσοχῆς δύνανται εἰσαγαγεῖν ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν ἰδέας, μὴ ἀνταποκρινομένας πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, αἵτινες παριστῶσιν αὐτὰ ἡμῖν ἄλλως ἢ ὡς ἔχουσιν, ἡμᾶς ἀπατῶσαι.

Εἰ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν βλέπομεν τὰ ἀντικείμενα, δια τῶν ἄλλων τοῦ σώματος ὀργάνων, καὶ κυρίως διὰ τοῦ τῆς ἀφῆς αὐτὰ αἰσθανόμεθα. Διὰ τῶν ὤτων ἀντιλαμβανόμεθα τῶν ἤχων· διὰ τῆς ἀφῆς, τῆς γεύσεως καὶ ὀσφρήσεως δοκιμάζομεν πλεῖστα αἰσθήματα, ὧν ἕκαστον καταλείπει ἐν ἡμῖν ἰδέαν τινα ἰδιαι-

τέραν, ἣν ἀναφέρομεν συνήθως εἰς τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ ποιεῖ ἡμᾶς αἰσθάνεσθαι, ἀλλ' ἥτις, ἀληθῶς εἰπεῖν, παρίστησι τὸ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν δοκιμασθὲν αἴσθημα. Οὕτω, λέγομεν ὅτι τὸ μέλι ἐστὶ γλυκὺ καὶ ἡ ἄψινθός ἐστι πικρά. Τοῦτο δ' ἁπλῶς σημαίνει ὅτι διὰ τοῦ μέλιτος καὶ τῆς ἀψίνθου δοκιμάζομεν τὰ αἰσθήματα ἃ καλοῦμεν γλυκὺ καὶ πικρόν. Ἡ ἰδέα τοῦ γλυκέος καὶ ἡ τοῦ πικροῦ δὲν παριστῶσι φυσικὰς ἰδιότητας τοῦ μέλιτος καὶ ἀψίνθου, ἀλλὰ μόνον τὰ δι' ἀμφοτέρων δοκιμασθέντα αἰσθήματα. Ἀναμφιβόλως, ἐπειδὴ τὸ μέλι καὶ ἡ ἄψινθος παράγουσιν ἐν ἡμῖν ἀντίθετα ἀποτελέσματα, αἱ φυσικαὶ αὐτῶν ἰδιότητες οὐκ εἰσὶν αἱ αὐταί. Ἀλλ' εἰς τί συνίστανται αἱ ἰδιότητες αὗται; Τοῦτο ἀνήκει τοῖς φυσικοῖς ἐξετάσαι· ὁ ψυχολόγος ὀφείλει βεβαιῶσαι μόνον ὅ,τι ἡ ἰδέα παρίστησιν, ἵνα μὴ ἀπατᾶται, θεωρῶν τὰ αἰσθήματα ἡμῶν ὡς ἰδιότητας τῶν προξενούντων αὐτὰ σωμάτων.

Αἰσθάνεσθαι τὰ ἀντικείμενα ἢ δοκιμάζειν δι' αὐτῶν διάφορα αἰσθήματα, τοῦτό ἐστιν ἕτερον τῆς πείρας γεγονός, ὅ, καθὼς τὸ τῆς ἀντιλήψεως, εἰσάγει ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν πλείστας ἰδέας. Ἡ δὲ τοῦ γεγονότος τούτου ἀνάλυσις δίδωσιν ἡμῖν τὸ ὑποκείμενον αἰσθανόμενον διὰ τῶν ἑαυτοῦ αἰσθητικῶν ὀργάνων καὶ τὸ τὸ αἴσθημα προξενοῦν ἀντικείμενον. Ἄνευ τοῦ ὑποκειμένου ἢ τοῦ ἀντικειμένου, τὸ αἴσθημά ἐστιν ἀδύνατον. Δοκιμασθέντος δὲ τοῦ αἰσθήματος, μένει μόνον ἰδέα τις ἐν τῷ πνεύματι αὐτὸ παριστῶσα, καὶ ἔχουσιν ἄδικον οἱ νομίζοντες ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη

παρίστησι τὴν φυσικὴν ἰδιότητα τοῦ προξενοῦντος αὐτὸ ἀντικειμένου. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ αἰσθήματός ἐστιν ἰδέα· τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιλήψεως ἐπίσης ἐστὶν ἰδέα. Ἡ ἰδέα τοῦ αἰσθήματος παριστᾷ τὸ ἔσω, ἡ δὲ τῆς ἀντιλήψεως τὸ ἔξω· καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης γινώσκομεν τὸ ἐν ἡμῖν συμβαῖνον· διὰ δὲ τῆς δευτέρας τὸ ἐκτὸς ἡμῶν. Ὡς πρὸς τὴν τάξιν, τὸ αἴσθημα προηγεῖται τῆς ἀντιλήψεως. Αἰσθανόμεθα τὰ ἀντικείμενα πρὶν ἢ ἀρξώμεθα τούτων ἀντιλαμβάνεσθαι, ὑψούμενοι εἰς τὴν ἀντίληψιν διὰ τοῦ αἰσθήματος, ὅπερ ἐξεγείρει τὴν καθεύδουσαν ἡμῶν προσοχὴν, ἐξ οὗ γενόμενοι προσεκτικοὶ ἀντιλαμβανόμεθα. Τὸ δὲ διακρίνον τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ἐστὶν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑαυτῶν στοιχείων. Τὸ αἴσθημα περιέχει δύο, τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον· ἡ ἀντίληψις περιέχει τρία, τὸ ὑποκείμενον, τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ φῶς. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ὁμοιάζουσι πρὸς δύο θύρας, δι' ὧν ὅλαι αἱ μερικαὶ ἰδέαι εἰσέρχονται εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχήν· δὲν ὑπάρχει τρίτον, ἢ τοὐλάχιστον αὐτὸ ἡ πεῖρα εἰςέτι δὲν ἀνεκάλυψε. Τούτου ὄντος, δυνάμεθα νῦν βεβαιῶσαι τὸν γενικὸν νόμον τῆς ἀποκτήσεως πάσης μερικῆς ἰδέας ἐν τοῖς ἑξῆς: Ὅπως μερική τις ἰδέα εἰςέλθῃ ἐν τῷ πνεύματι, ἀναγκαῖον ἵνα ἀντικείμενόν τι προςβάλῃ τὰ αἰσθητικὰ τοῦ σώματος ὄργανα, ἢ ἡμεῖς τούτου προσεκτικῶς ἀντιλαβώμεθα, ὑπὸ τοῦ φωτὸς φωτιζόμενοι.

Ἐκ τῆς μερικῆς ἰδέας μεταβῶμεν ἤδη εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς γενικῆς. Λάβωμεν τὴν γενικὴν τοῦ λευκοῦ ἰδέαν καὶ ἐρωτήσωμεν: Πῶς αὐτὴν σχηματίζομεν; πῶς ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν εἰςέρχεται; Ὑποτεθείσθω ὅτι ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μάρμαρον, χιόνα, γάλα, ὠὰ καὶ πολλὰ ἄλλα λευκὰ ἀντικείμενα. Ἐὰν συγκρίνωμεν ὅλας αὐτὰς τὰς λευκότητας πρὸς ἀλλήλας, οὐδεμίαν εὑρήσομεν κατὰ πάντα ὁμοίαν τῇ ἑτέρᾳ: τὸ μάρμαρόν ἐστι λευκὸν, ἡ χιὼν ἐπίσης· ἀλλ' ἡ τοῦ μαρμάρου λευκότης οὐκ ἔστιν ὁμοία τῇ τῆς χιόνος· οὕτω καὶ περὶ τῶν λοιπῶν λευκοτήτων, ἑκάστη διαφέρει τῶν ἄλλων. Ἀλλ' ὅμως καὶ δι' ὅλων αὐτῶν τῶν διαφορῶν ἡ τοῦ λευκοῦ ἰδιότης ἀνήκει εἰς πᾶσαν λευκότητα. Ἐὰν ὑπάρχῃ διαφορὰ, συνυπάρχει ὡσαύτως καὶ ὁμοιότης, ἢ, ἂν ὑπάρχῃ τὸ ἴδιον εἰς ἑκάστην ἰδιαιτέραν λευκότητα, ὑπάρχει ἐπίσης καί τι κοινὸν εἰς ὅλας τὰς λευκότητας· τοῦθ' ὅπερ ἡμᾶς ποιεῖ λέγειν ὅτι ὅλα ταῦτα τὰ ἀντικείμενά εἰσι λευκά. Κατὰ μέρος ἀφίνοντες τὸ ἑκάστῳ ἴδιον καὶ συλλαμβάνοντες μόνον τὸ τούτοις κοινὸν, σχηματίζομεν οὕτω καὶ ἔχομεν ἐν ἡμῖν τὴν γενικὴν τοῦ λευκοῦ ἰδέαν. Λάβωμεν ἑτέραν γενικὴν ἰδέαν, τὴν τῆς ἐλαίας, λόγου χάριν, καὶ ἴδωμεν, εἰ σχηματίζομεν αὐτὴν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὑποτεθείσθω ὅτι πρώτην φορὰν εὑρισκόμεθα ἔν τινι ἐλαιῶνι. Διὰ προσεκτικῆς συγκρίσεως δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν ὅ ἐστιν ἴδιον ἑκάστῃ ἐλαίᾳ καὶ ὅ ἐστι πάσαις κοινόν. Χωρίζοντες τὸ ἑκάστῃ ἴδιον τοῦ ταῖς πάσαις κοινοῦ, καὶ συλλαμβάνοντες μόνον τὸ κοινὸν τοῦτο,

σχηματίζομεν καὶ ἔχομεν ἐν τῷ νῷ τὴν γενικὴν ἰδέαν τῆς ἐλαίας. Τοιουτοτρόπως σχηματίζομεν καὶ ἀποκτῶμεν πᾶσαν ἄλλην γενικὴν ἰδέαν, ἥτις δύναται νὰ εὑρεθῇ ἐν ἡμῖν.

Δι' ὧν ὑπεδείξαμεν παραδειγμάτων, βλέπομεν, ὅτι ἡ γενικὴ ἰδέα ἐστὶν ἡ σύλληψις τοῦ κοινοῦ μεταξὺ πολλῶν παραστάσεων, καὶ ὅτι, ὅπως σχηματίσωμεν αὐτὴν, ὀφείλομεν ποιῆσαι ταύτας τὰς τρεῖς ἐργασίας: 1ον τὴν σύγκρισιν δι' ἧς εὑρίσκομεν τὰς ἐν πολλαῖς ὁμοίαις μερικότησιν ἐνυπαρχούσας διαφοράς· 2ον τὴν ἀφαίρεσιν, δι' ἧς χωρίζομεν τὸ ἑκάστῃ μερικότητι ἴδιον ἀπὸ τοῦ πάσαις κοινοῦ· 3ον τὴν γενίκευσιν, δι' ἧς συλλαμβάνομεν μόνον τὸ πᾶσι τοῖς συγκριθεῖσιν ἀνῆκον. Ἡ τελευταία ἐργασία καλεῖται μετὰ λόγου γενίκευσις, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς συλλαμβάνομεν τὴν γενικὴν ἰδέαν. Ἡ γενίκευσις ὑποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τὴν σύγκρισιν, καὶ γενικεύειν δύναται σημαίνειν: ἰδέαν γενικὴν διά τε τῆς συγκρίσεως καὶ ἀφαιρέσεως σχηματίζειν.

Διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἐκ πολλῶν γενικῶν ἰδεῶν ἰδέαν γενικωτέραν, καὶ νὰ ἐξακολουθήσωμεν ταύτην τὴν ἐργασίαν ἕως ἂν φθάσωμεν εἰς τὴν γενικωτάτην ἰδέαν, ἥτις περιέχει πάσας τὰς ἄλλας μὴ οὖσα ἐν οὐδεμιᾷ τούτων αὐτὴ περιεχομένη. Οὕτω δὲ σχηματίζομεν τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη· ταῦτα μὲν διὰ τῆς πρώτης γενικεύσεως, ἐκεῖνα δὲ διὰ τῆς δευτέρας, τρίτης κτλ. Ἐξαιρουμένου τοῦ τελευταίου γένους, ὅλα τὰ

ἄλλα εἰσὶ συγχρόνως γένη καὶ εἴδη: γένη μὲν, ὡς πρὸς τὰ εἴδη ἃ περιέχουσιν· εἴδη δὲ ὡς πρὸς τὰ γένη ἐν οἷς περιέχονται. Τακτικὴ δὲ κατάταξις τούτων κἀκείνων δίδωσι τοὺς ταξιθέσεως πίνακας, ἔνθα βλέπομεν εὐκόλως τὰς σχέσεις καὶ ἀναφορὰς τῶν ὄντων, ὑφ' ὧν ὁ κόσμος συνίσταται. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐ προτιθέμεθα νὰ ἐκταθῶμεν ἐφ' ὅλα ταῦτα τὰ καθ' ἕκαστα, περὶ ὧν ἡ λογικὴ καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι ὀφείλουσι λόγον διδόναι, προθέμενοι μόνον νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἰδεῶν, ὅπως μετὰ ταῦτα ἐπικρίνωμεν τὴν ὑπὸ Καρτεσίου γενομένην ἀπόδειξιν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, καὶ τὰς ἀντικειμένας τῷ ζητήματι τούτῳ θεωρίας τῆς ἀντιχριστιανικῆς φιλοσοφίας. Ἐν πρώτοις, διεκρίναμεν δύο ἀρχὰς ἰδεῶν: τὴν ὁρατὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀόρατον, ἢ τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχάς: Εἶτα πειραθέντες ἐξηγῆσαι τὰς ἐκ τῆς ὁρατῆς προερχομένας ἰδέας, ἐβεβαιώσαμεν τὸν νόμον καθ' ὃν ἀποκτῶμεν πᾶσαν μερικὴν ἰδέαν. Ἐκ τῆς μερικῆς ἰδέας μεταβάντες εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς γενικῆς, ἐδείξαμεν παραδείγμασι διὰ τίνος μεθόδου σχηματίζεται πᾶσα γενικὴ ἰδέα, καὶ νῦν δυνάμεθα διατυπῶσαι τὸν γενικὸν αὐτῆς νόμον ἐν τοῖς ἑξῆς: Ὅπως γενικὴ ἰδέα εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν, ἀναγκαῖον ἵνα συγκρίνωμεν πολλὰς παραστάσεις μερικὰς, χωρίζοντες πᾶν τὸ ἑκάστῃ ἴδιον ἀπὸ τοῦ πάσαις κοινοῦ καὶ μόνον τὸ κοινὸν συλλαμβάνον-

τες. Οὕτω πᾶσα γενικὴ ἰδέα παρίστησιν ὅ ἐστι κοινὸν μεταξὺ πολλῶν ὁμοίων παραστάσεων. Ὅλαι ἡμῶν αἱ ἰδέαι εἰσὶ μερικαὶ ἢ γενικαί· δὲν ὑπάρχει τρίτον εἶδος ἰδεῶν. Ἑπομένως οὐκ ἔχομεν ζητῆσαι τρίτον τινὰ νόμον. Ὅθεν ὑπολείπεται μόνον ἐξηγῆσαι τὰς ἰδέας, ὧν ἡ ἀρχή ἐστι τὸ ἔσω. Ἡ δὲ μέθοδος, ἣν μέλλομεν ἀκολουθῆσαί ἐστιν ἡ αὐτή· καὶ ἀρξόμεθα τῆς ἀναλύσεως τῶν γεγονότων τοῦ ἔσω, ὡς ἐποιήσαμεν πρὸς τὸ ἐξηγῆσαι τὰς ἰδέας τοῦ ἔξω, καὶ ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν γεγονότων ἐξάξομεν τὰ ἡμέτερα συμπεράσματα.

—

ΑΙ ΕΚ ΤΟΥ
ΑΟΡΑΤΟΥ ΟΝΤΟΣ
Η ΤΟΥ ΝΟΗΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΠΗΓΑΖΟΥΣΑΙ ΗΜΩΝ ΙΔΕΑΙ.

Ἡ συνείδησις καὶ ἡ νόησίς εἰσι δύο ἐσωτερικὰ γεγονότα ἀνάλογα πρὸς τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ἀντίληψιν, αἵτινες συμβαίνουσιν ἐν τοῖς ἐκτός. Τὸ μὲν γεγονὸς τῆς συνειδήσεως ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ τῆς αἰσθήσεως. Τὸ δὲ τῆς νοήσεως πρὸς τὸ τῆς ἀντιλήψεως (1). Διὰ τῆς συνειδήσεως αἰσθανόμεθα τὴν ἡμε-

(1) Τὰ γεγονότα τῆς συνειδήσεως καὶ νοήσεως διακρίνονται τῶν γεγονότων τῆς αἰσθήσεως καὶ ἀντιλήψεως καθ' ὅσον τὰ μὲν συμβαίνουσιν ἐν τῇ ψυχῇ, τὰ δὲ ἐν τῷ σώματι. Πάντως, οὐ δυνάμεθα ἔχειν αἰσθήματα ἄνευ συνειδήσεως, ἀλλ' ἔχομεν συνείδησιν ἄνευ αἰσθημάτων. Οὐ δυνάμεθα ἀντιλαμβάνεσθαι μὴ νοοῦντες, ἀλλὰ δυνάμεθα νοεῖν μὴ ἀντιλαμβανόμενοι. Ἡ διάκρισις λοιπὸν τῶν γεγονότων ἐστὶν ἐναργής.

τέραν ὕπαρξιν, ὡς διὰ τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀφῆς αἰσθανόμεθα τὴν ὕπαρξιν τῶν σωμάτων. Διὰ τῆς νοήσεως προςπαθοῦμεν ἀντιλαβέσθαι καὶ νοῆσαι τὸ ὂν ἐκεῖνο ὃ καλοῦμεν ἐ γ ὼ ἢ ψ υ χ ή ν. Διὰ τῆς συνειδήσεως αἰσθανόμεθα τὸ ἐν ἡμῖν συμβαῖνον· διὰ τῆς νοήσεως παρατηροῦμεν, διακρίνομεν αὐτὸ καὶ καταλαμβάνομεν. Καὶ καθὼς ἡ αἴσθησις προηγεῖται τῆς ἀντιλήψεως, οὕτω καὶ ἡ συνείδησις προηγεῖται τῆς νοήσεως, καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν ἰδεῶν. Ἡ μὲν αἴσθησις ἐξεγείρει τὴν προςοχὴν ἡμῶν εἰς τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντικειμένου· ἡ δὲ συνείδησις ἐξεγείρει ὡςαύτως τὴν ἡμετέραν προςοχὴν εἰς τὸ σκέπτεσθαι ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀντικειμένου. Διὰ τῆς συνειδήσεως ζῶμεν, καὶ διὰ τῆς νοήσεως θεωροῦμεν καὶ καταλαμβάνομεν τὴν ζωήν. Ἄνευ τῆς συνειδήσεως, οὐχ ἕξει πλέον οὔτε ζωὴν, οὔτε νόησιν ἡ ψυχή· ἄνευ τῆς νοήσεως ἡ ζωὴ δύναται μένειν, ἀλλ' ἔσται ἀναντίληπτος καὶ σχεδὸν ἐπιλελησμένη. Ἄνευ τῆς συνειδήσεως ἡ νόησίς ἐστιν ἀδύνατος· ἡ συνείδησις ἄνευ τῆς νοήσεως πίπτει εἰς λήθην: ὥστε ἡ μὲν χρήζει τῆς δὲ, καὶ οὐδὲν ἰσχύει ἡ μία χωρὶς τῆς ἄλλης.

Βεβαιώσαντες καὶ διακρίναντες τὰ κυριώδη γεγονότα, τὰ ἐν ἡμῖν συμβαίνοντα, ὀφείλομεν νῦν αὐτὰ ἀναλῦσαι, ὅπως εὕρωμεν τὰ συστατικὰ αὐτῶν στοιχεῖα, καὶ ἣν ἕκαστον ποιεῖ λειτουργίαν πρὸς παραγωγὴν τούτων τῶν φαινομένων. Ἡ αἴσθησις, καθὼς εἴδομεν, ἄνευ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου ἐστὶν ἀδύνατος. Ἡ συνείδησις, γεγονὸς ἀνάλογον πρὸς τὸ τῆς

αἰσθήσεως, οὐ δύναται χωρῆσαι ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν δύο τούτων στοιχείων, ὧν τὸ ἓν ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀποτέλεσμα καλεῖται συνείδησις. Ἡ λέξις αὕτη, γραμματικῶς ἀναλυομένη, σημαίνει εἰδέναι ὁμοῦ ἢ σύν. Ἡ πρόθεσις σὺν ὑποτίθησιν ἀναγκαίως δύο τινὰ, καὶ ἡ λέξις συνείδησις οὐδὲν ἄλλο δύναται σημαίνειν ἢ εἰδέναι διὰ τῆς συνδρομῆς τινος πράγματος. Ἡ λέξις συνείδησις, συντεθειμένη ὑπὸ τῆς προθέσεως σὺν, καὶ τοῦ εἴδησις σημαίνει ὅ,τι νῦν εἴπομεν. Εἰ λοιπὸν τὸ γεγονὸς τῆς συνειδήσεως ὑποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν συνδρομὴν δύο στοιχείων, δικαιούμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ ἕν ἐστιν ἡμεῖς αὐτοὶ, τὸ ἐγὼ, ἡ ψυχή· καὶ τὸ ἕτερον ὀφείλει εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδή ἐστιν ἀληθὲς, ὅτι οὐκ ἐσμεν ἡμεῖς ἡ αἰτία τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἡμῶν ἐξαρτᾶται ἡ συνείδησις τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως. Ἡ συνείδησίς ἐστι φαινόμενον, ὅπερ διαβαίνει καὶ ἐπανέρχεται ἡμῖν, ὡς ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου. Ἀποβάλλοντες αὐτὴν καθ' ὕπνον καὶ ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν, ἀνευρίσκομεν αὐτὴν ἄνευ τινος ἐπαγωνισμοῦ τῆς ἡμετέρας θελήσεως. Ὅθεν ἄτοπον πιστεῦσαι, ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ αἰτία φαινομένου, πρὸς οὗ τὴν παραγωγὴν ἡ ἐμὴ δύναμις οὐδὲν ἰσχύει· λογικὸν δὲ βεβαιῶσαι μόνον, ὅτι εἰμὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς συνειδήσεως, καὶ ζητῆσαι τὴν ἀληθῆ αὐτῆς αἰτίαν. Πᾶν φαινόμενον ζητεῖ αἰτίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν του· ἡ αἰτία τῆς συνειδήσεως οὐ δύ-

ναται εἶναι ἄλλο ἢ πνεῦμα σοφὸν, δυνάμενον ἡμῖν μεταδιδόναι τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν γνῶσιν ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο οὐδὲν ἄλλο δύναται εἶναι ἢ τὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ Βίβλος ἐπίσης βεβαιοῖ τὸ ἐπιστημονικὸν τοῦτο συμπέρασμα διὰ πλείστων μαρτυριῶν: Ὁ Μωϋσῆς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως, ἐκθέτων τὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, εἶπεν: «Ὁ Θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Ἐξ οὗ εἶπον ὅτι ἡ πνοὴ αὕτη τῆς ζωῆς ἦν αὐτὴ ἡ ψυχὴ, ἥτις ἐνεψύχωσε τὸ ἐκ τῆς γῆς πλασθὲν ἤδη σῶμα· ἀλλ' ἐὰν προσέξωμεν εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς Βίβλου, ἐὰν συγκρίνωμεν τὸ χωρίον τοῦτο πρὸς ἄλλα τῆς αὐτῆς φύσεως, θὰ ἴδωμεν ἐναργῶς, ὅτι τὸ φύσημα τοῦ Θεοῦ οὐκ ἦν ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ζωοποιῆσαν τὴν ψυχὴν, ἥτις ὑπῆρχεν ἤδη πλασθεῖσα μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἥτις οὐκ ἔζη ἔτι. Δὲν εἶπεν ἡ Βίβλος ὅτι ὁ Θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ζῶσαν, ἀλλὰ πνεῦμα ζωῆς, ὅπερ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον εἰς ψυχὴν ζῶσαν. «Ὁ Θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, λέγει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ἐνεφύσησε τοῖς Ἀποστόλοις λέγων: «Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον!» Τὸ φύσημα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅλως ὅμοιον τῷ πρώτῳ φυσήματι, τῷ ἐμφυσηθέντι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, μετέδωκε τοῖς Ἀποστόλοις τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ

οὐχὶ ψυχήν. Εἰ τὸ πρῶτον φύσημα ζωῆς ἦν αὐτὴ ἡ ψυχὴ, τότε ἡ ψυχὴ δὲν θὰ ἦτο δημιούργημα ἀλλὰ θεία τις ἀπόῤῥοια, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πλάνη τὴν ὁποίαν διαψεύδει ἡ Βίβλος κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἡ βίβλος διακρίνει πάντοτε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον, αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, νοοῦσα διὰ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ψυχὴν καὶ οὐχὶ τὸ σῶμα. Ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ἢ γῆ καὶ σποδός. « Γινώσκω, Κύριε, εἶπεν ὁ Ἀβραὰμ, ὅτι γῆ καὶ σποδός εἰμι ». Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὂν ἐν ἡμῖν, ἐστὶν ἄφθαρτον. Τὸ βιβλίον τῆς Σοφίας λέγει: « Κύριε, τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἄφθαρτόν ἐστιν ἐν πᾶσιν ἡμῖν. Καὶ διὰ τοῦτο ἐλέγχεις πρᾴως τοὺς ἁμαρτάνοντας, καὶ νουθετεῖς αὐτοὺς σφάλλοντας, διδάσκεις δὲ αὐτοὺς ἵνα χωριζόμενοι ἀπὸ τῆς πονηρίας πιστεύωσιν εἰς σὲ, Κύριε: » Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος λέγει ὡσαύτως: « Οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν Ἁγίου Πνεύματός ἐστι, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν; Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεὸς, ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς ». (Α. Κορ. ΣΤ'. 19. Γ. 16). Ὁ Θεὸς παιδεύει τοὺς πονηροὺς, ἀφαιρῶν ἐν πρώτοις ἀπ' αὐτῶν τὸ Πνεῦμά του. Πρὸ τοῦ ποιῆσαι τὸν κατακλυσμὸν, εἶπεν: « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας ». Ὁ προφήτης Δαβὶδ παρεκάλει τὸν Θεὸν, ἵνα ἐγκαινίσῃ ἐν αὐτῷ τὸ

Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ὅπερ ἐγκατέλιπεν αὐτὸν διὰ τὰς ἀνομίας αὐτοῦ. Τέλος, διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀνταμείβει ὁ Θεὸς τοὺς δικαίους. Διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀντήμειψεν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν πίστιν τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ· διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ζῶσιν οἱ Χριστιανοί. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ συγχύσωμεν τὸ φύσημα ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ψυχῆς· ἡ ἐπιστήμη τὰ διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων· ἡ Βίβλος ἐπικυροῖ τὴν ἐπιστήμην. Αὕτη δὲ ὡσαύτως ὁρίζει σαφῶς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς Βίβλου.

Τὸ γεγονὸς τῆς νοήσεως ἀνάλογον πρὸς τὸ τῆς ἀντιλήψεως ὀφείλει νὰ περιέχῃ τὰ αὐτά, ὡς ἐκεῖνο, στοιχεῖα. Καὶ καθὼς ἡ ἀντίληψις δὲν δύναται νὰ χωρήσῃ ἄνευ τοῦ ὁρῶντος ὑποκειμένου, τοῦ ὁρωμένου ἀντικειμένου καὶ τοῦ τιθέντος αὐτὰ εἰς σχέσιν φυσικοῦ φωτός· οὕτω καὶ ἡ νόησις ἀναγκαίως ὑποτίθησι τὸ νοοῦν ὑποκείμενον, τὸ ὑπ' αὐτοῦ νοούμενον ἀντικείμενον, καὶ τὸ τιθὲν αὐτὰ εἰς σχέσιν νοητικὸν φῶς. Τὸ νοοῦν ὑποκείμενόν εἰμι ἐγώ· τὸ ἀντικείμενον τῆς νοήσεώς ἐστι πᾶν τὸ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως μαρτυρούμενον· τὸ δὲ νοητικὸν φῶς ἐστὶν ὁ λόγος ἢ ὁ νόμος τῆς νοήσεως. Ἡ συνδρομὴ τοῦ ἐγώ, τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου παράγει τὸ φαινόμενον τῆς νοήσεως, τουτέστι, κρίσεις καὶ συλλογισμούς· καταστρέφομεν δὲ τὴν νόησιν, ἀφαιροῦντες ἓν τῶν τριῶν τούτων στοιχείων. Κρίνειν, ὑπὸ δικανικὴν σημασίαν, ἐστὶν ἐφαρμόζειν τὸν θετικὸν νόμον ἐπὶ οἱασδήποτε ὑποθέσεως, γνωσθείσης διὰ μαρτύ-

ρων. Κρίνειν, ὑπὸ ψυχολογικὴν σημασίαν, ἐστὶν ἐφαρμόζειν τὸν νόμον τοῦ λόγου ἐπὶ οἱουδήποτε ἀντικειμένου τῇ συνειδήσει μαρτυρηθέντος. Καὶ καθὼς ἄνευ δικαστοῦ, ἄνευ νόμου, ἄνευ ὑποθέσεως, δὲν δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν ὅτι δικαστική τις ἀπόφανσις ἐγένετο, οὕτως ἄνευ τοῦ ἐγὼ, τοῦ λόγου καὶ τῆς μαρτυρίας τῆς συνειδήσεως, ἡ νόησίς ἐστιν ἀδύνατος. Ὑπάρχουσι φαινόμενα, ὄντα τὸ ἀποτέλεσμα πολλῶν αἰτιῶν, ὧν ἑκάστη κατὰ μόνας θεωρουμένη, οὐκ ἔστιν ἡ ἀληθὴς αἰτία. Ἡ δὲ ἀντίληψις καὶ ἡ νόησίς εἰσι φαινόμενα τοιαύτης φύσεως, προκύπτοντα, ὡς εἴδομεν, ἐκ τῆς συνδρομῆς πολλῶν πραγμάτων· ὥστε δέον προσέχειν ἵνα μὴ ἀποδίδωμεν ἑνὶ μόνῳ τὸ πᾶσιν ἀνῆκον. Δὲν δυνάμεθα, λόγου χάριν, νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἀντιλήψεώς ἐστιν ὁ ὀφθαλμὸς, ἢ τὸ φῶς, ἢ ἄλλο τι πρὸς αὐτὴν συντελοῦν. Τὸ ὄνομα αἰτία, ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει, ἀνήκει ἴσως ἐκείνῳ μόνῳ, ὅςτις προεῖδεν, ἐποίησε, καὶ διέταξε πᾶν ὅ,τι ἔδει πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἀντιλήψεως. Ἐπίσης, οὐ δυνάμεθα λέγειν, ὅτι ἡ ψυχή ἐστιν αἰτία τῆς νοήσεως, ἢ ὁ λόγος καὶ ἡ συνείδησις κατὰ μόνας ληφθέντα, εἰσὶ ταύτης τὸ αἴτιον. Λέγομεν ἀλήθειαν, λέγοντες ὅτι ἡ ψυχὴ δύναται νοεῖν συνοδευομένη, ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, καθάπερ ὁ ὀφθαλμὸς δύναται βλέπειν τὰ ἀντικείμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φωτιζόμενος. Εἴπερ ἡ ψυχὴ οὐκ ἔστιν αἰτία τῆς νοήσεως, πῶς ἂν ἠδύνατο εἶναι αἰτία τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου; Τοῦτό ἐστιν, ὡς ἐὰν ἐρωτῶ-

μεν, εἰ ὁ ὀφθαλμός ἐστιν ἡ αἰτία τοῦ φωτὸς ἢ τῶν ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα παρατηρεῖ. Ἡ δὲ Βίβλος τὴν δευτέραν ταύτην ἀνάλυσιν κατ' οὐδὲν ἧττον ἢ τὴν προηγουμένην ἐπιβεβαιοῖ. Ὁ σοφὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, λαλῶν περὶ τῆς Σοφίας τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, λέγει. «Ἀπαύγασμα γάρ ἐστι φωτὸς ἀϊδίου, καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Μία δὲ οὖσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν ἑαυτῇ πάντα καινίζει, καὶ κατὰ γενεὰς εἰς ψυχὰς ὁσίας μεταβαίνουσα φίλους Θεοῦ καὶ προφήτας κατασκευάζει· οὐδένα γὰρ ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ, εἰμὴ τὸν σοφίᾳ συνοικοῦντα. Ἔστι γὰρ αὕτη εὐπρεπεστέρα ἡλίου, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἀστέρων θέσιν φωτὶ συγκρινομένη εὑρίσκεται προτέρα· τοῦτο μὲν γὰρ διαδέχεται νὺξ, σοφίας δὲ οὐ κατισχύει κακία» (Σοφ. Ζ'. 26.). Ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ, λέγει, ὅτι «ὁ ἀΐδιος Λόγος ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον». Ὁ μακάριος Παῦλος, ἐπιστολὴ πρὸς Ἑβραίους (Δ', 12), λέγει: «Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας». Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λαλῶν περὶ ἑαυτοῦ, ἐκάλει ἑαυτὸν φῶς ὅλου τοῦ κόσμου: «Ἐγὼ εἰμὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ, οὐ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ». Ἐμακάρισε τοὺς μένοντας ἐν αὐτῷ, καὶ

μεθ' ὧν αὐτὸς μένει· διότι πᾶσα ἀρετή ἐστιν ἡμῖν ἐφικτὴ διὰ τῆς ἀρωγῆς τοῦ φωτίζοντος ἡμᾶς Λόγου, καὶ πίπτομεν ἀναγκαίως εἰς τὸ κακὸν, ὅταν ἐγκαταλείπωμεν αὐτόν. « Ὁ μένων ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. Ἐπειδὴ, χωρὶς ἐμοῦ, οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδὲν » (Ἰωάν. ΙΕ'. 5).

Ἤδη ἐρωτῶ: πρέπει νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν Βίβλον ἢ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν γεγονότων; εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἢ εἰς τὴν ἐπιστήμην; Δυοῖν θάτερον, ἢ ἀμφότερα παραδεκτέα, ἢ ἀμφότερα ἀποῤῥιπτέα. Ὅταν δύο μάρτυρες μαρτυρῶσι τὸ αὐτὸ γεγονὸς, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ μὲν ἀληθεύει, ὁ δὲ ψεύδεται; Ἡ Βίβλος καὶ ἡ ἐπιστήμη μαρτυροῦσι πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὰς αὐτὰς ἀληθείας. Ἑπομένως, ἄτοπον πιστεύειν τῇ μὲν καὶ ἀπιστεῖν τῇ δέ. Καὶ ὁ ἀποῤῥίπτων τῆς βίβλου τὸ κῦρος, ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης, θῦμά ἐστι τῆς πλάνης, καὶ τῆς ψευδοῦς ἐπιστήμης τρισάθλιον. Ἀπατᾶται δὲ βαρέως, ἀσπαζόμενος τὰς πρώτας πλάνας, ὡς τὰς ἐναργεστέρας ἀληθείας. Ὁ λατρεύων μὲν τῇ Γραφῇ, ἀπιστῶν δὲ τῇ ἐπιστήμῃ, θὰ ἐκλάβῃ τὰς ἑαυτοῦ προλήψεις ὡς χρησμοὺς ἐξελθόντας ἀπὸ στόματος τοῦ Θεοῦ. Θὰ πιστεύσῃ εἰς τὸ γράμμα, ἀλλὰ τὴν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένην ἀλήθειαν δὲν θὰ ἀνεύρῃ. Ἡ δὲ Ἐκκλησία στηριζέσθω ἐπὶ τῶν δύο τούτων στηλῶν, αἵτινές εἰσιν ἔργον τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτέκτονος, καὶ οὐ μόνον ᾅδου πύλαι οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, ἀλλ' αὐτὴ προσέτι κλείσει αὐτὰς διὰ παντὸς, καθείργουσα πάσας τὰς

θορυβούσας αὐτὴν πλάνας. Εἰ ὁ Χριστὸς, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἐχρήσατο τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ Γραφῇ, ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ τὸν μιμηθῇ. Ἀληθὴς δὲ Ἐκκλησία ἐστὶν ἐκείνη, ἥτις περιέχει τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν.

Δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίζωμεν ὅτι τὰ ὄργανα τοῦ σώματος ἡμῶν λαμβάνουσι μέγα μέρος ἐν πᾶσι τοῖς γεγονόσι, τοῖς ἐν ἡμῖν συμβαίνουσιν. Ἡ ἀντίληψις ἔχει τὸ ἴδιον αὐτῆς ὄργανον, ὅπερ ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός. Ἡ αἴσθησις ἔχει ὡσαύτως τὰ αἰσθητήρια αὐτῆς ὄργανα. Ἡ συνείδησις καὶ ἡ νόησις ἔσωθεν ἔχουσιν ἐπίσης τὰ ὄργανά των κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς πείρας καὶ τῆς Βίβλου. Τὸ ὄργανον τῆς νοήσεώς ἐστιν ὁ ἐγκέφαλος, τὸ ὄργανον τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς αἰσθητικότητός ἐστιν ἡ καρδία. Ἡ Βίβλος τίθησιν τὴν ἀγάπην, ὅλα τε τὰ καλὰ καὶ κακὰ αἰσθήματα ἐν τῇ καρδίᾳ. « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ». « Ἐκ τῆς καρδίας, λέγει ὁ Χριστὸς, ἐξέρχονται οἱ κακοὶ στοχασμοί, οἱ φόνοι, αἱ μοιχεῖαι, αἱ πορνεῖαι, αἱ κλοπαί, αἱ ψευδομαρτυρίαι, αἱ βλασφημίαι ». Τῷ ὄντι, αὐτά εἰσι τὰ ἀποτελέσματα τῶν κακῶν αἰσθημάτων, ἅπερ ἕδραν ἔχουσι τὴν καρδίαν. Ὅταν ὁ Παῦλος λέγῃ πρὸς ἡμᾶς ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἰςδύει ἐν τῷ μυελῷ, δίδει εἰς ἡμᾶς νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ὁ ἐγκέφαλός ἐστι τὸ ὄργανον τῆς νοήσεως. Καὶ καθὼς τὸ φῶς ποιεῖ ἡμᾶς βλέπειν εἰςδύον ἐν τῷ ὀφθαλμῷ, οὕτω καὶ τὸ νοητικὸν φῶς ποιεῖ ἡμᾶς νοεῖν, εἰςδύον ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ. Ὁ ἐμ-

πειρισμὸς, ὅςτις συμπεραίνει πάντοτε πολλὰ, παρατηρῶν ὀλίγιςα, συνεπέρανεν ἐξ ὧν παρετήρησε μεταξὺ τῆς νοήσεως καὶ τοῦ ἐγκεφάλου, ὅτι ὁ ἐγκέφαλός ἐστιν ἡ αἰτία τῆς νοήσεως, καὶ ὅτι ἡ ὕλη νοεῖ. Παρατηροῦμεν ὡςαύτως σχέσεις μεταξὺ τῆς ἀντιλήψεως καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ὅπου δὲ ὑπάρχει ὀφθαλμὸς, ἐκεῖ καὶ ἀντίληψις, καὶ ἄνευ ὀφθαλμοῦ οὐδεμία ἀντίληψις δύναται χωρῆσαι, καθὼς ἄνευ ἐγκεφάλου οὐδεμία νόησις. Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν συνάγομεν, ὅτι ὁ ὀφθαλμός ἐστιν αἰτία τοῦ φωτὸς, τῶν παρατηρουμένων ἀντικειμένων ἢ τῆς ἀντιλήψεως, συμπεραίνοντες ἁπλῶς ὅτι ὁ ὀφθαλμός ἐστι τὸ ὄργανον τῆς ἀντιλήψεως, τὸ ὁποῖον μεταχειρίζεται ὁ παρατηρῶν καὶ διευθύνει αὐτὸ κατ' ἀρέσκειαν. Ὁ ἐμπειρισμὸς ὤφειλε κάλλιον νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς παραγγελίας τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου, ἥτις οὐδέποτ' ἐπιτρέπει πρὸ τῆς ἀκριβοῦς ἀναλύσεως τοῦ γεγονότος συνάγειν ἐξ αὐτοῦ συμπέρασμα.

Πάνθ' ὅσα ἤδη ἀνελύσαμεν γεγονότα ἔχουσι τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον, ἢ τὸ πᾶσι τούτοις κοινὸν, ἤτοι τὸ ἐγὼ, τόσον ἐν τοῖς ἐκτὸς, ὅσον ἐν τοῖς ἐντός. Τὸ αἰσθανόμενον ὑποκείμενόν εἰμι ἐγώ· τὸ βλέπον ὑποκείμενόν εἰμι ἐγώ· τὸ ἔχον συνείδησιν ὑποκείμενόν εἰμι ἐγώ· τὸ νοοῦν ὑποκείμενόν εἰμι ἐγώ. Τὰ πάντα γίνονται διὰ τοῦ ἐγὼ, καὶ ἄνευ αὐτοῦ οὐδὲν δύναται γενέσθαι. Ἐν τῷ σχηματισμῷ τῶν ἰδεῶν, τὸ ἐγὼ ἐπιτελεῖ ἀναμφιβόλως τὸ κύριον μέρος. Ἄνευ τοῦ κατανοῆσαι ὡς οἷόν τε, τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἀδύνατον

σαφηνῖσαι ἀποχρώντως τὸ ζήτημα. Διὰ τοῦτο, μετὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν ψυχολογικῶν γεγονότων, ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τί ἐστιν ἐγὼ ἢ τὴν φύσιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς.

—

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΦΥΣΕΩΣ

ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ἤδη γινώσκομεν ὅτι τὸ ἐγὼ ἐστὶ τὸ κέντρον ὅλων τῶν φαινομένων, ἅπερ ἐν ἡμῖν συμβαίνουσιν, ἢ ἡ κεντρικὴ δύναμις μικροῦ τινος κόσμου. Μετὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν: τὸ ἐγὼ, πρὸς τὸ εἶναι ὑποκείμενον ὅλων τῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα ἀνελύσαμεν, ἢ ἡ κεντρικὴ δύναμις τοῦ μικροῦ τούτου κόσμου, ποίας ἰδιότητας ἔχειν ὀφείλει, ἢ ποίας φύσεως ὀφείλει εἶναι;

Ὅπως τὸ ἐγὼ ᾖ τὸ ὑποκείμενον τῆς νοήσεως, ὀφείλει εἶναι ἱκανὸν δέχεσθαι τὸ νοητικὸν φῶς καὶ καταλαμβάνειν ἑπομένως τὰ ἀντικείμενα τῆς νοήσεως ἢ κρίνειν αὐτὰ, διότι, εἰ μὴ τὸ ἐγὼ εἶχε ταύτην τὴν ἱκανότητα, οὐκ ἂν ἠδύνατο νοεῖν ἢ εἶναι τὸ ὑποκείμενον τῆς νοήσεως, καθὼς ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ ἂν ἠδύνατο βλέπειν ἢ εἶναι τὸ ὄργανον τῆς ὁράσεως, εἰ μὴ ἦν ἱκανὸς δέχεσθαι τὸ φυσικὸν φῶς καὶ βλέπειν τὰ σώματα. Ἔχει δὲ οὕτω καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα φαινόμενα. Τὸ ἐγὼ ὀφείλει εἶναι ἱκανὸν ἀνέχεσθαι αὐτὰ καὶ παράγειν ἀκολούθως ἀποτέλεσμά τι διὰ τῆς

ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργείας. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ ἐγὼ ὀφείλει εἶναι συγχρόνως παθητικὸν καὶ ἐνεργητικόν. Κοινωνοῦν μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, δέχεται καὶ δίδει· ἀνέχεται καὶ ἀπωθεῖ· νῦν μὲν πάσχον, νῦν δὲ ἐνεργοῦν. Ἡ ἰδιότης αὕτη ἀνήκουσα τῷ ἐγὼ ἐκφράζεται διὰ τῶν ῥημάτων θέλω, δὲν θέλω· ἐπιδοκιμάζω, ἀποδοκιμάζω· συναινῶ, ἀποκρούω· βεβαιῶ, ἀρνοῦμαι καὶ ἄλλων ὁμοίων, ἢ διὰ τῶν ἐπιῤῥημάτων ναὶ καὶ οὔ. Τὸ ἐγὼ, ὡς ὑποκείμενον τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς νοήσεως, γινώσκει ὅτι ἐνεργεῖ ὅταν ἐνεργῇ, καὶ ὅτι πάσχει ὅταν πάσχῃ. Θέλει, καὶ γινώσκει ὅτι θέλει. Δὲν θέλει, καὶ γινώσκει ὅτι δὲν θέλει. Περιπλέον γινώσκει ὅτι ἐστὶ κύριον τῆς ἰδίας ἐνεργείας· ὅτι ἐξ αὐτοῦ κρέμαται θέλειν ἢ μὴ θέλειν, καταφάσκειν ἢ ἀποφάσκειν, ὁμολογεῖν ἢ ἀρνεῖσθαι, ἐκλέγειν τοῦτο μᾶλλον ἢ ἐκεῖνο. Ἡ ἰδιότης αὕτη καλεῖται, ἑνὶ λόγῳ, ἐλευθερία. Πᾶν τὸ ἐνεργοῦν, κύριον ὂν τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας, ἔχον τὴν συνείδησιν τοῦ ἀποτελέσματος, ὃ δύναται παραγαγεῖν, ἐστὶ πρόσωπον ἐλεύθερον ἢ ἠθική τις αἰτία.

Τώρα, ἐὰν ἐρωτηθῶμεν τί ἐστι ψυχή; ἀποκρινόμεθα ὅτι ἐστὶν ἠθική τις αἰτία, τουτέστιν ὄν τι, τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται, νοεῖ, βούλεται, ἐνεργεῖ ἔχον συνείδησιν ἑαυτοῦ. Ἡ ψυχὴ, σχετικῶς πρὸς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας αὐτῆς, ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον αὐτῶν· ἀλλὰ, σχετικῶς πρὸς τὰς ἑαυτῆς ἀποφάσεις, αἵτινες ἔπειτα γίνονται πράξεις, ἐστὶν ἡ ἀληθὴς αἰτία. Θέλειν οὐκ ἔστι γεγονὸς ὑποκείμενον εἰς ἀνάλυ-

σιν, ὡς ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ νοεῖν. Ἐνταῦθα δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἢ ἓν μόνον στοιχεῖον, τὸ ἐγὼ, παράγον ἀμέσως τὸ ἀποτέλεσμά του, ὅπερ ἐστὶν ἡ θέλησις, ἐκπεφρασμένη διὰ τῶν ἐπιῤῥημάτων ναὶ ἢ οὔ. Ἡ ψυχὴ λοιπὸν ἐναργῶς ἐστιν αἰτία, ἀλλ' αἰτία σχετικὴ καὶ οὐχὶ ἀπόλυτος, αἰτία δευτερεύουσα, καὶ οὐχὶ πρωτεύουσα. Καὶ σχετικὴ μὲν λέγεται, διότι παράγει ἀποτελέσματά τινα, ἀλλ' οὐχὶ πάντα τὰ δυνατά· δευτερεύουσα δὲ, διότι ὁ χαρακτὴρ αὐτῆς ὡς αἰτίας ἐξαρτᾶται ἐξ ἄλλης τινὸς αἰτίας, ἥτις ἐστὶν ἡ πρώτη καὶ ἀπόλυτος αἰτία. Ἐπειδὴ ἡ ψυχή ἐστιν αἰτία σχετικῶς πρὸς τὰς ἑαυτῆς βουλὰς καὶ πράξεις. Ἀλλ' αἱ βουλαὶ αὗται οὐκ εἰσὶν ἐφικταὶ ἄνευ τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου, καθὼς ἐπίσης καὶ αἱ πράξεις δὲν γίνονται ἄνευ τοῦ σώματος μεθ' οὗ ἐστιν ἡνωμένη. Ἡ ψυχὴ γυμνωθεῖσα τῆς συνειδήσεως, τοῦ λόγου καὶ τοῦ σώματος, παύεται ἀμέσως εἶναι αἰτία, μὴ δυναμένη πλέον οὔτε θέλειν, οὔτε πράττειν. Λοιπὸν ὁ χαρακτὴρ τῆς ψυχῆς ὡς αἰτίας ἐξαρτᾶται ἐξ ἐκείνου, ὅστις ἐπροίκισεν αὐτὴν διὰ τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου, καὶ ἥνωσεν αὐτὴν μετὰ τοῦ σώματος. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Θεὸς ἀποσύρει, ἐκ τῆς ψυχῆς τὴν συνείδησιν, ἡ ψυχὴ μένει ὂν ἀγνοοῦν, ἀναίσθητον καὶ ἀδρανές. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, ὁ Θεὸς ποιεῖ ἡμᾶς θέλειν, ὁ Θεὸς ποιεῖ ἡμᾶς πράττειν, ὡς εἶπε Παῦλος, καὶ ὅμως τοῦτο δὲν ἐμποδίζει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐθύνην, δυνάμεθα νὰ θέλωμεν καὶ νὰ πράττωμεν κακῶς.

Καθὼς ἡ αἴσθησις καὶ ἡ νόησις ἔχουσι τὰ ἴδια αὐτῶν ὄργανα, ὡςαύτως ἡ θέλησις ἔχει τὰ ἑαυτῆς. Τὸ ἐγὼ, ὅπως ἐπιτελῇ τὴν λειτουργίαν ἐλευθέρου προσώπου, διατίθησιν ὅλα τὰ ὄργανα τῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας. Κεῖται ἐν τῷ στήθει μεταξὺ τῆς καρδίας καὶ τῆς κεφαλῆς. Δεχόμενον τὰς ἐμπνεύσεις τῆς καρδίας καὶ τὰς ἐπιπνοίας τοῦ ἐγκεφάλου, φωτιζόμενον ἔσωθεν ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ ἔξωθεν ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ἀποφασίζει, πράττει, ἐστὶν ὅλως ὑπεύθυνον περὶ τῶν ἀποφάσεων καὶ πράξεών του. Αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ὑποχωροῦσιν ἀμέσως εἰς τὰς προσταγὰς καὶ διαταγὰς αὐτοῦ, καὶ ὅλον τὸ σῶμα κινεῖται ἢ ἵσταται ὅταν θέλῃ. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μετὰ λόγου καλεῖ τὸ σῶμα ἐπίγειον ἡμῶν οἰκίαν, καλῶν αὐτὸ ἐπίσης ναὸν Θεοῦ. Διατί; Διότι κατοικεῖται συγχρόνως παρ' ἡμῶν καὶ παρὰ Θεοῦ. Ἡ καρδία ἐστὶν ἡ ἕδρα τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Ἡ κεφαλή ἐστιν ἡ ἕδρα τοῦ Λόγου, καὶ τὸ μέσον ἡ κατοικία ἡμῶν. Ὁ Θεὸς, ἀρχιτέκτων τῆς μικρᾶς ταύτης οἰκίας, ὤφειλε ποιῆσαι αὐτὴν δι' ἡμᾶς καὶ δι' αὐτόν. Παραχωρήσας ἡμῖν τὸ μέσον, ἐξελέξατο δι' αὐτὸν τὸ κάτω καὶ τὸ ἄνω, ὅπως ἡμᾶς καλῶς φυλάττῃ πανταχόθεν καὶ τρέφῃ ἡμᾶς διὰ τῶν ἀγαθῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅπως ἡμᾶς ποιήσῃ καλῶς ζῆν καὶ καλῶς νοεῖν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Θεός ἐστι δίκαιος, μὴ δυνάμενος ἀντιτάσσεσθαι τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ. Γινώσκει καλῶς ὅτι ἡ οἰκία ἀνήκει εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν αὐτῆς οἱ κύριοι, καὶ διὰ τῆς θελήσεως καὶ συναινέσεως ἡμῶν

ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ οἰκεῖν ἐν αὐτῇ. Ἐξέρχεται, ὅταν διώκωμεν αὐτὸν, ἢ προσφερώμεθα αὐτῷ ἀναξίως αὐτοῦ. Τότε ἡ καρδία καὶ ἡ κεφαλὴ μένουσι κεναὶ, ἀπολέσασαι τὸν αὐτὰς πληροῦντα· καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἐσμεν ἱκανοὶ πληροῦν αὐτὰς δι' ἡμῶν αὐτῶν, τὰ ἄγρια πάθη, τὰ ὁποῖα πλανῶνται ἐν τῇ ἐρήμῳ, μὴ ἔχοντα ἀνάπαυσιν, καὶ ἡ ἀφροσύνη ἥτις πλανᾶται ἐν τῷ ἀέρι, γίνονται κύρια τοῦ κενοῦ. Ἡ ἀφροσύνη καταλαμβάνει τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰ πάθη τὴν καρδίαν· καὶ, καθὼς οἱ κλέπται καὶ λησταὶ, οἱ μὴ γινώσκοντες δικαιοσύνην, διαρπάζουσι τὴν οἰκίαν, ἐκβιάζοντες τὸν κύριον αὐτῆς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν, οὕτω καὶ αὐτὰ δὲν θέλουσι πλέον νὰ ἐξέλθωσι, ἐὰν μήτις ἀνωτέρα δύναμις, συγκινηθεῖσα ὑπὸ τῶν κραυγῶν καὶ δακρύων, τούτου τοῦ δυστυχοῦς, ἔλθῃ νὰ τὰ ἐκβάλῃ. Μετὰ τὸν θάνατον μένομεν ἄνευ οἰκίας, ἐπιθυμοῦντες νὰ εὕρωμεν τὴν φιλοξενίαν ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ κλείει τὴν θύραν ἡμῖν, ὡς ἡμεῖς ἐκλείσαμεν αὐτὴν τῷ Θεῷ, ἐπιθυμοῦντι φιλοξενηθῆναι παρ' ἡμῖν. Ἀνοίγει δὲ αὐτὴν ἀπεναντίας πᾶσι τοῖς προσενεγκοῦσι τῷ Θεῷ ἀξίαν τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ ὑποδοχήν. Ὦ πάντες ὑμεῖς, οἱ ὀλίγην φρόνησιν ἔχοντες, δεήθητε ἵνα ὁ Θεὸς οἰκήσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑμῶν, πληρώσῃ τὸ ἐν αὐτῇ κενὸν, καὶ φυλάττῃ ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Δότε τῷ Θεῷ δεξίωσιν ἀξίαν αὐτοῦ, ὅπως αὐτὴν ἀποδῷ ὑμῖν, ὅταν ἀπολέσητε τὴν οἰκίαν ὑμῶν. Ὁ δὲ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω. Ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ὑπό-

θεσιν, ἥτις ἐστὶ τὸ ζήτημα τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς.

Ἡ ψυχὴ, καθὼς εἴδομεν, ἐστὶν αἰτία· ἀλλ' οὔτε τῆς συνειδήσεως, οὔτε τοῦ λόγου, οὔτε τοῦ ἑαυτῆς σώματός ἐστιν αἰτία. Ἔστι δὲ μόνον αἰτία τῶν συναινέσεων αὐτῆς, ἐκφραζομένων διὰ τῶν ἐπιῤῥημάτων ναὶ καὶ οὔ, συναινέσεων, αἵτινες γίνονται πράξεις κατὰ τὰς περιστάσεις. Ἡ ψυχὴ θεωρουμένη καθ' ἑαυτὴν, ἀνεξάρτητος παντὸς ἄλλου, νοουμένη ἄνευ συνειδήσεως, ἄνευ λόγου, καὶ ἄνευ σώματος, οὐκ ἔστιν αἰτία κατ' οὐδένα λόγον, μὴ δυναμένη πλέον, οὔτε θέλειν, οὔτε πράττειν δι' ἑαυτῆς, οὐσία μόνον ἀναίσθητος, ἀμαθὴς καὶ ἀδρανὴς, ἀλλ' ἱκανὴ γενέσθαι αἰσθαντικὴ, σοφὴ καὶ ἐνεργητικὴ, προςλαβοῦσα τὰς καταλλήλους εἰς τὴν φύσιν αὐτῆς περιστάσεις. Οὐσία, ἥτις οὐκ ἔστιν αἰτία, ὀφείλει εἶναι ἀποτέλεσμα. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν. Ἡ δὲ αἰτία πάσης οὐσίας ἐστὶ τὸ ἀπόλυτον καὶ τέλειον ὂν, ὃ καλοῦμεν Θεόν. Ἐὰν ὑπάρχω, ὀφείλω τὴν ὕπαρξίν μου εἰς τὸν Θεόν. Ἐὰν ζῶ, ὀφείλω τὴν ζωήν μου εἰς τὸν Θεόν. Ἐὰν νοῶ, ὀφείλω τὴν νόησίν μου εἰς τὸν Θεόν. Ἐὰν θέλω καὶ πράττω, ὀφείλω τὴν θέλησιν καὶ τὴν δύναμίν μου εἰς τὸν Θεόν. Ὅλος προέρχομαι ἐκ Θεοῦ, καὶ ἀφιεροῦμαι ὅλος εἰς τὸν Θεόν. Θεέ μου δέξαι με· εἰμὶ ὅλος σὸς, ἐπειδὴ τοῦτο δίκαιον.

Ἡ Γένεσις διηγεῖται ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε κατ' ἀρχὰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς γῆς, ἤγουν ἐποίησε τὸ σῶμα ἐκ τῆς γῆς καὶ ἔθηκεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, ἣν καλοῦμεν ἐ γ ὼ ἢ ψ υ χ ή ν. Ἡ οὐσία αὕτη

ἦν ἤδη ἀναίσθητος, ἀμαθὴς καὶ ἀφανής. Εἶτα ὁ Θεὸς ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου πνοὴν ζωῆς, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Οὕτως τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μετέδωκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν κίνησιν καὶ τὴν ζωήν. Ἀλλ' ὁ ζῶν ἄνθρωπος ἦν ἔτι ἀμαθὴς, μὴ γινώσκων, λέγει ἡ Βίβλος, οὔτε τί ἐστι καλὸν, οὔτε τί ἐστι κακόν. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ τὸν νόμον ἵνα δι' αὐτοῦ γνῶ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν, καὶ ὁ νόμος οὗτος εἰκονίζει τὸν λόγον. Ἡ ψυχὴ ζῶσα καὶ νοοῦσα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἰδοὺ, κατὰ τὴν Βίβλον, ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Πλάστου πλασθείς. Ἐνταῦθα ἡ ἐπιστήμη τελείως συμφωνεῖ πρὸς τὴν Βίβλον, οὐδὲν αὐτῇ προσθεῖναι ἢ ἀπ' αὐτῆς ἀφελεῖν δυναμένη.

Ἡ Γένεσις διηγεῖται πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ Θεὸς προσέταξε τὴν γῆν νὰ βλαστήσῃ τὰ χόρτα καὶ τὰ φυτὰ, ὧν ἕκαστον ὤφειλε περιέχειν ἐν ἑαυτῷ σπέρμα πρὸς ἀναβλάστησιν τοῦ ὁμοίου. Ὁ νόμος οὗτος δὲν μετεβλήθη μέχρι τῆς σήμερον. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς ἡ πεῖρα ὅτι ἕκαστον φυτὸν φέρει ἐν ἑαυτῷ σπέρμα πολυάριθμον, οὗ ἕκαστον ἄτομον, ἐν τῷ μέσῳ εὐνοϊκῶν περιστάσεων, δύναται νὰ γίνῃ φυτὸν, ὅμοιον ἐκείνῳ ἐξ οὗ προέρχεται. Τὸ κράτος τοῦ νόμου τούτου ἐκτείνεται ἐπὶ πᾶν ζῶον καὶ ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον. Πᾶν ζῶον τοῦ ἄῤῥενος γένους φέρει ἐν ἑαυτῷ σπέρμα, περιέχον ὑποςάσεις τῆς φύσεώς του. Αὗται δὲ αἱ ὑποστάσεις σπαρεῖσαι, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῇ μήτρᾳ τοῦ θή-

λεος ζώου, κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον, γίνονται ζῶα τῆς αὐτῆς φύσεως πρὸς τὴν τῶν ἑαυτῶν γονέων. Ἡ γέννησις τῶν ἀνθρώπων γίνεται κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον. Ὁ ἄνθρωπος γεννᾷ τὸν ὅμοιον αὐτῷ, σπείρων τὸ σπέρμα του ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς γυναικός. Στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ γενικοῦ νόμου τῆς φύσεως, γεγραμμένου καὶ ἐν τῇ Βίβλῳ, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὑποστάσεις φυτικὰς, ὑποστάσεις ζωϊκὰς καὶ ὑποστάσεις ἀνθρωπίνους. Πᾶσαι δὲ αὗται αἱ ὑποστάσεις, καθὸ τοιαῦται οὐδὲν διαφέρουσαι, ταμάλιστα διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν. Αἱ φυτικαὶ ὑποστάσεις οὔκ εἰσι τῆς αὐτῆς φύσεως πρὸς τὰς ζωϊκάς· ἐπειδὴ ἡ ὑπόστασις, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ ἐλαία, οὐκ ἔστι τῆς αὐτῆς φύσεως πρὸς τὴν ὑπόστασιν, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ ἵππος. Ἐπίσης ἡ ὑπόστασις, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστι τῆς αὐτῆς φύσεως πρὸς τὴν ὑπόστασιν, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ πρόβατον. Ἡ διαφορὰ τῆς φύσεως ἐκτείνεται ἔτι καὶ ἐπὶ τὰς ὑποστάσεις τοῦ αὐτοῦ γένους. Παραδείγματος χάριν, ἡ φυτικὴ ὑπόστασις, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ μηλέα, οὐκ ἔστι τῆς αὐτῆς φύσεως πρὸς τὴν φυσικὴν ὑπόστασιν, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ συκῆ. Ὡσαύτως, ἡ ζωϊκὴ ὑπόστασις, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ κύων, οὐκ ἔστι τῆς αὐτῆς φύσεως πρὸς τὴν ζωϊκὴν ὑπόστασιν, ἥτις δύναται νὰ γίνῃ λῦκος, καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Ἡ ὑπόστασις φεύγει ὁλικῶς τὴν ἀντίληψιν, οὖσα μόνον νοητή. Ἐννοοῦμεν δὲ αὐτὴν ὥς τι καθ' ἑαυτὸ, τουτέστιν ὡς ὂν ἁπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον, ἱκανὸν γενέσθαι τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον,

ἅμα προςλάβῃ τὰς εὐνοϊκὰς εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ περιστάσεις· τὸ δὲ δυνατὸν τοῦ γενέσθαι τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον, τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν ἢ τὴν φύσιν τῆς ὑποστάσεως. Οἱ χαρακτῆρες καὶ τὸ εἶδος, τὰ ὁποῖα λαμβάνει ἐν τῷ χρόνῳ ἡ ὑπόστασις, ἐστὶν αὐτῆς ἡ ἀνάπτυξις. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὑποστάσεων ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους, περὶ ὧν οὐ δυνάμεθα νῦν ἀσχοληθῆναι. Ἐνδιαφέρει δὲ μόνον διακρῖναι ἀπ' ἀλλήλων τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν γέννησιν τῆς ὑποστάσεως. Διὰ τῆς δημιουργίας ἐννοῶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, δίδον τὴν ὕπαρξιν τῇ ὑποστάσει. Διὰ τῆς γεννήσεως ἐννοῶ τὰς ἰδιότητας καὶ τὴν μορφὴν, ἅπερ ἡ ὑπόστασις ἀποκτᾷ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους τῆς φύσεως, ἢ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναπτύξεώς της. Ὁ Θεὸς ἔπλασε κατ' ἀρχὰς καὶ ἐσχημάτισεν ἕνα μόνον ἄνθρωπον Ἀδὰμ καλούμενον καὶ μίαν μόνην γυναῖκα καλουμένην Εὔαν, θεὶς ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀδὰμ ὑποςάσεις, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἄπειρος, καὶ αὐτὸς, διὰ τοῦ νόμου τῆς γεννήσεως, ἐπλήθυνε πᾶσαν τὴν γῆν. Ἡ αἰτία τῶν ὑποςάσεών ἐστιν ὁ Θεὸς, ἐπειδὴ μόνος ὁ Θεὸς δύναται νὰ δώσῃ τὴν ὕπαρξιν εἰς τὸ μηδέν. Ἀλλ' ἡ αἰτία τῆς γεννήσεως τῶν ὑποστάσεων εἰσὶν οἱ γονεῖς. Ὁ Ἀδὰμ ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς γεννήσεως ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἰδιαιτέρως ὀφείλει τὴν γέννησιν αὐτοῦ εἰς τοὺς γονεῖς του. Εἰ μὴ ὁ πατήρ μου συνήρχετο μετὰ τῆς μητρός μου, δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ ἔχω τὰς ἰδιότητας καὶ τὸν τύπον ἃ κατέχω τόγε νῦν ἔχον· ἠδυνάμην ἂν μόνον ὑπάρχειν ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ὡς

ὑπόστασις ἀναίσθητος, ἀμαθὴς καὶ ἀδρανής. Πᾶς ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ χιλιάδας ὑποστάσεων, καὶ ἐκ τῆς θελήσεως αὐτοῦ ἐξαρτᾶται νὰ δώσῃ γέννησιν εἴς τινας ἐξ αὐτῶν, συμμορφούμενος μόνον πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Ἡ Γένεσις διηγεῖται: «Καὶ ἔλαβεν Ἰούδας γυναῖκα Ἤρ τῷ πρωτοτόκῳ αὐτοῦ, ᾗ ὄνομα Θάμαρ. Ἐγένετο δὲ Ἢρ πρωτότοκος Ἰούδα πονηρὸς ἐναντίον Κυρίου· καὶ ἀπέκτεινεν αὐτὸν ὁ Θεός. Εἶπε δὲ Ἰούδας τῷ Αὐνάν· εἴςελθε πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ γάμβρευσαι αὐτὴν καὶ ἀνάστησον σπέρμα τῷ ἀδελφῷ σου. Γνοὺς δὲ Αὐνὰν, ὅτι οὐχ αὐτῷ ἔσται τὸ σπέρμα, ἐγίνετο, ὅταν εἰςήρχετο πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἐξέχεεν ἐπὶ τὴν γῆν, τοῦ μὴ δοῦναι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Πονηρὸν δὲ ἐφάνη τὸ ῥῆμα ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐποίησε τοῦτο· καὶ ἐθανάτωσε καὶ τοῦτον» (ΛΗ΄. 6). Βλέπομεν εἰς τὴν αὐθεντικὴν ταύτην διήγησιν, ὅτι ἐκ τοῦ Αὐνὰν ἐκρέματο νὰ δώσῃ γέννησιν εἰς τὰς περιεχομένας ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἀδρανεῖς οὐσίας. Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ σπείρῃ αὐτὰς ἐν τῇ γυναικὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τὰς ἔῤῥιψε κατὰ γῆς ὅπως ποιήσωσι μέρος τῆς ὕλης, καθάπερ τὰ ἄλλα ἄτομα. Ὁ Θεὸς δὲν ἠθέλησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν βδελυρὰν αὐτοῦ πρᾶξιν· ἀλλὰ τὸν ἐτιμώρησε μετὰ τὸ ἔγκλημα. Ἐὰν ὁ Ἀδὰμ καθὼς ὁ Αὐνὰν δὲν συνευρίσκετο μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, οὐδεὶς θὰ ἐγεννᾶτο ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὁ Θεὸς ὤφειλε ποιῆσαι νέαν δημιουργίαν.

Σημειωτέον, ὅτι ὅλος ὁ σπόρος τοῦ δένδρου δὲν

γίνεται δένδρα, καὶ ὅτι ὁ μέλλων γενέσθαι πρέπει νὰ εὑρεθῇ ἔν τινι ἁρμόζοντι εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ μέσῳ. Ἐπίσης ἐστὶν ἀδύνατον ἵνα πᾶσαι αἱ ἀδρανεῖς οὐσίαι, ἃς ἕκαστος ἡμῶν φέρει ἐν αὑτῷ, γίνωνται ἄνδρες ἢ γυναῖκες. Ἀλλ' αἱ γενησόμεναι ὀφείλουσιν εὑρεθῆναι ἔν τινι μέσῳ ἁρμόζοντι, καὶ εἰς εὐνοϊκὰς πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτῶν περιστάσεις. Οἱ ἐθνικοὶ σπείρουσι παρὰ φύσιν ἐν τοῖς ἀνδράσιν ἀντὶ τῶν γυναικῶν. Τινὲς μάλιστα ἐτόλμησαν σπεῖραι καὶ ἐν τοῖς ζώοις. Ἀλλ' οὐδέποτε εἴδομεν ἐκ τοιούτων τερατωδῶν καὶ παρὰ φύσιν μίξεων γεννωμένους ἄνδρας, ἐπειδὴ ὁ σπόρος δὲν πίπτει ἐν τῷ φυσικῷ αὑτοῦ μέσῳ. Ὑπάρχουσι γυναῖκες, ὧν ἡ μήτρα, εἴτε ἐκ γήρατος, εἴτε ἐκ στειρώσεως δὲν δύναται νὰ γεννήσῃ. Ἄλλαι ἀποθνήσκουσι πρὸ τοῦ τεκεῖν, καὶ οὕτως ἡ γέννησις ματαιοῦται, οὐχὶ ἕνεκα τοῦ μέσου, ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἐναντίων περιστάσεων. Ἡ γέννησις τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἡ τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν, ὑπόκειται εἰς νόμους, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐξαρτᾶται ἐξ ἡμῶν ἢ ἡ σύμφωνος πρὸς τοὺς νόμους τούτους ἐνέργεια. Ὁ γεωργὸς σπείρει, ἀλλ' ἡ βλάστησις καὶ ὡριμότης τοῦ καρποῦ δὲν ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτοῦ· ταῦτα πάντα γίνονται κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅς ἐστιν αὐτῶν αἰτία. Ἐν τούτοις ὁ γεωργὸς ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ σπόρον καλὸν, καὶ νὰ σπείρῃ ἐγκαίρως, καὶ εἰς καταλλήλους τόπους. Ἄλλως, ἐὰν πράττῃ κακῶς καὶ παρὰ φύσιν, οὐδὲν ἔχει ἐκ τῆς ἐργασίας του νὰ ἐλπίσῃ. Ὀφείλομεν προσεκτικῶς διακρίνειν τὰ ἀποτελέσματα

τῶν δευτέρων αἰτιῶν ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πρώτης αἰτίας. Εἰ δέ ἐστιν ἄτοπον συγχέειν τὸν Κτίστην μετὰ τῶν κτισμάτων, οὐχ ἧττον ἄτοπον συγχέειν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἔργων τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς, κατὰ τὴν Βίβλον, ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, ἀφήσας αὐτὸν πράττειν, ὡς βούλεται, μηδὲν ἀναμιγνυόμενος εἰς τὰ ἀνθρώπινα. Ἀναμφιβόλως, ἐπιβλέπει, ἰᾶται τὰ κακὰ, ἃ ἐπισύρομεν ἡμῖν ἐξ ἐπιθυμίας, ἀμαθείας, καὶ ὑπερηφανίας, ἀλλὰ συγχρόνως ἀφίνει ἡμᾶς ἐν τῷ χώρῳ ἡμῶν ποιεῖν κατ᾽ ἀρέσκειαν, ἐπιφυλαττόμενος τὸ δικαίωμα τοῦ κρῖναι, κολάσαι ἢ βραβεῦσαι ἡμᾶς κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν. Ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἐξ αὐτῶν προερχόμενα ἀποτελέσματα, ἰδοὺ ποῖον εἶναι ὀφείλει τὸ ἀντικείμενον τῆς ἠθικῆς. Ἀλλ᾽ ἡ ἀντιχριστιανικὴ φιλοσοφία, νῦν μὲν ἀνατρέπει τὴν ἠθικὴν ἀπὸ κάτωθεν ἕως ἄνω, νῦν δὲ ἀκρωτηριάζει αὐτὴν, ὅπως τὴν καταστρέψῃ πλαγίως. Καὶ ἀνατρέπει μὲν αὐτὴν, ἐκτυλίσσουσα πᾶσαν αὐτῆς τὴν λεπτοφυΐαν, ὅπως ἀρνηθῇ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀκρωτηριάζει δὲ αὐτὴν, ὅταν, ὁμολογοῦσα τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ καθήκοντα, δὲν θέλῃ νὰ συνομολογήσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Θεοῦ, τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντά του. Λαλεῖ μὲν ἐνίοτε περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν, ἀλλ᾽ οὐδέποτ᾽ ἐλάλησε περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὡς εἰ ὁ Θεὸς ἦν ὂν ἄνευ καθη-

χόντων, ἢ ὡς εἰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἠθικότης ὑφίστατο ἄνευ τῆς ἠθικότητος τοῦ Θεοῦ. Ὀφείλομεν ὅμως νὰ ὑποδείξωμεν ποῦ ἐστιν ἡ ῥίζα τοῦ κακοῦ τούτου.

Ἡ καρτεσιανὴ σχολὴ, ποιοῦσα ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος δύο φύσεις ἀντιθέτους, πλάττουσα, ὅτι ἀδύνατον ἵνα ἡ μὲν ἐνεργῇ ἐπὶ τῆς δὲ, ἐφεῦρε μυρίας ὑποθέσεις ὅπως δώσῃ λόγον τῶν τῆς ζωῆς φαινομένων. Οὕτως ἀπὸ πλάνης εἰς πλάνην ἔφθασε τέλος νὰ συγχύσῃ τὸν Θεὸν μετὰ τοῦ κόσμου, νὰ ἀρνηθῇ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν, τὸ ἠθικὸν κακὸν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ἄλλοι τολμηρότεροι, μὴ θέλοντες νὰ θυσιάσωσι τὴν ἑαυτῶν ὕπαρξιν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ, ἐνόμισαν ὅτι ποιοῦσι κάλλιον, ἀφανίζοντες τὸν Θεὸν καὶ ἀντικαθιστῶντες αὐτὸν δι' ἑαυτῶν. Ἐτόλμησαν εἰπεῖν ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐστιν ἀνωτέρα πάντων τῶν ὄντων καὶ ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς ὑπεράνω αὐτῆς. Ἰδοὺ εἰς ποίας πλάνας κατεδικάσθησαν οἱ καταφρονοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Βίβλος δὲν γνωρίζει τὴν φαντασιώδη ἐναντιότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Ἡ Γένεσις λέγει ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἐκ τῆς γῆς· δὲν εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς ἔπλασε πρῶτον τὸ σῶμα ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἔπειτα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀγνοῶ, ἐκ τίνος, ἥνωσε δὲ ἀμφότερα, καίτοι ἀντιθέτως ἀλλήλοις ἔχοντα. Ἡ Γραφὴ, ὡς ἄνθρωπον οὐδέποτ' ἐννοεῖ τὸ σῶμα χωριζόμενον τῆς ψυχῆς, ἐννοοῦσα πάντοτε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα: τὴν μὲν ψυχὴν ὡς οὐσίαν, τὸ δὲ σῶμα ὡς περικάλυμμα καὶ μορφὴν αὐτῆς. Ἀλλὰ πῶς

ἂν τὸ ἀναγκαῖον οὐσίᾳ τινί, τὸ ποιοῦν αὐτὴν φαίνεσθαι μεταξὺ τῶν ὄντων, ἠδύνατο ἀντιθέτως ἔχειν τῇ φύσει αὐτῆς; Πῶς ἂν ἠδυνάμεθα φαντασθῆναι παρὰ πᾶσαν ἐνάργειαν, ὅτι ἀδύνατον ἵνα ἡ ψυχὴ ἐπὶ τοῦ σώματος ἐνεργῇ, καὶ ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ὀφείλει ἀναπληροῦν τὸ φαντασιῶδες τοῦτο ἀδύνατον, ὅπως ἐκ τούτου ποιῶμεν τὸν Θεὸν ὄργανον τῆς ἡμετέρας κακῆς θελήσεως; Ἡ φύσις τοῦ σώματος οὐ μόνον δὲν ἀντίκειται τῇ φύσει τῆς ἡμετέρας ἐπιγείου ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει θείας τινὸς οὐσίας. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ σὰρξ ἐγένετο, μὴ ἀπαξιώσας ἑνωθῆναι ἀχωρίστως μετὰ τοῦ σώματος ἡμῶν καὶ καλεῖσθαι ἐπίσης υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὡς καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Μὴ ὁ Χριστὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργῇ ἐπὶ τοῦ ἐκτεταμένου σώματος αὐτοῦ, καί τοι ὑπάρξας πνεῦμα νοοῦν καὶ ἄνευ ἐκτάσεως; Ἐπειδή, εἰ ἀληθής ἐστιν ἡ καρτεσιανὴ ἀρχή, γενικῶς ἀληθὴς εἶναι ὀφείλει. Εἰ πᾶν πνεῦμα νοοῦν καὶ ἀνέκτατον οὐχ ἱκανὸν ἐπὶ τῆς ἐκτεταμένης ὕλης ἐνεργεῖν, ὁ Θεὸς εὑρεθήσεται ἐν τῇ αὐτῇ ἀδυναμίᾳ ὂν πνεῦμα ἀνέκτατον. Εἰ δέ τις εἴποι ὅτι ὁ Θεός, ὡς παντοδύναμος, ὑπόκειται εἰς ἐξαίρεσιν, ἀποκρινόμεθα: διατί ἡ τοῦ Θεοῦ παντοδυναμία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ πλάσῃ ψυχὰς δυναμένας ἐνεργεῖν ἐπὶ τῶν σωμάτων μεθ' ὧν ἥνωσεν αὐτάς, ἀλλὰ θὰ κατεδικάζετο εἶναι δούλη τῶν κακῶν θελήσεων; Οὐδέποτ' ἡ πλάνη δύναται νὰ συμφωνήσῃ πρὸς ἑαυτήν, ἀντιφάσκει, συντρίβεται δι' ἑαυτῆς. Οὐχί, οὐκ ἔστιν ἀληθὲς ὅτι ἡ ψυχή ἐστι φύσεως ἀντικειμένης εἰς τὴν τοῦ

σώματος. Καταδικάζω τοιαύτην διδασκαλίαν ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Γραφῆς· καταδικάζω αὐτὴν οὐ μόνον ὡς ψευδῆ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὀλεθρίαν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος· ἐπειδὴ, πιστεύειν ὅτι τὸ σῶμα φύσεώς ἐστιν ἀντικειμένης τῇ τῆς ψυχῆς, ἐστὶ λέγειν ὅτι κρεῖττον εἶναι ἄνευ σώματος ἢ μετὰ σώματος, καὶ ὅτι ὁ Πλάστης κακῶς ἐποίησεν ἑνώσας τὴν ψυχὴν μετὰ τοῦ σώματος. Ἑπομένως, ὁ φονεὺς καὶ ὁ αὐτόχειρ, οἱ χωρίζοντες αὐτὰ, καλῶς ποιοῦσι! Τίς δὲν φρίττει διὰ τοιαύτας φρικώδεις συνεπείας; Οὐχὶ, οὐκ ἔστι φυσικὸν ἵνα ἡ ψυχὴ διατελῇ κεχωρισμένη τοῦ σώματος· ἡ ψυχὴ χωρὶς τοῦ σώματος οὐκ ἔστι πλέον ἄνθρωπος. Ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματός ἐστιν ἡ καταστροφὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ Βίβλος ἐκήρυξεν ὅτι ὁ μέγιστος ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ θάνατος, ἐπειδὴ χωρίζει τὰ ὀφείλοντα διατελεῖν ἡνωμένα. Ὁ Ἰησοῦς ἀπέθανεν ἀκουσίως, καὶ ἡ δέησίς του ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, εἰ δυνατὸν, δεικνύει ἐναργῶς πόσον ὁ θάνατος καὶ ἡ αἰτία αὐτοῦ εἰσι κακὰ καὶ ἀξιοκατάκριτα. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς, ὁ ἀναστήσας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἀναστήσει ὡσαύτως πάντας τοὺς τεθνεῶτας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς καθολικῆς κρίσεως, καθ' ἣν κρινεῖ, ἀνταμείψει καὶ κολάσει τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οὐχὶ τὰς ψυχάς. Τὸ δὲ αἰώνιον πῦρ οὐκ ἔστι πῦρ ἀλληγορικὸν, ὡς φαντάζονται: τοῦτό ἐστιν ἴδιον τοῖς σώμασι τῶν ἀπίστων καὶ μοχθηρῶν.

Κατὰ τὴν πεῖραν καὶ τὴν Γραφὴν, τὸ ἀνθρώπινον σπέρμα περιέχει οὐσίας, αἵτινες δύνανται νὰ γίνωσιν

ἄνθρωποι, καθὼς ὁ σπόρος τῶν δένδρων περιέχει οὐσίας, αἵτινες δύνανται νὰ γίνωσι δένδρα. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, ἡ ψυχὴ θεωρουμένη καθ' ἑαυτὴν, γεγυμνωμένη πάσης ἰδιότητος, ἣν ὁ Θεὸς μεταδίδει αὐτῇ μετὰ τὴν γέννησιν αὐτῆς, ἐστὶ πνεῦμα νοοῦν, ἀνέκτατον, ὡς καὶ αἱ φυτικαὶ οὐσίαι. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, συγκρίνων τὸν Ἀδὰμ πρὸς τὸν Χριστὸν, λέγει: « Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οἷος ὁ χοϊκὸς τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου » (Α. Κορ. ΙΕ΄. 47). Διατί ὁ Παῦλος καλεῖ τὸν Ἀδὰμ χοϊκὸν καὶ τὸν Ἰησοῦν ἐπουράνιον; Ἐπειδὴ ἡ ὑπόστασις τοῦ Ἀδὰμ, ἥτις ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν διὰ τοῦ θείου φυσήματος, ἦν ἐκ τῆς γῆς. Ἀλλ' ἡ ὑπόστασις τοῦ Λόγου, ἥτις ἐγένετο σὰρξ, ἦν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὖσα, ὡς ὁ Πατὴρ αὐτῆς, αἰώνιος, ἀναλλοίωτος, πάνσοφος καὶ παντοδύναμος. Ὁ Ἀδὰμ δὲν ἐδημιούργησε τὰς ψυχὰς τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ· ἐγέννησεν αὐτὰς, μεταδιδοὺς αὐταῖς τὸ σχῆμα καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτοῦ· διότι κατὰ τὸν γενικὸν νόμον τῆς φύσεως, τὸ ὅμοιον παράγει τὸ αὐτῷ ὅμοιον. Ὡσαύτως ὁ Ἰησοῦς, ὁ νέος Ἀδὰμ, δὲν δημιουργεῖ ψυχὰς, ἀλλ' ἀναγεννᾷ τὰς ἤδη γεγεννημένας, μεταδιδοὺς αὐταῖς τὰς θείας αὐτοῦ ἰδιότητας, κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀναγεννήσεως. Ὅθεν ἡ ψυχὴ μεταβαίνει ἐκ τῆς ἁπλῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν γέννησιν, καὶ ἐκ τῆς γεννήσεως εἰς τὴν ἀναγέννησιν.

Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία ἀναγνωρίζει τρία εἴδη ψυχῶν: τὴν ψυχὴν ἐν σπέρματι, τὴν γεννηθεῖσαν καὶ τὴν ἀναγεννηθεῖσαν. Ἡ γεννηθεῖσα ψυχὴ γίνεται ἄνθρωπος σαρκικὸς καὶ ἡ ἀναγεννηθεῖσα πνευματικός. « Τὸ ἐκ τῆς σαρκὸς, λέγει ὁ Χριστὸς, γεγεννημένον, σάρξ ἐστι· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος πνεῦμά ἐστι ». (Ἰωάν. Γ΄. 6). Ὅ ἐστιν ἡ ψυχὴ ἐν σπέρματι, γεννωμένη κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον, ἐστὶ ψυχὴ σαρκική· καὶ ἡ σαρκικὴ ψυχὴ, γεννωμένη διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἐςὶ πνευματικὴ, πνεῦμά ἐςι. Καὶ καθὼς ὑπάρχουσι ψυχαὶ γεννηθεῖσαι διὰ Πνεύματος Θεοῦ, οὕτως ὑπάρχουσι ψυχαὶ γεννηθεῖσαι διὰ πνεύματος πονηροῦ, καλούμεναι, κατὰ τὴν Βίϐλον, τέκνα τοῦ ὄφεως, υἱοὶ τῆς ἀνομίας καὶ ἀπωλείας. Καλοῦμεν δὲ αὐτὰς ἡμεῖς ψυχὰς ἐγωϊζούσας. Ἡ σαρκικὴ ψυχή ἐστιν ὡς ἔγγιστα παραπλησία τῇ τῶν κτηνῶν, ζῶσα ἐν τῷ σώματι καὶ διὰ τοῦ σώματος. Αἱ σκέψεις αὐτῆς καὶ πράξεις δὲν σκοποῦσιν ἄλλο ἢ τὴν εὐχαρίστησιν τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν. Ἡ ἐγωϊστικὴ ψυχὴ παραπλησία ἐστὶ τῷ δαίμονι, ζῶσα ἐν τοῖς αἰσθήμασι τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς ὑπερηφανίας. Αἱ σκέψεις αὐτῆς καὶ πράξεις οὐδὲν ἄλλο σκοποῦσιν ἢ τὴν ὕψωσιν αὐτῆς καὶ δόξαν τῇ ζημίᾳ τῶν ἄλλων. Ἡ θεία ψυχὴ κατ' εἰκόνα ἐστὶ καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Πατρὸς αὐτῆς, ὅς ἐστιν ὁ Θεὸς, ζῶσα ἐν ταῖς παραμυθίαις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, νοοῦσα κατὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, πράττουσα κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Οὐρανίου Πατρὸς αὐτῆς, ἀτενίζουσα πρὸς τὴν θείαν τε-

λειότητα, καθὼς γέγραπται: « Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥςπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι » (Ματθ. Ε'. 48). Ἡ ψυχὴ ἐν σπέρματι προώρισται εἰς τὴν σαρκικὴν γέννησιν· αὕτη δὲ εἰς τὴν θείαν γέννησιν. Ἡ ἀναγεννηθεῖσα ψυχὴ προώρισται εἰς τὴν θέωσιν. Πᾶσα ψυχὴ ἐν σπέρματι, καθὼς εἴδομεν, δὲν γεννᾶται, ἤτοι δὲν φθάνει τὸν προορισμόν της· ὡςαύτως πᾶσα ψυχὴ γεννηθεῖσα δὲν ἀναγεννᾶται, καὶ πᾶσα ἀναγεννηθεῖσα δὲν θεοῦται. Ὅσοι ἔχουσι τὴν εὐτυχίαν τοῦ διελθεῖν τὸν ἀληθῆ τοῦτον δρόμον τῆς προόδου, χαραχθέντα ὑπὸ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, οὗτοί εἰσιν οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ τέκνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἐξεναντίας, ὅσοι ἔχουσι τὴν δυςτυχίαν τοῦ πλανᾶσθαι ἐν τῇ ψευδεῖ τῶν σχολῶν προόδῳ, τῇ μὴ ἐχούσῃ οὔτε ἀρχὴν, οὔτε τέλος, οὗτοι ἔσονται ἡ αἶρα, ἥτις κατακαήσεται εἰς τὸ πῦρ τοῦ ᾅδου. Ὁ δὲ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω.

Ὅπως ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ζήτημα τῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀόρατα, ἐνομίσαμεν ὅτι ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν προηγουμένως, ὅσον ἔνεστι, τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς, ἥτις ἐκτελεῖ τὴν κυρίαν λειτουργίαν ἐν τῷ σχηματισμῷ αὐτῶν. Ἠρξάμεθα διὰ τοῦ βεβαιοῦν καὶ ἀναλύειν τὰ ψυχολογικὰ γεγονότα, καὶ προβαίνοντες λογικῶς ἠδυνήθημεν νὰ γνωρίσωμεν ὅτι ἡ ψυχή ἐστιν οὐσία ἀναίσθητος, ἀμαθὴς καὶ ἀδρανὴς, ἱκανὴ γενέσθαι αἰσθαντικὴ, σοφὴ καὶ ἐνεργητικὴ, προςλαβοῦσα τὰς συμφόρους πρὸς τὴν ἑαυτῆς φύσιν περιστάσεις. Ὀφείλει δ' ἐν πρώτοις νὰ γεννηθῇ

κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον, νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν κόσμον περικεκαλυμμένη ὑπὸ σώματος ὀργανικοῦ, ὄντος αὐτῇ ἀναγκαίου πρός τε τὸ νοεῖν καὶ πράττειν· εἶτα ὀφείλει νὰ ἀναγεννηθῇ κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἀναγεννήσεως, οὓς ὁ Χριστὸς ἔθετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, ὅπως ἀναδείξῃ τὰ τέκνα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Τοιαύτη ἐστὶν ἡ φύσις τῆς ψυχῆς ἐν γένει καὶ ὁ τριπλοῦς αὐτῆς προορισμὸς κατὰ τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν. Περὶ δὲ τῶν ἀτομικῶν ψυχῶν, αἵτινες ζῶσιν ἐν τῷ κόσμῳ, διακρίνομεν αὐτὰς εἰς τρεῖς τάξεις, ἀναφέροντες μόνον τοὺς κυρίους αὐτῶν χαρακτῆρας. Ἡ πρώτη καὶ πολυπληθεστέρα περιέχει τὰς σαρκικὰς ψυχάς, αἵτινες ἔχουσιν ὡς σκοπὸν τὴν εὐχαρίστησιν τῶν σωματικῶν χρειῶν, ὀλίγον διαφέρουσαι τῶν ψυχῶν τῶν ἄλλων ζώων. Ἡ δευτέρα περιέχει τοὺς ἐγωϊστάς, οἵτινες ἀποβλέπουσι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν δόξαν καὶ ὕψωσιν ὑπεράνω τῶν ἄλλων, εἰς οὐδὲν πάντοτε λογιζόμενοι τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ δίκαιον. Ἡ τρίτη περιέχει τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, ζῶντα ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον, καὶ τείνοντα πρὸς τὸ γενέσθαι τέλεια, καθάπερ ὁ πατὴρ αὐτῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν.

Ἀπαντήσαντες εἰς τὸ ζήτημα τῆς ψυχῆς ἐρωτῶμεν: Δύναται πᾶσα ψυχὴ σχηματίζειν ἰδέας; Πάντως οὐχί. Ὑπάρχουσι ψυχαὶ δυνάμεναι μόνον δέχεσθαι αὐτὰς κατασκευασθείσας ἤδη διὰ τῆς διδασκαλίας ἄλλου, καθὼς αἱ ψυχαὶ τῶν παίδων καὶ τῶν ἔτι σαρκικῶν ἀνθρώπων. Ἡ μόρφωσις τῶν ἰδεῶν ὑποτίθησι

τὴν νοητικὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ ψυχὴ ἐν γένει, πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐνεργητικὴ, ἐστὶ παθητική. Πᾶς ἄνθρωπος μανθάνει πρῶτον ἐκ τῆς διδασκαλίας ἄλλων, καὶ μετὰ μακρὰν πεῖραν ἄρχεται γινώσκειν τὰ πράγματα ἀμέσως δι' ἑαυτοῦ, καὶ σχηματίζειν ἰδέας. Εἴπερ ἡ ψυχὴ, ἥτις ἀσχολεῖται εἰς τὸ γινώσκειν, ἐστὶ ψυχὴ ἐγωΐζουσα, ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς πλάνης ἐμπνεομένη, σχηματίζει πάντοτε ἰδέας ψευδεῖς, ἐπειδὴ, νοοῦσα, δὲν δύναται ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς κανόνας τοῦ λόγου. Εἰ δὲ ἐστὶ ψυχὴ, φωτιζομένη ὑπὸ τοῦ Πεύματος τῆς ἀληθείας, γεννᾷ ἰδέας ἀληθεῖς, γινώσκουσα νὰ ὑποτάσσηται εἰς τοὺς λογικοὺς κανόνας. Ἐνταῦθα πρόκειται νὰ μάθωμεν τοὺς κανόνας ἢ τὸν νόμον, καθ' ὃν σχηματίζονται αἱ ἰδέαι τοῦ ἔσω, καὶ κυρίως ἡ τοῦ Θεοῦ.

Ο ΝΟΜΟΣ

ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ ΤΟΥ ΕΣΩ.

Αἱ ἰδέαι τοῦ ἔσω σχηματίζονται καθ' ὃν νόμον, καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ ἔξω. Ὅ,τι ποιοῦσι τὰ αἰσθητήρια ἐξωτερικῶς, τοῦτο ἡ συνείδησις ποιεῖ ἐσωτερικῶς. Παρὰ τῆς συνειδήσεως λαμβάνομεν ὅλα τὰ αἰσθήματα καὶ ὅλας τὰς μερικὰς ἰδέας, αἵτινές εἰσιν ἀόριστοι καὶ συγκεχυμέναι, καθὼς παρὰ τῶν αἰσθητηρίων λαμβάνομεν ὅλας τὰς ἐπαισθήσεις καὶ ὅλας τὰς μερικὰς ἀντιλήψεις. Εἶτα διὰ τῆς συγκρίσεως, ἀφαιρέσεως καὶ γενικεύσεως ὑψούμεθα εἰς τὰς γενικὰς ἰδέας, δι' ὧν βλέ-

πομεν καθαρῶς καὶ κρίνομεν δικαίως. Ἡ συνείδησις, λόγου χάριν, δίδει ἡμῖν τὸ αἴσθημα τῆς μονάδος· ἐπειδὴ πρῶτον αἰσθανόμεθα ὅτι ἐσμὲν ἕν. Ἀλλὰ δὲν γινώσκομεν ἐκ τούτου τί ἐστι μονὰς ἐν γένει, καὶ ποῖά εἰσι τὰ διάφορα αὐτῆς εἴδη. Ἐὰν ἐρωτήσωμεν τὸν ἄνθρωπον τοῦ ὄχλου: εἶσαι εἷς ἢ δύο; θὰ νομίσῃ ὅτι περιπαίζομεν αὐτὸν, ὑβρίζομεν, ὅτι τὸν θεωροῦμεν ὡς μωρὸν, ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἐρώτημα θὰ φανῇ αὐτῷ ἄτοπον διὰ τὴν ἐνάργειάν του. Ἀλλ' ἐὰν ἐρωτήσωμεν αὐτόν: Τί ἐστι μονάς; Διατί ἀποδίδομεν τὴν λέξιν ἓν ἑκάστῳ πράγματι; Διατί λέγομεν εἷς ἄνθρωπος, μία ψυχὴ, ἓν σῶμα, ἓν μέτρον, μία πόλις, ἓν Κράτος; Εἰς τὸ ἐρώτημα οὐδὲν ἔχει νὰ ἀπαντήσῃ, εἰμὴ ὅτι ὑπερβαίνει τὴν ἑαυτοῦ κατάληψιν. Τοῦτο δεικνύει ὅτι αἰσθάνεται μὲν εἶναι εἷς, ἀλλὰ δὲν γινώσκει ἐκ τούτου εἰς τί συνίσταται ἡ μονὰς, ἤγουν δὲν ἔχει τὴν γενικὴν ἰδέαν τῆς μονάδος. Οὕτω δὲ συμβαίνει περὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου, περὶ τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ καὶ τῶν ὁμοίων. Τὰ αἰσθανόμεθα, ἀλλὰ δὲν τὰ καταλαμβάνομεν ἢ καθ' ὅσον ἔχομεν περὶ αὐτῶν γενικὰς ἰδέας, σχηματισθείσας δι' ἡμῶν αὐτῶν ἢ ἀποκτηθείσας τῇ διδασκαλίᾳ ἄλλων. Αἱ κρίσεις, ἃς ποιοῦμεν κατ' αἴσθημα εἰσὶν ἀληθεῖς, εἰ ἐμπνεόμεθα ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀληθείας· καὶ ψευδεῖς εἰς ἐναντίαν περίπτωσιν. Διὰ τῆς γενικῆς ἰδέας μεθοδικῶς σχηματισθείσης γινόμεθα ἱκανοὶ νὰ ἐπικρίνωμεν τὰς ἐξ αἰσθήματος κρίσεις, διακρίνοντες τὴν ἀληθῆ ἀπὸ τῆς ψευδοῦς. Μορφώσωμεν ἤδη κατὰ τὸν τεθέντα κανόνα τὴν γενικὴν

ἰδέαν τῆς μονάδος διὰ πολλῶν μερικῶν κρίσεων ἃς ποιοῦμεν κατ' αἴσθημα ἀόριστον τῆς μονάδος. Λέγομεν κατ' αἴσθημα: εἰμὶ εἷς ἄνθρωπος, ἔχω μίαν ψυχὴν, ἓν σῶμα· τοῦτό ἐστιν ἓν δένδρον, ἓν μέτρον, μία πόλις. Πρῶτον, διατί ἀποδίδομεν τὴν λέξιν ἓν εἴς τε τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ; Ἐπειδὴ λέγομεν: εἰμὶ εἷς ἄνθρωπος, καὶ ἔπειτα: ἔχω μίαν ψυχὴν, ἔχω ἓν σῶμα. Μία ψυχὴ καὶ ἓν σῶμα ποιοῦσι δύο τινὰ διακεκριμένα. Πῶς τὰ δύο ποιοῦσι ἔπειτα ἕνα ἄνθρωπον; Θὰ εἴπωσιν ἄραγε ὅτι ἐστὶν ἀντίφασις, ὅταν λέγωμεν ὅτι τὰ δύο εἰσὶ ταυτοχρόνως ἕν, ἢ ὅτι τὸ ἓν καὶ τὰ δύο εἰσὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν τῶν σοφιστῶν λογικήν; Δεύτερον, διατί εἰς διαφόρου φύσεως ἀντικείμενα ἀποδίδομεν τὴν λέξιν ἕν; Ποία ἡ πρὸς τὰ ἀντικείμενα ταῦτα κοινὴ ἰδιότης ὀνομαζομένη μονὰς, καὶ τὴν ὁποίαν ἕκαστον ἀντικείμενον καλούμενον ἓν ἀναγκαίως ἔχειν ὀφείλει; Ὅπως καταλάβωμεν τὸ διατὶ ὅλων τούτων τῶν ζητημάτων, πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν ἐπίσης, διατί ὀνομάζομεν πολλὰ, καὶ οὐχὶ ἕν, ὅλα ταῦτα τὰ ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα συγκρίνομεν; Ἐναργῶς, ἐπειδὴ ἕκαστον τῶν ἀντικειμένων τούτων διακρίνεται τοῦ ἄλλου. Ὁ ἄνθρωπος, λ. χ. διακρίνεται τοῦ δένδρου, καὶ τὸ δένδρον τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ψυχὴ διακρίνεται τοῦ σώματος, καὶ τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, κτλ. Λοιπὸν, ἔνθα ὑπάρχει διάκρισις, συνυπάρχει ἀριθμὸς καὶ οὐχὶ μονάς. Ἑπομένως, ὅπου δὲν χωρεῖ διάκρισις, ἐστὶ μονὰς καὶ οὐχὶ ἀριθμός. Εἷς ἄνθρωπος λ. χ. καθ' ἑαυτὸν θεωρούμενος,

δὲν διακρίνεται ἑαυτοῦ, καθὼς διακρίνεται θεωρούμενος πρὸς ἄλλον ἄνθρωπον ἢ πρὸς ἄλλο τι ἀντικείμενον. Ὡςαύτως μία ψυχὴ, καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη, δὲν διακρίνεται ἑαυτῆς, ὡς διακρίνεται, θεωρουμένη πρὸς τὸ σῶμα ἢ πρὸς ἄλλην ψυχήν. Ὑπάρχουσι δύο ἄνθρωποι, τρεῖς ἄνθρωποι, τέσσαρες ἄνθρωποι; συνυπάρχουσιν ἐπίσης μία διάκρισις, δύο διακρίσεις, τρεῖς διακρίσεις. Ἐν γένει, ὑπάρχουσι δύο πράγματα, τρία πράγματα, πλειότερα πράγματα; συνυπάρχουσιν ἐπίσης μία διάκρισις, δύο διακρίσεις, πολλαὶ διακρίσεις. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἢ ἓν πρᾶγμα; οὐδεμία τότε ὑπάρχει διάκρισις. Ἐκ τούτων ὅλων τῶν συγκρίσεων, ἕπεται, ὅτι ὁ γενικὸς χαρακτὴρ τῆς μονάδος ἢ τὸ κοινὸν πᾶσι τοῖς ἀντικειμένοις, ἃ καλοῦνται ἓν, ἐστὶ τὸ ἀδιάκριτον, καὶ τὸ κοινὸν πᾶσι τοῖς καλουμένοις πολλὰ ἢ ὁ γενικὸς τοῦ ἀριθμοῦ χαρακτήρ ἐστιν ἡ διάκρισις. Ἀναμφιβόλως, ἡ μονὰς τῆς ψυχῆς οὐκ ἔστιν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ σώματος: ἡ μέν ἐστιν ἁπλῆ, ἡ δὲ σύνθετος· ἀλλ' ὅπως σχηματίσωμεν ἰδέαν τινὰ γενικὴν, δὲν πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ἴδιον ἑνὶ ἑκάστῳ, ἀλλὰ τὸ πᾶσι κοινόν· καὶ κοινὸν πᾶσι τοῖς καλουμένοις ἓν, ἐστὶ τὸ τοῦ ἀντικειμένου ἀδιάκριτον θεωρουμένου καθ' ἑαυτό. Τοιουτοτρόπως βλέπομεν ὅτι αἱ γενικαὶ ἰδέαι, ὧν ἡ ἀρχή ἐστι τὸ ἔσω, σχηματίζονται διὰ τοῦ αὐτοῦ νόμου καθὼς αἱ τοῦ ἔξω, καὶ ὅτι, πρὸς τὸ σχηματίσαι οἱανδήποτε γενικὴν ἰδέαν, ὀφείλομεν συγκρῖναι, διακρῖναι, γενικεῦσαι.

Προςπαθήσωμεν ἤδη λόγον δοῦναι τῶν τεθέντων

ἄνωθι ζητημάτων. Διατί ἀποδίδομεν τὴν λέξιν ἓν εἴς τε τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ; Ἐπειδὴ τὸ ὅλον δὲν διακρίνεται ἑαυτοῦ θεωρούμενον καθ' ἑαυτὸ, καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ δὲν διακρίνονται ἑαυτῶν θεωρούμενα καθ' ἑαυτά. Λέγω μία ψυχὴ καὶ ἓν σῶμα, διότι θεωρῶ τὴν ψυχὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτό. Λέγω εἷς ἄνθρωπος, ἐπειδὴ θεωρῶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ὡς ἓν ὅλον μὴ ἑαυτοῦ διακρινόμενον. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμά εἰσι δύο πράγματα, διότι ἡ ψυχὴ διακρίνεται τοῦ σώματος καὶ τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὢν μὲν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος ἑαυτοῦ διακρίνεσθαι, ὀφείλει ἀναγκαίως εἶναι εἷς καὶ οὐχὶ δύο. Εἰ δέ τις σοφιστὴς εἴποι μοι: ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμά εἰσι δύο τινά· ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ποιοῦσιν ἕνα ἄνθρωπον, λοιπὸν ὁ ἄνθρωπός ἐστι συνάμα ἓν καὶ δύο. Τὸ δὲ ἓν καὶ δύο εἰσὶ τὸ αὐτὸ, καὶ οὕτως ὅλα τὰ ἐναντία εἰσὶ τὰ αὐτὰ καὶ ἐξίσου ἀληθῆ. Θὰ ἀπαντήσω αὐτῷ: Οὐχί. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμά εἰσι δύο μέρη ἑνὸς ὅλου, ὅπερ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Δύο μέρη ποιοῦσιν ἓν ὅλον, ἀλλ' οὐχὶ ἓν μόνον μέρος. Ἓν ὅλον ἀποτελεῖ πολλὰ μέρη, ἀλλ' οὐχὶ τῆς αὐτῆς φύσεως. Λόγου χάριν, εἷς ἄνθρωπος οὐ δύναται εἶναι συνάμα δύο ἄνθρωποι· ἀλλ' εἷς ἄνθρωπος δύναται εἶναι συγκείμενος ἐκ δύο πραγμάτων, ἅτινά εἰσιν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, δύο ἀντικείμενα ὄντα, οὐ δύνανται ποιεῖν ἓν μόνον ἀντικείμενον ὂν ἡ ψυχὴ ἢ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἕνα μόνον ἄνθρωπον περιέχοντα διακεκριμένως τὴν

ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Ὅθεν συνάγω ὅτι τὸ ἓν καὶ τὸ δύο οὐκ εἰσὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ὅτι τὰ ἐναντία ὡσαύτως οὐκ εἰσὶ τὰ αὐτὰ καὶ παρομοίως ἀληθῆ, ἐξ οὗ ἡ σοφιστικὴ οὐδέποτε δυνήσεται κατισχύσαι τῆς λογικῆς. Ὅταν λέγωμεν ὅτι τὰ δύο ποιοῦσιν ἓν, δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶμεν μαθηματικῶς, ὅτι $1+1=1$, ἀλλ' ὅτι ἡ φύσις Α, ἡνωμένη μετὰ τῆς φύσεως Β, παράγει τρίτην φύσιν Γ, ἥτις οὐκ ἔστιν, οὔτε ἡ φύσις Α, οὔτε ἡ φύσις Β ἰδίᾳ θεωρούμεναι. Τοιουτοτρόπως τὰ δύο ποιοῦσιν ἓν, καὶ οὕτως ὁ Θεὸς τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας ἐστὶ συνάμα ἓν καὶ τρία. Ἀλλ' αἱ διασημότητες τῆς σχολῆς, ἀγνοοῦσαι τὸ ἓν καὶ τὸ δύο, καὶ νομίζουσαι ὅτι γινώσκουσιν αὐτὰ ὡς εὐκατάληπτα, ἐνόμισαν ἐπίσης ὅτι δύνανται ν' ἀποδείξωσι μαθηματικῶς, ὅτι ἡ ἀρχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐστι ψευδής, ἐπειδὴ τὸ διεφθαρμένον πνεῦμά των δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν ἐννοήσῃ. Πῶς ἔλεγον $1+1+1=1$! ἀδύνατον! ἀκατάληπτον! Πιστεύειν αὐτό, ἐστιν ἀποῤῥίπτειν τὸν λόγον. Πτωχὰ πνεύματα! Ἐνόμιζον εἶναι πλήρη σοφίας, ὄντα πλήρη οἰήσεως καὶ ἀφροσύνης. Ἀποδείξαντες τὸν νόμον καθ' ὃν σχηματίζομεν τὰς γενικὰς ἰδέας, ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ.

—

Ο ΝΟΜΟΣ

ΤΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΙΔΕΑΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ.

Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν ἰδέα γενικὴ, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν αὐτὴν διὰ τοῦ νόμου τῆς

γενικεύσεως. Ἑπομένως, ὀφείλομεν ἐρωτῆσαι: πῶς αὐτὴν σχηματίζομεν; Ἰδοὺ πῶς. Ἡ ψυχὴ, ἥτις γινώσκει διὰ τῆς συνειδήσεως ὅτι συνάμα ἐστὶν αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, γινώσκει ὡςαύτως διὰ τοῦ λόγου ὅτι πᾶν ἀποτέλεσμα ὀφείλει ἔχειν ἀναγκαίως αἰτίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν φύσιν του, καὶ ὅτι δέον ἵνα πᾶσα αἰτία κρείττων ᾖ τῶν ἑαυτῆς ἀποτελεσμάτων. Ἡ ψυχὴ νοοῦσα κατὰ τὸν νόμον τοῦτον συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν ὄντος, ὅπερ ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς καὶ παντὸς ἄλλου ὄντος μὴ δι' ἑαυτοῦ ὑπάρχοντος. Τὸ συλληφθὲν τοῦτο ὂν, ὡς τὴν αἰτίαν πάσης ὑπάρξεως, καλεῖ Θεόν. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει δι' ἑαυτοῦ, ἐπειδὴ ἡ αἰτία πάσης ὑπάρξεως οὐ δύναται ἔχειν ἄλλην αἰτίαν ὑπεράνω αὐτῆς. Ἑπομένως, ὁ Θεός ἐστιν ὂν ἀπόλυτον, ἀναγκαῖον καὶ τέλειον, ἐπαρκοῦν ἑαυτῷ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις τοῖς ἐξαρτωμένοις ἐξ αὐτοῦ. Τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ ἐν πρώτοις παράγει διὰ τῆς νοητικῆς ἐνεργείας της, ἐφαρμόζουσα τὸν νόμον τοῦ λόγου, τὸν νόμον ἐν ᾧ δυνάμεθα συλλαμβάνειν τὴν αἰτίαν διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἐὰν ἡ ψυχὴ συλλαμβάνῃ τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, νοοῦσα κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὀφείλεται τῇ ψυχῇ, τῇ συνειδήσει καὶ τῷ λόγῳ. Ψυχὴ, μὴ ἔχουσα συνείδησιν ἑαυτῆς, δὲν δύναται νὰ τὴν συλλάβῃ, καθὼς ἡ μὴ κατὰ τὸν νόμον τοῦ λόγου νοοῦσα ψυχὴ δὲν δύναται ὡςαύτως νὰ τὴν συλλάβῃ. Ὅπως δὲ ἡ ψυχὴ συλλάβῃ

οἱανδήποτε γενικὴν ἰδέαν, ὀφείλει συγκρίνειν, διακρίνειν, γενικεύειν. Ἀλλ' ὅπως συλλάβῃ τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, οὐδὲν παρόμοιον πράττει. Λέγει δὲ μόνον: Σύνοιδα ὅτι εἰμὶ αἰτία σχετικὴ καὶ ἐξαρτωμένη· ἐννοῶ ὑπεράνω μου αἰτίαν ἀπόλυτον καὶ ἀναγκαίαν, ἀφ' ἧς ἐξαρτῶμαι. Εἰ μὲν ἡ συνείδησις ὅτι ἐσμὲν συγχρόνως αἰτία καὶ ἀποτέλεσμά ἐστι ψευδής, ἡ ἰδέα τῆς ἀπολύτου αἰτίας, ἐξ ἧς ἐξαρτώμεθα, ἐστὶν ὡσαύτως ψευδής. Εἰ δὲ πάλιν ἡ συνείδησις τῆς ὑπάρξεως καὶ φύσεως ἡμῶν ἐστιν ἀληθής, ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὀφείλει εἶναι ὡσαύτως ἀληθής. Ἀπιστοῦντες εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ὀφείλομεν ἀμέσως παύσασθαι πιστεύειν εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν ὕπαρξιν, ὀφείλομεν παύσασθαι πιστεύειν ὅτι ἐσμὲν συγχρόνως αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα. Ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἀδύνατον. Ὅθεν κατὰ μείζονα λόγον ἐστὶν ἀδύνατον πιστεύειν ὅτι ἡ αἰτία τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως δὲν ὑπάρχει. Ὁ ἄθεος ἢ ὁ σκεπτικὸς, ὁ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, ἐστὶν ἄφρων ἢ ψεύστης, ἐπειδὴ λέγει ὅ,τι ἡ συνείδησις αὐτοῦ καταψεύδει καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ.

Ἡ ἰδέα, καθὼς ἀλλαχοῦ ἀπεδείξαμεν, ἐστὶ τὸ μέτρον τῆς γνώσεως ἑκάστου ὄντος, καὶ οὐχὶ τὸ μέτρον τῆς πραγματικότητος αὐτοῦ. Τώρα, ἐπειδὴ ἡ γνῶσις ἡμῶν ἐστιν ἀτελὴς, αὐξάνουσα κατὰ λόγον τῆς διανοητικῆς ἡμῶν ἐργασίας, πᾶσαι ἡμῶν αἱ ἰδέαι εἰσὶ προοδευτικαὶ, καὶ ὑποκείμεναι εἰς τὸν νόμον τῆς τελειοποιήσεως. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν δυνάμεθα

νὰ εὕρωμεν τὰς αὐτὰς ἰδέας, οὐ μόνον παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς καὶ ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ αὐτῷ ἀτόμῳ. « Ὅτε ἤμην νήπιος, λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου » (Α. Κορ. ΙΓ', 11). Ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πᾶσαι ἡμῶν αἱ ἰδέαι εἰσὶ ψευδεῖς, ἐπειδή εἰσιν ἀτελεῖς. Πρέπει νὰ προσέχωμεν τῷ μὴ συγχέειν τὸ ἀτελὲς μετὰ τοῦ ψευδοῦς, τὰς ἀτελεῖς ἰδέας πρὸς τὰς ψευδεῖς. Ὅταν ἐννοῶ τὸν Θεὸν ὡς αἰτίαν πάσης ὑπάρξεως, ἡ ἰδέα αὕτη ἐστὶ λίαν ἀτελής· ἐπειδὴ δὲν δύναμαι δι' αὐτῆς νὰ γνωρίσω τὸν Θεὸν, ὡς γινώσκει αὐτὸς ἑαυτόν. Ἀλλ' ὅμως ἐστὶν ἀληθὴς, ἐπειδὴ παρίστησί τι ἀληθῶς ἀνῆκον εἰς τὸν Θεὸν, ἐπειδὴ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐδόλως ἀπατῶμαι πιστεύων, ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἡ αἰτία πάσης ὑπάρξεως, ἔστω καὶ λίαν ἀτελὴς ἡ τοιαύτη γνῶσίς μου. Ἀλλ' ἐὰν παριστῶ τὸν Θεὸν ὥς τι ὂν ἀμαθὲς, πράττον, μὴ εἰδὸς τί πράττει, ἡ ἰδέα αὕτη οὐκ ἔστι πλέον ἀτελὴς, οὖσα ἐντελῶς ψευδὴς, ἐπειδὴ δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ πρᾶγμα. Ὅθεν φυσικόν ἐστι τῷ ἀνθρώπῳ γινώσκειν ἀτελῶς τὰ πράγματα, ἀλλ' οὐδόλως αὐτῷ φυσικὸν ἀπατᾶσθαι. Διὰ τοῦτο, οἱ ἐφευρεταὶ τοῦ ψεύδους καὶ πάντες οἱ εἰς αὐτὸ τυφλῶς πιστεύοντες, εἰσὶν ὑπεύθυνοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας. Ὁ Καρτέσιος ἠπατᾶτο προσέτι, νομίζων ὅτι ἡ πλάνη ἐστὶ συνέπεια

τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας, καὶ αἱ σχολαὶ συναπατῶνται αὐτῷ ἀσπαζόμεναι τὴν πλάνην αὐτοῦ.

Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ τὴν ὁποίαν συνελάβομέν ἐστιν ἀληθής, ἀλλ' ἀτελής, ὑποκειμένη εἰς τὸν νόμον τῆς προόδου. Πρόοδον δὲ ἐννοοῦμεν τὸ ἀναχωρεῖν ἐξ ἀγαθοῦ τινος σημείου, καὶ διευθύνεσθαι πρός τι τέλος ὂν τέλειον. Ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ π. χ. ἔχει ἀρχὴν καλὴν, καὶ τέλος ἄριστον. Ἡ ἀρχή ἐστιν αὕτη: Ὁ Θεός ἐστιν ἡ αἰτία πάσης ὑπάρξεως, τὸ ἀπόλυτον, ἀναγκαῖον καὶ τέλειον ὄν. Τέλος δὲ, τὸ γινώσκειν τὸν Θεὸν, ὡς γινώσκει αὐτὸς ἑαυτόν. Προοδεύομεν λοιπὸν ἐν τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, ὅταν, κάτοχοι ὄντες τῆς στοιχειώδους ταύτης γνώσεως, προχωροῦμεν ἀκαταπαύστως πρὸς τὴν τελείαν γνῶσιν. Ἀλλὰ πῶς δυνάμεθα προοδεῦσαι ἐν τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ; Προβαίνοντες διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, ἣν ἠκολουθήσαμεν ἀρχόμενοι, οἷον παρατηροῦντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς διὰ τῆς συνειδήσεως, καὶ ἐφαρμόζοντες ἐν τῷ παρατηρεῖν τὸν νόμον τοῦ λόγου. Παρατηρῶ, λόγου χάριν, ὅτι ἡ θέλησίς μου ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ ἐνεργεῖν, καὶ ὅτι, καθ' ἣν στιγμὴν θέλει νὰ κινήσῃ τὸ σῶμά μου, τοῦτο κινεῖται. Ἐφαρμόζων δὲ εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, συλλαμβάνω ὅτι ἡ πρώτη αἰτία ὀφείλει ὡσαύτως ἔχειν τὴν δύναμιν τοῦ ποιεῖν ἀμέσως πᾶν ὅ,τι βούλεται, καὶ ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἀπολύτου αἰτίας ὀφείλει ἐπίσης εἶναι ἄπειρος καὶ ἀπόλυτος. Τοῦτον τὸν τρόπον ἀποκτῶ τὴν ἰδέαν τῆς παντοδυναμίας, ἣν ἀποδίδωμι τῷ

Θεῷ. Ὡςαύτως, παρατηρῶν, ὅτι ἡ θέλησίς μου στέργει ποιεῖν τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποφεύγειν τὸ κακὸν, ὅτι ἐνεργοῦσα ὑποτάσσεται εἰς τὰς συμβουλὰς τῆς συνέσεως καὶ φρονήσεως, ἀποκρούουσα πᾶν τὸ αὐθαίρετον καὶ ἰδιότροπον, συμπεραίνω ὅτι ἡ ἀπόλυτος αἰτία ἔχει σύνεσιν τελείαν εἰς ἣν ὑπείκει τὸ θέλημά της, ὅτι ἡ παντοδυναμία της συνίσταται εἰς τὸ ποιεῖν μόνον ἔργα σοφίας, καὶ οὐδέποτε τοὐναντίον. Πράττειν δὲ μετὰ σοφίας, τοῦτό ἐστι δικαιοσύνη. Ὁ Θεὸς, ὢν τελείως σοφὸς καὶ δυνατὸς, ἐστὶν ἐπίσης τελείως δίκαιος, καὶ ἐν τῷ ποιεῖν τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ ἐστι μακάριος.

Παρατηρῶν ὅτι δύναμαι νὰ γνωρίσω αὐτὸς ἐμαυτὸν καὶ νὰ λάβω ἰδέαν τινὰ περὶ ἐμαυτοῦ, συλλαμβάνω ὅτι ὁ Θεὸς ὀφείλει ἔχειν ἀναγκαίως τὴν αὐτὴν δύναμιν εἰς τρόπον τέλειον. Συλλαμβάνω ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἰδέαν, ἥτις παρίστησιν αὐτὸν οἷός ἐστι, καὶ ἐν ᾗ ὁ Θεὸς καθορᾷ ὅλον αὐτοῦ τὸ ὂν καὶ πᾶσαν τὴν αὐτοῦ τελειότητα. Ἑπομένως ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστιν εἷς ἄλλος Θεὸς, καὶ οἱ δύο Θεοί εἰσι συναΐδιοι καὶ ἀχώριστοι· διότι ὅλως ἀναγκαῖον ἵνα ὁ Θεὸς κατέχει πάντοτε τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, γινώσκων αὐτὸς ἑαυτόν. Φθάσας εἰς ταύτην τὴν σύλληψιν, συλλαμβάνω περιπλέον, ὅτι οἱ δύο Θεοὶ ἀμοιβαίως γινώσκονται καὶ ἀγαπῶνται, ἔχοντες τὴν αὐτὴν συνείδησιν, τὸν αὐτὸν ἔρωτα καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. Τὸ Πνεῦμα τῶν δύο Θεῶν ὀφείλει εἶναι εἷς ἄλλος Θεὸς τῆς αὐτῆς φύσεως καὶ τῆς αὐτῆς τελειότητος, ὅθεν συλλαμβάνω

ὅτι ὁ Θεὸς ὀφείλει εἶναι ἀναγκαίως τὸ τέλειον ὂν ἐν τρισὶ τελείοις προςώποις: ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Δύναμαι προςέτι φθάσαι εἰς τὴν γνῶσιν ταύτην καὶ διὰ τοῦ ἑπομένου τρόπου.

Ἡ ἀνάλυσις τῆς νοήσεως καὶ συνειδήσεως μοὶ δεικνύει ὅτι τὸ ἐγώ ἐστι μόνον τὸ ὑποκείμενον τῆς νοήσεως καὶ συνειδήσεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αὐτῶν ἡ αἰτία. Νοῶ, ἔχων τὴν συνείδησιν ὅτι εἰμὶ καὶ νοῶ. Τώρα, τὸ δίδον μοι τὴν συνείδησίν ἐστιν ἄλλο ἢ ἐγὼ, καὶ τὸ ποιοῦν με νοεῖν ἐστιν ἀνώτερον ἐμοῦ. Ὁ Θεὸς ὀφείλει ὡςαύτως νοεῖν καὶ ἔχειν συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς νοήσεως αὐτοῦ. Πρώτη καὶ ἀπόλυτος ὢν αἰτία, ὀφείλει συγχρόνως εἶναι αἰτία τῆς τε συνειδήσεως αὐτοῦ καὶ νοήσεως, ἔχων συνείδησιν καὶ νόησιν τελείας. Ἡ συνείδησις καὶ ἡ νόησις τοῦ Θεοῦ διακρίνονται αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καθὼς τὰ ἀποτελέσματα διακρίνονται τῆς ἑαυτῶν αἰτίας. Ἑπομένως, ἥ τε συνείδησις, ἥ τε νόησις τοῦ Θεοῦ, τέλειαι οὖσαι, ὡς αὐτὸς ὁ Θεὸς, ὀφείλουσιν ἀναγκαίως εἶναι δύο ἄλλοι Θεοὶ ἀχώριστοι τῆς ἑαυτῶν αἰτίας. Ἡ συνείδησις τοῦ Θεοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὂν ἡ αἰτία τῆς ἐμῆς συνειδήσεως. Ἡ νόησις τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὢν ἡ αἰτία τῆς ἐμῆς νοήσεως, καὶ ἰδοὺ πάλιν ἔφθασα εἰς τὴν αὐτὴν γνῶσιν ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ὂν τέλειον ἐν τρισὶ τελείοις προςώποις.

Ἀπεδείξαμεν ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστι προοδευτικὴ, προοδεύουσα καθ' ὃν νόμον ἄρχεται. Ἐὰν ἡ τοῦ Θεοῦ ἰδέα τυγχάνῃ οὖσα προοδευτικὴ, πᾶσαι αἱ ἀλ-

λαι ἰδέαι ὀφείλουσιν εἶναι ἐπίσης τοιαῦται. Ἡμεῖς σχηματίζομεν αὐτὰς, κατὰ τοὺς βεβαιωθέντας νόμους, καὶ ἡμεῖς αὐτὰς τροποποιοῦμεν, προχωροῦντες εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων.

Ἵνα λύσῃ τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἰδεῶν ἡ νεωτέρα φιλοσοφία, διαιρεθεῖσα ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῆς εἰς δύο ἀντικειμένας σχολὰς, τὴν τοῦ ἐμπειρισμοῦ καὶ τὴν τοῦ ὀρθολογισμοῦ, προέτεινε δύο ἐπίσης ἀντιθέτους ἀλλήλαις ὑποθέσεις, τὴν τοῦ ἐμφύτου καὶ τὴν τοῦ ἀγράφου πίνακος. Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία, ἀποκρινομένη εἰς τὸ αὐτὸ ζήτημα, οὐδεμίαν ἔχει νὰ προτείνῃ ὑπόθεσιν. Τὰ γεγονότα τῆς συνειδήσεως καὶ νοήσεως, ἰδοὺ τὸ σημεῖον ἐξ οὗ ὁρμᾶται. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν γεγονότων καὶ τῶν διεπόντων αὐτὰ νόμων ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία συνάγει, ὅτι ἡ ψυχὴ, διὰ τῶν αἰσθήσεων, τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου κοινωνοῦσα μετὰ τοῦ κόσμου, τοῦ Θεοῦ καὶ μεθ' ἑαυτῆς, πορίζεται διὰ τῆς ἐνεργείας της τὰς ἰδέας ἐξ ὅλων τῶν ὄντων μεθ' ὧν κοινωνεῖ, αὐτὰς αὐτὴ σχηματίζουσα διὰ τοῦ νοεῖν κατὰ τὸν νόμον τοῦ λόγου. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ ἀρχὴ ὅλων ἡμῶν τῶν ἰδεῶν εἰσιν ὅλα τὰ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα. Ἡ δὲ αἰτία τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῶν ἐστιν ἡ ψυχὴ, βοηθουμένη ὑπὸ τῶν αἰσθητηρίων, τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου. Ἡ συνείδησις παρέχει τῇ ψυχῇ τὴν δύναμιν τοῦ νοεῖν. Ὁ λόγος αὐτῇ παρέχει τὸν νόμον τῆς νοήσεως, καὶ τὰ αἰσθητήρια ἀποτελοῦσι τὸ ὄργανον τῆς νοήσεως. Εἰς

τὰς ὑποθέσεις τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία ἀντιτάσσει τὴν θεωρίαν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν πραγμάτων. Ἡ θεωρία αὕτη οὐδεμίαν παραδέχεται ἔμφυτον ἰδέαν, ἐπειδὴ ὅλαι αἱ ἰδέαι εἰσὶ προοδευτικαί, καὶ ἡ πρόοδος δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἐγκεχαραγμένας καὶ προηγουμένως ταῖς ψυχαῖς ἐντετυπωμένας ἰδέας, ὡς ἡ σφραγὶς τοῦ ἐργάτου ἐπὶ τοῦ ἔργου του. Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία δὲν θεωρεῖ ὡσαύτως τὴν ψυχὴν ὡς ἄγραφον πίνακα, καὶ τὰ αἰσθητήρια ὡς τὴν μόνην πηγὴν ὅλων τῶν ἰδεῶν, θεωροῦσα τὴν ψυχὴν ὡς ἠθικὴν αἰτίαν, ἥτις, διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς συνειδήσεως, γινώσκει τὸν Θεὸν καὶ ἑαυτήν.

Εἰ τὸ ἔμφυτόν ἐστι χίμαιρα, ὁποία τις ἔσται ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία ἀποδείξεως, στηριζομένης ἐπ' αὐτοῦ; Δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς πλάνης; Δυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν βεβαίαν ἀναμφίβολόν τινα ἀλήθειαν διά τινος σκοτεινῆς, ἀβεβαίας καὶ ἐντελῶς ψευδοῦς ὑποθέσεως; Ὅταν τὰ ζοφερὰ νέφη τίθωνται μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ ἡλίου, τί τὸ συμβαῖνον; Τοιαύτη ὅμως ἀντεπιστημονικὴ ἀπόδειξις, ἔχουσα τὴν ἀποστολὴν τοῦ διαχῦσαι τὸ σκότος, διαδοῦναι τὴν ἀμφιβολίαν, τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀθεΐαν, ἐνεκρίθη μάλιστα καὶ παρεδέχθη ὑπὸ τῶν διασημοτέρων θεολόγων Ἐκκλησίας, ἀξιούσης ἔχειν τὸ μονοπωλεῖον τοῦ ἀπταίστου ἐπὶ θεολογικῶν ζητημάτων. Εἰ σήμερον οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ ἄθεοι φαίνονται πολυπληθέστατοι, αἰτία ἐστὶν ἡ νομιζομένη περὶ τῆς

ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀπόδειξις, εἰςαχθεῖσα ὑπὸ Καρτεσίου· διότι αὐτὸς διέδωκε τὴν πρόληψιν ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπεδείχθη εἰςέτι ἀποχρώντως, καὶ ἡ αὐτοῦ ἐξοχότης διὰ νέας καὶ πρωτοτύπου ἀποδείξεως, κατέστησε βεβαίαν ταύτην τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ αἰῶνας μείνασαν ἀμφίβολον. Ὅθεν εὐκόλως οἱ ἀντίπαλοί του διέψευσαν τὴν χίμαιραν τοῦ ἐμφύτου δι' ἀναντιῤῥήτων λόγων, συμπεράναντες ἐντεῦθεν τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ Θεοῦ, ἢ τοὐλάχιστον ὅτι ἡ ὕπαρξις αὕτη ἐπιστημονικῶς εἰςέτι δὲν ἀπεδείχθη. Ἡ δὲ ἐκκλησία, ἥτις ἔχει ὡς ἀρχὴν τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν διὰ τῆς τυφλῆς πίστεως, δὲν ἠδύνατο νὰ διευκρινήσῃ τὸ ζήτημα, ὥςτε ἡ κοινὴ γνώμη ἔμελλε νὰ κλίνῃ πρὸς τὸν ἐμπειρισμὸν, ὅλως ἀποῤῥίπτουσα τὸ ὑπὲρ φύσιν. Οἱ δὲ εἰς αὐτὸ πιστεύοντές εἰσιν οἱ ὀπαδοὶ τῆς τυφλῆς πίστεως, καθάπερ τινὲς φιλόσοφοι πνευματισταὶ, ὧν ἡ πίστις οὐχ ἧττόν ἐστι τυφλὴ, διότι δὲν γινώσκουσιν ἄλλον τρόπον ἢ τὸν τοῦ Καρτεσίου, πειρώμενον οὕτως ἢ ἄλλως νὰ δείξῃ τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς πλάνης. Οὗτοι οἱ φιλόσοφοι ὀφείλουσι τώρα ν' ἀνοικοδομήσωσι τὴν οἰκίαν αὐτῶν σοφώτερον τοῦ διδασκάλου των, φοβούμενοι μὴ πέσῃ εἰς τὴν πρώτην τοῦ ἀνέμου πνοήν. Ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἔθετο ὡς θεμέλιον τῆς οἰκοδομῆς του: Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω. Ἔπειτα ἐπὶ τοῦ στερεοῦ καὶ ἀκλονήτου τούτου θεμελίου, καθὼς ἐνόμιζεν αὐτὸ, ἀνώρθωσε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἐμφύτου ὡς στήλην βαστάζουσαν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὸν

Θεὸν καὶ τὸν κόσμον, πᾶσαν τὴν φυσικὴν καὶ μεταφυσικήν. Τὸ θεμέλιον συνετρίβη, ἡ στήλη ἔπεσε, πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ κατέρρευσεν. Εἴπατέ μοι λοιπὸν, ὦ φιλόσοφοι πνευματισταὶ, ποῦ ἐςιν ἡ πνευματικὴ ὑμῶν οἰκία; Βεβαίως ζητεῖτε νὰ τὴν ἀνεγείρητε· εἰ χρείαν ἔχετε ὑποδείγματος, ἔλθετε ἰδεῖν τὸν πνευματικὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ᾠκοδομημένον ἐπὶ τῆς πέτρας. Πόσον ἐστὶν ὡραῖος! πόσον στερεός! Οὔτε οἱ τρικυμιώδεις ἄνεμοι τῆς μεσημβρίας, οὔτε οἱ τοῦ βορρᾶ δύνανται αὐτὸν διασεῖσαι. Διότι ᾠκοδόμηται ἐπὶ τῆς πέτρας, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ οὐχὶ ἐπὶ ἑνὸς ἀνθρώπου καλουμένου Πέτρου.

Εἰ τὸ ἔμφυτον καὶ ὁ ἄγραφος πίναξ εἰσὶ δύο ἄκρα ἐναντία, ἡ θεωρία τῆς τάξεως καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν πραγμάτων τίθεται ἐν τῷ μέσῳ. Ἀλλὰ τὸ μέσον οὐκ ἔστιν ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν ἄκρων, ὡς οὐδόλως πρὸς αὐτὰ σχετιζόμενον. Τίθεται δὲ μεταξὺ τῶν ἄκρων ὅπως αὐτὰ χωρίσῃ, θέσῃ πέρας εἰς τὴν πάλην αὐτῶν καὶ αὐτὰ ἐξαφανίσῃ. Αἱ ὑποθέσεις τοῦ ἐμφύτου καὶ τοῦ ἀγράφου πίνακος, ἤτοι ὁ ἐμπειρισμὸς καὶ ὀρθολογισμὸς, ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν, ἄχρι τῆς σήμερον, ἀντιμάχονται, διαμιλλώμενοι τὸν τίτλον τῆς ἀληθείας καὶ τὰς ὀφειλομένας αὐτῇ τιμάς. Ἡ ἐμπειρικὴ σχολὴ ἀναιρεῖ τὴν τοῦ ἐμφύτου χίμαιραν, ἀξιοῦσα κατέχειν τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ ἀποδεικνύει τὸν ἀντίπαλόν της πλανώμενον ἐν τῷ ψεύδει. Ἡ ὀρθολογικὴ σχολὴ ἀμοιβαίως θραύει τὸν ἄγραφον πίνακα, διατηροῦσα ὡς ἀλήθειαν τὴν προς-

φιλεστάτην αὐτῇ χίμαιραν, ἐπειδὴ ἀποδεικνύει τὸν ἀντίπαλόν της ἑτέρας ἀντεχόμενον χιμαίρας. Ὑπάρχει δὲ καὶ τρίτη σχολὴ, ἐκλεκτικὴ καλουμένη, ἥτις ἐπαγωνίζεται νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς δύο φυσικοὺς ἐχθροὺς, ἢ νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν ἐν ταῖς δυσὶν ἀντιθέτοις πλάναις, λέγουσα πρὸς τοὺς ἑαυτῆς συναδέλφους. « Ἀδελφοί μου, μὴ ἀλληλομαχεῖτε· ποιήσωμεν εἰρήνην. Ἕκαστος ἡμῶν ἔχει δίκαιον, καὶ ἄδικον. Ἐγὼ δὲ μόνη δύναμαι νὰ ἐκλέξω τὸ ἀληθὲς καὶ νὰ ἀποῤῥίψω τὸ ψευδές. Ἐστὲ λοιπὸν ἓν δι' ἐμοῦ, ἢ μᾶλλον ἀφανίσθητε ἀμφότεροι ἐνώπιόν μου. Εἰμὶ ἡ φρόνιμος μέλισσα, καὶ ὅλος ὁ κόσμος ὀφείλει φαγεῖν ἐκ τοῦ μέλιτός μου ». Ἐνταῦθα οἱ δύο ἐχθροὶ καταλαμβάνουσιν ὅτι ἔχουσι κοινὸν ἐχθρὸν, καὶ ἄρχονται αὐτὸν πολεμοῦντες. Ἀλλὰ τότε ἡ κωμῳδία γίνεται πλήρης. Ἡ θεωρία τοῦ μέσου, ἀληθὴς καθ' ἑαυτὴν καὶ δι' ἑαυτῆς δώσει τέλος εἰς τὴν ἀξιοθρήνητον μᾶλλον ἢ γελοίαν ταύτην κωμῳδίαν, παιζομένην ἄχρι τῆς σήμερον ἐν τῇ Δύσει ὑπὸ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, λέγουσα πρὸς τὰς τρεῖς ταύτας σχολὰς τῆς ἀταξίας καὶ τοῦ θορύβου. « Ὑμεῖς ἐστε πάντες τέκνα τοῦ ψεύδους· ἀφανίσθητε ἐνώπιόν μου ἥτις εἰμὶ ἡ ἀλήθεια. Τὸ φῶς μου καταδείξει τὴν τερατώδη φύσιν καὶ νόθον ὑμῶν καταγωγήν ».

Τῷ ὄντι, ἡ ἀλήθειά ἐστι καθ' ἑαυτὴν καθαρὰ, δυναμένη καθαρὰ καταστῆσαι τὰ δι' ἑαυτῶν σκοτεινά. Βλέπομεν τὸν ἥλιον ἕνεκα τοῦ ἡλίου. Βλέπομεν τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς σώματα χάριν τοῦ ἡλιακοῦ φω-

τός. Ὁ Ἰησοῦς ἐστιν ἡ Αὐτοαλήθεια, ἢ ὁ ἥλιος τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Οὗτος ὁ ἥλιός ἐστι καθ' ἑαυτὸν καθαρὸς, τὸν ὁποῖον βλέπομεν καὶ καταλαμβάνομεν δι' αὐτοῦ μόνου, καθαρὸν ἔχοντες ὀφθαλμὸν, ἐπειδὴ οἱ ἀκάθαρτοι ἢ τυφλοὶ ὀφθαλμοὶ δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρωσι τὴν αὐτοῦ καθαρότητα. Οὗτός ἐςιν ὁ ἥλιος, ὁ φωτίζων πᾶν τὸ ἐν σκότει κρυπτόμενον. Τῇ βοηθείᾳ τοῦ λόγου καὶ τοῦ φωτὸς αὐτοῦ ἐρχόμεθα νὰ καταδείξωμεν τὴν φύσιν τῶν σχολῶν, ὅπως πληρώσωμεν τὴν προφητείαν τοῦ Παύλου ἔχουσαν οὕτως « Ὃν τρόπον δὲ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησαν Μωϋσεῖ, οὕτως καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ, ἄνθρωποι κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν. Ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον· ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἡ ἐκείνων ἐγένετο » (Β. Τιμ. Γ'. 8).

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΦΥΣΕΩΣ

ΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

Θέτειν τὸ ζήτημα περὶ τῆς φύσεως τῶν σχολῶν ἐστι θέτειν τὸ ζήτημα περὶ τῆς φύσεως τῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐν αὐταῖς διδάσκεται. Διὰ τῆς ἐπικρίσεως τῶν κανόνων τοῦ λόγου τῆς μεθόδου, τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀξιουμένης ἀποδείξεως περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως, ἐδείξαμεν ὅτι ἡ Καρτεσιανὴ ἢ καλουμένη στρεβλῶς ὀρθολογικὴ σχολὴ ἀντέχεται φιλοσοφίας, μὴ ἐχούσης οὔτε κανόνα, οὔτε

μέθοδον, οὔτε ἀρχὴν, οὔτε ἀντικείμενον, οὔτε ἀλήθειαν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς ἄλλας δύο σχολὰς, τὴν ἐμπειρικὴν καὶ ἐκλεκτικὴν, δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐν αὐταῖς ἐκεῖνο οὗ τινος ἡ πρώτη στερεῖται. Τί λοιπὸν ἐν πάσαις ταῖς σχολαῖς εὑρίσκομεν; Διὰ τῆς ἑπομένης ἐπικρίσεως τοῦ ἐμφύτου, καὶ τοῦ ἀγράφου πίνακος θὰ τὸ μάθωμεν. Αὕτη δὲ ἡ ἐπίκρισις ἐξηγήσει ἀρκούντως τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν, ἀνακαλύπτουσα τό τε ποιητικὸν καὶ τελικὸν αὐτῆς αἴτιον.

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ
ΤΟΥ ΕΜΦΥΤΟΥ.

Τί ἐστιν ἔμφυτον; Ὁρίζουσιν αὐτὸ δύναμιν τοῦ ἐξάγειν ἰδέαν τινα ἐξ ἑαυτοῦ. Ὁ Λεϊβνίτσιος, διάσημος φιλόσοφος τῆς καρτεσιανῆς σχολῆς, οὕτως ἠνόει τὸ ἔμφυτον. «Ὅπως ἰδέα τις ᾖ ἔμφυτος, ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ τὴν πηγὴν αὐτῆς ἐν ἡμῖν. Τοῦτο δὲ μόνον, ὅτι δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐξ ἡμῶν, ποιεῖ τὸ ἔμφυτον αὐτῆς».

Ἡ δύναμις τοῦ ἐξάγειν ἰδέαν τινὰ ἐξ ἑαυτοῦ προσήκει μόνῳ τῷ Θεῷ. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐμφύτου ὅλως ψευδὴς ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, αὐστηρῶς ἐστιν ἀληθὴς ὡς πρὸς τὸν Θεόν· ἐπειδὴ ὁ κτίσας τὸν κόσμον καὶ δοὺς αὐτῷ σχῆμα τόσον ὡραῖον καὶ τόσῳ θαυμαστὸν, οὐδὲν ἔχει ἐκ τοῦ κόσμου τούτου μαθεῖν, οὔτε δύναται, καθὼς ἡμεῖς, ἀποκτῆσαι ἐξ αὐτοῦ ἰδέας. Μόνος ὁ Θεὸς τὸ πρῶτον ὂν, τὸ ὂν κατ' ἐξοχὴν, ὁ Θεὸς μόνος δύναται ἐξάγειν ἐξ ἑαυτοῦ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ, καὶ

πᾶσαν ἄλλην ἰδέαν, περιεχομένην ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἰδέᾳ, ἥτις καλεῖται Ῥῆμα Θεοῦ, Λόγος Θεοῦ, Υἱὸς Θεοῦ. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ ἔμφυτος ἰδέα, ἡ ἰδέα τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἀληθειῶν ἡ ἀλήθεια, ἡ παριστῶσα τὸ πρῶτον, τὸ ἀπόλυτον καὶ τέλειον ὄν, καὶ πάντα τὰ ὄντα. Ὁ κόσμος ἐστὶν ὕλη κτισθεῖσα ὑπὸ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ὕλη, ἥτις ἐδέξατο τὸν τύπον τοῦ θείου ἰδανικοῦ, ὕλη σχηματισθεῖσα, ὀργανισθεῖσα, διαταχθεῖσα κατὰ τὸ σχέδιον, τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ Λόγῳ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Ὁ κόσμος οὕτω νοούμενός ἐστιν ἀπαύγασμα τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ, κάτοπτρον ποιηθὲν πρὸς τὴν ἔμμεσον θεωρίαν τῆς αἰωνίου ἀληθείας, μέσον δραστικὸν πρὸς τὸ μεταδιδόναι ἡμῖν τὰς ἐμφύτους ἐν τῷ Θεῷ ἰδέας καὶ οὐχὶ ἐν ἡμῖν, οἵτινες ὀφείλομεν αὐτὰς ἀποκτᾷν διὰ τῆς μεθοδικῆς καὶ λογικῆς ἡμῶν ἐργασίας.

Διὰ τῆς ἀντιλήψεως πολλῶν δένδρων σχηματίζω τὴν γενικὴν ἰδέαν τοῦ δένδρου. Εἰ μὴ ὁ κόσμος εἶχε δένδρα, οὐδέποτε θὰ ἠδυνάμην νὰ ἀποκτήσω τὴν ἰδέαν τοῦ δένδρου, ἢ νὰ τὴν ἐξάξω ἐξ ἐμαυτοῦ. Ἀλλ' ὁ Θεός, ὁ ποιήσας τὰ δένδρα, ὤφειλεν ἔχειν τὴν ἰδέαν αὐτῶν, μὴ δυνάμενος ἔχειν αὐτὴν ἢ ἐξ ἑαυτοῦ. Λοιπόν, καθόσον ἀφορᾷ ἐμέ, ἡ ἰδέα τοῦ δένδρου ἀπεκτήθη· ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν Θεόν ἐστιν ἔμφυτος, συνυπάρχουσα αἰωνίως μετ' αὐτοῦ. Συλλαμβάνειν τὸ δένδρον οἷον ὁ Θεὸς αὐτὸ συνέλαβε πρὸ τοῦ ποιῆσαι τὰ δένδρα, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, συλλαμβάνειν τὸ σχέδιον καθ'

ὃ ὁ Πλάστης διέταξε τὸν κόσμον, γινώσκειν, ὡς γινώσκει ὁ Θεός, ἐστὶ τὸ σημεῖον πρὸς ὃ κατὰ Πλάτωνα ἡ ἐπιστήμη ἀποβλέπειν ὀφείλει. Ὁ μέγας οὗτος φιλόσοφος ἠδυνήθη καλῶς ἐννοῆσαι, ἔνθεν μέν, ὅτι ἡ ὕλη ἐστὶ μεταβλητὴ καὶ ποικίλη, δυναμένη περιβληθῆναι μύρια σχήματα· ἔνθεν δέ, ὅτι ταῦτα τὰ σχήματα ἀνταποκρίνονται πρὸς ἰδέας ὁριστικὰς καὶ ἀμεταβλήτους ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ Θεοῦ· ἐπομένως, κατ' αὐτόν, ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ μεταχειρίζηται τὸν κόσμον, ὅπως εἰςδύσῃ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, ἔνθα ὑπάρχει ὁ τέλειος κόσμος, ὁ κόσμος τοῦ μέτρου, τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀληθείας. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος οὐκ ἔστι τελεία φιλοσοφία, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλὰ φιλοσοφία ἀληθής, φιλοσοφία προςεγγίζουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν Θεόν, φιλοσοφία ὑψοῦσα καὶ βελτιοῦσα τὴν ψυχήν. Ὁ Πλάτων ἐστὶν ὁ μόνος φιλόσοφος, ὅστις ἠδυνήθη προαισθανθῆναι καὶ προϊδεῖν τὰς ὑπὸ τοῦ σαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ φανερωθείσας ἀληθείας. Ἡ ἠθική του ἐστὶν ὡς ἔγγιστα ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ μεταφυσική του τείνει πρὸς τὴν κατάληψιν τῶν φωτεινῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ δογμάτων. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας οὐδένα ἔχει δεύτερον Πλάτωνα, οὔτε πρὸ αὐτοῦ, οὔτε μετ' αὐτόν. Ὅ,τι ἔπραξεν ὁ Μωϋσῆς ὑπὲρ τῆς προπαρασκευαστικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ θρησκείας, τοῦτ' αὐτὸ ἐποίησεν ὁ Πλάτων ὑπὲρ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἥτις ἔμελλεν ἄγειν πρὸς τὸν Χριςόν. Ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Πλάτων εὐτύχησαν παρασκευάσαι τὴν ὁδὸν τοῦ

μέλλοντος ἐλθεῖν ὅπως ἐν ἑαυτῷ συνενώσῃ τὴν ἀληθῆ θρησκείαν, τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀληθῆ πολιτείαν, καὶ γένηται αὐτῶν ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ ἀντικείμενον.

Ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀποδίδει τῷ Θεῷ μὲν τὸ ἔμφυτον τῶν ἰδεῶν, τῷ ἀνθρώπῳ δὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἀποκτᾷν αὐτὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ λόγου. Κατὰ τὴν θεωρίαν ἡμῶν, ἡ ψυχὴ σχηματίζει τὰς ἑαυτῆς ἰδέας, οὖσα ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὄντα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Παρὰ τῷ Θεῷ τὰ πάντα ἐστὶν ἔμφυτα. Παρ' ἡμῖν ὅλα ἀποκτητὰ, ὅλα προέρχονται ἐκ Θεοῦ. Συμφωνοῦμεν τῷ Πλάτωνι, ἀλλὰ διαφωνοῦμεν πρὸ τὸν Καρτέσιον, ὅστις ἀποδίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν, ἀναγνωρίζων εἰς τὸν ἄνθρωπον θείαν τινὰ ἰδιότητα, ὅπως ποιήσῃ ἡμᾶς πιστεῦσαι βαθμηδὸν ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς, ἀλλ' ὅτι ὁ ἄνθρωπός ἐστι Θεός. Τῷ ὄντι, ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἐμφύτου, θεωρουμένη ὡς ἀλήθεια ἀναντίῤῥητος, ἄγει, ἢ πρὸς τὸν σκεπτισμὸν, ὅστις ἀρνεῖται πᾶσαν ἄλλην ὕπαρξιν, ἐξαιρουμένου τοῦ ἐ γ ὼ, ἢ πρὸς τὸν τερατώδη ἐγωϊσμὸν, ὅστις ἀντικαθίστησι τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἐ γ ώ. Καὶ ἰδοὺ ἡ ἀπόδειξις. Τεθέντος ἅπαξ, ὅτι τὸ ἡμέτερον πνεῦμα ἐξάγει τὰς ἰδέας ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ὄντων, ἐρωτῶ: Ἰδέα, ἐξαγομένη ἐκ τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἐξ ἀντικειμένου πραγματικότητα ἢ οὔ; Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκριθῶμεν μετὰ λόγου εἰς τὴν ἐρώτησιν, οὔτε καταφατικῶς, οὔτε ἀποφατικῶς. Ἐκ τούτου,

οὐδὲν νομιμώτερον καὶ λογικώτερον ἢ τὸ ἀμφιβάλλειν. Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἔμφυτος ἰδέα, ἰδέα τὴν ὁποίαν τὸ ἡμέτερον πνεῦμα ἐξάγει ἀφ' ἑαυτοῦ ἢ τὴν ὁποίαν σχηματίζει ἐκ τῆς φύσεώς του. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι τὸ πνεῦμά μου δύναται ἐξάγειν ἰδέαν τινὰ ἐκ τῆς φύσεώς του, ἕπεται ὅτι ὄν τι ὀφείλει ἀνταποκρίνεσθαι πρὸς τὴν ἰδέαν ταύτην; Ἥκιστα. Ὁ Θεὸς οὐκ ἔστιν ἑκάστῳ ἡ ἰδέα ἐξαγομένη ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ τοῦ πνεύματός του. Ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ διαφέρει ἐπ' ἄπειρον, ἀνάλογος οὖσα πάντοτε πρὸς τὴν ἱκανότητα τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον αὐτὴν ἐξ ἑαυτοῦ σχηματίζει, καὶ δὲν ἔχομεν λόγον τοῦ πιστεύειν, ὅτι πάντα ταῦτα τὰ σχήματα ἰδανικοῦ τινος Θεοῦ ἔχουσιν ἐξ ἀντικειμένου ὕπαρξιν. Λοιπὸν, οὐκ ἔστι Θεὸς, ἢ εἰ Θεὸς ὑπάρχει, οὐδεὶς δύναται τοῦτο γινώσκειν. Ὁ ὄχλος πιστεύει εἰς αὐτὸ φερόμενος ὑπὸ τυφλῆς εὐπιστίας· ἀλλ' ὁ φιλόσοφος ὀφείλει περὶ αὐτοῦ ἀμφιβάλλειν.

Οὐδεμία γενικὴ ἰδέα δύναται προελθεῖν ἐκ τῶν αἰσθήσεων. Πᾶσα γενικὴ ἰδέα ἐστὶν ἔμφυτος, ἢ ἁπλοῦν πλάσμα τοῦ πνεύματος. Αἱ ἐπιστῆμαι ἔχουσιν ὡς ἀντικείμενον πάντοτε τὸ γενικὸν, ἤτοι τὴν ἰδέαν. Πᾶσα ἐπιστήμη ἐστὶν ἐξ ὑποκειμένου· οὐδεμία ἐπιστήμη δύναται ἔχειν ὡς ἀντικείμενον τὸ ὂν, τὸ πραγματικόν. Εἰς τί λοιπὸν περιορίζεται πᾶσα ἡμῶν ἡ γνῶσις; Εἰς τὰς ἐξαγομένας ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ἰδέας, εἰς τὰ μόνα πλάσματα τοῦ πνεύματος, τὰ μὴ ἔχοντα οὐδεμίαν ἐξ ἀντικειμένου ἀξίαν.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος ἀνεγνώρισεν ὡσαύ-

τως τὴν ἰδέαν ὡς τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλ' ὁποία ὑπερμεγέθης διαφορά! ὁποία ἄβυσσος μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου ἰδανισμοῦ! Ἡ ἰδέα παρὰ Πλάτωνί ἐστιν ἐξ ἀντικειμένου· ἡ δὲ παρὰ τοῖς νεωτέροις φιλοσόφοις, ἐξ ὑποκειμένου. Ἡ μὲν ἰδέα κατὰ Πλάτωνά ἐστιν ὁ λόγος, ὅστις ἔκτισε τὸν κόσμον· ἡ δὲ τῶν νεωτέρων φιλοσόφων ἐστὶν ὁ καπνὸς τοῦ ἑαυτῶν ἐγώ. Ὁ πλατωνικὸς ἰδανισμὸς ποιεῖ πιστεύειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον· ὁ δὲ γερμανικὸς τοὐναντίον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐποίησε τὸν Θεόν· ἐπειδὴ ὅ,τι καλοῦμεν Θεὸν καὶ κόσμον οὐκ ἔστιν ἑκάστῳ ἢ αἱ ἑαυτοῦ ἰδέαι ἀφ' ἑαυτοῦ ἐξαγόμεναι. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων οἱ δύο ἰδανισμοί, ὅτι ὁ μὲν πλατωνικὸς ἀκολουθεῖ τὴν φρόνησιν, ὁ δὲ γερμανικὸς τὴν ἀφροσύνην.

Ὁ Καρτέσιος, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐμφύτου, ἐνόμισε δι' ἔλλειψιν λογικῆς, ὅτι ἀπέδειξε τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου εἰς τρόπον ἀναμφίβολον. Κατὰ δυστυχίαν ἔθετο ψευδεῖς ἀρχάς, καὶ κατ' εὐτυχίαν κακῶς ἐσυλλογίζετο. Ἀλλ' ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔχουσι τὴν εὐτυχίαν τοῦ καλῶς συλλογίζεσθαι, καὶ τὴν δυστυχίαν τοῦ πιστεύειν εἰς ψευδεῖς ἀρχάς, ἔμελλον φθάσαι εἰς ἀντίθετα ἐξαγόμενα, καὶ βεβαιῶσαι ὅτι οὐκ ἔστι Θεός, καὶ οὐχ ἧττον ὁ κόσμος, ἢ τοὐλάχιστον ὅτι ἡ ὕπαρξις αὐτῶν εἰσέτι δὲν ἀπεδείχθη. Τί λοιπὸν ὑπάρχει; Ἐγὼ καὶ αἱ ἰδέαι μου. Νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω. Ὁ μὲν Καρτέσιος ἤρξατο τεχνικῶς ἀμφιβάλλων περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ

καὶ τοῦ κόσμου ὑπάρξεως· οἱ δὲ μετ' αὐτὸν ἐτελείωσαν ἀμφιβάλλοντες περὶ αὐτῆς σπουδαίως. Τοῦτο κατ' ἀλήθειάν ἐστι πρόοδος, ἀλλὰ πρόοδος ἐκ τοῦ κακοῦ εἰς τὸ χεῖρον. Ἡ καρτεσιανὴ φιλοσοφία διὰ λοξῶν καὶ σκολιῶν ἑλιγμῶν, ἐπανέρχεται πάντοτε εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀναχωρήσεώς της, μηδὲν ἄλλο δυναμένη βεβαιῶσαι ἢ νοῶ, οὐκοῦν ὑπάρχω. Οἱ γερμανοὶ φιλόσοφοι, νομίσαντες ὅτι ἡ καρτεσιανὴ ἀρχή ἐστιν ἡ ἀληθὴς ἀρχὴ, ὡς οὖσα ἡ μόνη βεβαία καὶ ἀναμφίβολος, ἐπειράθησαν δοῦναι λόγον περὶ πάντων τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων διὰ τοῦ ἑαυτῶν ἐγὼ καὶ τῶν ἐμφύτων αὐτοῖς ἰδεῶν, ἤτοι ἐξηγμένων, ὡς ἐνόμιζον, ἐκ τοῦ ἑαυτῶν ἐγώ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐπειράθησαν διὰ τῆς πλάνης νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν τελείαν γνῶσιν παντὸς πράγματος κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς φιλοσοφίας. Ἅπαξ εἰσελθόντες ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀδυνάτου, ἔμελλον ἀναγκαίως καταλῆξαι, ἢ πρὸς τὸν σκεπτισμὸν, ὅστις ὁμολογεῖ εἰλικρινῶς τὴν ἑαυτοῦ ἄγνοιαν λέγων: οὐδὲν καταλαμβάνω· ἢ πρὸς τὸν ψευδῆ δογματισμὸν, ὅστις νομίζει ἀφελῶς ὅτι γινώσκει πάντα καὶ περὶ αὐτῶν οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει. Εἴδομεν τίνι τρόπῳ φθάνομεν εἰς τὸν σκεπτισμὸν, ἀμφιβάλλοντα περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Ἤδη ἐρχόμεθα ἰδεῖν τίνι τρόπῳ φθάνομεν εἰς τὸν ψευδῆ δογματισμὸν, ποιοῦντα ἐκ τοῦ ἐγὼ Θεὸν τὰ πάντα γινώσκοντα καὶ ποιοῦντα πάντα.

Ἅπαξ τιθέντος, ὅτι τὸ ὄν ἐστι τὸ ἐγὼ, καὶ ὅτι πᾶσα γνῶσις ἐξ αὐτοῦ προέρχεται, ἡ λέξις Θεὸς,

ἤτοι ἡ ἰδέα ὄντος ἀπολύτου, τελείου καὶ ἀναγκαίου ἀνήκει μόνον αὐτῷ. Ἐγώ ἐστιν ἴσον τῷ ἐγὼ, λέγει εἷς φιλόσοφος γερμανὸς, θέλων εἰπεῖν: πᾶσα γνῶσις πηγάζει ἐκ τοῦ ἐγὼ, καὶ πᾶν ὅ,τι γινώσκω οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ αὐτὸ τὸ ἴδιον ἐγὼ ἐν τῇ ἐκδηλώσει αὐτοῦ. Λοιπὸν, ὅλος ὁ κόσμος ἐστὶν ἐγὼ, καὶ ἐγώ εἰμι ἡ αἰτία ὅλου τοῦ κόσμου. Τῷ ὄντι, ὁ κόσμος οὐκ ἔστιν ἢ ὕλη καὶ σχῆμα. Ἡ ὕλη οὐ δύναται εἶναι ἄνευ σχήματος, καὶ τὸ σχῆμα, τουτέστιν ἡ ἰδέα ἐστὶν ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα τῆς ὕλης. Ὢν αἰτία τοῦ κρείττονος, διατί οὐκ ἂν ἤμην αἰτία τοῦ ἐλάσσονος; ὢν αἰτία τοῦ κόσμου, διατί δὲν θὰ ἤμην αἰτία τῆς ὕλης τοῦ κόσμου; Λοιπὸν ἐγώ εἰμι Θεός. Τὸ ἐγὼ καθ' ἑαυτό ἐστι τὸ ἀπόλυτον, ἀναγκαῖον καὶ τέλειον ὄν· ἡ δὲ ἔκφρασις καὶ ἐκδήλωσις αὐτοῦ ἐστι τὸ σχετικὸν, τὸ ἐξαρτώμενον καὶ τὸ ἀτελές. Τὸ ἐγὼ καθ' ἑαυτό ἐστι τὸ ἄπειρον· ἡ δὲ ἐκδήλωσις ἢ αἱ ἰδέαι αὐτοῦ, τὸ πεπερασμένον. Τὸ πεπερασμένον καὶ τὸ ἄπειρον, τὸ ἀπόλυτον καὶ τὸ σχετικὸν, τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελὲς, ἡ αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, ταῦτα πάντα καλῶς ἐξηγοῦνται διὰ τῆς μαθηματικῆς ἀρχῆς: ἐγώ ἐστιν ἴσον τῷ ἐγὼ, ἐξαιρουμένων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ὁ πτωχὸς ἰδεολόγος λησμονεῖ ὅτι ἐστὶν ὁ θεὸς τῆς στιγμῆς καὶ οὐχὶ ὁ Θεὸς τῆς αἰωνιότητος.

Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐθέσαμεν ὡς ἀρχήν: ὁ Θεὸς γινώσκει ἑαυτὸν δι' ἑαυτοῦ. Ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἠδυνήθημεν αὐστηρῶς ἐξάξαι πάσας τὰς ἰδιό-

τητας τῆς θείας φύσεως. Οἱ ἐγωϊσταὶ, ἐφαρμόζοντες εἰς τὸ ἑαυτῶν ἐγὼ τὸ προςῆκον εἰς τὸν Θεὸν, ἢ ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι τὸ ἐγὼ γινώσκει ἑαυτὸ δι' ἑαυτοῦ, καὶ ὅτι ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς γνώσεως αὐτοῦ, ὀφείλουσιν ἀναγκαίως, μένοντες πιστοὶ εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ποιῆσαι ἐκ τοῦ ἐγὼ θεόν· ἀλλ' οὗτος ὁ θεός ἐστι θεὸς χιμαιρικός. Ἐξηγούμεθα: Ὅταν πιστεύωμεν ὅτι ὁ ὄνος ἔχει πτέρυγας, ὀφείλομεν ἀναγκαίως πιστεῦσαι ὅτι ὁ ὄνος πετᾷ, καὶ ὅτι ἐστὶ πτηνόν· ἀλλ' ὁ ὄνος μετὰ πτερύγων, ὁ ὄνος πετῶν, ὁ ὄνος πτηνὸν, τοῦτο καλεῖται χίμαιρα; ἐπειδὴ ἡ κρᾶσις αὕτη οὐκ ἔςι φυσική. Ὑπάρχουσι πραγματικῶς πτέρυγες, ἀλλ' ἀνήκουσιν εἰς τὴν φύσιν τῶν πτηνῶν, καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τοῦ ὄνου. Ὡςαύτως, ὅταν πιστεύωμεν ὅτι τὸ ἐγὼ ἐξάγει τὰς ἰδέας ἀφ' ἑαυτοῦ γινῶσκον ἑαυτὸ δι' ἑαυτοῦ καὶ ὂν ἡ αἰτία τῆς γνώσεως αὐτοῦ, ὀφείλομεν ἐπίσης πιστεῦσαι ὅτι τὸ ἐγὼ δημιουργεῖ τὸν κόσμον, ὅτι τὸ ἐγώ ἐστι Θεός. Ἀλλὰ τὸ ἐγὼ, αἰτία τῆς ἰδέας καὶ τῆς γνώσεως· τὸ ἐγὼ, δημιουργὸς τοῦ κόσμου· τὸ ἐγὼ Θεὸς, οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ τερατώδης χίμαιρα, τὴν ὁποίαν ἡ πλέον χιμαιρικὴ φαντασία τῆς ἀρχαιότητος δὲν κατώρθωσε νὰ ἐφεύρῃ. Ἡ δύναμις τοῦ ἐξάγειν ἀφ' ἑαυτοῦ ἰδέας ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἐγὼ τῶν ἐγωϊστῶν· ἑπομένως, ὁ Θεός ἐστιν ἡ αἰτία πάσης ἀληθείας καὶ πάσης γνώσεως, ὁ Θεός ἐστιν ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου, καὶ οὐχὶ οἱ ἐλεύθεροι ἰδεολόγοι τῆς σχολῆς. Οἱ ἐλεύθεροι ἰδεολόγοι εἰσὶ θεοὶ, ἐὰν θέλωσιν, ἀλλὰ θεοὶ χιμαιρικοί;

θεοὶ ψευδεῖς, ἄφρονες, καὶ ἡ ἀφροσύνη των ἔςαι γνωστὴ παντὶ τῷ κόσμῳ. Εἰ οὐ δυνάμεθα εὑρεῖν ἐν τῇ καρτεσιανῇ σχολῇ οὔτε κανόνα, οὔτε μέθοδον, οὔτε ἀρχὴν, οὔτε ἀλήθειαν, εὑρίσκομεν ὅμως τέρατα καὶ χιμαίρας πολεμοῦντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον· Ἴδωμεν τώρα τί εὑρίσκομεν ἐν ταῖς ἄλλαις σχολαῖς.

—

ΕΠΙΚΡΙΣΙΣ
ΤΟΥ ΑΓΡΑΦΟΥ ΠΙΝΑΚΟΣ.

Ὁ ἐμπειρισμὸς θεωρεῖ τὰ αἰσθητήρια ὡς τὴν μόνην πηγὴν πάσης γνώσεως, ἔχων τὴν ἑξῆς ἀρχήν: « Ὁ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει, οὐδέποτε ἐν τῷ νῷ ». Ἡ ψυχὴ ἐξομοιοῦται πρὸς τὸν ἄγραφον πίνακα, ἐφ' οὗ ἡ πεῖρα ἐγγράφει ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰς ἰδέας, καθὼς γράφομεν τὰ γράμματα καὶ τὰς λέξεις ἐπὶ τοῦ χάρτου. Ὅπως δὲ ἀποδῶμεν δικαιοσύνην τῇ σχολῇ ταύτῃ, ὀφείλομεν ἐν πρώτοις διακρῖναι εἰς τί ἔχει ἄδικον καὶ εἰς τί δίκαιον. Ὁ ἐμπειρισμὸς ἔχει ἄδικον καθ' ὅσον λησμονεῖ τὸ ὂν τοῦ ἔσω γινωσκόμενον διὰ τῆς συνειδήσεως, βλέπων μόνον τὸ ὂν τοῦ ἔξω γινωσκόμενον διὰ τῶν αἰσθήσεων· Ἔχει ἄδικον καθ' ὅσον διϊσχυρίζεται ὅτι ἡ γενικὴ ἰδέα μεταβαίνει εἰς τὸ πνεῦμα διὰ τῶν αἰσθήσεων: Ἔχει δὲ μόνον δίκαιον εἰς ὅσον ἀφορᾷ τὰς μερικὰς ἰδίας, αἵτινες προέρχονται ἐκ τοῦ ὁρατοῦ ὄντος. Ὅθεν ἐρχόμεθα νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ ἀρχή: « Οὐδὲν ἐν τῷ νῷ ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει »,

ἀληθὴς μόνον εἰς πᾶσαν μερικὴν ἰδέαν, ἐστὶν ὁλικῶς ψευδὴς εἰς πᾶσαν γενικήν.

Πᾶσα μερικὴ ἰδέα ἐντυποῦται ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν διαβαίνουσα διὰ τῶν αἰσθήσεων· ἀλλ' οὐδεμία γενικὴ ἰδέα εἰς αὐτὸ εἰςέρχεται διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὅπως δὲ τοῦτο καταστήσωμεν δῆλον, λάβωμεν τὸ ἑξῆς παράδειγμα: Ὑποθέσωμεν ὅτι ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν μάρμαρον, γάλα, χιόνα καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα φαίνονται λευκά. Τί βλέπω διὰ τοῦ ὀργάνου τῆς ὁράσεως; Βλέπω τὴν λευκότητα τῆς χιόνος, τοῦ μαρμάρου, τοῦ γάλακτος, καὶ ὅλας τὰς ἄλλας μερικὰς λευκότητας. Ὅλαι αἱ λευκότητες αὗται ἐγχαράττονται τῷ πνεύματί μου διερχόμεναι τὸ ὄργανον τῆς ὁράσεως, καὶ ἄλλως οὐ δύναμαι ἔχειν τὴν περὶ αὐτῶν ἰδέαν. Ἀλλ' ἡ γενικὴ τοῦ λευκοῦ ἰδέα δὲν συγχέεται πρὸς τὰς μερικὰς ταύτας ἰδέας, μὴ παριστῶσα οὔτε τὴν λευκότητα τοῦ μαρμάρου, οὔτε τὴν λευκότητα τῆς χιόνος, οὔτε ἄλλην τινὰ λευκότητα. Ὅταν λέγω τὸ λευκόν, δὲν ἐννοῶ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν λευκότητα, ἀντιληφθεῖσαν διὰ τῆς ὁράσεως, ἀλλ' ἐννοῶ τὸ πάσαις ταῖς λευκότησι κοινὸν γνώρισμα, τὸ ποιοῦν λευκὰ φαίνεσθαι πάντα τὰ λευκοῦ χρώματος ἀντικείμενα. Οὐδέποτε ὅμως δυνήσομαι ἀντιλαβέσθαι διὰ τῆς ὁράσεως τοῦ κοινοῦ πάσαις ταῖς φαινομέναις λευκότησι γνωρίσματος, τουτέστιν αὐτοῦ τοῦ λευκοῦ. Ἔστι δὲ ἀπολύτως ἀδύνατον ἰδεῖν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ παριστώμενον ὑπὸ οἱαςδήποτε γενικῆς ἰδέας, ἥτις

ἐστὶν ἁπλῆ τοῦ πνεύματος σύλληψις. Διὰ μὲν τῶν ὀφθαλμῶν βλέπομεν τὸ μερικὸν, διὰ δὲ τοῦ πνεύματος συλλαμβάνομεν τὸ γενικόν. Ὅπως ἴδωμεν τὸ μερικὸν, οὐκ ἔστι χρεία διανοητικῆς λειτουργίας, τὸ ὄργανον μόνον ἀρκεῖ. Ἀλλ' ὅπως συλλάβωμεν τὸ γενικὸν, ἀνάγκη πᾶσα νὰ ἐργασθῶμεν διὰ τοῦ πνεύματος· ὀφείλομεν συγκρῖναι, διακρῖναι, γενικεῦσαι. Εἴπερ ἡ γενικὴ ἰδέα ἠδύνατο μεταβαίνειν εἰς τὸ πνεῦμα διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, τὸ πνεῦμα ἂν ὤφειλεν αὐτὴν δέχεσθαι μηδὲν ποιοῦν, ὡς τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς μερικὰς ἰδέας. Λοιπὸν, ἐπειδὴ τὸ γενικὸν ἐκφεύγει ὅλως τὸ ὄργανον, τὸ πνεῦμα ὀφείλει νὰ τὸ συλλάβῃ διὰ τῆς ἑαυτοῦ ὀξυδερκείας καὶ δραστικότητος. Ἐν συνόψει, διὰ τὴν μερικὴν ἰδέαν τὸ πνεῦμα οὐδὲν ποιεῖ, τὸ ὄργανον ποιεῖ πάντα. Ἀλλὰ διὰ τὴν γενικὴν, οὐδαμῶς συντελεῖ τὸ ὄργανον, τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ πάντα ποιοῦν. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐμπειρισμοῦ ἐστιν ἀληθὴς εἰς πᾶσαν μερικὴν ἰδέαν προερχομένην ἐκ τοῦ ἐκτὸς, ἀλλὰ ψευδὴς εἰς πᾶσαν γενικήν· ἐπειδὴ οὐδεμία γενικὴ ἰδέα δύναται εἰςελθεῖν ἐν τῷ πνεύματι ἡμῶν διὰ τῶν αἰσθήσεων, εἰςερχομένη δι' ἄλλης ὁδοῦ καὶ κατὰ τρόπον διάφορον τῆς μερικῆς.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐμπειρισμοῦ, ὡς πρὸς τὰ ζῶα, ἐστὶν αὐστηρῶς ἀληθής· ἐπειδὴ οὐδὲν ἄλλο ὑπάρχει ἐν τῷ νῷ αὐτῶν ἢ τὸ διὰ τῶν αἰσθήσεων εἰςερχόμενον. Ἡ νόησις τοῦ ζῴου ἐστὶ πραγματικῶς, καθάπερ ἄγραφος πίναξ, ἐφ' οὗ ἡ πεῖρα ἐγκολάπτει σχήματα καὶ

εἰκόνας κατὰ λόγον τοῦ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίου. Δὲν δυνάμεθα ἐν αὐτῇ νὰ ἴδωμεν ἄλλο ἢ τὸ μερικὸν, οὐδέποτε δυνάμενοι νὰ ἀπαντήσωμεν τὸ γενικόν. Τὸ ζῶον οὐδόλως δύναται ὑψωθῆναι εἰς γενικήν τινα ἰδέαν, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμά του δὲν δύναται οὔτε νὰ συγκρίνῃ, οὔτε νὰ διακρίνῃ, οὔτε νὰ γενικεύσῃ· στερούμενον γενικῶν ἰδεῶν, στερεῖται ἀναγκαίως τῆς κρίσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, ἑπομένως τοῦ λόγου, ὅςτις ἐκφράζει ἀμφότερα. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ τῆς ζωϊκῆς ἐστὶ λίαν ἐπαισθητή. Αὕτη μὲν ἡ ζωϊκὴ ἀντιλαμβάνεται διὰ τῶν αἰσθήσεων τοῦ μερικοῦ, τηροῦσα μόνου αὐτοῦ τὴν μνήμην. Ἡ δὲ ἡμετέρα ὑψοῦται ἐκ τοῦ μερικοῦ εἰς τὸ γενικὸν, ἔχουσα πολλῷ πλουσιωτέραν καὶ πολλῷ εὐγενεστέραν τῶν ζώων μνήμην, συγκρίνουσα, διακρίνουσα, γενικεύουσα, διατάσσουσα, κρίνουσα, συλλογιζομένη, παριστῶσα τέλος αὐτῇ ἑαυτὴν διὰ τοῦ λόγου. Ἡ νόησις τοῦ ζώου οὐδὲν ποιεῖ ὅμοιον, καὶ οὐδὲν κοινὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων νοήσεων ὑπάρχει στοιχεῖον ἢ τὸ τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς τοῦ μερικοῦ μνήμης. Ἀλλὰ πόσαι διαφοραὶ μεταξὺ αὐτῶν! Συγκρίνειν, διακρίνειν, γενικεύειν, διατάσσειν, κρίνειν, συλλογίζεσθαι, λαλεῖν! Ὁποία πρόοδος! ὁποία ὕψωσις! ὁποία θαυμάσιος μεγαλειότης, τὴν ὁποίαν τὸ ζῶον οὐδόλως δύναται φθάσαι! Βλέπων τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἡμετέρας νοήσεως, ἐπείγομαι ζητῆσαι τὴν αἰτίαν. Τῷ ὄντι, τίς οὐκ ἔστι περίεργος εἰδέναι διατί τῶν ζώων ἡ νόησις δὲν δύναται

νὰ ὑπερβῇ τὰς πρώτας αὐτῆς ἀντιλήψεις, καὶ διατί ἡ ἡμετέρα ὑπερβαίνει τὰς ἑαυτῆς, προοδεύουσα ἕως ἂν φθάσῃ τὸν ἕβδομον βαθμόν; Ζητήσωμεν λοιπὸν τοῦτο τὸ διατὶ καὶ εὑρήσομεν αὐτό· ζητήσωμεν αὐτὸ ἐν τῇ προγενομένῃ ἀναλύσει τῶν τῆς νοήσεως καὶ συνειδήσεως γεγονότων.

Ἡ ἀνάλυσις τούτων τῶν γεγονότων ἔδειξεν ἡμῖν ὅτι ἐτέθημεν μεταξὺ δύο ὑπερτάτων δυνάμεων (αὐθεντιῶν), τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου, καθὼς οἱ δικασταὶ τῶν δικαστηρίων ὑποτάσσονται εἰς τὴν αὐθεντίαν τῶν μαρτύρων καὶ τὴν τοῦ ἀστυκοῦ νόμου. Ἀφ' ἑνὸς, ἡ συνείδησις μαρτυρεῖ ὅτι ἐσμὲν συγχρόνως αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα: αἰτία μὲν ὡς πρὸς τὰς πράξεις, ἀποτέλεσμα δὲ ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν. Ἀφ' ἑτέρου, ὁ λόγος ὑποχρεοῖ ὑμᾶς ὑποθέτειν εἰς πᾶν ἀποτέλεσμα καὶ πᾶν φαινόμενον αἰτίαν τινὰ, ὑποπτεύειν τὸ ὂν ὑπὸ τὰ φαινόμενα, τὸ ἀόρατον ὑπὸ τὸ ὁρατόν. Ἕνεκα τοῦ νόμου τούτου, δὲν δυνάμεθα, καθὼς τὸ ζῶον, νὰ σταθῶμεν εἰς τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ ζητοῦμεν εἰςδῦσαι ἐν τῇ οὐσίᾳ τῶν πραγμάτων, ἐξηγῆσαι τὰ φαινόμενα εὑρίσκοντες τὴν αἰτίαν των, καὶ τελείως αὐτὰ καταλαβεῖν. Ἡ συνείδησις λοιπὸν ὅτι ἐσμὲν συγχρόνως αἰτία καὶ ἀποτέλεσμα, καὶ ὁ νόμος, ὁ ὑποχρεῶν ἡμᾶς εἰς τὴν ζήτησιν τῶν αἰτιῶν ἀπέναντι τῶν ἀποτελεσμάτων, ἰδοὺ τὸ διατὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν ζώων. Ἄφελε ἀπ' αὐτοῦ τὴν συνείδησιν καὶ τὸν λόγον, καὶ τότε ἕξεις ἐν αὐτῷ τὸ ζῶον. Ἐὰν ἡ ἡμετέρα νόησις συγκρίνῃ, διακρίνῃ, γενικεύῃ, δια-

τάσσῃ, κρίνῃ, συλλογίζηται καὶ παριστᾷ αὐτῇ ἑαυτὴν διὰ τοῦ λόγου, τοῦτο γίνεται διότι ὑποτάσσεται εἰς τὸν νόμον τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ὀφείλει ἐφαρμόζειν νοοῦσα καὶ πράττουσα. Ὅλαι αὗται αἱ διανοητικαὶ λειτουργίαι ἔχουσιν ὡς αἰτίαν τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, οὖσαι μόνον ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ, ὡς μὴ δυνάμεναι λαβεῖν χώραν ἄνευ αὐτοῦ. Τί δὲ ἐστὶ συγκρίνειν, διακρίνειν, γενικεύειν; Εὑρίσκειν τὸ γενικὸν ἐν τῷ μερικῷ, τὸ ἀόρατον ἐν τῷ ὁρατῷ, τὸ ὂν ἐν τοῖς φαινομένοις, τουτέστιν ἐφαρμόζειν τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Δύναται τὸ ζῶον συγκρίνειν, διακρίνειν, γενικεύειν; Οὐχί. Διατί; Ἐπειδὴ δὲν ἔχει συνείδησιν τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος, μὴ δυνάμενον ἐφαρμόσαι νόμον ἀνώτερον τῆς ἑαυτοῦ φύσεως. Δύναται ὡσαύτως κρίνειν, συλλογίζεσθαι, λαλεῖν; Οὐχί· ἐπειδὴ οὐ δύναται γενικεύειν. Ὁ ἄνθρωπος, ὅςτις γενικεύει, δύναται κρίνειν, συλλογίζεσθαι, καὶ διὰ τοῦ λόγου ἐκφράζειν τὰς ἑαυτοῦ κρίσεις καὶ τοὺς συλλογισμούς. Εἰ τὸ ζῶον, ὅπερ ἔχει αἰσθήσεις, στερεῖται γενικῆς ἰδέας, τοῦτο σημαίνει ὅτι οὐ δύναται νοεῖν κατὰ τὸν νόμον τοῦ λόγου, καὶ εἰ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει τὰς γενικὰς αὐτοῦ ἰδέας εἰς τὸν λόγον, δικαιούμεθα συμπεράναι, ὅτι οὐδεμία γενικὴ ἰδέα εἰσέρχεται ἐν τῷ πνεύματι διὰ τῶν αἰσθήσεων, καὶ ὅτι ἡ ἀρχή: « Οὐδὲν ἐν τῷ νῷ ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει », αὐςηρῶς ἀληθής, ὡς πρὸς τὰ ζῶα, καταδείκνυται ἐσφαλμένη ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ ἄγραφος πίναξ τοῦ ἐμπειρισμοῦ οὐχ ἧττόν ἐςι χίμαιρα ἢ τὸ ἔμφυτον τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Τοῦτο μὲν ἐφαρμόζει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι προςήκει εἰς τὸν Θεόν· ἐκεῖνος δὲ ἀποδίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι ἀληθεύει ὡς πρὸς τὰ ζῶα. Ἡ μὲν χίμαιρα τοῦ ἐμφύτου πλάττει ἐκ τοῦ ἀνθρώπου θεὸν, ὃς οἴεται γινώσκειν πάντα καὶ πάντα δύνασθαι. Ἡ δὲ χίμαιρα τοῦ ἀγράφου πίνακος πλάττει ὡςαύτως ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ζῶον, ὅπερ ὑπείκει εἰς τὸ εἱμαρμένον. Ἀλλ' ἀμφότεραι αἱ σχολαὶ, καί τοι ἀντικείμεναι ἀλλήλαις κατ' ἐπιφάνειαν, ἔχουσι τὸν αὐτον σκοπόν. Ὁ μὲν ὀρθολογισμὸς ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τιθεὶς τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω ὅλων τῶν ὄντων. Ὁ δὲ ὑλισμὸς πράττει τὸ αὐτὸ, τὴν ὕλην ἔχων ὡς Θεὸν, καὶ τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω πάντων τῶν τῆς φύσεως ὄντων ἡγούμενος. Ἀμφότεραι αἱ σχολαὶ διὰ τῶν ἀντιθέτων ἄκρων βλέπουσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ὅς ἐστιν ὁ ἑξῆς: Χωρίσαι τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θείας ζωῆς, καὶ ἐᾶσαι αὐτὸν ζῆν στιγμιαίως ἐν τῇ ματαιότητι τοῦ ἐγωϊσμοῦ ἢ ἐν ταῖς ἡδοναῖς τῆς ζωϊκῆς φύσεως.

Ἡ ἐκλεκτικὴ σχολὴ, ἥτις συνδιαλλάττει τὰ δύο ἄκρα, ἑνοῦσα τὸ ἔμφυτον μετὰ τοῦ ἀγράφου πίνακος, πλάττει ἐκ τοῦ κράματος τῶν δύο χιμαιρῶν τρίτην τινὰ, ἥτις ὀφείλει φαίνεσθαι ὡς θεὸς ζωώδης, ἤτοι θεὸς τετράπους. Ἡ σχολὴ αὕτη ἀγωνίζεται νὰ προςεγγίσῃ τὴν εὐτέλειαν τοῦ ὑλισμοῦ πρὸς τὴν ὑπεροψίαν τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ὅπως μὴ ᾖ ἀποκλειστικὴ,

καὶ οὕτω δώσῃ λόγον περὶ πάντων τῶν φαινομένων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Παραδέχεται λοιπὸν τὰ δύο ἄκρα μετὰ τοῦ σκοποῦ των, ὅς ἐστιν εἷς, χωρίζουσα ὡσαύτως τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μακαρίας ζωῆς, καὶ ἀφίνουσα αὐτὸν ζῆν ἐν τῇ ματαιότητι μετρίου τινὸς ἐγωϊσμοῦ καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς τῆς ζωϊκῆς φύσεως. Ὅλαι αἱ σχολαί εἰσι τῆς αὐτῆς χιμαιρικῆς φύσεως· ὅλαι αἱ σχολαὶ ἔχουσι τὸν αὐτὸν ἀνθρωποκτόνον σκοπόν. Ὅθεν, ἀπέναντι τῆς ἑνότητος τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς φύσεως, ἐκλείπει πᾶσα διαίρεσις, καὶ δὲν ὑπάρχει πραγματικῶς ἄλλο ἢ σχολὴ καὶ φιλοσοφία, ὧν ἡ φύσις ἐστὶ χιμαιρικὴ καὶ ὁ σκοπὸς ἀνθρωποκτόνος. Ἡ ἀντιχριστιανικὴ φιλοσοφία δὲν ἔχει οὔτε κανόνα, οὔτε μέθοδον, οὔτε ἀρχὴν, οὔτε ἀντικείμενον, οὔτε ἀλήθειαν, ἔχουσα μόνον χιμαίρας καὶ πολεμικὰ τέρατα, πολεμοῦντα τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ μὴ δυνάμενα φονεῦσαι ἢ μόνους τοὺς ἄφρονας, οἵτινες τάσσονται ὑπὸ τὴν σημαίαν των.

Προςπαθήσωμεν ἤδη νὰ ἀνακαλύψωμεν τὸ ποιητικὸν αἴτιον τῆς φιλοσοφίας ταύτης, ὅπως ἔχωμεν πλήρη τὴν ἐξήγησίν της.

Ἡ ἐθνικὴ (païenne) θρησκεία, καθὼς γινώσκομεν, ἦν θρησκεία χιμαιρικὴ, χωρίζουσα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ παραδίδουσα αὐτὸν εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἠθικῆς ἀταξίας. Ἡ νεωτέρα φιλοσοφία ἐστὶν ἐπίσης φιλοσοφία χιμαιρικὴ, χωρίζουσα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς μακαρίας ζωῆς καὶ ὠθοῦσα αὐτὸν εἰς τὴν ἠθικὴν ἀταξίαν. Ἡ χιμαιρικὴ

φιλοσοφία ἐστὶν ἀδελφὴ τῆς χιμαιρικῆς θρησκείας, ἀμφότεραι δὲ αἱ ἀδελφαὶ ὀφείλουσιν ἀναγκαίως ἔχειν τὸν αὐτὸν πατέρα. Ὁ πατὴρ τῶν χιμαιρῶν ὀφείλει εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ ψεύδους, καὶ ὁ πατὴρ τῶν ἀνθρωποκτόνων τέκνων ὀφείλει εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀνθρωποκτόνος. Λοιπὸν, ὁ πατὴρ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἐστὶν ὁ πατὴρ τοῦ ψεύδους ὁ ἀπ' ἀρχῆς διατελέσας ἀνθρωποκτόνος. Τὸ συμπέρασμα τῆς ἐπιστήμης ἐστὶ ταὐτὸ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἔχομεν ἄδικον, πιστεύοντες ὅτι ὁ Καρτέσιος ἐστάθη ὁ ἱδρυτὴς καὶ πατὴρ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας. Ἄδικον ἀποδίδειν τῷ Καρτεσίῳ τὸ ἀνῆκον τῷ Σατανᾷ, ἀλλὰ δίκαιον λέγειν, ὅτι τὸ πονηρὸν πνεῦμα μετεχειρίσατο ὄργανον τὸν Καρτέσιον, ἵνα σπείρῃ ἐν τῷ κόσμῳ τὰ ζιζάνια τῆς πλάνης. Οὔτε ὁ Καρτέσιος, οὔτε ὁ Βάκων, οὔτε ὁ Λόκκιος προέθεντο ἐπινοῆσαι χιμαίρας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀποκτεῖναι τὸν πλησίον διὰ τοῦ ψεύδους. « Καὶ ὅταν, λέγει ὁ μακάριος Παῦλος, ποιῶ ὅ,τι οὐ θέλω ποιῆσαι, οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ ποιῶν, ἀλλὰ τὸ κακὸν τὸ οἰκοῦν ἐν ἐμοί ». Ἐὰν οἱ θεμελιωταὶ τῶν σχολῶν, παρὰ τὰς ἀγαθὰς αὐτῶν προθέσεις, ἔσπειραν ἐν τῷ κόσμῳ τὰ ζιζάνια, δὲν ἦσαν αὐτοὶ οἱ σπείραντες, ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἄνθρωπος ὁ ταῦτα σπείρας, τῶν ἀνθρώπων ὑπνούντων, κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου παραβολήν. Ἀναγινώσκοντες τὸν λόγον τῆς μεθόδου καὶ τὰς μελέτας τοῦ Καρτεσίου, βλέπομεν ἄνθρωπον ἐπιμελῶς φυλαττόμενον μὴ δέξηταί τι ψευδὲς, ἀποφεύγοντα ὅλας τὰς μεθοδείας τοῦ πονηροῦ

πνεύματος ἢ τοῦ μεγάλου ἀπατεῶνος. Ἀλλὰ, παρὰ τὰς ἑαυτοῦ προςπαθείας, ὅλον τὸ ἐναντίον αὐτῷ συνέβη· διότι μόνον πλάνας ἐδέξατο, πεσὼν εἰς ὅλας τὰς παγίδας τοῦ πονηροῦ πνεύματος, εἰς οὗ τὴν χεῖρα ἐχρησίμευσεν ὡς τυφλὸν ὄργανον. Ἀλλὰ τοῦτο δικαίως ἔπαθε, χλευάζων τὴν μαρτυρίαν τῆς Γραφῆς ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν τοῦ πονηροῦ πνεύματος, καὶ πειραθεὶς νὰ καταψεύσῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. « Ἀλλὰ τὰ λόγια Κυρίου, λέγει ὁ προφήτης Δαβὶδ, λόγια ἁγνά· ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον ἐν τῇ γῇ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως » (Ψαλ. ΙΑ', 6). Ὁ Θεὸς οἶδε καλῶς βεβαιοῦν τὸν λόγον αὐτοῦ δι' αὐτῶν ἐκείνων οἵτινες πειρῶνται αὐτὸν καταψεῦσαι. Πᾶσαι αἱ σχολαὶ, πισταὶ εἰς τὴν καρτεσιανὴν παράδοσιν, ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐμπνέοντος αὐτὰς, καλοῦσαι δεισιδαίμονας ἐκείνους, οἵτινες πιστεύουσιν εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐπιστήμη ὅμως ἀπέδειξεν ὅτι ἡ φιλοσοφία αὐτῶν, χιμαιρικὴ εἰς τὴν φύσιν της καὶ ἀνθρωποκτόνος εἰς τὸν σκοπόν της, ἔχει ὡς αἰτίαν τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους, τὸν καὶ ἀνθρωποκτόνον ἐξ ἀρχῆς γενόμενον, ἢ, κατὰ τὰς καρτεσιανὰς ἐκφράσεις, πονηρόν τινα δαίμονα, ὅςτις ἀνέπτυξεν ὅλην αὐτοῦ τὴν πανουργίαν πρὸς τὸ ἐξαπατῆσαι τὸν Καρτέσιον, καὶ διὰ τοῦ Καρτεσίου πάντας τοὺς ἀπίστους. Οὕτως ἡ ἐπιστήμη καταψεύδει τοὺς ἀπίστους ἐπικυροῦσα τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, « ὅς ἐστι λόγιον ἁγνὸν, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον ἐν τῇ γῇ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως ». Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, αἱ σπ-

μεριναὶ σχολαί, ἀντικαθιστῶσαι τοὺς ναοὺς τῶν ἐθνικῶν, ἔνθα λατρεύεται ὁ ψευδόθεος, εἰσὶν ἡ ἑστία τῆς πλάνης καὶ αἱ πύλαι τοῦ ᾅδου, αἵτινες μάχονται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

Η ΦΥΣΙΣ
ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ.
ΤΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΙΚΟΝ ΑΥΤΗΣ ΑΙΤΙΟΝ.

Ἀφοῦ ἀρκούντως ἐξηγήσαμεν τὴν φύσιν τῆς χιμαιρικῆς καὶ ἐθνικῆς φιλοσοφίας, ὀφείλομεν θεῖναι τὸ αὐτὸ ζήτημα καὶ ὡς πρὸς τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν. Ὀφείλομεν ζητῆσαι ποία ἐστὶν ἡ φύσις αὐτῆς, ποῖον τὸ ποιητικὸν καὶ τελικὸν αὐτῆς αἴτιον· τὸ ζήτημα ἤδη ἐσαφηνίσθη, καὶ δυνάμεθα ἀπαντῆσαι πληρέστατα. Ἀλλ' ὀφείλομεν πρὸ πάντων καταδεῖξαι τὰς συνεπείας τῆς ἡμετέρας θεωρίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἰδεῶν, ὡς κατεδείξαμεν τὰς τοῦ ἐμφύτου καὶ τοῦ ἀγράφου πίνακος, ἵνα γνῶμεν τὸ δένδρον ἐκ τοῦ καρποῦ.

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ἡ ψυχὴ ἐςιν ἠθική τις αἰτία, σχηματίζουσα τὰς ἑαυτῆς ἰδέας βαθμηδόν, ἐνῷ εὑρίσκεται εἰς σχέσιν πρὸς ὅλα τὰ ὄντα διὰ τῆς συνειδήσεως, τοῦ λόγου καὶ τῶν αἰσθήσεων. Ἡ πρώτη συνέπεια τῆς θεωρίας ταύτης ἐςὶν ὅτι διὰ παντὸς ἀποκλείει τὸν σκεπτισμόν, τὴν ἀθεΐαν καὶ τὸ πεπρωμένον. Καὶ ἀποκλείει μὲν τὸν σκεπτισμόν, θέτουσα ἡμᾶς εἰς σχέσιν πρὸς ὅλα τὰ ὄντα· ἀποκλείει δὲ τὴν ἀθεΐαν, θέτουσα ἡμᾶς εἰς σχέσιν πρὸς τὸν ἀληθῆ

Θεόν· συναποκλείει δὲ καὶ τὸ πεπρωμένον, θεωροῦσα τὴν ψυχὴν ὡς αἰτίαν καὶ πρόσωπον ἐλεύθερον. Ἀποκλείειν τὸν σκεπτισμὸν, ἐςὶ διδόναι χώραν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ· ἀποκλείειν τὴν ἀθείαν, ἐστὶ διδόναι χώραν τῇ θρησκείᾳ· συναποκλείειν ὡςαύτως τὸ πεπρωμένον, ἐστὶ διδόναι χώραν τῇ ἠθικῇ καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, ὁμολογεῖν τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἅπερ εἰσὶν ἡ βάσις τῆς κοινωνίας καὶ Πολιτείας. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἡ θεωρία ἡμῶν ἀποκλείει τὸ κακὸν, εἰςάγουσα τὸ καλὸν, οὖσα πραγματικῶς θεωρία τῆς τάξεως καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν πραγμάτων, ὡς συνδιαλλάττουσα πάντα καὶ συμβιβάζουσα τὴν φιλοσοφίαν, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν Πολιτείαν. Οὖσα ὑπὲρ πάντων ὀφείλει εἶναι δεκτὴ παρὰ πάντων, οὐδενὸς αὐτὴν δυναμένου μέμψασθαι. Ὁ ἱερεὺς εὑρίσκει ἐν αὐτῇ τὸν Θεὸν, ὁ φιλόσοφος τὸ ὂν καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὁ πολίτης τὴν ἐλευθερίαν, τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον. Ἡ θεωρία ἡμῶν δύναται μόνον ἀπαρέσκειν τῷ φανατισμῷ, θέλοντι ἀντικαταστῆσαι τὴν θρησκείαν δια τῆς δεισιδαιμονίας· τῷ δεσποτισμῷ, θέλοντι ἀντικαταστῆσαι τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον διὰ τῆς κτηνώδους ἰσχύος· καὶ τῷ ἐγωϊσμῷ θέλοντι ἀντικαταστῆσαι τὴν ἀλήθειαν διὰ τῆς ματαιότητος καὶ τῆς πλάνης. Τὸ κακὸν δυςτυχῶς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἔχει παντοῦ καὶ πάντοτε τοὺς ὀπαδούς του· ἀλλ' ἐλπίζομεν ὅτι, ἐνώπιον τοῦ φωτὸς, ἐκλείψει διὰ παντὸς τὸ σκότος, καὶ πάντες πράξουσι συνῳδὰ τῷ ἑαυτῶν καθήκοντι καὶ συμφέροντι.

Ἡ δευτέρα συνέπεια τῆς ἡμετέρας θεωρίας ἐστὶν ὅτι δύναται νὰ δώσῃ λόγον περὶ πάντων τῶν νοητικῶν φαινομένων. Ἐὰν ἐρωτῶμεν: Διατί ὑπάρχουσιν ἰδέαι ἀληθεῖς καὶ ἰδέαι ψευδεῖς; διατί ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τοσαῦται ἀντιφατικαὶ διδασκαλίαι, τοσαῦται προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι; Ἀποκρινόμεθα: Διότι ὑπάρχουσι ψυχαὶ σαρκικαὶ, ψυχαὶ ἐγωϊστικαὶ καὶ ψυχαὶ μακάριαι. Αἱ μακάριαι ψυχαὶ, κοινωνοῦσαι πρὸς τὰ ὄντα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, σχηματίζουσιν ἰδέας ἀληθεῖς, ὡς ἐμπνεόμεναι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας καὶ νοοῦσαι κατὰ τὸν νόμον τοῦ Λόγου. Αἱ ἐγωϊστικαὶ ψυχαὶ, ὡς ἐκ τῆς ματαιότητος αὐτῶν καὶ ὑπερηφανίας, μὴ κοινωνοῦσαι μετὰ τῶν ὄντων διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐμπνεόμεναι ὑπὸ χιμαιρικοῦ τινος καὶ ἀπατηλοῦ πνεύματος, γεννῶσι μόνον χιμαίρας, ἄλλως ἢ ὡς ἔχουσι τὰ πράγματα παριστῶσας. Αἱ σαρκικαὶ ψυχαὶ, αἱ ψυχαὶ τῶν παιδίων, μανθάνουσι μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἄλλων. Ὅσοι δὲ ἔσχον τὴν δυςτυχίαν τοῦ λαβεῖν ὡς διδασκάλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ ψεύδους, πληροῦσι τὴν κεφαλὴν προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν. Ἀλλ' οἱ εὐτυχήσαντες νὰ διδαχθῶσι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀληθείας, γίνονται μετὰ ταῦτα υἱοὶ φωτός. Τέλος, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸν τριπλοῦν προορισμὸν τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ μέσον, δι' οὗ αὕτη ἀναπτύσσεται, δυνάμεθα ἐξηγῆσαι πᾶν νοητικὸν καὶ ἠθικὸν φαινόμενον, διεγεῖρον τὴν περιέργειαν τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος.

Ἡ τρίτη συνέπειά ἐςιν ὅτι διατηρεῖ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἐν τῇ μετριότητι, τῇ τάξει καὶ τῇ ἐλπίδι· ἐπειδὴ, ἐὰν ἡ ψυχὴ βαθμηδὸν σχηματίζῃ τὰς ἰδέας της, ἐὰν φθάνῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν βαθεῖαν γνῶσιν τῶν ὄντων, καλῶς ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ ἡμετέρα γνῶσις ὀφείλει εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀτελὴς καὶ πρόςκαιρος, ὀφείλουσα προοδεύειν ἐν τάξει καὶ ἀκαταπαύστως ἐνισχύεσθαι τῷ αἰσθήματι τῆς ἐλπίδος. Δὲν ἔχομεν τὴν ἀφροσύνην τοῦ ἀξιοῦν ὅτι τὰ πάντα γινώσκομεν, οὔτε τὴν ἄνοιαν τοῦ ἐγείρειν μύρια εἴδη ζητημάτων ἀτάκτως καὶ ἀμέτρως, καὶ θέλειν ἐξαντλῆσαι τὴν γνῶσιν παντὸς πράγματος δι' ὑποθέσεων καὶ παραλογισμῶν. Ἡ θεωρία τῆς τάξεως καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν πραγμάτων ἐπιβάλλει τὸν νόμον τῆς τάξεως καὶ τῆς ἁρμονίας ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ τῇ πορείᾳ τῶν πραγμάτων. Ἀληθὴς φιλοσοφία ἐστὶν ἡ γινώσκουσα καὶ ἀγνοοῦσα, ἥτις ἀκολουθεῖ μέθοδον εὑρίσκουσαν τὸ ἄγνωστον διὰ τοῦ γνωστοῦ. Ἀληθὴς φιλοσοφία ἐστὶν ἡ γινώσκουσα τὴν ἑαυτῆς ἀρχὴν καὶ τὸ ἑαυτῆς τέλος, καὶ βαδίζουσα πάντοτε ἐν γνώσει τοῦ σημείου ἔνθα εὑρίσκεται. Ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία ἔχει συνείδησιν ἑαυτῆς καὶ δὲν ἀπατᾶται, νομίζουσα γινώσκειν ὅ,τι ἀγνοεῖ. Ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία δὲν καυχᾶται ὅτι τὰ πάντα ἐπίσταται, καυχωμένη μόνον ὅτι ἐπίσταται τὸ ἀναγκαῖον εἰς τὰς παρούσας χρείας. Ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία ὁμολογεῖ μετριοφρόνως τὴν ἑαυτῆς ἀτέλειαν, ἔχουσα τὴν βεβαίαν ἐλπίδα ὅτι μίαν ἡμέραν θὰ φθάσῃ πρὸς τὴν τελειότητα. Ἰδοὺ πῶς ὁ

μακάριος Παῦλος, φιλόσοφος χριστιανὸς, ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκφράζεται.

« Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι παύσονται· εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη ». (Α. Κορ. ΙΓ', 8).

Ἡ πίστις σημαίνει τὴν παροῦσαν γνῶσιν, ἥτις, ἕνεκα τῆς ἀτελείας της, ἑνοῦται μετὰ τῆς ἐλπίδος. Ἡ ἀγάπη ἐστὶν ἀγαπᾷν τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ δίκαιον ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις. Ἡ ἀγάπη αὕτη ὀφείλει ἀπὸ τοῦδε εἶναι τελεία. Ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ οὐκ ἐσόμεθα μᾶλλον φιλάγαθοι ἢ ἐν τῇ παρούσῃ. Διὰ τοῦτο ἡ ἀγάπη τελεία οὖσα ἀπὸ τοῦδε, ἐστὶν ἡ μεγίστη καὶ ἀναγκαιοτάτη ἀρετὴ, οὐδέποτε ἐκπίπτουσα, ἀναλλοίωτος μένουσα ἐν τῇ φύσει της. Περὶ δὲ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος, αἱ δύο αὗται ἀρεταὶ εἰσὶ πρόςκαιροι, μέλλουσαι καταργηθῆναι, ὅταν ἀποκτήσωμεν τὴν τελείαν γνῶσιν. Τότε ἡ τελεία γνῶσις, ἡνωμένη μετὰ τῆς τελείας ἀγάπης, ἕξει ὡς ἀποτέ-

λεσμα τὴν τελείαν μακαριότητα, ἢ τὴν αἰώνιον βασιλείαν τῆς δικαιοσύνης. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει ἡ τῶν πραγμάτων τάξις, ἡ γνῶσις τοῦ παρόντος βίου ὀφείλει εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰς ἐνεστώσας χρείας, ἐξ οὗ δὲν πρέπει νὰ ὠθῶμεν τὴν περιέργειαν ἐκεῖθεν τοῦ δυνατοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαίου. Ὡς πρὸς τὴν ἀγάπην, αὐτὴ ὀφείλει εἶναι τελεία. Ἕκαστος λοιπὸν γινέσθω τελείως φιλάγαθος, μανθάνων μόνον τὰ ἀναγκαῖα καὶ δυνατά, μὴ ἀποβάλλων τὴν ἐλπίδα τοῦ τελείως γνῶναι τὰ πάντα ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ.

Τέλος, ἐὰν τὸ ἔμφυτον πλάττῃ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου χιμαιρικὸν θεὸν, ἐὰν ὁ ἄγραφος πίναξ ἐξ αὐτοῦ πλάττῃ ζῶον τετράπουν, ἡ θεωρία τῆς τάξεως καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν πραγμάτων ποιεῖ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου Υἱὸν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, Θεὸν ἀληθινὸν μέλλοντα ζῆν ἐν ἁρμονίᾳ μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ· ἐπειδὴ τίθησι τὴν ψυχὴν μεταξὺ τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ποιοῦσα αὐτὴν αἰσθάνεσθαι, νοεῖν καὶ πράττειν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἀναγεγεννημένη καὶ ὁδηγουμένη ὑπὸ τοῦ Λόγου αὐτοῦ ψυχή ἐστι πραγματικῶς τέκνον Θεοῦ, ἀγαπώμενον ὑπ' αὐτοῦ διὰ τελείας ἀγάπης. Τὸ τέκνον τοῦ Θεοῦ ὀφείλει εἶναι θεὸς, καθάπερ τὸ τέκνον τοῦ προβάτου ἐστὶ πρόβατον, καὶ τὸ τέκνον τοῦ ἀνθρώπου ἄνθρωπος· ἐπειδὴ, γενικῶς, πᾶν τέκνον ἐστὶ τῆς αὐτῆς πρὸς τὸν πατέρα φύσεως. Ἡ γέννησις οὐκ ἔστι πλάσις, ἀλλὰ μόνον μετάδοσις φύσεως εἰς ὑπόστασιν προϋπάρχουσαν. Πᾶσα ὑπόστασις δὲν με-

ταδίδεται εἰς πᾶσαν φύσιν, καὶ πᾶσα φύσις δὲν μεταδίδεται εἰς πᾶσαν ὑπόστασιν. Ἡ ἀνθρώπινος φύσις, λόγου χάριν, δὲν μεταδίδεται εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ κυνὸς, καὶ ἡ φύσις τοῦ κυνὸς δὲν μεταδίδεται εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ μεταδίδεται εἰς τὴν ἀνθρώπινον ὑπόςασιν, καὶ ἡ ἀνθρώπινος φύσις μεταδίδεται εἰς τὴν θείαν ὑπόστασιν. Καθὼς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγένετο υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δύναται γενέσθαι υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Μία Παρθένος ἠδυνήθη μεταδοῦναι τὴν ἀνθρώπινον φύσιν εἰς θείαν τινὰ ὑπόςασιν. Εἷς Θεὸς δύναται ὡσαύτως μεταδοῦναι τὴν θείαν φύσιν εἰς ἀνθρώπινόν τινα ὑπόστασιν, εἰς τὴν ψυχήν. Καθὼς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τέλειος ἄνθρωπος, οὕτω πᾶς ἄνθρωπος δύναται γενέσθαι υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἢ τέλειος θεός. Εἴπερ ἡ γέννησις οὐκ ἔστι πλάσις, εἰ μόνον αὐτὴ συνίσταται εἰς τὴν μετάδοσιν φύσεως εἰς ὑπόστασιν προϋπάρχουσαν, ἡ γέννησις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεώς ἐστιν ἀκατάληπτον, ἐὰν θέλωσιν, ἀλλ' ἀκατάληπτον καθὼς ἡ γέννησις παντὸς ἀνθρώπου καὶ παντὸς ζώου· ἐπειδὴ ἐγένετο κατὰ τὸν γενικὸν νόμον τῆς φύσεως, μηδὲν ἔχουσα τὸ ἔκτακτον ἢ τὸ παράδοξον. Ἡ θεία ὑπόςασις ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου ἐγεννήθη, τουτέςιν ἐδέξατο τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, ὡς γεννᾶται ἡ ἀνθρώπινος ὑπόστασις σπαρεῖσα ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς γυναικὸς κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον. Ἡ ἁγία Παρθένος ἐδέξατο τὴν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου διὰ τοῦ

Ἁγίου Πνεύματος, καθάπερ πᾶσα γυνὴ δέχεται τὴν ἀνθρώπινον διὰ τοῦ σπέρματος τοῦ ἀνδρός. Ἡ ἁγία Παρθένος ἔμελλε μένειν παρθένος μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς· ἐπειδὴ τὸ φθεῖρον τὴν παρθενίαν ἐςὶν ἡ μίξις τῶν δύο γενῶν, καὶ οὐχ ἡ γέννησις. Μία παρθένος παύεται εἶναι παρθένος, γνοῦσα ἄνδρα, εἴτε συλλάβῃ εἴτε μή. Λοιπὸν, ἡ Ἁγία Παρθένος, ἐπειδὴ οὐδέποτε ἔγνω ἄνδρα, οὐδέποτε ἐπαύσατο εἶναι παρθένος. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ θεία ὑπόστασις μὴ δυνάμενα φθεῖραι τὴν παρθενίαν της, κατέστησαν αὐτὴν μάλιστα ἁγιωτέραν καὶ τιμιωτέραν· ἐπειδὴ ὁ ἁπτόμενος τῶν ἁγίων ἅγιος γίνεται, καθὼς λέγει ἡ Γραφή. Ἡ χριστιανκὴ φιλοσοφία δύναται εὐλόγως ὑπερασπίσαι τὰ μυστήρια τῆς χριςιανικῆς θρησκείας, καὶ κλεῖσαι τὸ στόμα τῶν εἰδότων βλασφημεῖν μόνον καὶ οὐχὶ συλλογίζεσθαι.

Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὅπως δέξηται τὴν ἀνθρώπινον φύσιν, ὤφειλε νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τοὺς νόμους τῆς γεννήσεως, μείνας ἐννέα μῆνας ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ γεννηθεὶς μικρὸν παιδίον. Ἐπίσης, πᾶς ἄνθρωπος, ἵνα δέξηται τὴν θείαν φύσιν, ὀφείλει νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἀναγεννήσεως, τεθέντας ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του. Ἡ ἀναγεννηθεῖσα ψυχή ἐςι τέκνον Θεοῦ. Καὶ καθὼς τὸ τοῦ ἀνθρώπου τέκνον οὐκ ἔςι τέλειος ἀνὴρ, οὕτω καὶ τὸ τέκνον τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι θεὸς τέλειος Καὶ καθὼς διὰ τοῦ νόμου τῆς τροφῆς τὸ παιδίον φθάνει ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν ἡλικίαν

τοῦ τελείου ἀνδρὸς, ἐπίσης διὰ τοῦ νόμου τῆς τροφῆς τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ θὰ φθάσωσιν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν τελειότητα τοῦ Πατρὸς αὐτῶν. Τώρα ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ ἢ μικροὶ θεοί· ἀλλὰ θὰ φθάσωμέν ποτε εἰς τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ οὐρανίου Πατρὸς ἡμῶν, καὶ θὰ γίνωμεν τέλειοι, καθάπερ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν. Ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὰ ἑαυτοῦ τέκνα, καὶ τὰ τέκνα ἔχουσι δικαίωμα εἰς ὅλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν. Εἰ ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ, ἔχομεν δικαίωμα εἰς τὴν τελειότητα τοῦ Θεοῦ. Εἰ ὁ Θεός ἐστι δίκαιος, οὐ δύναται εἶναι ἄδικος πρὸς τὰ τέκνα του, οὐ δύναται αὐτὰ στερῆσαι τῆς ἑαυτοῦ τελειότητος. Ἡ τελεία αὐτοῦ ἀγάπη καὶ δικαιοσύνη θὰ καταστήσῃ ἡμᾶς τελείους καὶ αὐτῷ ὁμοίους. Διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὅπερ ἐστὶν ἡ τελεία νόησις, καὶ διὰ τοῦ Λόγου ὅς ἐστιν ἡ τελεία ἀλήθεια, θὰ γνωρίσωμεν τελείως τὸν Πατέρα ἡμῶν, ὅς ἐστι τὸ Ὂν τῶν ὄντων, τὸ πρῶτον, ἀπόλυτον καὶ τέλειον Ὄν. Τότε ἐσόμεθα τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ἡμῶν ἐςι τέλειος. Ἡ Γραφὴ τὸ βεβαιοῖ, ἡ ἐπιστήμη τὸ ἀποδεικνύει, τὸ πρᾶγμα δεῖ οὕτως ἔχειν, πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς αἰσχύνην τῶν ἀπίστων, οἵτινες ἀρνοῦνται τὴν αὐτοῦ Θεότητα, μήπω εἰδότες, ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη ἀποδεικνύει δι' ἀναντιῤῥήτων λόγων οὐ μόνον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐςι Θεὸς, ἀλλὰ προσέτι καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐστι Θεὸς, ἐπειδὴ δύναται ποιῆσαι θεοὺς ἀληθεῖς, ὡς γεω-

μέτρης ἐστὶν ὁ δυνάμενος ποιῆσαι γεωμέτρας. Θέλουσι σήμερον λύειν ὅλα τὰ ζητήματα διὰ τῆς πείρας καὶ τῶν γεγονότων, ἃ προσβάλλουσι τοὺς ὀφθαλμούς. Τὸ ζήτημα τῆς Θεότητος τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ζήτημα τῆς ἡμέρας, ἐλύθη διὰ τοῦ γεγονότος. Ἐπειδὴ εἷς τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπέδειξεν ὅτι αὐτός ἐςι Θεὸς, καὶ ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὸν ἀναγκαίως ἐστὶ Θεός. Εἰ θέλουσι καὶ εἰ δύνανται, προσβαλλέτωσαν ἤδη τὴν ἡμετέραν Θεότητα ἐπιστημονικῶς ἀποδειχθεῖσαν, ἡ ἡμετέρα ἐπιστήμη θὰ δυνηθῇ νὰ τὴν ὑπερασπίσῃ.

Οἱ δὲ ἐλευθερόνοες λέγουσι μετὰ παῤῥησίας, ὅτι εἰσὶ θεοὶ ἕνεκα τῆς ἑαυτῶν σοφίας καὶ ἐπιστήμης. Οἱ χριστιανοὶ φιλόσοφοι κηρύττουσιν ὡςαύτως ὅτι εἰσὶ θεοὶ, ἕνεκα τοῦ ἑαυτῶν διδασκάλου ὅς ἐστι Θεός. Ἀλλὰ τίνες ἔχουσι δίκαιον καὶ τίνες ἄδικον; Ἐναργῶς, δίκαιον ἔχουσιν οἱ ἀντιποιούμενοι τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας, καὶ ἄδικον οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὴν ψευδῆ. Ἀπεδείξαμεν ἤδη ὅτι ἡ τῶν σχολῶν φιλοσοφία ἐστὶ χιμαιρικὴ καὶ ὁλικῶς ψευδής. Λοιπὸν οἱ ἀντίχριστοι φιλόσοφοί εἰσι θεοὶ ψευδεῖς ἢ ἄφρονες, καὶ οἱ φιλόχριςοι ἀληθεῖς θεοί· διότι ἡ φιλοσοφία των ἐστὶν ἀληθής. Ναὶ, ἡ ἡμετέρα φιλοσοφία ἀποκρούει τὰς χιμαίρας, οὖσα καθ' ἑαυτὴν ἁρμονία καὶ τάξις, σαφὴς καθ' ἑαυτὴν, ἱκανὴ φωτίζειν τὸ σκότος. Ἡ ἡμετέρα φιλοσοφία ἐστὶν ἀληθὴς, ὡς κατέχουσα μέθοδον ἄπταιστον, δι' ἧς βεβαιοῖ τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀναιρεῖ τὸ ψεῦδος. Ἡ ἡμετέρα φιλοσοφία ἐστὶν ἀλη-

θῆς ὡς κατέχουσα τὴν ἀρχὴν, ἥτις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας, τὴν ἀρχὴν, ἥτις δίδει λόγον περὶ πάντων τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων. Ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία δὲν ἔχει χιμαίρας. Ἡ μέθοδος, οἱ κανόνες, τὸ μέτρον, ἡ τάξις, ἡ ἀρχὴ, τὸ ἀντικείμενον, ἡ ἀλήθεια, τὸ φῶς, ἰδοὺ τί περιέχει ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία· ἰδοὺ τὰ συγκροτοῦντα τὴν εὐγενῆ καὶ ἁρμονικὴν αὐτῆς φύσιν στοιχεῖα. Τὸ ποιητικὸν αὐτῆς αἴτιόν ἐστι φανερόν· τοῦτό ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὁ Διδάσκαλος καὶ Κύριος ἡμῶν, ἡ Αὐτοαλήθεια, ὁ Ἥλιος τοῦ πνευματικοῦ κόσμου. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ τελικὸν αὐτῆς αἴτιον ἐπίσης ἐστὶ φανερὸν, καθὼς τὸ ποιητικόν. Ὁ Χριστός ἐστι Θεὸς, καὶ ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία προτίθεται ποιῆσαι ἀληθεῖς θεοὺς καὶ οὐ χιμαιρικούς. Οὕτως, ἐὰν αἱ σχολαὶ ὦσιν ἡ ἑστία τῆς πλάνης, ἡ Ἐκκλησία ἐστὶν ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ στήλη τῆς ἀληθείας. Ἐὰν αἱ σχολαὶ ὦσιν αἱ πύλαι τοῦ ᾅδου, ἡ Ἐκκλησία ἐστὶν ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Ἐὰν αἱ σχολαὶ φέρωσι τὸ ξύλον, οὗ ὁ καρπός ἐστιν ὁ θάνατος, ἡ Ἐκκλησία φέρει τὸ ξύλον οὗ ὁ καρπός ἐστιν ἡ ζωή. Ἕκαστος νῦν ἐκλεξάτω κατά τε τὸ καθῆκον καὶ τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον.

—

ΤΑ ΔΥΟ ΞΥΛΑ

ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΥ.

Ἡ Γένεσις διηγεῖται ὅτι ὁ Θεὸς ἐφύτευσεν ἀπ' ἀρχῆς κῆπον εὐφρόσυνον, ἐν ᾧ ἔθηκε τὸν ἄνθρωπον ὃν

ἔπλασεν ἐκ τῆς γῆς, ὅτι ὁ κῆπος εἶχεν ἐν τῷ μέσῳ δύο ξύλα, τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τὸ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἀπηγόρευσεν εἰς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν γεῦσιν τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου, ὅπερ ἐκαλεῖτο ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν. Γινώσκομεν τί συνέβη εἰς τοὺς γεννήτορας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· ἀλλὰ δὲν βλέπομεν ὅτι τὸ αὐτὸ γεγονὸς ἐξακολουθεῖ ἄχρι τῆς σήμερον, καὶ ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου ἐστὶν οὐσιωδῶς ἡ ἱστορία τοῦ παραδείσου. Τὸ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν εἰκονίζει τὸν Διάβολον. Ὁ καρπὸς αὐτοῦ τὴν γοητευτικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, ἥτις ἀποκτείνει τὸν δεχόμενον αὐτὴν μετὰ πίςεως ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ. Τὸ δὲ ξύλον τῆς ζωῆς εἰκονίζει τὸν Χριστόν. Ὁ καρπὸς αὐτοῦ εἰκονίζει τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἀενγάως ζωοποιεῖ τὸν κατέχοντα αὐτὴν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ ἄχρι τῆς σήμερον, τὸ οὐσιῶδες γεγονὸς τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου ἐστὶ τὸ ἑξῆς: Ἐσθίειν ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν ἢ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ θνήσκειν ἢ ζῆν κατὰ τὸν καρπὸν ἐξ οὗ ἐσθίομεν. Ἡ Γένεσις διηγεῖται πῶς τὸ γεγονὸς τοῦτο κατὰ πρῶτον ἔλαβε χώραν ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἡ πεῖρα τοῦ ἐνεστῶτος θὰ δείξῃ πῶς τὸ αὐτὸ γεγονὸς ἐξακολουθεῖ ἀδιαλείπτως εἰσέτι· ἐξ οὗ θὰ ἴδωμεν τὸ παρελθὸν ἐν τῷ παρόντι καὶ τὸ παρὸν ἐν τῷ παρελθόντι.

« Ὁ δὲ ὄφις ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θη-

ρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός. Καὶ εἶπεν ὁ ὄφις τῇ γυναικί· τί ὅτι εἶπεν ὁ Θεός· οὐ μὴ φάγητε ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ παραδείσου; Καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ τῷ ὄφει· ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ παραδείσου φαγούμεθα· ἀπὸ δὲ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου, ὅ ἐστιν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, εἶπεν ὁ Θεὸς, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ, οὐδὲ μὴ ἅψησθε αὐτοῦ ἵνα μὴ ἀποθάνητε. Καὶ εἶπεν ὁ ὄφις τῇ γυναικί· οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Ἤδει γὰρ ὁ Θεὸς, ὅτι ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοὶ, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν. Καὶ ἴδεν ἡ γυνὴ ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, καὶ ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι· καὶ λαβοῦσα τοῦ καρποῦ αὐτοῦ ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς μετ' αὐτῆς, καὶ ἔφαγον. Καὶ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν· καὶ ἔῤῥαψαν φύλλα συκῆς, καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα » (Γεν. Γ', 3). Ἴδωμεν τώρα τί συμβαίνει ἐνώπιον ἡμῶν, καὶ πρῶτον εἰ ἡ διδασκαλία τῶν σημερινῶν σχολῶν ἐστιν ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ ὄφεως ἐν τῷ παραδείσῳ.

Ἡ διδασκαλία τῶν σχολῶν τείνει ὅλαις δυνάμεσι νὰ καταψεύσῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀποδιώξῃ ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας τὸν φόβον τῆς αἰωνίου κολάσεως. Ὁ ὄφις τοῦ παραδείσου ἔπραξε τὸ αὐτὸ, λέγων τῇ Εὔᾳ: « Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε· ὅ,τι εἶπεν ὑμῖν ὁ Θεὸς οὐκ ἔστιν ἀληθές. » Ἡ διδασκαλία τῶν σχολῶν τίθησι τὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω πάντων

τῶν ὄντων, βεβαιοῦσα ὅτι αὐτός ἐστι Θεός. Ὁ ὄφις τοῦ παραδείσου ἐνέπνευσε τῇ Εὔᾳ τὴν αὐτὴν ματαιότητα, ποιῶν αὐτὴν πιστεῦσαι ὅτι θὰ ἐγίνετο θεὸς ἢ θεὰ ἐὰν ἔτρωγεν ἐκ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ. « Ἐπειδὰν φάγητε ἀπὸ τοῦ καρποῦ τούτου διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἔσεσθε ὡς θεοὶ, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν. » Ἰδοὺ λοιπὸν ὅτι τὸ παρελθόν ἐστιν ἐν τῷ παρόντι καὶ τὸ παρὸν ὡσαύτως ἐν τῷ παρελθόντι. Καταψεύδειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐκβάλλειν ἐκ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου τὸν φόβον τοῦ θανάτου καὶ ὑπισχνεῖσθαι τὴν θεότητα, ἰδοὺ εἰς τί συνίσταται ἡ διδασκαλία τοῦ ὄφεως ἐν τῷ παραδείσῳ. Καταψεύδειν, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐκβάλλειν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας τὸν φόβον τοῦ θανάτου καὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως, ἀντικαθιστᾷν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἢ ποιεῖν αὐτὸν πιστεύειν ὅτι αὐτός ἐστι Θεὸς, ἰδοὺ εἰς τί συνίσταται ἡ διδασκαλία τῶν σχολῶν. Ὑπάρχει ταὐτότης μεταξὺ τῶν δύο τούτων διδασκαλιῶν; Ἡ διδασκαλία τοῦ ὄφεως ἐν τῷ παραδείσῳ ταυτίζεται πρὸς τὴν τῶν σημερινῶν σχολῶν; Λοιπὸν, τὸ παρελθόν ἐςιν ἐν τῷ παρόντι καὶ τὸ παρὸν ἐν τῷ παρελθόντι· ἡ διδασκαλία τοῦ πλάνου δὲν διεκόπη. Μεταβάλλουσα μόνον σχῆμα κατὰ τοὺς καιροὺς καὶ τοὺς τόπους, ἀλλὰ μένουσα οὐσιωδῶς ἡ αὐτὴ συνεχίζεται μέχρις ἡμῶν. Οἱ ἐπιδέξιοι δόκτορες καὶ διάσημοι ἀκαδημιακοὶ ἔχουσι τὴν τιμὴν τοῦ συνεχίσαι τὸ ἔργον τοῦ πονηροτάτου πάντων τῶν ζώων· ὅθεν καὶ δικαίως ἡ Γραφὴ καλεῖ αὐτοὺς υἱοὺς τοῦ ὄφεως,

ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ ἐδέξαντο τὴν ἐπιτηδειότητα αὐτῶν καὶ πονηρίαν· ἡ δὲ γέννησις, ὡς ἀπεδείξαμεν, συνίσταται εἰς τὴν μετάδοσιν τῆς φύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων. Καὶ καθὼς τὰ νόθα καὶ παράνομα τέκνα ἀγνοοῦσι τὸν πατέρα των, ἔχουσιν ὅμως ἕνα, οὕτως οἱ υἱοὶ τοῦ ὄφεως καὶ τοῦ σκότους οὐ γινώσκουσι τὸν ἑαυτῶν πατέρα, καὶ οὐ θέλουσιν ὁμολογῆσαι τὴν ὕπαρξίν του. Διὰ τοῦτο πειρῶνται καταψεῦσαι τὴν αὐτὸν μαρτυροῦσαν Βίβλον· ἀλλὰ τοιαῦται ἀπόπειραι ἀποδεικνύουσιν αὐτὸν κάλλιον, ἐπιβεβαιοῦσαι τὴν μαρτυρίαν τῆς Βίβλου εἰς τρόπον ὥστε οὐδεὶς δύναται ἀμφιβάλλειν. Ὅτι ὑπάρχουσι διάσημοι ἀκαδημιακοὶ, οἵτινες διὰ τῶν ὡραίων αὐτῶν γραμμάτων πειρῶνται καταψεῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ποιοῦντες πιστεύειν ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὐτῶν ἐστι Θεὸς καὶ τὸ θεῖον, ἔστι τοῦτο μῦθος ἐπινοηθεὶς ὑπὸ τῶν χριστιανῶν χάριν τῆς ὑποθέσεώς των, ἢ γεγονὸς θετικὸν, βέβαιον, ἀναμφίβολον; Ἔσω! Τὸ γεγονὸς τοῦτο, λέγει ἡ Γένεσις, ἤρξατο μικρὸν μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Ἐπειδὴ σήμερον ἀγαπῶσι τὴν θετικὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν ἐπιστήμην τῶν γεγονότων, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς θέλομεν ἐξαγαγεῖν τὰ συμπεράσματα ἡμῶν ἐκ τῶν γεγονότων, ἅτινα προσβάλλουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς πάντων.

Ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα, φαγόντες ἐκ τοῦ ὡραίου καρποῦ, ὅστις ἔμελλε ποιῆσαι αὐτοὺς θεοὺς, εἶδον ὅτι ἦσαν γυμνοὶ, καὶ συνέπλεξαν φύλλα συκῆς ἵνα σκεπασθῶσιν. Ἐντεῦθεν ἀπέκτησαν τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ, τὴν ὁποίαν ἠγνόουν πρότερον·

ἐπειδὴ, συγκρίνοντες τὴν ἑαυτῶν γύμνωσιν πρὸς τὴν μακαρίαν αὐτῶν κατάστασιν, ἔγνωσαν τὴν πανουργίαν τοῦ ὄφεως καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Θεοῦ, γνόντες οὕτω τὸ καλὸν καὶ κακόν. Ἰδοὺ διατὶ τὸ ξύλον, οὗ ὁ καρπὸς ἦν θανατηφόρος, ἐκαλεῖτο ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν. Τὸ ξύλον τοῦτο πάντοτε ὑπισχνεῖται τὴν θεότητα, καὶ οἱ εἰς αὐτὸ πιστεύοντες οὐδὲν ἄλλο εὑρίσκουσιν ἢ τὴν γύμνωσιν, ἤτοι τὴν στέρησιν τῆς θείας καὶ μακαρίας ζωῆς, στέρησιν, ἥτις καλεῖται θάνατος καὶ κακόν. Ἡ γύμνωσις τῶν πρώτων ἀνθρώπων φθάνει πρὸς πάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς τὰς ἀπατηλὰς ὑποσχέσεις τῆς χιμαιρικῆς φιλοσοφίας. Γευσάμενοι ἐκ τοῦ καρποῦ της εἶδον ἑαυτοὺς γυμνοὺς πάσης ἀληθείας, συῤῥάπτοντες λέξεις καὶ φράσεις ἵνα καλύψωσι τὴν αἰσχρὰν αὐτῶν γύμνωσιν. Διὰ τοῦ λόγου τῆς μεθόδου ἡ νεωτέρα φιλοσοφία ἐπαγγέλλεται τὴν σαφήνειαν, τὴν βεβαιότητα, τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ τί ἐν αὐτῇ εὑρίσκομεν; Τὴν ἀσάφειαν, ὡς ἀπεδείξαμεν, τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀμφιβολίαν. Ἑπομένως, οἱ πλανώμενοι ὑπὸ τοῦ καρποῦ της ὡραίου τὴν ὄψιν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ κατανοῆσαι πάντα καὶ θεοὶ γενέσθαι, ἐπὶ τέλους βλέπουσιν ἑαυτοὺς γυμνοὺς πάσης ἀληθείας καὶ πάσης ἀγαθῆς ἐλπίδος, αἰσχυνόμενοι ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν γυμνώσει, καὶ οὕτω κρυπτόμενοι ὀπίσω τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος, καθάπερ ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἐκρύφθησαν ὀπίσω τῶν ξύλων τοῦ παραδείσου. Ἔστι τοῦτο μῦθος ἢ γεγονὸς θετικὸν, βέβαιον, ἀναμφίβολον;

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου συμπεραίνομεν ὅτι ἡ Ἱστορία τοῦ κόσμου ἐστὶν οὐσιωδῶς ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ παραδείσου. Τό ἠθικὸν γεγονὸς, ὅπερ ἔλαβε χώραν παρὰ τοῖς πρωτοπλάστοις, συνεχίζεται καὶ παρὰ τοῖς αὐτῶν μεταγενεστέροις, γινόμενον μόνον σοβαρώτερον καὶ σπουδαιότερον ἕνεκα τῶν συνοδευουσῶν αὐτὸ περιστάσεων· ἐπειδὴ τὸ γεγονὸς τοῦ παραδείσου οὐκ ἦν ἄλλο ἢ τύπος καὶ εἰκὼν τοῦ παρ' ἡμῖν συμβαίνοντος. Ὁ σημερινὸς παράδεισος, ἀντὶ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, περιέχει τὰς σχολὰς τῆς ἐπιστήμης τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ· ἀντὶ τοῦ ὄφεως τοὺς ἐπιδεξίους διδάκτορας καὶ τοὺς διασήμους ἀκαδημιακούς· ἀντὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ αὐτοζωία· ἀντὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας, τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ἐν τῷ πρώτῳ παραδείσῳ ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ διέγραψεν εἰς τοὺς πρωτοπλάστους τὸν κανόνα τῆς διαγωγῆς αὐτῶν· ἐν τῷ σημερινῷ παραδείσῳ ὁ σαρκωθεὶς Λόγος τοῦ Θεοῦ προστάζει τί ἕκαστος ὀφείλει πράττειν. Οὕτω βλέπομεν ἐναργέστατα τὸ παρὸν ἐν τῷ παρελθόντι καὶ τὸ παρελθὸν ἐν τῷ παρόντι: Παρελθὸν καὶ παρὸν συνάπτονται εἰς ἓν μόνον γεγονὸς, τὸ ἑξῆς: Ἐσθίειν ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, ἢ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ θνήσκειν ἢ ζῆν κατὰ τὸν καρπὸν ἐξ οὗ ἐσθίομεν. Τὸ δρᾶμα τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου ἐστὶν ἓν, ἡ δραματικὴ πρᾶξις μία· οἱ ὑποκριταί εἰσιν οἱ αὐτοί· τὸ ἀποτέλεσμα πάντοτε τὸ αὐτό: ἡ

ζωὴ ἢ ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου. Ὅ,τι δὲ οὐκ ἔστι πάντοτε τὸ αὐτὸ, ἐστὶν ἡ μορφὴ τοῦ δράματος, ἤτοι ὁ τρόπος τῆς παραστάσεως καὶ ἡ σπουδαιότης τῶν ἀποτελεσμάτων. Ἐπειδὴ κατ' ἀρχὰς ὁ θάνατος ἦν πρόσκαιρος καὶ ἐπιδεκτικὸς θεραπείας· ἀλλὰ σήμερον ὁ θάνατός ἐστιν αἰώνιος καὶ ἀθεράπευτος. Οἱ πρωτόπλαστοι ἠπατήθησαν ὡς ἄπειροι παραδειγμάτων, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ποινὴ αὐτῶν ἦν πρόσκαιρος. Ἀλλ' οἱ σήμερον ἁμαρτάνοντες ἔχουσι πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν πεῖραν τῶν αἰώνων· καὶ διὰ τοῦτο ὁ θάνατος αὐτῶν ἔσται αἰώνιος καὶ ἀθεράπευτος.

Τῷ γινώσκοντι τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθὸν, τὸ μέλλον οὐκ ἔστι μυστήριον. Δυνάμεθα ἰδεῖν τὸ μέλλον ἐν τῷ παρελθόντι, καθὼς ἐν αὐτῷ βλέπομεν τὸ παρόν. Ἡ Γένεσις διηγεῖται ὅτι μετὰ τὴν παράβασιν τοῦ νόμου, ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐπῆλθεν. Ὁ Θεὸς κατηράσατο τὸν ὄφιν, αἰτίαν πρώτην τοῦ ἁμαρτήματος καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ ἐτιμώρησε τοὺς ἐνόχους μετὰ μέτρου καὶ δικαιοσύνης. Ἅπαξ τελεσθέντος τοῦ εἰςέτι ἐξακολουθοῦντος ἀνθρωπίνου δράματος, ἡ τελευταία καὶ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ κρίσις ἐλεύσεται. Τότε ὁ ὄφις καὶ πᾶσα ἡ φυλὴ αὐτοῦ, γυμνοὶ θείας χάριτος καὶ ἀληθείας, βληθήσονται ὑπὸ τῶν ἀγγέλων τοῦ Κυρίου εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὰ ἔνδοξα τέκνα τοῦ Θεοῦ ἀπολαύσουσι τῆς ἀϊδίου μακαριότητος. Ὁ χρόνος οὐκ ἔσται πλέον· ἡ αἰωνιότης αὐτὸν διαδέξεται. Ἡ Γένεσις διηγεῖται περιπλέον ὅτι ὁ Θεὸς, ἀπαγγείλας τὴν κρίσιν αὐτοῦ, εἶπεν. « Ἰδοὺ Ἀδὰμ, γέγονεν ὡς εἷς ἐξ

ἡμῶν τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν. Καὶ νῦν μήποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ λάβῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ φάγῃ, καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐργάζεσθαι τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη. Καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδὰμ ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς· καὶ ἔταξε τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην, φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς». Ὁ Θεὸς διὰ τῶν λόγων τούτων ἠθέλησε νὰ δείξῃ τὸ μέλλον ἐν τῷ παρελθόντι. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς καθολικῆς κρίσεως, οἱ ἄπιστοι καὶ μοχθηροί, οἱ φαγόντες ἐκ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ, οἱ ἀπατηθέντες ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ ὄφεως, γνώσονται τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Ἐπιθυμήσουσι μετασχεῖν τῆς μακαρίας ζωῆς, ἀλλ' εἰς μάτην, ὁ Θεὸς ἐρεῖ τότε: Κωλύσωμεν αὐτοὺς ἐκτεῖναι τὴν χεῖρα ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, μὴ λάβωσιν ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, καὶ φαγόντες αἰωνίως ζήσωσιν. Ἔπειτα ὁ Θεὸς ἐκβαλεῖ αὐτοὺς ἐκ τοῦ τερπνοῦ κήπου, ἵνα βασανίζωνται διὰ παντὸς μετὰ τοῦ ὄφεως, τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ὅςτις ἐγέννησεν αὐτοὺς καὶ ἔθρεψε. Τάξει δὲ τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάττειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν φαύλων, τῶν δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔσται πλέον κοινωνία. Χωρισμὸς πλήρης τῆς αἴρας καὶ τοῦ καλοῦ σίτου, ἕκαστος ἐν τῇ ἑαυτοῦ θέσει. Ὁ δὲ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. Τὸ παρὸν ἐστι βέβαιον. Τὸ παρελ-

θὸν ὃ καθορῶμεν ἐν τῷ παρόντι ἐστὶν ὡςαύτως, καὶ τὸ μέλλον ὃ βλέπομεν πάλιν ἐν τῷ παρελθόντι οὐ δύναται ἀμφίβολον εἶναι. Ἡ ἀλήθεια τῆς ἐπιςήμης πορεύεται ἐκ τοῦ παρόντος εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἐκ τοῦ παρελθόντος εἰς τὸ μέλλον, περιλαμβάνουσα τὸν ἅπαντα χρόνον.

—

ΕΙΔΗΣΙΣ

ΠΡΟΣ ΠΑΝΤΑΣ.

Τὸ καθῆκον καὶ τὸ συμφέρον ὑποχρεοῦσιν ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν. Ἀλλὰ τί δεῖ ἐννοεῖν διὰ τοῦ ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν; Οὐδὲν ἄλλο δυνάμεθα ἐννοῆσαι ἢ τὸ ἑξῆς: ποιεῖν αὐτὸν μετέχειν οὗ κατέχομεν ἀγαθοῦ καὶ οὗ αὐτὸς χρείαν ἔχει. Τὸ καλὸν ὅπερ ἤδη κατέχομέν ἐστιν ἡ γνῶσις τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ καὶ τοῦ πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ ἀποτελεσματικοῦ μέσου. Νομίζω ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ὁ μὴ χρήζων αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς γνώσεως ταύτης, ὁ μὴ ἐπιθυμῶν γνῶναι περιληπτικώτερον, σαφέστερον καὶ μᾶλλον ἐναργῶς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, καὶ ποῖόν ἐστι τὸ ἀποτελεσματικὸν μέσον ᾧπερ ὀφείλει χρήσασθαι πρὸς ἐπίτευξίν του. Εἰς τὴν χρείαν καὶ ἐπιθυμίαν ταύτην ἐρχόμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν ὅπως συμπληρώσωμεν τὸ καθῆκον ἡμῶν, καὶ γενώμεθα, ὡς οἷόν τε, ὠφέλιμοι τῷ πλησίον.

—

ΠΟΙΟΣ ΕΣΤΙΝ

Ο ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ,

ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΣ ΕΠΙΤΕΥΞΙΝ ΑΥΤΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΝ ΜΕΣΟΝ;

Ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἡ θέωσις. Τὸ δὲ μέσον, ᾧπερ ἕκαστος ὀφείλει χρήσασθαι, ἐστὶν ἡ τοῦ θετικοῦ καὶ οὐχὶ τοῦ ἀρνητικοῦ νόμου ἐκτέλεσις. Ἰδοὺ ἡ λύσις τοῦ μεγίστου καὶ σπουδαιοτάτου προβλήματος, γενομένη κατὰ τὸν ὁριςικώτερον καὶ συντομώτερον τρόπον. Θέλετε τώρα μαθεῖν σαφέστατα, ὅτι ἡ θέωσις καὶ οὐχὶ ἄλλο ἐστὶν ὁ ὑμέτερος προορισμός; Ἐρωτήσατε τί ἡ καρδία ὑμῶν ἐπιθυμεῖ, καὶ ἀποκριθήσεται: Ἐπιθυμῶ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ αἰωνίως· ἐπιθυμῶ τελείως γινώσκειν καὶ ἐλευθέρως ἐνεργεῖν. Τώρα, ὁ Θεὸς ζῇ εὐδαιμόνως καὶ αἰωνίως· ὁ Θεὸς γινώσκει τελείως καὶ ἐλευθέρως ἐνεργεῖ. Κατὰ συνέπειαν ἡ ὑμετέρα καρδία ἐφίεται εἶναι ὡς αὐτὸς ὁ Θεός· ἡ ὑμετέρα καρδία τείνει νὰ φθάσῃ πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ Θεοῦ, εἰ δύναται. Εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ὡς αὐτὸς ὁ Θεός, τοῦτο καλεῖται θέωσις. Τείνειν εἰς τὸ φθάσαι πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ Θεοῦ, ἐστιν ἀποβλέπειν πρὸς τὴν θέωσιν. Ὁ Θεὸς οὐκ ἂν ἠδύνατο δοῦναι τῷ ἀνθρώπῳ ἐπιθυμίαν μὴ συνᾴδουσαν πρὸς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, οὐδέποτ' ἂν ἠδύνατο αὐτῷ ἐμπνεῦσαι τὸν ἔρωτα τῆς θεώσεως, εἰ μὴ ἐβούλετο αὐτὸν θεῶσαι, ὅμοιον αὐτῷ καὶ ἴσον καταστῆσαι. Διὰ τοῦτο ἡ Βίβλος, διερμηνεὺς τῆς Θείας Θελήσεως, λέγει: « Ὑμεῖς ἐστε θεοὶ καὶ υἱοὶ Ὑψίστου ». Ὅθεν

ἐπαγγέλλεται τὴν αἰώνιον ζωὴν, τὴν τελείαν γνῶσιν καὶ τὴν ἔνδοξον ἐλευθερίαν, ὧν ἀπολαύσουσι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ. Ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἔνθεν μὲν ἡ ἀνθρώπινος καρδία ἐπιθυμεῖ τὴν θέωσιν, ἔνθεν δὲ ἡ Βίβλος μεθ' ὅρκου αὐτὴν ὑπισχνεῖται ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ· λοιπὸν δὲν ὑπάρχει λόγος ἀμφιβολίας ὅτι ἡ θέωσις οὐκ ἔστιν ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Καί τοι ἡ μαρτυρία τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας καὶ ἡ τῆς Βίβλου δύνανται ἀποχρώντως παρασχεῖν τὴν βεβαιότητα τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ, οὐκ ἔσται ἴσως ἀνωφελὲς πολλαπλασιάσαι τὰς μαρτυρίας. Ὁ Πλάτων, ὅςτις ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ θεωρεῖται, καθάπερ ὁ Μωϋσῆς ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἐννοεῖ ὅτι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται εἰς τὸ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὅμοιον τῷ Θεῷ. Ὁμοίωσις τῷ Θεῷ. Ἡ νεωτέρα φιλοσοφία, καί τοι οὖσα φιλοσοφία τῆς ἀθείας, τολμᾷ ὅμως βεβαιῶσαι ὅτι ὁ ἄνθρωπός ἐστι Θεός. Τὸ φαινόμενον τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀνεξήγητον. Ὁ Σατανᾶς καλῶς γινώσκει τὴν ἔφεσιν καὶ τὸν προορισμὸν ἡμῶν· ὅπως δὲ ἡμᾶς ἀποστήσῃ τοῦ Θεοῦ καὶ μεταδῷ ἡμῖν τὰς ἰδιότητας τῆς θνητῆς καὶ παναθλίας αὐτοῦ φύσεως, μεταχειρίζεται διὰ παντὸς τὴν αὐτὴν πανουργίαν καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅςτις συνίσταται εἰς τὸ κολακεύειν τὰς ἐπιθυμίας ἡμῶν καὶ ποιεῖν ἡμᾶς πιστεύειν καὶ πράττειν τὸ ἐναντίον τῷ λόγῳ καὶ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ὄφεως εἶπε τῇ Εὔᾳ: « Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, ἀλλ' ἔσεσθε ὡς θεοὶ, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν ». Ἀλλ' ὁ

νόμος τοῦ Θεοῦ ἔλεγε: « θανάτῳ ἀποθανεῖσθε ». Ἡ Εὔα, ὠθουμένη ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ πάντα γνῶναι καὶ ἀμέσως θεὰ γενέσθαι, παρέβη τὸν νόμον καὶ ὑπέστη τὰς ἀναποδράστους τῆς ἑαυτῆς διαγωγῆς συνεπείας. Σήμερον ἐπίσης, λαλῶν διὰ τῶν υἱῶν τοῦ ὄφεως, λέγει ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὑπερέχει πάντων τῶν ὄντων καὶ αὐτός ἐστι θεός. Ἐντεῦθεν ἐξεγείρει τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν τῆς θεώσεως, λέγων εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅτι ἐστιν ἤδη ὃ ἐφίεται εἶναι, ὅπως ποιήσῃ αὐτὸν πιστεῦσαι πᾶν τὸ ἀντικείμενον τῷ λόγῳ, καὶ ὠθήσῃ αὐτὸν εἰς τὴν ἠθικὴν ἀταξίαν. Ἡ ἀνθρωπίνη συνείδησις μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι Θεὸς, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ γενέσθαι, ἀτενίζων πρὸς τὴν θέωσιν. Ὁ λόγος πάλιν βεβαιοῖ ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἡμετέρας ἐφέσεως ὀφείλει ἀναγκαίως ὑπάρχειν, καὶ ὅτι διὰ τοῦ Θεοῦ θὰ γίνωμεν θεοί. Ἰδοὺ ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου ἢ ἡ φωνὴ αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Ἀλλ' οἱ ἐλευθερόνοες, κωφοὶ εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου, παρέχοντες ἡδέως τὰ ὦτα αὐτῶν εἰς τὰς κολακείας τοῦ ὄφεως, πιστεύουσιν εἶναι ἤδη ὃ ἐφίενται εἶναι, καὶ ὅτι ὁ ἀληθὴς Θεὸς δὲν ὑπάρχει. Εἶναι ἤδη ὃ ἐφιέμεθα εἶναι, ἐστὶν ἀντίφασις, ἐστὶ πλάνη. Ἀρνεῖσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ ὕπαρξιν, ἐστὶν ἑτέρα ἀντίφασις, ἑτέρα πλάνη, διότι ἡ αἰτία πάσης ὑπάρξεως ὀφείλει ἀναγκαίως ὑπάρχειν, ὀφείλουσα εἶναι ἀναγκαία ἀπόλυτος καὶ τελεία. Ἀλλ' οἱ ἐλευθερόνοες, μεθυσκόμενοι ὑπὸ τῆς ματαιότητος τοῦ ἐγωϊσμοῦ, οὐδέ-

λως θέλουσι λαβεῖν ὑπ᾽ ὄψιν τὸν λόγον, τολμῶντες ἔτι βεβαιοῦν ὅτι αἱ ἀντιφατικαὶ βεβαιώσεις εἰσὶν ἐξίσου ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς, ὅτι τὰ πάντα εἰσὶν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ, ὅτι ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδός εἰσι ταὐτά. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, οἱ ἐλευθερόνοες, παραδιδόμενοι εἰς τὸ χιμαιρικὸν καὶ ἀπατηλὸν πνεῦμα, ἐγένοντο κενοὶ πάσης ἀληθείας καὶ μόνον ἀφροσύνης ἀνάπλεοι. Ἀλλ᾽ οἱ ἄφρονες οὐ δώσουσι τῷ κόσμῳ τὸν κανόνα τῆς νοήσεως, δώσουσι τοῦτον οἱ συνετοὶ, καθὼς ὁ Πλάτων καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος. Ὁ μακάριος Παῦλος λέγει: Οὐδὲν κοινὸν μεταξὺ ἀληθείας καὶ ψεύδους, μεταξὺ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Διαβόλου. Ὁ Πλάτων λέγει: Τὸ ἀληθὲς οὐδέποτ᾽ ἐστὶ ταὐτὸν τῷ ψευδεῖ, ὂν πάντοτε ταὐτὸν πρὸς ἑαυτὸ καὶ ἀντικείμενον τῷ ἀληθεῖ. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, ὁ Θεὸς τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας ταυτίζεται πρὸς τὸν Θεὸν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ὄφις τοῦ παραδείσου ταυτίζεται πρὸς τὸν ὄφιν τῶν σχολῶν, πάντοτε ἀντιτασσόμενος τῷ Θεῷ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ μὲν καρπὸς τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν ἐστι πάντοτε ὁ αὐτὸς πρὸς ἑαυτόν· πάντοτε ἀντιτάσσεται τῷ νόμῳ καὶ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, ἐξεγείρει τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ προξενεῖ τὸν θάνατον τῷ ἐξ αὐτοῦ ἐσθίοντι. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐστιν ὡσαύτως πάντοτε πρὸς ἑαυτὸν ὁ αὐτὸς, ἤτοι σύμφωνος πρὸς τὸν νόμον καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τρέφων τὴν ἐσθίουσαν αὐτὸν ψυχὴν, πληρῶν τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς, καὶ αὐτὴν ποιῶν ζῆν αἰωνίως. Ἐν κεφαλαίῳ, ἡ ἀνθρώπινος καρδία ἐπι-

θυμεῖ τὴν θέωσιν· ἔνθεν μὲν ὁ Χριστὸς αὐτὴν ὑπισχνεῖται· ἔνθεν δὲ καὶ ὁ Διάβολος. Πρόκειται λοιπὸν εἰδέναι πῶς δυνάμεθα θεοὶ γενέσθαι, διὰ τοῦ Χριστοῦ ἢ διὰ τοῦ Διαβόλου; τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἢ τῇ διδασκαλίᾳ τῶν σχολῶν; ἐσθίοντες ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ἢ ἐσθίοντες ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν; ἐκτελοῦντες τὸν νόμον τὸν θετικὸν, ἢ τὸν νόμον τὸν ἀρνητικόν; Ἰδοὺ τὸ ζήτημα ὅπερ νῦν ἔχομεν σαφηνῖσαι μᾶλλον ἢ λῦσαι, ἐπειδὴ τὸ ζήτημα, οὕτω τεθὲν, ἐστὶ λελυμένον.

Ἡ θέωσις οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ μετοχὴ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, οἷον τῆς ἀγαθότητος, τῆς σοφίας, τῆς δυνάμεως, τῆς δικαιοσύνης, τῆς αἰωνίου ζωῆς, τῆς τελείας αὐτοῦ μακαριότητος. Ὁ Θεός ἐστι κύριος τῆς ἑαυτοῦ φύσεως καὶ τελειότητος, ἔχων τὸ δικαίωμα τοῦ μεταδίδειν ταύτας τὰς ἰδιότητας ᾧ καὶ ὡς αὐτῷ ἀρεστὸν, καὶ οὐδεὶς δύναται αὐτὰς ἁρπάσαι ἀπ' αὐτοῦ καὶ γενέσθαι ὅμοιος αὐτῷ μὴ θέλοντι. Λοιπὸν, διὰ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ ἄλλως δυνάμεθα γενέσθαι θεοί· Ἀλλ' ἡ χιμαιρικὴ τῶν σχολῶν φιλοσοφία διδάσκει τὴν ἀθεΐαν, μὴ θέλουσα παραδέξασθαι ἄνωθεν αὐτῆς οὔτε Θεὸν, οὔτε θέλημα θεῖον. Δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν τὸν ἡμέτερον προορισμὸν διὰ φιλοσοφίας μὴ ἐχούσης οὔτε κανόνα, οὔτε μέθοδον, οὔτε ἀρχὴν, οὔτε ἀντικείμενον, οὔτε ἀλήθειαν, πλανωμένης τῇδε κἀκεῖσε, ἀπὸ πλάνης εἰς πλάνην, ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον, ἀπὸ τοῦ ἀγράφου πίνακος

εἰς τὸ ἔμφυτον, ἀπὸ τῆς ζωϊκῆς καταστάσεως εἰς τὴν θείαν, ἀπὸ τοῦ χαμερποῦς εἰς τὸ ἀγέρωχον; Δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν τὸν προορισμὸν ἡμῶν διὰ φιλοσοφίας ἀσαφοῦς, σκοτεινῆς, ἀομμάτου, τῆς ὁποίας ἡ φύσις ἐστὶ χιμαιρικὴ καὶ ὁ σκοπὸς ἀνθρωποκτόνος; Ἡ ἀνθρώπινος καρδία ἐπιθυμεῖ τὴν ζωὴν, τὴν γνῶσιν, τὴν ἐλευθερίαν. Ἀλλὰ πῶς ζῆν διὰ φιλοσοφίας θανατούσης; Πῶς γινώσκειν διὰ φιλοσοφίας μὴ βλεπούσης; Πῶς εἶναι ἐλεύθερον διὰ φιλοσοφίας ὠθούσης εἰς τὴν ἠθικὴν ἀταξίαν; Ἐν ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἡ κοινωνία γνώσεται ὅτι αἱ σχολαί εἰσι τὸ μέγιστον πρόσκομμα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὸν προορισμὸν αὐτῆς, ὅτι αὐταί εἰσιν αἱ πύλαι τοῦ ᾅδου καὶ ἡ διδασκαλία των τοῦ θανάτου τὸ ξίφος, τότε ποιήσει τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὸν προορισμόν της. Ὁ δὲ συντελέσων εἰς τὴν διάδοσιν τοιαύτης γνώσεως, θὰ πράξῃ συνῳδὰ τῷ ἑαυτοῦ καὶ τῷ τοῦ πλησίον προορισμῷ· οὗτος λήψεται τὸν μισθὸν αὐτοῦ. Οὐχὶ, διὰ τοῦ Σατανᾶ δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν τὸν ἡμέτερον προορισμὸν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Χριστοῦ. Οὐχὶ τῇ χιμαιρικῇ διδασκαλίᾳ τῶν σχολῶν, ἀλλὰ τῇ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίᾳ, ἥτις ἐστὶν ἡ στήλη τῆς ἀληθείας· οὐχὶ διὰ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, ἀλλὰ διὰ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς· οὐχὶ πράττοντες τὸν ἀποφατικὸν νόμον, ἀλλὰ τὸν καταφατικὸν ἐκτελοῦντες. Ἤδη ἐρχόμεθα ἐξηγῆσαι τί ἐννοοῦμεν διὰ τῆς διατυπώσεως ταύτης.

Ὁ Θεὸς ἠθέλησε διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος μετα-

δοῦναι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν τελειότητα τῆς φύσεώς του· ἀλλ' ἠθέλησε συνάμα μεταδοῦναι αὐτὴν αὐτῷ μετὰ μέτρου, κανόνος καὶ δικαιοσύνης. Οὐδέποτε δυνάμεθα μετασχεῖν τῆς θείας φύσεως μὴ ὑποτασσόμενοι τῷ κανόνι καὶ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, μὴ ἐκτελοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἐκφρασθὲν διὰ τοῦ ῥήματος αὐτοῦ καὶ γνωσθὲν διὰ τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ λόγου. Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἓν, ἀγαθὸν καὶ οὐχὶ κακόν. Τώρα, ἐπειδὴ τὸ θεῖον θέλημά ἐστιν ἀγαθὸν καὶ οὐχὶ κακὸν, ὁ νόμος τῆς ἡμετέρας διαγωγῆς ὀφείλει εἶναι διπλοῦς: 1ον ἀρνητικὸς, ἵνα ἡμᾶς ἀποτρέπῃ τοῦ ποιεῖν θέλημα κακὸν, μὴ προςῆκον τῷ Θεῷ· 2ον θετικὸς, ἵνα ἡμᾶς ποιῇ γινώσκειν καὶ πράττειν τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν τήρησις τοῦ ἀρνητικοῦ νόμου ἐστὶ τὸ ἠθικὸν κακόν· ἡ δὲ τοῦ θετικοῦ ἐκτέλεσις τὸ ἠθικὸν καλόν. Ὅπως δὲ πράττωμεν τὸ ἀγαθὸν, ἀπέχειν ὀφείλομεν τοῦ κακοῦ· καὶ ὅπως ἀπέχωμεν τοῦ κακοῦ, ὀφείλομεν γινώσκειν τὸν νόμον τὸν ἀρνητικὸν, τὸν νόμον τοῦ ἀπαγορεύειν. Ὅθεν ὁ Θεὸς ἔδωκε κατ' ἀρχὰς τοῖς πρώτοις ἀνθρώποις τὸν ἀρνητικὸν νόμον ἵνα ποιήσῃ αὐτοὺς γινώσκειν τὸ κακὸν, καὶ ἀσκήσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ ἀπέχειν ἀπ' αὐτοῦ. «Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου, εἶπεν αὐτοῖς, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε» (Γεν. Β. 17). Τὸ ξύλον τοῦτο, καθὼς ἀλλαχοῦ αὐτὸ ἐξηγήσαμεν, ἀπεικόνιζε τὸν Διάβολον. Ὁ καρπὸς αὐτοῦ ὑπετύπου ἣν λαμβάνομεν γνῶσιν πράττοντες τὸ

κακὸν θέλημα τοῦ Διαβόλου, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου ἐστὶ τόδε: « Μὴ πλανᾶσθε ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ Διαβόλου· μὴ ποιεῖτε τὸ θελημά του· ἐπειδὴ ᾗ ἂν ἡμέρᾳ δέξησθε ἐν τῇ ψυχῇ ὑμῶν τὸ ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενον ψεῦδος καὶ ἐκτελέσητε τὸ πονηρὸν αὐτοῦ θέλημα, ἀποθανεῖσθε διὰ τοῦ Διαβόλου, ὅς ἐστιν ὁ θάνατος ». Ὡς θάνατον δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τὴν στέρησιν τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ τοὐναντίον τὴν στέρησιν τῆς θείας ζωῆς. Εἴπερ ἡ θεία ζωὴ συνίσταται εἰς τὸ καλῶς αἰσθάνεσθαι, ὁ θάνατος συνίςαται εἰς τὸ αἰσθάνεσθαι κακῶς. Ὁ θάνατος οὐκ ἔστιν ἡ ἀνυπαρξία, οὔτε ἀναίσθητος ὕπαρξις, ἀλλ' ἃ 'αἰσθάνεται κακὰ αἰσθήματα αἰσθαντική τις οὐσία. Ὁ Διάβολος, ἅπαξ χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θείας ζωῆς, ἀπέθανε. Καὶ αἰσθάνεται μὲν, ἀλλὰ κακῶς αἰσθάνεται· διότι αἱ διαθέσεις καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ ὅλως ἀντιτάσσονται εἰς τὰ τοῦ Θεοῦ. Νοεῖ, ἀλλὰ κακῶς νοεῖ· διότι αἱ ἰδέαι του εἰσὶ χίμαιραι. Πράττει, ἀλλὰ κακῶς πράττει, ἤγουν ὢν ἐλεύθερος, πράττει πᾶν τὸ ἀντιβαῖνον εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστὸς ὥρισεν ἀκριβῶς τὴν φύσιν τοῦ Σανανᾶ, λέγων ὅτι ἔχει κακὰς ἐπιθυμίας, πατὴρ ὢν τοῦ ψεύδους, ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος, καὶ ὅτι ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἠθέλησε μένειν (Ἰω. Η' 44). Κατὰ τὰς ἐκφράσεις ταύτας, ὁ Διάβολος, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀπειθὴς, κατέστη ὂν κακῶς αἰσθανόμενον, κακῶς νοοῦν καὶ κακῶς πράττον, ὂν ὅλως ἐστερημένον τῆς θείας ζωῆς, οὗ ἡ φύσις ἐστί θανάσιμος ἢ αὐτὸς ὁ θάνατος. Ὅστις

μετέχει τῶν χιμαιρικῶν αὐτοῦ ἰδεῶν, τῶν θανασίμων αὐτοῦ αἰσθημάτων καὶ τῶν κακῶν αὐτοῦ πράξεων, μετέχει τῆς θνητῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ γίνεται θνητὸς ἐκ τῆς μεταδόσεως τοῦ θανάτου, καθὼς γίνεται ἄῤῥωστος ἐκ τῆς μεταδόσεως τῆς ἀῤῥωστίας. Τότε κακῶς αἰσθάνεται, κακῶς νοεῖ, κακῶς πράττει καὶ κακοδαίμων ἐστί. « Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε »· ἤτοι ᾗ ἂν ἡμέρᾳ πράξητε τὸ κακὸν θέλημα, στερηθήσεσθε τῆς θείας ζωῆς καὶ ἀποθανεῖσθε ἐκ τῆς μεταδόσεως τοῦ θανάτου. Πραγματικῶς, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἔφαγον ἐκ τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ, ἐγυμνώθησαν. Ἡ ψυχὴ αὐτῶν κατελήφθη ὑπὸ αἰσθημάτων φόβου καὶ αἰσχύνης, ᾐσθάνθησαν τὸ κακὸν, ἐστερήθησαν τῆς εἰρηνικῆς καὶ μακαρίας ζωῆς, καὶ μετέσχον τῆς θνητῆς φύσεως τοῦ Σατανᾶ. « Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε ».

Πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὸν ἠθικὸν θάνατον, τὸν χωρίζοντα τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς ζωῆς καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν φυσικὸν θάνατον, τὸν χωρίζοντα τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος. Ὁ φυσικὸς θάνατος ὑπῆρξεν ἡ συνέπεια τοῦ ἠθικοῦ θανάτου. Καὶ οὗτος μέν ἐστι κακὸς, ἐκεῖνος δὲ καλὸς, ἐπειδὴ χρησιμεύει ὡς φάρμακον τούτου. Ὁ φυσικὸς θάνατός ἐστι πρόςκαιρος, ἐπειδὴ μίαν ἡμέραν ἡ παγκόσμιος ἀνάστασις θὰ λάβῃ χώραν. Ἀλλ' ὁ ἠθικὸς, ὁ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπελευσόμενος καὶ καλούμενος δεύτερος θάνατος, ἔσται αἰώνιος. Ὁ πρῶτος ἠθικὸς θάνα-

τος θεραπεύεται ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ θανάτου· ἀλλ' ὁ δεύτερος ἠθικὸς θάνατος οὐκ ἔστι πλέον ἐπιδεκτικὸς θεραπείας.

Παρὰ τῷ ξύλῳ τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν ἦν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς. Τὸ ξύλον τοῦτο προεικόνιζε τὸν Χριστόν. Ὁ καρπὸς αὐτοῦ ὑπετύπου τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὃ λαμβάνομεν πιστεύοντες εἰς τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκτελοῦντες τὸν θετικὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν αὐτὴ ἡ ζωή, ὁ δὲ λαμβάνων αὐτὸ ζῇ αἰωνίως, μετέχει τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ καὶ γίνεται ἀληθὴς θεός. Ἀλλ' ὅπως λάβωμεν Πνεῦμα Ἅγιον, μετάσχωμεν τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ γενώμεθα θεοί, ἑνὶ λόγῳ, ὅπως φθάσωμεν τὸν ἡμέτερον προορισμὸν, ὀφείλομεν τηρῆσαι τὸν θετικὸν νόμον, ὅς ἐστιν ὁ ἑξῆς: « Λάβετε, φάγετε ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Ὁ γὰρ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον, τὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα » (Ἰω. ΣΤ'. 50—52). Τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐστιν ὁ Χριστός. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ ξύλου, τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν τρώγειν, ἐστὶν ὁ ἄρτος τῆς Εὐχαριστίας. Ὁ μὴ τηρῶν τὸν νόμον τοῦτον οὐκ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ. « Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν. Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς » (Αὐτ. 53).

Ὀφείλομεν διακρίνειν ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα, ἢ τὴν πρᾶξιν κατὰ γράμμα καὶ τὴν πρᾶξιν κατὰ πνεῦμα. Τὸ μὲν γράμμα τοῦ νόμου περιέχει τὴν ἐκτέλεσιν ὡρισμένου καθήκοντος.

Τὸ δὲ πνεῦμα τοῦ νόμου περιλαμβάνει ὅλα ἐν γένει τὰ καθήκοντα, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἐστὶν ἀπροσδιόριστος, ἐξαρτωμένη ἔκ τε τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου, καὶ ὑπαγομένη εἰς τὸν νόμον τῆς τάξεως. Τὸ πνεῦμα τοῦ θετικοῦ νόμου ἐστὶ τόδε: « Δέξασθε ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τὸν Χριστὸν, ἤτοι τὴν ἀλήθειαν. Ἐννοήσατε καλῶς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ καὶ ποιεῖτε τὸ θέλημά του ». Τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου ἐστὶν εὐρύτατον, καὶ περιλαμβάνει ὅλα τὰ καθήκοντα. Ἀλλὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἐστὶ συνεσταλμένον, καὶ περιορίζεται εἰς τὸ ὑποδεῖξαι τὴν ἐκτέλεσιν ὡρισμένου καθήκοντος. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου ἄρχεται διὰ τοῦ γράμματος καὶ καταλήγει διὰ τοῦ πνεύματος. Ὀφείλομεν ἐσθίειν τὸν Χριστὸν σωματικῶς καὶ πνευματικῶς. Ἡ ψυχὴ ὀφείλει ἐσθίειν τὴν ἀλήθειαν, καθὼς τὸ σῶμα τὸν ἄρτον. Καὶ καθὼς τὸ σῶμα οὐ δύναται ζῇν ἄνευ ἄρτου, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ οὐ δύναται ζῇν ἄνευ ἀληθείας. Ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔςιν οὔτε ἡ ψυχὴ χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος, οὔτε τὸ σῶμα χωριζόμενον ἐκ τῆς ψυχῆς. Ὁ ἄνθρωπός ἐςιν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Ὁ Χριστός ἐστιν ὁ δεύτερος Ἀδὰμ, ὁ νέος ἄνθρωπος, ὁ μέλλων ἀναγεννῆσαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, μεταδιδοὺς αὐτῷ τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα. Διὰ τοῦτο ὀφείλομεν αὐτὸν ἐσθίειν σωματικῶς καὶ πνευματικῶς, ἵνα γενώμεθα ὅλως ὅμοιοι αὐτῷ, καὶ τέλειοι καθάπερ αὐτός. Λοιπὸν, ὁ μὴ τηρῶν τὸν θετικὸν νόμον κατά τε τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα, οὐκ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, μένων ἐν τῷ θανάτῳ. Ὅπως δὲ ἡ ψυχὴ φθάσῃ τὸν προορι-

14*

σμὸν αὐτῆς, ὀφείλει μεταβῆναι ἐκ τῆς γεννήσεως εἰς τὴν ἀναγέννησιν, καὶ ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως εἰς τὴν θέωσιν. Οὐκ ἔστιν ὁδὸς ἑτέρα δυναμένη ἄγειν πρὸς τὸν ἡμέτερον προορισμὸν, καὶ ὁ μὴ διερχόμενος τὴν ὁδὸν ταύτην, εἴτε ἐξ ἀγνοίας, εἴτε ἐξ ἀπιστίας, εἴτε ἐξ ὀλιγωρίας, ἀπόλλυται ἢ μένει ἐν τῷ θανάτῳ. Ἀλλ' ὅπως μεταβῶμεν ἐκ τῆς γεννήσεως εἰς τὴν ἀναγέννησιν, ὀφείλομεν τηρεῖν τὸ νόμον τῆς ἀναγεννήσεως. « Ἀμὴν, ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰςελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστι· καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι » (Ἰω. Γ΄, 5). Ὅπως δὲ μεταβῶμεν ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως εἰς τὴν θέωσιν, ὀφείλομεν τηρεῖν τὸν νόμον τῆς τροφῆς, ὀφείλομεν ἐσθίειν τὸν Χριστὸν, ὀφείλομεν τρέφεσθαι ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Ἡ ἀναγεννηθεῖσα ψυχὴ γίνεται πράγματι τέκνον Θεοῦ. Ἀλλὰ, καθὼς τὸ τέκνον τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔστι τέλειος ἄνθρωπος, οὕτω καὶ τὸ τέκνον τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι θεὸς τέλειος. Καὶ καθὼς τὸ τέκνον τοῦ ἀνθρώπου, τῷ νόμῳ τῆς τροφῆς, φθάνει ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ τελείου ἀνθρώπου, τοιουτοτρόπως καὶ τὸ τέκνον τοῦ Θεοῦ, τῷ αὐτῷ νόμῳ, ἐσθίον ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, φθάνει ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς τὴν τελειότητα τοῦ Θεοῦ. Στερεῖν τὰ τέκνα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἑαυτῶν τροφῆς, ἐστὶν ἐᾷν αὐτὰ ἀποθνήσκειν ἐκ πείνης, ἐστὶν αὐτὰ ἀποκτείνειν.

Στερεῖν τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τῆς θείας καὶ οὐρανίου τροφῆς αὐτῶν, ἐστὶ πράττειν τὸ αὐτὸ ἀδίκημα ὡς πρὸς τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ. Οὐαὶ τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς ἐπισκόποις, οἵτινες ἐῶσι τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ θνήσκειν ἐκ πείνης ἢ αὐτὰ κακῶς τρέφουσι! Οὐαὶ πᾶσι τοῖς ἐκ φιλοδοξίας ἀναδεχομένοις ὑψηλὰς λειτουργίας ἄνευ τοῦ γινώσκειν αὐτὰς ἐκπληροῦν!

Ἰδοὺ τώρα ἐν ὀλίγοις τί ἔπραξεν ὁ Θεὸς ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ. Ὁ Θεὸς, δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον, ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὴν ἔφεσιν τῆς θεώσεως. Ἔθεσεν αὐτὸν μεταξὺ δύο ξύλων, τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν καὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Ἔδωκεν αὐτῷ δύο νόμους, τὸν μὲν ἀρνητικὸν ὅστις αὐτῷ ἀπαγορεύει ἐπὶ ποινῇ θανάτου φαγεῖν ἐκ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ· τὸν δὲ θετικὸν, ὅστις αὐτῷ παραγγέλλει ἐσθίειν ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἵνα γένηται θεὸς, καθάπερ ἐφίεται. Συνάμα δὲ ἐπέτρεψε τῷ Διαβόλῳ πειράζειν αὐτὸν διὰ τοῦ λέγειν αὐτῷ πᾶν τὸ ἀντιβαῖνον τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ὅτι ἡ τήρησις τοῦ ἀρνητικοῦ νόμου ποιήσει αὐτὸν Θεὸν, καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ θετικοῦ. Ἰδοὺ τί ὁ Θεὸς ἔπραξεν ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν προορισμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔπραξε λίαν καλῶς. Ἤδη κρέμαται ἐκ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου πιςεῦσαι εἰς τὴν ἀλήθειαν ἢ εἰς τὸ ψεῦδος, τηρῆσαι τὸν θετικὸν νόμον ἢ τὸν ἀρνητικόν· καὶ οὕτως ἐκλέξαι μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου, μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ ᾅδου, μεταξὺ τῆς πραγματικῆς θεώσεως καὶ τῆς χι-

μαιρικῆς. Ἕκαστος ποιησάτω ὅ,τι αὐτῷ ἀρεστόν. Ὁ Θεὸς ἐξετέλεσε τὸ καθῆκον αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἡ ἐπιστήμη τὸ ἑαυτῆς.

ΟΙ ΠΡΟΩΡΙΣΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΚΕΚΟΛΑΣΜΕΝΟΙ.

Οἱ υἱοὶ τοῦ ὄφεως, συνεχίζοντες τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἐπαγωνίζονται παντὶ σθένει καταψεῦσαι τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ, παρὰ τὴν ἔνοχον αὐτῶν πρόθεσιν, οὐδὲν ἄλλο ποιοῦσιν ἢ ἐπιβεβαιοῦν αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἀρνητικὴν αὐτοῦ ἔποψιν, ἀφίνοντες εἰς ἡμᾶς τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἐπιβεβαιοῦν αὐτὸν ὑπὸ τὴν θετικὴν αὐτοῦ ἔποψιν. Ὁ ἀρνητικὸς νόμος τοῦ Θεοῦ προλέγει τὸν θάνατον τῷ τολμήσοντι βαλεῖν αὐτὸν εἰς πρᾶξιν. Ὁ θετικὸς ὑπισχνεῖται τὴν αἰώνιον ζωὴν τῷ ὑπακούσοντι αὐτῷ. Τώρα, πῶς βεβαιῶσαι τοὺς δύο τούτους νόμους; Εἰ μὴ ὑπῆρχον ἄνθρωποι ἀσεβεῖς καὶ αὐθάδεις, πράττοντες τὸν ἀρνητικὸν νόμον, οὐκ ἂν ἠδυνάμεθα γινώσκειν διὰ τῆς πείρας καὶ τῶν γεγονότων ὅτι ὁ ἀρνητικὸς νόμος ἐςὶν ἀληθὴς καὶ ὅτι οἱ πράττοντες αὐτὸν ἀληθῶς ἀποθνήσκουσι· καθὼς, εἰ μὴ ὑπῆρχον ἄνθρωποι εὐσεβεῖς καὶ πειθήνιοι, ἐκτελοῦντες τὸν θετικὸν νόμον, οὐκ ἂν ἠδυνάμεθα ὡσαύτως γινώσκειν ὅτι ὁ θετικὸς νόμος ἐστὶν ἀληθὴς, καὶ ὅτι οἱ ἐκτελοῦντες αὐτὸν ζῶσιν ἀληθῶς εἰς τὸν αἰῶνα. Λοιπὸν, ὅπως ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ βεβαιωθῇ διὰ τῆς πείρας καὶ τοῦ γεγονότος ὑπὸ τὴν διπλῆν αὐτοῦ ἔποψιν, δύο εἴδη ἀνθρώπων εἰσὶν ἀναγκαῖα: οἱ ἀσεβεῖς καὶ οἱ εὐσεβεῖς,

ἢ οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ πιστοί. Οἱ μὲν ἀσεβεῖς, οἱ τηροῦντες τὸν ἀρνητικὸν νόμον, εἰσὶν οἱ κεκολασμένοι· οἱ δὲ εὐσεβεῖς, οἱ τηροῦντες τὸν θετικὸν νόμον, εἰσὶν οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ προωρισμένοι εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ Θεὸς ἐπεκύρωσε προηγουμένως τὸν ἀρνητικὸν νόμον διὰ τῆς ποινῆς τοῦ αἰωνίου θανάτου, καὶ τὸν θετικὸν διὰ τῆς ἀμοιβῆς τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἑπομένως, οἱ ἐκλέγοντες τὴν τήρησιν τοῦ ἀρνητικοῦ νόμου εἰσὶ προωρισμένοι εἰς θάνατον, καὶ οἱ ἐκλέγοντες τὴν τήρησιν τοῦ θετικοῦ εἰσι προωρισμένοι εἰς ζωὴν καὶ δόξαν Θεοῦ. Ὁ προορισμὸς τοῦ Θεοῦ, πόῤῥω ἀπέχων τοῦ εἶναι ἀδιάλλακτος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ἐστὶν ἐξ ἐναντίας ὁ ἀναγκαῖος αὐτῆς ὅρος· ἐπειδὴ, ἄνευ ἀρνητικοῦ καὶ θετικοῦ νόμου προεπικυρωθέντων διά τε τῆς ποινῆς καὶ τῆς ἀμοιβῆς, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀξία καὶ ἡ δικαιοσύνη εἰσὶν ἀκατάληπτα. Ὅθεν ὁ προορισμὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλο ἢ κύρωσις τοῦ ἀρνητικοῦ καὶ θετικοῦ νόμου διά τε τῆς ποινῆς καὶ τῆς ἀμοιβῆς, διὰ τοῦ αἰωνίου θανάτου καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Λοιπὸν ὁ προορισμός ἐστιν ὁ ἀναγκαῖος ὅρος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐπειδὴ ἄνευ νόμου προεπικυρωθέντος, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀξία, ἡ δικαιοσύνη δὲν δύνανται νὰ ὑπάρχωσι. Βέβαια ὁ Θεὸς προγινώσκει τοὺς μέλλοντας τηρῆσαι τὸν ἀρνητικὸν νόμον ἢ τοὺς κεκολασμένους, καὶ τοὺς μέλλοντας τηρῆσαι τὸν θετικὸν ἢ τοὺς ἐκλεκτούς. Ἀλλ' ἡ πρόγνωσις αὕτη οὐκ ἔστι προορισμὸς, ὡς μηδαμῶς ἐκβιάζουσα τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ Θεὸς γι-

νώσκει τί θὰ πράξω. Ἀλλ' ὅ,τι θὰ πράξω, θὰ τὸ πράξω ἐλευθέρως, κατ' ἰδίαν ἐκλογήν. Ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὡς θεατὴς, βλέπων τί πράττω· ἀλλ' οὐκ ἔστι καθόλου αἰτία τοῦ ὅ,τι πράττω. Ὁ προορισμὸς τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὡς νομοθέτης προεπικυρῶν τοὺς νόμους διὰ τῶν ποινῶν καὶ τῶν ἀμοιβῶν. Ὁ προορισμὸς τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἀναγκαῖος πρὸς τὸ δοῦναι χώραν τῇ ἐλευθερίᾳ, καὶ ἡ πρόγνωσις αὐτοῦ οὐ κωλύει τὴν ἄσκησιν τῆς ἐλευθερίας πλέον ἢ οἱ θεαταὶ τῶν θεάτρων, τοὺς ὑποκριτὰς καὶ τὰς ὑποκριτρίας τῆς σκηνῆς. Τὴν ἡμέραν τῆς καθολικῆς κρίσεως οἱ κεκολασμένοι οὐ δυνήσονται εἰπεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν ἐκτελέσαι τὸν θετικὸν νόμον ἕνεκα τῆς θείας προγνώσεως. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἐρεῖ αὐτοῖς: Οὐ δύναμαι νῦν συγχωρῆσαι ὑμῖν ἕνεκα τοῦ προορισμοῦ μου. Προεῖπον ὑμῖν: Μὴ φάγητε ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν· ἐπειδὴ, ᾗ ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Οἱ λόγοι μου ὀφείλουσιν ἀληθεῦσαι, διότι οὐκ ἔστι τῆς ἐμῆς φύσεως ψεύδεσθαι. Θὰ ἀποθάνητε. Στερήσω ὑμᾶς τῆς θείας καὶ μακαρίας ζωῆς, καὶ βαλῶ ὑμᾶς εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον ὅπως πάσχητε εἰς τὸν αἰῶνα ». Τότε οἱ κακοὶ ὑπάρχοντες, καὶ αἰωνίως πάσχοντες ἔσονται ὡς θεοὶ, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν. Βλέποντες τὴν ἑαυτῶν γύμνωσιν, καὶ αἰσθανόμενοι τὰς μεγίστας ὀδύνας, ἕξουσιν ἀμέσως τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ. Μετέπειτα, φανταζόμενοι τὸ ἐναντίον τῆς ἀθλίας αὐτῶν φύσεως, ἕξουσιν ἐμμέσως τὴν γνῶ-

σιν τοῦ καλοῦ, τὸ ὁποῖον φεύξεται ἀπ' αὐτῶν διὰ παντὸς, ἵνα λυπῶνται μᾶλλον ἐκ τῆς στερήσεως τοῦ καλοῦ ἢ ἐκ τῶν ὀδυνῶν τοῦ κακοῦ. Ἐροῦσι καθ' ἑαυτούς: « Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἦν ἀληθής. Ἰδοὺ ὅτι τώρα δοκιμάζομεν ὅ,τι αὐτὸς προεῖπεν ἡμῖν. Κατέχομεν τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ, ἀλλ' ἐσμὲν τεθνεῶτες. Ἐπιστεύσαμεν εἰς τὸ ψεῦδος καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἐπειράθημεν καταψεῦσαι τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο δικαίως πάσχομεν ἤδη. Φεῦ! ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἦν ἀληθής· ὁ Θεὸς κατεδίκασεν ἡμᾶς ἐν δικαιοσύνῃ ». Οὕτως οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ ἀσεβεῖς βεβαιώσουσι τὸν ἀρνητικὸν νόμον καὶ ὁμολογήσουσι τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ ἐκλεκτοὶ, οἱ τραφέντες ὑπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα, βεβαιοῦντες τὸν θετικὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἔσονται πλήρεις ἀληθείας καὶ χάριτος Θεοῦ· ἔσονται τέλειοι καθάπερ ὁ Πατὴρ αὐτῶν ὁ οὐράνιός ἐστι τέλειος. Θεωροῦντες τὴν τελειότητα αὐτῶν καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς αὐτῶν, ἕξουσι τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ· καὶ βλέποντες μακρόθεν τὴν ἀθλιότητα τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν ἕξουσι τὴν γνῶσιν τοῦ πονηροῦ. Ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ ἔςαι κοινὴ τοῖς τε ἁμαρτωλοῖς τοῖς τε δικαίοις, ἀλλὰ κατ' ἀντίθετον τρόπον. Ὅ,τι δὲ οὐκ ἔσται κοινὸν, ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος. Τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐστὶ συνάμα ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν. Ἀλλὰ τὸ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐκ ἔστι συνάμα ξύλον τῆς ζωῆς, ἐπειδή ἐστι τὸ ξύλον τοῦ

θανάτου. Οἱ δίκαιοι, ἐν τῇ μακαρίᾳ αὐτῶν καταστάσει, ἀποδώσουσι δόξαν τῷ Θεῷ κράζοντες: Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ ἡμῶν, ὁ δοὺς ἡμῖν νόμον ἀληθῆ καὶ θεοποιοῦντα, εἰς ὃν ὀφείλομεν τὴν ςαθερὰν ταύτην καὶ αἰώνιον μακαριότητα. Οἱ δίκαιοι ἐροῦσιν ὅτι ὁ Θεός ἐστιν ἡ αἰτία τῆς ἑαυτῶν εὐδαιμονίας, ἀλλ' οἱ ἁμαρτωλοὶ οὐ δυνήσονται λέγειν ὅτι ὁ Θεὸς ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῆς ἑαυτῶν κακοδαιμονίας. Τότε πᾶσαι αἱ γλῶσσαι ψαλοῦσι: Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ ὢν ἡ αἰτία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ οὐδέποτε τοῦ κακοῦ. Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος, Κύριος Σαβαὼθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὁποία μακαριότης! ὁποία τιμή! ἔχειν τὸν Θεὸν ὡς πατέρα καὶ καλεῖσθαι ἡμᾶς υἱοὺς ἐκείνου ὅς ἐστιν Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος ὃν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ δοξάζουσι διὰ τὴν ἀγαθότητα, τὴν καλλονὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ! Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ καλέσας ἡμᾶς πρὸς βεβαίωσιν τοῦ θετικοῦ νόμου, ὁ ποιήσας ἡμᾶς γνῶναι τὸ κακὸν ἐξ ἀντικειμένου καὶ οὐκ ἐξ ὑποκειμένου, ἐκτὸς ἡμῶν καὶ οὐκ ἐν ἡμῖν. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ καλῶς ἡμᾶς θρέψας τῷ καρπῷ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὁ ἐνδύσας ἡμᾶς διὰ τῆς αὐτοῦ ἀληθείας καὶ χάριτος, ὅπως ὦμεν ἡ ζῶσα ἔκφρασις τῆς ἀγαθότητος καὶ τελειότητος αὐτοῦ, ὅπως δεικνύωμεν τὴν ἔνδοξον αὐτοῦ φύσιν διὰ τῆς ἡμετέρας. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, ὁ ποιήσας ἐκ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ τέλειον ἄνθρωπον, ἵνα ποιήσῃ ἐξ ἡμῶν θεοὺς τελείους ὡς

αὐτός. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ εὐλογημέναι εἴησαν αἱ γλῶσσαι αἱ γινώσκουσαι εὐλογεῖν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς καὶ ψάλλειν τοὺς ὕμνους τοῦ Κυρίου, Ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ.

ΑΓΓΕΛΙΑ.

—

Τὰ ἐν Παρισίοις πρὸ δύο ἐτῶν ἐκδοθέντα γαλλιστὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα τοῦ μεταξὺ ἡμῶν ἤδη ζῶντος καὶ ἐπωφελῶς διδάσκοντος ἀγαθοῦ συμπολίτου καὶ φίλου ὁμογενοῦς Ἀποστόλου Μακράκη, θεωρῶν ἐκ βαθείας μελέτης, ὡς λύχνους φωτίζοντας τὸν νοῦν εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ κρατίστου συμφέροντος πάσης ἀνθρωπίνου κοινωνίας, ὡς λόγους τρέφοντας τὴν ψυχὴν καὶ ἱκανοποιοῦντας τὴν συνείδησιν τοῦ θρησκευτικοῦ, τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνθρώπου, μετέφρασα ἐσχάτως εἰς τὴν καθ᾿ ἡμᾶς γλῶσσαν, προπεπεισμένος ὅτι διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοιούτων ἔργων, ἀνωτέρων βέβαια παντὸς ἐπαίνου, παρέχω τῇ Πατρίδι ὄντως ἐθνικὴν καὶ ὠφέλιμον ὑπηρεσίαν.

Οὕτως ἐχόντων, οὐδόλως διστάζω, ὅτι θὰ τύχω τῆς συνδρομῆς πάντων τῶν τὰ καλὰ περὶ πολλοῦ ποιουμένων συμπολιτῶν καὶ ὁμογενῶν.

Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἐκδίδονται εἰς δύο τόμους· ὧν ὁ μὲν πρῶτος, ἐξ ἐννέα παρίπου τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενος, περιέχει τὰ ἑξῆς τρία. 1ον Τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Σκεπτισμοῦ ἢ Πυῤῥωνισμοῦ, τὸ Κριτήριον τῆς ἀληθείας καὶ τὴν Αὐτοαλήθειαν. 2ον Τὸν ἀληθινὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἀντιτασσόμενον εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Κ. Ἐρνέστου Ῥενάνου καὶ τῆς

σκεπτικῆς αὐτοῦ σχολῆς ἐπινοηθέντα Ψευδόχριστον. 3ον Τὴν ἐπιστήμην τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν, ἀποδεικνυόμενον δι' ὅλων τῶν τῆς ἐπιστήμης μεθόδων, ἤτοι ἀπαγωγικῶς, ἐπαγωγικῶς καὶ ψυχολογικῶς. Ὁ δὲ δεύτερος τόμος, ἐξ ἐννέα περίπου καὶ οὗτος τυπογραφικῶν φύλλων συγκείμενος, περιέχει τὸ 4ον σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον: Τὸ Ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τὸ Ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, ἢ ἡ Χριστιανικὴ καὶ ἡ Νεωτέρα φιλοσοφία.

Ἑκάστου τόμου τὸ ἀντίτυπον τιμᾶται δύο δραχμῶν. Ἡ δὲ ἐκτύπωσις ἄρχεται ἐντὸς τοῦ προσεχοῦς Ὀκτωβρίου.

Ἀθήνησι, τῇ 24 7βρίου 1866.

Ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ δευτέρου τούτου τόμου, καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, τὴν ἀπὸ 24 Σεπτεμβρίου 1866 Ἀγγελίαν, ὅπως γνῶσι πάντες καὶ ἰδίως οἱ ἡμέτεροι συνδρομηταὶ, ὅτι, ἐνῷ δι' αὐτῆς προηγγέλθη, ὅτι ἕκαστος τῶν δύο τόμων τῆς μεταφράσεως θὰ σύγκειται ἐξ ἐννέα περίπου τυπογραφικῶν φύλλων, τὸ πρᾶγμα ἄλλως ἀπέβη· καὶ ὁ μὲν πρῶτος περιέχει ἕνδεκα, ὁ δὲ δεύτερος, ἤτοι ὁ παρὼν δεκατέσσαρα καὶ ἔτι πλέον. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχοντος· οὐδὲ λεπτὸν ἐκεῖθεν τοῦ προηγγελμένου παρ' οὐδενὸς ἀπαιτοῦμεν, θέλοντες νὰ καταστήσωμεν, ὡς οἷόν τε κοινοτέραν καὶ εὐκολωτέραν τὴν διάδοσιν τῶν πολυτίμων καὶ πρωτοφανῶν συγγραμμάτων τοῦ Κ. Α Μακράκη, συγγραμμάτων ὁμολογουμένως ὠφελιμωτάτων, οὐ μόνον εἰς τὴν ἡμετέραν Πατρίδα, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν λογικῶν ὄντων, προτιθεμένην καὶ ἐπιδιώκουσαν τὴν ἑαυτῆς βελτίωσιν, τὴν καλῶς ἐννοουμένην, τὴν κρείττονα εὐδεμονίαν της ! ! !

Ἀθῆναι, τῇ 9η Ἰουλίου 1869

ὁ μεταφραστὴς
Α. ΛΕΚΑΤΣΑΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΤΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ.

ΑΘΗΝΩΝ.

Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ Πρόεδρος τῆς Ἱερ. Συνόδου κύριος Θεόφιλος. Σώμ.	10
Ὁ Σεβασμιώτατ. Ἀρχιεπίσκ. Ἀκαρνανίας κύρ. Γεράσιμος	3
Ὁ Σ. Ἀρχιεπίσκ. Πατρῶν κ. Κύριλλος	3
Ὁ Σ. Ἀρχιεπ. Κυθήρων κ. Εὐγένιος	3
Ὁ Σ. Ἐπίσκ. Ἰθάκης κ. Γαβριήλ	3
Ὁ Σ. Ἀρχ. Κορινθίας κ. Ἀμφιλόχιος	2
Ὁ Σ. Ἀρχ. Χαλκίδος κ. Καλλίνικος	2
Ὁ Σ. Ἐπίσκ. Θήρας κ. Ζαχαρίας	3
Ὁ Σ. Ἐπίσκ. Φωκίδος κ. Δαβίδ	2
Ὁ Σ. Ἐπίσκ. Ναυπακτίας κ. Ἄνθιμος	2
Ὁ Σ. Ἐπίσκ. Καρυστίας κ. Μακάριος	2
Ὁ Σ. Ἐπίσκ. Οἰτύλου κ. Προκόπιος	1
Ὁ Πανοσ. Ἀρχιμ. Ἀβέρκιος Γραμ. τῆς Ἱερ. Συν.	1
Ἀριστ. Μωραΐτίνης	1
Βασίλ. Οἰκονομίδης	1
Α. Παπαδιαμαντόπουλος	3
Δημ. Βάλβης	1
Δημ. Ἐμμανουήλ	1
Νικ. Ἰωαννίδης	1
Δρόσος Α. Δρόσου	1
Ἰω. Μαυρομάτης	1
Δημ. Σαράβας	1
Περικ. Ἀλεξανδρόπουλος	1
Π. Α. Κυπαρίσσης	1
Νικ. Σταθόπουλος	1
Κωνστ. Προβελέγγιος	1
Ἰω. Τυπάλδος	1
Ἰω. Παπαρρηγόπουλος	3
Σοφοκλῆς Οἰκονόμου	2
Ἀνθία Οἰκονόμου	2
Νικ. Μαυρομάτης	1
Μιχ. Σχινᾶς	3
Ν. Χατζόπουλος	10
Ἡ Ῥιζάρειος Σχολή	10
Νικ. Κανάρης	1
Ἀθ. Ληδωρίκης	1
Ἰω. Φίλων	2
Πολυξ. Ληδωρίκη	1
Νικ. Ληδωρίκης	5
Κ. Ν. Κωστής	1
Ἐλπινίκη Γεωργαντᾶ	1
Κλεοπ. Α. Διαμαντοπούλου	1

Εὐφρος. Σουλτάνη	3
Ἰωάν. Δραγούμης	5
Γεώρ. Ῥάλλης	1
Παῦλος Καλλιγᾶς	3
Εὐστάθ. Ἡλιόπουλος	1
Πέτρος Παπαῤῥηγόπουλος	1
Ἐμμ. Κόκκινος	1
Ἰω. Σκαλτσούνης	3
Στελ. Παπαχρήστου	1
Μιλτ. Ῥάλλης	
Ἀγαμ. Μεταξᾶς	
Ἐπαμ. Δεληγεώργης	2
Λεω. Δεληγεώργης	1
Ἰωάν. Βενέτης	
Δ. Βαλάσης	
Π. Βασιλάκης	
Κ. Βικέλας	
Χ. Δουζίνας	
Χ. Ζῶτος	
Δημ. Ζέγγελης	
Ι. Π. Ζαφειρόπουλος	
Νικ. Σαρίπολος	
Κωνστ. Κολοκοτρώνης	
Ἀριστ. Κιάππες	
Ἀριστοτ. Κακουλίδης	
Λ. Λεονάρδος	
Α. Κ. Μπαλάνος	
Σ. Κ. Μπαλάνος	
Ἀριστ. Οἰκονόμος	
Γρηγ. Μαυρομαρᾶς	
Δημ. Μητσάκης	
Ν. Παντολέων	
Α. Ῥικάκης	
Κ. Ῥάμφος	
Π. Σῖμος	

Γ. Δ. Σταματάρας	1
Ν. Στεφανίδης	
Δ. Τοσίτσας	
Ι. Δ. Ταμπακόπουλος	
Ζ. Χωραφᾶς	
Δ. Χαριτάκης	
Κ. Λεκάτης	
Δ. Δαρδούγιας	
Δ. Στεκούλης	
Ν. Δ. Κυριακοῦ	
Παῦλος Λάμπρος	2
Ἰωάν. Λάμπρος	1
Σπ. Ἀργυρόπουλος	
Τρύφ. Ταμπακόπουλος	
Β. Λαζαράτος	2
Γρηγ. Ἀντωνιάδης ἱεροδ.	1
Στέφ. Γ. Δούκας	
Πέτρος Παππαϊωάννου	
Γερδ. Κωνσταντινίδης ἱεροδ.	
Ν. Ι. Φώσκολος μουσικὸς	
Δαμ. Οἰκονομίδης ἱερ.	
Κ. Παππαϊωάνου Οἰκονόμος	
Κ. Καλοζύμης Σακελλάρ.	
Ἰάκ. Καλλισπέρης ἱερομ.	
Νεκτ. Κωνσταντίνου Προηγ.	
Ι. Ζ. Πρωτόππαπας	
Ἀναγ. Μερκούρης	
Συμ. Ν. Κορβέσης	
Δυον. Μπινιάρης Μονῆς Πεντέλης	
Γερ. Μπάρκας Ἀρχιμανδ.	
Γεώρ. Πεταλᾶς	
Σωτ. Α. Ὡρολογᾶς	
Προκ. Ἀγοραστίδης ἱερ.	
Χαρίτ. Εὐκλείδης ἱεροδ.	

'Αργ. Δ. Σταματόπουλος ἐκ Ξηροχωρίου Εὐβοίας 1
Δημ. Μήλας
'Ιωακεὶμ 'Ιωσήφ
'Ιωάν. Τρίμης ἱερεὺς
Κ. Ν Πονηροῦ ἐφ. Β' Νεκρ.
Νεκτάρ. Παππαγεωργίου ἱεροδ. 'Αμφισσεὺς
'Εμμ Α. Χάλαρης
Κοσμᾶς Σταυρίδης 'Αγιορ.
Νεόφ. Μοσχίδης 'Αγιορ.
Δανιὴλ Προηγ. Λαυριώτης
Γ. Μιχαηλίδης
Παρθ. Ζ. ἱερ. ἐξ 'Ηπείρου
Χριστοφ. Κοντὸς ἱεροδ.
Χριστ. Καλωταῖος
Π. Ι. 'Ρηγόπουλος
Γ. Ν. Οἰκονομίδης
'Ιωάν. Κόνιαρης
'Ιωάν. Καθοπούλης
Παν. Δ. Ζωγράφος
Σπ. Δ. Κροκιδᾶς
Ζαχ. Αρ. Ζαχαριάδης ἐξ 'Ισμαϊλίου
Αντ. Κ. Τσωποτοῦ ἐκ Βώλ.
Ζ. Ε. Παππαναστασίου »
Μιλτ. 'Αθ. Πανταζόπουλος »
Ι. Χαρίτων ἐκ Βώλου
Ν. Γεωργίου ἐκ Βώλου
Π. Σπανότουλος
Γ. Γ. Κωζ. Τυπάλδος 4
Ν. Γκίκας 1
Π. 'Ράγκος
'Απόστ. Σκέντζος
Γ. Σκοῦφος Δήμαρχος 2
Ν. Λεβαδιεὺς 1
Φίλιππος 'Ιωάννου
Γ. 'Αναστ. ἱερ. Σακελλίων
Ι. 'Ισιδώρου ἱερ.
Βασίλειος 'Αθαν. ἱερ.
Δ. Μαυροκορδάτος 3
'Αλέξ. Κουμουνδοῦρος 3
Λέων Μελᾶς 2
Πηνελ. 'Ηλιοπούλου 2
'Αριστομ. Ληδωρίκης 1
Θεόδ. Λεονάρδος
Κ. Σ. Κροκιδᾶς
Κ. Μαρουδῆς
'Αντών. Κριεζῆς
Π. Τσαγκαρόλας
Σπ. Σκλιᾶς 3
'Αναστ. 'Ρομπότσης 1
Μ. Μαρινάκης
Α. Βουγιουκλέλης
Κ. Παππαδόπουλος 'Αρχιδ.
Νικηφ. 'Ρωμανίδης 'Αρχιμ.
'Αθ. Δημητριάδης
Δ. Π. Ζάνος
Γ. Νικητόπουλος
Πηνελ. Μαράτου
Π. 'Ρομπότης
'Αναστασία Θ. Βαλλιάνου
Μαρία Γενατᾶ
Ι. Γ. Λάσκαρης συμβολ.
'Αντ. 'Αρσένης
Μ. Γλυκὺς
Β. Α. Παππαγεωργίου
Σπ. 'Αθανασίου
Γ. Πανόπουλος
Σπ. Σούγκρας

Ἀναστ. Γεωργίου 1
Εὐαγγ. Χρήστου
Π. Καρύδης
Δ. Γ. Ζούκας
Δημ. ἱερεὺς Σάμιος
Ἀθ. Παππαλουκᾶς
Ι. Κωνσταντίνου
Γ. Κυριαζῆς
Ι. Κλόμπιος
Δ. Τράστας
Ι. ἐφημ. Ἁγ. Θεοδώρων
Σπ. Ι. Λεονταράκης
Ι. Χ. Παραμυθιώτης 3
Π. Χ. Σωτηρίου 1
Ι. Χατζῆ Γρηγοριάδης Μακεδὼν
Χρ. Κωνσταντινίδης Μακεδ.
Π. Καπλανίδης »
Γ. Δημητριάδης »
Φωτ. Παππαθανασίου ἐξ Ὀλύμπου.
Ἀπόστ. Γ. Σαραφιανὸς
Δ. Ἀλεξανδρίδης
Π. Ποῦλος
Δ. Γαληνὸς Φαρμακ.
Ἀδελφοὶ Βώτη
Κ. Π. Ζαριφόπουλος
Χαράλ. Λύκος
Γ. Ποδόγυρος
Ἀλέξ. Ἡλιόπουλος
Σπυρ. Δραζῖνος
Λεων. Βούλγαρης
Ἀρ. Π. Μ. Ζωγράφος
Ἱερόθ. Καθηγούμ. Προφήτ. Ἡλιοῦ ἐξ Ὕδρας
Μεθόδ. ἱεροδ. Ταξιαρχίτης 1
Χ. Φωκᾶς ἱερομ.
Γ. Ἰωαννίδης
Π. Θ. Χαρακόπουλος
Μιχ. Ἐλευθεριάδης
Δ. Ἀθανασιάδης ἐκ Τριπόλ. 3
Ἱερὰ Μονὴ Ἁγ. Ἀναργύρων ἐξ Ἑρμιόνης 1
Τρ. Α. Ἀναστασόπουλος
Ἠλ. Βλαχόπουλος ἱερεὺς 3
Σπ. Καφεζέζης ἐκ Μεσολ. 1
Σαρ. Π. Οἰκονόμου Τυπογ.
Ἠλ. Α. Σταθάκης
Γ. Χατζητσολιάδης
Ι. Γ. Ἑλενόπουλος
Γ. Ι. Λυγδόπουλος
Γ. Ι. Βοΐλας
Ἀγγ. Μάζης
Σωτ. Τομπρόπουλος
Ν. Βιζούλας
Μιλτ. Α. Κανάρης ἐκ Χαλ.
Θεόδ. Φλογαΐτης δικ. ἐκ Χαλ.
Λεων. Κουκούλης »
Ἰωάσαφ ἱεροδ. ἐξ Ὕδρας
Θεόφιλος Εὐθυμίου ἔμπ.
Ἀναστ. Δόσκος
Ν. Παπαμιχαλόπουλος
Ἱεροθ. Προηγούμ. τῆς ἐν Πάρῳ Μον. Λογκοβάρδας
Ἰγνάτ. Παπᾶ Γεωργίου ἱερεὺς
Σ. Δ. Ἀσημάκης
Χρῆστος Ματζάκος
Νικόλαος Ῥαπτάκης
Κ. Πανάρετος

Σωκράτης Κολιάτσος Ἀρχιμανδ. καὶ Διευθ. τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς 1
Γ. Τερτζέτης
Βασίλ. Κρασᾶς
Α. Λύδης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διὰ τοῦ κ. Π. Λογοθέτου 16

ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ.

Ι. Ν. Μαυρολιθαρίτης 1
Μ. Π. Σακελλαρόπουλος
Ἰωάν. Α. Νάκος Συμβολ.
Σπ. Γ. Φόρτης. Δικ.
Α. Β. Λεωναρδίδης
Ὁ. Χαραλαμπόπουλος
Φ. Παπαλεξανδρῆς
Γ. Δ. Ἐμμανουὴλ
Διονύσιος Ε. Γατζᾶς
Πέτρος Βούλγαρις

ΣΥΡΟΥ.

Ὁ Σ. Ἀρχιεπ. Σύρου καὶ Τήνου κ. Ἀλέξανδρος 3
Φωκίων Βαμβᾶς 5
Νικόλ Χ Λιγνὸς 1
Ἀντώνιος Βογιατζῆς
Γεώργιος Βογιατζῆς
Ἐλευθέριος Κολοκούβαρος
Ν. Δ. Χαρτουλάρης
Α. Κ. Χριστοδούλου
Κ. Ἀθανασιάδης
Θεοδόσιος Μ. Ῥηγόπουλος
Σταμάτιος Κρῖνος
Ε. Φιωρίδης
Ε. Α. Γρέτος

Μιχαὴλ Ι. Κουρκουτάκης 1
Ν. Γεωργαντόπουλος
Σ. Σ. Ῥοδόπουλος
Α. Εὐστράτιος
Ε. Σαμοθράκης
Κ. Δ. Χαλδούπης
Π. Κ. Βωκοτόπουλος
Β. Οἰκονομόπουλος
Δ. Βεδέσης ζαχαροπλ.
Ἀλέξανδ. Οἰκονόμου ἐμπ.
Παναγ. Σκαλίθρας
Δημ. Βερδέσης
Ἀρ. Κουραμάνης φοιτ.
Βασίλ. Κωνσταν. καπνοπ. 2
Σπυρίδων Χονδροπόδης 1
Στυλιανὸς Λιγνὸς
Ι. Φραντζεσκάκης
Βερνάρδος Κουέρτσης
Γ. Μ. Ῥηγόπουλος
Νικόλαος Μοάτσος
Σπυρίδων Πάτμιος 1
Δανιὴλ Λιβαῖος ἀρχιδ.

ΝΑΥΠΛΙΟΥ.

Ὁ Σ. Ἀρχιεπ. Ἀργολίδος κ. Δανιὴλ 2
Ν. Καμαριώτης Σακελλίου 1
Ἰωακεὶμ ἱερομ. Κυριαζῆς
Ἀνανίας ἱερομ. Βουχισύνης
Σωφρον. ἱερομ. Παναγιωτόπουλος
Παν. Μιτόπουλος σακελλάρ.
Δ. Ψαμήλας ἱερ.
Γερμανὸς ἱερομ. Ἀντωνόπουλος

Δημ. Ὀλυμπίου 2
Ἰω. Καλούδης 1
Ἄγγελος Βλάχος

ΟΙ ΕΝ ΑΡΓΕΙ.

Γ. Οἰκονόμος Θεοδωρόπουλ.
Ν. Τζελεπατιώτης σακελ.
Δ. Γιουροῦκος χαρτοφύλαξ
Ἀδριανὸς Μακρῆς ἱερ.
Ι. Καραμπίλας ἱερ.
Σωτ. Παπαδόπουλος ἱερ.
Ι. Κασσιέρης Ταγματάρχης

Τῆς ἐν Μαντινείᾳ Ἱερᾶς Μονῆς Γοργοεπηκόου.

Καλλίστρατ. Παναγόπουλος 1
Δαμασκηνὸς Φωτιάδης σύμβουλος
Προκόπιος Καρώνης ἱερεὺς ἐκ Τσιπιανῶν τῆς Μαντινείας
Π. Ἀγγελόπουλος φοιτητ. ἐκ Τσιπ. τῆς Μαντιν.

ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ.

Τὸ κοινὸν τῆς Μονῆς 3
Ὁ ἡγούμενος αὐτῆς κ. Πορφύρ. Ἀγγελόπουλος. 1
Προηγ. Ἰωνᾶς σύμβουλος
Προηγ. Καλλίνικος
Ἀρσένιος Πολυδώρου σύμβ.
Ἰωάσαφ Πνευματικὸς
Αὐξέντιος Γ. Πετρόπουλος
Συμεὼν Κωσταντινίδης

Καλλίστρ. παπ. Γεωργίου 1
Γαβριὴλ παπ. Νικολάου
Γεράσιμος Παπαδόπουλος
Σεραφεὶμ Ἀναγνώστου διδάσκαλος τῆς Μονῆς
Εὐσέβιος Δ. Ματθόπουλος

Οἱ ἐν Ἀθήναις τελειόφοιτοι καὶ φοιτηταὶ τῆς Μονῆς.

Ἀγαθάγγελος Λεκόπουλος Ἱεροκήρυξ Ἀθηνῶν
Ἱερώνυμος Οἰκονόμου Ἱεροκήρ. Ἀργολίδος
Νικόδ. Σακελλαριάδης Ἐφ. Ὀρφανοτροφείου
Μεθόδιος Χρυσανθίδης γραφεὺς τῆς Ἱε. Συνόδου
Νίκανδρος Δελοῦκας Ἱεροδ. φοιτητὴς
Δαμ. Παπασπυρόπουλος φοιτ.
Δαμ. Χρηστόπουλος φοιτ. 1
Καλλιόπιος Δημητριάδης
Ἱερόθεος Μητρόπουλος 3
Χαρίτων μαθητὴς γυμν. 1

ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ.

Ὁ Σ. Ἐπίσκ. Καλαβρύτων κ. Εὐθύμιος 2
Λεων. Ν. Χρηστίδης ἐκ Φιλ. Κλειτορίας 1
Παρθ. Χρονόπουλος Ἡγούμ. Ἁγ. Ἀθανασίου
Ι. Λαμπρόπουλος ἐκ Παγκρατίου Κλειτορίας

Ἀνδ. Γ. Κουτρουμπᾶς ἐκ Κοκκόβας Κλειτορίας 1
Π. Χαϊδόπουλος ἐκ Σουδ.

ΓΥΘΕΙΟΥ.

Ὁ Σ. Ἐπίσκ. Γυθ. κ Ἰωσὴφ 3
Π. Κροντηρᾶς 5

ΣΠΑΡΤΗΣ.

Ὁ Σ. Ἀρχιεπ. Σπάρτης κ. Διονύσιος 10

ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ.

Ὁ Σ. Ἀρχιεπ. Μεσσην. κ. Προκόπιος 5

ΠΑΤΡΩΝ.

Θεοδ. Τσιλιάνης Ἰατρὸς 10
Δ. Α. Κυπαρίσσης 1
Ἀναςτ. Στριφτόπουλος Ταγ.
Ἀναστ. Ἀναστασίου
Ἀν. Ν. Παπαναστασίου
Ἀνδ. Ἀθανασόπουλος
Ἀνδ. Ἀγγελακόπουλος
Ἀνδ. Ἀρχιμανδρίτης
Ἀνδ. Ἀχιλλείου
Ἀθ. Γ. Ἡγούμενος Μονῆς Λαύρας
Ἀγαθάγγελος Σφουντοῦρος ἱερομόναχος
Ἀργ. Παπαδάκης ἱερ.
Ἀρσέν. Μουλῖνος ἱερομ.
Γαβριὴλ Εὐσταθ. ἱερομ.
Γεωρ. Βορρέας ἱερ.
Δ. Παπακωνσταντινίδης
Δ. Κ. Κυφιώτης 1
Εὐγεν. Οἰκονόμου ἱεροδ.
Θεοδ. Ἀνδρόπουλος
Ι. Παναγιωτόπουλος
Κ. Παπασταθόπουλος
Κ. Γιούλης
Κ. Δ. Παλιούρας
Λάμπ. Γεωργακόπουλος ἱερ.
Μητροφάνης Παναγιωτόπουλος ἱεροδ.
Νικόλ. Δάρμας
Νικόδ. Ἡλιάδης Ἡγούμεν. Ὁσίου Λουκᾶ
Ν. Α. Χαλικόπουλος
Παν. Τζαπραζλῆς ἱερ.
Σωτ. Μοθωνιὸς
Φιλάρετος Π. Γιαννούλης ἱεροδιάκονος
Χρῆστος Χρυσόπουλος
Χρῆστ. Ἀναγνωστόπουλος
Γ. Ῥαυτόπουλος
Βασίλ. Ῥαυτόπουλος
Γρηγ. Νικολαΐδης Ἡγ. Ὁμολοῦ
Ν. Παπαδημητρίου
Ν. Β. Νικολόπουλος
Ν. Νταρμόπουλος
Δ. Ι. Παπαγεωργίου
Δημοσθ. Θ. Ῥηγόπουλος
Δ. Πολυχρόνης
Βασ. Π. Καζαντζῆς
Γ. Α. Δασκαλόπουλος
Ι. Π. Δασκαλόπουλος
Κ. Κωνσταντόπουλος
Χ. Παπαδόπουλος

Χρῆστος Θεμελῆς 1
Χ. Μαραγγόπουλος

ΖΑΚΥΝΘΟΥ.

Ὁ Σ. Ἀρχιεπ. Ζακύνθ. κ.
Νικόλαος 3
Διον. Μαρκόπουλος Ἱεροκ. 1
Πολύδωρος Ἰατρᾶς ἱερ.
Διονύσιος Φλαμπουριάρης 2
Δημήτριος Βερναρδάκης 2
Ι. Σιδηροκαστρίτης 1

ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ.

Ὁ Σ. Μητροπ. Κεφαλληνίας
κ. Σπυρίδων 3
Δημ. Ῥόζος Μαντζαβῖνος
Ἱεροκήρυξ. 1
Σωφρόνιος ἱερομόναχος
Ν. Δρακονταειδὴς Ἀρχιμ.
Διον. Σ. Ῥαζῆς
Σπυρ. ἱερεὺς Πεφάνης
Παΐσιος ἱερ. Σβορόνος
Σπ. Γεωρ. Δεσίλλας
Σύγκελος
Νικόλαος Λούζης 3

ΙΘΑΚΗΣ.

Ὁ Σ. Ἐπίσκοπος Ἰθάκης
κ. Γαβριὴλ 2
Εὐστ. Βλασσόπουλ. ἱερ. 1
Σ. Βρετὸς ἱερ.
Π. Σταύρακας ἱερ.
Δ. Σ. Μάντζαρης
Β. Πήληκας
Κ. Πιέρος

Εὐστάθιος Παξινὸς 1
Δ. Ν. Ἀκάκιος
Ν. Δ. Σταθάτος
Μ. Γ. Πήληκας
Γ. Γ. Δομένικος
Ι. Γ. Πεταλᾶς
Π. Βλασσόπουλος
Σ. Α. Φερεντῖνος
Π. Κοκκίνης
Α. Μιχαλόπουλος
Π. Δ. Βλασόπουλος
Ἀντώνιος Σταθάτος
Σπυρίδων Ν. Θεοφυλάτος
Θεμ. Π. Μαράτος
Σ. Γ. Μαυροκέφαλος
Ε. Βρετὸς
Παντελ. Ι. Φιαμπόλης
Α. Ἀντίππας
Δημ. Ε. Καραβίας
Σπυρ. Π. Βλασσόπουλος
Διονύσιος Γ. Ζαμπέλης
Σπυρ. Ἰω. Βλασσόπουλος
Γεώρ. Ε. Ποταμιάνος
Ἀντώνιος Δ. Λοβέρδος
Ε. Πεταλᾶς
Διον. Ι. Μαχαλιώτης
Λύσανδρος Ζαμπέλης
Κ. Πεταλᾶς
Ι. Ε. Πεταλᾶς
Διον. ἱερεὺς Δενδρινὸς
Ἰωαννανδρέας Βρετὸς
Μάρκος Παΐζης
Δημ. Παΐζης Διγενὴς
Παναγιώτης Α. Τροῦπος
Παναγιώτης ἱερ. Καλλίνικος

Γεώργιος Δ. Καλλίνικος 1
Νικ. Θ. Κουτσουβέλης
Γεώρ. Τσαπραλῆς
Γεώρ. Λεκατσᾶς
Σωτήριος Μεταξᾶς Τζανῆς
Σπυρ. Α. Λεκατσᾶς Ἰατρ.
Α. Βλασόπουλος
Ἄνθιμος ἱερομ. Σικιώτης
Θεμ. Ῥοδοθεάτος
Κύριλλος ἱερομ. Λεκατσᾶς
Διον. Σολομὸς

ΛΕΥΚΑΔΟΣ.

Ὁ Σ. Μητροπ. Λευκάδος κ. Γρηγόριος 3
Γρηγ. Σούντιας ἱερομ. 6
Σπυρ. Βαλαωρίτης 6
Ἀριστ. Βαλαωρίτης 3

Ἀλ. Σταματόπουλος 2
Σπυρ. Ζαμπέλης 6

ΠΑΞΩΝ.

Ὁ Σ. Ἐπίσκοπ. Παξῶν κ. Διονύσιος 2
Νικ. Μακρῆς 1

ΚΕΡΚΥΡΑΣ.

Ὁ. Σ. Μητροπολίτης Κερκύρας κ. Ἀθανάσιος 6
Ἀντ. Γ. Καποδίστριας 6
Νικόλαος Αὐλωνίτης ἱερεὺς 1
Ναπολέων Ζαμπέλης 3
Σωκράτης Κουρῆς 3
Ἀναστάσιος Λαζαράτης 3
Βαπτιστὴς Σορδίνας 3

100,000

62,000,000
137,000,000
57,000,000

260,000,000
473,000,000
733,000,000

